Kirivo
halê min eyni weha binîwise
دنیا بێ هونەر تاریک‌تر و ترسناک‌ترە
گۆڤاری ئەدەبی-هونەری /فصلی/ ساڵی دووەم ژمارەی ٤ پووشپەڕی ٢٧١٧ کوردی

پاشنی

گۆڤاری ئەدەبی-هونەری
ساڵی دووهەم، ژمارەی ٤ پووشپەڕی ٢٧١٧ی کوردی
مدیر مسئول: شب بو محمدیانی
سردبیر: فریا یونسی

shi.govar@gmail.com
+989183756341
@Govarishi

سخن مدیر مسئول: شب بو محمدیانی ٣
سخن سردبیر: فریا یونسی ٤
شیکاری
عبدالله گوران؛ پدر شعر امروز کردستان
پێکهاتەهەڵوەشاندن ٧
آیا با بختیار مے توان لاکانی بود؟
بەرەی ٤ شیکاری و شێعر:
شیعری بەرەی چوار و دەرکەوتنی دۆزەخ ٤١
کە من درێژەی پیاوێکم بە فونتی٤٤
شیعری تر ٧١
چیرۆک: کتوپڕێک ئا ٧٣
- نزانراوەکانی پێش ونبوون - دەڵێ...
کارگەی چیرۆک: کارگە یە ک لە ژێر چاوەدێری ڕەحیم عەبدولڕەحیم زادە بۆ تەمرینی چیرۆکنووسانی لاو و تازە کار ١٠٧
وەرگێڕان: ١١٣
وەرگێڕانی دەقی جددی ئەدەبی بۆ سەر زمانی کوردی
داستان و شعر فارسی:
خیابان های سرم ١١٧
از کدام پنجره
کرماشان: ١٣٧
هەڤپەیڤین:
وت و وێژ لە گەڵ هونەرمەندی سینەماکاری کورد هیوا ئەمین نژاد ١٤٩
مصاحبه اختصاصی مجله شی با هنرمند مشهور کرد، جوان حاجو

هەواڵنامەی کتێب

دەستەی نووسەران: ▪وریا غەفووری (ئەدەبی کرمانجی) ▪جەمیل مورادی (ئەدەبی کرماشان و ئیلام)
▪سەیوان نیک پەی (چاوەدێری دۆسییەی شیعری بەرەی چوار لەم ژمارەدا)
▪ئەنوەر عەرەب (چیرۆک) ▪دیزاین: میلاد سوور

پێشوتەیەک:

دوای ماوەیەکی پێنج مانگی دەرهاتینەوە و بە هەموو ماندوێتی و ئەرکە ئەوەندە گرانەکانمانەوە، ئەم ژمارەش، بە ماتڵ کردنێکی ئەنقەستی خوێنەرانمان، دەرچووین و ئیستا لە بەر دەست و دیدەی ئێوەداین. دەرکەوتنەوە و وتنەوەی دەردی گراني بەردەوام، کەمێک سووکایەتییە بە ئاوەزی والای خوێنەری چالاکی "شی". بۆیە هیچ منەتێکتان سەر ناکەین کە چی دەکەین و چی دەکێشین و چی لە ڕێمانە بیکێشین. ئەوەندە نەبێ کورتە پەیامێک بۆ مێژوو، پێویستە:
لەم ژمارەدا، دوو فایلي هەرە گرینگم داناوە کە زەمانێکی زۆری خایاند هەتا گەیشت: فایلی "جوان حەجۆ" سترانبێژی عەجیب و فایلی دووان لە گەڵ سینەماکاری دوورەپەرێز "هیوا ئەمین نژاد". بە دڵنیاییەوە ئەم دوو کەسایەتییە، دوو کەسایەتی هەرە گرینگ و کاریگەرن لە سەر باری پێکهاتنی گۆڤاری "شی". هەژدە ساڵ پێش ئیستا، نزیکبوونەوە لەم دوو کەسایەتییە، گۆڕانکارییەکی ئەوتۆی لە ڕوانگەی ئەو کاتی مندا دروست کرد و بووە هۆی گەڕانەوەی شوناسی لە دەستچووم بۆ دەروونێکی برینخواز لە ژێرترین خانەکانی سەردەمدا: ئەو ساتانەی کە —هەرگیز-بیرم لە نووسین بە زمانی کوردی نەکردبۆوە و هەر پێشم وانەبوو کە دەکرێ بەو زمانە شێعر و چیرۆک بنووسرێت. بەڵام لە ئانوساتێکی مەزندا کە کائینات لێت ناپرسێ ئامادەی یا نە، گەڕانەوە و گۆڕان بەرەو شوناسی دێرین ڕووی دا و ئەو بزافتەی -کە جوان لە بیرمە-شەوێک بە باوەشی دوو پیاو کرا کە کران بە یەکتردا، منەتباری ئەم دوو کەسایەتییەیە و هەمیشە لێم ڕوون و ئاشکرایە کە وەک پێوەرێک لە سەر هونەر و ئەدەبیات، بەرژەوەندێکیان پێ بەخشیوم کە ئیستا "شی"ـــیە!
بۆیە دوای هەژدە ساڵ، ئیمڕۆ ئەو دوو کەسایەتییە لە ڕێگەی گۆڤاری شییەوە، ڕێک بەو جۆرە دەناسێنم کە خۆم ناسیمن و دەیانناسم، نەک ئەو جۆرە کە هەواڵنێرە ساردەکانی دنیا باسیان دەکەن.

فریا یوونسی

صفحه ۳ شەب بو محمدیانی
مگر می شود در سایەسار "شی" نیاسود؟

صفحه ۴ فریا یونسی
لە چوار دیواریی ئاکادیمیای شیییەوە

مگر می‌شود در سایه‌سار شی نیاسود؟

بدون شک یک نویسنده راستین در اجتماع بشری امروز، همه آرزویش این است که بتواند زیبایی ادبیات را جایگزین اضطراب‌ها و آلام نوین بشری کند و در این راه، تمام ناملایمات را به جان خود می خرد. رویاهای نویسندگان راستین، تنها به یک اتاق و قلم و کاغذی ختم نمی‌شوند، که رویای آن‌ها نفوذ در همه جهان و قلب ساکنین آن و آرزویشان اپیدمی کردن زیبایی در زندگی روزانه انسان‌ها است. اما در این میان باید گفت که تعدادی از این نویسنده‌مآب‌های امروزی که تنها هم‌وغمشان، مطرح شدن و نام‌آوری و تنها خواسته‌شان رسوخ بی دلیل در ذهن آحاد جامعه است، متأسفانه در این راه از هیچ کاری دریغ نمی‌کنند. به راحتی فعالان و دلسوزان واقعی ادبیات را تخریب می‌کنند تا در ذهن عده‌ای، بر ویرانه‌های آن تخریب، برای خود جایگاهی بسازند. آنها به خوبی می‌دانند که آنچه بزرگان را در قلب جوامع جاوید کرده است، صداقت و راستی آن‌ها است، به همین دلیل ذهن عده‌ای از مردم را نشانه می‌گیرند که به نحوی، نسبت به همه چیز بدبینشان کنند و ایجاد هجمه‌هایشان را در میان آنان با منفی‌بافی و دروغ‌پردازی شروع می‌کنند. نام‌آوری چنان آنها را مسخر خود کرده که از هیچ اقدام غیر اخلاقی و غیر حرفه‌ای در این راه حذر نمی‌کنند. به راستی که دیگر نباید به آن عده معدود که واژه‌هایشان را اجاره می‌دهند و به جایش برای خود اعتبارات کذایی می‌خرند، عنوان نویسنده -مآب، حتی داد. مطمئنا اینان ادبیات را نمی‌شناسند و هرگز تاریخ هنر را مطالعه نکرده‌اند، تا بدانند بسیارند در تاریخ، مشابه آنان، که بزرگان ادبیات و هنر را با کارهای غیر اخلاقی خود مورد هجوم و هجمه قرار داده‌اند، ولی بالعکس، آنچه امروز در دل و ذهن مردم باقی مانده، نام همان بزرگ‌مردان و زنان ادبیات و هنر و آثار بزرگ آن‌ها است. از زمانی که بزرگترین آرزوی فریا که چاپ و نشر مجله‌ای تخصصی و حرفه‌ای در زمینه ادبیات و هنر بود را شناختم تمام سعی‌ام این بوده که در محقق شدن این رویا کمکش کنم و پس از تحقق آن همواره شاهد این بوده‌ام که چگونه افرادی از گوشه و کنار، خواسته‌اند از این مجله برای نام‌آوری و شهرت خود، سوء استفاده کنند و زمانی که متوجه شده‌اند مجالی برای عرض اندام نیات منفی آنان در این نشریه فراهم نشده، سعی کرده‌اند با انتقادهای غیر اخلاقی و غیر حرفه‌ای و صدور بیانیه‌هایی که جز خود و کسانی از جنس خود، خواننده‌ای ندارند، نویسنده‌های نواندیش مجله را دلسرد کرده و با همراه کردن افرادی همچون خود ، اقدام به نام‌آوری و نان‌آوری کنند. غافل از اینکه نشریه "شی" به اینگونه افراد که تعدادشان واقعا معدود است اما از بد روزگار، همیشه این تعداد معدود بوده‌اند که از خود "بدی" به جا گذاشته‌اند؛ نه تنها مجال سو استفاده نخواهد داد، بلکه اینگونه اقدامات غیر اخلاقی و غیر حرفه‌ای نیز، کوچکترین تاثیری در روح و روان گردانندگان "شی" نخواهد داشت و آنان را در تلاش مضاعفشان برای اوج‌پیمایی نشریه، مصمم‌تر از همیشه خواهد کرد. زیرا زمانی یک نشریه آماج انتقادهای اینچنینی قرار می‌گیرد که در اوج باشد (چون باورم این است که هر که بامش بیش برفش بیشتر) و در اوج بودن و ماندن نیز هزینه می‌خواهد که گردانندگان "شی" پیه این هزینه‌ها را به تمامی به تن خود مالیده‌اند و از هجمه‌ها و حاشیه‌سازی‌های کم‌خردان نان به نرخ روز خور، هیچ هراسی به دل راه نمی‌دهند. نشریه تخصصی "شی" اکنون با تلاش بزرگان ادبیات و هنر، نه تنها در ایران بلکه در کشورهای دیگر نیز مورد استقبال هنرمندان و هنرشناسان برجسته قرار گرفته و در تمام این مدت حتی یک بار نیز در هیچ رسانه‌ای به دعوت نامه‌های واصله از کشورهای مختلف، جهت حضور در رسانه‌های این کشورها و گفتگو در مورد چگونگی تأسیس "شی" و ایده‌های زیبایی‌شناسانه آن، اشاره نکرده و حتی یک بار نیز نخواسته برای خود، فضایی تبلیغاتی فراهم آورد. شاید این جایگاه برای "شی" به مزاج آن عده خوش نیامده که اینگونه قلم‌های خامشان را بر علیه نشریه و هیئت‌تحریریه آن به گردش آورده‌اند. اکنون نیز لازم است بدانیم که بعد از این مدت مدید کار و تولید حرفه‌ای، "شی" تا این لحظه، خصوصا از لحاظ مالی در مضیقه بوده که نشر آن بارها به تأخیر افتاده است و تنها دلیل آن نیز این بوده که ما نخواسته‌ایم استقلال "شی" را قربانی مادیات و جایگاه کنیم و با شکیبایی و تحمل ناملایمات، سعی کرده‌ایم تا هیچکدام از مشکلات مالی و زمانی نتوانند در محتوای حرفه‌ای "شی" تاثیرات نامطلوب بگذارند و شکی نیست که در این راه ادیبان و هنرمندان راستین، همیشه پشتیبان مجله‌ای که از آن خودشان است بوده‌اند.

شاید "شی" نیز، همانند تعدادی از نشریات، اگر می‌خواست، به راحتی می‌توانست با فروش صفحاتش به افرادی مجهول‌الهویه، نه تنها هزینه سرسام آور چاپ و نشرش را، که چندین برابر آن را نیز کاسب شود و به این طریق خیلی راحت‌تر نیز به فروش برسد و مجبور نباشد برای تأمین تمام آن هزینه‌های هیئت تحریریه، طراحی، تایپ، چاپ و انتشار آن در همه مناطق کردنشین که باید اعتراف کرد بیشتر این کارها همیشه به عهده سردبیر بوده است- به تأخیراتی اینچنین گرفتار شود. اما هدف و رویای نویسندگان "شی" بسیار بزرگ تر از آن است که بخواهند این فرصت طلایی ادبیات سرزمینشان را به فروش بگذارند و یا جایگاه کسانی قرار دهند که به عنوان نردبانی از آن سوء استفاده کنند. رویای نویسندگان "شی" عرضه ادبیات به قلب‌های عاشق و تپنده و هدفشان شناساندن هنرمندان راستین به جامعه است. حالا دیگر همه ما به خوبی می‌دانیم که "شی" به صدور و انتشار هنر و ادبیات کردی فکر می‌کند و تمام هم و غمش این است که ادیبان و هنرمندان کرد نیز، همانند دیگر زبانهای پویای دنیا، به غنای خویش بیاندیشند.

در راه تحقق این رویا، "شی" و تیمی که تحت عنوان هیئت تحریریه پشتش ایستاده‌اند، از تلاش‌های خود دست نخواهند کشید، تیمی که برادرانه و صادقانه با ما مانده‌اند و بدون هیچ چشمداشت اضافی و بیشتر از سر عشق به ادبیات و هنر، شبانه‌روز ما را یاری می‌کنند که این جای بسی مباهات است و یقین دارم تاریخ این بزرگان را فراموش نخواهد کرد.

پر واضح است که مخاطبان فهیم نیز، با ایده‌ها و نظرات خود می‌توانند تیم "شی" را یاری کنند تا ادبیات و هنر کرد بتواند به جایگاه واقعی خود دست یابد. امیدوارم آن عده از نویسنده مآب‌ها هم بیشتر بیاندیشند و از تاریخ هنر درس بگیرند که بیشتر از این خود را مدیون و شرمسار این مقوله والای بشری نسازند.

له چواردیواریی ئاکادیمییای شییه‌وه:

که‌سانێک دێن که بۆ مانه‌وه نایه‌ن و که‌سانێک ده‌ڕۆن که بۆ مانه‌وه ناڕۆن.
ئه‌گه‌ر ته‌نانه‌ت ئه‌مه نیشانه‌ی گه‌وجێتی ئێمه یا گه‌وجاندنمانه به فرت‌وفێڵه دنیاییه‌کانی ئاکادیمیاکانی ئیمڕۆی جیهانه‌وه و زانستی لاده‌ر —ئه‌ویش ته‌نیا به بۆنه‌ی ئه‌وه که ده‌ڵێن ده‌ره‌قه‌تی وه‌ڵامدانه‌وه‌ی هه‌نێک پرسیاری بنه‌ڕه‌تی نه‌هاتووین و نایه‌ین–؛ که‌واته ئه‌وا ئێمه له‌مه به دوا وامان پێ باش‌تره که گه‌وجابێتین، تا گه‌وجاندبێتمان، خه‌ڵه‌تابێتین، تا خه‌ڵه‌تاندبێتمان و چزابێتین هه‌تا چزاندبێتمان. ئه‌مه یه‌که‌م بڕیار و دواهه‌مین بڕیاری به‌ڕێوبه‌رانی ئاکادیمی موازیی شییه: هه‌رگیز کایه به ئاوه‌زی به‌رده‌نگ نه‌کرێ. ئه‌گه‌رچی ئه‌و بڕیاره له سه‌رمان گران بکه‌وێ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر بڕیاره ئاوه‌زێک هه‌بێت که کایه‌ی پێکرابێ: ئاوه‌زی به‌رهه‌مه، ئاوه‌زی نڤیسار...
که‌سانێک دێن که بۆ کاسپی دێن و که‌سانێکیش دێنن، به‌ڵام که ده‌بینن لێره هیچیان ده‌ست ناکه‌وێ، له به‌ر کاسپی ده‌ڕۆن و بێ ئه‌و که‌سانه ده‌ڕون.
جا بۆیه ئێمه‌ش ڕێگه ناده‌ین.
له ڕاستی‌دا "ڕێگه" بۆ دران نابێ، "ڕێگه" بۆ کرانه و هه‌موو ئه‌وانه که له کاسپکارانی که‌لیمه به‌جێماون، له په‌ڕاوێزه په‌نده‌کانی ڕێگه‌وه، زۆر به حاسانی ده‌ر ده‌کرێن.
ئێمه پڕ به هه‌موو هه‌یئه‌تی شپرزه‌مانه‌وه، چ ماندووین له فیزفرۆشی و له‌خۆبایی بوونی بێهووده‌ی هونه‌رمه‌ندان و نووسه‌ران، که بێ ئه‌وه‌ی یارمه‌تی چێکردنه‌وه‌ی مانا نهێنییه‌کانی ئاده‌میزاد بده‌ن، ده‌ست بۆ هه‌یبه‌تی زامداری که‌لیمه ده‌به‌ن و چ بێهووده، پێوه‌ن سوکنایی به‌رده‌نگێک بڕووخێنن که پێده‌چێ هه‌نووکه له زاویه‌ی خانووچکه‌یه‌کی قاوه‌یی، خه‌ریکی وێران بێ به که‌لیمه‌یه‌ک، خه‌ریکی وێرانی بێ به ده‌ست که‌لامه‌وه.
جا بۆیه ئێمه‌ش ناهێڵین.
له ڕاستی‌دا "هێشتن" کاره‌ساتێکی نه‌بینراوی مرۆڤی سه‌رده‌مه بۆ "ڕشتن"... که وا هێشتاش چاومان له که‌لێنی ئاکادیمیا بڕیوه و هه‌موو به‌ڵگه قێزه‌ونه‌کان به ڕشتن ده‌ده‌ین به ده‌ست "دادۆر" ناوێکه‌وه له کووچه‌یه‌کی نزیک ئه‌سپایی و ئه‌ساس...
نامه‌ی یه‌که‌م له ئاکادیمیاوه بۆ هه‌موو نووسه‌رانی کورد، ناردرا و هیچ ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی ئه‌وتۆی نه‌بوو. واته ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی وه‌ها که پێڕسته‌کانی نامه، ناسرابێتن و دان به خاڵبه‌خاڵی داندراوی مانیفێستی ئاکادیمیای موازی‌دا نرابێت. تومه‌ز نه‌گه‌یشتووه‌ته ده‌ست نووسه‌ران، تومه‌ز ئادره‌سی نامه هه‌ڵه بووه و هه‌زاران تومه‌زی دیکه که وا هێشتاش نه‌گه‌یشتووه.
ئه‌مه جێی سه‌رسووڕمان نییه. ئه‌وه کرده‌وه‌ی زاڵمی هه‌زاران‌ساڵه‌ی هزری زۆرینه‌یه و ئێمه چیتر کاتمان نییه پێداگری له سه‌ر ئه‌و خاڵه به هێزه‌ی ئه‌وان بکه‌ین که بمانه‌وێ هێزی لێ ببڕین، یان ئه‌و هێزه‌ی که هه‌یه‌تی بیخه‌ینه سه‌ر لایه‌نی به جێماوی میراتێکی شووم له پێشینیانی ئاشق به ژاوه‌ژاو و خۆپیشاندان. ئێمه تا ئیستا نیشانمان داوه که ناتوانین ده‌ره‌قه‌تی ئه‌و ڕوانگه زاڵه‌ی زۆرینه بێین. ئه‌وه‌ی ڕاستی بێ ئیستا ئیتر به‌و قه‌ناعه‌ته گه‌یشتووین که خۆمان بشارینه‌وه له زمان و هزری هه‌لاهه‌لای چینی زۆرینه و خاوه‌ن: خاوه‌نه‌کانی سه‌رمایه و سه‌روا له‌و دیو به چینایه‌تی کردنی کۆمه‌ڵگه. ئیستا پێویسته‌ی ئاشکرا، "کرده‌وه‌ی بکه‌ر"ه له لایه‌ن چینی که‌مینه‌ی دۆڕاو به زمان و بێزراو له هزر، که ساتبه‌ساتی مانه‌وه‌یان له سه‌ر زه‌مین، جۆرێک خۆ کوشتنه و دایم، په‌نامه‌گی ڕێ ده‌که‌نه‌وه به‌ره‌و وزه‌ی وشیاری ته‌غافوڵ،

وێنه: فه‌رهاد محمه‌دجانی

هەبێت سەبارەت بە دارڕژان و هەموو ئەو ئاوارە دڵتەنگانەی لە حدوودە تەنگەکانی وڵات وەئەستۆ هاتبوون و "دەرچوون"، لە لای ئەوان، ڕەنگێکی دیکەی بە خۆوە گرت. دەرچوون لە تاو بە سەر نەبردنی بچووک‌ترین ئەرکە ڕووتینەکانی کۆمەڵگە و دەرچوون لە تاو نەگرتنەوەی ماتریالیزمی هزری بێخود کە هەنێک بوونەوەری دەوڵەمەندی گۆشە چەپەکەکانی زەمین، هێشتاش هەموو هەوڵیان ئەوەیە کە نەهێڵن "هزر"ی بێ دەرەتانی لە بەر دەست، ئەو قەبارە سەربەخۆیە وا هۆی نزیک خستنەوەیە لە وزە مانەوییەکانی ژیان، لە دەست نەدات. ئەمە لە حاڵێکدایە کە هزر پێویستی بە قەبارە نییە و هەتا پەرش و بڵاوتر بێت، زیاتر لە حدوودی هەبوون نزیک دەکەوێتەوە و نزیکیش دەخاتەوە. بۆیە ئاکادیمیای بنەڕەت، هەرگیز ناتوانێ فێری ئەو تەمرینەمان بکات بۆ دەرچوون لە قەبارە. ئەوان دەرچوون بە ئاسایی‌ترین مافی مرۆڤ دەزانن و پێیان وایە مرۆڤ کە نەیتوانی جێگەی خۆی چێ بکاتەوە و گۆڕانکاریی دێرین حاکم بکات، دەبێ دەربچێ، دەبێ دەر بچوێندرێ...

ئەمما ئاکادیمیای موازی باسی چی دەکات؟ دەتوانێ باسی چی بکات؟ لە ڕاستی‌دا ئەم ئاکادیمیایە یەکەم ئەرکی "ڕووخان"ــە و دوای بە تەواوەتی خوێندنەوە و تێڕامان لە سەر خاڵبەخاڵی چێکراوی ئەم ئەرکە لە لایەن هەندێک بەرهەمی سەربەخۆی مومتەدەوە، دەزانین کە دواهەمین ئەرکیشی هەر ڕووخان دەبێ. ڕووخاندنی قەواعیدی دێرینی بەربەستراو کە نەیتوانی بەرەنگاری زۆرێک لە بەزمە هەژێنەرەکانی ژیانی مرۆڤی کورد ببێتەوە و نەیتوانی بەگژ دیوانسالاری ڕەهای نووسەرانی پێشوودا بچێتەوە و لە هەر کوێیەک هەر لە باتی شێعر لە باتی وشە، لە باتی ڕێزی سەرەکی لە ڕوانگەی داهێنەرانەی مرۆڤ لە ئانوساتی ئافراندن و بەرهەم نانەوە، لە باتی ڕێزی ڕاستەقینە لە "بەرهەم" نەک لە "بەرهەمهێنەر"؛ ڕێگەی لە مێژینەی هزرمەندی و ئافراندنی لێ هەڵە بوو، یان لێ هەڵە کرا، -گرینگ نییە- کە هیچ جیاوازییەکی نییە. دەبوو مرۆڤی کورد زوو بەو وشیارییە بگات کە نەهێڵێ ئاڵوودە بێ بە پێوانە سەرکزەکانی زەمین و نەهێڵێ بە ئەندازەی ئازارەکانی زەمان بێت و بە قەد ژانەکانی زەمین بێشێت. ژێر هەر بەردێک هەڵدەدەیتەوە، هەزاران شاعیری زامدار و دەردەدار، سووتاو، پەشێو و پەرێشان، بێکەس و بێخود و بێماڵ، پەرۆش و پەرش و بڵاو و پەتی، کەوتوون لە بن خۆشییە کوشندەکانی جیهان و هیچی مانای ڕەنجی سەراورد نازانن. ڕەنجی دێرین کە دەتوانێ "بکەری مەزن"ــی مرۆڤ بێت و فەلسەفەی بوون بە شوێن خۆدا ڕابکێشێتە وشکاییەکانی ژیان.

ئێمە هەرگیز نەمانتوانی بە زانستی ئاکادیمیک خوتووتی نادیاری ڕەنج، بخوێنینەوە و گوێ لە تاریکییەک بگرین کە ئەوەتا. لە هەر خاڵێکی برینداری ژیان دەڕوانین، دەستە دەستە مرۆڤی شادمانی کورد خەریکی هەڵپەڕینن، کوا؟ کاتێ لە زانستی ئەو حاڵەتە دەپرسین، هەمووی دەڵێن ئەوە مانای یەکگرتنە! دەی! بەڵام مەخابن لە هیچ کاتێکی نەگبەتی ژێر هەرەسی بەڵا کەوتنمان‌دا، دوو دەستی پێچەوانە نابینین لە ناو یەکا، بە یەک بگیرسێنەوە و یەکتر دەر بهێننەوە.

جا پێش ئەوەی بیر لە کردەوەی سوبژە بکەینەوە، سەیرێکی بەرەو ئایەتی مەرگ. بێ ئەوەی هیچ دەرچوونێک ڕووی دابێ: خارج بوون لە ئەندازەی موازی و ــچ- ڕندانە گەیشتوون بە خاڵی بێخودی مونزەوی لە حەشارگە بێ نوورەکانی کائیناتێک لە پشت گلێنەوە.

ئێمە "هێنەر" نا، کە داهێنەری هزر و زمانی کەمینەین، تا ڕێبوارانی کەلیمە بێ ئاقبەت و ئەندازە، نەکەونەوە نێو داوی دێرینی فولکلۆر و لەوە زیاتر شانازی بە ڕابردوویانەوە نەکەن. چونکە ڕابردووی ئێمە هەتا ئیستا نەیتوانیوە بمانگەیەنێ بە "هزر"، ڕابردووی ئێمە تا ئیستاش هەر پاشەڵی "شەڕ" و "توورەیی" و "بە گژیەکداچوونەوە" بووە. ئیستا ئیتر هەموومان بە جۆرێک دڵنیاین کە ناتوانین تەحەمولی یەکتر بکەین و ئەمە بێ گومان دەسکەوتی ڕابردووە. دەنا گەلێک کە نەیتوانیبێ بە هێمنی بگات، نەیتوانیبێ دەرکی پەنادەستییەکەی خۆی بکات، ئەوە ڕاحەت فریوی ڕابردووی خواردووە و ئەو چینانەی کە ڕابردوو بە سەریدا دایسەپاندووە، هەمووی سندانن، تێلان و لە سەری حەپۆل ــلە سەرحەپۆلانی زەوی- سرەواون. ئیستا پێویستەی بنەڕەتی بۆ دەرکەوتن نا، کە بۆ دەرچوونی ئێمە لەم قەڵافەتە بیمارەی پێشینیانی گرفتار بە ئاه و ئەندازە، پێشینیانی تووشی تێکەڵی و قەبارە: دەرچوونە لە ئاکادیمیای لە بەر دەست و باو، ئاکادیمیای دارڕژاو بە بوروکراسی داسەپاو و هێشتراو بە یاسا بێ مەسرەفەکانی "ئەویدی" لەم بەستێنە دێرینەی زەمان‌دا کە "ئەو"، ڕاحەت دەبێتە "ئەوێ" و "ئەوان" ڕاحەت‌تر دەبنە زەمان و مەکان. ئیستا بەستێنێک بووەتە زەمانی ئێمە، کە لە تەسلیم بوونی پێشینیانمان بە ڕاوەڕووت و ڕێڕەوشتی پیرە "ئەویدی" بێ ئەمەگەوە، سەرچاوەی گرتووە. گەوجێتییە کە بیر لە دەسەڵاتی زاڵ نەکەینەوە لە بەستێنی لەبەر دەستمان‌دا و بە حاسانی وەشەڕ بێین لە گەڵ یاسا دێرینە خوێنینەکانی. ئەویش ئیستا کە پێویستمان بە ناردنی ئەدەبیات و هونەرە بۆ نێو کۆمەڵگا بەختەوەرەکان. ئەوەی ئێمە بە دەرچوون ناوبردەی دەکەین، هیچ پێوەندییەکی بە ترسانی ئێمە لە گوشارە تێچووە پێچووەکانەوە نییە و لە ڕاستی‌دا ئەگەر بێتو بمانەوێ ئاکادیمیای موازی سەربگرێ، دەبێ ئاورێکی توورە لە ئاکادیمیای بنەڕەت بدەینەوە و بێ ئەوەی بهێڵین تووشی گەوجێتی بینەوە، خاڵبەخاڵی کێشە سوننەتییەکانی بۆ دابین کردنی کۆمەڵگەی مودێرن، یاداشت بکەین و دواییش بۆ ئەوەی بهێڵین بە فامی پێویستی گۆڕانی مەزن بگەین، یاداشتەکان بەرمەلا بکرێن. گۆڕان و گۆڕینی ساحەتە گرفتارەکان، بەوەندە زەحمەت و ئازار بە دەست نایات. پێویستە "زانست"ــێکی سەرەکی و زانستێکی بنەڕەتیمان

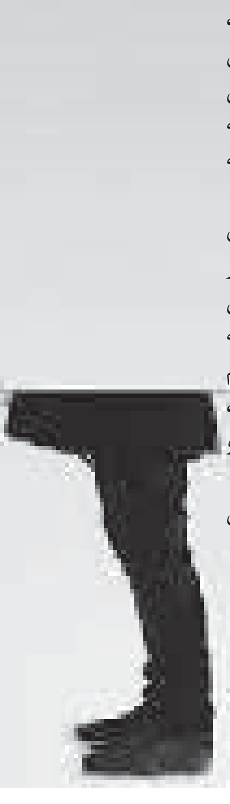

مێژووی گرفتار پێویستە. تماشایەکی ڕەهەندەکانی تەوازی. تا تەوازونی جیهان کەمێک بشێوێنین و بۆ نموونە بە سۆنامییەکی هزر، چەن خولەکێک زەمان ڕابگرین بۆ دەرکردنی ڕووناکی، دواخستنی گەشە، دابەزینی سەماوات: کە بێ سەماوات دەتوانین بە هەموو بنکەکانی دڵێک لە بنکی دڵێکا بگەین و فورمووڵی نەحەساوەی ژیان بە دەست ئێمەوە —لە ڕاستیدا بە دەست ئەوانەوە- ڕزگاری بێت. کە فورمووڵەکان پێویستن بۆ دەوامی ئۆکسیژێنی کائینات، بۆ بەقای فەنای مەرگ لە پێناوی چلوچوار چرکە ژیاندا. ڕەنگە پێتان ورینە بێت -ئەزانم-؛ ڕەنگە بە مۆنۆلۆگێکی تووڕەی کەسایەتییەکی بێ دەرەتانی بزانن —دیارە-؛ ڕەنگە پێتان وابێ حاکمێکی ترن لە پشت ئەودیومەوە —ڕێک لەو بەری پەراسوومەوە تا ئەوێم، ئا تا ئەوێم، ڕێک تا ئەوێی خەڵەتێندراوی کەرفامم- دەستوور بە نەمانی "نەمان" دەدات و ڕەنگە پێتان کایە بێ، کائیناتم! پێتان گاڵتە بێ گۆ بە گۆی دوور لە حەیات و مەماتم کە لە کوێمانەوە دەڕوێن. ئێوە هەر وان: بێ ئەوەی بیر لە ئاقبەتی کەلیمە بکەنەوە و باسی شەیدایی وشە بناسن، تێناگەن! پێش ئەوەی زەمهەریرەکان لە ژێر پێستێکی ترازاو لە جەستەیەک، ببیننەوە، گشتتان کۆتن؛ بەر لەوەی بیر لە بڕبڕەی برینداری "باوک" بکەنەوە، دەبنە شەڵوار؛ پێش زوهدانی دادڕدادڕی "دایک"، شۆڕتن!

جا دەڵێی چی لە قەبارەی مرۆڤی لە پلەی کائینات تساودا، مرۆڤن؛ لە ئاوەلیتەی تکاوی ئەو دیو شۆڕتەکانەوە، کورتن؛ بە سۆنۆگرافی زاڵمی ئەم ماوەیەتان، سەرگەردان...

ویستم بڵێم: چەنێک دوورەپەرێزی لە سوبژێکتیویتەی گشتیی جەماوەر، فیتنەیە، نەکرا. چ دیاریکردنی ئۆبژە تاکەکەسییەکان، لەملا، بێهوودە فەتتانە، نەدرا. بۆیە ئاکادیمیای موازی، دەمانباتەوە دەم تەوازونی وجوود: بێ ئەوەی بیر لە ململانێی وشە جەعلییەکان بکەینەوە و بێ ئەوەی جنسی زەمانمان لە لا گرینگ بێت و نەبێت... چونکە بێ گومان زەمانە کە دەتوانێ بمانبات و نەمانبات؛ بمانکات و نەمانکات؛ بماندات و نەماندات... زەمان لێرە، ڕێک لە ئاکادیمیای موازی: کرانە و "کران" ئەو حاڵەتە مەدهۆشەی حەیاتە کە بوونەوەرانی موبتەلا بە ئایەت و ئەندازە، لە زۆر شوێنی زەمین پێی دەڵێن: یا ڕەببی.

ئیستاش ئەوە چوار قاعیدەی بنەڕەتی و دواییش چلوچوار کردەوەی پیتانە، لە وەڵامی ئەو هەموو پرسیارە پێویستەی کە —دیارە- نیتانە:

هەزار ساڵییە، کەمینەکانی ئێمە لە هەر بوارێکدا ئەوەندە کەمن کە بە هەر هەموویانەوە جا دەبنە یەکەم "کەمینە"ی وەدیهاتوو. واتە ئەگەر بمانەوێ بە ماتماتیکی هزر و مەنتقی ژمارەکان، ئەم بۆشاییە بەدبەختە ئەندازە بگرین، هەمووی میتر و نیوێک نابێ لە چوارهەزار ساڵ و نیوێک. "کەمینە"ی کورد هەتا بڵێی زوو پەشیمان بوونەوە لە کەمە کەمە کرانە ڕووخێنەرەکانی و بەم بۆنەوە هەموو مێژووی "کەمینە" لە لای ئێمە، ناگاتە دوێنێ ئێوارە! چونکە بێ بەرە و بەور بوون، بەرەو ئەم دواییانەی مێژووی سارد، مێژووی سەراورد. ئەو کەسانەی کە خۆیان دەگەیەننە من و داوای هاوهزری و هاوپیشەییم لێ دەکەن لە ئاکادیمیی موازی، زوو دەزانن دەبێ بەورێک بن بە باڵای بەرەیەکەوە کە ڕەنگە سێ سەعات و نیو زەمان ببات، بەڵام زەمان دەبات. لێرە "کەمینە" بە ڕاستی زەمان دەبات...

دووهەم: ئەمجار کەمینە پێویستی بە "زانست" دەبێت و دەبێ تا زووە فڕکەیەک بکەینە سەر سندووقەکانی بنکانی زێهنی مشەووەش. لە ڕاستیدا، لە مشەووەشدایە کە زانستی ڕەها دەردەکەوێت و دەتوانێ ساز و کارێکی بێ بنەما ببەخشێ بە هەموو ئەو زانستانەی کە تا ئیستا بوون، بەڵام زانست نەبوون: تا ئیستا هەر توانیویانە خۆ لادەن لە فەهمی شتەکان و بهێڵن جەهلی تەمەندرێژ، بە سەریانەوە هەر حکوومات بێت و هەر حکوومەت بکات. نیزامێکی هەڕەمەکی کە نەیتوانی بنەبڕی جەهل بکات بە توێی تووڕەی زەمانەوە و هەر نەیتوانی "کەمینە" بگەیەنێت. ئیستا زانستێک بە ڕێگاوەیە کە تاهەتایە هەر بە ڕێگاوەیە... ئەیچۆن!

سێهەم: "وتار" ڕێک لە دوای "زانست" سەر هەڵدەدات. واتە کاتێک زانست بە چرکەیەکیش وێستانی نەبێت و هەر بە ڕێگاوە هانە هانەی دەمارە مونزەوییەکانی مرۆڤ بدات، فەننی بەیانی ئێمە —سەرجەم دامەزرێنەرانی ئاکادیمیا- وەها خۆ دەگرێت و بە بەندەنە بەردینەکانی کەلامەوە دەگیرسێتەوە، کە هیچ چارەیەکی دیکە نامێنێ جگە لە "وتاندن"، لە بە "وتە" کێشانی نهێنییەکانی مرۆڤی گەییو، لە "وتار". واتە "وتار" تەنیا چارەی ئێمە، لێرە دەبێت و هیچیتر... ئای.

چوارەم: لەوەو دوا ئیتر کاتی "کرانی کەمینە" دەبێت و لە ڕاستیدا چوارەمین خاڵ، وەشانی زانستی ئاکادیمیای موازی لە لایەن دەستەی کەمینەوە، بە وتار دەست پێدەکات. جا وەشانخانەی ئێمە ئەمەیە: ئەم چواردیوارییە نادیارەی "شی"...

درێژەی دەبێت...

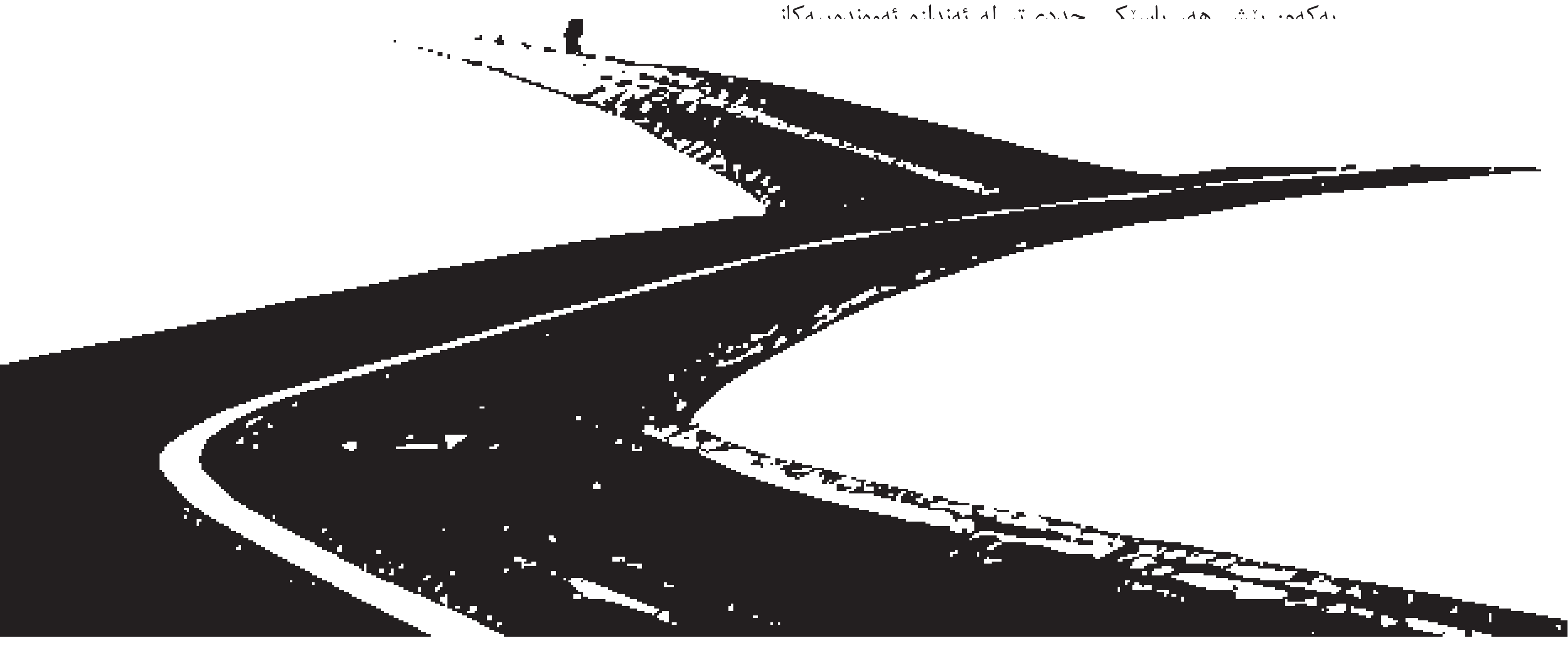

شیکار

نقد، حلقه گمشده ادبیات کردی/ مازیار نظر بیگی | ۸
آیا با بختیار می‌توان لاکانی بود؟/ صلاح الدین اسمعیلی | ۱۱
عبدالله گوران؛ پدر شعر امروزکردستان/ بابک صحرانورد | ۱۴
بایەخی وەرگێڕان لە ناسینی توانستی زماندا/ مەسعوود بابایی | ۲۱
پێک‌هاتەهەڵوەشاندن/ لە ئینگلیسییەوە: کاروش عوسمانیان | ۲۹

هەواڵنامەی کتێب

نقد، حلقه ی گمشده ادبیات کردی!

مازیار نظربیگی

هر پدیده ی انسانی برای رسیدن به دگرگونی و تعالی سه بخش مهم باید داشته باشد، آفریننده (در ادبیات مولف)، پذیرنده (مخاطب)، دال و مدلول که ما آن را منتقد یا پروسه ی نقد (از خود انتقادی تا دیگر انتقادی) می نامیم. این سه ضلع گفته شده در حقیقت یک پدیده را سر و سامان می دهند و در نهایت آن را به سمتی که باید هدایت می کنند. مولف به عنوان خالق، مخاطب به عنوان نظاره گر یا استفاده کننده و منتقد (می تواند مستقل یا برگشتی به دو ضلع دیگر باشد) به عنوان حامی یا هدایت گر این مسیر را رهبری و وارسته می کنند.
اینجا بحث را روی ادبیات کُردی متمرکز می کنیم. ادبیات کُردی در بخش شفاهی و فولکور، ادبیات نوپایی نیست و باید گفت که سرچشمه ی خیلی از آثار ارزشمند در دیگر زبان ها می باشد (مانند تاثیرات ادبیات فولکور و اسطوره ای تاریخچه ی کُرد در شاهنامه ی فردوسی). اما در بخش کتبی و مدرن، ادبیات کُردی عمر چندانی ندارد، شاید بتوان یک بازه ی دویست ساله برای آن در نظر گرفت که در این بازه ی دویست ساله، عمر اولین رمان ها و مجموعه شعر های کُردی که به شکل شبه مدرن و مدرن به دست ما رسیده به پنج دهه هم نمی رسد. اما در همین پنج دهه نویسنده ها و شاعران ارزنده ای به دنیای ادبیات جهانی راه یافته اند، کسانی مانند شیرکو بیکس و بختیار علی نمونه های بارز این عرصه می باشند. از لحاظ کمیت تولید آثار کُردی، باید گفت که نویسنده ها و شاعران زیادی در حال تولید اثر هستند و به تبع مخاطبین زیادی را نیز به خود جلب نموده است. یعنی دو ضلع از پدیداری انسانی در بخش ادبیات مورد بحث در حالت فعالی قرار دارد، اما چرا این ادبیات نتوانسته آن طور که باید جریان ساز شود و تنها به تک ستاره ها و استعداد ها دل خوش کرده، می تواند برای خود چند دلیل بتراشد. این دلایل بیرونی و درونی ست. یعنی بخشی از دلایل فرا ادبی ست، به خاطر چگونگی تاریخ، نوع زندگی کُردها، حکومت هایی که در آن زندگی می کنند و ... .
اما دلیل درونی آن که بر می گردد به دال ها و مدلول ها، به نبود پروسه ی صحیح نقد که می خواهیم در این نوشتار به این مقوله بپردازیم.
همان طور که اشاره شد، نقد یکی از اضلاع اساسی مثلث به وجود آورنده و جلو برنده ی یک پدیده ی انسانی است. اما نقد چیست و چگونه شکل می گیرد؟

در گذشته نقد را جدا کردن سره از ناسره تعریف کرده اند، یعنی منتقد بیاید یک سری تعاریف ثابت که از پدیداری آن پدیده وجود داشته را مد نظر قرار دهد و بر اساس آن ایرادات آن را رفع نماید. چنین تعریفی از نقد را می توان روی مواردی بسط داد که از قبل شمایل یا حضوری ثابت داشته اند. برای نمونه وقتی یک مسجد ساخته می شود، برای محراب، گنبد و مناره های آن قوانین ثابتی وجود دارد که باید توسط معمار آن رعایت گردد، اگر این موارد رعایت نشود، آن سازه با ایراد روبه روست؛ به عنوان مثال اگر مسجد جایی برای نماز خواندن یا وضو گرفتن نداشته باشد، منتقد می تواند از آن سازه بر اساس شمایل و تعاریفی که وجود دارد، ایراد بگیرد و از معمار بخواهد آن را رفع یا در پروژه های بعدی به کار بگیرد. این نوع نقد منحط می شود به دوره پوزیتیویسم که هنوز هم در خیلی از نقد ها جریان دارد و پدیده را به عنوان شی یا موجودی طبیعی و زیستی فرض می‌کنند و بر اساس روش های مشخص آن را واکاوی و مورد نقد قرار می دهند. البته این روش خود زیر مجموعه هایی را نیز در بر می گیرد که منتقد سعی دارد پدیده را به عنوان یک کل در نظر بگیرد و از بیخ و بن آن را بر اساس منابع تعریف شده مورد جراحی و نقد قرار دهد تا ببیند کجایش با آن چیزی که از قبل تجربه شده تطابق ندارد و از آن قسمت ها به عنوان سرطان کار یاد کند! این نوع تعریف از نقد را دیگر نمی توان به ادبیات و هنر امروزی بسط داد، چون ادبیات و هنر امروزی از چارچوب های تعریف شده و ثابت گذر کرده اند و خود را خودترمیم یا مکمل می دانند. هابرماس یکی از نظریه پردازان اجتماعی و انتقادی

عقیده دارد که روش های رادیکالی و اثبات گرایانه نمی تواند جلو برنده باشد چون این روش های نقد و جراحی، محدود و منقبض کننده هستند، عناصری که می توانند حیات ذهنی انسان و به خصوص در زمینه ی زندگی اجتماعی (که هنر نیز جزئی از آن به حساب به می آید) را به خطر بیاندازد.

به نظر می رسد در این مرحله نقد با تعریف بسیار سختی رو به رو گردد وقتی آثار هنری و ادبی مدام خود را متحول می کنند و خود را در یک دایره ی تعریف شده و ثابت قرار نمی دهند. این بار دیگر تعریف نقد جدا کردن سره از ناسره نیست، یا پیدا کردن ایرادات بر اساس شمایل و پدیداری ثابتِ گذشته، بلکه این بار نقد خود را در نقشِ بخشی از اثر تجلیِ می بخشد. در حقیقت نقد بر اساس خودَ اثر و ویژگی های آن صورت می گیرد، به همین خاطر کار منتقد امروزی بسیار سخت تر از گذشته است و به خصوص در عرصه ی ادبیات.

ژاک دریدا، فیلسوف فرانسوی، ادبیات را فراتر از متن می داند، وی عقیده دارد که ادبیات همزمان می تواند متشکل از معنا ها، ضد و نقیض ها و همچنین انتقاد ها باشد. آفریننده در ادبیات، آزادیِ عمل بیشتری دارد چون مصالح آن ذهن است و ذهن تواناییِ تا بی نهایت رفتن را داراست، ذهن توانایی کشف و رو به جلو رفتن ها را داراست، ذهن توانایی اینکه ناگفته ها را بگوید، نا حقیقت ها را حقیقت (و برعکس) کند و هر آنچه که نبوده را بود (و برعکس) کند را در چنته دارد. علاوه بر این، ادبیات حس زیبا شناسی مردم را نیز به خود وابسته می کند، ادبیات علاوه بر جدی گویی ها و توسعه ی ضد قدرت و ضد حکومت ها (البته که ادبیات نه متن!) زیبایی را نیز خلق می کند تا درد آن همه نقد و فشار را بکاهد، به همین خاطر ادبیات دنیایی آَمیخته از فلسفه و هنر است، فلسفه از ذهن می آید و هنر از زیبایی که هر دو به خوبی در ادبیات تبلور پیدا کرده اند و هر دو می توانند مملو از ساختارفکنی ها باشد. شاید به همین جهت است که ژاک دریدا هم از ادبیات منقبض و بر پایه ی اتفاق های گذشته لذت نمی‌برد، اینکه کسی بیاید رمانی بر همان اساس که نفر قبلی نوشته بنویسد و تنها شخصیت ها و اتفاق های جدیدی جایگذاری کند!

از همین روی باید به ادبیات یک نگاه فلسفی توام با هنری داشت، هم کوشید در آن رگه هایی از فلسفه و معنا یافت و هم رگه هایی از فرم و زیبایی ظاهری. منتقد توانمند سعی می‌کند ادبیات را از این گونه و از این پنجره بنگرد، سعی می کند جنبه های مختلف این دو ورطه ی ادبیات را واکاوی و بعد به نتیجه دلخواه خود برسد! نتیجه ی دلخواه بدین سبب که به عقیده هایدگر، هر فردی منحط به پیش داشت ها، پیش نگرش ها و پیش برداشت هاست و تهی از این ها نخواهد بود. حتی حرفه‌ای‌ترین منتقدین نیز دچار این عارضه هستند. به خاطر همین نقد هر منتقدی را باید نسبی دانست و قدرت نقد هر منتقدی را می‌توان در چارچوب نقد های دیگر سنجید، یعنی ما با یک فرآیند و برآیند سر و کار داریم که حاصل نقد های متعدد است. ادبیات را اینِ شیوه ی نقد به جلو خواهد برد، موردی که متاسفانه ادبیات کُردی به شدت از عدم آن رنج می برد و دچار تک ستاره های جهانی خودش شده است.

نقد هایی اندکی که در عرصه ی ادبیات کُردی به کار رفته بیشتر از جنبه ی جدا کردن سره از ناسره (امر به معروف و نهی از منکر) استفاده شده و آن هم به شیوه ای سانتی مانتالی! سانتی مانتالی به جهت روحیه ی مهر طلبی و مملو از دلرحمی های دوستانه و تعارف بر انگیر و یا آن روی سکه، نقد هایی مغرضانه و بدون هیچ سند منطقی می باشد. این گونه ی نقد نمی تواند راهبردی باشد و در بیشتر موارد سکون بخش و حتی عقب برنده است.

همان طور که گفته شد، ادبیات مخلوطی از ذهنیت و فرم است، مخلوطی از فلسفه و زیبایی، مخلوطی از گیر و گرفت و ساختار شکنی، مخلوطی ازُ بودگاه و تخیل، به خاطر همین منتقد نیز باید ذهنی قوی و منظم داشته باشد تا بتواند این خطوط را کشف و در صورت شکست، آن ها را باز تولید و با تعریف کند تا هم آفریننده و هم مخاطب به درک بهتری از اثر و آثار بعدی برسند.

کار منتقد امروزی تنها خط کش به دست گرفتن و ایراد گیری‌ها بر اساس ذهنیت خود نیست، این کار را می توان به یک ماشین غلط گیری تشبیه کرد که به آن برنامه ای داده شده که بر اساس

آن قرار است غلط های یک دریافتی را مشخص کند، می دانیم که حاصل کار چیست! غلط های یکسان و آثاری متواتر که توی سطل زباله ی زمان ریخته می شوند. در حالی که کار منتقد امروزی، نقش یک ماشین هم خوان را دارد که اطلاعات وی به روز شده و جمع آورده شده است، هم زمان اثر را نیز می‌خواند و اطلاعات کسب می کند، از روی سابقه ها، حال و خود اثر به این نتیجه می رسد که آیا ویژگی های اولیه ی یک اثر ادبی به روز را داراست و اگر جواب مثبت باشد آن گاه این پروسه را بر همین منوال پیش می برد تا وقتی که پیشنهاد هایی برای بهبود ذهنیت و فرم اثر به مولف و مخاطب برسد. در حقیقت نقد امروزی دیگر جدا کردن سره از ناسره نیست، نقد امروز بازتولید اثر است، متنی در امتداد متن که می تواند برای آثار بعدی مفید واقع شود، می تواند راهنمایی برای بهتر درک شدن اثر باشد، می تواند راهنمایی برای مولف و رسیدن به مراحل بالاتر باشد. نقد امروز جلو برنده است.

زمانی سقراط سعی می‌کرد با روش سوال و مناظره، آنچه که در ذهن خود داشته را به نفر یا نفرات مقابل بفهماند، این راه یکی از شیوه های اولیه ی نقد کردن است، این نوع نقد که می توان آن را نقد توجیهی نامید متاسفانه امروز نیز تداوم دارد. مشکل اصلی این شیوه، بودن فرض قطعی درست بودن گفته های منتقد است که می دانیم چنین چیزی امکان پذیر نیست و منتقد نیز به همان اندازه که مولف یا مخاطب می توانند اشتباه کنند، می تواند دچار اشتباه شود. البته که منتقد ماهر سعی می کند اشتباه خود را با بالا بردن سطح تفکر و دانایی خود در مسئله ی مورد نقد بالا ببرد، اما به هر حال باید همیشه جا برای نسبی نگری نسبت به نقد نگه داشت. به همین سبب مجموعه نقد ها (فرآیند و برآیند) بهترِ از تک نقد ها اثر خواهد کرد.

اگر برگردیم به ادبیات کردی و به خصوص در دو استان ایلام و کرمانشاه، متاسفانه به چند دلیل عمده، نقد جایگاه خود را نیافته و نوشته هایی که در این باب می بینیم بیشتر تشریفاتی هستند.

> از همین روی باید به ادبیات یک نگاه فلسفی توام با هنری داشت، هم کوشید در آن رگه هایی از فلسفه و معنا یافت و هم رگه هایی از فرم و زیبایی ظاهری. منتقد توانمند سعی می کند ادبیات را این گونه و از این پنجره بنگرد، سعی می کند جنبه های مختلف این دو ورطه ی ادبیات را واکاوی و بعد به نتیجه دلخواه خود برسد!

دلیل اصلی بر می گردد به عدم حضور منتقد حرفه ای، منتقد حرفه ای یعنی کسی که تمام وقت خود را صرف پدیده ی مورد نقد کرده باشد و حتی راه درآمد و زندگی اش نیز از همین مسیر فراهم شود. نبود این حرفه ای گری خود نیز دلایل زیادی می‌تواند داشته باشد، نبود محیط آموزشی مناسب، نبود فکر و بنیه ی ساختاری جامعه برای پیشبرد ادبیات ، کم اهمیت جلوه دادن ادبیات در پیشگاه مردم به خاطر پرهیز از اتصال! و دغدغه‌ها و اولویت های دیگر. نبود منتقد حرفه ای باعث می شود که در بهترین حالت (اگر منتقد نماها را کنار بگذاریم!) ایکس و ایگرگ که هر دو در عرصه ی ادبیات، اثر تولید می کنند، آثار یکدیگر را نیز به خوانش بگذارند و چون یک تعامل دوستانه و تشریفاتی در کار است، به طور معمول نقدی آن وسط به دنیا نیاید!

دلیل دیگر بر می گردد به نوع تعامل و روحیه ی جامعه. برخی جوامع روحیه ی نقد پذیری و به تبع نقد کردن را ندارند و این ویژگی را می توان در رفتار اکثریت آن جامعه یافت. اگر این موضوع را بخواهیم واکاوی روانی کنیم به این نتیجه می رسیم که مردم جوامعی که علاقه ای به نقد شنیدن و نقد نکردن ندارند، مردمی سست عنصر (دمدمی مزاج)، مسئولیت ناپذیر، دارای بعد وجدانی کمرنگ، دارای روحیه ی مهر طلبی افراطی و یا نمایشی، دارای روحیه ی قانون گریزی و تعاملات عامیانه و تعارفانه هستند و همین ویژگی به مسائل دیگری هم چون ادبیات نیز منتقل می شود و نمی توانند یک ساختار نقد گرایانه حتی خود انتقادی بسیار ضعیفی را نیز پدید آورند.

در حقیقت این گونه می توان گفت که عدم وجود نقد در چنین جوامعی یک بده و بستان فرد-ساختار می باشد. افراد تمایلی به نقد کردن و نقد شنیدن ندارند و ساختار پیدایشی آن نیز همین رویه را در افرادش باز تولید می کند (اینجا باید اشاره کرد که نقد با قضاوت بسیار متفاوت است).

به هر حال باید این حلقه ی گمشده ی نقد را یافت و به درستی در جایگاه خودش قرار داد تا بتوانیم ادبیات روبه جلویی داشته باشیم و این امر مستلزم خط شکنیِ فکورانه است. در ساختارهای متراکم و سنتی به نظر می رسد احَتیاج به خط مقدم نبرد است، نبردی همراه با ذهنیت درست نسبت به مقوله ی نقد امروزی، با آگاهی کافی و لازم از تمام دوره های گذشته بر پدیده. لازم به ذکر است که رادیکالی کار کردن و ساخت شکست های هنگفت و افراطی نیز نمی تواند در جوامع بسته و سنتی اثرگذار باشد چون خود تضاد طبقاتی ایجاد می کند، یعنی یک تز که می آید برای از بین بردن ساختار های گیر و گرفت دار، به خاطر نوع دیدگاه های بسته و خام جامعه، خود می شود گیر و گرفت تازه و خود می شود بانی به وجود آمدن جوامع بسته تر. به خاطر همین، پروسه ی مورد نظر باید با دیدگاهی همه جانبه پیش برود که هر گاه به آنتی تز رسیدیم، بتوانیم مراحل کشف چگونگی سنتز و آفریدن تز جدید را بیابیم و این پروسه را ادامه بدهیم.

آیا با بختیار می توان لاکانی بود؟

صلاح‌الدین اسمعیلی

کاندیدای دکتری روانشناسی بالینی

بختیار علی را بیشتر با رمان‌ها و اشعارش می‌شناسیم. اما علاوه بر این از او تلاش‌هایی برای خلق آثار نظری-تحلیلی دیده‌ایم. کتاب او با عنوان «آیا با لکان میتوان انقلابی بود» در ردیف این آثار قرار می‌گیرد. این کتاب با ترجمه فارسی سردار محمدی سال ۱۳۹۳ در ایران منتشر شد. همانطور که از عنوان کتاب پیداست بختیار علی با محوریت ژاک لکان، روانکاو و اندیشمند فرانسوی،به طرح مباحث خود می‌پردازد. بختیار می‌نویسد: «درک اندیشه‌های جدید بدون درک ژاک لاکان امری غیرممکن است، اما درک اندیشه‌های لاکان نیز یکی از کارهای بسیار دشوار و سختی است که هر روشن‌فکری با آن باید دست و پنجه نرم کند. از همین رو، بررسی لاکان همیشه کاری خطرناک و مخاطره‌آمیز است، ص ۸۱»

نوشتار حاضر به بررسی همین مخاطره می‌پردازد. اینکه بختیار در جستار نظری خود تا چه حد توانسته به درک مناسبی از لکان برسد؟ صورت بندی های او از مفاهیم به چه میزان درست و قابل اطمینان است؟ تا در نهایت برسیم به اینکه آیا با بختیار میتوان لکانی بود؟

طی دو دهه گذشته شاهد استقبال زیاد از آثار مرتبط با لکان بوده ایم. کتاب های زیادی در رابطه با لکان ترجمه شده‌اند یا به تالیف درآمده‌اند. با وجود این، عمده آثار یا در سطح بسیار مقدماتی باقی مانده اند یا به شرح و کاربرد لکان در حوزه‌های هنر، ادبیات و سیاست پرداخته‌اند. وضعیت نشر فعلی به لحاظ دسترسی به آثار تراز اول لکانی بسیار نازل است. از خود لکان یا شارحان درجه یک او مانند ژک آلن میلر، ژوئل دوخ، بروس فینک و کولت سولر غیر از چند متن کوتاه و کم رمق چیزی به فارسی ترجمه نشده است. کتاب بختیار علی درباره لکان در چنین پس زمینه‌ای قرار می‌گیرد. جایگاه ممتاز بختیار علی به ویژه در جامعه روشنفکری کردستان باعث می‌شود کتاب او بیشتر به چشم بیاید و چه بسا نوعی مرجعیت پیدا کند.

ضرورت بررسی انتقادی این کتاب دقیقا از همین جا شکل می‌گیرد. بایستی به این پرداخت که آیا بختیار علی اثری قابل اطمینان و قابل اعتنا برای فهم لکان ارائه داده است یا خیر.

اما با این متن بختیار علی، قطعا نمیتوان لکانی بود. قسمت اعظم متن حاکی از درک ناقص و نادرست از مفاهیم لکانی است. میزان بدفهمی تا جایی است که بخش هایی از متن ناهمخوان با همدیگر هستند. حتی در مواردی اصول بنیادین روانکاوی لکانی وارونه ارائه شده‌اند. حال به شرح تعدادی از ایرادات محوری میپردازیم.

مقابله با فروید به جای بازگشت به فروید

لکان در مقابل جریان غالب روانکاوی زمان خود که به اشکال مختلف از فروید فاصله می‌گرفتند با شعار بازگشت به فروید به ارائه نظریاتش پرداخت. لکان با محوریت زبان‌شناسی سوسور، ارجاع به انسان‌شناسی لوی استراوس و خوانش کوژو از هگل در تلاش برای بازخوانی فروید بود. نتیجه فعالیت فکری لکان را بایستی ارائه نسخه‌ای منسجم‌تر و به‌روزتر از نظریه‌های فروید دانست. در تمام متون معاصر روانکاوی لکانی این دیالوگ و همگرایی میان فروید و لکان را می‌توان دید. در متن بختیار علی اما در جاهای مختلف به تقابل فروید و لکان برمی‌خوریم. این مسئله ناشی از عدم تسلط و آشنایی مناسب با روانکاوی لکانی است. بارزترین نمونه آن در مبحث ناخودآگاه به چشم می‌خورد. بختیار می‌نویسد: «لاکان برخلاف فروید که انسان را موجودی می‌داند که غرایز بیولوژیکی او را به زندگی سوق می‌دهند انسان را موجودی اجتماعی می‌داند که اسیر نظام رمزی زبان است، ص ۹۷». همسو با این، چند سطر پایین‌تر در تشریح تفاوت نظریه فروید و لکان در باب ناخودآگاه این عبارت را می‌آورد: «ناخودآگاه پرآشوب و نامنظم فرویدی». اما مسئله اساسا چیز دیگری بود. به باور لکان نگاه مبتنی بر بیولوژی و تصور ناخودآگاه به عنوان

مخزنی پرآشوب از غرایز، از بدفهمی و خوانش غلط فروید نشأت می‌گیرد. لکان با برجسته سازی آثار اولیه فروید مانند تفسیر رویاها، آسیب‌شناسی روانی زندگی روزمره و لطیفه و ارتباط آن با ناخودآگاه نشان داد چطور صورت بندی فروید درباره ناخودآگاه در قالب گرامر زبانی قرار می‌گیرد. به عبارت واضح‌تر چطور ناخودآگاه با تبعیت از سازوکارهای مجازی و استعاری، خودش را در رویاها، کنش پریشی‌ها، لغزش های زبانی، لطیفه‌ها، سمپتوم‌ها و ... بروز می‌دهد.

روانشناسی به جای روانکاوی

هدف لکان از بازگشت به فروید مقابله با جریانی در نیمه دوم قرن بیستم بود که روانکاوی را از ماهیت و رسالت اصیل خود تهی و به روانشناسی تحویل می‌داد. روانکاوی به ویژه با ورود به آمریکا به سمت روانشناسی پیش می‌رفت. تکیه بر انطباق به جای رهایی سوژه‌های انسانی از قیود مسلط اجتماعی، برجسته‌سازی نقش خودآگاه در مقایسه با ناخودآگاه در آپاراتوس ذهنی، محوریت مفهوم ایگو و کارکردهای آن در مقابل مفهوم سوژه و سابجکتیویتی و نگاه کانکریت به جای انتزاعی و ساختاری به مفاهیمی بنیادین مانند مثلث ادیپی از جمله مشخصات اصلی این گرایش در روانکاوی بود.

متن بختیار علی به طور خاص درباره رابطه ایگو و سوژه و نقش آنها پریشان است. اگر روانکاوی آن زمان بر ایگو به عنوان یک عامل واقع‌نگر، انطباق‌گرا و بیماری‌زدا تاکید داشت لکان ایگو را همچون یک وجه پنداری،خودشیفته و سمپتوم در نظر گرفت و در مقابل تاکید را بر سوژه و سابجکتیوتی به عنوان عامل رهاساز نهاد. ایگو آن چیزی است که به عنوان خود پنداشته می‌شود و سوژه آن چیزی که میتواند از این پندار فراتر رود. در یک صورت‌بندی مشابه، ایگو بالفعلی و سوژه بالقوگی دستگاه روان است، ایگو به صورت پازیتیو خود را به صحنه می‌آورد و سوژه به صورت نگاتیو در پشت صحنه باقی می‌ماند. در متن بختیار علی این تمایز اساسی به خوبی صورت‌بندی و بیان نمی‌گردد. بخشی از این مسئله را میتوان به عادت بختیار علی به زبان آلمانی، و ترجمه‌های آلمانی از متون فرانسوی مربوط دانست. Ego اصطلاحی است که در زبان انگلیسی به جای واژه آلمانی Ich در آثار فروید به کار رفت. Ich به معنای من مثل زبان فارسی برای هر دو حالت فاعلی و مفعولی به کار می‌رود. بخش زیادی از بدفهمی‌های متون فرویدی ناشی از همین دوگانگی کارکرد Ich است. در صورتی که زبان فرانسوی با به‌کارگیری دو واژه Je برای جنبه فاعلی من و Moi برای جنبه مفعولی من فهم این تمایز را راحت‌تر می‌سازد. بختیار علی به تبعیت از ترجمه‌های آلمانی متون فرانسوی، در مواقعی درست پیش می‌رود اما در بخش‌های دیگری روشن نیست اصطلاحاتی مانند ایگو، سوژه، من و خود را به چه معنایی به کار می‌برد. البته بایستی در نظر گرفت که ترجمه فارسی احتمالا به این آشفتگی افزوده است.

دیگر جنبه‌های روانشناسانه به جای روانکاوانه را میتوان در جاهایی دید که بختیار علی از رابطه مثلث ادیپی کودک-مادر-پدر حرف می‌زند. اشتباه اساسی اینجاست که ادیپ را به جای یک ساختار به عنوان یک ماجرا در نظر بگیریم. در عمق دیدگاه لکانی مادر یا پدر برای بیان وجوهی از یک ساختار به کار می‌روند. ماجرای رویارویی کودک با مادر و پدر مانند یک قصه عمل می‌کند تا تصویری ملموس و عینی از ساختار روانی انسان در اختیار بگذارد. چنانچه میتوان تقابل‌های دیگری مانند طبیعت-تمدن یا هستی-زبان را به جای مادر-پدر در شرح این ساختار به کار برد. بنابراین اصلا نمیتوان مانند بختیار علی گفت: «پدر... انسان را با قانون آشنا می‌کند، ترس از اختگی و مفهوم حرام و ممنوعیت را به کودک خواهد آموخت، ص ۱۰۶». در اینجا بحث از آموزش کاملا به روانشناسی یادگیری پهلو می‌زند. فراتر از این، آموزش هیجانی مانند ترس حتی با اصول یادگیری شرطی‌سازی هم جور در نمی‌آید.

سطوح سه گانه به جای ابعاد سه گانه

لکان نظریه خود را در قالب سه گانه امرواقع، بعد نمادین و بعد پنداری صورت بندی نمود. از بدفهمی های رایج در این حوزه تصور این سه‌گانه به صورت سطوح است. به زبان توپولوژی انگار میتوانیم روان را به صورت یک ناحیه مکانی در نظر بگیریم و آن را به سه بخش تقسیم نماییم. در صورتی که مد نظر لکان نه سه بخش و به تبع آن سه چیز بلکه سه بعد از یک چیز است. ما فقط یک چیز داریم منتها از

زوایا و ابعاد مختلف با آن روبرو می‌شویم. آن چیز همان امر واقع یا هستی محض است. حال برای اینکه از امر واقع برای خود واقعیتی بسازیم به نماد و پندار روی می‌آوریم. نمادها و پندار هم جدا از هم نیستند. نمادها به خودی خود تهی از معنا هستند. نمادها در نقاطی با امر واقع به صورت پنداری گره می‌خورند و واقعیت روانی ما را شکل می‌دهند. به همین دلیل واقعیت همیشه پنداری از امر واقع است. هنگامی که می‌گوییم پنداری از امر واقع است حاوی پیام دوگانه ای است: از یک سو واقعیت همیشه جلوه ای از امر واقع و در پیوند با آن است از سوی دیگر واقعیت پنداری هیچ‌گاه امر واقع را فراچنگ نمی‌آورد. بنابراین امر واقع همیشه مازادی از خود به جای می‌گذارد. از اینجا می‌رسیم به آن ایده انقلابی که بختیار علی از طریق لکان پی می‌گیرد. سازوکار ایدئولوژی می‌تواند با شکل‌دهی واقعیت‌های پنداری، سوژه‌هایی مطیع و رام پرورش دهد ولی مازاد امر واقع همچون حفره‌ای در دستگاه تولید ایدئولوژی عمل می‌نماید و نوید دهنده سوژه‌های عاصی و ناراضی است. بنابراین روشنفکر برای انجام کنش انقلابی اش آن مازاد را هدف قرار می‌دهد. مشکلی که با صورت بندی سطوح سه گانه گریبان امثال بختیار علی را می گیرد این است که پروژه روشنفکری انقلابی آنها مبهم و عقیم خواهد ماند اگر در نظر نگیرند که تاکید بر مازاد امر واقع بدون افشای صورتک‌های پنداری آن امکان پذیر نخواهد بود. در واقع این کنش انقلابی نوعی پرده‌برداری است. واقعیت و امر واقع همچون نوار موبیوس به هم پیوند خورده‌اند. باید از یک سر نوار پیش بروی تا به سر دیگر برسی. یعنی برای اینکه امر واقع را نشانه بگیری باید با ابعاد دیگر آن سر و کله بزنی. مسئله اساسا ابعاد مختلف است نه سطوح متفاوت.

نگاه مرحله‌ای به جای نگاه ساختاری

نگاه رشدی و مرحله ای یکی از راه های ساده‌سازی و در اصل غلط انداز نظریه لکان است. بختیار علی با همین رویکرد غلط، آن هم در بدترین شکل آن، لکان را می‌خواند. متناظر با ابعاد سه گانه سه مرحله را ارائه می‌دهد: مرحله خیالی، مرحله نمادین و مرحله رئال(امر واقع). این مسئله بار دیگر نشان می‌دهد که صورت بندی بختیار علی مبتنی بر سطوح مختلف است تا ابعاد. در دیدگاه ساختاری همسو با نگاه ابعادی، این سه گانه را نمیتوانیم منفک از هم بحث کنیم و قائل به شکل گیری تدریجی و متوالی آنها باشیم. انسان در بدو ورود به هستی پای به سه گانه می‌گذارد و در طول زندگی با سه‌گانه پیش می‌رود. قبل از تولد کودک، همه چیز حاضر است: امر واقع و شکلک‌های آن. آرزومندی دیگری انتظار او را می‌کشد تا او را بسازد. دال ها او را از قبل محاصره کرده‌اند. کالبد کودک به واسطه دال ها بلافاصله کدگذاری می‌شوند. دال‌ها همزمان بیانگر ابعاد واقع، نمادین و پنداری هستند. بخشی از این سوء برداشت درباره نظریه لکان برمی‌گردد به اینکه او در طول سال‌های آغازین اندیشه پردازی اش از مرحله آینه‌ای سخن گفت. منتها منظور لکان این نبود که ابتدا خیال و پندار شکل می‌گیرد سپس بقیه. در همان مرحله آینه‌ای این سه‌گانه را می‌بینیم. دال‌هایی که کودک به واسطه مادر-دیگری با آنها رویارو می‌گردد قبل از اینکه معنایی را افاده کنند چیز هستند، امر واقع هستند، در عین حال از شبکه‌ای نمادین استخراج می‌شوند و نهایتا پنداری از چیستی انتقال می‌دهند. یعنی بار دیگر از یک چیز حرف می‌زنیم با ابعاد مختلف ساختاری‌اش.

چرا با بختیار نمی‌توان لکانی بود؟

تمامی منابع «آیا با لکان می‌توان انقلابی بود» به زبان آلمانی است. زبان آلمانی برای مطالعه لکان در رده زبان های چهارم یا پنجم به بعد به حساب می‌آید. به طور مسلم برای فهم لکان زبان فرانسوی در رده اول قرار می‌گیرد. غیر از چند متن کوتاه تمامی نوشتارها و سمینارهای لکان به زبان فرانسوی است که بعدتر بخشی از آنها تدریجا به زبان های دیگر ترجمه شده‌اند. علاوه بر این پایگاه روانکاوان لکانی بعد از فرانسه در آمریکای لاتین به ویژه آرژانتین است. سپس نوبت کشورهای آنگلوساکسون و نهایتا دیگر کشورهای قاره اروپا می‌رسد. بنابراین زبان‌های فرانسوی، اسپانیولی و انگلیسی برای مطالعه لکان در اولویت هستند. بخش عمده مشکلات بختیار علی برای درک مناسب به عدم دسترسی به منابع ارجینال بر می‌گردد.

بختیار درباره رهیافت خود به لکان و ماهیت انقلابی آن می‌نویسد: در اینجا رویکرد ژیژکی نسبت به لاکان را مورد بررسی قرار خواهم داد، ص ۸۸». در میان منابع او از ژیژک تنها ترجمه آلمانی کتاب Enjoy Your Symptom را می‌بینیم. این کتاب ژیژک علی‌رغم فایده و جذابیت برای آشنایی با قرائت سیاسی ژیژک از لکان مناسب نیست. برای چنین منظوری کتابی مانند The Sublime Object of Ideology قطعا در اولویت است. کتابی که امروزه به عنوان یک اثر کلاسیک در حوزه نظریه سیاسی می‌شناسند.

در انتها بایستی یادآوری کرد جایگاه پرارج بختیار علی در حوزه ادبیات بر همگان آشکار است اما لازم است محتاط بود این جایگاه ما را در حوزه‌های دیگر به بیراهه نبرد. این یادداشت در تلاش بود نشان دهد حداقل برای فهم لکان بختیار علی گزینه و گذرگاه مناسبی نیست. حتی اگر به متون زبان اصلی مراجعه نکنیم امروزه کتاب‌های مناسبی از نظریه پردازان سیاسی با جهت گیری لکانی مانند ژیژک، بدیو، موفه، لاکلائو ، استاوراکاکیس و کریستوا به فارسی ترجمه شده‌اند. بگذریم که لکان را قبل از هر چیز باید از طریق آثار خود او و روانکاوان شناخت، کسانی که در مهد روانکاوی، در جایگاه حقیقی آن، یعنی کلینیک به فعالیت می‌پردازند.

عبدالله گوران؛ پدر شعر امروز کردستان

با نگاهی به زمینه ها و شکل گیری شعر معاصر کردی

بابک صحرانورد

به جای مقدمه

اگر چه در این چند ساله، بخصوص از دهه هشتاد به این سو، شعرکردستان درمیان فارسی زبانان جا بازکرده و اشعار شاعرانی چون (شیرکو بیکس)، (بختیار علی) و (رفیق صابر) منتشر شده و گاه به گاه در نشریه و فضای مجازی ویژه نامه ای هم برای شعرکردستان ترتیب یافته که اتفاقاً از همین نوع کارها دو ویژه نامه بودکه راقم این سطور یکی را با همکاری آقای حافظ موسوی در سایت ادبی وازنا و دیگری را در یکی از روزنامه های کثیر الانتشار انجام داد و بازتاب خوبی نیز به همراه داشت، اما از پدیدآورنده و معمار اصلی شعر کُردی تاکنون مطلب دندان گیری به فارسی منتشر نشده و همچنان نام پدر شعر معاصر کردستان در هاله ای از ابهام مانده است. خوش اقبال ترین شاعر کُرد، هنوز(شیرکو بیکس) است که بیش از پنج مجموعه شعر او با ترجمه های متفاوت به چاپ رسیده است، اما متاسفانه تاکنون منبع قابل توجهی در مورد معمار شعر امروز کردستان در ایران و برای غیرکرد زبانان حتی درحد یک کار کوتاه با رویکرد پژوهشی انجام نپذیرفته واحتمالاً اکثر کسانی که با شعر کُردی آشنایند، از هر شاعر صاحب سبک اینجا و آنجا لاافل چند شعری خوانده اند، اما از این نظریه پرداز و شاعر پیشتاز مطلب خاصی به دست نیاورده اند.

نویسنده در این نوشتار تلاش کرده است تا با نگاهی به دوران، زندگی و هنر مردی که شعر کلاسیک کُردی را از پای بست دستخوش دگرگونی و تغییرکرده و امروزه به پدر شعرمعاصر کردستان ملقب شده، گامی هر چند کوچک درشناخت این شاعر بزرگ برداشته و امیدوار است این جستارکه بنابر اهمیت موضوع از چند بخش مرتبط به هم شکل گرفته، در آینده بتواند مسیرهای پربارتری را در شناخت این شخصیت تأثیرگذار و غیرقابل انکار در ادبیات و شعر معاصر کُردی رقم بزند.

نگاهی اجمالی به شعر نوشتاری کردی از آغاز تا زمان عبدالله گوران

اگر بخواهیم یک دورنمای کلی از شعرکُردستان به دست دهیم به طور حتم متوجه می شویم که ادبیات کُردی هم مانند ادبیات بسیاری از ملت های جهان با شعر آغاز شده و تفاوتش با نثر در همین دیرینگی و قدمت می باشد، چرا که نثرکُردی در واقع با انتشار اولین روزنامه ها و نشریات کردی زبان پا به عرصه وجود گذاشته و بیشتر از یک سده قدمت ندارد و به همین جهت است که شعر از قدمت و قدرت افزونتری در مقابل نثر برخوردار بوده است، چراکه شعر در شکل شفافی خود نیازی به چاپ و نشر نداشته و ملت کُرد که مردمانی کوهستان نشین و دامدار بودند با شعر میانه خوبی داشته و شعر به راحتی در تمام شئونات زندگی آنها تنیده شده و آنها توانسته بودند از روزگاران دیرین اشعار کردی را به شکل شفافی سینه به سینه به نسل های بعدی انتقال دهند.

ذکر این نکته در اینجا الزامی ست که ملت کُرد به دلیل عدم یک سیستم یکپارچه و کارآمد سیاسی تا اواخر سده بیستم نتوانست آن طورکه باید و شاید به یک زبان متحد و یک شکل بیندیشد و آنرا تعمیم دهد و بنابراین می بینیم کُردهای هر منطقه شیوه ای خاص در گفتار و نوشتار برای خود برگزیده اند، به طور مثال کردهای ترکیه به دلیل تسلط فرهنگ تُرک(تسلط کلان فرهنگ بر خرده فرهنگ) به لحاظ نوشتاری از رسم الخط لاتین استفاده کرده و زبانشان نیز با زبان کردهای ایران که غالباً در کردستان و کرمانشاه گردآمده اند و به گویش های سورانی و گورانی تکلم می کنند، متفاوت است. همچنین از دیرباز، در هرجای کردستان که امیر قدرقدرتی وجود داشته، پُر واضح است که گویش آن منطقه نیز تحت تأثیرگویش حوزه آن امیر بوده باشد و بدین ترتیب باید اعتراف کرد شعر کُردی هم در شکل شفاهی و هم نوشتاری پستی و بلندی های زیادی

به خود دیده تا توانسته بدین جایی که هست، برسد. درواقع با همه ی تنگناها و مشکلات، شعر حضور خود را رسماً اعلام کرده و تا به امروز دوام آورده و ذهنیت و خاطره ی فرهنگی ملتی را نسل به نسل در خود حفظ کرده و انتقال داده است.
گفته شده قدیمی ترین متن شعری که به دست ما رسیده همان دوبیتی های شاعری ست که به (باباطاهر عریان همدانی) معروف است که در سده چهارم هجری میزیسته است. البته برخی را عقیده براین است که باباطاهر کُرد نبوده وگویش لُری از شاخه های زبان کُردی محسوب نمی شود. از سویی هیچ گونه منبع درخور توجه که برکُرد بودن او صحه بگذارد تاکنون بدستمان نیامده و این مسئله را بیش از پیش بغرنج کرده است. با تمام این احوال هنوز بسیاری از محققان برکُرد بودن او صحه می گذارند و معتقدند گویش لُری یکی از شاخه های زبان کُردی به حساب می آید. اما از شاعرانی که درکُردبودن آنها هیچ شکی نیست و از سرایندگان بزرگ شعرکلاسیک درمناطق کُردنشین محسوب می شوند، دراینجا می توان به سرایندگانی چون(علی حریری)، (فقیه طیران)و (احمدخانی) اشاره کوتاهی کرد که در ردیف معتبرترین شاعران سده های پیشین بوده و هرکدام آثاری پدید آوردند که نشان از روحیه یکتا پرستی و عشق آنها به وطن و زندگی بوده است. از زندگانی و مرگ (علی حریری) متأسفانه منبع درخور توجهی دراختیار نداریم. همین قدرمی دانیم او معاصر (فردوسی) بوده است. شاعر دیگر(مُلای جزیری)ست که از سرایندگان اواخر سده نه هجری به شمار می آید و در غزلسرایی تحت تأثیر خواجه حافظ شیرازی بوده و نمونه های خوبی از غزل عارفانه را در ادبیات کلاسیک کردی بدست داده است. درواقع اهمیت این شاعر عمدتاً به این دلیل است که از سردمداران ادبیات کلاسیک کردی محسوب می شود. معروف است که جامی زمانی که از راه اربیل قصد سفر به حج داشته با این شاعر از نزدیک آشنا شده و این شعر را در معرفی و وصف او سروده است: (پیرمردی بدیده ام ز جزیر
نیمه مردی بدیده ام ز حریر)
(فقیه طیران) یکی دیگر ازکلاسیک کاران، براساس منابع تاریخی از شاعران اواخر سده ی شانزدهم و اوایل سده ی هفدهم میلادی ست و در شعر(میم و حیم) تخلص میکرده است. دیگر شاعر کلاسیک (احمد خانی) از منظومه سرایان بزرگ سده شانزدهم میلادی است که منظومه معروف اش به نام(مه م و زین) از اعتبار زیادی برخوردار است که بی شباهت به نمایشنامه رومئو و ژولیت اثر شکسپیر نیست. اهمیت اوبه عنوان یک شاعر کُرد در این است که او از شاعران ملی گرای کرد بوده و درواقع روح تازه ای درادبیات کلاسیک کردستان دمیده است.
همچنین از شاعرانی که با گویش گورانی شعر نوشته اند می توان به اختصار به برخی از نامدارترین آنها چون (مُلای پریشان)، (خانای قبادی)، (مولوی کرد)، (بیسارانی) و (سید اورمانی) اشاره کرد. (ملای پریشان) احتمالاً قدیمی ترین شاعر کرد در گویش گورانی ست که در منطقه کرمانشاه بالیده و در شعر دینی و مذهبی ید طویلی داشته است. (خانای قبادی)، اولین شاعری بوده که توانست منظومه(خسرو وشیرین) نظامی گنجه ای را با قدرت و زبانی پُرطنین به کردی برگرداند. برطبق نظر ناقدان یکی از موارد بارز اهمیت این ترجمه، تأثیر بی چون و چرای آن در طول سالیان بر فولکلور و زبان کردی ست که تا به امروز دوام آورده است .
دیگر شاعرکُرد که بیش از دیگران شهرت دارد(مولوی کرد) است که اشعارش را با زبانی متین و درعین حال توانمند، سلیس و برخوردار از مضامین دینی - عرفانی سروده است و در توصیف سازی و بیان حالات عارفانه شاعری بسیار موفق به چشم آمده است. او زاده سال ۱۲۲۱هجری در منطقه ای به نام(تاوه گیوزی)ست و همانجا نیز به فراگیری علم و دانش

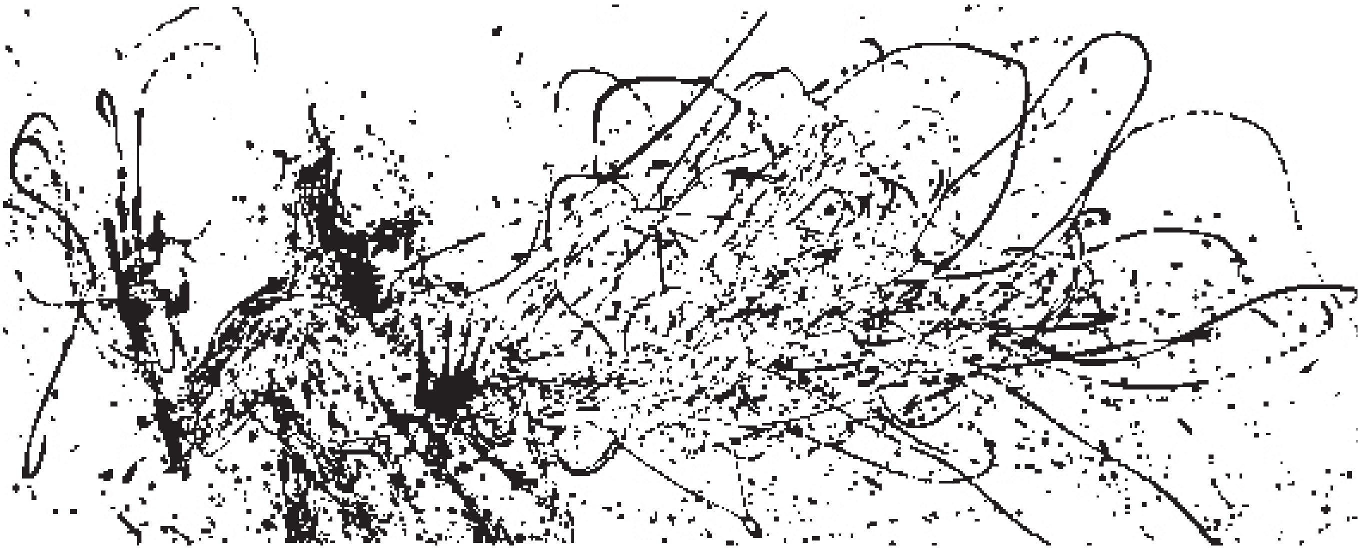

پرداخته و توانسته نام خود را در ردیف شاعران بزرگ شاخه گورانی تثبیت کند. اکثر اشعار مولوی به شیوخ (نقشبندیه) تقدیم شده که او خود را از مریدان و خاکسپاران آنان می‌دانست. درواقع اشعار او نمونه های بسیار زیبا و خوبی از شعر دینی و آیینی به شمار می آیند و شأن خاصی به شعر کلاسیک بخشیده است. از دیگر خصوصیات بارز اشعار او توجه شاعر به زیبایی های طبیعت است و از این جهت او را می توان در شمار اولین شاعران رومانتیک گرای کُرد به شمار آورد.

در اینجا لازم میدانم برای تکمیل این بخش نیم نگاهی نیز داشته باشیم به شاعر توانمندی که به (نالی) شهرت دارد و در میان شاعران کلاسیک کُرد، درواقع رتبه اول را داراست. گفته شده او در دوره ای می زیسته که به زبان کردی بهای چندانی داده نمی شد و شعرا بیشتر به زبان فارسی یا عربی اشعار خود را می نوشتند. نالی از معدود شاعرانی ست که با زبان عربی، ترکی و فارسی مأنوس بوده وبا هر سه زبان شعر گفته است. شعرهای او بر اساس وزن عروض عربی ست و اکثراً در قالب های غزل، قصیده و مستزاد طبع آزمایی کرده است. یکی از خصوصیات بارز آثار او در این بوده که زبان شعرهای کردی اش پیوسته آمیخته به فارسی و عربی بوده است. همزمان با این شاعر صاحب نام، شاعر بزرگ دیگری که به (سالم) معروف بوده، ظهور کرده که نام اصلی اش (عبدالرحمان بیگ صاحبقران) می باشد. او همچون شاعری وطن پرست، در دوره میرنشینی بابان ها میزیسته و از شاعرانی بوده که در سبک هندی آثاری از خود بر جای گذاشته و همین باعث شده تا اشعارش برای عموم به سادگی قابل فهم نباشد.(حاج قادر کویی) دیگر شاعر وطن پرست در سال ۱۸۱۷میلادی حوالی شهر (کویه)ی عراق متولد شده و او نیز در قالب عروض عربی سروده های درخور دارد.

مطلبی که در مورد اغلب این شاعران صدق می کند این است که آنها شانه به شانه ی شاعران فارس و ترک هم روزگار خود در شعر عروضی طبع آزمایی کرده اند و دراکثر قوالب شعری از خود آثارماندگاری بر جای گذاشته اند. اما درمیان تمامیِ این شاعران تنها نام (نالی)ست که شکوهمندانه بر قله شعر کُردی می درخشد و اعتبار و شأن خاصی به شعر کلاسیک بخشیده و از این رهگذر بیشترین نقدها و رسالات به شعر او اختصاص یافته است.

> بعد از شیخ نوري تنها عبدالله گوران بود که در اوج نوگرایي شعرکردستان با شهامت ایستاد و در تلاش بود تا این شعر آینه ي تمام نما براي بازتاب دردها، آمال ها و آرزوهای ملت کرد باشد و از طرف دیگر مي خواست این شعر از زباني تراش خورده، اصیل و منعطف نیز برخودار باشد تا بتواند تازگي و زیبایي کردستان را نیز به شکلي بدیع به خواننده بنمایاند.

نخستین طلیعه های شعر معاصر کردی

جنگ جهانی اول اگر چه ویرانی های جبران ناپذیری را بر صفحه ی جهان رقم زد، اما باعث بیداری بسیاری از ملت ها از جمله مردم کُرد نیز شد تا شیوه زندگی و بیان خود را از درون تغییر داده و با نگاهی نو و متشخص به هستی و زندگی بنگرد. درواقع جنگ جهانی اول آغاز پیدایش تغییر و دگرگونی به سمت تجدد و نوگرایی بود و شعر در این مجرا زودتر از هر پدیده دیگری دستخوش تغییر و تحول شد.

همین جا باید اذغان کرد که پس از جنگ جهانی، در ادبیات کُردی طلیعه ای تازه ای آغاز به دمیدن کرده بود. عمده ترین دلایل آن آشنایی، تتبع و تحقیق درادبیات ترک آن دوران بود که البته خود ترک ها نیز بشدت متأثر از جنبش های تازه به دوران رسیده درغرب همچون سمبولیسم و سوررئالیسم بودند. موقعیت سیاسی، اجتماعی و روشنفکری کردستان دستخوش تحول شده بود و ازاین منظر شعر به یکی از ارگانهای بیداری و تحول ملت کرد در آن روزگار بدل شده بود و نقش پر رنگ و بارزی را عهده دار شده بود. اولین گامهای چنین تغییر و دگرگونی را می توان در سروده های شخصی به نام (زیور) مشاهده کرد که از اشعار و سرود های ترکی متأثر بود و توانست به نوعی جان و روحی تازه در شعر کردی بدمد.

اما سرآغاز این تغییر بنیادین در شعر کردستان به اواسط سده ی بیستم یعنی دهه پنجاه میلادی بازمی گردد و نباید دراینجا نقش بارز شاعری چون (شیخ نوری شیخ صالح) را نادیده انگاشت و همچنان که (رفیق حلمی) شاعر بزرگ اشاره کرده است، شیخ نوری همچون بانی این جنبش شعر نوکردی قلمداد می شود. اگر نیم نگاهی به ادبیات آن روزگار بیندازیم، افرادی چون (پیرمرد)، (شیخ نوری شیخ صالح)، (رشید نجیب)، (عبدالله گوران) و (عبدالواحد نوری) را می باید از سردمداران نوگرایی در شعرکردی قلمداد کنیم که هر کدام نقش بسزایی در به روزکردن شعرکردی داشتند و تماماً تحت تأثیر تحولی که در ادبیات ترکیه اتفاق افتاده بود، قرارداشتند. عبدالله گوران خود صراحتاً راجع به این موضوع در مقدمه دیوان خود چنین گفته است:

(نویسنده و شاعران آن روزگار، به خصوص شیخ نوری، رشید نجیب و بنده، جملگی متأثر از ادبیات ترک بودیم، اما تنها شیخ نوری بود که آثارش را جا به جا منتشر می کرد و من از چاپ آثارم خودداری می کردم. در آن زمان در ادبیات

ترک طلیعه تازه ای رخ داده بود که به جنبش (ادبیات ترک فجرآتی) معروف شده بود و از رهبران این جنبش (توفیق فکرت) و (جلال ساهر) از پیش قراولان این حرکت بودند و از طرف دیگر نویسنده و شاعر دیگری به نام (عبدالحق حامد) در ادبیات ترکیه اسم و رسمی پیدا کرده بود و همه ما از شیوه ی نوشتاری این افراد متأثر بودیم.)

شاعران کُرد درتلاش بودند تا با نگاه و جهانبینی خاصی که مختص شرایط آن روزگار کردستان بود، فرهنگ ملت خود را زنده نگه دارند و با این نگرش دست به تغییر در کل یکپارچه ی شعر زده و توانستند شعر را درمعنا، مفهوم و مضمون دگرگون کرده و با نگاهی نو آنرا درآمیزند. خود گوران درمورد اینکه چرا به شیخ نوری شیخ صالح همچون رهبرگروه تازه نفس خود می نگریستند دلایلی را عنوان کرده: نخست تعدد آثارشیخ نوری و دوم انتشار پی در پی اشعارش که بی شک تأثیری غیر قابل انکار بر ادبیات کُردی گذاشته است.

دلایل نوگرایی در شعر کردی

بی شک نوآوری در شعر کردی تنها از روی تأثیری که ادیبان ترک زبان آن روزگار بر شاعران کُرد گذاشته بودند، نبوده و یا صرفاً به خاطر ذوق و شوقی که از پس این تازه گری سربر آورده بود؛ بلکه دلایل منطقی تر و به روزتری را می طلبید که می توان در اینجا به اختصار به مهمترین آنها اشاره کرد: جنبش آزادیخواهی ملت کرد در آن زمان نیازمند زندگی نو، نگاه و تغییری اصولمند درمفهوم و فرم شعر داشت و درواقع تغییر در این مقولات نیازمند برخوردی معقول تر با ادبیات بوده است. این تغییر پیشتر در مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی روی داده بود و با متلاشی شدن امپراطوری عثمانی زمینه ی این دگرگونی از درون و بیرون کاملاً مهیا شده بود. از طرفی راه اندازی اولین چاپخانه ها و نشریات مستقل ادبی در آن روزگار باعث می شد تا با نگاهی به روز و جهانی شده به همه چیز نگریسته و این مسئله باعث خیزش مردم و ادیبانی شد که به جد خواستار دگرگونی در تمامی شئونات زندگی خود شده بودند. همچنین نباید رجعت برخی از شاعران صاحب نام کُرد آن زمان از ترکیه ی عثمانی بعد از جنگ اول جهانی که در رأس آنها (پیرمرد) قرار داشت، نادیده انگاشت که با تأثیر و تأثر از تفکر ملی در تلاش بودند تا در رگهای فرسوده ی فولکلور و ادبیات کُردی خون تازه ای تزریق کردند. به همین دلیل شاید بتوان (پیرمرد) را به دلیل تازه کردن زبان کوچه و بازار یا زبان گفتاری آن دوران و به کار بردن وزن هجایی در شعر، هم به علی اکبر دهخدای تشبیه کرد و هم او را به چشم یکی از پیشتازان شعر معاصر کردستان نگاه کرد. از طرفی شیخ نوری معتقد به نوکردن شعر کُردی بدور از تسلط شعر و وزن عربی بود. او دریافته بود که می باید برای این شعر نگاه و سیستمی در خور تعبیه کرد و نباید همیشه درصدد تقلید از شاعران ترک و عرب بود. هر چند باید اعتراف کرد که بعد از آن همه تلاش های خستگی ناپذیر به یکباره شیخ نوری به سوی شعرکلاسیک رجعت کرد و البته این مسئله یکی از سوالاتی ست که تاکنون جواب قانع کننده ای برایش پیدا نشده. بعد از شیخ نوری تنها عبدالله گوران بود که در اوج نوگرایی شعرکردستان با شهامت ایستاد و در تلاش بود تا این شعر آینه ی تمام نما برای بازتاب دردها، آمال ها و آرزوهای ملت کرد باشد و از طرف دیگر می خواست این شعر از زبانی تراش خورده، اصیل و منعطف نیز برخودار باشد تا بتواند تازگی و زیبایی کردستان را نیز به شکلی بدیع به خواننده بنمایاند. گوران به دلیل تسلط به چند زبان توانسته بود نیازهای روزگارش را درکردستان آن روزگار بهتر و کاملتر از دیگران درک کند و در واقع تجربه و درک عمیقی که از دوران خود داشت باعث شده بود تا اشعارش از اصالت و شخصیت خاصی بهره مند شوند.

گذری بر زندگی و شعر عبدالله گوران

(عبدالله گوران) یا (عبدلله بیگ)، پسر سلیمان بیگ، سال ۱۹۰۴ درخانواده ای شعر دوست و هنر پرور در شهر حلبچه واقع در منطقه شهرزور عراق به دنیا آمده است . پدر و پدربزرگ گوران هر دو در شعر کلاسیک دستی داشته و به هر دو زبان کُردی و فارسی شعر می نوشتند. گفته شده پدربزرگش در زبان و ادبیات فارسی فردی مستعد بوده و به همین خاطردر آنجا به(کاتب فارسی) معروف شده بود. نسب خانواده پدربزرگ گوران به (میران بیگ ها) که از سرشناس ترین افراد ساکن در مریوان بوده اند، می رسد. عنایت الله بیگ، پسر امان الله بیگ پس از چندی به همراه خانواده به سلیمانیه می کوچد و درمنطقه وسیع(قره داغ) برای مدتی سکونت می گزینند. اما مدتی بعد گویا عنایت الله از دنیا می رود. عبدلله بیگ پسر او و پدربزرگ گوران به همراه خانواده از آنجا به شهر حلبچه می رود، چرا که معتقد بود از قبیله معروف(جاف)اند و ازهمین رو با اهل و عیال درآنجا سکونت می گزینند. در این سفر مادر عبدالله بیگ و برادرش به تب شدیدی مبتلا شده و هر دو مدتی بعد فوت می کنند و در این بین خود عبدالله بیگ و فرزندانش زنده می مانند که عبارتند بودند از: مصطفی بیگ، نوری بیگ، نه فی خان، سلیمان بیگ و حبیبه خانم. از بین این افراد، نه فی خان به همسری مجیدخان عثمان پاشا در می آید. حبیبه خانم هم همسر یکی از شیوخ خانقای اطراف (پاوه) می شود. مصطفی بیگ و نوری بیگ فرزندی از خود به جای نمی گذارند، اما سلیمان بیگ از خود چند فرزند به یادگار می گذارد: علی، شمسی، محمد و عبدالله. علی و شمسی در اوان جوانی از دنیا می روند. محمد هم که به (محمد بیگ روشه) ملقب بود بعد از مرگ پدرش کشته می شود. به این ترتیب از این خانواده نسبتاً پر جمعیت تنها عبدالله بیگ(گوران) زنده می ماند.گوران در کودکی قرآن را نزد پدر فرا می گیرد که در

آن زمان امری مرسوم بوده. بعد از آن درمسجد(پاشا) در شهر حلبچه لباس طلبگی بر تن می کند. بعد از جنگ جهانی اول و سرآغاز یورش انگلستان به منطقه کردستان، حلبچه برای مدتی خالی از سکنه می شود و مردم به روستاهای اطراف شهر پناه می برند. خانواده پدری گوران هم در بهار سال ۱۹۱۹ تا پاییز همان سال به سمت رودخانه (بیاره) رفته ولی موسم ییلاق را به سربرده و با شروع فصل پاییز دوباره به حلبچه باز می گردند. گوران، خود برای رفیق حلمی تعریف کرده است که:

(خاطرم هست اولین مدرسه ای که در شهر حلبچه دایر شد، مدرسه ای ترک زبان بود که برای تحصیل درکلاس اول، من را در آنجا ثبت نام کردند. در واقع برای کلاسی اسم نویسی کرده بودم که مدیر آنجا طاهر افندی مُلا امین جفار نامش را «کلاس احتیاط» گذاشته بود.)

از همین گفته های گوران این طور استنباط می شود که درس خواندن را به شکلی نامرتب شروع کرده است. گوران دانش آموز کلاس چهارم ابتدایی ست که انگلیسی ها شهر حلبچه را اشغال می کنند. درسال ۱۹۱۹ پدرش از دنیا می رود و در ۱۹۲۱ محمد بیگ، برادر بزرگتر گوران و عبدالواحد نوری، دایی زاده اش را به سفارش مصطفی صائب برای تحصیل به مدرسه (علمیه) کرکوک می فرستد، اما درهمان سال محمد بیگ کشته می شود. در این زمان گوران دیگر کسی را ندارد تا خرج تحصیل و زندگی خود و مادرش را تقبل کند، پس دست از تحصیل برداشته و از سال ۱۹۲۲ تا ۱۹۲۵ زندگی سختی را متحمل می شود.

گوران برای نخستین بار از سال ۱۹۲۵ تحت عنوان معلم مدرسه درحلبچه مشغول به کار شده و تا سال ۱۹۳۷ درمدارس آن منطقه به تدریس اشتغال داشته است. بعد از آن به جای دیگری در بخشی دیگر منتقل می شود. در آن مدت به همراه چند دوست روشنفکر خود، به (یافا) رفته و یک ایستگاه رادیویی در شرق، به منظور همکاری در انقلاب مردمی علیه فاشیزم کردستان عراق راه اندازی کرده و در آنجا مشغول به کار می شود. در سال ۱۹۵۱ دستگیر شده و تا اکتبر سال ۱۹۵۲در زندان بسر می برد. پس از آزادی به سلیمانیه می رود و مسئولیت روزنامه (ژین) را عهده دار می شود و تا سپتامبر ۱۹۵۴ در این سمت باقی می ماند. مدتی بعد از این، به همراه تعدادی از دوستان صلح طلب خود که از اهالی سلیمانیه بودند، برای دومین بار دستگیر شده و به یک سال زندان و یک سال آزادی مشروط تحت نظر پلیس محکوم می شود. مدت زندانی اش را در چند شهر از جمله: سلیمانیه، کرکوک، یعقوبیه، کوت، نوگره سلمان و یک سال آزادی اش را تحت نگاهداشت پلیس در بدره به سر می برد. در تاریخ ۱۹۵۶/۹/۱۲ حکم محکومیتش به پایان می رسد، آزاد شده و به بغداد می رود و مدتی را در یکی از پروژه های دولتی مسکن سازی با شغل سرکارگری می گذراند. اما چندی نمی گذرد که در یورش حکومتی به وطن پرستان، او نیز به بهانه تمرد از قانون دستگیر شده و در تاریخ ۱۹۵۶/۱۱/۱۷در دادگاه کرکوک به سه سال زندان که با گذاشتن وثیقه ی هزار دیناری می توانست آن را بخرد، محکوم می شود. این حکم در واقع برای این بوده که گوران می باید تا سه سال تمام نه حرفی بزند و نه مطلبی منتشر کند و درواقع کاری نکند که موجبات نارضایتی حکومت وقت را به دنبال داشته باشد. اما گوران در واقع نه صاحب هزار دینار پول بود و نه می خواست در مقابل این آزادی حق سکوتی به حکومت وقت بپردازد. به همین دلیل به زندان منتقل شده و بالاخره در تاریخ ۱۹۵۸/۸/۱۰ بعد از اوج گیری شورش ۱۴ی مردادماه از زندان آزاد می شود. بعد ازخلاصی از زندان به سلیمانیه می رود و سپس با همکاری تنی چند از همفکرانش به اتحاد جماهیر شوروی، چین کمونیست وکره جنوبی سفر می کند که این دیدارها درواقع تأثیر ژرفی بر دیدگاه های حزبی و سیاسی او گذاشته اند. درآغاز سال ۱۹۵۹ مسئولیت ماهنامه(شفق) را در کردستان عهده دار می شود و آن را با نام(بیان) منتشر می کند و در شهر سلیمانیه نیز آن را فعال می سازد و تا میانه سال ۱۹۶۰ در آنجا به کار ادبی مشغول می

شود.سپس به بهانه اینکه بدون اجازه از مقامات، ماهنامه را بی سرپرست رها کرده و به شهر(شقلاوه) برای شرکت در کنگره دوم استادان کُرد رفته، از کار بی کار می شود. در همان سال به بغداد رفته و دستیار یک پرفسور در قسمت زبان کردی کالج ادبیات دانشکده بغداد می شود و به عضویت هیئت تحریریه روزنامه (آزادی) در می آید. در آغاز سال ۱۹۶۲معده دردهایش جدی شده و بالاخره معلوم می شود در ناحیه شکم توموری رشدکرده و به بیماری سرطان مبتلا شده است. در بغداد تحت عمل نسبتاً موفقیت آمیزی قرار می گیرد، اما در ماه آوریل همان سال قبل از معالجه کامل به مسکو رفته و سه ماه تمام را در بیمارستان(کرملین) به امید معالجه بسر می برد و سپس به عراق بازمی گردد. بعد از بازگشت، بیماری اش دوباره عود کرده و درد های طاقت فرسایی را متحمل می شود. به همین خاطر به سلیمانیه باز می گردد و در آنجا به ناچار بستری می شود. سرانجام تحت فشار طاقت فرسای این بیماری از پای در آمده و در ساعت نه و نیم صبحگاه روز ۱۹۶۲ /۱۱/۱۸ فوت می کند.
گوران بی تردید یکی از بزرگترین شاعران قرن بیستم عراق بشمار می آید. او به جز زبان مادری به زبان های فارسی، ترکی، عربی و انگلیسی تسلط داشته و در این زبان ها نیز گاهاً طبع آزمایی کرده بود. گوران به مانند اغلب ادیبان آن روزگار نخست به شیوه عروضی شعر سروده که نمونه هایی ازاین شیوه را می توان در دیوانش یافت. اما به دلیل تسلط به سه زبان دیگرو پس از آشنایی با جریانات روز سیاسی، فرهنگی و ادبی در کشورهای همجوار، ایجاد تحول و دگرگونی در شعرکردی را خواستار شد وبه همراه یار دیرینش شیخ نوری، اولین پایه های نظری شعر معاصر کُردی را پی ریزی کرده است. درواقع گوران را می توان معمار اصلی و سلف و پدر واقعی شعر امروزکردستان لقب داد. همانطور که اشاره شد پیش از گوران(شیخ نوری شیخ صالح) نخستین پایه های این جریان ادبی را با سرودن تعدادی شعر پایه گذاری کرد، اما تنها گوران بود که با سیستماتیک کردن این جریان و با گامهای سنگین و محکم که در این راه دشوار برداشت، به شعر معاصر کردی تشخّص بخشید و با آثار بدیعی که پدید آورد در کالبد این شیوه ی ادبی تازه جان و روحی تازه دمید. گوران با چنین کار مهمی توانست

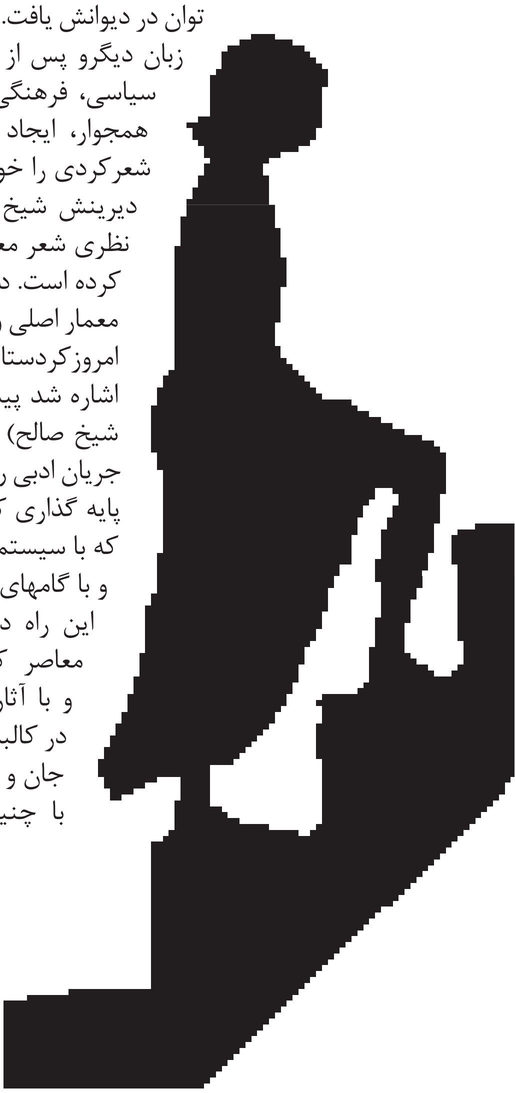

ادبیات کردی را از قید قواعد دست و پا گیر شعر کلاسیک نجات داده و دوباره از نو و با توجه به نیازهای زمانه آثار قابل توجهی بیافریند و افق هایی تازه ای به روی ادبیات درمانده و بحران زده ی کردی بگشاید و ادب کلاسیک و کهنه را با نگرشی امروزی تر بیامیزد تا از دل آن ادبیاتی سربرآرد که جامعه انگاری در انتظار ظهور آن بود.
گوران کارش را در برهه ای از زمان آغاز کرد که تمامی شئونات زندگی مردم و همچنین سیستم های فلسفی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دنیا با تغییرات عظیمی مواجه شده بود که به منطقه کردستان نیز سرایت کرده بود و می بایست چنین تغییری نیز در آن زمان در ادبیات توسط کسی که از هنجارشکنی بیمی نداشت، صورت می گرفت که گوران درواقع پدیدآورنده چنین تغییرات در ذات و لایه های رویی شعر بود. چرا که عروض را به سویی افکند، تقلیدگرایی را در شعر مردود شمرد و شعر را از قید قافیه رهانید. درواقع او به مانند نیما، شارح شعر امروز ایران، قافیه را به ضرورت شعر تغییر داده تا شاعر در قید و بند آن شعر را فدا نکند.از سویی گوران از عناصر بکر و بی بدیل کردستان با شاخصه هایی چون وطن، عشق،سرشت و زیبایی زن و طبیعت، و حتی دریافت های شخصی خود از محیط پیرامون، اشعاری ساخته و پرداخته که تفاوتی آشکار با آنچه پیش از او به نام شعر صادر می شد، داشته است. گوران در مقطع نظریه پردازی هایش از ادامه کار باز نایستاد و معماری خود را تا حد زیبایی شناسانه ای توسعه داد و بالاخره از دل آن بنایی زیبا و استوار سر برکشید. زبان اشعار او بخصوص در شعرهای ساده و معاصرترش، زبانی به غایت امروزی، برآمده از طبیعت بکر و شربتی کردستان، ممزوج با قداست خاک و آب این دیار و ترکیبی از لحظات ناب شاعرانه رقم زده که انگاری با قلم موی نرم زبان نقاشی شده است. اشعار او همچون تابلویی ست با رنگ هایی اصیل، ساده، اما پر از نوآوری وخلاقیت را در بر دارد که هر بیننده ای را با تماشای آن مبهوت می کند. تفسیرپذیری شعر اوکه به ساده بودن زبان شعرش تکیه کرده باعث شده تا مخاطب بتواند از پس هر شعر به تفسیری مرتبط با طبیعت واژگان آن شعر برسد. گویی پیش از او این واژه ها تنها در یک قاموس منفرد می گنجیدند و تنها به یک نوع خوانش تن در می دادند، اما در شعر او واژه ها هر کدام مرام و مسلک خاص خود را دارند و به مخاطب جلوه های از زیبایی و خلوص را نشان می دهند.لازم به ذکر است کلیات اشعار گوران که در یک مجلد به چاپ رسیده است متشکل از مجموعه شعرهای (بهشت و یادگار، یادگارکهن، اشک و هنر، سرشت و درون) است که با نام (دیوان عبدالله گوران) و به همت محمد ملا کریم سال ۱۹۸۰ در بغداد منتشر شده است.
دوره پسا گوران:
بعد از مرگ گوران شعر معاصرکردستان دچار آنچنان رکودی

شدکه تا نزدیک به یک دهه به طول انجامید، تا اینکه در اواخر دهه ۶۰ میلادی و با ظهور شاعران جوان و تلاشگری چون شیرکو بیکس، عبدالله پشیو و جلال میرزاکریم که جملگی خود را وامدار جسارت گوران می دانستند، تا حدودی شعر معاصر از چنبره بحران رها شد، اما جا پنجه ی تأثیرات خود را در همان دوران نیز به نوعی در شعر باقی گذاشت. به طوری که در دهه هفتاد میلادی تعدادی از شاعران جوان با رویگردانی از شعرعروضی و با تأثیر از شعر و دیدگاه های هنری گوران شرحی نو از شعر کردی بدست دادند. گروهی از آنها که در بیانیه ای خواستار تحولی جدی و کارساز در شعر شده بودند و مهم ترینشان شیرکو بیکس و جلال میرزا کریم بود، مکتبی را پدید آوردند که به جریان(دیدگاه) معروف شد و گروه دوم هم جریانی به نام(کفری) پدید آوردند که اعضای مهم آن را شاعرانی چون فرهاد شاکلی و لطیف هلمت تشکیل داده بود و هر دو گروه آثاری قابل تأمل و جدی در این عرصه پدید آوردند. در واقع بعد از گوران، نسل جدیدی سر برآوردکه یکصدا به دنبال درک فهیم و عمیق تری از هستی و انسان بود و توانست افق های نویدبخشی را در شعرکردی رقم بزنند. پرکارترین این شاعران که به شاعران نسل دوم معروف شدند، شیرکو بیکس بود که مرداد ماه ۱۳۹۳ در کشور سوئد از دنیا رفت. او در طول زندگی حرفه ای خود چیزی بیش از ۳۰ دفتر شعر از خود به یادگارگذاشت و مبدع نوعی شعر به نام (رمان شعر) هم شده بود و بسیاری از شاعران هم نسل و بعد از خود را تحت تأثیر دیدگاه انسان دوستانه اش قرار داد. او که از دریافت جایزه ادبی قادسیه صدام حسین امتناع کرده بود به ناچار راه کوهستان در پیش گرفت تا آنجا به پیشمرگه های حزب (اتحادیه میهنی کردستان) تحت سرکرده گی جلال طالبانی بپیوندد. اگر چه به ناچار چند سالی را نیز در خارج از کردستان(سوئد) به سر برد و جایزه توخولسکی هم به در همان دوران به او تعلق گرفت، اما با استقلال اقلیم کردستان عراق دوباره به زادگاهش بازگشته و عاشقانه کارش را پی گرفت و توانست در شعر کردستان صدایی رسا و ماندگار باشد، چنانچه اشعارش مرزها را درنوردید و برخی از آنها به زبانهایی چون فارسی، عربی، ترکی، سویدی، انگلیسی، فرانسوی، نروژی، اسپانیایی و ... ترجمه و منتشر شده اند. در کردستان ایران نیز در دهه ۶۰ میلادی با ظهور شاعران جوانی چون (چاوه) و(سواره)، شعر وارد مجرایی تازه شد و دراین راستا و با آشنایی قبلی این شاعران با نظریات ادبی (نیما) و با تأثر از دیدگاه های هنری و زیباشناختی (گوران) آثار قابل قبولی در این زمینه پدید آوردند.

به جای موخره:

اکنون که بیش از نیم قرن از مرگ معمار شعر امروزکردستان می گذرد، هنوز بسیاری از آثار و طراوات خود را از دست نداده و حتی به بوته نقد نیز گذاشته نشده اند. امیدوارم با توجه به نیاز مخاطبان فرهیخته ، منتقدان و مترجمان نیز در بررسی و ترجمه آثار او همت بگمارند تا بتوانند این نیاز را هرچه زودتر و بهتر مرتفع کنند و گام های بلندی در راستای شناخت شعر این شاعر به نیت بازشناسی تأثیر و تأثرات او در ادبیات بردارند. در پایان نیز یکی از سروده های کوتاه و توصیفی او را با نام (پاییز) به فارسی برگردانده ام که امیدوارم مفید باشد:

پاییز

پاییز، پاییز،
عروس زیبا،
کاکل طلایی
من دل شکسته، تو دل رنجیده
در غم و اندوه، هر دو همدردیم
من اشک هستم، تو هم بارانی
من نَفَس هستم، تو باد سردی
من دلی پر اشک، تو ابری گریان.
پاییز، پاییز، سینه لخت و عور
هر دو با همیم،
من دل شکسته، تو دل رنجیده
آندم که گلی پژمرده شود، ما هم می گرییم
چون درختی را از بن و ریشه جدا می کنند
ما هم می گرییم
پرندگان هم تا کوچ کردند،
ما هم می گرییم،
مویه سرکن تو
هرگز و هرگز،
ما سرشک ها را نمی زداییم؛
پاییز، پاییز.

منابع

در نگارش این مقاله آثار زیر که از منابع آغازین شعر معاصرکردستان هستند، راهگشا بوده اند:

۱. ئینقیلاب له شێعری کوردیدا، نووسینی ڕەفیق حیلمی، گۆڤاری پێشکەوتن، ژ ۱، ساڵی۱۹۵۸.

۲. شێعری تازەی کوردی، نووسینی د.عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژ ۱۰۵.

۳. عبدالرزاق بیمار، هەڤپەیڤین لەگەڵ عەبدوڵڵا گۆران، گۆڤاری بەیان، ژمارەی ۲، لاپەڕەی ۳۰.

۴. دیوانی عەبدوڵڵا گۆران، محەمەدی مەلا کەریم، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بەغدا، ۱۹۸۰.

۵. کۆنی و تازەیی لەهەڵبەستا، نووسینی عەبدوڵڵا گۆران، گۆڤاری هیوا، ژ ۳۱، کانوونی دووەمی ۱۹۶۱.

۶.مێژووی ئەدەبی کوردی، نووسینی عەلائەددین سەجادی، بڵاوکردنەوەی کوردستان(سنە)، ۲۰۱۰.

بایەخی وەرگێڕان
لە ناسینی توانستی زماندا

مەسعود بابایی

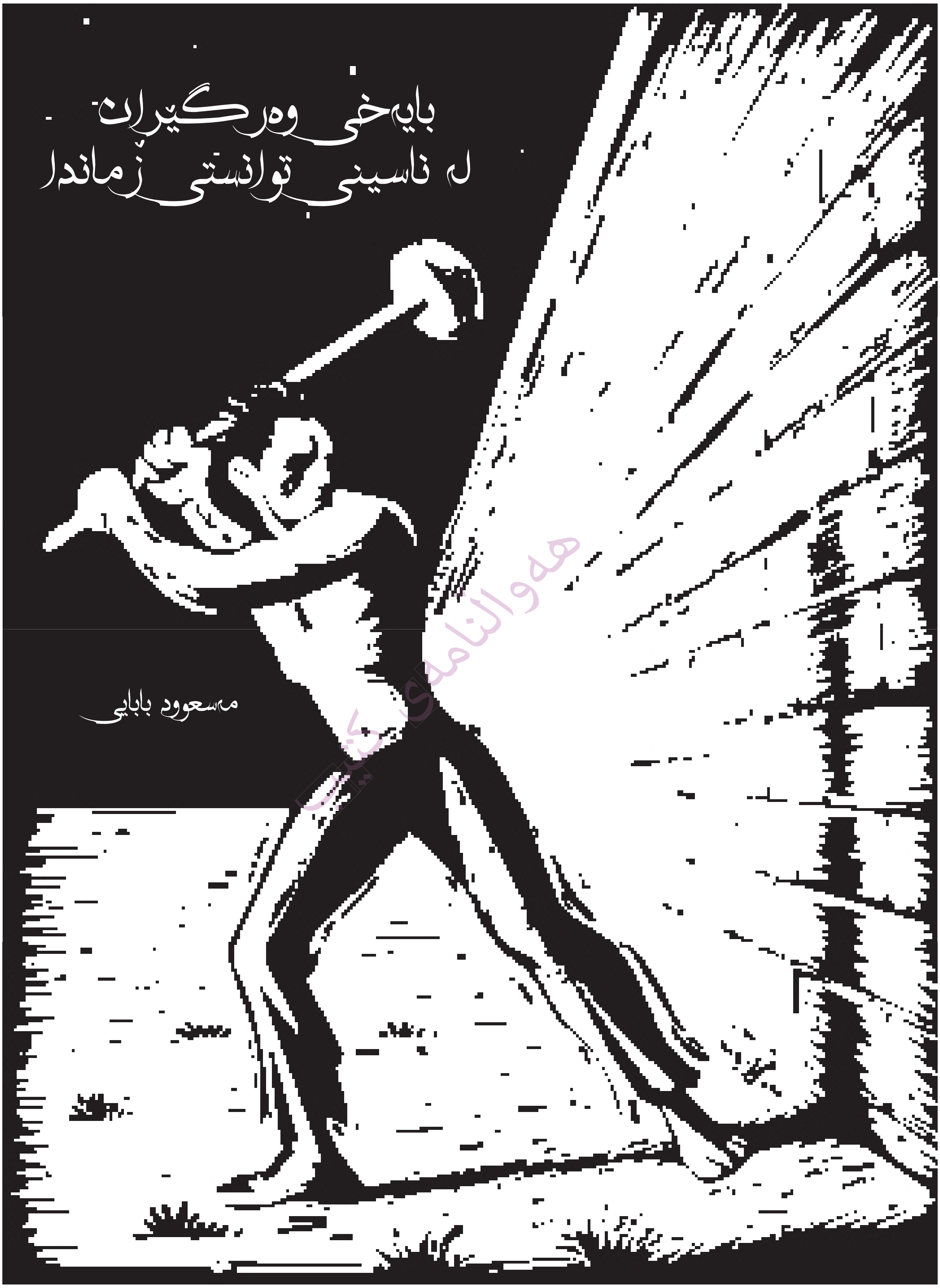

هەواڵنامەی کتێب

بەرایی

جیاوازیی نێوان فەرهەنگ و شوناسەکان لەوەدا نیە کە چەندین جۆری مرۆڤ هەن ــ ئەگەریش کەسانێک بڕوایان بەوە هەبێ، کە چەندین جۆری مرۆڤ هەن و داوەرییەکی نەژادناسانە لەمەڕ کولتوری مرۆییەوە بکەن، ئیدی لەو دۆخەدا شتێک بەناوی گفتۆگۆی فەرهەنگەکان بێواتا دەبێت ــ جیاوازییەکە تەنیا لەو ئەزموونانەدایە کە هەرکام لە کولتوورەکان لە ڕەوتی ژیانی مێژوییان وەدەستی دێنن؛ مەودایەک کە لەنێوان جوگرافیا و ژینگەی گەلاندایە هەوێنی بیچمگرتنی فەرهەنگەکانە و دوو فەرهەنگ ناتوانن هاوکات یەک شێوە ژیان و یەک بیچمی کولتوریی هاوشێوەیان هەبێت. هەموو جیاوازییەک دەتوانێ مەودایەک دروست بکات و من لەو باوەڕەدام مەودا و جیاوازی هەوێنی سەرەکیی ڕەخسانی هەموو کولتورێکە.

دەوترێ کولتوورەکان پێکەوە گفتوگۆ دەکەن، هەر بەو چەشنەی کە پێکەوە دەجەنگن. هەم گفتوگۆ و هەم جەنگ بەرەنجامی هاوشێوەیی و جیاوازین. یەکەم ئەزموونەکانی نەتەوە لەمەڕ جیهانەوە بەریەککەوتنیەتی لەگەڵا سروشت و دیاردە و دەوروبەری. ئەم بەریەککەوتنە لەتەک سروشت لە زەینیەتی نەتەوەدا سیستمی زەینی و زمانیی نەتەوە پێکدێنێ. کەس ناتوانێ بسەلمێنێ نەتەوەکان شێوەی ڕاڤەکردنی سروشت و جوگرافیاو دیاردەکانیان یەک شێوەیە. بوونی هاوشێوەیی لە ڕاڤەکردنی جیهانی دەوروبەرلەنێو کولتورەکاندا هەر بەبارتەقای بوونی جیاوازییە لە ڕاڤەکردنی هەمان جیهاندا. واتە لەبەرئەوەی مرۆڤین دەکرێ ڕاڤەکانمان هاوشێوە بن، هەر لەهەمانکاتدا لەبەر ڕاڤەی مرۆییمان ڕاڤەکانمان جیاوازن.

زمان کە ئامرازی واتادارکردنی جیهانە، لە هەنگاوی یەکەمدا ڕێکخەری پۆلێنبەندیی دانایی ئێمەیە. هەر وشەیەک خۆی بەرەنجامی ڕاڤەیەکە بۆ دیاردەیەک، بەڵام لەڕاستیدا وشە یەکەیەکی واتاییە کە خۆی وەرگێڕانی ڕاڤەی دیاردەیەکی سروشتی یا مرۆییە. دەتوانین بڵێین یەکەم هەنگاوی ناولێنان لە هەر فەرهەنگێکدا وەرگێڕانی ڕاڤەی ئەو کولتوورەیە لە زمانی نەتەوەیی خۆیدا کە بە هیچ شێوەیەک ناکرێ لە فەرهەنگێکی دیکەدا دەقاودەق دووپات بکرێتەوە. لەم سۆنگەوە ناکرێ هیچکام لە ڕێککەوتنە زمانییەکان بە پێوەری ڕاست و هەڵە هەڵسەنگێنین، بەڵام دەتوانین هەڵێنجان و ڕاڤەی ڕەوشتیی دیاردە سروشتییەکان هەڵسەنگێنین و بە پێوەری ڕاست و هەڵە لێیان تێبگەین. ڕاڤەی ڕەوشتیی دیاردەکان ئەگەر بە تەوتمیزم یا هەر داوەرییەکی ڕەوشتی و فیکری بگات دەکرێ شایانی ڕەتکردنەوە و سەلماندن یا ڕاست و چەوتی بێت، بەڵام ناکرێ لەبەر چەوتیی ڕاڤەیەکی ڕەوشتی، واتای فەرهەنگیی وشەیەک کە لەسەر بنەمای ڕێککەوتنە ــ واتە مەودا ــ جیاوازی ــ بە هەڵە یان ڕاست بزانیت. هەربۆیە هەر بایەخدانانێکی ڕەوشتی بە پێوەری ڕاست و چەوت بۆ وشەکانی زمانێک ناڕەوایە.لەو باوەڕەدام ئەگەر ئەم بەڵگەهێنانەوەیە ڕاست بێت ئیدی ناتۆرەی دواکەوتوویی زمانی یا لاوازیی زمانی ناتۆرەیەکی نابەجێیە. بەڵام ڕەوایە بڵێین هزری پێشکەوتوو و دواکەوتوو هەیە. زمان چ بخوازین ئەوە دەردەبڕێ، ئەرکی زمان گوزارەکردنە لە بیرۆکە بەدەر لە بایەخدانانی ڕەوشتی. بایەخدانان ئەرکێکی ڕاڤەییە کە لەسەر وشەکانی زمان باردەکرێ. ئەگینا زمان بە واتای پەتی و داڕنراو(مجرد) لەمبارەوە بێلایەنە.

****

هیچ وەرگێڕانێکی دەقاودەق لەئارادا نیە و بانگەشەی وەرگێڕانی دەقاودەق بانگەشەیەکی بێمانایە. چونکە وەرگێڕان لەبنەڕەت ڕا چەشنی کولتور لەسەر بنەمای مەودا ــ جیاوازی ڕۆنراوە، ئەگەر مەودا ــ جیاوازیی کولتوریی لەئارادا نەبێ هیچ وەرگێڕانێک نالوێ.

ــ بۆ پەیداکردنی شوێن و هەڵکەوتێک لە دنیادا پێویستە دەروازەی دنیاکانی دیکە بکەینەوە. وەرگێڕان ئامرازی کردنەوەی دەرگاکانە. بەهەرحاڵا لەگەڵا ئەوەی یەکێک لە ئامانجەکانی وەرگێڕان پردی گواستنەوەی فەرهەنگییە، بەڵام ئەم ئامانجە تاکە ئامانج نیە، چونکە مەسەلەکە تەنیا گوێزرانەوەی ئەپستمۆلۆژیی کولتورەکان نیە بەڵکو پتەوکردنی پێگەی کولتورەکانە. بایەخی وەرگێران لەوەدا نیە کە تەنیا من لەتەک ئەویدی ئاشنا دەکات، بەڵکو لەوەدایە کە لەگەڵا ئەوەی گفتوگۆی من و ئەو دەرەخسێنێ، لەهەمانکاتدا گفتوگۆی "من" و "خۆم" دەهێنێتەئاراوە. واتە گفتوگۆی نێوەکیی کولتورەکان بەئامانجی پەردەلادان لەسەر قوژبنە تاریکەکانی کولتور لەڕێگەی زمان و کارکردی واتایی زمانەوە. وەرگێڕان دەتوانێ توانستە زمانییەکان دەربخات. تەنانەت ئەگەر زێدەڕۆیی نەبێ دەتوانێ ئەپستمۆلۆژیی زمان ــ بەجیا لە ئەپستمۆلۆژیی کولتور دەربخات. بە بۆچوونی من لە زماندا ئەپستمۆلۆژییەک هەیە کە لە خودئاگا و یادەوەریی کولتوردا نەماوەتەوە. تەنانەت بڕواشم بەوە هەیە کە ئەگەر زەینی کولتور کۆمەڵە بابەت و باوەڕ و گوتەزاگەلێ بخاتە بۆتەی فەرامۆشییەوە، لێکۆڵینەوەی زمانی دەتوانێ لەڕێگەی ڕەمزشکێنییەوە، فەرامۆشکراوەکان بێنێتەوە نێو زەین. لە لێکۆڵینەوەی زمانیدا دەکرێ ئەم کارە بکەیت، بەڵام جێی سەرسوڕمان نیە ئەگەر بێژم لە ڕەوتی وەرگێڕانیشدا ئەم کارە دەلوێ.

وەرگێڕان بریتییە لە گواستنەوەی ئاسۆی واتایی وشە، ڕستە، چەمک، زاراوەی زمانێک بۆ ئاسۆیەکی واتایی دیکە

بە تایبەتمەندیی جیاواز و دوور و نزیک و هاوشێوە بە مەبەستی فرچکگرتنی ئەپستمۆلۆژییکولتورێکی مرۆیی لە ئەپستمۆلۆژییەک کە ڕەنگە خاوەنی ئەو جۆرە ئەپستمۆلۆژییە نەبێت. کەوابوو ئامانجێکی دیکەشمان بۆ دەردەکەوێ کە ئەویش بوون بە خاوەنی ئەپستمۆلۆژییەکی دیکەیە.
دیارە بابەتەکە دەتەنێتەوە و ئاکامی دیکەیشی بەدوادا دێت. خاڵێکی دیکە ئەوەیە کە لەم خاوەنداریيەتەدا ئەزموونی زمانیی دیکەش خەرمانی ئەزموونی زمانی نەتەوە دەڕازێنێتەوە کە بریتییە لە ڕۆچوون و کنەکردنی زمان بۆ گوزارەسازی لەڕێگەی دۆزینەوەی کارکردی واتایی. واتە ئەزموونی زمانێکی دیکە لە زمانی مندا، دەبێتە هۆی بەڕووی خۆداکرانەوە و ڕۆچوونی زمان بەنێو خۆیدا بەمەبەستی دۆزینەوەی ناخودئاگای خۆی کە سەردەمانێک فەرهەنگ فەرامۆشی کردووە. لەم ڕۆچوونەدا یا وشەکان زیندوو دەبنەوە یان توانستی ڕێزمانی لە داڕشتن و لێکداندا دەردەکەوێ. یەکێک لەو توانستانەی زمانی کوردی توانایی مۆرفیمیکاڵە کە دەتوانێ ئاراستەی واتایی و کارکردی واتایی جیاواز لەڕێگەی داڕشتنەوە بە زمان ببەخشێ.

توانایی مۆرفیمیکالا:

بەشێکی گەورە لە وشەگەلی زمانی بەشێوەیەکی بنجی لە زماندا هەن و لەشێوەی وشەی سادەدا دەردەکەون. ئەم وشە سادانە بە چەشنێکی ڕەسەن ڕەگداکوتاون و سیمای سەرەکیی جیاوازیی زمانی پێکدێنن. ئەم وشە سادانە لە تێکڕای وشەکانی دیکەی زمان بۆ نموونە (لێکدراو و داڕێژراو) مێژوویان درێژترە و ئەپستمۆلۆژیی بنەڕەتیی زمانەکان پێکدێنن.
وشە سادەکان دەربڕی تاک دیاردەی سروشتین، هەربۆیە لە بیچمی تاک دیاردەی واتاییدا دەردەکەون و هاوواتاکانیشان لە یەک کێڵگەی ئاماژەیی و ئاسۆییدا دەردەکەون.
وشە لێکدراوەکان بەگشتی دەرخەری دیاردەی لێکدراون و نیشاندەری یەکگرتنی دوو بوون یا زیاترن. واتە دوو دیاردە یا زیاتر لە سروشتدا لەباری واتاییەوە لە زماندا یەکدەگرن و وشەی لێکدراو دروست دەبێ. وشە داڕێژراوەکان لە توانایی مۆرفیمیکاڵی زمانەوە ئاخێز دەکەن. بەشێکی دیاری واتاسازی و چەمکسازیی زمانی بەهۆی ئەم وشە داڕێژراوانەوەیە.
مۆرفیم هەم وشەیە و هەم داڕێژەری وشە و واتای نوێ. مۆرفیمە سەربەخۆکان بەگشتی وشەیان پێدەگوترێ و بەشێوەیەکی سەربەخۆ واتادارن و ئەم وشانە لیکسیکۆنین، واتە لە فەرهەنگ و وشەنامەی زماندا یەکەیەکی واتایی سەربەخۆن.
بەشێکی دیکەی مۆرفیمەکان وشەداڕێژن، واتە دەتوانن ئاراستەی واتایی جیاواز بخولقێنن. ئاراستەی واتایی جیاواز دەتوانێ باری واتایی بە یەکەیەکی دەنگی ببەخشێ و لەم دۆخەدا وشە نوێیەکانی زمان لەدایک دەبن. کەوابوو پێویستە ئاراستەی واتایی پێناسە بکەین.
زمان ڕواڵەتێکی سادە و نێوەرۆکێکی تێکتەنراوی هەیە. مرۆڤ لەلایەکەوە لەسەر بنەمای ڕەنگ، دەنگ، بۆن و چەشە و هەستی ورکان(لامسە) دەتوانێ بە پێوەندیی دیداری و ژنەفتەنی و هەستەکی و چێژەکی، دەوربەری بناسێت. دیار و ئاشکرایە هەستگەلی دیداری و ژنەفتەنی زیاتر لە هەستەکانی دیکە لە بیچم و فرچکی زماندا نەخش دەگێڕن. زمانەکان بەرلەوەی کۆمەڵە یەکەیەکی دەنگی و واتایی بن، ڕۆنراوی وێنە و وێنان. جیهانی دەرەکی لە پرۆسەی زمانسازیدا دەوری هەرەسەرەکی دەگێڕێت. هەربۆیە مرۆڤ سەرەتا دیاردە لەڕێگەی هەستی بینینەوە بۆ زەین ڕایەڵ دەکات، ئەم ڕایەڵکردنەی وێنە بۆ زەین، پاش پرۆسەی پەڕژاندن لە مێشکدا واتایەکی هۆشەکی پەیدا دەکات. توانایی مێشکی مرۆڤ لە وێناسازیدایە کە یارمەتیدەری دروستکردنی بیرەوەرییە. گوێزرانەوەی جیهانی دەرەکی بۆ نێو زەین لەڕێگەی وێنەوە و پاشان پەڕژاندنی لە زەیندا، هێڵی ئاسۆیی زمان ڕایەڵا دەکات. ئەم هێڵە ئاسۆییە ڕاستەوخۆ پێوەندیی بە بەرکەوتی جیهانی زەین و هۆشە لەتەک جیهانی دەرەوە. بەڵام دەرکەوتی زمانی بەرەنجامی بەرکەوتی جیهانی دەرەکییە لەڕێگەی ڕاڤەوە. ڕاڤە جووڵەی نێوەکیی ئاوەزە کە دەتوانێ تێگەیشتن بەرهەم بێنێ. بەرهەمهێنانی واتا لەلایەن مرۆڤەوە قۆناغی دووەمە. قۆناغی یەکەم هەروەک وتمان بەرکەوتی جیهانی زەین و هۆشە لەتەک دیاردەی سروشتی و دەوروبەر لەڕێگەی گواستنەوەی وێنەوە. گواستنەوەی جیهانی وێنەداری سروشت بۆ نێو مێشک دەبێتە هۆی دروستبوونی ڕەهەند و ئاراستەی ئاسۆیی زمان. ئاراستەی ئاسۆیی هەمان هێڵی ئاسۆیی زمانە بەگوێرەی ڕێسای (وێنە و وێنا)وە کە بە ڕاڤەکردنی، یەکەم هەنگاوی ناولێنان دروست دەبێ. تێکڕای زمانەکان بەم قۆناغەدا تێپەڕیون، ئەمە یەکەم جۆری واتاسازییە کە

زمان ڕواڵەتێکی سادە و نێوەرۆکێکی تێکتەنراوی هەیە. مرۆڤ لەلایەکەوە لەسەر بنەمای ڕەنگ، دەنگ، بۆن و چەشە و هەستی ورکان(لامسە) دەتوانێ بە پێوەندیی دیداری و ژنەفتەنی و هەستەکی و چێژەکی، دەوربەری بناسێت. دیار و ئاشکرایە هەستگەلی دیداری و ژنەفتەنی زیاتر لە هەستەکانی دیکە لە بیچم و فرچکی زماندا نەخش دەگێڕن.

لەودا جیهانی هەمەکی بەهۆی کۆمەڵە یەکەیەکی دەنگیی وێنەدارەوە پاژبەند دەکرێ (دیاردە)لەسای (دەنگ و واتا) وەدەستەمۆ دەبێ. دەتوانین بەشێوەیەکی دیکە بێژین ئەمە وەرگێڕانی جیهانە لەڕێگەی "کۆددانان"یا"ڕەمزپەڕژان"ەوە.
لایەنێکی دیکەی "واتاسازی" ــ کە لە هەمووی گرنگترە ــ لەو کاتەدا سەرهەڵدەدا کە مرۆڤ خۆی دەبێتە ناسکار و بەرناسی خۆی (سۆبجێکت و ئۆبجێکت) واتە هاوکاتیی زمان و بیرکردنەوە لەپێناو دەربڕینێکی تازە هەم بۆ جیهانی دیاردە و هەم بۆ بوونی مرۆیی ئێمە. ئەگەر هێڵی ئاسۆیی زمان بریتی بێت لە واتادارکردنی جیهان بەهۆی ناولێنانەوە، هێڵی ستوونیی زمان واتابەخشین بە ماک و بونیادی بووندارانەی مرۆڤی خاوەن ژیارە کە جارێکی دیکە دەیهەوێ بە ڕاڤەی ڕاڤەکان یا بە وەرگێڕانی وەرگێڕدراوەکان، شێوازێکی نوێتری دەربڕین بۆ بیچمێکی دیکەی ژیانی هزری بڕەخسێنێ.
"ژیانی هزری" چەمکێکە کە ئێمە دەتوانین بەهۆیەوە خۆمان لە ژیانی پەتیی"زیندەناسانە"(بایۆلۆژیک)دەرباز بکەین."ژیانی هزری" چەمکێکە کە لەو جۆرە ژیانەدا "مرۆڤ لە"ئاژەڵێکی بایۆلۆژیک"ەوە دەبێت بە"بوونەوەرێکی کولتوری".زمان لەم قۆناغەدا"نێوەکی" دەبێتەوە. چونکە مرۆڤ لەپێناو ناسین و تێگەیشتن لە" خۆی" و "دەوربەر" نەک بە توخمی دەرەکی، بەڵکو پشت بە"ئایدیاکان" دەبەستێ. لێرەدا ڕەهەندی دووەم واتە هێڵی ستوونیی زمان زەق دەبێتەوە کە تیایدا مۆرفیمەکان یارمەتیدەرێکی گەورەی چەمکسازیی دەروونناسانە و فەلسەفی و زانستی و... هتد ن. بەڵام دیاروئاشکرایە کە تەنانەت هێڵی ستوونیش پێوەندیی بە جیهانی سروشتەوە هەیە کە بە کۆمەڵە هێڵێکی تەکووز و ناتەکووزی ئەندازەیی(هندسی) تەنراوە. ئەم تێکتەنرانەی سروشت لە ڕۆحی لاساییگەرانەی مرۆڤدا، تێکتەنرانی زمانی لێدەکەوێتەوە کە ئامرازەکانی تێکتەنرانی زمان بریتین لە مۆرفیمەکان و ئامرازەکان و ...هتد. هەربۆیە زمان نەک تەنیا دیاردەکانی وەرگێڕاوەتە سەر وشەکان، بەڵکو هێڵە ئەندازەییەکانی سروشتیشی وەرگێڕاوە ــ بەگوێرەی هێڵی ئاسۆیی و ستوونیی زمان ــ واتە هەمان ئەندازیاریی سروشت لە ئەندازیاریی زماندا هەیە. هەربۆیە زمان دەتوانێ لە داڕشتنەوەی ئەندازەیی ئەپستمۆلۆژیی مرۆڤدا تا بێ بنەتا(مالانهایە) ئێپیستیمە بەرهەم بێنێ. تەنیا مەرجی پێویست بۆ ئەم کارە مرۆڤی بیرکەرەوەیە کە ڕەخسێنەری "ژیانی هزری"یە.
ناسینی جیهانی دەرەکی و نێوەکیبوونەوەی ئەم ناسینە دەبێتە هۆی دەلاندنی ئاوەز لە"بیرۆکە"دا. بیرۆکە فاکتی ڕەسەنی ئاوەزە. وێنە و وێنا فاکتی کەتواری دەرەکین. دیارە "بیرۆکە" هەرچەند بەرەنجامی ڕاڤەی جیهانی دەرەکییە، بەلامرەنێوهێنانەوەی واتایەکە کە سروشتکرد نیە؛ تەنانەت ئەگەر ئەو واتایە جۆرە هەڵێنجانێک لە دیاردەی سروشتی بێت."بیرۆکە" یەکەم دەرکەوتەی سەرهەڵدانی کولتوری مرۆییە. چونکە لە"بیرۆکە"دا مەسەلەکە تەنیا واتادارکردنی دیاردە و لێکەوتەی دیاردەیی نیە، بەڵکو مەسەلەکە "سەرهەڵدانی سیستمی بایەخدانانی ڕەوشتی، دینی، ڕۆحانی، فەلسەفی"ە لەو وشانەی کە گوزارەکەیان لە ناخ و نێواخنی هزر و ویژدانی مرۆڤدا ڕەگی داکوتاوە. لەم قۆناغەدا دەراوی واتا لە"نێوەکی"ەوە بۆ "دەرەکی" یە، بەپێچەوانەی قۆناغی یەکەمی"ناولێنان" و "واتادارکردن" کە لە"دەرەکی"ەوە بۆ"نێوەکی"یە. هەربۆیە "نۆژەنکردنەوەی مرۆیی جیهان لە بیرۆکەدا" بە مرۆییکردنی واتای جیهانە لە چوارچێوەی زماندا کە ئەمە لەدایکبوونی کولتوری لێدەکەوێتەوە. ئەمەش بەگوێرەی ئەزموونی ڕاڤە و فرەچەشنیی ڕاڤەکان کولتوری جیاوازی گەلان و نەتەوەکان دەخولقێنێ. کەوابوو ئەگەر قۆناغی یەکەمی واتادارکردنی جیهان بە وەرگێڕانی جیهان بۆ زمانی مرۆڤ ناودێر بکەین، پاش فرچکگرتنی کولتورەکان بەهۆی ڕاڤەهەمەچەشنەکانەوە، قۆناغی دووەمی وەرگێڕان دەسپێدەکات کە من بە "قۆناغی وەرگێڕانی نێوان کولتوری"پێناسەی دەکەم.
"قۆناغی وەرگێڕانی نێوان کولتوری" بیچمی بەرهەستی وەرگێڕانە کە "نێوان ــ زەینی" و "نێوان ــ دەقی"یە. ئەم

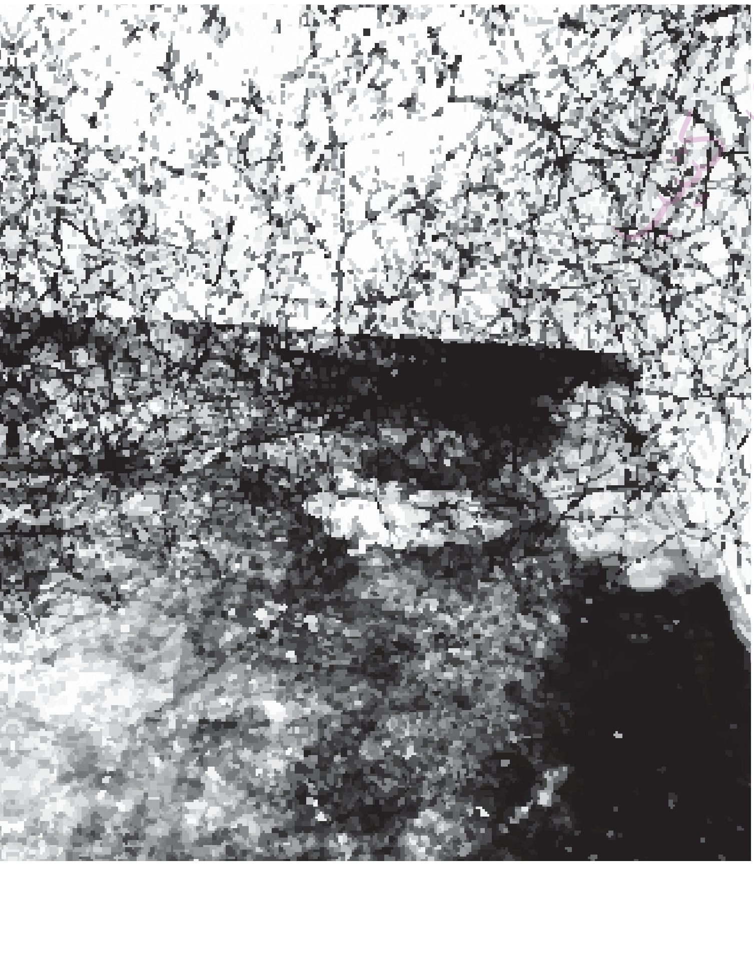

وەرگێرانە گواستنەوەی ئەزموونی "زەینی" و "هزری" و "زمانی"ی کولتورێکە کە دەق لەوەوە بەرهەم هاتووە؛ بۆ نێو "زەین" و"هزر" و"زمان"ی کولتووری نەتەوەیەک کە هەروەک وترا ڕەنگە خاوەنی ئەو ئەزموون یا ئەپستمۆلۆژییە نەبێت. لە نیگای یەکەمدا وادەردەکەوێ کە وەرگێڕان تەنیا گواستنەوەی کۆمەڵە وشەیەک لە زمانێکی دیکە بۆ کۆمەڵە وشەیەکی دیکەیە؛ بەگوێرەی ڕێزمانی زمانێک کە دەقی سەرەکیمان لەوەوە وەرگێڕاوە. بەڵام ئایا تەنیا بە پەیڕەویکردن لەم پێناسە فۆرماڵە دەتوانین ڕۆحی دەق بگوازینەوە؟ بەڵگەنەویستە کە ئامانجی وەرگێڕان خزمەتکردن بە زمانی نەتەوەییە. دەقی وەرگێڕدراو دەبێ ئەسکاڵتی دەقی سەرەکی بێت، بەڵام ئەم ئەسکاڵتە دەبێ ببێتە هەوێنی گوزارەسازی لە زمانی"من"دا. واتە دەبێ سەرەڕای وەرگێڕانی چەمکەکان، بتوانم بەو"چەمک"انە بیربکەمەوە. ئەگەر وەرگێڕانی گوزارەیەک فۆرمال بێت ناتوانێ"بیرۆکەساز" بێت. مەبەست ئەوەیە ناتوانێ ئاوەز بجووڵێنێ. وێنای وشەیی ئاوەز دەجووڵێنێ، لەبەرئەوەی ئاراستەی واتایی دەستنیشان دەکات. دەستنیشانکردنی ئاراستەی واتایی،دۆزینەوەی شێوەی کارکردی زمانە بۆ وەدیارخستنی چۆنیەتی سازوکاری ئاوەز لە زماندا. وەرگێڕانی فۆرمال زیان بە"زوڵاڵبوونەوەی زمان" دەگەیەنێ و بەپێچەوانەوە زمان"تاریک" دەکات. تاریکبوونی زمان بریتییە لە کەڵەکەبوونی کۆمەڵە چەمک و وشە و زاراوەیەک کە وێنا و ئاراستەی واتاییان نیە، تەنیا کۆمەڵە مۆرفیمێکن کە ئەرکی دارشتنێکی فۆرمالیان پێ سپێردراوە بەڵام لەباری واتاییەوە "ئاوەزوروژێن"نین، واتە ناتوانی بەهۆیانەوە بیربکەیتەوە، بەکورتی داڕێژراوێکی ڕوونکەرەوە نین.

لە زۆربەی بوارەکانی وەرگێڕان لە زمانی کوردیدا وەرگێڕانی فۆرمال هەم لەباری وشە و زاراوە و چەمک و ئیدیۆم (واتای پراگماتیک) دەبینرێ. هەوڵ دەدرێ لە درێژەی باسەکەدا بە چەند نموونەیەک ئەم لایەنە ڕوون بکرێتەوە.

دۆخی وەرگێڕان لە زمانی کوردیدا، چەشنی شەپۆل و لێشاوێک وەرێکەوتووە، بەڵام تا ئێستا هەڵسەنگاندنێکی ئەوتۆ بۆ کۆمەڵێک لەو بەرهەمە وەرگێڕدراوانە نەکراوە. تێگەیشتنی باو ئەمەیە کە گوایە ئەرکی وەرگێڕان هاوردەکردنی بیر و ئەزموونی نوێیە بۆ نێو زمانی کوردی و ئێمە دەبێ لەم ڕێگەوە کولتوری خۆمان دەوڵەمەند بکەین. لە نیگای یەکەمدا ئەم گوتەیە ڕاست دێتەبەرچاو، بەڵام ئەگەر لێی وردبینەوە مەسەلەکە هاوردەکردن نیە، بەڵکو مەسەلەکە ئامادەکردنی زمانی کوردییە بۆ قۆناغەکانی داهاتووی گەشەکردنی فەرهەنگ. کەڵەکەکردنی کۆمەڵە بەرهەمێکی وەرگێڕدراو ئامانج نیە، ئامانجەکە "زمانسازی"یە لە ڕێگەی وەرگێڕانەوە. هەربۆیە چۆنیەتیی وەرگێڕان دەبێ بابەتی گەنگەشە بێت نەک کەڵەکەکردنی بەرهەم. ئامانجی وەرگێڕان دەبێ ئەوەبێت کە ئێمە ئامادە بکات "چۆن بنووسین". واتە وەرگێڕانی دەقێکی فەلسەفی، دەبێ خۆمان و زمانەکەمان فێری "چۆن نووسین" بکات. ئەگینا ئەگەر نەتەوەیەک هەتاهەتایە کاری ببێتە وەرگێڕان، لە"پیشەسازیی فەرهەنگ" دووردەکەوێتەوە. هەربۆیە ئەگەر وەرگێڕانی دەقێکی بێگانە بۆ سەر زمانی کوردی نەتوانێ فێری ئەزموونی بیرکردنەوە و نووسینم بکات، واتای ئەوەیە کە کاری وەرگێڕانەکە ئامانجی خۆی نەپێکاوە. واتای ئەوەیە کە توانستی زمانەکەی منی دەرنەخستووە. ئێستە پرسیارەکە ئەوەیە ئەو ئامانجە باڵایە، واتە: "ناسینی توانستی زمان" چیە؟

تێکڕای زمانەکان توانایییەکی پەنگراو(بالقوە)یان تێدایە، بەدەر لەو توانایییەی کە لە بەکارهێنان و ئاخاوتندا هەیە، تواناییەک لە نێواخنی زماندا هەیە کە دیارە و ئاشکرایە هەمووان پەی پێنابەن. ئەم توانستە لە پێکهاتەی زماندایە، لە مۆرفۆلۆژی، سینتاکس و مۆرفۆـ سینتاکسدا. پێکهاتە(ستراکچەر) ی زمان لە پێکهێنە(ترکیب)یدایە. واتە لە مۆرفیمەکان و ئامرازەکانیدا. ئاراستەدان بەم مۆرفیمانە ئاراستەی واتایی جیاواز دروست دەکەن، هەروەک وترا ئەم مۆرفیمانە ئەندازیاریی سروشتن لە زماندا. هەربۆیە دەتوانن ئەم توانستە لە ئەندازیاریی جیهانی

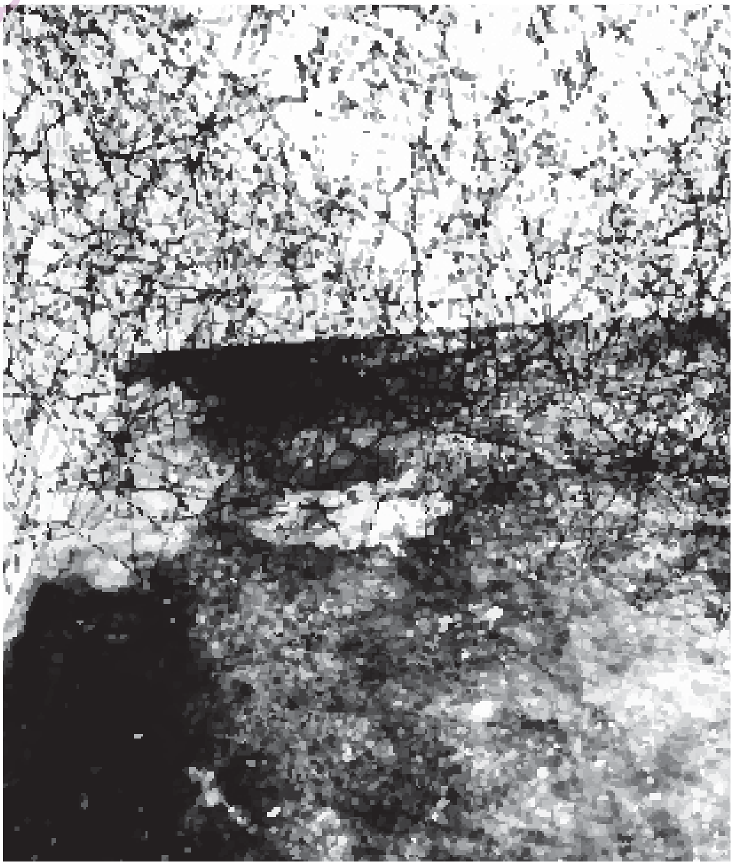

ئاوەز و فەلسەفەدا بخەنەگەڕ. لێرەدا مەبەست لە وەگەڕخستن بە واتای خستنەگەڕی هوشیارییە لە دۆزینەوەی کارکردی مۆرفیم لە ئاراستەدان بە واتا بۆ داڕشتنی واتای نوێ. با سەیرێکی ئەم مۆرفیمانە بکەین:

هەڵا ـــ دا ـــ پێ ـ تێ ـ لێ/ هەروەها ئەم چاوگانەی (ڕشتن، ڕوانین). ئەم مۆرفیمانە دەتوانن سیمای نوێ و واتای نوێ بەم دوو چاوگە ببەخشن، وەک:

هەڵڕشتن، داڕشتن.

پێڕوانین، لێڕوانین، تێڕوانین.

بۆ نموونە (نالی) لەم دوو دێڕە شیعرەدا توانیویەتی بە دۆزینەوەی ئاراستەی واتایی پەی بە واتای نوێ ببات:

ـــ لوتفی بانگوش بوو کەوا لەم حوجرەدا زاناندمان   گەر
بەنی ئادەم بخنکێتن سەراوە نەک بناو

لەم دێڕە توانستی (اندن) نەک بۆ بە(تێپەڕ) کردنی کردار بەڵکو بۆ ئافراندنی واتای نوێ بەکارهاتووە. بەواتای "هەم خۆمان فێربووین و هەم فێری فێرکردنیش بووین".

نموونەی دووەم:

گاهێ دەبی بە ڕەوح و دەکەی باوەشێنی دڵا   گاهێ دەبی
بە دەم دەدەمێنی دەمی غرور

سەرنج لە دەم بدەن: دەم و دەمێن و دەماندن و دەدەمێنی. نالی بە وردبوونەوە لە"دەمە"ی کوورەی ئاسنگەری، ئەم واتایەی هەڵێنجاوە. ئەمەش جۆرێکی دیکەی دۆزینەوەی توانستی زمانە.

یەکێک لەو پەرۆشیانەی وەرگێڕ، پەرۆشیی پێکانی واتایە ـــ گوایە وەک خۆی! ـــ وەک بڵێی ئەگەر وشە بە وشە بابەتەکە وەربگێڕێت یان یەکە پێکهێنەرەکانی وشەکە وەربگێڕێت، ئیدی وەرگێڕانێکی سەرکەوتووی وەدیهێناوە. ئەم وەرگێڕانە لەبەرئەوەی فۆرمی وشەی وەرگێڕاوە نەک ڕۆحی وشە و لایەنی نێوەکیی واتای وشەی وەرنەگرتووە دەتوانین بە وەگێڕانی"فۆرمال" ناودێری بکەین.

بۆ نموونە وشەیmonologueیەکێک لەو زاراوانەیە کە هەم لە تیۆریی ئەدەبی و هەم لە هونەری شانۆ و سینەما بەکارهاتووە و ڕیشەی بەکارهێنانیشی لە شانۆنامە گریکییەکاندایە. ئەگەر لە کاتی وەرگێڕاندا ئێمە کەرتەکانی ئەم زاراوەیە جیا بکەینەوە mono –logue و ئەوکات هەرکام لەم یەکەجیاوازە واتاییانە وەربگێڕین واتا کوردییەکەی بەم چەشنە دەردەچێ: تاک + بێژی = تاکبێژی. بەمە دەوترێ وەرگێڕانی فۆرمال. ئەگەر سەرنجی ئێمەش فۆرمال بێت ڕەنگە هەڵەکە نەبینین چونکە یەکگرتنی مۆرفیمی لە زمانێکدا بەگوێرەی بونیادی سینتاکسیی ئەو زمانەیە. هەروەها کەرتە پێکهێنەرەکانی واتایەک مەرج نیە تەنیا یەک واتایان هەبێت. هەر بەو چەشنەی کە (لۆگ و لۆگۆس) یەک واتایان نیە و بەگوێرەی بەستێنەکان واتایان دەگۆڕێ. ئایا مەبەستەکە ئەوەیە یەک کەس لەگەڵا خۆیدا قسە دەکات یان نا؟بەر لە وڵامدانەوەی ئەم پرسیارە پێویستە باس لەوەش بکەین زمانەکانی فارسی و عەرەبی ئەم زاراوەیان وەرگێڕاوە و دیارە وەرگێڕان لە زمانی عەرەبی و فارسی بۆ سەر زمانی کوردی یەکێک لە کێشەکانی هەڵەی زاراوەییە. لە فارسیدا بە"تک گفتار" وەرگێڕاوە و لە زمانی عەرەبیدا بە دوو شێوەی"حوار داخلی" و"حوار ژاتی" وەرگێردراوە. لەسەر بنەمای وەرگێڕانە فارسییەکە یا بەگوێرەی وەرگێڕانە فارسییەکە کراوە بە"تاکبێژی" و لەسەر بنەما یا بەگوێرەی وەرگێڕانە عەرەبییەکە بە"گفتوگۆی ناوەوە" وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی. لە وڵامی پرسیاری پێشووماندا دەبێ بڵێین: کێ لەگەڵا کێ قسە دەکات؟

لە مۆنۆلۆگیشدا بەربێژ(مخاگب) هەیە. بەڵام بەپێچەوانەی دیالۆگ لە مۆنۆلۆگدا بەربێژەکان دوو مرۆڤ نین، دوو کەسی گریمانکراون، یا دوو کەسیەتین لە یەک کەسیەتیدا. هیچ مۆنۆلۆگێک بەبێ لەبەرچاوگرتنی بەربێژێکی خەیاڵکرد سەرهەڵنادات. مۆنۆلۆگ گفتوگۆی "من"ی کۆمەڵایەتی و"خۆم" واتە شوناسی بووندارانەیە کە بریتییە لە کیانی بوونی من. ئەم دوو شوناسە واتە شوناسی کۆمەڵایەتی "من" و شوناسی بووندارانە یا"خۆم" پێکەوە دەدوێن. کەوابوو ئەگەر لە لۆژیکی واتاوە سەیری بابەتەکە بکەین ڕەنگە بە ئاکامێکی زۆرجیاواز بگەین. ئەگەر ئەم شێوە تێگەیشتنە لە واتای مۆنۆلۆگ لەگۆڕێدا بێ، کەوابوو"وشەی تاکبێژی" زۆر بێمانا دەردەچێ و ئیدی واز لەم داڕشتنە دێنین و لە لۆژیکی واتا نزیک دەکەوینەوە. من ئەمە بە"وشیاریی زمانی" ناودەنێم کە پەیوەستە بە لۆژیکی زمانەوە نەک فۆرمی زمان.

لە داڕشتنی ئەم زاراوە بە زمانی کوردی دەبێ یەکەم: ئاراستەی واتایی لەبەرچاو بگرم. ئاراستەکە گفتوگۆی (من لەگەڵا خۆم) ە. دووەم: کەوابوو دەبێ بەربێژەکان دەستنیشان بکەم واتە "من" و"خۆم". سێیەم: پاش ئەوە دەبێ بزانم ئایا لە (ناو) ەوە دایبرێژم یان لە کردارەوە. دیارە گفتوگۆکردن کردارێکی زمانییە، بەڵام لەهەمانکاتدا مۆنۆلۆگ ڕووی لەدەرەوە نیە و "نێوەکی"یە. هەربۆیە تاکبێژی بەپێچەوانەی مۆنۆلۆگ ڕووی لە دەرەوەیە، ئەمە لەکاتێکدایە کە "تاک" وەک کەرتی یەکەمی وشەکە ڕوون نیە دەیهەوێ چ واتایەک بگەیەنێ. ئایا دەیهەوێ واتای "دانە دانە قسەکردن"بگەیەنێ؟! کەوابوو هیچکام لە واتا و ئاراستەی واتایی مۆنۆلۆگ لەم مانایەدا نیە. هەربۆیە دەبێ لە داڕشتنی شیاوی ئەم زاراوەدا هەم ئاراستەی واتایی کە بریتییە لە گفتوگۆی" زەین لەگەڵا زەین" یا هەمان "من" و"خۆم" لەبەرچاو بگرم. هەروەها چاوگی کردارەکە دەستنیشان بکەم کە بتوانێ نێوەکیبوونی ئەو"کردار"ە بگەیەنێ. هەربۆیە چاوگی"دواندن" لەمبارەوە شیاوە، چونکە "دواندن" بەپێچەوانەی "ئاخاوتن" و"قسەکردن" توانایی

ئاراستەوەرگرتنی هەیە. هەربۆیە دەکرێ بە یارمەتیی"خۆ" کە ئاماژەیەکی نێوەکیی دەروونناسانە و دەربڕی "ناخ"ە و شوناسی بووندارانەی منە و چاوگی "دواندن" کە توانایی ئاراستەوەرگرتنی هەیە ئەم زاراوەیە دابڕێژم و مۆنۆلۆگ بە "خۆدواندن" وەربگێڕم کە هەم ئاراستەی واتایی مۆنۆلۆگی وەرگرتووە و هەم باری دەروونناسانە و دەروونشیکارانەش دەگەیەنێ. کەوابوو هەم دەتوانین لە ژانری هونەری و ئەدەبیدا بەکاری بێنین هەم لە بابەتی دەروونناسی و دەروونناشیکاریدا بڕشتی بەکارهێنانی هەیە. لەوەش زیاتر بەگوێرەی وێنای زمانی"زوڵاڵ"یشە.

ئەوەی لەسەرەوە لەمەڕ شیکردنەوەی واتای مۆنۆلۆگ باسکرا نموونەیەکە لە چەندین نموونە کە دەکرێ بەگوێرەی لۆژیکی بەڵگەهێنانەوەی واتایی لانیکەم بەشێکی زۆری زاراوەکان لە زمانی کوردیدا بدۆزینەوە یا دابڕێژین. ئاسایی و سروشتییە کە زمانێک خاوەنی وشە یا زاراوە یا چەمکێک نەبێ. هەر وشەیەک بۆ خۆی ئەزموونێکە کە ڕەنگە ئەو ئەزموونە لە زمانێکی دیکەدا نەبێ، کەوابوو ئاساییە کە وشەکەش لە فەرهەنگی زمانەکەی مندا نەبێ. بەڵام خۆ دەکرێ بە سەرنجدان لە بەستێنی واتایی وشەکە و لێوردبوونەوە لە بنەمای لۆژیکی بەڵگەهێنانەوەی واتایی لە فەرهەنگی زمانەکەماندا وشەکە دابڕێژین. بەڵام لە داڕشتندا پێویستە ئاخێزگەی واتا لەبەرچاو بگرین. مەبەست ئەوەیە ئەو "وشە"یە ئایا لە "سروشت"ەوە ئاخێزاوە یا بەرهەمی پەتیی زەینی کولتورە لەڕێگەی داهێنانی چەمک یا کەرەستەوە کە کولتورەکەی من ئەو ئەزموونەی نەکردووە. دیارە ئەمە نابێ بە کەموکووڕیی کولتورەکەی "من" لەقەڵەم بدرێت، لەبەرئەوەی دەسکەوتە مرۆییەکان لە سەرنج و گۆشەنیگای جیاوازەوە وەدیدێن. ئەوەی کە گرنگە توانای هزریی ئێمەیە بۆ پەیبردن بە جیهانی دەوروبەر، چونکە هەروەک وتمان زمان بێلایەنە، چی بخوازین ئەو بەدەر لە هەر بایەخدانانێکی ڕەوشتی، توانستەکانی پێشکەش بە ئێمە دەکات. دیارە ئەوەش دەزانم کە کەسێکی وەک "پۆل ڕیکۆر" دەڵێ:" زمان فاشیستە". ئەگەر مەبەست لە زمان،"زمانی ڕەها و ڕەهای زمان" بێت، من لەتەک ریکۆردا هاوڕا نیم. بەڵام ئەگەر مەبەست" بایەخدانانی ڕەوشتیی کارەکتەری زمانی" بێت، دەکرێ گوتەکەی ریکۆر پەسند بکەین. هەرچەند لەو باوەڕەدانیم مەبەستی "ڕیکۆر" زمانی ڕەها و ڕەهای زمان" بێت؛ چونکە ئەم گوتەیەی ریکۆر لە چوارچێوەی دەق و ڕاڤەی دەقدایە نەک لە چوارچێوەی زمانناسیدا بە واتای ڕەها و داڕنراوی خۆی.

هەروەک وتمان وەرگێران دەتوانێ توانستی زمان وەدیار بخات، بەڵام ئەمە پێوەندیی بە وەرگێڕەوە هەیە کە تا چ رادەیەک لە زمان دەکۆڵێتەوە. ئەگەر کەسێک زمان وەک ئامرازێکی پەتی بۆ دەربڕین و تێگەیشتن بزانێت، ئێمە نابێ هیچ چاوەڕوانییەکمان لەو کەسە هەبێت کە بتوانێ پەی بە توانستی زمان ببات. زمان لەگەڵ ئەوەی ئامرازی گەیاندنی واتایە و ڕەخسێنەری تێگەیشتنە، لە هەمانکاتدا بەرهەمهێنی تێگەیشتنە لە ڕێگەی تکنیکەکانی ڕاڤەوە. مەگەر تکنیکەکانی ڕاڤە چین، بێجگە لە هەماهەنگیی بیرۆکە و لۆژیکی ئاوەزی لەگەڵ گوتەزا زمانییەکان. زمان لەگەڵ ئەوەی کە دەربڕە، لەگەڵ ئەوەشدا ئاسۆی دەربڕینی تازەشمان بۆ دەکاتەوە. لە مەسەلەی ڕاڤەدایە کە دەوترێ زمان هەم چەواشەکارە و هەم ڕوونکەرەوە، گوتە بەناوبانگەکەی ڕیکۆریش کە دەڵێ:" زمان فاشیستە" هەر لەم بوارەدا شایانی تێڕامانە.

ــ زمانی کوردی لەگەڵ ئەوەی زمانێکی فرەچەشنە. بەسەر چەندین زار و شێوەزاردا دابەشکراوە. ئەم دۆخە هەم هەڕەشەیە هەم دەرفەت. کەوابوو ئەمە یەکێک لە توانستەکانی ئەم زمانەیە. کاتێک باس لە بەڕووی خۆداکردنەوە دەکەین ــ هەروەک پێشتر باسمانکرد ــ مەبەستمان بەڕووی خۆداکردنەوەی ئەم زمانەیە. واتە سەرنجدان لە لقەکانی خۆی. هەر زار و شێوەزارێکی ئەم زمانە لە جوگرافیایەکی تایبەتدا خاوەنی ئەزموونی خۆیەتی. چونکە هەم جوگرافیای سروشتی و هەم باوەڕی خەڵکی خۆڵاتیی ئەو ناوچانە ڕەنگە پڕبێت لە ئەزموونی ناوێزەی زمانی. گەڕان و پشکنین بەنێو ئەم زارانەی زمانی کوردی بە شێوەیەکی زانستیانە و زمانناسانە و بەکارهێنانی ئەم ئەزموونە لە زمانێکی تۆکمەدا لە پرۆسەی"زمانسازی"ی کوردیدا توخمێکی کاریگەرە. بەڵام ئایا نووسین ناتوانێ وەها کارێک بکات و تەنیا وەرگێڕان ئەم کارەی لە دەست دێت؟ پێشتر وتمان لێکۆڵینەوەش دەتوانێ ئەم ئامانجە بپێکێ.

وەرگێڕان لەبەرئەوەی نێوانزەینی و نێواندەقییە پابەندە بە گواستنەوەی تێکڕای وشە و واتاکان. وەرگێڕ ناتوانێ پەنا بۆ "کایەی ئازادی خەیاڵ" ببات. بەڵکو پابەندە بە پلەبەندیی واتایی دەقەوە. واتە ناتوانێ جێگۆڕکێ بە وشەکان بکات. وشەکان لە وەرگێڕاندا ئەگەر لانیکەم هاوبارتەقا نەبن، لانیکەم دەبێ باری واتاییان ڕەنگدانەوەی یەکتر بێت. لە"نووسین"دا نووسەر دەتوانێ بە چەندین شێوازی دەربڕینی جیاواز مەبەستەکەی بگەیەنێ و "کایەی ئازادی خەیاڵ" و "ئازادیی هەڵبژاردنی وشە" مانۆڕی ئەدەبیی دەق دەخولقێنێ. لە وەرگێڕاندا دەکرێ کەمێک چێژی ئەدەبیی دەق زیاتر بکەین، بەڵام ناتوانین مانۆڕ بدەین. واتە ڕێگەی زمانپاراوی و زمانهەراوی و پاراوبێژی لەڕێگەی کایەی وشەییەوە زۆر کەمترە، چونکە پلەبەندیی واتایی دەقی لێوەرگێڕدراو ڕێگە بە وەها کایەیەکی وشەیی نادات. هەربۆیە گەڕان بەدوای دەربڕینی شیاو و نزیکترین واتا دەبێتە هۆی وروژاندنی هەستیاریی ئێمە لە هەڵبژاردنی یەکەی واتایی شیاو. ئەمە ناچارمان دەکات لەنێو زمانەکەماندا کنە بکەین و ئەمەش

توانستی زمان دەباتە قۆناغێکی دیکەوە.

نموونەکان بۆ شیکردنەوە:

ڕۆیشتن / چوون = داچوون، هەڵچوون، لێچوون، پێچوون، بەسەرچوون، پێداچوونەوە، تێچوون، چەندوچوون، ڕۆیشتن؟ .... ڕۆیشتن لەیەک واتادا لەتەک چوون یەکدەگرێ و لەوانیدی جیادەبێتەوە. واتە توانستێک کە بۆ وشەسازی لە "چوون"دا هەیە، لە چاوگی"ڕۆیشتن"دا ئەو توانستە نیە. کەوابوو دەکرێ دوو وشە لە یەک واتادا یەکبگرن، بەڵام لە واتاکانی دیکەدا یەکنەگرن. کاتێک دەوترێ"هەر هاوواتایەک دەقاودەق هاوواتا نیە" مەبەست توانستەکانی ئەو واتایانەن کە لە یەک بەستێندا یەکدەگرن و لە بەستێنەکانی دیکەدا لێک جیا دەبنەوە. ئێمە بە ڕەچاوکردنی" واتا بەگوێرەی بەستێن" دەتوانین توانستەکە بناسین.

هاوواتا/ هاوگوێرە (مرادف، معادل)

کاتێک باسی هاوواتایی دەکەین مەبەستمان ئەو واتایانەن کە وشەیەک هەیەتی و بەگوێرەی لۆژیکی واتاکەی لە هێڵی ئاسۆیی خۆیدا واتاکانی دوور و نزیکن.

دوو بابەت هاوواتا نین. چونکە گوتەزان، واتە زادەی وشە نین، زادەی گوتنن (مقولە). هەربۆیە هاوگوێرەی یەکدین نەک هاوواتا. زۆرجار هاوواتا و هاوگوێرە (مرادف و معادل) بە وەکیەک دەزانرێن و ئەمەش پێوەندیی بە نەناسینی بەستێنی سەرهەڵدانی واتاوە هەیە.

ــ واتای فەرهەنگی (قاموسی) و واتای پراگماتیک

یەکێک لە هۆیەکانی لێڵیی واتایی تێکەڵبوونی واتای فەرهەنگی و واتای پراگماتیکە. هەندێ جار لەنێوان واتای لیکسیکی و واتای پراگماتیک مەودای واتایی دروست دەبێ. لە واتای پراگماتیکدا "وشە" لە بەکارهێنانی لیکسیکی دەترازێ و واتای سیمانتیکی دەگۆڕێت بۆ واتای پراگماتیک. ئەم هەڵەیە لە نووسینی فەرهەنگە کوردییەکاندا هەیە و لەبەر ئەمە تێگەیشتن لە واتای ڕاستەقینەی وشەی ئاستەم کردووە. لە واتای پراگماتیکدا وشە واتاکەی دەبەسترێتەوە بە واتای پەیامی ڕستەوە. هەربۆیە وشە لە دۆخی ئیدیۆمی و پەندی فۆلکلۆریکدا واتایەکی لێکترازاو دەگەیەنێ. بە گەڕاندنەوەی ئەو وشانە لە دۆخی پراگماتیکییەوە بۆ دۆخی فەرهەنگی ــ سیمانتیکی جۆرێکی دیکە توانستی زمانیمان بۆ ئاشکرا دەبێ. بۆ نموونە لە ئیدیۆمی" بە ئاوی ئاموون و توونی بابا چی" دا وا لێکدراوەتەوە کە " توون" و "توونا"بە واتای لەنێوچوون و مردن و تیاچوون بەکارهاتووە. بەڵام لەڕاستیدا واتای "توون" بە شوێنێک دەوترێ کە بیچمێکی قەپوشکەیی و تێکچڕژاوی هەبێ کە مرۆ تیایدا بزر دەبێ کە ئاکامەکەی بە"لەنێوچوون" کۆتایی دێت. هەربۆیە، لێکدانەوەی توون بە تیاچوون هەڵەیە، چونکە شوێنەکە وەها تایبەتمەندییەکی هەیە کە دەبێتە مایەی تیاچوون. دەستەواژەی تەفروتوونا کە لەڕاستیدا"تەفرەوتوونا"یە واتای ئیدیۆمیی "مەرگ"ە نەک واتای ڕاستەقینەی دەستەواژەکە. هەربۆیە "تووناوتوون" واتای "هزارتۆ"ی فارسی" و "متاهە"ی عەرەبی دەگەیەنێ. ئەم کنەکردنە لە زماندا و گەڕاندنەوەی وشە بۆ واتای ڕاستەقینەی خۆی دەتوانێ لە ئەنگاوتنی واتای چەمکی یارمەتیدەر بێت. ئەم توانستە لەو کاتەدایە کە ئێمە لە وەرگێڕانی وشەکاندا لە زمانی خۆماندا ڕۆدەچین و ئەم "ڕۆچوون"ە دەتوانێ ببێتە هۆی"زوڵاڵسازیی زمانی".

بەرەنجام:

ـ توانستی زمانی لە ئاخنەی زماندایە کە لەڕێگەی ڕاڤە و بەڵگەهێنانەوەی لۆژیکی واتاییەوە، خۆی دەردەخات. وەرگێڕان لەبەرئەوەی بەراوردی زمانی و لەقەرەدانی دوو زمان و دوو دەقە و دەبێ ئەسکاڵتی دەقی سەرەکی بێت، بەهۆی دەروەستبوونێک کە دروستی دەکات وەرگێڕ ناچار بە کنەی زمانی و گەڕان و گوزارەسازی دەکات. توانستی زمان تەنیا لەڕێگەی ڕاڤە و بیرکردنەوە و ئاوەزمەندی دەردەکەوێ. چونکە لە وەرگێڕاندا زمان دەبێتە هەوێنی بەڕووی خۆداکردنەوە. بەڕووی خۆداکردنەوەی زمان لە وەرگێڕاندا بریتییە لە کنە لەنێو زماندا بۆ گەیاندنی باشترین واتا یا وردترین واتا یا ئەوپەڕی واتا.

لەم ڕێڕەوەدا دۆزینەوەی توانستی واتا گەورەترین دەسکەوتی وەرگێڕانە کە بتوانین "بیرۆکەسازی"بکەین، چەمک و زاراوەکان دابڕێژین و دواجار بەیارمەتیی چەمک و زاراوەکان کە دۆزیومانەتەوە یان دامانرشتوون بیربکەینەوە. هەربۆیە بە سادە سەیرکردنی وەرگێڕان تەنیا سادەبێژی لێدەکەوێتەوە. هیچکات سادەبێژی بەواتای پاراوبێژی نیە. هەرگیز سادەبێژی و زمانپاراوی ناتوانێ پەردەکانی هەست بدڕێنێ و دەروازەی ئاوەز بکاتەوە. من لەو باوەڕەدام کە دەبێ زمانی ئێمە بتوانێ بەربێژی ئاوەز بێت، نەک تەنیا سۆزەکان بجووڵێنێ. دۆزینەوەی توانستی زمانی دەتوانێ هەم هێڵی ئاسۆیی زمان و هەم هێڵی ستوونیی زمان زوڵاڵ بکاتەوە. نەخشی وەرگێڕان لەمبارەوە لە دروستکردنی زمانی یەکگرتووشدا جێی بایەخە. چونکە زمانێک دەتوانێبە کەوتنەنێو پرۆسەی چەمکسازیی، باڵادەستیی خۆی بسەلمێنێ. مەبەست لە باڵادەستی، گوزارەسازییە. گوزارەسازی بەشێکی گەورەی پۆلێنبەندیی دانایە. پۆلێنبەندیی دانایی لەکاتی بەراوردکردنی فاکتەکان و گوتەزاکان و چەمکەکان و زاراوەکان و ئەزموونەکانی ژیانی هزریی مرۆڤ پێکەوە دەنرێ. وەرگێڕان دەربڕینی ئاکامی ئەم بەراوردەیە لە زماندا لە چوارچێوەی هاوگوێرەی گوزارەیی، ئەگەر بتوانین ئەم کارە بکەین، دەتوانین بڵێین کەوتووینەتە پرۆسەی "زماناسازی"یەوە لەپێناو پەیداکردنی جێگەیەک بۆ "ژیانی هزری"مان لە جیهاندا.

پێکهاتەهەڵوەشاندن

نووسەر: نانسی. جی. هۆلاند

لە ئینگلیسییەوە: کاروش عوسمانیان

گەرچی ڕیشەی پێکهاتەهەڵوەشاندن لەسەر ڕەگ و بنجی چەمکی١ Destruktionی مارتین هایدگێرەوە ڕواوە، بەڵام پێکهاتە هەڵوەشاندن تێکدان و ڕووخاندن نییە. پێکهاتە هەڵوەشێنی بزاڤێکی دوو فاقییانەی٢ پەسەندکردن و ڕەت کردنە وە ی هاوکاتە. دە فەلسەفەی هایدگێر و ژاک دێریدادا، پێکهاتەهەڵوەشێنی وەک ڕێگایەک بۆ خوێندنەوەی مێژووی مێتافیزیک هاتە کایەوە، بەڵام زۆری پێ-نەچوو بۆ شرۆڤەی دەقەکانی پێوەندی دار بە ئەدەبیات، دین و ماف کەڵکی لێ وەرگیرا و هاوکات کۆمەڵێک تیۆری دانەری فمێنیستی فڕەنسەیی، بۆ توێخ کردنەوەی دەمارگرژیی چەق بەستووی پیاو، کە سەرلەبەری نەریتی ڕووناک بیری ئورووپایی داگرتووە، ڕوو دە پێکهاتە هەڵوەشێنی دەکەن.

پێکهاتەهەڵوەشێنی بە مانای هەڵوەشاندنی دەق و تەواوی ” لایەنە هەڵە کانی“ پێوەندی دار بە پێکهاتەیە بە هۆی تەماوی بوونی زاتی و ناوەکیی یەک یان هەندێک لە چەمک و بابەتە کلیلییەکانی پێکهاتەکە، هاتوونەتە گۆڕێ هەتا ئەو تەماوی و دژواز بیانە ئاشکرا بکەن دەق وەبەردێنن. بۆ نموونە، دە بەرهەمی“ دەواخانەی ئەفلاتوون٣“دا، دێریدا ڕەخنەی سوقرات لە وشەی نووسراوە پێکهاتەهەڵوەشێنی دەکا و پێی وایە ڕەخنەکەی سوقرات بەهۆی ئەو بەراوردەی

سوقرات خۆی لە نێوان“ یادەوەری“٤ و ” نڤیسار“٥ دەیکات، نە ک هەر تووشی ناتەبایی ناوەکی دەبێت، بەڵکوو دە گژی ئەم ڕاستییە ش ڕادەچێت کە ڕوانگەکانی خۆیشی لە ڕێگای وشە نووسراوەکانەوە(وەک لەمتمانە-بەدەر سەیری کردبوون) گەیشتوونەتە دەستمان(١٧١-١٦١-D). دێرەدا ئەو بزاڤە دوو فاقییە هاوتەریب دەگەڵ گەڕانەوەی کێشەکە بۆ دەقەکانی ئەفلاتوون و خوێندنەوەی نەریتییانەی ئەو دەقانە، ددان بە هەندێک ڕێگای بنەمایی دادەهێنێت تێیان دا تێگەیشتنی ئێمە لە جیهان بەستراوەتەوە بە ڕووکردی سوقرات دەربارەی وشەی نووسراوە. دێریدا لە باسە فەلسەفەییەکانی پێوەندی دار بە -پێشەکییەک(٦٩ -١ G.W.F.Hegel,D) و چوارچێوەی وێنە٦ (Immanuel Kant,TP١٧-٤٧)، ئاماژە بە -دژوازییەکی هاوچەشن دەکا بە نۆرە لە ژوورەوە و دەرەوەی هەر کام لەم بەرهەمانە دا لەبەر چاو دەگیرێن.

چونکە جیاوازی نێوان ئەو شتەی لە ژوورەوە ی دەق دایە (نیگار کێشانەوە) و ئەو شتەی لە دەرەوەی دەق دایە، دەکرێ بە پێی هەندێک ئەسلی هاوچەشنەوە پێکهاتەهەڵوەشێنی بکرێ، پێکهاتەهەڵوەشێنی وەک Destruktionبزاڤێکی مێژووسازە دەقەکان بەرەو بارودۆخی داهێنەرانیان و بە گشتی ئەو زەمینەیەی تێی دا وەبەرهاتوون دەگەڕێنێتەوە، نەک هەر نەریت و ئەو بارودۆخە مێژوویی-یە ی دەقەکانی لێ هەستاوەتەوە، بەڵکوو چۆنیەتی ژیانی نووسەرانی دەقەکان و گرێبەست و وردەکارییەکانی ئەو زەمانە ی دەقەکانیشی پێ نووسراوە. ئەمەش هۆکارە بۆوەی دەق تووشی تێکچندراوییەکی شوێن دانەرانەی نەبڕاوە بێ کە بە شێوەیەکی واجب هەر چەشنە خوێندنەوەیەکی پێکهاتەهەڵوەشێنانە دەکاتە خوێندنەوەیەکی پاژەکی و سەرەتایی.

ریزی بابەتەکان

١. Destruktion
٢. پێکهاتەهەڵوەشێنی
١. ئاراستە سەرەتاییەکان
٢. پێکهاتەهەڵوەشێنیی ئەدەبی
٣. دەمەقاڵە و بەرەڕووبوونەوەکان
٤. نووسخە کانی دواتر
٥. پێکهاتەهەڵوەشێنیی فمێنیستی

١- Destruktion

ئیستفادە کردنی هایدگێر لە وشەی Destruktion، تووشی ئەو گرفت و کێشە هاوچەشنە دەبێ کە هوسێرل دە ئیستفادە کردنی وشەی Intentionalit□ty دا تووشی ببوو. هیچ کام لەم وشانە وشەیەکی ئاسایی و سادەی ئەلمانی نین و هەر دووکیان لە لاتینەوە وەک وشە سازییەک بۆ دەربڕینی

چەمکێک بەقەرز وەرگیراون کە داهێنەرەکانیان پێیان وابووە دە پانتایی فەلسەفە دا چەمکێکی نوێیە، بەڵام کاتێک ئەم وشانە بۆ زمانی فرەنسەیی یا ئینگلیسی وەردەگێردرێن، هەر دەبنە ئەو وشانەی کە دەگەڵ ریشە هاوبەشەکانیان تێکەڵ دەبن. هاوتای ئاسایی زمانی ئەلمانی بۆ وشەی ئینگلیسی " destruction" وشەی" Zerst□rung" ە، بەڵام تەعبیری هایدگێر لە چەمکی "destruktion" زۆر نیزیکە لە وشەی Abbau یا هێنانە خوارەوە. دێریدا وشەی پێکهاتەهەڵوەشێنی(deconstruction) دەکار دەکا بۆوەی فەڕی بە هەردووک وشە ئەلمانییەکانەوە هەبێ. (EO۸۶-۶)

دە کتێبی بوون و زەمان دا هایدگێر دەڵێ مەبەستی Destruktion " گەیشتن بەو ئەزموونە کۆنانەیە تێیان دا بە یەکەم ڕێگاکانی پێناسەکردنی سروشتی بوون گەیشتووین —ئەو ڕێگایانەی بۆ هەمیشە و تا ئێستا ڕێپیشاندەرمان بوونە"(BT۴۴). ئەمە ئەو تایبەتمەندییە دووفاقییەیە کە دە سەرەتای وتارەکە دا پێی دا هاتین، تایبەتمەندییەک کە نە ریتە ئورووپاییەکان دەترازێنێ و دەو ترازانە ی دا بە تێگەیشتنێکی بنەڕەتی و قووڵ لە بوون دەگا. ئەم ئامانجە، Destruktion لە پێکهاتەهەڵوەشێنی(deconstruction) جودا دەکاتەوە، نەک لەبەر ئەوە پێکهاتەهەڵوەشێنی یەکبەرە نەرێیە، بەڵکوو لەبەر ئەمەیە هیچ مەبەستێکی دیاری کراوی نییە. پێکهاتەهەڵوەشێنی بەردەوام پرۆسەیەکی زیندوو و چالاکە، چوونکە سروشتی هەمیشە بگۆڕی زمان بەو مانایەیە هەڵگرتنەوەی دوایین مانا و شرۆڤە لە دەق ئیمکانی نییە. چاخە یەک بەدوا یەکەکان، کە لەسەر بنەمای زمانە جیاوازەکان و شێوە جیاوازەکانی ژیانەوە هەستاونەتەوە، کاتێک لەبەر تیشکی ئەم واقیعیەتانەی وا دەگەڵیان ژیان دەکەن، دەق پێکهاتەهەڵوەشێنی دەکەن، هەمیشە چاویان بە شتێکی جیاواز دەکەوێ. بۆ نموونە، لەوە دا کە مەبەست لە "وشەی نووسراوە" چ بووە، هەر لە پێشترەوە و لەو کاتە دا کە دێریدا بەرهەمی" دەواخانەی ئەفلاتون" ی نووسی، بە هۆی تەقینەوەی ڕاگەیاندنە ئێلکترۆنیکەکان، ئەو پرسە کوتوپڕ هاتەگۆڕی و گەشەی کرد. سەرلەبەری ئەو شتانەی پێکهاتەهەڵوەشێنی دەتوانێ ئاشکرایان بکا، حەقیقەتە کاتی و کەم و زۆر بە وەجە کانن، نەک حەقیقەتە قووڵ تر یا هەرە سەرەتایی یەکان. لە لایەکی ترەوە، لەکن هایدگێر" ئەزموونە سەرەتایی یەکان"ی پێوەندی دار بەبوون کە لە ڕێی Destruction وە ئاشکرا دەبن، بەرهەمی تاقە شرۆڤەیەکی ڕووتن کە لە حاست خراپ تێگەیشتنی فەلسەفە لە مێژوومەندی و کاتمەندی مرۆڤ، جێگرەوەیەکی بەقا پێ کراوتر ڕادەنێین.

مێژوومەندی و کاتمەندی دوو خەسڵەتی جەوهەریی دازاینن (Dasein)، دازاین ئەو زاراوەیەیە هایدگێر بۆ ئینسان یان بوونی مرۆڤ دایناوە، چونکە" گەڵاڵەیەکی تێکەوتوویە "۸، جەوهەرێکە بە شێوەیەکی واجب ڕووی لە دوارۆژێکی نادیار و نەناسراو دایە و هاوکات ڕابردوویەکی هەڵگرتووە کە خۆی بەرپرسی نییە و هەرگیز ناتوانێ بیناسێ. بێرەدا کات نە ک هەر گوتەزایەکە لەمەڕ ئەزموون (ئەو جۆرە ی لە فەلسەفەی کانت دا وایە)،بەڵکوو جەوهەر و بنەمای بوونە. چوونکە بوونەکانی ساتی ئێستا بە پێی ڕابردوویەک پێناسە دەکرێن کە کۆمەڵێک ئیمکان وەبەردێنێ و بە پێی دوارۆژێک پێناسە دەکرێن تێی دا گەڵاڵەی ئەو ئیمکانانە دادەڕێژین. لە پێوەرێکی گەورەتردا، ئەم کاتمەندبوونەی دازاین(دژ بە-روحی هێگێلی) ئەو شتەیە مێژوو دەخولقێنێ؛ توانستی مرۆڤە بۆ بەرەو پێشەوە چوون و گەڕانەوە بۆ ڕابردوو و شرۆڤە کردنی ڕابردوو، نەک هەر بارودۆخی ژیان، بەڵکوو تەواوی ئەو جیهانە کۆمەڵایەتییەی مرۆڤ تێی دا دەژێ. بە بڕوای هایدگێر دەو جیهانە کۆمەڵایەتییەدا، Destruk-tion ی نەریتەکان دەتوانێ ئێمە بۆ ڕابردوویەک بگوێزێتەوە وا شرۆڤە بکرێتەوە تێی دا تێگەیشتنێکی قووڵتر لەو بوونە شاراوەیەی دەقە پێش وەخت و سەرەتایی یەکانی نەریتی ئورووپایی بێتە مەیدان؛ Destruktion بە پێی شێوازێکی نوێی سەیرکردنی ڕابردوو، هەندێک ڕێگامان بۆ دەکاتەوە گەڵاڵەی دوارۆژێکی بەقا پێ کراو و جیاواز بۆ دازاین دابڕێژین.

-٢ پێکهاتەهەڵوەشێنی

ئەلف. فۆرمۆڵە پێش وەختەکان

پێشتر ئاماژەمان پێ کرد پێکهاتەهەڵوەشێنی لە Destruk-tion جودا دەبێتەوە و بە و جودابوونەوەیەی وای لێ دێ هیچ گەڵاڵە و ئامانجێکی نەگۆڕ و چاوەڕوان کراوی نەبێ و بە پێچەوانە ببێتە پرۆسەیەکی نادیار و نەبڕاوە. پێکهاتەهەڵوەشاندنەوە بێرەدا ئامێرێکی ڕەخنە گرانەیە و بە تایبەتی لەلای هایدگێرەوە ئەو مانایە کوێر دەکاتەوە پێی وایە ئەو دەقەی دەبێ پێکهاتەهەڵوەشێنی بکرێ، بەشێکە لەوە چۆن بیرۆکەی ئورووپایی بە هەڵە ڕۆیشتووە و پێویستی بە ڕاست کردنەوە هەیە. هۆکارەکەشی ئەمەیە پێکهاتەهەڵوەشێنی دوو ڕوانگە ڕەت دەکاتەوە، یەکیان پێی وایە دە مێژووی ئوروپایی دا سێ چاخی چەق بەستوو(کەونارا، ناوەڕاست و مۆدێرن) هەن کە دەلالەتە بۆ لارێیی و لادان و ئەوی تریان پێی وایە هێندێک ڕێی دیاری کراو هەن تێیان دا لەوانەیە ئەم لارێیی و لادانە بە هۆی دیسان- شرۆڤەکردنی فەلسەفەی پێش وەختی یۆنان کۆتایی پێ بێ. بە پێچەوانە، دێریدا پێداگری دەکا ئەو شتەی ئەو پێکهاتەهەڵوەشێنی دەکا، ئەو دەقانەن هەر خۆی" هۆگر" یانە(EO ۸۷) و بەشێکی ژیانەکی جیهانی تێ فکرینی ئێمە ن و هەڵگری ڕوانگەیەکن بۆ ئاشکراکردنی تێکچندراوییە سەرەکییەکان و دژایەتییە شاراوەکانیان. دێریدا بۆ نموونە، بەدوای نەزۆک کردنی ڕوانگەی کانت دا ناگەڕێ، یا لە دوو نییە نووسراوەکانی کانت وا شرۆڤە بکا نیزیک بن لە ڕوانگەکەی خۆی دەربارەی پرسی فەلسەفە دەبێ چ

بێ، بەڵکوو ئەو ڕێگایانەمان پێ نیشان دەدا تێیان دا کانت نەریتی مێتافیزیکی دەگۆڕێ و درێژەی پێی دەدا، هەروەها ئەو ڕێگایانەشمان پێ نیشان دەدا تێی دا دەقەکانی کانت وێڕای " لایەنە هەڵە" هاوچەشنەکانەوە کە هەر بە پێی مێژووی ئەو نەریتە مێتافیزیکییە، بڕست لە خودی نەریتەکە دەبڕن، پەکی خۆیان دەخەن.

لە ساڵی ١٩٦٧ دا دێریدا ئەم پێناسەیە ڕادەنێ:

"پێکهاتەهەڵوەشاندنەوە "ی فەلسەفە دەبێتە بیرکردنەوە لە—بە ڕاست ترین و ناوەکی ترین شێوەدا—ڕەگەز ناسی پێکهاتەیی یانەی چەمکە فەلسەفییە کان و دە هەمان کات دا دیاری کردنی—لە ڕووگەیەکی دیاری کراوی دەرەکییەوە کە فەلسەفە پێی نییە تەوسیفی بکا و ناوی لێ نێ— ئەو شتەیە لە ڕێی ماناکانی ئەم. . . سەرکوتە ورووژێنراوە خۆی دەکاتە مێژوویەک و مێژوو توانیویتی بیشارێتەوە یا قەدەغەی بکا و بیرەدا(٦ P) ئەو شتەی دەکەوێتە دەرەوەی ئەم پانتایی یە یا لەو پانتایی-یە پاوان کراوە کە نەریتی فەلسەفی بەسەری دا زاڵە و گەرچی تێشی دا بێ ناو و نیشان ماوەتەوە، دابینکەری خاڵی وەرچەرخان و کلیلێکە بە هۆیەوە ئەو هەڵە و کەموکوڕی و بۆشایی یانە دەدۆزینەوە کە زاڵ بوون هەوڵ دەدا بیانشارێتەوە. دژایەتی نێوان نووسراوە و گوتراوە لە لای ئەفلاتوونەوە، دەق و پێشەکییەکەی لە لای هێگێلەوە، نیگار کێشانەوە و چوارچێوە لە لای کانتەوە، سەر بە زنجیرەیەک لە دژبەرێتین(باش، خراپ/ لەش، زەین/ نێرینە، مێیینە/ پەراوێز، ناوەند/ واجب، ئیمکان و هتد) کە بە چەند لادا نەریتی فەلسەفەی ئوورووپایی پێکهاتە بەندی و بەڕێوەبەری دەکەن. هەر کام لەو جووتە دژبەرە، زنجیرە پلەیەکە و بە تەما بووە هەم لایەنی نا-زاڵ (لەش، مێینە، پەراوێز،ئیمکان) و هەم هەرچی لە دەرەوەی ئەم دژبەرییە یە(تەماوی بوون، هێڵی دوولەت کارانە، دوورەگەیی) لە پانتایی فەلسەفی پاوان بکا. ئەم دژبەرە زنجیرەپلەیی یانە بە نۆرەی خۆیانەوە بنەمایەک بۆ زنجیرە پلەیی سیاسی، زاڵ بوونی کۆمەڵایەتی(نێرینە، مێیینە/ کۆیلە،ئازاد/ دارا،نەدار/ مەسیحی، ئەوی تر/ شارمەند، کۆچەر) و جیاوازییەکانی پێوەندی دار بە دەستەڵات وەبەردێنن کە ڕێک ئەو شێوە سەرکوتە دەورووژێنن دێریدا پەنجەی بۆ ڕاکێشاوە. بۆیە پێکهاتەهەڵوەشێنی حاشا لە ئیمکانی هەبوونی هێندێک لە" ئەزموونە سەرەتاییەکانی" پێش- سوقراتی دەربارەی بوون دەکا کە بە ڕووخاندنی نەریتی مێتافیزیکییەوە پێیانبگەین و لە جێ دا ئەو گرفتانە چارەسەر بکا بە هۆی نەریتەوە هاتوونەتە گۆڕێ، چوونکە بە سەر ئەم گوتە هاوچەشنانە شەوە، ئەو ئەزموونانە بابەتی بەرتیشکی پێکهاتەهەڵوەشێنین.

ئەوەی پێکهاتەهەڵوەشێنی لە نێو یەکبەری شتەکانی تروەوە ئاشکرای دەکا، ئەمەیە ئەو سەرکووتەی لە پێناو خولقاندنی مێژووی فەلسەفە واجب دەنوێنێ، لە مەودایەکی گەورەتر دا سەرکووتی ئەو شتەیە فەلسەفە خۆی ناتوانێ بەرزەفتی بکا، سەرکووتی ئەو شتەیە وێڕای ئەوە بەشێکە لە فەلسەفە لەبەر دەستی تێگەیشتنی فەلسەفیش هەڵدێ. ئەو لایەنە هەڵەیەی وا پێکهاتەهەڵوەشێنی بە دووی دا دەڕوا، ئەو شوێن پێیانەن دە پانتایی فەلسەفەدا جێ‌هێشتراون، ئەویش بە ڕێی ئەو شتە دا کە دەبێ وەک گوتەزایەکی دەرەکی بۆ فەلسەفە پێناسە بکرێ هەتا بە فەلسەفە دەربچێ. کارە پێش وەختەکەی دێریدا ئەم لایەنە هەڵەیە لەو شتە گرێ دەدا لە ڕێی وشەی گوتراوە دەکەوێتە بەردەست: دەست کورتی ئێمە بۆ بەرزەفت کردن و سنووردارکردنی مانایەک کە لەوانەیە درابێتە وشەکان، بە هۆی پێشکەوتی مێژوویی زمان، تەماوی بوونی مانا لەباری زمانناسییەوە و توانایی دەقی نووسراوە بۆ ئەوە هەڵبژێردرێتەوە، دیسان وەبەر بێتەوە و لە و کەشەدا بخوێندرێتەوە کە نە دەتوانین وێنای بکەین و نە دەتوانین بەرزەفتی بکەین٩(بە ڕواڵەت، دژ بە زەمینەی سنووردار و بێ -ناوبژیوانکارانەی وشەی گوتراوەیە). بۆیە دەکرێ هەر چەشنە دەقێک پێکهاتەهەڵوەشێنی بکرێ(تەنانەت پەیامە کەرت ئاساکەی نیچەش" چەترەکەم لە بیر چووە" in spurs)، بەڵام دەقە ڕەسەنەکان(ئەفلاتوون،کانت، هێگێڵ و هایدگێری دووەمیش) ڕانەری بەپیت ترین زەمینە ن بۆ پێکهاتەهەڵوەشێنی). ئێمە زۆرتر لە ڕێی دیتنی شوێن پێیەکانی ترسێک لە نەبوونی ڕەها، دەتوانین لە بارەی خۆمانەوە فێر بین کە دە دەقەکانی هێگێڵ دا، چەمکی والا(Aufhebung) دەورووژێنن، نەک دیتنەوەی ئەو نەبوونە ڕەهایە لە نێو نووسراوەی کەسێکەوە کە کاریگەرییەکی وا قووڵی لەسەر فەلسەفەی(سیاسەت) ئوورووپایی دانناوە.

کەوایە وەک نموونەیەکی پێوەندی دار بە پێکهاتەهەڵوەشێنی، باش تر دێتە بەر چاو دەقێک هەڵبژێرین نیزیک بێ لە چەتری نیچە نەک دیاردەناسی ڕوحی هێگێل. بە ڕەهمی حەقیقەت دە نیگارکێشانەوە دا سەردێری خۆی لەو نامەیەی پۆل سێزانەوە وەردەگرێ تێی دا بە ئێمیل بێرنارد دەڵێ: " من لەحاست بەرهەمی حەقیقەت لە نیگار کێشانەوە دا بە تۆ قەرزدارم"[la verit□ en peinture] و ئەوەشت پێ دەڵێم. دێریدا دەڵێ فەلسەفەی زمان لە حاست نووسین و دەربڕینی ئەم ڕستەیەی ئێمێلەوە، بانگەشە دەکا سێزان دەبێ زانیبێ مەبەستی چ بووە، بەڵام لە ڕاستی دا ڕستەکە هیچ مانایەکی دیاری کراوی بە بەریەوە نییە." حەقیقەت لە نیگار کێشانەوەدا" لەو سنوورانە هەڵدەکشێ و واوەیان دەڕوا کە فەلسەفە بە لە بەر چاوگرتنی زمانەوە دەیهەوێ دیارییان بکا، چوونکە لانی کەم چوار مانای هەیە و هیچ کامەیان دانابەزێتە١٠ سەر ئەوی تر:١) حەقیقەت لەبارەی خودی حەقیقەت دەبێ دە نێو یا لە ڕێی نیگار کێشانەوە یا کاریکی تری هونەرییەوە بدۆزرێتەوە، وەک ئەو حەقیقەتەی هایدگێر لە کتێبی "سەرچاوەی کاری

هونەری "دا و دە نێو نیگار کێشانەوەی پێڵاوی ڤان گۆک دا دەیبینێتەوە.٢) حەقیقەتی نیگار کێشانەوە بە چەشنی نیگار کێشانەوە، ئەوەی کە چەند " ڕاستە بۆ ژیان" و چەند سەرکەوتوویە لە نواندنەوەی ئەو شتەی وا مەبەستی بووە بینوێنێتەوە.٣) حەقیقەت دەربارەی ئۆبژەی حەقیقەت کە دەکرێ لە ڕێی نیگار کێشانەوە ببیندرێتەوە، وەک ئەو کاتەی پۆرتالێک بە ئاشکرایی کەسایەتی سووژەی خۆی نیشان دەدا.٤) حەقیقەت دەربارەی نیگار کێشانەوە بە چەشنی ئەو شتە ی وا دە نیگار کێشانەوەدا وەک کارێکی ئینسانی یا فۆرمی هونەر، حەقیقەتە.

ئەم تەماوی بوونەی ڕستە فڕەنسەییە کە بە هۆی ئەم ڕاستییە سەروبەر بووە کە سێزان بەڵێنی دەدا بە زمان حەقیقەت بلێ نەک بیکێشیتەوە و بێرەدایە دەق و نیگار کێشانەوە لە زنجیرەیەکی تێکچندراوی مانا و ڕاستییە مومکینەکان دا، پێکەوە دەلکێنەوە. لەبەر ئەوەی ڕێکەوەندی فڕەنسەیی" en peinture" (دە نیگار کێشانەوە دا) لەقەدەر ئاسایی یە(کەچی لە وەرگێڕان بەدەرە)، ڕستەکە هیچ مانایەکی تایبەتی نییە و ناشکرێ هەیبێ. چوونکە جار جار پێکهاتەهەڵوەشاندنەوەی ئەم جۆرە دەقە ڕەمزاوی و قەتیسانە گرفتی لەگەڵە، مەبەستی دێریدا لێرە هەر خودی گوتەکانی سێزان نییە، بەڵکوو ڕوانگەی حەقیقەت و بەڵێنی یەکانە(ئاشکراترین قەرز لە گوزارەی سێزان دا "من بە تۆ قەرزدارم") کە لە فەلسەفەی هاوچەرخی زمان دا بەدی دەکرێ. ئەم ڕستەیە لەبەر تەماوی بوونەکەی، نە ک هەر دەرەقەتی پێوەرە فەلسەفییە نەریتییەکان نایە تا نرخێکی حەقیقی هەبێ، بەڵکوو پێی نیە بگاتە مەرجەکانی ڕەزامەندیش پێی دا فەلسەفە ی ئەم دوایی یانەی زمان هیوادار بوو سەرلەنوێ ئەو پێوەرانە جێگیر بکاتەوە و ڕوونی بکاتەوە ئایا سێزان " قەرزەکەی" داوە یا نا. دێریدا لە ڕێی پێکهاتەهەڵوەشاندنەوەی ڕێکەوەندی " حەقیقەت دە نیگار کێشانەوە دا"، هیواداره پێداگری لەسەر واقیعیەتێکی پراگماتیک بکا کە چۆن کارکردەکانی زمان وەک دیاردەیەکی زیندوو، گەشە پێدانی پێوەرێکی ڕەسمی و رووت بۆ ناسین و ریزبەندی گوزارەکان نامومکین دەکەن.

پێکهاتەهەڵوەشێنیی ئەدەبی

یەکێک لە ڕاستییە سەرەکییەکانی پێوەندی دار بە پەسەندکردنی پێکهاتەهەڵوەشێنی لە وڵاتی ئەمریکا، ئەوە بووە دپارتمانی ئەدەبی لە چاو دپارتمانی فەلسەفی زووتر پێکهاتەهەڵوەشێنی پەسەند کرد. بێ گومان چەندین هۆکار بۆ ئەم پەسەندکردنەش هەن، بەڵام یەکێک لەو هۆکارانە بەو جۆرەی جێفری هارتمەن ئاماژەی پێ دەکا، ئەمەیە "ڕەخنەی پێکهاتەهەڵوەشێنانە خۆی وەک چالاکییەکی پێوەندی دار بە ڕۆمان نانوێنیتەوە"، چونکە تەماوی بوون و زەمینەمەندی، پێوەندی دوو لایەنەی وشەی نووسراوە و گوتراوە کە پێکهاتەهەڵوەشێنی دە دەقە فەلسەفییەکان دا پێداگریان لە سەر دەکا، دە دقە ئەدەبییەکان دا، بەرچاوتر و ئاشکراترە. دە هەمان کات دا، پێکهاتەهەڵوەشێنی لە ڕێی ڕاستەپاستەکردنی ئەم ڕاستییە ی دەڵێ " تەواوی ئەم شتەی بە روح یا مانایەکی جودا لە پیتەکانی دەقەوە بیرمان لێ کردووەتەوە، دە پانتایی یەکی نێوان دەقی"دا دەمینێتەوە (DCviii)،داڵانە گرینگەکانی پێوەندی فەلسەفە و خوێندنەوە ئەدەبییەکانی کردووتەوە. ئامرازەکانی پێکهاتەهەڵوەشێنی و جۆری ئەو حەقیقەتانەی ئاشکرایان دەکەن دە هەردووک پانتایی دا{ فەلسەفە و ئەدەبیات} هاوچەشنن. ستراتژی سەرەکی هەروا هەر ئەوەیە بە بەری دەق دا، شوێن پێی تەماوییەکی بنەمایی یا گرێ-کوێرەیەک بگرینەبەر تا ئەو دژبەرایەتییە زنجیرە پلە یی یانە ڕوون بکەینەوە دەقەکە لەسەری دامەزراوە، هەروەها هەندێک لەو لایەنە هەڵانەش ڕوون بکەینەوە دەق وێڕایانەوە پەکی دەکەوێ، کەچی هەروا لە بیرۆکەی ئورووپایی دا، ددان بە هێز و گرینگایەتییەکەی دادەهێنرێ. بۆ نموونە، خوێندنەوەی دەروون-شیکارانە-کلاسیکی ئێرنێست جۆنس لە"هەملێت" پێکهاتەهەڵوەشێنانەیە، ئەویش لەو گۆشەنیگایەوە کە لە نمایشت نامەی "ژۆلیۆس سێزار" دا باوک کوژییەکی نارەوا بەرجەستە دەکاتەوە،(شکسپیێر خۆی لەم ڕاستییە نەبان دەکا کە برۆتوس کوڕە بیژووەکەی سزار بووە و ئەمەش دەلالەتێکە بۆ جووتێکی دووفاقییانەی نەگۆڕ لە باوک و کوڕ،

باوکی(خۆش ویستراو-)/ کوڕی(شەرعی)،خوێندنەوەکەی ئێرنێست جۆنس بۆ بە دواداچوونی پرسی لایەنی هەڵەی ئۆدیپ لە کایەی دواتر دا، ئەم شێوە خۆنەبان-کردن و پاک کردنەوەیەی{ پرسەکە} بە چەشنی کلیلێک لەبەر چاو دەگرێ. دێرەدا پێکهاتەهەڵوەشێنی نەک هەر مانایەکی نوێ لە " هەملێت" وەبەر دێنێ، بەو جۆرەی دەتوانین بڵێین دێریدا لە باسی پێوەندی دار بە پێشەکییەکان لە هێگێل دا دەیکا، بەڵکوو تێگەیشتنی ئێمە لە بەرهەمەکەی شکسپێیر دەوڵەمەندتر دەکا. دێرەکانی سەروو ئەم ڕاستییە نیشان دەدەن کە پێکهاتەهەڵوەشێنی زۆرتر لە ئەدەبیات دا دەورێکی جیاواز کایە دەکا نەک فەلسەفە. پێکهاتەهەڵوەشێنی گەرەکیتی دە تیۆری ئەدەبی دا و لەبارەی بایەخی تیۆرییەکانی تیۆری دارێژەکان کەڵکی لێ وەربگیرێ، نەک لەبارەی بایەخی ئەو دەقانەی باسیان لەسەر دەکە ن. فەلسەفەی کانت پێکهاتەهەڵوەشێنی دەکەین تا گوتوبێژ و باسی دەگەڵ بکەین(یا دەگەڵ ئەوانی تر)، بەڵام بۆ گوتوبێژ و باس کردن دەگەڵ شکسپێیر، شکسپێیر پێکهاتەهەڵوەشێنی ناکەین(یا بەو جۆرەی پێشتر باسی هاتە گۆری سێزان پێکهاتەهەڵوەشێنی ناکەین تا گوتوبێژ و باسی دەگەڵ بکەین). جگە لەمەش پێکهاتەهەڵوەشێنیی ئەدەبی ئەو دەقانە دەگرێتەوە سروشتێکی جیاوازیان لە خودی پێکهاتەهەڵوەشێنی هەیە، کەچی پێکهاتەهەڵوەشاندنەوەی دەقێکی فەلسەفی، بەرهەمی دەقێکی تری فەلسەفییە. ئەم بابەتە ش دە فەلسەفەدا روانگەیە کی لەم چەشنە زۆرتر ڕوون دەکاتەوە کە دەڵێ دەقی پێکهاتەهەڵوەشێنانە بۆ خۆی دەکرێ و دەبێ پێکهاتەهەڵوەشێنی بکرێ. لە لایەکی تر، ئەوەی پێکهاتەهەڵوەشێنیی ئەدەبی وەبەری دێنێ، هەر ئەدەبیات نییە. ئەمەش بەم مانایە نییە کە ناکرێ پێکهاتەهەڵوەشێنییە ئەدەبییەکان، پێکهاتەهەڵوەشێنی نەکرێن، بەڵکوو بەو مانایەیە هەر بەو ڕێبازە هاوچەشنە ی دا وەبەرهاتوون، پێکهاتەهەڵوەشێنی نەکرێن. ئەو زەمینەیەی لەوانەیە ئەم جۆرە پێکهاتەهەڵوەشێنییە لەسەری دامەزرا بێ، تەواو لەو زەمینەیەی تێی دا دەقێکی ڕەسەن و پێکهاتەهەڵوەشێنانە بیچمی-گرتووە، جیاوازە. بە دەربرینێکی تر، پێکهاتەهەڵوەشێنیی ئەدەبی، لانی کەم لە هەندێک مانای وشەدا، ئیمکان و واقیعەتی ئەدەبیات گریمانە دەکا، کەچی پێکهاتەهەڵوەشێنی وەک چالاکییەکی فەلسەفی دە بنەمایی ترین ئاستی خۆی دا، دەگەڵ مومکین بوونی خودی فەلسەفە ململانێ دەکا.

دەمەقاڵە و بەرەوڕووبوونەوەکان

پێوەندی دار بە دەقە ئەدەبی و فەلسەفییەکانەوە، پێکهاتەهەڵوەشێنی بەردەوام لەگەڵ ڕووکردەکانی جیهانی هاوچەرخ گوتوبێژ یکی بەکار و بە وەجی هەبووە. بە پیت ترین و بەرهەم هێنەرترین گوتوبێژ، لەگەڵ ئەو قوتابخانانە بووە کە بە بەری مێژوو و ئاراستە ی پێکهاتەهەڵوەشێنی دا شۆڕدەبنەوە و زۆر جاریش ریشەی خۆیان لە فەلسەفەی هایدگێردا دیتووەتەوە. لە هەمان کات دا ئەو بابەتانەی لەو دەمەقاڵانەوە سەریان هەڵداوە، دەگەڵ ئەو بابەتانەی لە لایەن ڕەخنەگرە بە باس وخواستەکانەوە دەستنیشان کراون و یەکبەرە دە گژی جووڵە و چالاکیی پێکهاتەهەڵوەشێنانە ڕاچوونە، وێک دەچن. پوختەیەک لە هەندێک لە بە بڕست ترین دەمەقاڵەکان کە بیستساڵیشی تێپەراندووە، لە کۆتایی سەدەی بیستەم بە دواوە ئەم هەلەی ڕەخساندووە نارەزامەندی و ناقاییل بوونێکی ئەوتۆ بەرانبەر بە -پێکهاتەهەڵوەشێنی بهێتە گۆڕێ.
گوتوبێژی ساڵی ١٩٨١ی پێکهاتەهەڵوەشێنی (دێریدا) و هێرمینۆتیک (گادامێر) لانی کەم دوو تێمی باوی لێ دەردەکەوێ کە یەکیان هەر لە پێشترەوە ناڕاستەوخۆ باسی لێ کرا— ئەو تۆمەتەی پێکهاتەهەڵوەشێنی بە چالاکییەکی نەرێ دادەنێ. گادامێر وەکوو کەسێک کە دەکەوێتە نێوان خوێندنەوەی هایدگێر و خوێندنەوەی دێریدا لە نیچە، بانگەشە دەکا پێکهاتەهەڵوەشێنی" ڕەتاندنی١١" "زمانی چەمکەکان١٢"ە کە میراتی فەلسەفەی ئورووپایی یە(DD١٠١). ئینجا بە گوێرەی ئەوەی لە سەرەوە ورووژێنرا، پێکهاتەهەڵوەشێنی پرسیار و بزاڤێکی دوو فاقییە کە دەزانێ قەرزدارە بەو دەقانەی پێکهاتەهەڵوەشێنییان دەکا، بۆیە هەرگیز ڕە ت کردنەوە نییە.
تۆمەتی دووەم ئەمەیە پێکهاتەهەڵوەشێنی ڕێگا بەم ئیمکانە نادا کە وشەیەک سەرلە نوێ پێناسە بکرێتەوە یا بە شێوەیەکی سەربەخۆ لە مانا مێتافیزیکی و نەریتییەکەی کەڵکی لێ وەربگیرێ. گادامێر بە لەبەر چاو گرتنی" تێگەیشتن١٠" بەگشتی، "خود- فامی١١" و "دیالکتیک١٢" ئەم بابەتە چەق دەکاتەوە و دەپرسێ کاتێک ئەم زاراوانە بەو ڕێیەدا کەڵکیان لێ وەرگیراوە کە من کەڵکیان لێ وەردەگرم، بۆچی دەبێ وەک بەشێک لە مێتافیزیک ڕەچاو بکرێن. ئەم بەڵگاندنە بە هۆی گەڕانەوەی خودی گادامێر بۆ ڕێکەوەندی " حیکمەتێکی کۆن تر کە لە زمانێکی زیندوو دا دەدوێ" بڕستی کەم بووەتەوە و بێرەدا ئاوەزەدانەوەی بەردەوامی نەریت پشتڕاست دەکاتەوە، تەنانەت لە نێو خێرخوازانە ترین زاراوە فەلسەفییەکان و ئەو زاراوە فەلسەفییانەی بەوردبینانەترین شێوە پێناسە کراونەتەوە.(DD٩٥-٩٩).
ڕاگۆڕینەوەی ساڵی ١٩٩٠ ی نێوان تیۆری دارێژە فمنیستە سەرەکییەکان، کە سێرەیان لە پۆست-مۆدێرنیسم گرتبوو بە ناوی دەمەقاڵە فمێنیستییەکان دەسەریەک کراوە و وەک ڕاگۆڕینەوەکەی { ساڵی ١٩٨١ } هەندێک بابەتی هاوچەشنی چەق کردەوە و لەجێی دا نوسخەی فمێنیستییانەی پێکهاتەهەڵوەشێنی لەولاتی ئەمریکاوەدی هێنا.ئەوفمێنیستانەی لێرەدا دژی پۆست مۆدێرنیسم و پێکهاتەهەڵوەشێنین و تا ڕادەیەکی زیادتر دژی پێکهاتەهەڵوەشێنین، ئەم بابەتە دەخەنە ڕوو کە کردەی سیاسی حەوجە بە بنەمایەکی بە هێزتر لە

و جۆره بنەمایەیە کە هەر کام لەو دوو قوتابخانەیە وا پێیانە دابینی بکەن. بۆ نموونە، سیلا بن حەبیب ددان بەمە دادەهێنێ کە سۆبژێکتیڤیتە بەرهەمی زمان و پێکهاتە سیمبلیکەکانی ترە، بەڵام پێداگری دەکا دەبێ دە مێژووی ژیانمان دا برێک مانا بمێننەوە تێی دا" هاوکات نووسەر و کاراکتێر"بین .

بن حەبیب پێی وایە، بۆ ئەوە لە باری سیاسییەوە بەرانبەر بە مانایەکی ناسکی ژنانە لە خود و نەبوونی خودفەرمانی، کارتێکەر و شوێن دانەر بین، فەلسەفەی فمینستیی حەوجە بە زاتی بکەرێتی١٣ و کەسێتیەتییەکی لە دابەزین نەهاتوویە پێکهاتەهەڵوەشێنی حاشای لێ کردووە(FC٢١-٢٢). بەو جۆرەی جودیس باتلێر دەڵێ، باوەڕی لەم چەشنە، لەخۆگری ئیمکانی هەرچەشنە" دژوازییەکی سیاسی" لە حاست خودە، ڕێک بەو ڕێبازە نەریتییە ی دا لێی تێگەیشتووین، چوونکە هیچ ڕێگایکی سیاسیمان بۆ ناکاتەوە پێی دا بۆ واوەی دووفاقییە مێتافیزیکییە نەریتییەکان(نووسەر /کاراکتێر،- ئۆتۆریتە/ پێمل بوون،خود/ ئەوی تر، ئۆتۆنۆمی/ هیترۆنۆمی- نێرینە/ مێینە) هەڵبکشێن(FC٣٦).

بن حەبیب دە وڵامەکەی دا بۆ باتلێر و لە باس و خواستەکانی پێوەندی دار بە پێکهاتەهەڵوەشێنی، پێداگری لەسەر بابەتێکی بازنە یی ئاسا دەکا: "چۆن دەکرێ کەسێک لە ڕێی گۆتارێکەوە(discourse) و بە بێ ئەوە بەسترابێتەوە بە گوتارەکە، سەرهەڵدەدا؟" واتە، چۆن تێگەیشتنی پێکهاتەهەڵوەشێنانە لە خود، بە چەشنی تەماوییەک کە بەشێوەیەکی زاتی دابەش بووە، دەتوانێ بۆ ڕەخنە ی کۆمەڵایەتی و سیاسی خاڵی دەستپێک دابین بکا(FC١١٠)؟ کەوایە زانیمان لە لای پێکهاتەهەڵوەشێنی،گوتار نە یەکپارچەیە و نە ناتەماوییانەیە، گوتار ناتوانێ دیاری کەری چڕ و پڕی خود بێ. نەبوونی "خود"ێکی جەوهەری و پایەدار، لەو مانا ئاساییە یە دا کە بن حەبیب و ئەوانی تر پێوەندی دار بە پێکهاتەهەڵوەشێنی-، ڕەخنەی لێ دەگرن، هاوکات ئەو شتەیە لە دەرەوە و واوەی جێهانی مانا و جەوهەرە نەگۆڕەکان دا (کە بە نەریتی فەلسەفی دا ڕاستەپاستە کراوە) ئیمکانی بکەرێتی وەبەر دێنێ.(دکارت خۆی لە بەرهەمی " تێرامانەکان١٤"دا دەڵێ خودی دکارتی ئەو کاتە زۆرترین ئازادی هەیە کە هیچ مژارێکی جگە لە پێمل بوون بە ئاوەز نەبێ). لێرە تێکچندراوییەکان دەکرێ بە شێوەیەک ببیندرێن کە دەقی پێکهاتەهەڵوەشێنانە خۆی هەمیشە دەگەڵ هەندێک پرسیاری هاوچەشن دەربارەی ئیمکانی بکەرایەتی سیاسی و تاکەکەسی(خوارەوە ببینن) تێکەڵ دەبێ، بەڵام بەو جۆرەی لەوانەیە چاوەڕێ بکرێ، بە هیچ وڵامێکی گومانبڕانە نەگەن.

بەرەڕووبوونەوەی ساڵی ١٩٩٣ی پێکهاتەهەڵوەشێنی و نوێ پراگماتیستی ڕیچارد ڕۆرتی چەند خاڵی هاوچەشنی

لێ دەکەوێتەوە. ڕۆرتی وێڕای دەربڕینی ئەم باوەڕە کە پێکهاتەهەڵوەشێنی لانی کەم لە وڵاتی ئەمریکا سەرنج لە سیاستی ڕاستەقینە و واقیعی دەسرێتەوە(دواتر سیاسەتی ڕاستەقینە بەچەشنی" پێکهاتن و چاکسازی کورت خایێنی پڕاگماتیک" پێناسە دەکا)، بەو ئاسۆیەدا کە دێریدا هەروا هەر شوێن گری نەریتی رووناک بیرییە، بە کەسێکی مرۆڤ خوازی دادەنی. ڕۆرتی لایەنگری لە تێگەیشتنی پێکهاتەهەڵوەشێنانەی زمان دەکا کە بەو شتەی دادەنێ ویتگنشتاین کردوویتی، بەڵام حاشا لەوە دەکا ئاکامەکانی تیۆریی ویتگنشتاین دەربارەی زمان بە شێوەیەکی مانادار لە مەیدانی زانستە سروشتییەکان دا دەکار بکرێن. ڕۆرتی لەبەرانبەردا باوەڕی بە بۆچوونێکی ئەزموون خوازانە یا سروشتی خوازانە ی نێو پانتایی زانست هەیە و پێی وایە دەگەڵ لایەنی "والایانەی"١٥پێکهاتەهەڵوەشێنی دژایەتی هەیە، ئەویش سەرقاڵ بوونی بەردەوام بە مێتافیزیک و هەبوونی حەزێکی وەبەرهێنە بۆ دیتنی زانست وەک فۆرمێک لە ماتریالیسمی مێتافیزیکی(DP١٤-١٧).

دێریدا لە وڵام دا باوەڕی بە هەندێک خاڵی هاوبەش لە نێوان پراگماتیسم و پێکهاتەهەڵوەشێنی هەیە، بەڵام پشتیوانی لە هێنانەبەر باسی بابەت و پرسیاری والایانە و ئەمری ڕەت هەڵگر دەکا کە تەواوی مێتافیزیک وەک بەرگرییەکی دژ بەئەزموون خوازی، پۆزیتیڤیسم و سایکۆلۆژیسم نابینێ. ئەو هەروەها پەنجە بۆ لای بەرهەمێکی خۆی ڕادەکێشێ کە پرسی لەچارنەهاتوو یی١٦ ی توندوتیژیی پانتایی سیاسی دەگرێتەوە و تێی دا هێرش دەکاتە سەر ئەو گەش بینیە ئەوتۆیەی لە ڕوانگە سیاسییەکانی ڕۆرتی دا بەدی دەکرێن(DP٨١-٨٣). دەلیلەکەی دێریدا ئەمەیە دەوڵەتی سیاسی لەسەر یاسا دامەزراوە و یاسا لەسەر هێزی سزادان و تەنبێ کردن، واتە توندوتیژی دامەزراوە، کە زەمینە و بناغەی دەوڵەتی سیاسییە. بەرهەمەکەی دواتری دێریدا بە ناوی لەمەڕ کۆچەری، بەستراوبوونی دەوڵەتی سیاسی بە سنووری زەخت و زۆرجار توندوتیژ انەی نێوان ئەو کەسەی هەموو مافەکانی شارمەندایەتی دێموکراتیکی هەیە(لە مانا فڕەنسەییەکەی دا "برایەتی")—واتە شارمەند، خاوەن زەوی و هەموو مرۆڤە ئازادەکان و هەمیشەش تەواوی ژنەکان—و ئەو کەسەی ئەو مافانەی نییە(کەسی بێگانە،گوندنشینەکان و کۆیلەکان و ژنەکان) توێخ دەکاتەوە.

بەرهەمی فەلسەفە لەچاخی ترۆردا (٢٠٠٣) بەرەڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستەوخۆی پێکهاتەهەڵوەشێنی و تیۆری کردەی پێوەندی کارانەی١٧یورگێن هابێرماس نییە، بەڵام درێژەدارێتی ئەو تیۆرییە ڕوون دەکاتەوە لەو بیست ساڵەی دوایی دا لە نێو ڕەخنەگرانی پێکهاتەهەڵوەشێنی بەرچاوکەوتووە. دە دەقی ١١/٩ دا، ڕوانگەکانی هابێرماس ددان بە هەبوونی توندوتیژییەکی پێکهاتەیی دادەهێنن کە کۆمەڵگا سەرکەوتووەکانی گرتووەتەوە، ئەو کۆمەڵگایانەی بە ڕۆژئاوا ناوی دێنێ. هابێرماس دواجار تیشک دەخاتە سەر " گومانی پێکهاتەهەڵوەشێن خوازانە١٨" و دەڵێ ئەو شێوە پێوەندییەی بە بارێکی ئاوەزمەند دا و بە باشی لە هەر چەشنە بارودۆخێکی ڕۆژانە دا کاردەکا، کاتێک کە پەل بۆ نێو گوتوبێژێکی بەربڵاوتری نێوان گرووپە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان دەکوتین،چیتر ئەو دەوەرەی نامێنێ هەیبوو. هابێرماس پێی وایە گوتوبێژی پێداگری لەسەر کراو" هیچ نییە مەگەر" توندوتیژییەکی ڕاگوێزراو کە پتانسیێلەکانی گوتوبێژ بۆ کۆتایی پێ هێنان بە توندوتیژی تەماوی دەکا،ئەویش بە بێ ئەوەی زەمینەیەکی نوێ بۆ توندوتیژی بهێنێتەوە گۆڕێ(PT٣٥-٣٨). هابێرماس هەر بێرەدا ناقایلە لەوەی چەمکی خودبوردوویی١٩ ،پێکهاتەهەڵوەشێنی بکرێ کە وەک هەمیشە مەشق کردن یا دەکارکردنی دەسەڵاتە بۆ ئەوە خودبوردوویی بکا یان نا، چوونکە ئەو خودبوردوویی یەی لە دێموکراسی دا داوا دەکرێ، خودبوردوویی یەکە دەکەوێتە نێوان بەرابەرەکان و خودبوردوویی یەکی دوولایەنەیە نەک تاکلایەنە. ئەو هەروەها دە پێکهاتەهەڵوەشێنی دا بازنەئاسا بوونێکی دیاری کراو دەدۆزێتەوە، چونکە وا دیارە پشتی بە جیهانداگرییەکی هاوچەشن، خودبوردوویی و هتد بەستووە و دەبەریش دایە پەکیان بخا.

کەوایە، بە پێوشوێنی باسەکەمان دا، ئەم هێما دووفاقییە خۆی جەوهەری پێکهاتەهەڵوە-شێنییە. دێریدا پێی وایە ئەو " ڕووداوە سەرەکییانەی" کە شێوەیەک لە پێوەندی نێوان ئەو گرووپانەی هابێرماس ئاماژەیان پێ دەکا، دەورووژێنن، هەمیشە و نەک بە شێوەیەکی پاوانکارانە، ئەو ڕووداوانەن ڕاستەوخۆ لەسەر ئورووپا و ئەمریکا کاریگەرییان هەیە و بۆ نموونە،بە قەرای مەرگی ئەو کەسانە نین لە سۆمالییا و سودان گیانیان لەدەست داوە. هابێرماس دە درێژەدا دەڵێ، ئەو مەترسییەی بە بۆنەی ڕووداوی ١١/٩ هاتووەتە کایەوە، ڕێک زەمینەیەکی تایبەتی پێوەندی دار بە شرۆڤەکردنە کە بەسەر دیالۆگی نێوان "ڕۆژئاوا" و" ئەویترییەکەی"دا زاڵە و هاوکات هێندێک شێوەی توندوتیژی بەلایەوە ڕەوایە و مەیدانیش بە هێندێک توندوتیژی نادا(PT٩٢-٩٣). دێریدا خوێندنەوەی خۆی لە چەمکی لێبوردوویی نوێ دەکاتەوە و بە چەشنی دەکارکردنی دەستەڵاتێکی تاکلایەن خوازانە و بە تایبەت دینی سەیری دەکا(PT١٢٧). کەس داوا لە گرووپێکی ستەم لێکراو و بن دەست ناکا بەرانبەر بە سەرکووت کارەکانیان" خودبوردوویی" بکەن: تەنیا لەو کەسانە داوای خودبوردوویی دەکرێ لە ئاستێک دان دەتوانن خودبوردوویی قبووڵ بکەن یا حاشای لێ بکەن. دێریدا هەروەها بە هۆی توندوتیژی پێوەندییەکانی دەستەڵات(PT١٢٠) ئیمکانی هەبوونی دێموکراسییەکی واقیعی دەهەڵمەت دەگرێ و بڕێک لەوەش زۆرتر ململانێی ئیمکانی دێموکراسییەک دەکا تێی دا گرووپە جیاوازەکان بەو

ڕادەیەی گەرەکە بەرابەر بن هەتا خودبوردوویی-یەکی بەڕاستی دوولایەنە بوونی هەبێ.

ئەم دەمەقاڵەیەی دێریدا و هابێرماس ناراستەوخۆیە، چونکە ڕوانگەکانیان لە ڕێی هەندێک دیمانەی جودا جودادا کۆکراوەتەوە و سێ خاڵی تەوەریش شی دەکاتەوە. خاڵی یەکەم کە پێشتریش باسی هاتە گۆڕێ بەردەوام بوونی ئەو نارەزایەتییانەیە بەرانبەر بە پێکهاتەهەڵوەشێنی هەن و بۆ ماوەیەک دە گۆڕێ دا بوونە و دە یەکەم هەنگاودا لەسەر بابەتی وەک ئەمری ڕۆژانە/ ئەمری والا (جۆرە دووفاقییەک کە پێکهاتەهەڵوەشێنی بە تەمایە جێگای پێ چۆڵ بکا) و پاشهاتە سیاسییەکانی پێکهاتەهەڵوەشێنی چڕ دەبنەوە. خاڵی دووەم، ڕوانگەی دواخستنە٢٠ کە باس و خواستەکانی پێوەندی دار بەم ڕوانگەیە، زۆرتر لەسەر دژبەرایەتی دادەمەزرێن نەک ئە حەوڵە واقیعییانەی نییەتی پێوەندی یا سازدانی بەڵگەیەکیان هەبێ. ئەوەش مێتۆدێکە ڕێک وەک ئەوەی پێکهاتەهەڵوەشێنی دەیکا، پرسیار لە هەموو شتێکی وەک خود و تەنانەت مێتۆدیش دەکا و بنەمایەکی کەمتر عەینی جێ دەهێڵێ ڕەخنەگران ڕەخنەی لێ بگرن، ئەوەی نایکا ئەو بازنە ئاسابوون و هێما دووفاقی یەیە پێکهاتەهەڵوەشێنی پەسەندی دەکا. دە هەمان کات دا، خاڵی سێیەم ئەمەیە لە پاش ساڵی ١٩٨٩وە، پێکهاتەهەڵوەشێنی زیادتر سەرقاڵی سیاسەتە و ئەگەر بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ لە جوابی ئەم ململانێ و کێشانە دا نە-بووبێ، لانی کەم لە چوارچێوەی خواستە سەرەکییەکانی ئەم هەڵمەت و گرفتانە دایە.

نوسخەکانی دواتر

دە دیمانەی ساڵی ٢٠٠١ دا دەربارەی ڕووداوی ١١/٩، دێریدا لەمەڕ سروشتی پێکهاتەهەڵوەشێنی هەندێک گوتە دەردەبڕێ کە دە گەڵ ڕوانگەکانی پێشتری لایەنی هاوچەشن و جیاوازی هەیە. دێرەدا فەیلەسووفی پێکهاتەهەڵوەشێن باوەڕ بەو کەسە دادەنێ "سەرەتا شی دەکاتەوە و دواتر ئاکامە کردەیی و شوێن دانەرەکانی پێوەندی نێوان میراتی فەلسەفی و پێکهاتەی هەروا زاڵی سیستمی سیاسی- حقوقی دەخاتەڕوو کە ئاشکرایانە پازدانی٢١ پێوە دیارە(PT١٠٦). پێداگرییەکی ئاشکرا لەسەر سیاسەت و ئەمری پراگماتیک، بە قەرای بەشی هەرە زۆری ئەو سەرچاوە تەماوییانە ی ئاماژەی پێ دەکرێ کە لەم سێ ساڵەی دوایی دا زۆر هاوبەش بوون. لە هەمان کات دا، دێریدا بە-هەست و سۆزەوە تایبەتمەندی دووفاقییانەی پشتڕاست کردنەوەی بڕوا و هاوپەیمانی خۆی دەگەڵ مافی نێونەتەوەیی دووپات دەکاتەوە کە وەک دێموکراسی لە جیهانی واقیع دا جێگیر نابێ و دیسان هەر وەک دێموکراسی لەبڕیارنەهاتوویە و تەنانەت ناکرێ بە بێ دژبەری و دژوازی وێناش بکرێ(PT١١٥). ئەو لە ئاکام دا دەگەڕێتەوە بۆ "دەواخانەی ئەفلاتون" هەتا بەوێ دا بڵێ دەوڵەتی سیاسی بەلای سوقراتەوە وەک نقیسار وایە کە "هەم دەردە و هەم دەرمان٢٢" و بە بێ دەوڵەت ناتوانین بژین، نەک لەبەر ئەوە زاتێکی توندوتیژانە ی هەیە،بەڵکوو هەر دەوڵەتە لەو توندوتیژییانەی خۆی هۆکاریتی دەمانپارێزێ(PT١٢٤).

پێکهاتەهەڵوەشێنی دە سەدەی بیست و یەکەم دا لایەنی ڕەخنەگرانە بە خۆوە دەگرێ، تەنانەت ئەو کاتەی سێرەی لە دەقە یەکگرتووە لێک نیزیکەکانیش گرتبێ. بۆ نموونە دێریدا لە پەیامی ساڵی ٢٠٠١ی وەرگرتنی خەڵاتی تیۆدۆر ئادۆرنۆدا، دەگەڕێتەوە بۆ خودی ئادۆرنۆ،بە تایبەت بۆ ئەو دەستکەوتەی ئادۆرنۆ بە هۆی زانینی زمانی ئەڵمانی مسۆگەری کردووە و ئەو ململانێیەی لەگەڵ جیهانی بوون و ئورووپای یەکگرتووی هەیە. ئەم جۆرە پێکهاتەهەڵوەشێنییە لەسەر شێوەیەکی ناسیاو و وشەیەکی لەوەرگێران نەهاتووی(fichu)(دەستماڵی مل، وەکوو ئاوەڵناو؛ لەدەست دراو{ ون بوو} یا بەجێ گەیێندراو بۆ) فڕەنسەیی دامەزراوە. ئەم وشەیە لە نامەیەک دا و بە زمانی فڕەنسەیی لە لایەن والتر بنیامینەوە بۆ ژنی ئادۆرنۆ نووسراوە. بنیامین لە وەسف کردنی زیندەخەونێک دا کەڵک لەم وشەیە وەردەگرێ. کاتێک دە یەکەم مانای وشەی fichu دا (دەستماڵ یان شاڵ گەردەن) قسە لە" گۆرانی شێعرێک دە دەستماڵێک دا" دەکا. لە زیندەخەونەکەدا وشەیfichu لە پیتی "d " گرێ دەدرێ کە بەو جۆرەی دێریدا دەڵێ، لەوانەیە ئاماژە بە ناوێک بکا بنیامین دە پیتە نیشانەدارەکان دا کەڵکی لێ وەرگرتووە، یا ئاماژە بە خوشکەکەی و ژنەکەی بکا کە هەردووک ناویانDora بووە. دێریدا درێژەی پێ دەدا و دەڵێ وشەی" Dora" دە زمانی یۆنانی دا دەتوانێ بە مانای پێستی سوتاو و داڕوشاو بێ و لێرە ئەوە دەبێتە مانای دووەمی وشەی fichu ، مانای ڕووداوی ئاشۆیتز و مانای ١١/٩ کە ڕۆژی لە دایک-بوونی ئادۆرنۆ بووە(PM١٦٤-١٨١). دە نموونەیەکی هەرە باشی پێکهاتەهەڵوەشاندنەوەی پێکهاتەهەڵوەشێنییەک دا،وەرگێڕی ئینگلیسی ئەم گوتانەی سەروو ژێرنووسێک دادەنێ تا لێ زیاد بکا کە وشەی" Dor "بەمانای دیاری بەشێکە لە ناوی ئادۆرنۆ، تیۆدۆر بە مانای "دیاری خوداکان "(PM٢٠٣). دە پڕۆسەی پێکهاتەهەڵوەشاندنەوەی وشەی" fichu"دا جنس دەورێکی سەرەکی دەگێرێ. ئەگەر کەم و کورتی و کەلێن و هەڵەی نێو دەقە فەلسەفی و نەریتییەکان ، ئاکامی ئەم حەوڵانەن دەیانهەوێ ئەم شتە لە فەلسەفە هەڵاوێرن کە فەلسەفە ناتوانێ بەرزەفتی بکا و سێبەری بە سەردا بنوێنێ، دواجار ژن(ژنی ئادۆرنۆ، ژن و خوشکی بەنیامین و هەر ژنێک کە شاڵ گەردەن لەملی دەکا) دەبێتە یەکێک لە شوێنە کانی نەزۆک کردنی پێکهاتەهەڵوەشێنانە. بەسەر جنسی ژنەوە، مەرگیش بەو جۆرەی دێریدا دە بەرهەمەکەی دواتری دا سەرنج دەداتە مەرگی باوک، دایک و مەرگی خۆی، گرینگییەکی بەرەو زیاد بوونی لە پێکهاتەهەڵوەشێنی دا هەیە. بەو لای ئەو پێوەندییە دا کە دەروون-شیکاری لە

نێوان ژن و مەرگەوە سازی دەکا، پێکهاتەهەڵوەشێنی، چەمکی ژن و مەرگ ڕادەنوێنێتەوە تا بنە ڕیشەی ئەو شتەی نەریتی فەلسەفی هەمیشە حەوڵی داوە خۆی لێ بپارێزێ. نقیسار بەلای سوقراتەوە دەکرێ(وەکوو ژن) فریوکارانە بێ، یا لە سەرچاوەیەکی وەک کورێکی بیژوو (لەم چەشنە ژنە بووبێ) سەرسوورماو بمێنێتەوە. پێکهاتەهەڵوەشێنی پێی وایە سوقرات نە قسە لە "ژن" و نە قسە لە "مەرگ" دەکا، بەڵکوو قسە لە دوژمنایەتی کردنی نقیسار دەکا، کە وەک تەواوی نیشانەکانی ڕۆچوونی ئێمە لە ئەندیشەی ئەفلاتوون و ئەو نەریتەی خۆی دەستپێکەری بووە، دە بنەڕەت دا "سەرکووتی ورووژێنراو٢٣"ی ئەو شتەیە بەردەوام بۆ واوەی فەلسەفە، جەستەی فەیلەسووف، حەزەکان و مەرگی فەیلەسووف هەڵدەکشێ.

پێکهاتەهەڵوەشێنی فمنیستی

پێوەندی نێوان پێکهاتەهەڵوەشێنی و خوێندنەوە ی فمنیستییانەی نەریتی ئوروپایی کە وا هەر لە کاتی نووسینی بەرهەمی "دەواخانەی ئەفلاتوون" ەوە (١٩٧٢) پێوەندییەکی

نیزیک و ئاشکرا بووە، دە گوتوبێژی ساڵی ١٩٨١ یش دا هەر ڕوون و ئاشکرایە. ئەم گوتوبێژە کە بە" کۆرۆگرافی٢٤" ناوی ڕۆیشتووە، گوتوبێژی دێریدا و کریستی ڤی.مەک دۆناڵدە. هەڵبەت ماوەیەک بەر لەم گوتوبێژە تیۆریکارانی فمنیست لە فڕەنسە، لە بەرهەم و کارەکانی خۆیان دا سەرقاڵی دەکارکردنی ستراتژییە پێکهاتەهەڵوەشێنییەکانیان بوون. بۆ نموونە، هێلێن سیخۆس و کاترین کلێمانت لە کتێبەکەیان دا بە ناوی " ژنی تازە لە دایک بوو" (١٩٧٥)،کۆمەڵێک لە و دژبەرە زنجیرە پلەییانە (باش بوون/ خراپ بوون، ژیان/ مەرگ،ڕۆژ/ شەو،سروشت/ فەرهەنگ، نێرینە/ مێینە) تویخ دەکەنەوە،کە بەشی هەرەزۆر و نەهەمووی ئەو زاراوە کلیلییانە دەهێننە گۆڕێ، پێیانە دەق بەرەو خوێندنەوەی پێکهاتەهەڵوەشێنانە ئاوەڵا بکەنەوە. ڕیزی ئەو دژبەرە زنجیرەپلەیی یانە کە لەخۆگری سەرچاوەیەکی ژێرنووس کراوە و دێریدای بە سەرچاوە داناوە،بەو جۆرەی پێشتر بۆن هاتە پێشەوە، هەر ڕیزێکی ڕووت و قووت و پەک کەوتوو نییە. بەلای ئەفلاتوونەوە، جووتی نقیسار/ گوتار خۆی گرینگ و بنەڕەتییە: لە لای یۆنانییە کەوناراکانەوە بەگشتی، بەکار/ نەزۆک، دە دین دا، یەزدان/ مرۆڤ، مەسیحی/ جووڵەکە و دە فەلسەفەی دکارت و مۆدێرنەکان-دا، زەین/ لەش و دە ئایدۆلۆژیای ڕەگەزی و داگیرکەری دا سپی/ ڕەش، ڕۆژئاوا/ ڕۆژهەڵات، بنەڕەتی و ژیانەکین. بە بەری دووپات کردنەوەی مێتۆدی دێریدادا، چالاکی و جووڵەی سیخوس و کلێمانت، بەرئاوەژووکردنەوە یا سەرەونخون کردنی ئەم دژبەرە زنجیرە پلەیی یانە نییە کە هەر سیستمێکی نوێ دەستەڵاتی لێ دەکەوێتەوە، بەڵکوو ئەوان لە ڕێیەکی نوێ یا سێیەمین ڕێگا دەگەڕێن. ئەم ڕێگا سێیەمە "دووجنسایەتییە" (-bisex uality) و ئەو مانایەی هەڵگرتووە کە بۆ لایەنگری کردن لە چێژە ناجیاوازەکانی هەوەس لەسەر ئۆرگانی جنسی چڕ نەبینەوە(NBW٨٤-٨٥). چالاکی لەم چەشنە بۆ سەرلەنوێ بیرکردنەوە لە سێکسوالیتە و دانانی سێکسوالیتە بەبەشێک لە ستراتژی پێکهاتەهەڵوەشێنانە کە وا دەقی پێوەندی دار بە ئەنترۆپۆلۆژی و دەروون شیکاری کردووەتە پاڵپشتی خۆی، دەقی وەک " وتارێک لەمەڕ دیاری" (مارسێل مۆس)، تێمی هاوبەشی نێو پێکهاتەهەڵوەشێنی فمنیستییانەی فڕەنسەییە کە بۆ نموونە، لە کارەکانی لوک ئیریگاری و ژولیا کریستوا(دواتر دەقەکانی دێریدا) دا بەرچاو دەکەوێ.

بە ڕەچاو کردنی گرینگایەتی کارەکانی زیگمۆند فرۆید بۆ ئەم ڕەگەی پێکهاتەهەڵوەشێنیی فمنیستی، کتێبەکەی ساڵی ١٩٨٠ی سارا کافمەن بە ناوی لەمەڕ فرۆید، نموونەیەکی بەوردی کار لەسەرکراوی پێوەندی دار بە دەستەڵاتی هێزەکی ئەم مێتۆدە بۆ بیرۆکەی فمنیستی دابین دەکا. ئەم بابەتە گرینگەی کافمەن لێ چڕ دەبێتەوە، چەمکی " ئێرەیی بردن بە نێرینەیی٢٥"یە، کە دە ڕواڵەت دا بۆ ئەم پرۆسەیە دیاردەیەکی ژیانەکی و ناوەندییە و گیانلەبەرە دوو جنسییەکان دەگۆڕێ و دەکاتە ژن. کافمەن دەڵێ ئەم پرۆسەیە، ئاڵوگۆڕی یا شتێکی وەک ڕاگواستنەوە بە سەر ژن دا دێنێ، "کچێکی بچووک کە سەرەتا کوڕێکی بچووک بووە"،چونکە دە دەروون شیکاری دا دوو جنسایەتی پێش- ئودیپی"، زاڵایەتی ڕەسەنی نێرینە٢٦(دە هەردووک جنسی نێر و مێ دا) پەسەند دەکا(EW١١١-١٢٢). کافمەن بۆ ئەوە ڕوون بکاتەوە چۆن فرۆید ژن بە چەشنێک دەناسێ کە دوو تایبەتمەندی بێ بە ش بوون٢٧(ئێرە-یی بردن بە نێرینەیی) و زێدەڕۆبوونی٢٨(خود- بژێوییەکی٢٩ نارسیستیک و ناجیاواز بوون" کە وا دەکات نێرینە" بە هۆی چێژی ئۆبژەی ئەوین لەم نارسیسمە ڕەسنە بەتاڵ بکرێ "{٥٢١})، کە جۆرێکی دیکە یە لە خود- دژوازیی٣٠ پێکهاتەهەڵوەشێنانە و کلاسیک) بەبەرییەوە هەیە، ڕوو دە دەقەکان و ژیاننامەی فرۆید دەکا،ئەمەش شێوەیەکی تر لەخود-دژوازییەکی کلاسیکی پێکهاتە هەڵ- وەشێنانەیە. دە ئاکام دا کافمەن پێی وایە" ئێرەیی بردن بە نێرینەیی" و زاراوەی "ئایدیای نەگۆڕ٣١" و سەرلەبەری ڕوانگەی فرۆید دەربارەی مێینە بوون و سێکسوالیتەی مێینە، "وا دەکا بە هۆی هەبوونی نادادپەروەرییەکی فەرهەنگی کە تێی دا پیاو چێژە سێکسییەکانی ژن دەخاتە بن چەنگی خۆی" لۆمەی سروشت بکا. بەسەر ئەوانەشەوە،کافمەن ئاماژە بە باوەڕێکی سەرنج ڕاکێشی تری فرۆید دەکا کە دەڵێ لەوانەیە ژنەکان بەرانبەر بە پیاوەکان سارد و سڕ بن و دوژمنکارانە هەڵسوکەوت بکەن(EW٢٠٨-٢٠٩).

دە بەرهەمی" پیاوی ئاوەز" دا (١٩٨٤) ژنێڤیڤ لیۆد لە سەر بنەمای پێوەرێکی هەراوتری مێژوویی، خوێندنەوەیەکی فمنیستی دینێتە مەیدان (هەڵبەت خۆی ئەم چەمکە دەکار ناکات) و وێڕای پێکهاتەهەڵوەشاندنەوەی ڕوانگەیەک کە ئاوەز بە هاوتای نێرینەیی دادەنێ، دەقە فەلسەفییەکان لە ئەفلاتوونەوە هەتا سیمۆن دبوار پێکهاتەهەڵوەشێنی دەکا. ئەو دووفاقییە زنجیرەپلەیی یەی نێو پێکهاتەهەڵوەشێنی(گوتار/ نیڤیسار،نێرینە/ مێینە و هتد) و نێو فەلسەفەی ئینگلیسی زمان کە بە لای مەعریفەناسی دا دەشکێتەوە، فۆرمی وەک ئاوەز/ بێ ئاوەز، مەعریفە/ نەزانین و هتد بە خۆوە دەگرێ. لیۆد بەو جێی شوێنەدا دەڕوا تێی دا دوو جووتی دژبەری وەک ئاوەز/ بێ ئاوەز و مەعریفە/ نەزانین بەرگری لە مانایەکی ئەوتۆی بەجنسی کراوی وەک ئاوەز دەکا کە شوێن پێیەکی بەرجەستەی دە مێژووی فەلسەفەی ئورووپایی دا هەبووە. پاش ساڵی ١٦٠٠، پانتایی تایبەتی/ گشتی و پانتایی جیهانداگر/ پاژەکی کە لە بواری سیاسییەوە گرینگن، شانیان لە شانی زنجیرەی دووفاقییەکان داوە: دە سەدەی بیستەم دا فەلسەفەی ئێگزیستانسیالیسمیش دووفاقی بوونی والا/ عەین لەو زنجیرە دووفاقییە زیاد دەکا. لیۆد دەڵێ گرینگ ترین دوو فاقێتی کە لە تەنیشت ئەو دووفاقییانە

قیت بووەتەوە، سەرتریتی٣٢/ نزمایەتی٣٣ بووە. بەو جۆرەی پیشتر زانین، ئەوەی وەبەر لایەنی نێرینە ی ئەم دابەش بوونە دەکەوێ، بەسروشتی دابەش بوونەکە دا پێی گەیشتین کە بایەخی هەیە و بە پێچەوانە لایەنی مێیینە هیچ بەها و بایەخێکی نییە. لیۆد وەک دێریدا، سیخۆس و کلێمانت هەر چەشنە جووڵەیەک بۆ بەرئاوەژوو کردنەوەی ئەم دووفاقییە ڕەت دەکاتەوە، چوونکە ئەم جووڵەیە" بە شێوەیەکی کایە کارانە٣٤" دە کەشێک دا ڕوو دەدا کە بەر لە هاتنە مەیدانی، لە لایەن نەریتێکی هزرییەوە ئامادەکاری بۆ کراوە کە جووڵەکە تەمای حاشا لێ کردنی هەیە(MR١٠٥). لیۆد زۆر گەش بین تر لە هاوتا فڕەنسەیی یەکانی بە ڕێی نوسخەی خۆیەوە دەربارەی هێمای دوو فاقییانەی پێکهاتەهەڵوەشێنی دا، ئاوا کۆتایی پێ دێنێ: "فەلسەفە لە ڕێگای پەراوێزخستنی جنسی مێیینە، ئایدئاڵەکانی ئاوەزی پێناسە کردووە. بەڵام فەلسەفە دە ناخی ئەم پەراوێز خستنە دا، هەڵگری سەرچاوەیەکە بۆ تێرامانی ڕەخنەگرانە ی لەو ئایدئاڵانە و خواست و حەزەکانی خۆی(MR١٠٩).

فەرهەنگۆک

١- Destruktion

ئەم وشە ئەڵمانییە تایبەتە بە فەلسەفەی هایدگێر و هەر دە وتارەکەدا شی دەکرێتەوە.

٢- Double movement

٣- Plato’s Pharmacy

٤. Memory

٥- The written word

٦- Picture frame

٧- Intentionalit□t

٨- Thrown projection

تەعبیری"تێکەوتن"، " تێ کەوتوویی" لەوانەیە بتوانێ تایبەتمەندی بیرکردنەوە و لە دووری ڕزگاری بوونیشی هەڵگرتبێ. مرۆڤ پاش تێکەوتنی دە شوێنێک، خێرا دەست دەکا بەبیر کردنەوە و بەهیوای ڕزگار بوونە.گەڵاڵە دیسان هەر تەعبیرێکە بۆ دازاین. دازاین ئەو بوونەیە دەگەڵ خۆی گەڵاڵەی پێیە. بۆ بەکردەیی کردنی ئەم گەڵاڵەیە بیر لە دواڕۆژ دەکاتەوە.

٩- Control

١٠- Reduction

دوو شێوە دابەزاندن هەیە. دابەزاندنی ئەنتۆلۆژیک و دابەزاندنی مێتۆدۆلۆژیک. دە دابەزاندنی مێتۆدۆلۆژیک دا، توێژینەوە و لێکۆڵینەوە یا شرۆڤەکردن دەچەتەوە سەر مێتۆدێکی دیاری کراو. بۆ نموونە، مێتۆدی هێرمێنۆتیک یا مێتۆدی زانستی سروشتی(ماتماتیک، فیزیک). دە دابەزاندنی ئەنتۆلۆژیک دا، هێندێک جەوهەر هەن و پێدراوەکان و لێکۆڵینەوەکان دێنەوە سەر ئەو جەوهەرانە و بە پێی ئەو جەوهەر یا گەوهەرانەیە کە توێژینەوە یا لێکۆڵینەوەکە درێژەی پێ دەدرێ. دێرەدا مەبەست لە لە-دابەزین نەهاتوو ئەمەیە دوو ئەمری ناتەبا یان دژبەر بە گوێرەی ناتەبابوون و دژبەربوون، دەچنە پێشەوە و هیچ کامەیان نابێتە جەوهەری ئەوی تر و هەردووکیان سەربەخۆ دەمێننەوە.

١١- Repudiation

١٢- Language of concepts

١٣- Agency

١٤- Meditations

١٥- Transcendental:

خودا لێخۆش بوو، مامۆستا هەژار دە " هەنبانە بۆرینە"دا بۆ وشەی "والا"، باز و مفتوحی داناوە. هەر دووک هاوتا بۆ وشەی ترانسێندێنتال دەبن. ترانسێندێنتال مێتۆدۆلۆژیکە و ئەنتۆلۆژیک نییە، بۆیە نابێ ماناکەی سنووردار یا شوێنمەند بکرێ. پێم وایە "والایانە"،"والاخوازی"،"والا" دەتوانن بێنە نیو مەیدانی دەکار کردنی وشەی ترانسێندێنتال.دەکرێ "والایی خوازی"،"والایی" و "والایی یانە"ش ڕاست بن.

١٦- Unavoidable

١٧- Communicative action

١٨- Deconstructivist suspicion

١٩- Toleration

٢٠- Lingering impression

٢١- Mutation

٢٢- At once remedy and poison

٢٣- Motivated repression

٢٤- Choreographies

٢٥- penis envy

٢٦- Original predominance of masculinity

٢٧- Lack

٢٨- Excess

٢٩- Narcissistic self-sufficiency

٣٠- Self-contradiction

٣١- Idėe fixe

٣٢- Superior

٣٣- inferior

٣٤- Ironically

Author Information
Nancy J. Holland
Email: nholland@gw.hamline.edu
Hamline University
U.S.A

هەواڵنامەی کوردی

بەرەی ٤
شێکاری و شێعر

بەرەی ۴/ حەمەی کەریمی | ۴۲

مۆتاسیۆنی سووژە و تێپەڕاندنی بە ناچاری دیالێکتیکی نامەوجوود/عەبدولقادرنیازی | ۴۳

شیعری بەرەی چوار و دەرکەوتنی دۆزەخ/ عادڵ قادری | ۴۶

لە شارەوە بۆ شیعر/ سەلاح موحەمەدی | ۴۹

دیسکۆرسی «شار» لە شیعری بەرەی چواردا/ هوشیار بابایی | ۵۳

شێعر | ۵۵

شێعرەکانی قەرەنی ئەحمەد ئاقایی | ۵۶

دەنگی گریان لە پێستم دێت/ بەیان عەزیزی | ۵۸

شێعرەکانی سەلاح موحەممەدی | ۶۰

شێعری عەتا وەلەدی | ۶۱

ژمێریاری حەمامە ترافیکەکانی شار / حەمەی کەریمی | ۶۲

شێعرەکانی هۆشیار بابایی | ۶۳

کە من درێژەی پیاوێکم بە فونتی۴۴/محە ممە د موە فە قی | ۶۵

شێعری ئارام فەتحی | ۶۷

نامناسیتە وە و تە نیایی/ شە ریف مورادی | ۶۸

بەشێ لە شیعری (تۆ بە)/ جەمیل مورادی | ۶۹

" بەرەی ٤ "

ڕەوتی، (لادان و سەیرووورەت)

حەمەی کەریمی

١- پێش دەرکەوتنی شیعری بەرەی "چوار" ، شیعری کوردستانی ڕۆژهەڵات لە نێوان شێعری فارسی و شیعری کوردستانی باشوردا لە هاتۆچۆدا بوو، هەر ئەمەش وایکردبوو شیعری کوردستانی ڕۆژهەڵات جگە لەوەی وەک پاشکۆی ئەو دوو ئەدەبە دەربکەوێ و هەڵگری ناسنامەیەکی تایبەت بە خۆی نەبێ، لە حاڵەتی "بەینابەینی" دا بمێنێتەوە و توانای دەربازبوونی لەو دۆخە نەبێ و خەسارتر لەوەش ئاسۆی ڕوانینی گەیشتن بێت بە شاعیرانی دەرکەوتەی ئەم دوو ئەدەبە ، هەر ئەمەش دیسانەوە جۆرێک لە سیاسەت بردەیی کردبوو بە بەشێک لە تایبەتمەندیی شیعری نوێی کوردی.

٢- خاڵێکی گرنگ و بەرچاو کە ڕەوتی "چوار" ی شیعری هاوچەرخی کوردی لە ڕەوتەکانی پێش خۆی(لە سوارە و پاش سوارییەکانەوە بگرە تا بەدیارکەوتنی خۆی و یان باشتر بڵێم درووستبوونی ئەو گۆڕانە ئەساسیەی کە دواتر بە ناو" بەرەی چوار" هاتە کایەوە) جیا دەکاتەوە، جگە لەو پارامێتر و تەکنیکانەی کە وەک پاکێجێک لە زۆربەی دەقە شیعرییەکانی سەر بەم ڕەوتەدا بوونی هەیە، وەکوو ("چەند فۆرمی ، تەکەسوور و تەعلیقی ڕەوایەت، داڕشتنی تەسویری ئایزنشتاینی و دیترمنیستی لە دەقدا، ساختی فەزای کاتکراو و پچڕ پچڕ ، بە سانتراڵیزەکردنی زمان لە ناو دەقی شیعری و ڕەهاکردنی لە هەر چەشنە تێڕوانینێکی ئامرازیانە، بە کارهێنانی زمانی محاورە و ئەدەبی زارەکی و ئایرۆنی و پارۆدی ، لێکترازان و خاپوور کردنی دیسکۆرس و کانتێکستی زاڵی کەلان ڕەوایەتە زمانی و واتاییەکان، بەرجەستەکردنەوەی شار بە هەموو جومگە و ترافیکەکانیەوە لە دەقدا) ،جگە لە کۆی ئەم پاکێجە کە دەکرێ وەک هەندێ لە پارامێترە ئەساسییەکانی شیعری ئەم ڕەوتە باس بکرێ ، وەک پێشتر ئاماژەم پێدا خاڵی جیاواز و بەرچاوی ئەم شیعرە کە دەکرێ بە خاڵی جیاکەرەوش ناوی ببەین، " ئەو پێناسە و دید و بۆچوونە جیاوازە یە کە بە نیسبەت شیعر" وە هەیبووە و لە ساتەوەختی دەرکەوتنیەوە ، بە لادان لە شیعری پێش خۆی وەکوو هەر ئەمرێکی نوێخوازانە، توانی ناسنامەیەکی تایبەت بە نیسبەت شیعری ڕۆژهەڵاتەوە دەستەبەر بکات.

٣- شاعیری ئەم ڕەوتە باش لەوە گەیشتوو بە مەبەستی گەیشتن بە حەقیقەتی شیعر دەبێ سەییال بێ و هاوکات لە نێوان کەشف و داهێناندا لە باڵانسدا بێ و لە گەڵ ئەوەشدا بە دوو چەمکی " نەفی و تەئیید"ش کار بکات، لەو شوێندا کە خەریکە ڕەخنە لە بابەتێکی خۆی دەگرێ و دژ بە خۆی ئەوەستێتەوە، دەبێ گەرای ئەمرێکی نوێتر دانێ و پێشنیاری تازەتری بۆ شیعرهەبێ، دژ بە ساختارە چەقبەستووەکان بوەستێ و تەنانەت پرسیار لە شتە بەڵگە نەویستەکانیش بکا و لە هەمانکاتدا خوێندنەوە و ڕەخنەی لە ئێستا و ڕابردووی هەبێت، ئەمە ڕەنگە خەسڵەت و جەوهەری هەیر چەشنە نوێخوازی و ئەدەبێکی ئاوانگارد بێ، کە دواتر و لە حاڵەتی سەییال بوونیدا نەک تەنیا بە دیدێکی ڕەخنەگرانەوە ئاوڕ لە خۆی دەداتەوە بگرە لە حاڵەتی گەڕان و سەیرووورەتیشدا دژ بە ڕابردووی خۆی و ئێستاشی دەوەستێتەوە.

شیعری ڕەوتی چوار لە گەڵ خۆیدا هەندێ پێشنیار و ئیمکاناتی جیاوازی ئاراستەی شیعر کردوە کە تاکوو ئێستاش کاریگەریی هەبووە لە سەر نەوەیەکی تازە پێگەیشتوو و هەندێ لەو کەسانەش کە پێشتر لە ڕێباز و ڕەوتی تردا خۆیان بینیوەتەوە و تەنانەت ئەوانەش کە هەر ئێستا خەریکن لە پێشنیار شیعرییەکان و ئیمکانە زمانی و تەکنیکەکانی ئەم شیعرە ئەرتزاق ئەکەن و دەبەنگانە حاشایشی لە دەکەن. بەمەوە " بەرەی چوار" بۆ ئەوەی هەڵگری گەرای ئەمری نوێتر و پێشنیاری تازەتر بێ بۆ شیعر، پێویستە بەردەوام لە ڕەوت و سەیرووورتدا بێ.

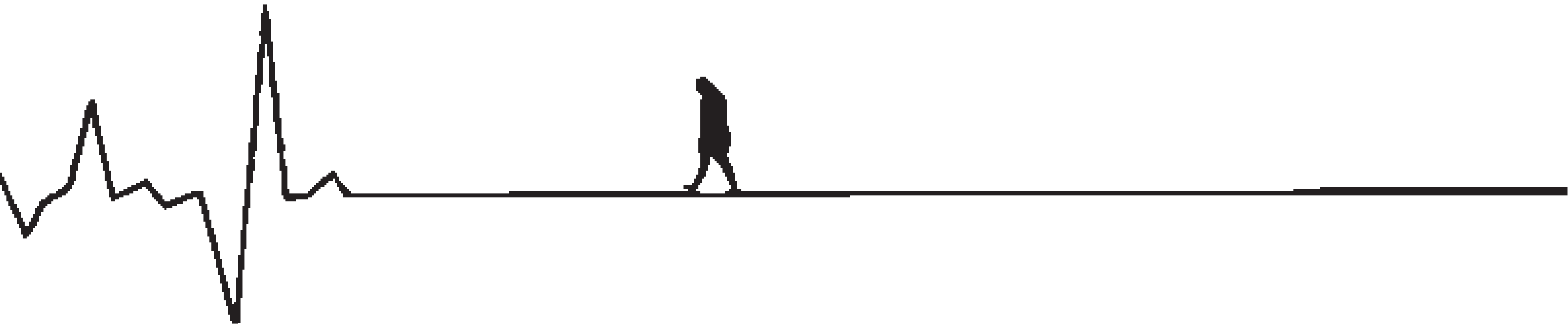

ئاماژەوتێبینی:

لەهەفتەنامەی (سیروان ژمارە۸۸۵)دا یادداشتێکی من بڵاوبووە لەژێرسەردێڕی(شێعر و نا بەرەی چوار)، کێشەی من لەگەڵ وشەی (بەرە)، وەک لەوتارەکەش داهاتووە کێشەیەکی مەعریفییە نەک کێشەیەکی شوێنـــ کاتی، بەواتایەکی تر ئەگەر بەرە وەک جیبهە ومەیدانی شەڕەگەرەک پێناسەبکەین وەک ئەوەی وا لەمابەینی لایەنە سیاسی وکۆمەڵایەتی وتەنانەت ئایینییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش دادیتراوە، ئێستاشی لەگەڵ بێ لەگەڵ بەرە هاوڕانیم(نەلەپانتای ئەدەب دا نەلەهیچ بوارێکی تردا).وێڕای ئەوەیکە بەرەی چواری شێعری کوردی هیچکات پاکتاوکردن وسڕینەوەی بەرەکانی تری شێعری کوردی بەماف وئەرکی خۆی نەزانیوە. بەڵام ئەگەر(بەرە) وەک نەسل ورەوتێکی ئەدەبی(نسل چهارشعرکوردی) بەپێناسەو موختەساتی تایبەت بەخۆی سەیری بکرێ دەبێ بڵێم کەئەوەنەبەتەنیالەبواری ئەدەب دا، کەلەپانتای جیهانیش دائاساییەونکۆڵی لێ ناکرێ.

ئەویادداشتەش کەلەبەردەستە پتردەڕوانێتە سەر تایبەتمەندییەکانی زمانی وکەلکەڵەکانی شێعری بەرەی چوار،

(مۆتاسیۆنی سووژە و مانۆوری زمان لەشێعری بەرەی چواردا) تێپەڕاندنی ناچاری دیالکتیکێکی نامەوجوود

شێعرئەگەرچی تاحزووری فیزیکی خۆی لەدونیای زەینی وڕووحی خوێنەروبەردەنگ دادەسەلمێنێ، بەردەوام لەجەغزوبەستەری زەینی وتاکەکەسی شاعیرداMانۆڕدەدا، بەڵام لەگەڵ سەلماندنی حزووری خۆی، توانایی ڕووحی وزەینیشی بەمرۆڤ بەخشیوە. شێعرتێکنۆلۆژیای فکرەولەڕەهەندی زمانەوەدەبێ بەردەوام زاوزێ بکاوتویخ باوێ.مێژووی شێعری کوردی ڕەنگە تائێستائەوەندەبەرفرەوان نەبووبێ کە بزۆزییەکانی زمان تابەرزترین پلەوپایەی خۆی نیشان بدا وەلی بەومانایەش نییە کە تائێستاخاوەنی ئەوبزۆزیانەنەبووە.

بەوپێشەکییەکورتەدەمهەوێ باس لەڕەوتێکی شێعری بکەم کەبە بەرەی چوارناسراوە.ڕەوتێک کەئەگەرچی لەباری عاتفی وسۆزوهەستەوە، دڵسۆزی شاعیران ولەباری زانستییەوە، تیۆروتکنیکی لەپشت بووە، سەرەڕای ئەوەش بێ کێشەوگرفت نەبووەونییە.کێشەوگرفتەکانیش پتردەرکین تاژوورەکی.

بۆیەدەڵێم دەرەکی چونکەلەلایەن زۆریەک لەوانەی واهێشتاش بەڕوانگەیەکی پاستۆڕاڵ وئۆستوورەیی ودەمارگرژانەلەئەدەب دەڕوانن، نەتەنهاوەک شێعروتەنانەت وەک ژانرێکی ئەدەبیش وەرنەگیراوە، کەگەرەکیانە هەرلەڕەوتی ئەدەبی کوردیش بیهاوێنەدەرەوە. ئەوانە لایان وایە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دوای مامۆستایانی شێعروئەدەبی کوردی لەنالی ومەحوی وسەیفولقوزات وهەژاروهێمنەوەبگرەتاسوارە ومەلەکشاو... ئەدەبی کوردی شاعیری بەخۆیەوەنەدیوە هەربۆیە لایان وایە هەرچەشنە ئاڵ وگۆڕسازکردنێک لەزمان دا ودەرخستنی دیکەی تکنیک وپوتانسییەلەکانی ومانۆڕدان لەسەریان گوناهی کەبیرەیەو شاعیری ئاوانگاردوپێش ڕەویش بکەری ئەوگوناهە. دەبێ ئەوەبڵێین کەئەگەرچاشنی شێعری کوردی سەردەمانێک ناسیۆنالیزم ودڵداری وهیجران وعیرفان و...بوو، شێعری ئاوانگاردبەهیچ شێوەیەک خۆلەوبازنەیەدانابەستێتەوە وتائەوجێ دەرەتانی هەبێ دەڕوانێتە پاژ ووردەپاژەکان وکەلکەڵەکەڕەوانی وتاکی وکۆمەڵایەتییەکان لەکاناڵی تیۆروتکنیکەوە. ئەگەر خوێنەری کوردهێشتابەوقەناعەتەنەگەیشتووە کە خۆلە هزری ناسیۆنالیستی ودڵداری خێڵەکی وعورفی دوورەپەرێزکاوخۆی لەچوارچێوەی هزری نوێ وئەندێشەی مۆدێرن دابدۆزێتەوە، ئیترئەوەناکرێ وەک پاڵنەرێکیش بۆنکۆڵی کردن لەڕەوتێکی نوێی ئەدەبی، لێی بڕواندرێ.دیارە لەوبەستەرەدا پترلەوەی بیرۆکەی دابەزاندنی ئەدەب بەتایبەت شێعرهەبێ، دەبێ بنەماکانی پێشکەوتوویی وگەشەی بنچینەتیۆری ومەعریفییەکانی کۆمەڵگا پتەوتروبەبڕشت تربکرێن.ئەوەیکەشێعری مۆدێرن وبەرەی چوارتائێستاش نەگەیشتۆتەشەئن وپلەوپایەی خۆی ڕێک دەگەڕێتەوەسەرئەو کێشەیە کەخوێنەری کوردحەولی خۆدەربازکردنی لەودۆخەنەداوە.کێشەیەکی دەرەکی ترکەدەبێ باسی لێ بکرێ نەبوونی ڕەخنەگری جیددیە کەنەک لەئەدەب دا کەلەبوارەکانی تریش دانەڕووی خۆی نیشان داوەنەئەگەرلەلایەن چەندڕەخنەگری بێ لایەن کەوتۆتەبەرباسیش، ڕۆژی خۆشی بەخۆیەوەدیتووە. ئەوئارێشەیە(معطل)وای کردووە کەلەبری ڕەخنەگروخوێنەری جیددی پتر خودی شاعیران قۆڵ لە ڕەخنەوتاوتوێ هەڵماڵن کەئەوەش لەجێگای خۆیدا هەندێ کێشەی لێ کەوتۆتەوە.

ئەونووسراوەیە نەدەیهەوێ ڕەوتەشێعرییەکانی تر ڕەت

کاتەوەنەدەیهەوێ بێ ڕێزی وپاکتاوبکانەدەشیهەوێ شێعروشاعیری بەرەی چوارلەڕەخنەموبەڕاکا.کێشەی سەرەکی ئەم نووسراوەیە ڕووبەڕووبوونەوەیە لەگەڵ ئەوتێم وبەک گڕاوەندە کەخۆی بەسەرعەقڵانییەتی خوێندنەوە وشرۆڤەی کۆمەڵگاوخوێنەری کورددا چەسپاندووە. بەدڵنیاییەوەتەقەللا ودەخۆنووسانی شێعری بەرەی چوار ئەومەبەستەی هەیە کەئەڵبەتە پتردەخزمەتی گۆڕینی شێوەڕوانین بۆچەمکەکان ودەرخستنی لایەنەتکنیکییەکانی زمان دایە،بۆیە گارد و هەڵوێستی شاعیر، بەروپترلەوەی بیهەوێ پلەی خۆی دابەزێنێ تەنیابۆگەیاندنی پەیام وپێوە ندییەکی تاک لایەنە، خۆی دە کاتە سووژە وبۆئە و مەبەستەش هەست بەمۆتاسیۆن(جهش)وشکاندن وڕووخاندنی بنەماچەقبەستووەکان دەکاتاماهییەتی وشە ڕووەو ئاقارێکی ڕووناکبیرانە وشارستانی بگوێزێتەوە. باس لەشارستانییەت کەدێتەئاراوە بەمانای دوژمنایەتی وشەڕەناوچە لەگەڵ فەزای لادێ نییە بەڵکووباس کردن لەشارە هەم وەک مەکان هەم وەک فەزایەکی ئاڵۆزوپڕلەپێشکەوتوویی وگەشە وسەد ئەڵبەتە بێ عەداڵەتی، ڕەخنە گرتن لەچلۆنایەتی ماناپەیداکردن ودامەزرانی شارلەشێعری ئەوکۆمەڵە شاعیرەدا بەدڵنیاییەوە دەکرێ وەک ئێلێمان گەلێکی شێعری بێتە ئاراوە. قۆنتەڕاتچی هەمووئەو وێران کردن وداڕشتنەوەنەبەتەنیاکۆنێش وئیدەئالیزمی ئیڕادی وداڕووشاو و ڕووتینی خودی شاعیرکەزەینییەت وشێوەڕوانینی سەییال ولەهەمان کاتیش داپلۆڕاڵیەتی.

شاعیری بەرەی چواربەحوکمی ئەوشێوەڕوانینە ئانارشیستەو بەرامبەربەوپڕەنسیپانەوەدەوەستێ کەهەمووحەول وتەقەللایان دەخۆدامانەوەوئۆتیسم وئینفعالی زمانییە.

زمان لەشێعری بەرەی چواردا نەلەئەکتیوبوون وبوێری خۆی، کەتاڕادەیەکی یکجارزۆرلەدیالکتیکی نێوان خۆی وکۆمەڵگابێ بەش کراوە، سەرەڕای ئەوەش سەرچاوەی لەوپڕۆتستۆوئۆپێڕاسیۆنە گرتووە کەدەڕوانێتەمێژووی ئەدەب ودیالکتیک لەگەڵ ئەو(دابڕان)کەشاعیرلە بە ستێنێکی پێشنیاردەر وداهێنەرانەدائاراستەی دەکا.

وەک وترا ئەگەرچی شێعری بەرەی چواری کوردی لەڕۆژهەڵاتی کوردستان تاڕادەیەکی یکجارزۆرلەدیالکتیکی نێوان خۆی وکۆمەڵگابێ بەش کراوە بەڵام ئەوەهیچکات نەبۆتە زەمینەسازی ئەوەیکە خۆی لە

شێوازی کەشفی زەرفییەت وچەمەوازی(انعطاف)،وداڕشتی فۆڕم وناوەرۆک بەپێناسەی نوێ وبایەخ دانبەعەقڵانییەتی خوێنە رونێوئاخن کردنی خۆی بەتکنیک وگەمەگەلی بە هێزی وەک ئایرۆنی وپاڕۆدی وگرۆتسک وشێوازی ڕەوایەت وپۆلی فۆنی وچەندناوەندی وچەندزمانی وپێرسۆنا

وهتد....کە تائێستابە وشێوەیەنەدیتراون، بدزێتەوە.

بەرجەستەترین خاڵی مانیفێستی نەنووسراوەی شێعرلێرەدا ئەو ئازادییە کاریزماتیکەیە کەشاعیردەزمان دا بەرجەستەی دەکاتەوە.

سە روکاری خوێنەرلەدەقی شێعری بەرباس دا پترلە نووسراوە، لەگەڵ پەیڤ ووتووێژی دیمۆکراتیکییە. گادامێرکوتەنی؛لەوەهادەقگەلێکی شێعری دابەردەوام پێویستی بە زەرووڕەتی هەڵکشان وداکشان(نوسان) هەستی پێ دەکرێ بۆئەوەی پڕۆژەی دەرک باشتربەئەنجام بگا وچەمکی چێژیش هاوکات تێئۆریزەبکرێ . دەرکی ئەوحەقیقەتە بێ گومان سەرچاوە لە گەمەی دوولایەنەی دەق وخوێنەردەگرێ، هەربۆیەخوێنەری ئەودەقەئەگەرگەمەباز نەبێ پێویستە گەمەزان بێ.

بەرهەمی هەمووئەوهەڵوێست وڕووبەڕووبوونەوەلەگەڵ زمان(لەلایەن شاعیر)ودەق(لەلایەن خوێنەرەوە)، تەعامولێکی ئیجابییەلەگەڵ شێعروخولقاندنی فەزایەکی دیمۆکڕاتیک وپلۆڕاڵ وشارستانی.

بەش بەحاڵی خۆم پێم وایە ئەگەرخوێنەروبەردەنگ لەگەڵ ئەوشێوە شێعرە بەهاوڕایی وتەعامولیش نەگەن، دەگەڕێتەوە سەرئەو هۆیەکەگەلی کوردهێشتانەتەجرەبەی مەکانێک بەنێوی شاری هەبووە نەتەجرەبەی ژیان وڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ فەزایەک بەنێوی شارستانییەت ومەدەنییەت.ئەوکێشەیەش زۆرجاربەرۆکی شێعری بەرەی چواری گرتووە. زەینییەت وبیرۆکە وشێوە ڕوانینی شاعیرلەگەڵ زمان وبەهادان بەعەقڵی خوێنەر، زۆرجارلەبری تەعامولێکی دیمۆکڕاتیک لەگەڵ شێعرلەلایەن خوێنەری کورد، ڕەفزوئینکاروحاشای لێکەوتۆتەوە.

ڕەزاعەلیپووربەدووکتێبی(قاڵییەک دەناسم لەهەرچی گوڵیەتی ماندووە وکتێبی کڕاکە),کەماڵ ئەمینی بەکتێبی(قاڵاویانی قەفەسێکی خاڵی),جەمیل موڕادی بەکتێبی (خەونباز)وشوعەیب میرزایی بەدووکتێبی(کراسێ نەماوە دووریتی تیانەگریم وکتێبی شەوێ بێ ئەم شارییەشڵپاوەوعەتازامارە وگورگەکانی خانمی١٩٦٨) ئەوچوارشاعیرە بوونەکەتائێستابەشێوەیەکی کۆنکرێت ئەوحەول وتێکۆشانەیان سەلماندووە هەرچەندوێڕای ئەوان شاعیرگەلێکی تریش بەشێوەگەلی جۆراوجۆرئەو جەسارەتەیان سەلماندووە ولێرەولەوێ شێعری بەهێزیان ئاراستەکردووە کەلەونووسینەداناکرێ فاکت ونموونەیان لێ بێنینەوە.

بەهەرحاڵ دەبێ بڵێم کەلەشێعرودەقی شاعیرانی بەرەی چواردا،

ئە وبەک گڕاوەندە وای کردووە کەزمان وێڕای خسڵەتەکانی ئاماژەپێکراو، سەربەخۆیی خۆشی پاراستووە.

سەربەخۆیی کەدەڵێم مەبەستم لەوئۆتۆنۆمییە غیرەت مەندانەیە کەزمان لەڕێی خودئیرجاعییەوە تەکلیفی دال ومەدلوول وخوێنەر دیاری دەکا.خوازە وئارەزووی خوێنەرلەوەهادەق گەلێک دا هەرلەلایەن زمانەوەبیچم دە گرێ.دەمهەوێ بڵێم شێعری ئەوڕەوتە نەشێعرێکی مەنتقی ولۆژیکی کە بناغەکەی لەسەرمەنتق ولۆژیکی شێعری دامەزراوە(شێعری لۆژیکی =شێعری تاک لایەن) ، لۆژیکی شێعری(هەڵگری ئانارشیزم وگەمە وتکنیکی زمانی بەهەمووئەولق وپۆیانەی لەسەرەوە ئاماژەی پێ کرا).

بەهەرحاڵ ئەگەرنەختێک قووڵترلەوبابەتەبڕوانین دەتوانین ئەوەش بڵێین کەلەوشێوازە شێعرییە دا یالێکتیکی زیندووی سۆبژە وئۆبژە(خوێنەروزمان) بەتەواوی ڕەنگ دەدۆڕێنێ وتەنیالایەنی ئۆبژەی شێعرەکەمانۆردەدا.

زیندوومان ونیشات وجموجۆڵی زمان گرینگترین وسەرەکی ترین بەرهەمی ئەوتەعامولەن. واقیعی شێعرودەقی ئەدەبی ونووسەرەکەی لەگەڵ ئەوەیکەلەگەڵ خوێنە رهاوچەرخن بەڵام پاوان کراوی مێژوویەکی سنووردار وخاوەن ئێکسپایێرنین، وێڕای ئەوەش شێعری ئەم ڕەوتەبەهۆی ئەوخسڵەتە زمانیانەی کە پێشترباسیان لێوە کرا بەردەوام خاوەن مێژووی تایبەت بەخۆیانن کە ئەوسەرچاوە مێژووییەشی لە زاتی خۆی داهەیە.خسڵەتی خودئیرجاعی وسووژە بوونی زمانی شێعری ئەو ڕەوتە ڕێک لەوتایبەتمەندییە شازەداشاراوەیە کەلەفەزایەکی پلۆراڵ وپۆلی فۆنیک چاوەڕوانی دەکرێ.

هەربۆیە دەقی شێعری لەوڕەوتەدا نموودی ئەودیاردەناسییەی شارە(وەک فەزا و وەک مەکان) کەنەتا ئاستی ئارمانگەرایی وئیدئالیزمی خوڵقێنەرەکەی نزم دەکرێتەوە نە قۆرخ کراوی دەرک وتێگە یشتن وشیکارییەکی تاک لایەنەوبۆنبەست وداخراوە.تەنانەت ئەگەردەقی شێعری لێرەدا بە داهێنانی ناخودئاگای نابغەیەکیش بزاندرێ، پێویستە بۆخوێندنەوە ودەرکی لانیکەم بەودەرئەنجامەستاتیکییەش گەیشتبین کەحەقیقەت لێرەدابەهەرشێوەیەک بێ خۆی ڕاگوێزی ئەندێشەی خوێنەردەکا.

بەهەرحاڵ ئەوەی تائێرە وترا ڕەنگە تەواو مانیفێست یاپێڕەوی داڕێژراوی ئەوڕەوتەنەبێ، بەڵام لەبیروڕای تاکەکەسی نووسەری ئەونووسراوەیەش جودانییە.

وەک نووسەری ئەم نووسراوەیەوکەسێک کەلەبواری شێعرداچالاکی هەبووەوهەیە، چێژی هەرەزۆرم لە وبالانس وتەعامولەدا دۆزیوەتەوە کەئاماژەیان پێ کرا. لام وایە جەوهەری سووژە بوونی زمان ئە وبوێری وجەسارەتەیە کە خوێنەریش موبتەلای خوێندنەوەودەرک وقەرائەتێکی بوێرانەوئەکتیودەکا.لە وبە ستێنەدا دەقی شێعری دەخۆگری ئێستایەکی بێ زەمانە(اکنون بی زمان)کەگادامێرباسی لێوەدەکا.پرسی داهێنان لە شێعری ئەم ڕەوتەدا بە یەقین مەنێش وخووخدەیەکی زمانی هەیە کە نێوبژێکی بە هێزە لە نێوان جیهانی کۆنکرێت وجیهانی زەین وئەندێشەی خوێنەر.دیارەلەوتارێکی کورت دا ناکرێ لەوەزیاترباسەکەبکرێتەوەبەڵام لەکۆتایی دا، دەبێ بڵێم وەک تاک،

لەلایەکەوە نکۆڵی لەشوێن دانەری ڕێژەیی ئەدەب بە گشتی(بە تایبە ت شێعر) وکۆمەڵگالەسەریکترناکەمولەلایەکی تریشەوە لام وایە ئەدەب(دیسان بە تایبە ت شێعر)، ئەگەر پێش کۆمەڵگارەوتی خۆی نەپێوێ، بێگومان بەپاشکۆ و شوێن کەوتوو وجێماوی کۆمەڵگاشی نازانم . هە ربۆیە لام وایە مێژووی سەرهەڵدانی ئەو ڕەوتە شێعرییە ڕەنگە هاوکات بێ لەگەڵ مێژووی سەرهەڵدانی ڕیفۆرم خوازی لەئێران دا،بەڵام ئەوەبەومانایەنییەکە سەرهەڵنەدانی ڕیفۆرم خوازی، سەرهەڵنەدان یانەزۆک بوونی ئەوڕەوتەشێعرییەشی لێ دەکەوتەوە.لانیکەم سەرهەڵدانی ڕەوت وبەرەی چواربەرلەهەمووشتێک، بەپێی ئەودیالکتیکەبووە کەئەدەب لەگەڵ خۆی دەرکی کردووە نەک لەکۆمەڵگای ئانۆمیک وهەڵپەسێراوی کوردی(*)..

هەروەک لەسەرەتای ئەو یادداشتەدائاماژەی پێ کرا، شێعرتکنۆلۆژیای فکرە ودەرکی ئەوزەرووەتە بووبەهۆی سەرەکی سەرهەڵدانی ئەو ڕەوتە شێعرییە لەلایەن هەندێ شاعیری نوێخوازکەدەرکی ئەوپڕۆسەیان کردبوو.ئەوەیکەلەئێستاوداهاتوودا چۆن وەردەگیرێ پتردەگەڕێتەوەسەرعەقڵانییەتی خوێنەری کورد، کە پێموایەپێویستە هەموو ڕەوتەئەدەبییەکان بخوێنێتەوەو لەوئینفعالەبێتەدەرکەتائێستابەرۆکی گرتووە.

پانوشتها؛

۱ هنروزبان/هانس گئورک گادامروپل ریکور/ترجمه مهدی فیضی/رخ دادنو/چاپ اول۸۸

۲ تک گویی فرجامین/گزیده مقالات مسعودیزدی/گام نو/چاپ اول۸۶تهران

۳ آنارشیسم؛سیاست شاعرانه/هربرت رید/ترجمه حسن چاوشیان/نشراختران/چاپ اول۸۵

۴ ارغنون/شماره۱۴/درباره شعر/ وزارت فرهنگ وارشاد/چاپ دوم تهران۸۶

* بڕوانە هەفتەنامەی سیروان ژمارە۹۲۰(عەقڵانییەت وشێعری مۆدێڕنی کوردی) لەنووسینی عەبدولقادرنیازی

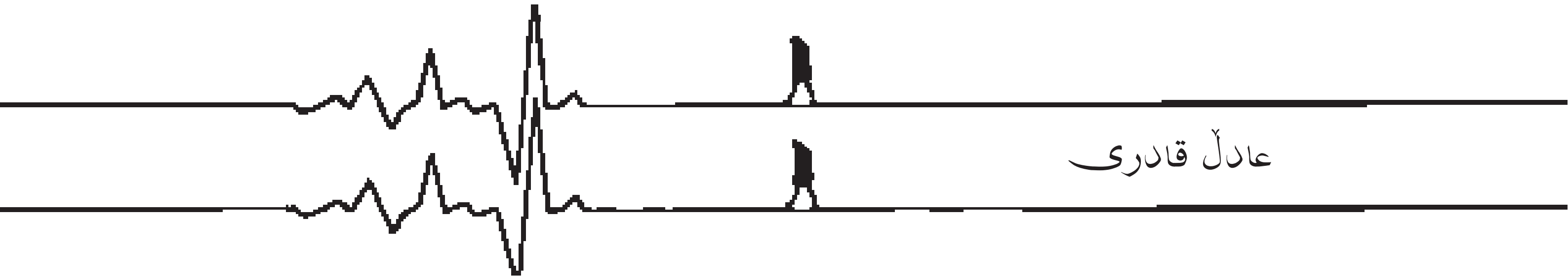

عادڵ قادری

شیعری بەرەی چوار و دەرکەوتنی دۆزەخ

(وردبوونەوەیەکی فەلسەفی-ئەدەبی لە ماناکانی بەهەشت و دۆزەخ/نیشتمان و غوربەت)

شیعری ئێمە زۆری بەبەرەوە ماوە تاکوو وەکوو پانتایەک لە ئەزموونی سووژەی شەقەکراو و "شارنشین" چاوی لێبکەین، ئەم حاڵەتە بۆ بەشی هەرە زۆری مێژووی شیعری نوێی ئێمە راستە. هۆکارەکانی ئەمەش سەرەڕای ئەوەی کە دەگەڕێتەوە بۆ بەرگرییەکی تەواوی من لە چەمکی"چاوەڕوانی" (١)expectationsبەخەونی دەرکەوتنی نوێتری ئەزموونی تازەتر، وابەستەی ئەم خاڵەشە کە رەهەندەکانی ئەزموونە شیعرییەکانی ئێمە بەکەمترین حاڵەت تیۆریزە کراون و لایەنە تازە و کۆنباوەکانی شی کراونەتەوە، بەداخەوە زۆربەی هەوڵەکان لەم بوارە گشتی بێژییەکی هاوبەش و پێداگرییەکی چەندپاتەکراو لەسەر کۆمەڵێک ئاماژە و بنەمای تیۆریکە، هەمووومان لە دیسکۆرسی ئێستای شیعری بەرەی چوار دەشێت ئەمەمان قبووڵ کردبێت کە لە دواجار دا "دەق" سەرچاوەیە و تیۆری تەنها ئیمکان و شیمانەکانی دەقی هەنووکە بۆ "دەق"ی داهاتوو کەشف دەکات و دەیخاتە ڕوو. دیارە لەم تێڕوانینە دا شیعر نە چوارچێوەیەکی کلاسیکی و نەریتی پێناسەکردنی بۆ بە گریمانەگیراوە و نە هەندێک باس و خواسی تیۆریک و پێناسەی گشتی پاساوهەڵگر(٢)justified بە بەری دا کراوە. بەڵکوو شیعر "ئەگەر بە دەربڕینێکی ناچاری زمانییەوە بیڵێم": رووە نادیار و لاشعوورەکەی وجوودی سووژەی ئێستای ئێمەیە لە فۆرمێکی زمانی گشتی دا. واتە گریمانەی سەرەکی و بنەمایی پشت ئەم وتانەی من ئەوەیە کە شیعر نە ریسالەتێکی دیاری بۆ دەسنیشان دەکرێ و نە پێناسەیەکی جێگیر و تەنانەت پارادایم (٣)paradigmیش وەردەگرێت بەڵکوو شیعر لە دواجار دا لە هەناوی دەق دا خۆی مانیفێست دەکات و دەقیش ئەوەندەی نیشانەیە بۆ بوونی شیعر ئەوەندە خودی شیعر نییە ئەگەر لاکانیانە بێژمی. ئا لێرەدایە کە چاوەڕوانی، سەودای داهاتنی شیعریتر و ئەزموونی تازەتری لەسەر دایە. وەکوو دیارە شیعر لە رۆژهەڵاتی کوردستان لە رووە زمانی و وجوودییەکەی دا دەرکەوتنی زەق و دیاری خۆی لە ئەزموونی بەرەی چوار یان باشترە بڵێم "ئەزموونەکان"ی بەرەی چوار دا مانیفێست کرد. پێشتر شیعری ئێمە سەرەڕای هەموو هەوڵ و توانست و گەشانەوەکانی(زۆرتر لە رووبەرە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکەی دا هەڵبەت و کەمتر لایەنی شیعر وەکوو جیهانێکی خۆبژێو) لە ژێر سێبەری ئایدۆلۆژیای جۆراوجۆری ئایینی و چەشنێک لە حیکمەتی ئیسلامی و دیسکۆرسی ناسیونالیزم(کە لە خۆگری نەریتگەلی کوردانە و حەزی نوستالژیک بۆ سرووشت و چەشنێک رەسەنایەتی رەشماڵانە و خێڵەکییانە بووە؛ بەگشتی بەو پێناسە و فامە ئایدۆلۆژیک و تەنگەبەرەی کە لە ناسیونالیزم و نەتەوەخوازی هەیبووە) "کرانەوەیی" و لادان و شکاندنی تێدا قەتیس کرابوو. شیعری بەرەی چوار دەرئەنجامی وشیاری بووە لەبارەی پێشینەی کەلەپووری شیعری پێش خۆی، وشیارییەک کە بە پلەی یەکەم دا لە ئاستە وجوودیی و سایکۆلۆژییەکەی هاتۆتە ئاراوە، نەک تەنها لە ئاستە تیۆری و مەعریفییەکەی دا. واتە سووژەی شیعریی ئەم شێوازە شیعرە ئەوەندە "هەست" و "ئارەزوو"(٤)desireیەکی وجوودی بۆ فامی وجوودی خۆی بزووتووە، ئەوەندەش لە تیۆرییەکان (هەم بۆ فامی جیهان و مەعریفەی نوێ و هەمیش بۆ فراونکردنی فۆرم و تەکنیک و پێکهاتە شکێنی لە دەق دا) کەڵکی وەرگرتووە، هەرچەند بێگومان ئەم حاڵەتە هەموو ئەزموونەکان ناگرێتەوە. لە رووبەرێکی پاژتەوەرانەتر(جزءمحور) دا ئەگەر باسی کەم دەڵێم: سووژەی شیعری لەفامی خۆی بۆ شار(بۆ نموونە ئەزموونی سوارە و شیعری شار) ورد بۆتەوە، و هەوڵی دا خۆی بە مەعریفە و تیۆری نوێ وشیار بکاتەوە. بەگشتی ئەزموونی سووژەی کوردی لە شیعری بەرەی چوار لەو خەون و مۆتەکە وجوودییەوە سەری هەڵ دا کە من پێی دەڵێم وشیاریی دۆزەخ. یەکێک لە لایەنەکانی سووژەی کوردی هەر بەم ئاراستە گشتییە دا ئەزموونکردنی غوربەتە. غوربەت لە ئەدەبی کلاسیک و نوێی ئێمە دا چەمکێکی نادیار و "غەریب" نەبووە بەڵام مانا و شکڵەکانی جیاواز بووە و ماهییەتی هەر کامەیان بە پێی پێگەی فامە وجوودییەکەیان هاتۆتە ئاراوە، ئەمەش لەناو ئەو ژینگە وجوودییەی کە وشیارییان مەجالی فامی بۆ رەخساندووون.

غوربەت لای شاعیرانی کلاسیکی ئێمە لە باڵاترین حاڵەتی دا دابڕان و "هیجران"ێک بووە لە یاری ئاسمانی یان زەمینی(کە یاری زەمینیش لایەنێکی میتافیزیکی و ئایدیالیستانەی هەبووە و دەتگوت دەرکەوتەیەکە لە "جەمال"ی ئیلاهی و لە دواجار دا شارێگەی فامی یاری ئاسمانی(پەروەردگار) بە سەرزەمینی یاری زەمینی دا دەڕۆشت)، غوربەت لای سوارە و لە شیعری شار دا دوو ڕەهەندی هەیە یەکەمیان ڕەهەندێکی نوستالژیکی شیعریی و چێژ بەخشە و دووهەمیان هەڵاتنە لە فەزایەکی نوێ بە ناوی شار کە ماهییەتی پێوەندی و فۆرمی ژیان و خۆشەویستی و تەکنیکەکانی ئازاری دەدەن، لە ڕووی دووهەمەوە سووژەی شیعریی بەرەی چوار ڕاست پێچەوانەیە واتە سووژەی شیعریی لەبەرەی چوار لەو فەزا دووکەڵاویی و پڕهەرا و تکنیک و ئاڵۆزە هەڵنایەت بەڵکوو هەموو ریسک و تاڵی و ناباوی و دژەباوی و سووکی و چرووکی و داڵغە و خەم و عەشق و هەرزەگی و...بەگشتی ئەو شتەی کە من پێی دەڵێم"غوربەتی تازە"دەبینێت و لەناوی دا دەست دەکات بە ژیان و بوون، خۆی بەرەوروی دەکاتەوە و ڕەوایەتی دەکات. بۆیە ئەم بەرەیە سەرەڕای هەڵگرتن و کرانەوە بەرەوڕووی ئەم غوربەتە تازەیە، لەخۆگری لادان و دابڕانێکیشە لە فۆرمە ناسیونالیستییەکەی غوربەت، واتە ئەو بنەمایانەی کە دیسکۆرسی ناسیونالیزم بۆ پێناسەیەکی تەنگەبەر و سادە و وێنەیەکی بێخەوش و بەهەشتییانە لە نیشتمان دەیخستە روو شکا، وێنایەک لە ئاوێنەی نیشتمان و غوربەت وەکوو دوو شوێنی بەرهەست و عەینی ئیتر کەوتە پەراوێزەوە و ڕەخنە کرا. نیشتمان ئیتر ئەو شوێنە نەبوو کە هەستی غوربەتی تێدا نەکەی، نیشتمان ئەو جیهانەیە کە هەموو هەست و ئەزموون و وجوود لە کاتی وشیاری و ناوشیاری دا ڕەنگی دەگۆڕێت، نیشتمان لەم ئەزموونە دا ئیتر تەنها بە واتای شوێنێک نییە کە داگیر کرابێ و دەبێت لە دەستی غوربەت سازان و داگیرکەران دەربهێنرێت بەڵکوو ئاماژەیە بۆ نادیار و ناشوێنێک، بو ئەو هەرێمە دەروونی و وجوودی و ناکۆتایانەی کە پڕن لە پرسیار و غوربەت و ریسک و شکان و مردن.

وەک دەبینین لەم دێڕە شیعرانە دا ماناکانی نیشتمان و دەرکەوتنی غوربەت لە کۆمەڵێک نیشانەی زمانی و فۆرمی دەربڕین و ئاخافتن دا گۆڕانیان بە سەر هاتووە؛ نیشتمان لێرە دا ئیتر بەهەشتێکی ئایدیال نییە بەڵکوو دۆزەخێک لە وشیاریی "نەوت" و گڕ:

ئەی کە نەوتێ نەبوو
تا نیگەرانی بێنەوتی
نیشتمان بم
تا چرایەکی
حەرام بم بۆ
مزگەوت و
مەدرەسە فێری ئەلف و بێی
عەرەبی کەم!
:[ئەلف تا ی
هازا گوی و
هازا مەیدانی دونیا و
دینم درزێکە وەک بینین:
یا کەریم
گمەگمێ لە گومبەزی دەروونمەوە دێتە دەرێ
تۆ بڵێی سەیزادەکەی سەراوی کام قامیشەو
لە تووووورەوە تا
سووووور ترم ئەکا لە تۆ
شاعێر ترم ئەکا لە خۆم و
خواااا ترم ئەکا لە تەنیایی

جەمیل موڕادی، موناجات

یان لەم دێڕانەی خوارەوە کە بەرئەنجامی ئەزموون و فامێکی تازەیە لە "زەمان" و نازەمانییەت و نانیشتمان و هەموو ئەو شتە تازانەی کە دەشێت پاش "نا"یەکی غەریب و وشیاری دۆزەخییانەی سووژەوە سەری هەڵدابێ:

زەمان تاقورس تربێ
شەهیدحەریفی سەری خۆی نابێ/
من زەوی بووم وگشتی
تۆشەهیدبووی وزەوی
گشتیی زەمان بوو و نیشتمان
.....
شەهیدبوونە لە کەوش دا
سەفەرە لەئەبرێشەمی زەمان دا و
خەون بەکڵاوێ کەشەهیدنەیبوو و
نیشتمان لەسەری نا
قادر نیازی، زەمان بیرەدا نەڕۆشتووە

هەر وەکوو لەم دێڕانەی کۆتاییش دا دەبینین مانای نیشتمان ڕەخنەکراوە و مانایەکیتر لە نیشتمان و هاوپێوەندە واڵاکەی(شەهید) خراوەتە ڕوو. نیشتمان ئیتر شوێن نییە لەم ئەزموونە دا، نیشتمان ئەو هەرێمانەیە تا ئێستە بۆی نەڕۆشتووین "وەکوو زەمان"!

نیشتمان پێدەچێت عینجە و فینجەی شاعیرێک بێت کە شار... خەونی لێ تێک داوە/چووە!۵ ئەو خەونانە بێ کە پێدەچێ حەسەن دیبێتی۶، یان قەفەسێک بێت بەمانای قالاو۷ یان غوربەتی ئەو شاعیرانە بێت کە بۆ بێتاقەتی شاعیرن۸ یان... وەها فامێک لە نیشتمان لە ڕەهەندە گشتییەکەی دا گەیشتن بەم تێگەیشتنەیە کە ئیتر سەزەمینێکی کۆنکرێت و لەژێرپێ ناشێت و ناتوانێت "بەهەشتی سەر ڕووی زەمین بێ...ئاوی

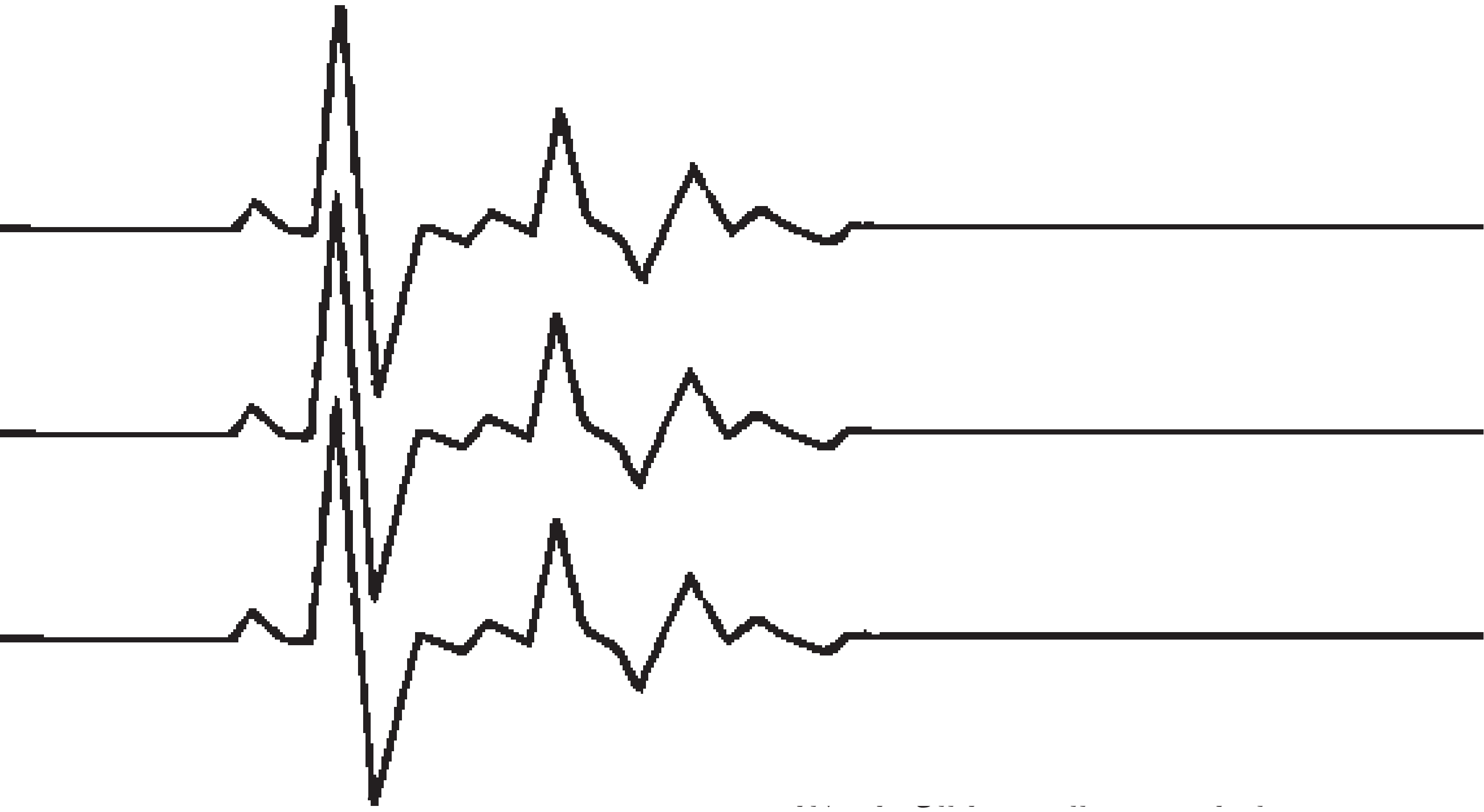

کایەوە. وشیاریی دۆزەخ و دۆزەخی وشیاریی هەناوی سووژەی شیعریی ئەم بەرەیەی گڕاوی کردووە.٩

لە کۆتایی و لەم باسە کورتەدا دەشێت بڵێم مانا و فۆرم و شکڵەکانی غوربەت و نیشتمان یەکێک لەو تەوەرانەیە کە دەبێ لە ئەزموونی سووژەی شیعریی کوردی دا تیۆریزە بکرێت و بخرێتە روو چوونکوو ئەگەر بەدەر لە پرۆژەیەکی تیۆریزەکردن و خوێندنەوە و تەئویل و دواتر رەخنەکردن ئیش بکەین تووشی غوربەتێکی زیاتر و کارەساتبارتر بە ناوی غوربەتی خوێنەر دەبین کە لەگەڵ ئەم سووژە شیعرییە دا ناکۆک و نابووگە. ئەمەش جەوهەرێک بە ناوی بزۆزیی و دینامیک بوون و نەوەستان لە هەناوی شیعری ئەم بەرەیە دەخاتە ژێر مەترسییەوە.

پەراوێز و سەرچاوەکان:

-١چاوەڕوانی بەم واتایە لە لایەن دامەزرێنەران و هۆگرانی رێبازی کونستانش دوو لایەنی هەیە لایەنێکی زەمانی و لایەنێکی تاکی و فەردی لە هەر دوو لایەنەکە داکۆکیکەری تازەتربوونەوەیە. چاو لە "رامان سلدن، پیتر قیدسون ترجمە عباس مخبر، نظریەهای معطوف بە خوانندە؛ ،ص ٧٤- ٧٧" بکەن و هەروەها "کتێبی کورستان، وەرزنامەیەکی تیۆری، ئەدەبی، کولتووری، ژمارە ٢، هاوینی ٢٠٠٣ل ٣٢١

-٢بۆ باسێکی تایبەت و پسپۆرانە لەسەر چەمکی پاساوهەڵگریی و پاساوەرگریی و هەروەها وەکوو کلاوڕۆژنەیەک بۆ ئاشنابوونی زیاتر لەگەڵ هەندێک تیۆری زانستی-فەلسەفی بەمەبەستی تیۆریزەکردنی ئەزموونی بەرەی چوار چاو لە وتاری"آیا معرفت، باور صادق موجە است؟نووسینی ادموند گیتیە، ترجمە؛ شاپور اعتماد" بکەن لە گۆڤاری "ارغنون، فلسفەی تحلیلی،چاپی دووهەم، ژمارەی ٧و٨، زستانی ١٣٨٦ ل ٣٢٠".

-٣پارادایم لێرەدا بەو واتا زانستییەی(کە لە زانستی فیزیاوە هاتووەتە ناو باسە فەلسەفییەکان) کە تووماس، ئێس، کوهن باسێ دەکات واتە رەوتێکی

لەبەستێنی زەمان دا دێتە ئاراوە و شکڵێکی جێگیر لە دیاردە یان شتێک دەدا بە دەستەوە، بێگومان شیعر لە جیهانی مودێرن دا هەڵگری وەها تێروانینێکی کراوەی بواری فەلسەفەی زانستیش نییە و لە شیعری کوردی رۆژهەڵات دا بەرەی چوار لە ئەزموونی سەلماندن و گەشاندنەوەی ئەمە دایە. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ئەم باسە و پارادایم چاو بکەن لە کتێبی" کوهن، توماس، اس. ساختار انقلابهای علمی، ترجمە عباس طاهری، نشر قصە"بخش فلسفە علم پویا ل ٢٧تا٥٣

-٤ئۆنتۆلۆژیای ئارەزو و پرۆسێسیوسەکانی بە سوژەبوون، وتارێکی ئینتەرنێتی ئەبووبەکر جاف کە لە کەلتوورمەگەزین دا بلاو بۆتەوە.

٥و٦و-٧ئاماژەیەکی شیعرییانە بۆ سێ دەفتەرە شیعری بە عینجە و فینجەوە چ شار؛ ساڵح سووزەنی و کڕاکە؛ رەزا عەلی پوور و قالاو یانی قەفەسێکی خاڵی، کەماڵ ئەمینی.

-٨ ئاماژە بۆ یەکەم دەفتەرە شیعری تازەی سەلاح موحەمەدی"بۆ بێتاقەتی شاعیرم".

-٩هەروەکوو لە شوێنیتر و بەوتاریتریش باسم کردووە لایەنی بووناسانەی ئەم ئەزموونە و تەنانەت کۆی ئەزموونی شیعریی ئێمە ئاوری لێنەدراوەتەوە و من لە پرۆژەیەکی تاکەکەسی دا و لە سەر چەند شاعیری دیاری ئەم بەرەیە ئیشم کردووە و وتارگەلی دوور و درێژم نووسیوە کە بەشی زۆریان هێشتا بلاو نەبوونەتەوە. پێشتر لە یادداشتێک بە ناوی "ئەزموونی نوێتر خواز و گەڕان بە دوای هەرێمەکانیتری بوون" کە لە رۆژنامەی هیچ دا بلاو بۆتەوە ئەم بۆشاییە تیۆریک و فیکرییەم لە پانتای خوێندنەوە و رەخنەی ئەزموونی شیعریمان دا بەگشتی ئاماژە پێداوە، پێویستە بڵێم شاعیرانی ئەم بەرەیە لەوە زیاترن کە ناویان لێرە دا هاتووە و من تەنها ئەو شیعرانەم کە لەبەردەست بووە بۆ مەبەستی باسەکەم هێناومەتەوە، ئەگینا ئەم بەرەیە شاعیرانی زیاتری هەیە کە بەداخەوە بەشێکی زۆریان کتێبیان چاپ نەکردووە و دەقەکانیان بە ئاسانی نابینرێنەوە.

ل‌ە شارەوە بۆ شیعر

تێڕوانینێک بۆ چەمکی مەدەنی لە شیعری نوێی کوردیدا.

سەلاح موحەمەدی

کاتێ وشەی شیعر بە کار ئەهێنین مەبەستمان دونیایەکی پڕ لە ئیمکانی زمانیە، دونیایەک کە دواجار لە پڕۆسەیەکی داهێنەرانەدا زەین و جیهانبینیی شاعیر ئەخاتە قووڵایی خۆیەوە.پێم وانییە هیچ دەق و خاوەن دەقێک بتوانن مکورانە بڵێن سواری شەپۆلی شیعر بوونە؛لە راستیدا دەقی کارا و پڕۆفشناڵ ئەتوانێ ئیمکانی زمانی بخاتە پڕۆسەیەکی بازنەیی خۆبونیاتنەرانەوە.واتە شیعرئەتوانێ قووڵایی ئیمکانی زمانی و زنجیرەی ناکۆتای وشە و زمان بە شێوەیەکی جوانتر بخاتە روو.بەردەوام بیرە سواو و رۆژانەییەکان،ئایدۆلۆژی و روانینە یاسامەندەکان کاریان بۆ چەوتاندنی زمان و پشت گوێ خستنی پانتای گەورەی زمان و رووماڵکردنی رۆژانەیی زمان بە سیمایەکی رووکار و کەم بایەخ کردووە.
کەچی ئەوە شیعرە یەکەم بەرەنگاری بێ بایەخ کردنی زمانە، زمانی شیعرییە کە هیچ عورفیاتێکی سایکۆلۆژیانە نایگاتێ و بەردەوام مەودایەکی زۆر لە پێشەوەی زمانی عورفیدایە و بە واتای راستەقینەی شیعر بە بارگاوی کردنی زمان بە ستاتیکا و تەکنیکی زمانی ، زمان لە پلەی بەهادار و شایستەی خۆیا دائەنێت. کەواتە بە یارمەتیی شیعر و بارودۆخی شیعر لە جیهانبینیی ئێمەی شاعیردا و واقیعی چەند و چۆنی هەستکردنی کۆمەڵگای ئێستای کوردستان بە شیعر، تەوەری شار و شیعر یان روونتر بڵێین چەمکی مەدەنیی شیعر شرۆڤە ئەکەین.
بێگومان یەکەم فیشەک کە بە ناوچاوانی شیعرەوە ئەنرێ، بە ستاندارد کردنی زمانی شیعر و پێناسە کردنی کلیشەیی شیعر ئەینێت و تووشی دەیان دەردی وەکوو ئایدۆلۆژی ، عورفی بوون و ئیفلیجی زمانیی ئەکات کە لە ئاکامدا بەرهەمی شیعریی ستاندارد بە شێوەیەکی بەربڵاو و کوشندە لە خۆی ئەخاتەوە ؛ لە بەرانبەردا تا دێ دەقی تێژبینانە و پڕۆفشناڵی ئەخاتە پەراوێزەوە.

بە رووەکەی تریدا کە رووی بەردەنگ و خوێنەرە ، رێژەی خوێنەری چالاک و تێژبین کە خوازیاری دەقی تەکنیکی و جیاوازن کەم ئەبێتەوە و رێژەی ئەو بەرهەمانە کە بایەخی تەکنیکی و هونەرییان لاوازترە زۆرتر ئەبنەوە و کڕیارەکانیشی لە دووتوێی شەهوەتێکی ناهونەرییەوە ئەبنە یەکێک لە هۆکارەکانی بەرهەم هاتنەوەی دەق و زمانی بە کلیشە و ستاندارد کراو؛ واتە ئەو جۆرە دەق و خوێنەرانە وەکوو تەواوکەری یەکتر ئەبنە هۆکاری بەردەوام خرەفاندنی یەکتر. ئەمە بە واتای باند و دەستە بازییەکی کوێرانەی ئەدەبییە و" هەندێجار ئەتوانین بەرهەمە کولتوورییەکانی ئەم تێڕوانینە عەشیرەییە وەکوو هونەر هەژمار بکەین ، بەڵام بە گشتی وەکوو پیشەی دەستی بەرجەستە ئەبنەوە و لەوە زیاتر تێناپەڕێن.١". لێرەوە هیچ هەوڵێک بۆ نادیدە گرتنی قۆناغەکانی شیعری کوردی لە ئارادا نییە و نامانەوێ بەرهەمی هەموو شاعیرێک دوورپێچی حوکمێکی دوور لە رەوشت و ئیخلاق بکەین؛ گومانی تێدا نییە شیعری کوردی بە گشتی پێستر خاوەنی ئەزموونی سەرکەوتووش بووە و چەندێن قۆناغی باشی بڕیوە؛ بەڵام لە هیچ حاڵەتێکدا بەرپرسیارێتیی سەر شانی شاعیر کەم نابێتەوە بەرانبەر بە دەقەکەی؛ رەنگە کەم بن ئەو شاعیرانە کە بە شەهامەتەوە دان بە ناتەواو بوونی ستایل و ستانداردی فەشەل هێناوی خۆیاندا بنێن و لانی کەم ئەگەر خۆیان لە بەرهەمەکانیاندا گۆڕانکاری ناکەن ، هیچ نەبێ هیوایەتی نوێگەری و ئەزموونی تازە لە کەسانی دیکەدا نەکوژن. بۆیە ئەگەر شاعیرێک بیر لەو وتار و دیسکۆرسانەی دەور و بەری نەکاتەوە و کاربۆشکاندنی هەیبەت و شکۆی حەکایەتەکان نەکات و کاردانەوەی هونەری و تەکنیکی لە بەرانبەریاندا نەنوێنێ، ئەبێ گومان لە شاعیر بوونی خۆی بکات ـ ئەگەرچی شاعیری پڕۆفشناڵ وەکوو سروشتێکی ئەکتیڤانە بەردەوام گومانی لە شاعیربوونی خۆی هەیە ـ

؛بەڵێ غیاب و کەمرەنگ بوونی چەمکی مەدەنی و شاریانە لە ئارادایە.کەمتر لە دوو دەیەی پێش ئێستا بەرەیەکی نوێ لە شاعیران بە کەڵک وەرگرتن لە خوێندنەوەی ئەدەبی جیهانی و گەیشتن لە تیۆرە باشەکانی ئەدەبی جیهانی توانییان کۆمەڵێک درز و کەلێنی شیعری کوردی پڕ بکەنەوە و هاوکات بە خوێندنەوەی فەلسەفە ، دەروون ناسی و کۆمەڵناسی و ... ئاستی شعووری ئەدەبی و جیهانبینیی خۆیان بەرز بکەنەوە و بە شێوەیەکی ژیانکراو لە هەندێک لە دەقەکانیاندا وەکوو کاریگەری بەرجەستەی بکەنەوە. کەچی پەیوەندیی نێوان لقی و دیالکتیکی نێوانی ئەو بوارانە کە خۆی لە خوێندنەوەی کولتووری و کالچرالیستیدا ئەبینێتەوە کەمترین بابەت بوو بۆ وررووژاندنی واقیعیێ دیاری وەکوو هاونشینیی شیعر و مەدەنیەت و هەست کردن بە شارنشینی؛ بە داخەوە زۆربەی دەقەکان سەریان لە پۆلی فەلسەفە و زمانەوانی، نمایشکردنی دال و مەدلوول و چەندین بابەتی دیکە دەر هێنا و بە هۆی توندڕەوی و دووبارەیی بوونەوە بە هۆکاری هێواش بوونی ڕەوتی داهێنەرانەی شیعری کوردی دەرچوون بە جۆرێک کە بەردەوام هەر کارتە و بەتاڵ ئەبێتەوە بە ئاراستەی ستایل و چوارچێوەیەکی دیاریکراودا. لە هەمان کاتدا کە پڕچەکن بە تەمهید و تەکنیکی نوێی شیعرییەوە، تا رادەیەک وەکوو بە جێهێنانی ئیرادەت بە سەلەف کار ئەکەن. گەلێکی زۆر دەستەواژەی بە روخسار پاستۆراڵ و لە ناخەوە لادێیی لە دەقەکاندا کۆدی جیهانبینی و کردنەوەی فەزاکانن ؛ تا ئێستاش لە ژێر درەختێکا ، بە سەر شاخێکەوە، لە ژێر هەورێکا ، بە دەم زریان و شنە باوە ، لە جادەیەکی دوورە شاردا قەتیس ماون و ئەمانە بوونەتە جوگرافیای خەیاڵیی نێو شیعرەکان و— ئەگەرچی بە گریمێکی پڕ لر چەندییەتیشەوە تەنانەت — ئێستاکەش بولبول و گورگ و کانیاو لێمان ئەوەڕن.

بەڵام ئایا ئەمانە لەمسکراوی شارن و وەکوو بەشێک لە ژیانی مەدەنیمان بەردەوام ئەزموونی ئەکەین؟ ئەو تێگەییشتنەمان لە کوێوە سەرچاوە ئەگرێ کە بۆتە هۆی دروست بوونی بەربەست لە بەردەم پڕۆسەی نووسین لە شاردا؟

ئەگەر واتا خوازی و گرنگیدان بە ناوەڕۆک هۆکاری مانەوە بن لە عورفیات و زمانی بە ستاندارد کراوادا ، ئەتوانین بڵێین نەدیتن و گرنگی نەدان بە بینراوەکان لف و هاوکاری واتاخوازی و ناوەڕۆکە ؛ بەم واتایە کە لە هەر دەقێکی شیعریدا ئەزموونی زمانی و تەمهیدی شاری بە دی نەکرێ ، جیهانبینییەکی چوارچێوەداری لە پشتەوەیە ؛ جیهانبینییەک کە پڕە لە حەکایەتی گەورە و تاک ڕەهەند و ڕێگە بە بابەتی تازە بۆ بە پراکتیکی کردن لە ڕێگەی شیعریەتەوە نادات؛ واتاخوازی و چوون بەرەو قووڵایی لە زماندا پەیوەندییەکی بەهێزی لەگەڵ میتافیزیکدا هەیە ، واتە دیسکۆرسی هەرە گەورە تا ئێستاش لە کۆمەڵگای کوردیدا بە ئابدارچی و سەرۆکی شیعریشەوە بڤە میتافیزیکیەکانە کە غیابی ئەزموونی تازە و و بەکار نەبردنی تەکنیک و ڕێکاری نوێی لێئەکەوێتەوە و هەر وەک چۆن میتافیزیک مرۆڤی کۆیلە و بە قەفەزکراوی ئەوێ و روخسەتی ڕەهەندی جیاواز و ناعورفیی پێنادات ، ڕێژەی بینین و هەستەوەری بۆ هەموو شتێ لە ئاستی هەمان تاک ڕەهەندی و تەنانەت پلوراڵی ناتەندروست و گشت خوازدا ئەهێڵێتەوە؛ ئەگینا چۆن دەیان دەقی شیعری ئەخوێنیتەوە بەڵام هەست ناکەی خاوەن دەقەکانیان لە شاردا ژیاون؟ چۆن ئەو هەموو فەزایە لە ئەتمۆسفێری سەیالی شاریدا کاردانەوەیەکی کجا مەرحەبای هاوچەشنی ... و شەقیقەی بە نیسبەتی شارەوە لێئەکەوێتەوە؟ بێگومان ئەمە ئەگەڕێتەوە بۆ بنەمای سەرتاسەر بینی عەقڵی تاکی شاعیر و نا شاعیری کورد و بە جۆرێک لە ناخودئاگادا ریشەی کوتاوە کە بومبارانی ڕۆژانەی دیاردە گلووباڵییەکان کاریگەرییەکی ئەوتۆی بە سەرییەوە نییە؛ ئەگەرچی لە کۆمەڵێک کەرەستەی نوێ و شارییانە کەڵک وەربگیردرێ، هیچ دەرکەوتەیەکی نییە جگە لە ڕەهەندە کۆن و تەنانەت عەشیرەییە پلوراڵییەکەی ٢. بە ناوهێنانی وشەی شار کۆمەڵێک بابەتی وەکوو مۆد، پەروەردە ، بیناسازی و سینەما و... بەرجەستە ئەبنەوە و مرۆڤ لە ناوەڕاستی پانتایەکی ئینفۆرماتیکدا بوردمانی ریکلامی ئەکەن ، کەچی بە سەر هەرەزۆری شاعیرانی کوردەوە کاریگەرییەکی ئەوتۆی بۆ خوڵقاندنی شیعری شاری نەبووە.

شار ئیمکانێکی پڕ لە پارادۆکسە ، ئەگەرچی لە رواڵەتدا ئاساییە بەڵام ژیانی مرۆڤی شاری پڕە لە رەنج و قەیران؛ لە زۆربەی دەقە شیعرییەکاندا نە ئاسەواری شار دیارە و نە قەیران، بەڵکوو بە پێچەوانەوە بەردەوام جۆرێک مەیلی ئینکار و نادیدە گرتنی نیشانەکانی شار لە ئارادایە و ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ بۆتە هۆی دروست بوونی سووپەر ئیگۆیەکی سامناک بۆ دووری کردن لە دیالکتیکی شیعر و شار.ئەو ناخودئاگایەی کە شاعیری کوردی لە فەزای سیڤیلی مودێڕن دوور خستۆتەوە بەشێکی ئەگەڕێتەوە بۆ کوشتنی دەرفەت و ئەزموون و لە ئاکامدا شانازییەکی کلیشەیی لێئەکەوێتەوە.

بگرە ئەمانە و سەدان دێڕی دیکە سەبارەت بە خۆشی و ناخۆشییەکانی ژیانی شاری بنووسین هیچ لە گرنگی و پێویستیی دیالکتیکی شار و شیعر کەم ناکاتەوە.ڕەخنەمان لەو دەقە شیعریانە گرت کە تیایاندا هەست بە بوونی شار ناکەین و فۆرم و بنەما و فەزاکانیان دیالۆگی زەینی و عەینی لەگەڵ شاردا ناکەن؛ هاوکات کۆمەڵێک دەقی دیکە هەیە کە بە شێوەیەکی رووکەشکارانە بە کەڵک وەرگرتن لە هەندێ دەستەواژە و دیاردەی شاری هەوڵ ئەدەن زمانێکی شاری و فەزا و فۆرمێکی شاری بەرجەستە بکەنەوە ؛ بەڵام بەم شێوەیە نە ئایندە خوازیی یۆتۆپیای سەقەت دەستەبەر ئەبێ و نە دیستۆپیای مابەینی گشتییەتی شار و خودی شاعیر. گرفتی

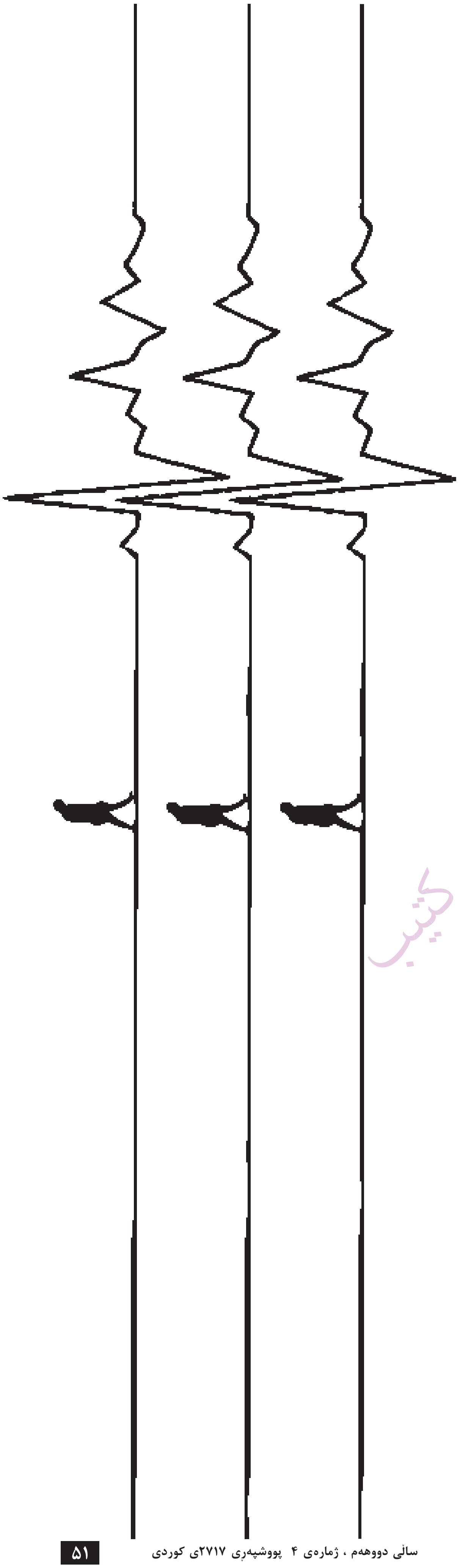

سەرەکی یان غیابی شارە ، یان بوونی شار بە شێوەیەکی کارتۆنیی هاوچەشنی دیموکراسی و پەروەردەی کارتۆنی و ...؛ کێشەی سەرەکی لە بینینی واقیع و بە بینراوکردنی جیهانی واقیعەکاندایە"تێگەییشتنە گشتگیرەکانی ئێمە لە جیهان بەردەوام پابەندمان ئەکەن بە لە بەرچاو گرتنی بنەرتێکی گشتی و سەرانسەری بۆ بنەمای هەموو شتێک و لە ئەنجامدا وردەکارییەکانی ئەزموونی خۆمان لە شتەکان و تەنانەت خودی شتەکانیش بە ئاسانی نادیدە ئەگرین ... و بەم شێوەیە عەینییەتە بەرجەستەکانی جیهانی خۆمان نادیدە ئەگرین"٣.

بۆیە زۆربەی دەقەکانی شیعری نوێی کوردی نەیانتوانیوە رەهەندێکی سیڤیلیزە کراو و شاری بە شێوەیەکی جیددی لە پانتای بەربلاَوی زمانی کوردی دەربکێشن و دەقی رام نەکراوی لێ نمایش بکەن؛ رەنگە هەندێ کەس بە بەکارهێنانی وشەی لووس و بوورسی هەوڵ بۆ پەردە پۆش کردنی ئەویدیی گەورەی دەروونیان بدەن و لەو رێگەوە ژێستی براگەورەیی بۆ خوێنەر و شاعیرانی دیکە بگرن؛ بەلاَم ئێستا زمانی تاکی ئاسایی لە رێگەی پرۆگرام چەت و تۆڕە کۆمەلاَیەتی و بە گشتی فەزای سایبرییەوە زیاتر زاراوەیەکی مەدەنی و شارییانەی گرتوتە خۆی و ئەگەر توندرەوانە نەبێ لە زۆربەی جۆک و نوکتە و پەیوەندییەکانی دیکەدا ئەدەبییەتێکی مەدەنیانەتر ئەبینرێت. لە بەرانبەردا زۆربەی دەقە شیعرییەکان سەرقاڵی ئیلیتیزمێکی دووبارەیی و سواوی هەمیشەیین.

لە راستیدا بەم پێناسەوە لە زۆربەی دەقە شیعرییەکان، ئاساییە ترافیکی خوێنەری شیعری نوێی کوردی بۆ ئەم ئاستە پڕ شەرمەزارییە دابەزێ.

گوزەر نەکردن لە ستاندارد و بنەما سنووردارەکانی شیعر هۆکاری قەیرانی دەق و خوێنەرە و دیوی شارستانی و مەدەنیەتی شیعری خستۆتە پەراوێزەوە. ئەگەرچی هەندێ دەقی نوێی شیعری کوردی رەچاوی چەند سەنتەری و فرەرەهەندی ئەکەن و چەندین کارتی یاری ئەخەنە بەر دەست ، بەلاَم زۆرجار ئەو کارتانە بۆ بێتاقەتی دەرکردنی خودی شاعیرە نەک هاوبەش و دابەش کردنی جیهانی شاعیر و شار؛ زۆر جار بە کارهێنانی وشە و نیشانەی شارییانە بۆ دوانەکەوتنێکی رووکەشە لە کاروانی شار نەک سەر قافڵەییکردنی پرۆفشناڵیی زمان بە بەکگراوندێکی مەدەنی لە شیعردا. شیعری نوێی کوردی بە بانگەواز و ریکلام ناتوانێ خوێنەرە سووتاو و ئاف کراوەکانی ئاشت بکاتەوە؛ مادام شاعیربە کردەوە و واقیع لە شاردایە، پێویستە لە رێگەی تەکنیک و یاریی زمانیی تێکەڵ بە ستاتیکاوە خۆی لە زاراوەی خوێنەر نزیک بکاتەوە؛ راشکاوانەتر بڵێم: پێویستە زمانی سەر شەقامیی خوێنەری سەر شەقام بە شێوەیەکی تەکنیکی و ستاتیکایی لە رێگەی دەقی شیعرییەوە بە خواردی خودی خوێنەر بدرێتەوە.زمانی سەر شەقام بە هۆی تەوژمەکانی ژیانی مودێرن و کولتووری بەکارهێنەرانەوە بەردەوام لە گۆڕاندایە و ئەتوانین بڵێین رۆژانە لەگەڵ گۆڕان و لەت لەت کردنی زەینییەتەکاندا زاراوەی نوێ دروست ئەکات؛ هەر چەشنە مۆد و کەرەستەیەکی مودێرن کولتوور و لەحنێکی نوێ ئەخولقێنێ و هەر تاکێکی شاری بیەوێت لە بەرانبەری بابەتە نوێیەکان و ئەو کولتوور و زاراوانەدا کە خۆیان ئافرێنداروی بابەتە نوێیەکانن خۆراگری بکات پەراوێز ئەخرێت.کەوابوو شاعیرێک کە خۆی لەو بارودۆخەدایە پێویستە

له ڕێگەی توانای زمانی و زانستی شاعیرانەی خۆیەوە بە شێوەیەکی جوانیناسانە لەگەڵ ئەو بارودۆخەدا مامەڵە بکات. هاوکات کار کردنی تەکنیکی لە سەر زمانی سەر شەقام ئەتوانێ زاراوەی نوێ و دەستەواژەی نوێتر تەزریق بکاتە نێو شەقام و ستاتیکای زیرەکانەی خۆی سواری زەینیەت و جیهانبینیی خوێنەر بکات.

” ئەگەر بمانەوێ خوێندنەوە بۆ جۆر و شێوازێکی تایبەت لە بەرهەم هێنانی کولتووری گشتی بکەین،بێگومان لەم بابەتە تێئەگەین کە پاڵنەرەکانی بە کارهێنان چ کاریگەرییەکی گرنگیان بە سەر چییەتی و چۆنیەتیی بەرهەمی کولتوورییەوە هەیە ” ۴. کەوابوو جیا لە حاشا هەڵنەگریی بەهای هونەری و شیعریەتی شیعر، فەزا و ئەتمۆسفێری شاری پاڵنەرێکە بۆ بەرهەم هێنانی شیعر لە جیهانبینیی مەدەنی و شاریدا. کاتێ زەینی مرۆڤی شاری بە هۆی سەرقاڵ بوونی ڕۆژانەوە ڕێگە بە دروست بوونی هیچ سەنتەر و ڕەهەندێکی موتڵەق و دیاری کراو نادات، کاتێ حەقیقەتەکان بەردەوام لە یەکتر کۆپی ئەکرێن و مرۆڤ لە ناسینەوەی حەقیقەتی ڕەسەندا تووشی هەڵە ئەکەن، لە ئەنجامدا جیهانبینییەکی یەک پارچە دروست نابێ و بەردەوام زەینییەتی فرەیی شێوازی تێروانین و بیرکردنەوە داگیر ئەکات. کاتێ لە تاکسییەکدا دانیشتووین یان سەیری تەلەفزیۆن ئەکەین، هاوکات و بەردەوام لە چەندین فەزا و بیرکردنەوەی ناهاوسەنگدا قەرار ئەگرین و

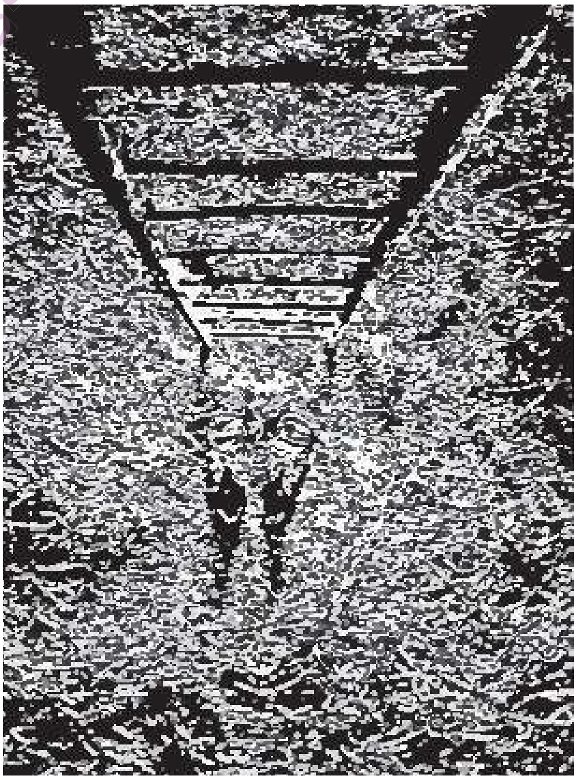

زەینمان بەردەوام لە بابەتێکەوە بۆ بابەت و فەزایەکی دیکە باز ئەدات کە بە باش یان خراپ سروشت و تایبەتمەندیی مرۆڤی شارییە و لەوانەیە بەم پێوەرەوە پەیوەندیی چەند زاراوەیی زمانی سەر شەقام و جیهانبینیی چەند پارچەی مرۆڤی شاری کە بەردەوام ئامادەی کاریگەری وەرگرتن لە دیاردە نوێیەکانە، ئاشکرا ببێت. تاکی مەدەنی بە هۆی خێرایی ژیانی شارەوە ناتوانێ کۆبەندییەک لەو هەموو فەزا جیا جیا و پچڕپچڕە بکات. پێش ئەوەی کە بە تەواوەتی لە فەزایەکدا نوقم ببێ باز ئەدات بۆ فەزایەکی دیکە و بەم شێوەیە هەموو فەزایەک بە ناتەواوی ڕەها ئەکات. کەواتە چۆن شاعیرێکی ئەم سەردەمە کە بە شێوەی زەینی و عەینی دانیشتووی شارە ئەتوانێ پێچەوانەی بارودۆخی ژیانی خۆی و دەوروبەری شیعر بنووسێ و لەو هەمووە ئاڵۆزییە تێنەگات؟ چۆن ئەکرێ لە گشتیەتێکی پارادوکسیکاڵی وەکوو شاردا شاعیر بە ستاندارد و ستایلێکی دیاریکراو و کلیشەییەوە دەقی شیعری بخولقێنێ و پێشکەشی خوێنەرێکی شاریی بکات؟ بێگومان دیالکتیکی نێوان شارو شیعری نوێی کوردی بە واتای خزمەتکاری و بە کۆیلە بوونی شیعر بۆ ژیانی شاری نییە، بەڵکوو بە واتای بەرپرسیارێتیی جیهان دۆخی دەقە بەرانبەر بە فەزای مەدەنی و شاری.

شیعری نوێی کوردی ئەتوانێ لە شاردا و لە دووتوێی قەیرانەکاندا بە جوانیناسییەکی ناعورفییەوە بەردەوام ئامادەی خۆ بنیاتنانەوە و خۆ پێشکەش کردن بێت؛ئەگەرچی خودی شیعر قەیرانە و هەرگیز بانگەشەی بۆ نەهێشتنی قەیران و سارێژ کردنی زامەکانی مرۆڤ نەکردووە، بەردەوام وەکوو چەقۆیەکی دوو سەر پەلاماری هەموو قەیرانێک ئەدات و ئەبێتە هۆکاری دروست بوونی قەیران؛کەوابوو ئەتوانێ دیالۆگی خۆی لەگەڵ شاردا بقۆزێتەوە بۆ دروست کردنی ئیمکانی نوێ و پانتایەکی گەورەتر.بە دەر لە لێک تێگەییشتنی نێوان شیعر و جیهان شاری ناکۆتای ئەم سەردەمەدا هیچ شتێک بە کڵاوی شیعری کوردی ناپێوێندرێت؛ ئەم جیهانە لەعنەتییە بەردەوام دەست وەرئەدات لە دازاینی خۆی و عونسورە ناتەباکان لە ناوەوەی خۆیەوە شووت ئەکات بۆ نسیان و فەرامۆشی.

خاڵ و سەرچاوەکان:

١.رابرت بروستاین.دموکراسی و هنر.ص ٣۵.ترجمه گروه شیراز

Tribal pluralistic٢.

٣. دیوید هال. از مدرنیسم تا پست مدرنیسم.ص ٧٣٣. گرداوری عبدلکریم رشیدیان

۴. دومینیک استریناتی.مقدمه‌ای بر نظریه‌های فرهنگ عامه.ص ٣٣٨. ترجمه ثریا پاک نظر

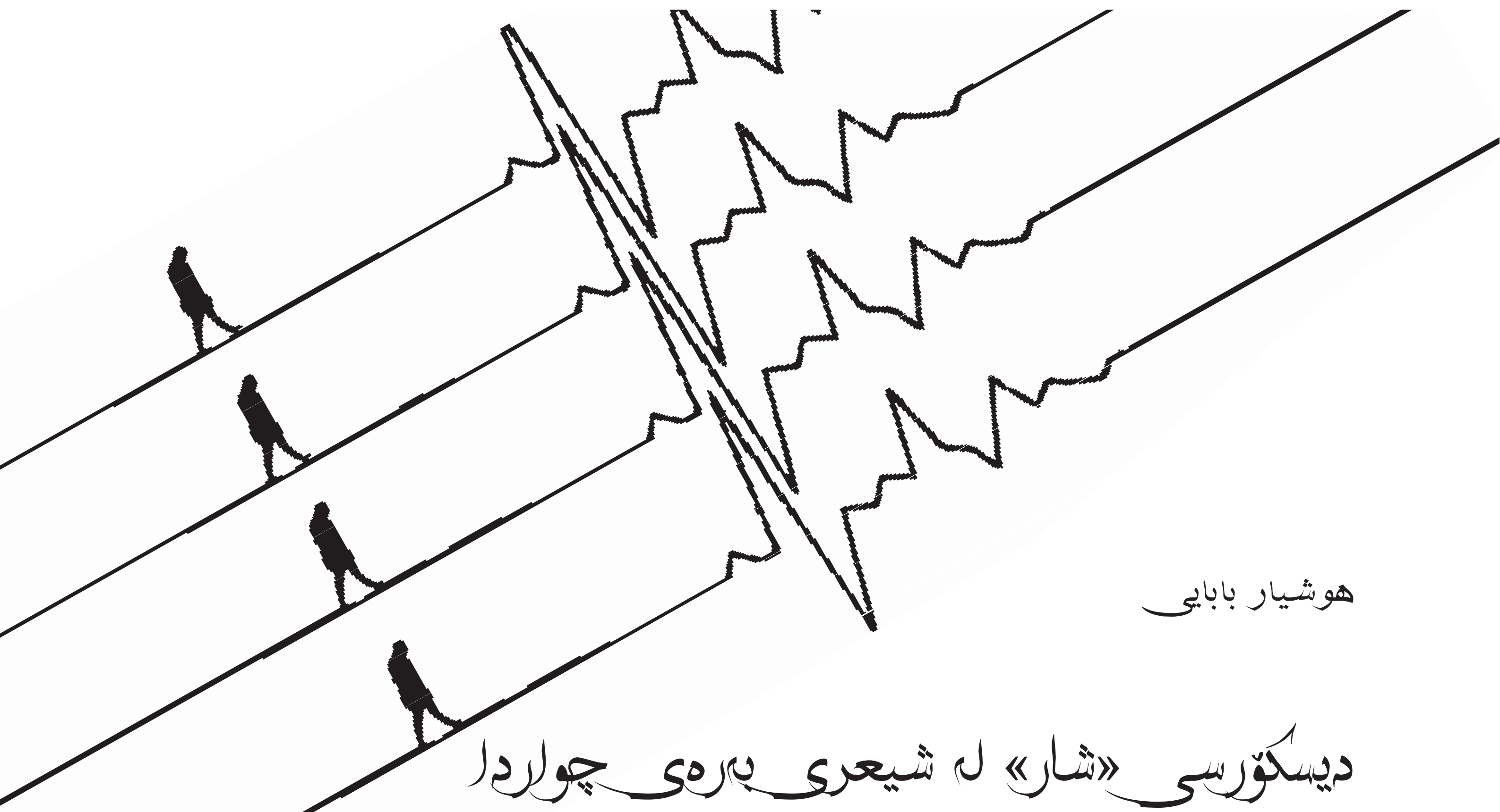

هوشیار بابایی

دیسکۆرسی «شار» لە شیعری بەرەی چواردا

سەرەتا دەبێ ئەمە روون بکەینەوە کە شیعری بەرەی چوار نەک تەنها سەرهەڵدانی کاریگەریی لەسەر شیعری کوردی دانا و هەندێ ئەزموونی سەرکەوتووی پێشکەش کرد بەڵکوو لەسەر هەندێ ئەساس و بیر و بڕواو و جیهانبینی بونیاد نرا واتا ئێمە ناتوانین ئەم بەرەیە بەس بە تەکنیک و فۆرمی جیاوازەوە ببەستینەوە کە تەنها بە دەوری زەمەنی ئەدەبدا ئەسووڕێتەوە. شاعیر ناتوانێت بە بێ جیهانبینی جیاواز بە نیسبەت هەموو ئەو توخم و دیاردانە باسی گەمەی زمانی، پێکهاتە شکێنی و .. بکات. لەراستیدا شیعری بەرەی چوار بەر لەوەی دژ بە توخمە چەقبەستوەکانی شیعری پێش خۆی بێت، شۆڕشێکە دژ بە جیهانبینی و ئایدیۆلۆژی کۆمەڵگای خۆی. تۆ ناتوانی باس لە ئاشنایی سڕینەوە بکەی پێش ئەوەی دژ بە تەقەدوسەکانی جیهانی واقیع راوەستا بیت. ناکرێت پێکهاتەشکێنی بکەی بەر لەوەی هەموو سەنترالیزم و بیرێکی بونیادگەرانەت تێکشکاندبێت. تۆ ناتوانی ئایرۆنی و گاڵتە لە شیعری بەرەی چوار جێ بخەیت پێش ئەوەی گاڵتەت بە عەقڵ و ئاوەزی رۆحی دیکتاتۆرخوازنەی کۆمەڵگای نەریتخواز کردبێت. ئەمانە و زۆر شتی دیکە بۆمان دەرئەخەن بە پێچەوانەی ئەو کەسانەی کە پێیان وایە ئەم بەرەیە خۆی لە واقعی کۆمەڵگا دوورخستۆتەوە، نەک دوور نەکەوتۆتەوە بەڵکوو لە تەنوورەی قەیرانە کۆمەڵایەتی و سیاسیەکاندا هەڵوێستی ئەدەبیانەی خۆی هەبوە. راستە بەرەی چوار شیعری وەک شیعر چاو لێکردوە درێژەدەری مێژووی ئەدەب بوە و گێرانەوەیەکی تایبەت بە خۆی هەیە بەڵام خۆ ناکرێ بەستێنی کۆمەڵایەتی و سیاسی لەبەرچاو نەگرین. هەڵبەت مەبەست ئەوە نییە کە ئەدەب و کۆمەڵگا بە یەک ڕێبازدا دەچن بەڵکوو هەر وەک چۆن مۆدێرنیسمی ئەدەبی دژ بە رەوتی مۆدێرنیتە بوو لەم حاڵەشدا جۆرێک دیالێکتیک لە نێوان ئەدەب و کۆمەڵگا لە ئارادایە.

پاش دوو دەیە لە تەمەمەنی سەرهەڵدانی شیعری بەرەی چوار و بڵاوکردنی هەندێ کۆمەڵە شیعری شیاو(ئەڵبەت نابێ نکووڵی لە هەندێ دەقی ناشیاو و برێجاریش تەنها ژێستێکی شاعیرانە بووە و بەس) کاتی ئەوە هاتووە هەوڵێکی جیدیانە بۆ خوێندنی بەرهەمە شیعریەکانی ئەم رەوتە شیعریە بدرێتەوە، بێگومان کاریگەری شیعری بەرەی چوار لەسەر کۆمەڵێک شاعیری گەنج داناوە یان دەتوانین ئاوا بڵێین کە لە ئێستادا زۆرن دەستەی ئەو کەسانەی کاری شیعر دەکەن و چاوێکیان لە ئەم رەوتە شیعریە نەبێت و ئەکرێ بڵێین کە دەربازبوون لەم رەوتە ئەستەمە. بۆیە رەخنە و لێکدانەوەی شیعری بەرەی چوار و جیاکردنەوەی دەق و نادەق پێویستە.

توخمی «شار» لە مێژووی ئەدەبی مودێرنی جیهاندا بەستێنێک بووە بۆ رەنگدانەوە و هەڵوێستی شاعیرانە. شار جیا لە شەقام و پاساژ و ...گواستنەوەی چەمک و رۆحیەت و ئەو توخمە پارادۆکسیکاڵەیە. لە ناو شیعری هەندێ شاعیرانی بەرەی چواریشدا شار تەنها شەقام و سەندویچ و کەل و پەلی ناو شارە و لە لای هەندێکیش بەدەر لەو شتانە بیرۆکە و رۆحیەتی شار بە هەموو پارادۆکسەکانیەتی. ئەمەش بۆمان دەردەخات کە ناکرێت هەموو شاعیرانی ئەم بەرەیە لە یەک پەکەیجدا دابنێی و لە ناو خۆیشیدا هەنێ جیاوازی هەیە.

«بوودلێر» لە وتارێکدا لە ژێر ناوی «نیگارکێشی ژیانی

مودێڕن»دا باس لەو نووسەر و چیرۆکنووسانە ئەکات کە روانین و بیروهزریان لەسەر ژیانی مودێڕن و هەڵسووکەوتی سەردەمیانە و هەست و ئەخلاقیات تەرخانکردوە و دەڵێت: مەبەستم لە مودێڕنیتە ئەو لایەنە گوزەرا و بەسەرهات و کوتوپڕەیە، ئەو نیوەی هونەرە کە نیوەکەی دیکەی نەگۆڕ و موقەدەسە. ئەو چەمکە مودێڕنەیە کە ئاوی پاک دەکاتە دەستی کلاسیکخوازەکان و بەم جۆرە کۆتایی بە بیرۆکەی سنووردار دێنێت. دیارە لێرەشدا لە شیعری بەرەی چواردا گواستنەوەی ئەو چەمکانەیە کە دەتوانێ قوڵنگ لە ریشەی بیرۆکەی شیعری پێش خۆی بدات.

ئەتموسفێری شار دەبێتە سەرچاوەی ئیلهامی کۆمەڵێک رووداوی سەیر و هەندێ داهێنان و کەشف لە بەستێنی ژیانی مۆدێڕندا و شێوەیەکی تایبەت لە ئەدەب پێکدێنێت. هەندێک توخمی شاری دەبێتە هۆی گۆڕانکاری لە ژیانی مرۆڤی سەردەم و بە دوایدا ئاڵووگۆڕە بنەڕەتیەکان روو ئەدات. باسکردن لە شیعری شار نە فەخرە و نە ئەرێنیە و نەک نەرێنی بەڵکوو ئەمە تەنها دەگەڕێتەوە بۆ چۆنیەتی مامەڵەکردن و روانینی شاعیر بە نیسبەتی دیاردەکان.

وەک دەزانن لە شیعری شاعیرانی بەرەی چواردا بە گشتی کۆمەڵێک شوێن وەک ئوتوبان، شەقام، شوێنە گشتیەکان هاتوون کە لە لای هەندێک شاعیروە تەنها وەک ناو ئاماژەی پێکراوە بەڵام لە هەنێک شوێنیشدا وەکوو چەمکێک ناوزەدکراوە. بەم پێیە شیعری شار ئاوا ئەبێ تەنها بە فیزیکی وشەیەکەوە بیبەستێ

رۆحیەتی شار بدرێت

ئەمە بزانین کە هە

کۆمەڵێک وشە و

نێوئاخنی دەقەکەی

باس لە مرۆڤی

سەردەم لە شار بە

مانا مۆدێڕنەکەی

دەکات. شار

بە مانا قووڵ و

فەلسەفییەکەی ئە

شوێنەی کە بە قە

بێرمەن» لە کتێب

مۆدێڕنیتە» باسی لێ

دەڵێت «مۆدێڕن بوو

شاری یانێ ژینکردن

پڕ لە توخم و د

لێکدژ و مەتەڵئاسا، مودێڕن بوون واتە یەخسیری چنگی رێکخراوە بروکراتیکەکان زەبەلاحەکان کە توانای چاودێری و زۆربەی کاتەکانیش توانای لەناوبردنی هەموو کۆمەڵگا، بایەخ و گیانەکانە». بەم پێیە وەک «بوودلێر» دەڵێت نەقاشی ژیانی مودێڕن وێناکردنی تەواوی ئەو شتانەی کە مرۆڤی سەردەم بەرەو تەنیایی و مەسخ بردوە واتە شاعیری نواندنی شار نابێت تەنها شارێک نیشان بدات کە هیوا و بەختەوەریەکانمان بەڵێن ئەدات و بەدی دێنێت و بە جۆرێک فێتیشمێکمان بەرانبەر شار و دیاردەکانی دەورووبەری بێت یان بە پێچەوانەکەی هێندە لە توخمی شار رقمان بێت کە هیوای گەڕانەوەمان بۆ کەونارا بێت.

شیعری شار تەوای لێکدژەکانی قبووڵ کردوە و ئەو ناتەباییە هەمیشەییە رەنگدانەوەی سرووشتی ژیانی مرۆڤی ئەم سەردەمەیە کە لە فۆرمی و شێوازی جیاوازدا پارادۆکسەکان رەسم ئەکات.

شیعرێک کە رەنگدانەوەی موناسبەتەکانی تاکی سەردەمە. خولقاندنی پێرسۆناو کاراکتەرگەلێک کە دەستەمۆی ژیان و مرۆڤی سەردەمن. بێ گومان نموونەی لەم چەشنە لە شیعری هەندێ شاعیرانی بەرەی چوار بەدی ئەکرێت کاتێ باس لە ناکۆکییەکانی «کارمەندێ» کە «سوێندی بە مووچەی مانگانەی ئەخوارد» یان «سەنەمێ» کە «نازانێ بوون غەمگینە/ نازانێ هەوا ناشادە هەمیشە»...

شیعری بەرەی چوار

قەرەنی ئەحمەد ئاقایی

بەم لەشی چراخانی گوڵڵەوە

تا شتڵی ئەومەرگە لە خوێنما پێدەگرێ
لێگەرێ ئەم مانگە لە چاوما
ئاوێنە بچرێتە رەگمەوە
ئینسانی برینێک
لە وەرزی کچانی گەرەک دا
رووبار و دڵتەنگی
هەناسەیەکی هەراسان
کە لە دارستانییەتەکانی سوور دەروێت :
ئەوەندە ئاسمانی
بەم لەشی چراخانی گوڵڵەوە
مەگەر سەربازێک بە پۆلۆکانی نێو سینگتەوە داگیرسێم
بۆ دەستەکانیشم لوورەیەک بخولقێنە
گورگ بە هەڵدراوی بگێرێتەوە
خەنجەری تەشەنەکردوو   تریفە لە واژە
لەدوور دا
رووبارێک رۆیشتن رۆیشتوو کە لە بەری دەروات
لێویشی دەنێتە سەر سنوور
لە ژێر سنووریش لێوی دادەنێت
تا هاوتەریبی هەڵفرین
باڵندەیی بباتە لێوارەکانی ئینسان
ئەو شوێنەی گەیشتن
حەلاجێک گەروو پیشکەشی تینوویەتی دەکات
زاوزێی ئاسایی روتبوونەوە لە خولیادا :
لێک ئاڵان ودەست لە ملانی جادە و دوور
تالعی باشوورێک
لە هەموو رەخەکانم دا ئیشکارۆ دەنگ هەڵدەبرێت
وەرزی سەربڕاوو
مەزلووم
خوێنی ساویلکەی سادە
کە لە پاسارییەوە دەچۆرێتەوە سەر پاساری
لێگەرێ ئاوێنە لە چاوما

رەگئاژۆی چرینی مەرگێک بێت
تەشەنەی پەرۆپۆی داڵاشێک
لە سەرپشتی ئەم شارە
عەسەب وردوخاش دەکات
مەرگێک کە هەنگاوەکانم دەخاتە خەڵتاندن :

بەفر لە سەرلەشی ئەم کەلاکە
مەگەر چەند دارستان دەتوانێ کەلاوە بروات
ئێوارە کە هەڵکات
گەڵا گەڵا سێبەری شاخ
بوەرنە سەرشانی شەقام و ساعات و بەفری مۆر
(بەفری مۆر
بۆ ئەوەی هەناسەی جادەکان رەنگ بکات
بەبرینی ئەم شیعرە زیادکرا   بباریێت)
بوەرنە مەقام و
ئەم هەمووە سۆزانییە لەدەنگی چەقۆدا چ بژەنێت
(ئەم هەمووە سۆزانییە
بەفری مۆر
کە لەمەودای نێوان دێرەکاندا کرێوەی دەکات)
بوەرمە   رکێفی هەناسە   توندترکەی
ئەم مەرگە وێرغەیە بئاژۆی
هەتاکو پێدەشتی پەنجەرە لەچاوما دەربێنم
ئەو دیوی ئەم زەجرە هەڵمژمە نێو سینگی ئەم دیوی زامدارم
و
لە پیاسە لەگوناهی سەرم دا هاوارێک دانیشم   خوێناوی
قارەمانێک کە دڵۆپە دەکات
لە گۆنا گۆمیلکە دەبەستێ
دەرژێتە نێو سینگم ژان دەکات
ژانی مانگ
- مانگ —
مانگی هەمیشە
کە دەستە دەم چەمییەکانی ژن
لە جەزردا دەخنکێنێت

هەواڵنامەی شیر

مانگ

مانگ
مانگی تەر
مانگی حاسێ لەحیلەیەکی سپی دا
مانگی رەش

کە لە گۆشەکانییەوە زولاڵ دەچۆڕێ
لە مێرگەجاڕی لەشی ژنێک
لە چۆڵی جادە هەتا وەرز دەچەمێتەوە
دەستێکم لە خوێندا خنکان وئاخ هەڵدەکات
بارانەکانم دەگەشێنێتەوە
دیتن :
جەنازەیەک کە بگەڕێتەوە لەشەقامەکان رووبار بنۆشێت

سترانێک
گەمارۆی بەفرانبارێکی مەرگ تێچزاو
کە لە چۆمەلانەکانی دا
رەوە گورگێک ئینسان وتینوو غار دەدەن
رەوە گورگێک
کە لە پەنجە بەخوێنەکانیانەوە دەتکێن و
ژنانەیی لە گۆنای دایکا دەکێڵن
دەستێکیشم کە ماسیو
حاسێ لە نێو دەمارەکانت دا
خوازەیەک بۆ رووبار دەژیت

بەفر

ئەی دوو جار
- مەهی من تەنها مەهێکە —
لەحەوزی رووناک دا
ئەی دوور
بەم خەیاڵەی
مەرگ لەخوشینی ئەستێرەیەکدا جوانترین دەدرەوشێ
روانینت هیندەی چلە گیایەکی نێو گوڵدان
لە گۆشەیەکی ئەم باڵکۆنە
تەنیا بە شی رەوایەتێکی بریندار دەکات

زەمان
کە لە بەرزترین لقی ئاپارتومانەوە
خۆت هەڵوەرێنیتە سەر شەقام
وە لە قولاییەکانت دا رابردوو ئەی پایز چ دەژەنێت
کە هیچ واژەیەک نامتوانێ
پەنجەرە لە دڵتەنگییەکانت بکاتەوە
بو من کەبست بە بستی مەزرایەکانم کفن بەلۆزە و دەلورێنیت
بەفر
کلۆ کلۆ هیچ سێبوربیەک شک نابات
نەرگیسێک
کە لەلێوارەکانی زستان دەروێ و
بۆ جوانیی حاسێ لە ژێرسەهۆڵەکان دا
خوێنرێژی بەدەمارەکانی وەردەکات
بۆ من کە مەرگ.... ئاوازێکە
لە هەموو برینەکانی دا
قویەکی سپی هەڵنیشتووە
بەفر دەتوانێ تەنیا و لە چاوەکانت بباری
کە خورێنترین شوێنی رووبارە
وە خورێنترین شوێنی رووبار
لە هەناسەمدا گەرا بنێتەوە ئارەزوو دەکەم
ئەی دووجار - مەهی من تەنها مەهێکە -
لە حەوزی ڕووناکدا هەڵوەسراو

ئانیما

لە سەرم دا جادە
ئێوارە لە دڵتەنگییەکانی دا خەلوەت هەڵدەکورمێت
ئەم چاوانەی
چەند لاپەرە بانەمەر لە نێومشتیان دا
تەڕترو هەمیشەچۆل دەبارن

بیابانێک
لە روخساری دا بۆ جوانی
هەتا هەنگاوەکانی دەریا پڕە لە نادیار

ئاسۆ
کەشان بەشانی خوێنت قەیماغە دەبەستێ و
سەریشت
موبەمو سووراییەکانی بۆ گوللە باس کردووە دەزانم

هەنگاوەکانی دەریا :
جادەیەک باران وهەمیشە
گوێ لە شنەشنی لەشم دەگرێت

ئەو چاوانەی
قازوقورینگەکانی بە ئیسقانەکانم دا هەڵدەفڕن

دەنگی گریان لە پێستم دێت

بەیان عەزیزی

پەنجەرەکان لە هەناسەمدا
تا کۆتایی
تا
شکابوون،
باڵندەکان لە بوغز و کراسەکەمدا
هەمیشەیەکی ڕاوەستاو
کە ماون.

کەسێک ویستی سادەیی من
- کە ناوی درەخت بوو — بشێوێنێت،
تەقە لە زەوی دەکات
فیشەک
لە ناوەڕاستی سینەمدا دەبێتە قەلب
کراسەکەم چۆڵ دەڕوا و
هەوا مەیلەوگریانە
من دەبێ پیر بمێنم
بۆ ئەوەی تۆ لە کارەسات بگەڕێیتەوە
دەریا بڕێژێتە ژوورەکەم و
برینەکانم فەرامۆش
بمرن .

مانگ نیوە بوو
بانگی منت کرد و بوومە بەرد
مانگ شێوا بوو
بانگی منت کرد و بوومە دەرد
بەیانیان بیر لە تۆ دەکەمەوە
وەک زیندانییەک لە نانی گەرم
ئەم ڕۆژانە زام دەبم و
بیر لە تۆ دەکەمەوە
وەک سەربازێک لە جێی گوللە
دەبمە سوور و ناسوور و بە ئاودا دەڕۆم
بە ڕوخساری ژنێک بە جێماو
ئەو دەبوو
لەچکەکەم ئەم خیابانە ڕەش بکات
ئەو ڕۆژانەی بە دواتدا
دەرگاکان هیچ،
دیوارەکان دەگەڕام
هەوایەک لە جنسی گورگ و

سەعاتەکان دەترسام
ئاسمان بەهەڵە ڕۆی
دۆعاکان شێت دەبن لە بەرزایی و
بەیانییەکی بچووک لای کارەسات بەجێ ما
فریا نەکەوتین لە شیعرەکانتدا بە ختەوەرم کەی
یان کۆتایی هەواڵ
بگاتە نرخی زێڕ، زیو، نەوت و زەهرەمار و بەرمیل
کە هاتیتەوە
هەوا پێوە بدە
ئەم بارانە پێبکەنە
مەیدانەکان بژمێرە
ئیتر- هیچ —
حەساری خاڵی دەزانێت

درەخت — کە ناوی گریان بوو-
چەندە دەترسێ و
تەور خاترمان ناگرێ .

پێم دەڵێن تۆ فریای هەرگیز نەکەوتی و
منیش بەفرانبار
فێرنە بووم
شاڵ گەردەنێکت بۆ بچنم
لە پاییزەکانەوە هاتبێت
یان گوڵدۆزیی خیابان و جومعە
جومعە و هەوا و ژانەسەر
لە سەر مەلافەکەمان بکەم
پێی چەپم لە شەڕ بستێنمەوە و
جلەکانی ئەوساڵەت بدوورم
تەنها دەتوانم پەنجەکانم هەڵبکەم

رۆژەکان لەبار بەرم
یان کەوشەکانم هەڕابکەم پڕ هێڵە بمرێت
دەبێ کەسێک ئەم جوغرافیا
دەبێ کەسیک ئەم دوعایە بگەیەنێت
بە پەنجە هەمیشە بیەکانی
کارەسات لە هەواڵی ڕۆژنامە و ڕادێوکان دە ربێنێ
تەقینەوە لە ناوەراستی ڕۆژهەڵاتدا و
حەجم لە زەوی
ئێستا تۆ
لە بێ دەسەڵاتیی ژورەکەمدا
ماندوویت دانیشە
لەو مۆسیقاغەمگینەدا
بەیانیان کچێکم
فنجانێ شیر و درەختێکی دوورت بۆ دەهێنم
جاروبار پەنجەکانم بژمێرە
بزانە ئایا
هێشتا ئەو ژنە بێ ژمارەم
ڕۆژهەڵات و تەمەن دەخوێنێت
یان زەوی پڕیەتی لە مەیدان
خەت بهێنە بە جەستەمدا
مەترسە لەو برینانەی
لە تاریکی دا ئارام دەگرن
ئەو دەبوو
هیچ...
پێستێک لە مندا ماندووە
رادیۆی دراوسێکەمان
قەدیمی دەگری و
ئێمە هێواش پیر دەبین
ئەم دەردەی لە دەستەکانمەوە دەڕوا
ڕۆژێک من دەکوژێ
وەک فیشەک لە تفەنگی باوکم
سەنگەری سی و ڕابردوو
تۆ کراسەکەت سپییە ، من دەگریم
پیاوی شومالی دوور
کەمێک لە جەستەت بسپێرە
بۆ حەجمی مەبادا
باوەشێک هەناسەت بنێرە
بۆ مەیدانی بێ شار و ژمارە
کەسێک دەبینم دەشکێتە شکڵەکانەوە
کەسێک لەوپەڕی هێڵەکان
کە تۆ بیت
ڕاوەستاوە
ئەوەندە لە جلەکانما
جێ بەجێ دەبم
بە شوێن خەڵوەتێکدا دەمرم
دەنگی گریان لە پێستم دێت.

سەلاح موحەممەدی

-١
درەخت بە تەنیا
تاقەتی خیابان دەر ناکا.
بووتیکەکان
بە مانگی کارمەندێکەوە قومار ئەکەن؛
بارودۆخ لە کافەکانا
پەیوەندیی بە حاڵی کەسەوە نییە.
سپووری
قاقای ئەلکولیەکان گسک ئەدا و
خشەی مووچەکەی
بەم شەقاما دێ.
لە گەرماوی ئەم سویتا

غەریبیم دائەشۆرم و
خۆم بە یەکشەمە ساردەکانم
وشک ئەکەمەوە؛
تەمەننام بە سەر تەختەکەوە پاڵ کەوتووە و
تەنیایی بە چاوما دێتە خوارەوە.
خەیاڵم لە جگەرەوە
ئەکەوێتە سەر خەونەکانم و
پرخەم ئەسووتێنێ.

-٢
بێخەیاڵ خانم!
ئەم شارە بەرگەی ئێوارە ناگرێ.
کارمەندێ
سوێندی بە مووچەی مانگانەی ئەخوارد،
کەچی سێ چوار مناڵ
داماوتر بوو لە جاران

چ بگاتە کوڕێ
نەیتوانی هیچ مەلافەیەک
بە شیعرەکانی گەرم بکا و
ئێستا
داڵە شوورەییەکەی
بە سەر دەستیەوە
ماوەتەوە.

عەتا وەلەدی

هەر کام لە ئێمە
لەوانەیە، لەتێ دەستی بە سووچێ
گەرمیی
گیرفانی پاڵتۆکەی باوکیەوە جێماوە
بەر لەوەی هەناسەکانی دایکی لە مێخەک و ساردا
بچنەوە،
پاسکلێ بۆ هەمیشە لە مندا
پارکە و
بێدار،
حەپەساویی چۆلەکەیەک
لە دەستەکانی پیاوەی دراسێمانەوە
بە قەراخی بیرەوەرییەکانی ئێمەدا
هێشتاش خوێنی لە بەر ئەچێ
زەوی،
بە شەودرەنگانێکی گەنجیمانا
هێشتا لەتر ئەدات و
نەختێ سەرمان لە سەرمان سڕ.
نەختێ گوڵەی وشکەبوو
لە دەفتەرێکا
و لە هەر گێڕاننەوەیەکدا
نیوەی بیرەوەرییەکان سپی
ئەچنەوە
لە سووچێکی تەمەنا
تۆز دایگرتووین.
وێنەیەک بە دوو پوونسەوە
لە زەیندا ژەنگی هێناوە
لکاو بە بەشێ لەو بەری زەینمانا
وێنای ناکەین و تۆزێ
لێڵ
بە خەوەنەکانمانەوە،
تا ئاسمان
نەختێ ماویە
با ڕەدووی باڵندە بکەوین
ئێرا
شوێنێکی متمانە نییە
بۆ خەون بینین.
ئێمە
بە دوای بادا چووین،
نە وێستگە لە ئێمەدا
کۆتایی ڕێگایە و
نە شەمەندەفەڕ بۆ گەیشتنێ،
بەف ئانتینەکانی شاری داپۆشیوە
لە سپییەوە
هەواڵەکانی جیهان نابیسین
وTV ێک پڕ لە بەفرەک و قاڵاو

ژمێریاری حەمامە ترافیکەکانی شار

حەمەی کەریمی

ئەمبینی؟
جوگرافیای سوورەتم
موچاڵەتر لە سوورەتی (الغاشیە)
لەو دەستە غاشیانەی تاسەکانیان
بە ناوی ژن و ئەڵلا وە هەڵخست
" بسم اللە"
بازیکەن دوکمەی کراسەکەی
باز بدەن بە سەر خۆشەویستی و نیگایدا
تۆ لە نیگاتا کە ئەتڕاونی بۆ هیچ ئەتڕوانی
ئەو هەموو — نیگا- لە خۆتا کە بار کردوە هەمار کردوە

وە (اقسم لا بهذالبلد)
بە تۆیش کە شەوانی ترافیکیت خەڵوەتە لە کچ
کەچی ژن و کچە بەم شیعرە پەیڤێکن کورتە باڵا
یان زیندوو بوونێکت وەک پێستت پێویستە

من تەرجەمەی کەسێکم لە خۆما چوارمشقی دانیشتوو
هەر لە خۆما ئەفسووردە و خەتخواردوو
لە خۆیترما زەمیری فەتیرێکم سەرتا سەر ترافیک — ترافیک — ترا
بۆ دیوار م کۆتاتر بوو لە دیوارەکەی " یونس" ؟
یان کەچیی قیبلەم بە کچێکا تەواو نابم هێشتا کە پیاویشم
" قەلب" ت بە منی دەریا بسپێرە من کە دەستم یەکبارە رووبارە
پێغەمبەری بەحر و بەڕ
سۆنامی ئەمواج نەسیبی موسافرانی ئەم دۆزەخە بکە
ئەی شاعیرانی بەرەی دۆزەخ و بەرزەخ
" هاوڕێیان سڵاو ئێوارەتان باش "
سووتەمەنیەکانی قەعری دۆزەخ
ژیانتان باش .

سوێند بە" یونس و مەتا "
سوێند بە عەسر و خۆرئاوا

(ان الانسان لفی ...... فی فت)
کەس نا نا کەس
هەر خۆی پێمیەوت
ساڵەکان و رۆژەکانت بقاپێنە
خۆت نا کەوشەکانت بە تاقەوە بنێ

پێڵاوەکانم بە فەلسەفەوە نا
فەلسەفەی چی ؟
ئاڵمان و لەندەنیش دایاننا هەر خۆیان نا
بە فیلسووفە قەبەکانیانەوە
بە نەوەکانی" نیچە و کچە زۆڵەکانی مارکسیشەوە

خومارم
" وانیار"
خومارتر لە تەنیاترین ساتە ترافیکیەکانی تۆ
خومارتر لەو شەوانەی بە کورە سۆزانیەکانا تێتپەڕاند

سوێند بە (یونس و مەتا)
ئەم شارە هەر بووە وەها بووە
هەروا بووە و هەروا دەڕوا(کاڵە نارنجەکانت کاڵە)
لادە لە نێوان من و خۆتا
پەردەکەت لادە
ئەم پەردە بە چ کارت دێ
جارێتر لە خۆتا بمبارێنە

خانە خەراب؟
ژمێریاری حەمامە ترافیکەکانی شار
ی خیابانە ئوتوکراوەکان ئێستا بژمێرە flaneur
ئەو کورانە بژمێرە چرکەیەک تیاتا نەخەوتن
ئەو خانمانە بژمێرە بوون بە پێخەسوەکانی هەشتی مارس
بژمێرە ژمارەکانی موبایلەکەت
ژمارەی مامۆستای فەلسەفە و ریازی
مودیری ئیدارە و کارمەندە بێکارەکانی

خۆشت لە فەلسەفە و ریازی ؟
پاسکاڵ و دیکارت
عالەمیان گا

(خۆم و تارەکەم شەو هەتا بەیان)
من سۆز ئەکەم بۆ لەیلا و ئەویش بە بزەیەکەوە
دووکەڵیک بۆ سەفاهەتم رێکدەخا
(خۆت و عوودەکەت شەو هەتا بەیان)
لێدە بۆ هاورێکەت توند لێی دە و خەلاسی بکە
لەو دەردانەی کە ئەم دەردانە پێیاندا
ئەو شەوە شەواڵوانەی تیایاندا گۆڕ خەوت

" وانیار"
لامەسەب ؟
ئاپارتمان هەڵکشای
لە ناکاو تەپ داکشای
داکشاوتر لە بورجە خەرابەکانی حەلەب
کەوتووتر لە کچە زەیتوونیەکانی شەنگال
تەنیاتر لە تەنیاترین شەوانی ترافیکییت

خانە خەراب ؟
" وانیار"
ئەتزانی ئالوودەی دەردی
ئالوودەی کچێکی فۆبیا
شاعیرێکی پارانۆئید
هەوای هەوایەکی کوێستانی لە بەرتا بوو
کڵاوەکەی " چارلی" ت لە سەرنا
بە ژێستێکی " تارانتینۆ" ئاسا
پاپیۆنەکەی " رامبۆ" بە سنگتەوە
قنج و قیت
دەرکەوتی
شیعرێکی هیچا و هیچ بووی هیچتر لە شێعرەکان " ڤێرلین"
گەیمێکی ناشارەزا بووی لە مەنتقی قەرەباڵغی ئەم بازاڕی عوکازەدا

(ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت؟ گوڵم)
دەبمە فلانووری خیابانە ئوتودراوەکانی شارەکەت دڵم

تکایە ئاغاکان
ئەم سکانسە بۆ بێ دەنگی
(سکوتی از جنس سکانسهای سکس بر انگیز)
(از جنس سکوت سگهای الصاقی)

هۆشیار بابایی

(١)
لە سەرەتای «بوون»/نا گریمان ناشوێنک
دڵم لە ژوورەکە دائەنێم و پەیکێک بەسڵامەتی ئەم قیامەتە
و...
شەڕ دەست پێئەکات
ئەو کات جەنگمان هێنایە ماڵ و لەگەڵیا خەوتین
باکوورترین شوێنی لەشت «ئۆگاندایە»
سەربازی گەمژە بێ تفەنگ، مەشقی مەرگ ئەکات
ئەم وڵاتە هەتا نوختەیەکی بۆ دانەنی ناکەوێ بڕۆ دیڕێک تر
خوارەو خوارتر لە ناخی جەستەیەکی رزیو
بگرە لیمۆ یان چاکلەتێکی بێ تاوان
گوناهمان کرد بژمێرە رۆژەکانت تا ئەو پەڕی سنوور
:تاوانی من ئەوە بوو هەمووتان «ئەبولبەشر» بوون من نەبووم!
بووم بە مشتێ حەبی چاوەڕوان
کە مردن لە تەنیشت خۆما رائەکێشم
ئەوەتا «بوون» یکە و لە منا ببە
هێشتا کەسێ لە دڵما نازانم چەن تار ئەژەنێ

(٢)
مەدلوولی ئەم شیعرە دەستێکە بۆ نەگووشین
بێتاقەتی مۆنالیزایەکە بباریتە سەر دەفتەرەکەیا
دەم/یکە
بە ئێسقانەکانی خانمی نهۆمی چوارەوە خەو نابینم
یان لانیکەم
نامبینێ
- تۆ لە جنسی سەلیبیەکانی و رەنگت رەنگی قاوە
لە لاپەڕەی فاڵێکی حافیز ون بووی.
یان نەهایەتەن ناشوێنێ لە پەنجەرەما عوبوور ئەکەی
تۆ ڤیزایەکی کۆنی لەش سپیت سۆزانیەک کە پێستت ئێش ئەکات

:سەیرکە لە هەر ئەنگوستێکی هەزار قوڕ بە سەرمان ئەبارێ

(۳)
کچانی خاکەلێوە
کارت پۆستاڵە سەوزەکانیان بۆ ماندێلا ئەنێرن و
بەیانی بە کابووسی باوە هەڵدەستن
بەیانیت باش درەختی سوور
کە ئاشتی لە لوولەی تفەنگەکانەوە سەما ئەکات
هەینی بۆنی گورگی تۆپیو ئەدات
تۆ زاتی پاکی موقەدەست بمکە قەڵەم دەوری کەمەرتا
بمکە ئاو هیچ نەبێ شانت
بکەوە قاچاخ لە قاچەکانی ژنی فالوپ و موقەدەس
دوایین هەواڵ:
«ئێستە شەنگال بەرد لە کەپووی هەور ئەدات و
سەردێڕی رۆژنامەکان
پڕن لە ئاوی ساردی پرتەقاڵ و هەوای لیمۆ»
گرینگترین هەواڵ:
«لێرە پاییزە و هەوا خۆڵاوییە»
ئەڵێت: دایەگەورە بە مەنجەڵە بێ وانەکان پشتاوپشتی ئەم
خاکە
سپییەکەت ئەگووشێ
دیسان ئەو نالێت:
«لە خەزنەی گیرفانم دا هەرچی هەیە بڕی ئەم مانگە
ناکات»
- بە لەعنەت بێت پێویستیم بە سۆزانیەکی دلڕەقترە!

(۴)
مەینەتی پەرییەکانی « بۆدرووم» ئەبنە گێژەلووکە
ئەوە خودای زەریا
لە برژانگە سوورەکانی «ئایلان»ەوە
هەنجیر ئەچێنێ.
گوتت ئێرە هەتا خەونی باڵندەیەک زرێبارە
لە بالق بوونی هەرایەک ئەخرۆشم
مێشکم پاپۆڕێکە و
فیکە دەکات واگۆنی ژمارە ۳
فیکە لە زەنگۆڵەی منداڵی و دەستێکی نامیهرەبان
یان بەرەو مەغریب هەتا ئەستێرە دائەکەوێت
یان نیشتمان حەرفێکە، نوونێکە بە هەندێسەی نانێکەوە
مەرد بە! تەنیایی سەرینەکەم ئێش ئەکات...

(۵)
یەکەم: مەدلوول دەستەکانی من
تۆش ببە «دال»
داڵ دەگریی
منداڵ..................ئاوس
چەمک.................. خودی خۆت
دیسان هەر یەکەم: جادەیەک گەیشتووتە نەهایەتەکانی خۆی
ئێش ئەکێشی
وس س س س هەنار هاوار ناکات
لەگەڵ ئێوە نیم جەنابی «گا»
ئەزانم هەموو دونیا خەت خەتیە و ناوی تۆ بەدناوە

کە من درێژەی پیاوێکم بە فۆنتی ٤٤

محەممەد موەففەقی

نە فریای ویرگوولێک ئەکەوم/ لەم دێڕا
نە جادەیەک بە رێنووسی کەوشەکانم
بەرەو هێشتاترین ناوەخت
پڕ لە هەوای هەروەها و
تەنیایی دڵتەزێنی گۆڕکەنەکان
کە ئەوەندەی هەمیشە و جارانێک لە دووریت
دووراوە بە شەهوەتی مردنمەوە
وەک تابووتێک پڕ بە حەسرەتی ئەم تەقویمە
کە بە رواڵەتی جومعەکانمەوە جێماوە و
سەر ئەکێشێ بە خەڵوەتی وێران و شەرجیما
بگرە مەرگیش هەر منێکە و
سەرگەردان بە سەگوەڕی ئێوارەوە
کە بێوەرییەکانم چاڵ ئەکات
بە پاڵ بێهوودەی ئەم دنیا و هەرچیما

تکایە ئەم پڵنگە لە سەر پەتووەکەم دەستەمۆ کەن
کە من قالاوێک لە بەختما وەیلانە
تکایە بە تەختەگاز و جنێوی نامووسی
بینە کابووسی ئەم جادە
کە باشترین هاورێکانمی لە گەڵ خۆی برد
بەرەو بەرەهووتێک پڕ لە قووڵ و موستەتیل و
مشتێک لە بەردەوامی ئەو هەموو بەردە
کە نموونەی دەردێکە لە خەروار

ئەگەر نەکرا هەر لانی کەم
کەمێک ترم بە درێژەی دنیاوە با بڕوات
بڕوات و لە پەنای قالاوێک و گیوومەوە
تا لە پڕێکا/ کراسەکەم هەڵواسێت
بە هێمای داهۆڵێک و وەیشوومەوە
ئەگینا مردن هەموو سێ شەممەیەک
بە هەرچی بارا دێتە خەوی کەوشەکانم
کە بۆنی ئەستێرە و هاوین ئەدەن
بۆنی گەڕانەوە بەرەو گۆڕێکی دەربەس

لە بەر تیشکی چرای قیامەتما
کە نوقمی تاریکە و زوڵمەتێک
لە وەرزی پێکەنینی گوڵە ڕێواس و مانگەشەو دا

گریمان هێشتا نامەکانم
پرسیارێکن لە با
کە هەواڵی کارەسات و کراسەکەم
ئەبەن بۆ ئەم پاییزە پڕ زامە و
کۆڵانێک پڕ لە بونبەست
کە لەوێ نیگەرانی سێبەرێکم لاواز
کە واز لە دەرک و دەروازەی دنیا دێنێ و/تەنگەتاو
پەنا ئەباتەوە بەر هەمیشەی شواڵەکەی
کە ئاماژەیە بۆ
من لە بەر کێ بمرم
تا لە ژێر باری ئەم هەموو گوناحە
خۆم کەر کەم؟
یا بەر لە کێ بمرم؟

کە سێبەری ئەم هاوینە و
سنەوبەرێک تا باڵات لە بەر کەم
کە بەختەوەر بم لەوەختێکا
ببمە باران و گوڵە بەڕۆژە
بۆ تەنیاییەکانی ئەم چەترە و
خۆرەتاوێک لە کراسەکەی تۆدا

پێدەکەنم و دنیا بەرەو پشت
پڕ بە عادەتی گریان و گلارەمە
پێدەکەنم و ئیتر هیچ باوەشێک
لەنگەرێک لە تەنیاییم ناگرێ
لامەسەب!

ئەبێ وەک سەگێکی ئاندولۆسی
لە رووی خۆم و تەنیاییما بوەڕێم

تا ئەم ئارەقە سەگیە بمگرێ
هەندێ جاربەڵام
ئەم ئارەقە ئەبێتە سەگی ئەسحابی کەهف و
هیچ ئەشکەوتێک بەرگەی خەوەکانم ناگرێ
کە پڕن لە کەڵکەڵەی دنیا و
خەمێکی باکووری
پولیس ئەڵێت:

ئەم سەگبابە هیچ ئارەقێ سەگی نەیگرت
ئەوەتا ئێمە گرتمان
کە دەمێک ساڵە سەرقاڵە
بە چۆڵ و ماڵ و پاڵ و حاڵ و...
سەیزادە هەرچی کەس!
تۆ بیت و شاڵەکەت/تۆ بیت و شواڵەکەت
لە دوای خۆت ئەم پاییزە و
بیابانێک بکێشە بە سەرتەنیاییما
: هەتیوا! شاڵەکەم گوناحە
شواڵەکەم پڕە لە پێویست و تامەزرۆ
: ئەی کە شیری ناو سوخمەکەت پڕچەورە و پاستۆریزە

کەلێسیۆم بە کاری چیم دێت

وەختێک ڕۆژەکانم بە بێ تۆ
پڕ ئەبن لە هەوای نیکۆتین و شێرپەنجە؟

یان بزوێنێک لە سەر دوا حەرفی دڵمەوە
کە پێناسەی تەنیاییمە و/شەڕوشۆری ئەم دنیا
تا ئاقیبەت سێبەرەکەم
لە بەرەکانی شەڕ کۆ ئەکەمەوە و
حەرامی ئەو پەرچەم و ئەگریجە ئەبم
کە قافیەی بەختێکە دوور بە دەم باوە
تا ئەبێتە دالدەیەک بۆ دڵ و دینم
دڵ و دینم کفرێکە یان سفرێکە؟
کە دەمێکە خەریکم بە کفری لەیلاوە
لە سفرەوە تا
هەزار و چەن مەجنوونی ئەم دنیا
بە دیار سێبەرێک لە بەرمەوە کە پیر ئەبم
ئەی کە نێوەڕۆکی شواڵەکەت/کفری خوایە و
هەموو پیاوێ ڕوو لە قیبلە غەیرەتی ئەکات
یان ئەعسابی من و منێک تر لە خۆما

خەت خەتی ئەکات
ڕرۆژێ حەشرا/کاندۆمەکان شایەتی ئەدەن
کە من تا بازاڕی قیامەت
ڤیرووسی ئەیدز و کابووسێکم
لە گۆشەی چەپی نامووسما شاردووەتەوە
بۆ ڕۆژێک لە سنووری مەبادا
تا حۆرییەک برۆنزەم بەرکەوێت
وەک کاولیەکانی لێواری کارائیب
کە بۆنی ڤودکا و گەرمای لەشیان
تێکەڵ بە ئێوارانی سانتیاگۆ و
گۆرانیەکانی ڤیکتۆر خارا دەبێت:
سەر دەمێکە لە خولیای ئەم حەلەزوونە/بەرەو قاف
من بێگومانێک لە ئەوەندە و حەوسەڵەم
یان لە دڵەراوکێی ئەم مەحکوومە/بەرەو تەناف
من بەرەبەیانێک لە سلوولی تاریک و کەڵکەڵەم
تا سەرم بە دارونەداری ئەم دنیا ئەسپێرم
برواکەن هێندە ڕەشم لە چارەی خۆما نووسیوە

ئازیەتبار بە هەرچی بار و نالەبارا
قەتارێکم بێ تاقەت/ بە تاقی دنیاوە
ترازاو لە هێڵی ئەم تەختە و
بەختێکی قەترانی

بەرەو وا
بەرەو دوا
بەرەو خوا و/خەوەکانی لەنگستێن هیووز
کە بارم پڕ بە غوربەتی ئەم دنیا
دوو سێ خولەک ئێوارەیە و
گیرفانێک لە گێژەبا بۆ قژی تۆ
تا لەم پاییزە گرمۆڵەدا حەشرێک بەرپا کەی
بە هەوای کەسێکەوە تا هەوەسێک
بە هەوای منێکەوە تا ژنێک
کە ماڵیان لە سەرەتای هاوینە و
دەموچاوی دەریاچەیەکە پڕ لە خوێ
کە جەزرومەدی کراسەکەی
ماسیگرەکان ئاشقی حەریر و
سەوانی پووشپەڕ دەکات

تۆ تەبعید کرای

ئارام فەتحی

بۆ ئێوارەی رۆژێکی لۆچ
وەک چوارشەممەیکی چاوحیز
لە وەسەتی ئەم تەقویما/تا لەوێ
لە هاشووری گورگانە شەوێکا
تەنیاییەکانت ئەوەندە فاڵش بلوورێنیت
ئیتر هیچ سۆزانییەک فریای شواڵەکەت
و
هیچ گۆڕکەنێک فریای گۆرانیەکانت نەکەوێ
تۆ تەبعید کرای
بۆ نێو بەرەهووتی کراسەکەت
تا لەوێ ئیمان بێنی بە موعجزەی ئالزایمێر
بە رەساڵەتی تەنیایی
کە چارەنووسی دەسەکانت دیاری دەکات

ئێستە تاراوگەی تۆ
تەختێکە بە رێنووسی ڤیاگرا
بۆ زاراوەیک لە حەرام و
حەسرەتی ئێرزا بوونێک
یان تامەزرۆ بۆ سووژەی خیانەت و
تا بەردەوامی بەباچوونێک

سپاس بۆ چەپ کە هەموو لایەکمە و
لابەلا خەریکی لامێکم
لە دوا حەرفی دڵمەوە
کە دڵتەنگی پەڵەهەورێکە
بۆ سەر هەموو ئەو رۆژانەی
کە بەرپرسانی هەواناسی
شەرمەزاری چەترەکەم بوون
سپاس بۆ خاڵی سەر سوورمان
کە ئەگاتە فریای دەم و چاومان
کاتێ بزەیەک شک نابەین
کە بەرەورووی گاڵتەی مەرگ ئەبینەوە
لە هەواڵی رۆژنامەیەکدا بە کاتی کتوپڕ
هەندێک جار
سپاس بۆ هەندێک جار/کە ئەگەر نەبووایان
بە دەس هەمیشەوە تا بەردەوام چیمان ئەکرد
جگە لەوەی بۆ کادۆی لە دایک بوونم
تەنافێک و قورسێکی سیانۆر بێنی
تا ئەوەندە لەم دێڕا بمرم بۆت
کە تەنیا گۆڕێکی دووئیکس لارج
رووبەری تەنیاییەکانم داپۆشێت.

بەختەوەر بە ئەی غوربەت
لە منا بەختەوەر بە
لە منا ژیان بکە ئەی تەنیایی
لە منا گان
نان
کۆڵان بکە بۆ پیاسە
ببوورە ئەی مەرگ:
جگە ژیان هیچی ترم نییە
جگە دۆڕاندن
بەختەوەر بە ئەی بەفری من
مەترسە لە جەنازەی ئەم جادەیە بە کۆڵتەوە
ئەی پیاسەی من
داوای لێبوردن ئەی ئاو
من لە دیوارا ژیاوم
من لە دیوارا ڕووخاوم
من لە دیوارا بە زمانی بەرد
بە زمانی پەردە
پـەنجەرە
گریاوم

نامناسیتەوە و تەنیایی

شەریف مورادی

نامناسێتەوە تەنیایی و
سەرلەنوێ
جادە بانگم ئەكات
لەپەنجەیەک گووشینتا گەرمترم
نیگام قەوارەیەک باڵاتەو
بمدوورە بە خۆتا
تاسبەی لەخۆما دادەنیشم
گۆشەیەکی ئەم سووچەم
د
ا
خ
ە
ن

ئەمبەری هەموو سووچە ناگرم
دایەرەم کەن
کەم
بێ سووچ بمنێژنەوە
بە دیوارێکا هەڵمواسن
پەنجەرە
(باڵ نەمکاتەوە
لەتێکم پاڵخەن بە دیوارا
لەتێکم ل ە ت کەن
بە سووچا
با دەنگ هەڵفرم بە قەراخێکا؟
ـ خاڵیم کە لەخۆم خاتوون
دەمێ
با بە سەرما هەرچێ دێت
بلەرزم
لەبەرپێتا یان لە جێتا

تۆزێک پاڵم کەوە
هەناسەم سوارکە لەخۆت
هەناسەسوارا!
ئێوارەیەکم پڕکەلەکالیسکەو
خۆت
خیابان درێژە یان کالیسکە؟
کالیسکە بەرزە یان قیرەتاو؟
درەخت توند ئەچێ یان کا!!!؟

ئەم نووسینە ناوترێ
زمان پاکوونێکەو ناوترێ
ئەتنووسم و نەوترێی
ئەتنووسم پاکبیتەوە لە زمانم
کەم شت پاکە لە دەممدا
وەختێ ئەڕۆی
بەشوێنتا خیابان پاک ئەکەم
خۆم لەگۆشەیەکا پارک ئەکەم
بێقەراریی
بێقەراری نانووسرێ زەردە زەرد
بێقەراری پارکت ئەکا
پاکوون خانم!
ئەوترێم یان پارک پاک پا
بە تەنیاییەوە شلۆقم
ئاموزگار نامبینێ و ئەتنووسم
بەدیوارێکا
پەنجەرە
ئەمجارە ئەمکاتەوە
پەردەکە لادە
پارکم کە لەخۆت
دەمێکە ئەم چرایەم داخستەوە

بەشێ لە شیعری (تۆ بە)

جەمیل موڕادی

من عادەتمە
خێ بەمە عادەتەکان
دەس خەمە ناو زامەکانی عادەت
وەک ڕابردوو
که عادەتێکه دووره دەست
لە دوورەوە دەستت ئەگرێ
حاڵت ئەگرێ
حاڵت خۆش ئەکاتەوە
لە دوورەوە دەستی گرتووم حاڵی گرتووم
حەڵقی گرتووم
گووی تێکردووم
وای لێ کردووم وای لێکردووم وااای لێکردووم
وای لێکردووم دیتر بە وای لێکردووم بیر نەکەمەوە!
دووره‌و مەبە ئەی عادەت
ئەی دووری
بە کاتی دەم دەمێک لە دەمت بێنە
بە کاتی تەنیا
شەوێکم بۆ چراکە
شەو چراکە
شەراب
ئەگەر شیعر نەبێ لە خوێن ئەچێ
پێکێ تەنیایی
پێکێ هەڵپێکاندنی دەستەکانی تەنیایی
پێکێ
هەڵکولاندنی زامەکانی تەنیایی
پێکێ پەیاپەی پڕو خاڵیت بکاتەوە
پڕاوپڕ پڕوخاڵیت بکاتەوە
جەدوو عابای ڕابردووت ڕیکاوری کا
جەدوو عابای خۆشەویستیت دەربێرێ
بیتێرێتە بەر چاوت
ئەوەتا جوان جوان سەیری کە
جوان جوان بۆی بگری
جوان جوان گووی تێکە!

بۆگەنتر لە عێشق
ڕووداوەکانی دوای عێشقە
کێ ئەتوانێ بۆگەنیەکانی کۆ بکاتەوە؟

کۆ نابینەوە ئەی یار
وەره ئاڵاکەت هەڵکە
پێم بکێشە پێخەفێ دوو کەسیدا
بکێشە شەرێکی پێخەفیدا
ئەو سەربازانەی بێتەقە گەڕانەوە
عاشق نەبوون
عێشق دڵی گەرەک نە چەک
پەڕین دڵی گەرەک نە باڵ
باڵت کەرەوە
تا هاوینێ
بهاوێنمە لەشتەوە
شتێ لە منا گەرمە خوەشت ئەکا
شتێ لە منا ساردە وەشت ئەکا
ساردم مەکەرەوە ئەی یار
من لە پاییزا حیزم
تۆ لە سەرما حیزتری
حەزت لە هاوینەو هەوای هەناسەکانی دەم و
باز دەم و
بە دەم ئاسانە کە ئەیژم:
{خۆشم ئەوێی}...

ولاتەکەم
وازت نەهێنا لە وەیشوومەی مردن
لە کردن کە کردەوەی زەوینە

بمکەرەوە
لە گەرماوگەرمی کردنا
بمدەرەوە
لە گەرماوگەرمی مردنا

ئەی کە کتێبێکم
غەمگین‌تر لە پێوە دانی درگای دڵێ
درگای دڵێ
لێ دە
لێ دە
لێ دە لێ ...
لێ لێ لێ لێ... لارم کە بۆ لەنجەکانت
بمکە خەونێ بەدەم سەمای پەنجەکانت
بمکە تەختێ بۆ خەیاڵت
پا تەختێ بۆ گوێچکە دان بە خەیاڵت
بۆ خەوتن
بۆ ڕووداوەکانی دوای خەوتن

ئەوەی وا بیر لە تۆ دەکاتەوە
تەنیا بیر لە تۆ دەکاتەوە
وڵاتەکەم
بیر لە تۆ دەکەمەوە و

سەنگەرێکی دوو کەسی کە بۆم داگیر ناکرێ!
بیر لە تۆ دەکەمەوەو
پێخەفێکی بێ کەسی کە بۆم ڕاگیر ناکرێ
بیر لە تۆ دەکەمەوەو
خەڵوەتێکی بەدمەسی... لەتر ئەبەم
لەترتر لە ترێ لەتر ئەبەم
لە تل تل تل تل ئەتلێمەوە
بەرەو تۆ
ئەی کە تەنیا و ترێ لە کێ؟
تۆ کە یاریت
تەنیا یاریت
چی ئەتوانێ ئەم مەودایە پڕەو بکاتەوە؟

ئەی یاری
ئەی قورستر لە سێبەرەکەم خەیاڵت
کرماشان؛
خەت خەیدە ناو خەیاڵم
چنگ خەیدە ناو زامەیل دەم بەسیای
توای گ چشتێ قوڵپەو بیەیدە ناو خوەیا
کرماشان
دوژمنە وەل خوەیا
وەل منا دووسی کەید
وەل منا گوپ گوپ ئەرەق خوەید و
ڕێ دەیە تەمام ڕێوارەیلی گ
ڕووژێگ چین و

من و تاقوەسان
تاق خستن
من هێمان لەێرە گەرم شینم شیوەنم
تو هایدە کوو؟ لەی لی

ئەی لی لێ‌لێ لێ‌لێ لێ
هەی لۆ لۆلۆ لۆلۆ لۆ...

Hey dilo bi xemo
hey dilo bi kolo
hey dilo bi mereqo ho oyo oyo oyo…
Gotina wê hêsan e Ku ev birîna
nezemite
An dîroka gemar a vê evînê nekeve
rojevê

(ئەم زامە بەدەم ئاسانە نەکولێتەوە
یان مێژووی ئەم ئەشقە بە بۆگەنیەکانیەوە نەدرێتەوە)

ئەی کە کتێبێکی غەمگین‌تر لە پێوەدانی درگای دڵێ
نادرێیتەوە نادرێیتەوە
دەم کەرەوە بۆنت کەم
دەم کەرەوە بتگێرمەوە
کە لە دونیادا نەبوو بێجگە لە تۆ
لە کیسم چوو ئەوەی وا بوو
ئەوەی وا هەیە ڕووداو...
لە تۆ
ڕوو لە هەرکوێ وڵاتەکە...
بارێکەو ئەیکەی
شتێ لە منا شتێکە...
کردن
وەک کردەوەکانی کرد
وەک تۆ
بە بارێ مردن
وەک من بۆ زەوی
زەوی تۆ بەو تۆ
بە
تۆبە لە تۆ
لە من
کە بێ دار دار دار
بێ/دارم
تۆ
تۆ بەو
تۆ بەو
تۆ بە.

شێعری تر

هەواڵنامەی کتێب

ئەگەر باتان بینی بیکوژن/ عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا | ٧٢
شێعرِی محەمەد مورادی نساری | ٧٢

ئەگەر باتان بینی بیکوژن

عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا

هیچ شتێکی نوێ لەژێر رۆشنایی خۆر روونادات
" ئەگەر شەمسی تەورێزیت بینی بیکوژە
له مەولانا مەپرسە کێ هەتیوە
با یان مرۆڤ
ئەگەر باتان بینی بیکوژن
لە مەولانا مەپرسن کێ لە بری خۆر دێتەوە
مرۆڤ یان مرۆڤ
ماوەیەک دوای هەڵاتنی خۆر
دوای بەربوونەوەی شینایی ئاسمان
مرۆڤ بە هەموو لایەکدا بڵاوبۆوە
چارەنووسی شەمسی تەورێزی چارەنووسی بایە
ئاسمان باران باران خۆی دەبەخشێ
زەوی مرۆڤ مرۆڤ دەبێ
مرۆڤ مرۆڤ
ئەگەر باتان بینی بیکوژن
هیچ لە خەونی سەرمەستان کەم ناکاتەوە
رۆژێک دادێ ئاسمان ئاڵودەی رەنگ دەبێ
زەوی بە چێژەوە دەڕوا
با با
هیچ شتێکی نوێ لەژێر رۆشنایی خۆر
روونادات
ئەگەر شەمسی تەورێزیت بینی بڵێ
ئاسمان لە رێگای هەورەوە دەگاتە دەمی کۆتایی
زەوی لە ماڵی با خەون دەبیاتەوە
ئەگەر باتان بینی
هیچ بە باران مەڵێن
هەتا مرۆڤ بە خەونەوە بەرنەبۆتەوە بۆشایی
لە باڵندە مەپرسە هەتاو بۆ سەوزە
لە درەخت مەپرسە هەتاو بۆ زەردە
لە مرۆڤ بپرسن شەڕ چەند دەبا
با بۆنی شەڕ دێنێ
مرۆڤ ریسوایی
هیچ بە مەولانا مەڵێن
لە خەمی با و ترسی مرۆڤ
زەوی خەو دەیباتەوە
ئاسمان باران دەیباتەوە
ئەگەر باتان بینی بڵێن
ماڵی شەمسی تەورێزی کوا
هەتاو هەتاو
بۆنی بەخشین دێ
مرۆڤ مرۆڤ
بازاڕی شەڕ دەگاتە دەمی کۆتایی
مەولانا بگرن

محەمەد موڕادی نساری

تەنیا
تەنیا
تەنیا
وێنەی وەهارێ ک دی چیەو
گوڵەیل خوەی لە هۆرەو بردگە
تەنیا ژیانە ک دی چیە
ژیانە ک دی تمام بۆە و مەردم
واز نیارن
واز نیارن و هەر ڕووژ
ئێ جنازە دەس وە دەس کەن

[هەرسەی هەمیشە شوون دەسێگ خالیە
دەسێ ک لە ناکاو بگرێگەد
وە ئێ یەخە گ ها لە سینگد
گەرمەو بکەیگ]

تەنیا ژیانە ک گەرمەو نیەود
چۆ کاسبی لە ناو ئیلام
چۆ م ک لەی خیاوانەیل چووڵ و سەردە
خڕ خوەم و
منەی دەسەیلێ کەم ک دۆرن!
دۆر!
ئەمان لە هۆرەو نیەچن...

هەواڵنامەی

چیرۆک

هەواڵنامەی کتێب

کتوپڕێک ئا / فریا یونسی | ٧٤
خوێن/ حوسێن شێربەگی | ٨٣
دەڵێ.../ ئەنوەر عەرەب | ٨٧
دووکانی خوێنڕشتن/ ئارام شێخ وەسانی | ٨٩
نەزانراوەکانی پێش ونبوون/ سیامەند هادی | ٩٣
باغچەی پاشا/ سەدیق ڕەسووڵی | ٩٩
تارمایی/ دابان عەتار | ١٠٣

کتوپڕێک ئا

فریا یونسی

وتم کاکە ئەڵێ دوێشەو فێری ماشینت ئەکا وتی مەڵی کاکە دەی بڵێ کا زمانم نەدەهاتەوە گۆ وتم دادە کاکە ئەڵێ دوێشەو ئەچین فێری ماشینت بکا جا ئەهێڵێ منێش سوار ببم ئەزانی ئەهێڵێ منیش بهێڵم ماشینەکە بمبا فێرم بکات بە خۆیەوە هەڵگلۆفیم تاڵ بووم مەڵاشوم پڕ بوو لە تاڵی و هینە لەوانە بوو بمخنکێنم وتم دادە ئەوە بیری چیم ئەخەیتەوە پەنجەکانی ئەو نیوە شەوەت لە بیرە ماوە لە سەر ئەو سێبەرە نەگبەتەکەی سەر دیواری حەوشەکە هەڵقڕا کەچی دەنگم دیار نەبوو نەمابوو ویستم بڵێم ئەوەندەش بۆنی پیسی تیا بوو چی هەناسە بوو لە قوللـەکەکەی ژێر چەناگەما پێی ورد کردمەوە کە کپی کردم نەموت هەناسەم تاڵ و تەقەتەق بوو نە ڕێگەی دەمابوو هەڵخزێتە دەر نە پێشم قووت دەدرایەوە دەڵێی سێبەری دێوەزمەکەی دایە ببوو ئەوە نەبوو شەوانە بە حەقایەتە خزەکانی ئەها لەخەوی ئەکردین با ئەو دەستە هەمیشە هی ئەو ببوو ئەیگووڕاندبوو نقەم لێوەنەیەت وتم دە دادە نقەم لێوە نایەت مەترسە نا کەچی ئەو دەنگە هەر نەیدەهێشتبوو خەوم لێ بکەوێت هەر خواخوام دەبوو خێرا ڕوون بێتەوە وهەڵێمە نێو لێفە تووسییەکانی بەیانییەوە بۆ دایەش نەگێڕمەوە ها نەڵێم هەڕەشەیان لێ کردووم نقەم لێوە نەیەت نەوەکوو شۆرتەکەم بتەقێت و بزانن ئەوە ئەڵێم ناساغم ئەڵێم بڵێم خەوم بینیوە خەوتان پێوە بینیومەتەوە ئەها ڕەشمارێک پێوەی دابووم بۆیە بایی هەناسە چڵکنەکانیشم تەنەکە تەنەکە ژەهری حیز لە مێشکی پووتمدایە ئیستاش کەچی قەیناکە بێدەنگ ئەهاتبوومە دەر و سەری خۆم دائەخستبوو کە بێ چرپە خۆم ون بکەم لە درگاکانی کن دایەش دە دایەش بڵێ ئاگات لە زمانت بێ هەتیوە خێر نەدیوەکەم خەوم پێوە بینیوە دە ناڵێم چیتان داوە لە من وا زوو زوو خەوم پێوە ئەبینن ئەها ناچمەوە تاوڵە تێچووەکانی ئەو قەرەچیە تاڵانەی بەر ماڵی دادەم دە بشچم و لێشیان بپرسم مار لە خەوا چییە کەس جوابم ناداتەوە دەی کابرا تۆسنەکەی سەر ساجەکە نەبێ ئەگووڕێنێ بە ناو چاوما کە هۆی ئاگات لە زمانت بێ منیش ئەهێڵم بترسم خۆ من لە کەیەوە ئەها زمانم گۆ ناکا چۆن ئاگام لێی بێ هەراسان هەڕا ئەکەمەوە نێو حەسارە پیرەکەی ماڵی دادەم وەدەزانم دێوەزمە نەگبەتەکە شوێن زمانم کەوتووە دیانی لە دیانم تیژ کردووە کە بمپچڕێنێ ناڵێم چیتان داوە لە زمانم وا زوو زوو لە گۆی ئەخەن حەتتا باسی ئەو تەرمە بۆگەنەی ئەو دیو خێوەتەکانیش ناکەم و کارم چییە ئەو تیزابە نامەردە تا کوێی تواندووەتەوە تا چەنێکی کردووە بە چڵمەکە دەرپێکانی براون حەتتا جا من کارم چیە ئەوەندە نەبێ نێو لینگە دڵقاوییەکەیم پێ گوناح بوو وەک مۆم توابۆوە سە ر عەرزەکەی ئەو خوارەوە دە ئیتر هەراسان هەڕام کردە نێو حەسارە تاریکەکە و ئەدرێم بە نەرما ئەدرێم بە بەچکەیەکی دێوەزمەدا کە حەمووی سێ چوار سەعاتە گووراوە لە ژێر سینەی دادەوە کەچی نازانم بۆ هەر ژێر نابێتەوە خۆ هێشتا چڵمە نەختێ ئاوی دەڵەمەیە لە نزیک ناوکی دایکییەوە لە چی ئەترسێ پێی ناڵێم بیری خەو ئەکەومەوە فێنکایی خەوێکی خراپ دامئەگرێت چۆن سینەی دادەم خوا دایناوە بۆ خەو بە قەد سینەی دایەش زل نیە ها کەچی سینەی دایە نیە کە تامی شێی بنکی شەوانەی

ئەدا و بۆنی شیری کتریبە کۆنی لێ ئەهات وەیی سینەی دادەم تاڵە تاڵ خۆشە مەڵاشووم ئەخورێنێ ئەڵێم دادە تاڵ چ خۆشە چ خەوم لێ ئەخا ئەشا ئەخەوم دە مەڵێ کراسی تازەم بۆ کریوی مەڵێ تاقی بکەمەوە بزانی چۆن بە بەرت ئەکا ناهێڵم بوێرم بزانی لەشم بۆنی زیخی لێ دێ ناوێرم بهێڵم بڵێم هینە دایە لە ماڵ نە بوو ئێتر منیش ئەموت لە ماڵ نەبم وتبووم بچمە نێو زیخی کەنار ئەو چەمەکەی حاح لەو لای خێوەتەکانەوە خێرا خێرا گەرم دائەگەڕێ و لەوانەیە پیاو بکا بە هین ئەوە نییە چەنێک داغە لەوانەیە هەرچی کوێتە بیکوڵێنێ ناشوێرم بڵێم زیخەکە چۆن هەڵمدەگلۆفێت ئەڵێ تاقی بکەرەوە بزانم بە بەرت ئەکا ناوێرم بڵێم ئەکا ئەکا دە لەشم تامی کلکەتەشی گرتووە وتم دادە ئەها مژدیت بە کلکەتەشی ئەکردبوو دەی چوومە کن چەمەکەی حۆو خوارەوە ئاها کلکەتەشیت بۆ بگرم خەوم لێ ئەکەوت ماندوو ئەببووم سینگی تۆم دوروست ئەکرد کە خەوێکم لێ بکەوێنێت ئەو زیخە خوا داینیاوە بۆ خەوەکانم ئەزانی خەوتم دە لە خەوما خەوت پێوە دەبینیبووم ئەزانم چ مژدییەک بە کلکەتەشی ئەکەی هاتم بۆ ڕاوە کلکەتەشی کەچی کلکە تە شییە کا ن منیان ئەلێستەوە چۆن لە خۆمم هەڵکەندن و هاتم بۆت بهێنم کەچی کەم ببومەوەو هەر تۆسقاڵێکم لێ ئەمابوو ئەمویست فریات کەوم چ خەوتبوی و لە خە و تا کلکە تە شیە کا ن بۆنی زیخیان لێ بەرز هەڵئەستا ڕژایتەوە سەر

هینەکە یەعنی هەستایت وتت ئەو پەنجێرانە بۆ چەورن جا گریا دادەم چاوی ڕشتە پەنجێرەکانەوە و خۆی لە دەرەوە تووڕە کردبوو چەنێک وتم ئادەی لە کوێوە چەورە با بیانخۆین نەیبیستبووم خۆی رووت دەکردەوە و گریابوو وتی لە بەری کەم بزانم جوانم نەیوێرابوو وتی ڕەنگی ڕەشم لێ نایەت قیژاندم دادە دوگمەکانی مەخۆ دەی خۆ دیارە گوێت چەنێک پڕ ببوو لە خشەخشی دڵقی کراسە تازەکە و وتم دادە لە بەری مەکە ها ئەگینا دێشێ کەچی ئاگای لە دەنگم نەببوو هەڵات بەرەو کوێر بوونەوەی شیشەکان وتی تازە ئێتر ناتوانم و گریا دادەم قژی بێ ویژدانی نەجسنم خورا بە کونە وردەکانی نێو هەوادا ئاخ کە چاوی چەنێک لە تەڕ ئەچوو ئەرێ خلۆر دەبێۆوە نێو تەڕایی ڕوومەتی و دەستی ڕاستی چەنێک عەزیەتی ئەکردبوو هەر ئەیکوتا بە چوارچێوەی نانەجیبی پەنجێرەکەدا خێرا خێرا قامکە درێژەکەی ئەشکاندەوە، ئەتوت ئێتر نایەوێ وتم دادە قامکت گوناحە ها ئیتر وای لێ مەکە دەی نەیئەبیستم گوێم لە دەنگی پەنجێرەکان گرتبوو گوێم لە کپ بوونەوەی شیشەکان و ئاگام لە هەناسەی مێروولەیەک بە نێو نەخی قاڵییەکەوە ببوو هەڵاتم بەرە و پەردەکە وتم دادە گوناحە ڕووتە پەردەکان یەک دەهاتنەوە و چاوی چڵێسی کابرای ساجە بێ ویژدانەکەم ڕەشکردەوە جا دادەش بە تاریکیەکە بەزا وتم خۆت لە بەر ناکەیتەوە و کەوتمە نێو تڵیشی سینەی وتم ئۆخخەی ئەم خەندەقە چەنێک گۆشتە چ ڕیش بە پیاو شل ئەکاتەوە ماشینەکەی کاکە بانگی کردین دادە خێرا خۆی لە ژێر ڕیشم دەرکێشا و بەرەو قوژبنی پشت دەرگاکە ڕژا من هەر وێرام لە دەرگاکە دەرپەڕیم و بەرەو پیری هالاوی ماشینە تۆسنەکەی کاکە هەڵێم وتم کاکە فێری ماشینت کردین هیچی نەوت وتی زوو کە دەرگاکە بکەرەوە هەرچی گیانمە ئێشە هیچم نەوت وتم دەی خۆ ماشینەکە نایەشێ بۆ کوێ ئەیبەیتە ژوورەوە ماشینەکە هیچی نەوت پێش کاکە ئەمدیو دەروازەکە کەوت و کاکە وتی لە کۆڵت نێم لە کۆڵی نام و بە پیلکانە مە جبوورەکانا بردمیە سەر لە قوژبنەکەی دادەش لای نەدا و هەر ئەیوت ڕەقو تەقی دیار بوو ڕەقوتەق داگەڕابووم لە بۆنی دیوارەکان ئەتەزیبووم و خێرا خێرا کاس ئەبووم گوێم لە لیکی پەنجێرە چەورەکان نەمابوو هەر چاوم لە خورانێک ببوو لەو دەور و بەرە کەوتبوو کاکە لە خۆوە لە کۆڵی دەنابووم خۆ دێشا خەندەقەکانی منیش ئا هەر گەرماترم دەبووبێ ئەرێ حەزم دەچوبووە فێنکایی خەندەقێکی دوور لە کاکە ئاگام لە دەستم بوو دەمبردبوو پە نجێرەکەم پێ دەشکاندبوو هۆشم بە شیشە چەورەکانەوە بوو لاڵەیان دەکردبووە خوار و بێ هارە لە پەنجێرەکان بەر دەببوونەوە گەرما پڕ بە ژوورەکەی کردبووم و ئەمتوانیبوو لەمسەری ژورەکەوە دەستم بخزێنمە دەر قامکم لە گەڵای شۆڕەبیە گوناحەکەی کۆڵان بخشێنم مەچەکم بەم لە تاوڵە تاوانبارەکانی

زەمینە چۆڵەکەی دراوسێی ماڵی دادە ئەتوت گۆشتن ماڵی کاکــ ئەتوت ئێسقان نا ناوێرم بڵێم کاککە ئەڵێم کازاوای دایکم ئەبێ بڵێم کاشووی دادە کاقوززەڵقۆرتی نێو شۆرتەکەم کە هەر جووڵە جووڵیەتی ئەوە چییە ئەو گڕە مەلعوونەی سیگارەکەت ئاوقای بنمیچەکان دەکەی کە زبرانی ئەو گەچوخاکە یاخییە بلێسنەوە دەی ئەو گڕە مەلعوونە بەر بووبێتەوە دەی لە گەڵ گوناحی سووری چاوە داچەقاوەکەی ئەو شۆرەبیە خۆی بکا بە ناو شۆرتەکەمانا و بمانسووتێنێ خێرا ئامین دەموت و دەستم گوێی لە دەنگم نەمابوو خۆی ئەکرد بە ژێر شۆرتە کافرەکەما لەو حەموو ڕەقە هیچم دیار نەببوو چەنێکم لە ژێر شۆرتەکەمەوە لێ دزرابوو شۆرتەکەم پڕ ببوو لە هین چی پێ ئەڵێن ئەوە نیە ئەوەندە کولاتەیە لەوانەیە لە کەلوکونی پیاوەوە فیچقە بکا ئەوە نیە کاسم ئەکا کەچی گوێم پێ پڕ ئەکاتەوە لە با گوێم ئەخاتەوە بیری فێنکایی خەندەقەکان کاککە زیاتر لە کۆڵی ئەنابووم و بە چوار قوڕنی ژوورەکەدا بە ڕاکردن دەیگێڕام وتی دواییش فێنکت ئەکەمەوە کەرە خەندەقێکی خۆشم لە شکە لە ژێر خێوەتەکانا خۆی حەشار داوە لە هینم کا نا کا قوززەڵقۆرت کافری باڵبڕاوی ژێر پرچەکانی ئەوێم بۆ پێم ناڵێت ئاگام لەو کابرا ساحەب سیخە و ساجەکەی بێت هەر ئەڵێ ڕەقوتەقی و تونتر ئەمگووشێ بە پشتییەوە دەنگی ئارەقەی پشتی دەبینم بۆگەنەکەی گەرەکێک کاس ئەکات جا قژەکانی سینگم ئەخووسێنێت کاکە تاڵ نەبوو کەچی ئەو ئێشە مەلعوونەی لەشی دەیخوراندم بێ ئەوەی خەوم لێبخات هەر ئەهاتوو شۆرتە لاوازەکەمی هارتر ئەکردبوو ورد ورد خۆی پێ دەشێلام و دەڕۆشت وای لێ هاتبوو پانتۆڵەکەشم بە خۆی دەزانی و دەکەوتە پرمەپرمی پێکەنین پێم وام لێ هاتبوو کراسەکەشم ئاگای لە هاسکە هاسکی حەمووومان بوو دەپاڕایەوە نەیکەین کافر وتی هەی جۆلانێ جۆلانێ دەی با فێنک بینەوە کەرە قژەکانی قاچم خووسابوون تفی نێو دەمم هەڵگەڕابۆوە نێو چاوەکانم و خەریک بوو وشک دەبووم وتم کاکە دەمبەیتە خەندەقەکەی کە وتت کە وتی ئیستا وتی سەگە بە سێ قاچەوە ئەڵێی دوا کەوتووی وتی هەڵێ قۆلەکانمی کێشا بەرە و قوڕنە تاریکەکە هەڵێم کەچی خۆی لە بەر قاچەکانما وێستابوو لا نەدەچوو لە بەر دەمما وتم ئاخر ناتوانم کافر هێشتا نەگەیشتبووە سەر زمانم لە دڵما ئەبوو کە نیشتە سەر زمانم وتم ئاخر ناکرێ کاکە ئەها بەرت پێگرتووم

کزوڵەی کردبوو کە پرم دابێتێ بیکەوێنمە ژێرم وتم کاکە گوناحی پان ئەبیتەوە لە ژێرما کەچی زمانم لکابوو بە مەڵاشووی تاریکما و قورسی دەکردم هەر دەمکەواند و زیاتر گوێم دەکرایەوە بنەڕێنم هەر دەکەوتبووم و ئاگام لەو کاسیە نەدەبوو دەزایە ژێر پێستم و ئارەقێکی قاوەیی پێ دەر ئەدام ویستم بڵێم ئەها چەنێک خووساوم پێت کەچی دەسەڵاتی دەنگم نەمابوو لێم ببووە هاسکەهاسک و لە گەڵ لیکە چڵکنەکەی تێکەڵتر دەببوو قسەکەمی ئەوەندە دەرخوارد دام و ڕیشی مەلعوونم کەوتە بۆگەنیوی خەندەقەکەی خوارەوەی کافری چەور کرد کە هەر وتی ئەو پەنجێرانە ئەبینی شکاندوون چەور کردنایە نەدەشکاندت و گوێم لە بۆنی پەنجێرەکان کپ ئەکرابوو بێم و بچم وتی سەگە هەر سێ قاچەکەت تێڵان و لەشم دەهات و زبر دەبوایە خۆش بوو چ چاوم لە تەزینی لووتم ئای گوێم لە شل بوونەوەی چاوم ئەرێ ئاگام لە هاسکەهاسکم دەمابوو وتاندی پێت خۆشە وتم غەیانەتە وتم دادە بزانێ کوێر و زەلیلم ئەکاتەوە پێستم هەڵدەقەنێ و کونکونم ئەکەنێت وتی پێت خۆشە وتم ئێتر ئاخری کەرەت بێ دادەم بزانێ نامبەخشێ لە گەڵ دایەش قسە ناکا وتاندی پێت خۆشە پێم خۆش بوو بڵێم نا و هەڵاتبێتم لەو کاوەکاوە بەدفەڕە کەچی دەنگم نەدەمابوو بە دەست هەناسە هەناسی زبرییەوە لە تاو برژان ئەملووراندبوو کەچی دەمم دەسەڵاتی پێم نەبوو نەمتوانی هەڵێم گوێم لە قاچم نەبوو ئیتر کەوشەکانمم نەدەبیست کتوپڕ ئا شل بوومەوە و کاکە هەڵات بەرەو پانکە سەوزەکە لەو قوژبنانە و خولانەی پێکردبوو کە ڕەنگی نەمێنێ ئاگام لێ بوو پانکەکەی تێ بەردابووم و دیم ئیتر کاکە نەببوو وتم ئیتر نالێم دێوەزمە نالێمەوە دێوەز دەنگم جیڕ ببوو وامزانی ژەنگم هێناوە بیرم کرایەوە کەمێک خەوم بینیبو ئەو دادەمە خەوم پێوە دەبینێ بوومەتە دێوەزمە ئەوێرم بزانێ لە خەوما ببوومە دێوەزمە و هەڵێم بەرەو قوژبنە حەیزەکەی دادە و ئەڵێم کاکە دێوەزمە لە

جێ دەهێڵێ و ئەچێتە بەر گڤەگڤی پانکە بێڕەنگەکە لەو دیو گڤەگڤ دەهێنێ و تێم بەرئەدات خێرا ئەترسم ئەڵێم ئیتر نالێم دێوەزمە ئەڵێ بوێستە و پشت لە پانکەکە بکە ئادەی ئەوێستم و پشت ئەکەمە لەشی گوناحی دادەم لەو دیو دیواری ژوورە داخراوەکەی کاکە ئەڵێ کەواتە دێوەزمە ها دەنگی چ بەرزە کاکە و خێسەی دادە بە درزی دیوارەکەدا دێتە گیانم دە بڵێم چی ئەزانم ئەڵێ سبەیشەو ئا لێرە ئەزانی ناتوانم بڵێم ئەزانم ئاخر چووزانم کەچی خەریکە گوێم هەڵدڕێ بە سەرمەوە ئەڵێ هەر وا بوێستە و ئەڵێ دەعبایەکی درندە خۆی کردبێ بێرەدا نەزانێ ئەکەوتە ناو پەڕەکانی ئا ئەم پانکەیەوە و پانکەکەم لێ نزیک ئەخاتەوە ئەڵێم چووزانێ ئەڵێ من خەریک بووم دوای یانزە مانگ دادەتم دەکوتا بێشەڕەفە باقڵ هاتبوو خۆمان لێ داگرێ ئەڵێ ئاخر من قامکە درێژەکەی دادەتم ئەویست هەمیشە پێویستم دەبوو تا ئیتر لە کوتانی بووبێتمەوە ئەوەندە نەکوترێ کەچی دادەت هەر ئەیوت نا ئەیوت دوایی زەرد هەڵدەگەڕێت و بۆگەنێکی لێ دێ ئەیوت کاس ئەکا وتانی بۆگەنی لێ دێ وتم نازام وتم دەعباکە هاتبوو ئاگای لە قامکی دادە بێ خەتا نەکا وتی ئەی نییە ختەیەکم لێکرد دەرنەچوو منیش ئیتر نەمتوانی کوتانم نەدەهات ئاخر چەنێک بیکوتم قینم هەستا و هەڵاتم بەرەو دەعباکە و هەڵدێ بەرەو شانە کزەکانم کافر ئەمگرێ ئەمباتە دەم پەڕرە شێتەکانی پانکەکە و سەرم تا قاروقینی پەڕرەکان ئەبا ئەڵێ نەمئەزانی هەر وا بە فشە لێم کەوتە بەر پەڕرەکان و ئیتر چاوم پێی نەکەوتەوە هەلاهەلا بوو لێم و کاکە ئەڵێ چ بە دەنگێکی ڕەقیشەوە هاوار ئەکا خوێنە ملعوونەکەی ئەزانی ئەڵێم چووزانم فیچقەی ئەکردبووە سەر پێستی دیوارەکە و حەموو عازای دیوارەکەی سوور ئەکردبوو ئەڵێ دوایی چوومەوە خەریکی کارەکەی خۆمان ببینەوە دادەت نەیهێشت ئیتر بیکوتم هەر ئەگریا ئەڵێ وتم هەر نەختێکم ماوە هەناسەم دامرکێتەوە و ئەڵێ وتبووم قامکەخنەیەکتم بەسسە و چەنێک دەنگی بەرزە

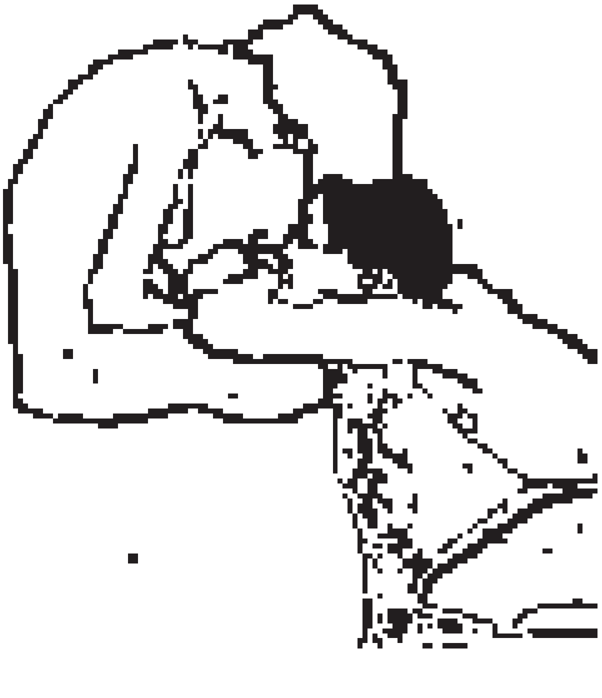

هەڵمێک دێوەزمەکە بە پەنجێرەکەدا لێی هەڵدەچێ و بەرە و خێوەتە نەگبەتەکان هەتاوێک ئەیبا دادەم ئەقریشکێنێ و پڕ دەبمەوە لە دادەم ئە گریم ئەڵێم دادە وتی با فێنک ببیەوە ئەڵێم وتی دێشێم هەڵاتبووم لە دەرگاکەوە هەڵاتبووم و خۆ ئەکردبوو بە ئاودەستە کاسەکەی نێو حەوشەکەیاندا کتوپڕ ئا چاوم چ پڕ ئەبووبێتەوە لە خۆم پشت درگای ئاودەستەکە خۆمێکی تر ئەلەرزێت بۆ دۆخینی پانتۆڵەکەی ئەگەڕێم بۆ دۆخینی پانتۆڵەکەم ئەگەڕێت نیە قاچەکانیشم دیارن ڕووت و بۆگەنن بۆنێک بە شانیەوە دەکەم ئەویش بۆن بە قژی خووساوی سینگمەوە دەکا ئەویش تماشام ئەکا منیش تماشام ئەکەم خۆمی نێو درگاکە لا دەکاتەوە من نا ئەو کزوڵەیەک دەکا ئەڵێی گوێ لە دەرەوە ئەگرێت من هەر بۆن ئەکەم سینگم تاڵ نییە خەوم لێ ناخات چاوم ئەڕنمەوە لە مووەکانی و دەینێرمە نێو ئاوێنەکە و تاری جاڵجاڵۆکەیەک بە دەوری سەرمەوە ئەبینم ئەری ڕەنگی گرتووە ئەڵێی هینم ویستم لە سەری پووتم هەڵیکەنم و هەڵیمە دەر تا لنگە و تلوو بۆی کەوابێتم ناوێرم حەتتا ناوێرم گەشەی دڵیشم بێ بەو حەموو شەوەی گلێنەکانمەوە هەر ئاگام لە ئەستێرەیە ئەبارێتە ناو کونی کۆنی مەستەراحەکە دایە ئەیوت کە ئەستێرە باری زوو موراتێکت بڵێ حاسڵ ئەبێ ئەڵێم خوایە پۆشتەم ئەکەیتەوە و پۆشتە نابمەوە ئەڵێم خوایە ژنە چڵمەکەی ئەو دیو خێوەتەکان زیندوو ئەکەیتەوە و ژنەکە هەر دیار نیە دەمێکە دیار نییە ئاگام لە نێو گلێنەکانمە خوشکی کورە قەرەچیەکە تیای ئەگری تیای خۆ دەرنێتەوە دادە ئەڵێ بتوانی چاوەکانی هەڵکۆڵی و لای چەمەکە لە نێو ئەو زیخە کوڵهاتەیەدا بینێژی ئاوی چەمەکە زۆر ئەکا ها ئەڵێتەوە چارەی چەم وایە هەر بە چاوی هەڵکۆڵراو زیاد ئەبێ ها جا دوای چەن ساڵانیش دار هەنجیرێکی لێ ئەڕوێ لەو ناوچە هەنجیرەکانی هەر حەمووی لە چاو ئەچن لەو چاوە ئەچن ئەوەندە تەڕ ئەبن ئەوەندە تەڕ ئەبن حەمووی بە شیری خۆیان ئەتەقن جا چەنێک لەو چاوەت ئەبێ چەنێک ئەتوانی ڕۆژی دەورییەک چاو بخۆیت ئەزانی هەڵدێم بۆی ئەچم دەستە بێ ویژدانەکانی بگرم ئەوەندە ئەو گلێنە گوناحە دانەچۆڕێنێت چ جوانە خوایە بتوانم خێرا بیگەمێ و بتوانم دەستەکانی هەڵبرم جوانتریش ئەبێ ئەزانی کەچی زۆر نزیک نابمەوە هەڵدەستێتە سەر پێ و لە هەناسەی سوارم دێتە پێش بە جرتو فرتێکیش دێتە پێش ئەڵێی ئەو نەبوو ئەگریا لێم دێتە پێش و زمانم لێ دەرئەکێشێ زمانی چەورە و لە کلکەتەشی ئەچێت هەر جۆلانێ بە زمانی ئەکات من ناوێرم بوێستم زیاتر هەڵدێم ئەو ناوێرێ زیاتر بێ زوو ئەوێستێ

دواییش ئەگەڕێتەوە بە هەڵاتن دەگەڕێتەوە بەرەو خێوەتە ڕزیوەکان وەدووی دەنێم و ئەکەوینە نێو خێوەتی ساجەکە پشتی لێمە دەستم ئەنێرمە سەر شانی سووری لا ئەکاتەوە بۆ دەستم سەر سووری بن شڕ باوەڕ ناکەم دەممەیەم لە جێی خۆم شل ئەبمەوە و کزە بایەکی سەرحەپۆل دەممەیەنێت ئا ئەبمە جواناوی خۆم بە تەوێڵی ئاوێنەکەوە ئەری خۆ دیارە مەیپوم پێدەکەنێ تریقە تریق دە ستی ئەنێرێتە سەر تەوێڵم و جواناوی ئاوێنەکە پاک ئەکاتەوە ئەڵێ وەیە خەمت نەبێ وەیە من لەو قورمساغە خۆشترم پرم ئەداتێ ئەڵێ ئەها چ ناشرینم دە بمکووژە دەی و دەستم پێدەکا بە کوتان ڕووت نیە ڕووت نابێتەوە من ناتوانم نابێ بتوانم ساجێکی لێیە هەر ئەمترسێنێ زوو زوو زبرم دەکاتەوە و قژەکانی لەشم هەڵدەستێنێ ئەڵێم نا و هەڵدێم بەرە و نەختە هەتاوەکە ئەڵێ مەکە باوکم تەمێت ئەکا ها ئەڵێم نا ناتوانم ناوێرم بتوانم بڕبڕەم دێشێ ئەڵێ قەینا وەحەسێ جا ئەڵێ ها ئەو سەرینە بگرە و سەرینێک ئەکێشێ بەرەو دیوارە پەڕۆی خێوەتەکە و ئەڵێ وەحەسێ من جۆلانێ ئەکەم ئەڵێم نا و دەرپێکانی توورە ئەبن دائەخزێنە ژێر قاچە شێتەکانی و قاچە شێتەکانی هار ئەبن فڕێی ئەدەن بە سەر لووتما لووتم هەڵدەستێ و دڵم پڕ دەکاتەوە لە هین چی پێ ئەڵێن ئەوە نیە ئەوەندە کوڵاتەیە لەوانەیە دنیا داپلۆخێنێ ئەڵێم ئاخر ناتوانم ئەڵێ قەینا من ئەتوانم ئەوە نییە و ئاوقام ئەبێ سەرم پێ ئەخاتە سەر سەرینەکە و قژم ئەگرێ نەهێڵێ لە جێی خۆم بزووم خەریک ئەبوو هەر هەڵئەستێ و دائەنیشێ لەوانەیە نێو بەتاڵم کا ئەوێرم بڵێم ئەخنکێم کەچی ناهێڵێ دەنگم دەر بێ و سینەی ئەخاتە سەر لووتم خەوم لێ ناخا سینەی کەچی مەڵاشووم ئەکزێنێتەوە ئەڵێ ئەو شەوە لێرە بووی ئەری ئەو شەوە لێرە

هاتەوە کابرای ساحەب
کردبۆوە و لە بەری
کردبێ کەچی ژنە بە
دەخوراند خێرا خێرا
دەوت ئەرێ وەڵڵا بەم
ن بیری دەکەوتەوە و
درزەکەدا گرت و وتی
حەیوانی خەڵکی بوێستێ
ەرم کرد و ژنە چڵمەکە
جوبۆوە شوێن دێوەزمەکە
دەکات ئەها هەناسەت
سە ئیتر ناکێشرێ نابێ
نایەوە و دانیشتەوە وتی
دادەنیشێتەوە ئاگام لە
سمدا هەرچی گیانم بوو
بوەدا بچمە خوار کەچی
ێک فێنکی دەکردمەوە
بڵێم دوایی کە کابرای
حەلاس بێ هەڵاتە دەر و
عات بەرەو منی ئەمدیو
جۆلانێ دەنگیم ئەناسی
سەر کەفەڵی و جۆلانێ
سامی و ئەیویست هەڵێم
نوانی شل ببمەوە لووتم
لێم توورە بێت قاچم
ەڵێم ئیتر قاچم هەڵات
کوێر و زەلیلم کا ئەگە
بینی چەمابۆوە بە سەر
ەچی من هەر هەڵئەهاتم
کە لە نێو دەستیەوە
حەسارە ڕەشەکەی ماڵی
م کەچی دێوەزمەکە بە
نجێرەی ژوورەکەیانەوە
ابوو درگاکە بکوتم وتم
و لە داخا دادە ئەکوتێ
تەوە وتم دوایی قامکی
ەندە هەڵاتم بە ناو شارا
تی ئەڵێی چی و سینگی
لابرد هەناسەم خاو
ی شانم ببوو ئارەقی بە
ستا تۆ سەرکەوە جۆلانێ
ەر نەدەکەوتم وتم ئاخر
بڕبڕەم دێشێ وتی

قەینا هیچ مەکە هەر سەرکەوە سەرکەوتم بە چنگەکڕکێ سەرکەوتم و بە سەریەوە شل بووم گەیشتبوومە بنکی حەتتا توند نەئەبووم کەچی هەر ئەیوت دەی وتم ئاخر ڕێگا نیە و دەستی بە ژێر دیوارە پەڕۆی خێوەتەکەدا خشاند و ناردیە دەر ناردییە ئەو دیو ئەوێ جا دوایی کە دەستی هاتەوە لقێ گوڵێ عەجیبی تیا بوو ئەیوتبوو جوتیارۆکە وتم جوتیارۆک چیە وتی گوڵێکە هەناسەی پیاو توند ئەکاتەوە و چاوی پێدەکەنی گرتیە بەر لووتم تاڵێک بوو ئەموتبوو تاڵ خەوم لێ ئەخا و سەرم کەواندە سەر روومەتی و خەواندم وتی خەو زۆر ئەبینی ئەبوو بڵێم نا وتی چ خەوێک ئەبینی ئەبوو بڵێم ئەڵێن ساڵی خەوێک و دوو خەوە ئەویش ئەبێ دادەم خەوم پێوە ببینێ ئەڵێن جار و بار دایەشم دەبوو وتبێتم خەو ئەبینم کە خەوم پێوە ئەبینن دەبوو وتبێتم دوێشەو خەوم ئەبینیبوو دادەم خەوی ئەبینیوە ئەکەوێتە نێو قامیشەڵانێک و نازانێ لە کوێوە ڕێ بکا کتوپڕێک ئا بووە بە من و خێرا بزنە ڕێیەکم لە نێو قامیشەڵانەکە ئەبینیوە و پیا هەڵگەڕاوم جا گەیشتوومەوە سەر شانی خۆم و بوومەتەوە بە دادەم خێرا جا لە سەر شانم هە ڵفڕیوم دادەم هەڵفڕیوە سە یر بوو نا وتی نا دەبوو بڵێم فڕین چیە لە خەوا وتی فڕین چاکە فڕین زۆر چاکە هەمیشە کاڕێک بکە لە خەوا بفڕی دەبوو ئەوتبێتم ئاخر خەوەکانی من ئەڵێن داگیر کراون داگیر چییە وتی قەینا هی ئەو کابراش هەر وایە داگیر شتێکی وەکوو دادەتە وەکوو دایەت پێش ئەو شەوەی خێوەتەکە ئەویستم بڵێم کام شەو نەموت ئەموت جا چووزانێ ئەو دەنگە خزمم بوو وتی ژنێک بوو ئەوە ندە گرتبووی هەرچی ساڵە ئەمانهێنێتەوە ئەم شارە کۆنە کاولە جا هەر تەواویشی ناکا وتی باوکم گیری کردبوو بە دەستیەوە و ئەیوت ئاخری ئەیکووژم و وتی چەنای چەن ساڵە ئەزانی وتم چووزانم بوتڵێک تیزابی میراتی لە گەڵ خۆی دەگێڕێ هەتا ئاخری لەم شەوانەیا
دەبوو بلێم لەم شەوانەیا لە ملی دایەما خەوتبووم ئا ئەیووت زووکە پتۆپە ئەمەوێ بحەسێمەوە ئاخر شەوانە هەتا نەیئەخەواندم نەئەخەوت ئەیوت سەرەڕۆم ئەیوتبوو زمانیشم ناساغە جا لە ملیا خەوام ڕیشم چەقیبووە تەختانی سینەیەوە ئاگام لێبوو سینەی لە ڕیشم ساندەوە وتم قەینا با وەبزانێت ئاگام لێ نییە و ڕۆیی حەتتا شوێن سێبەرەکەشی کەوتم کەچی گەیشتینەوە بەر دزری خێوەتەکە و زانیم قەیرێک خۆی ماتدا کەچی نەمزانی بۆ گەڕایەوە منی نەبینی ئاخر سێبەرەکەمم پێ نەبوو نەمهێنابوو کەچی دوایی سێبەرەکەم لە خۆوە ئەیوت نەخەی من ببووم تۆم نەبردبوو نازانم دوایی لە ترسی دێوەزمەکە بە نێو شارا هەڕام کردبوو سێبەرەکەم لەو بەری شار پێ ئەکەوتبوو کەچی ئەیوت نەخەی تۆ بووی لەمبەری شاری لە پێ خەوتبووی من لەوێ بووم نازانم ئەوەندە نەبێ خەو بردبوونیەوە ئیتر خۆم شوێن دایە کەوتبووم دایە درزێکی خێوەتەکەی پێ حاڵی کردم کە بە فرکە هەڕای

ئەکردبوو منیش ئەچووبوومە دەم درزەکە کە سەرم سوورمابێ
دادە بۆ لەوێیە ئەوە چی ببوو لەگەڵ کابرای قورمساغی
ساجەکە وێستاببوو جلە ڕەشەکانی دەلەرزاند لەرەی جلە
تاریکەکانی دەگریاند ویستم وتبێتم دادە ئەو کابرایە
تەوراسەکەی زۆر غەددارە لاچۆ کەچی نەموێرابوو تەوراسەکەی
نەیهیشتبوو بوێرم ئەودیو درزەکە کەوم دادە سەری چەقاندبووە
نێو پەشمی بێ شەرەفی سینگی کابرا و هەر خێرا خێرا تەڕی
دەکرد کابراش دەستی ناردبووە نێو سەری دادەم و ئەیوتبوو
بەڵایەکە و هاتووە کچم تەوراسەکەشی لە حاندی کەفەڵیدا
گرتبوو کە چیم پێ بڵێت دەیوت خۆم بەچکەکەت گەورە
ئەکەم ئەوەندە ئازا باری ئەهێنم تۆڵەی باوکی بسێنێتەوە جا
لە قەستیش ئەگریا ها کەچی من نەمدەتوانی باوەڕ بکەم بە
دادەمی وت بڕۆ لە گەڵ یەکەم شەوی پاییز هەستە و خێرا
لە ڕوومەتی هەستام ئەبوو بلێم پایز چییە وتی پاییز باشە ئەو
ژنە چڵمە بچێتە خەونی هەر کەسێکەوە ئیتر خەونەکانی هی
خۆی نامێنێت کارێک دەکا جگە لەو خەونەی کە پێتەوە
ئەبینێ خەوی تر نەبینێ زۆرزانیشە خۆی کەمکەم خەو
ئەبینێ وتم پایز کەیە وتی ئەو گوڵانە ئەناسی وکتوپرێک لە
بنکی ئەو حەموو فێنکاییە دەریان کێشام کەسم نەئەبینی
ئاخر قرچە قرچی شەوێک بەسەرمەوە تەنرابوو دوایی خەڵکی
ئەیانوت دڵقی ڕەش بووە ئیتر ڕوومەتی سەر سووری بن شرم
نەئەبینیبوو کێشایانمە بەر با تاوێک قژەکانی قاچم فێنک
بوونەوە و تاوێک لە نێڵە نێلێکی نامەرد نزیک کرانەوە لە ژێر
قرچە قرچی شەوەکەدا عارەقەیەکم دەردا پیس ویستم کەچی
نەموێرا بزانم چبەلایە کتوپڕ کزەیەک لە عازای لەشم گەڕا و
بوومە مەیتێک بە نێوچاوانی دەشتەوە حەتتا نەمئەزانیبوو
چبەلایە و هەر ئەسووتابووم خوارەوەم ئیستاش ساجێکی
مەلعونی سوورەوکراوی لەبیرە دەماری بێ سەر و شوێنی
لکاببوو بە گۆڵمەزی ئاسنەکەیدا ئیتر لە بەر درگاکەی ماڵی
دادەم کەتبووم و هیچم نەدەناسییەوە شەوەکەی سەرم بە
دەستمەوە بوو کەچی نازام کەی خوارەوەم میزی سووری
ئەکرد کەچی نازام لە کوێوە چاوم کونی نەمابوو کەچی
نەمتوانی بزانم چۆن ئەوەندە نەبێ بە کەمێک با چارشێوەکەی
دایەم دەناسیبۆوە لە ئاخری کۆڵانەکەدا ڕووی دابوو دوایی
خەڵکی ئیستاش ئەڵێن هەر با خەریکی بووە ئیتر هەر دوو
چاویشم بە لەتێک لە دڵقەکە ئاخنی وتم با کاکە نەزانێ
کەچی ئاجورەکانی حەسارێک هەر ڕایاندەپێچامە کن
چارشێوەکەی ئاجورەکان ئیستاش مەندن ناگەنە زیخی کەنار
چەمەکە حەزم لە ئاودەستەکەیان ئەبوو کە هەر دادە ئاوێنە
ساردەکەی ئاودەستەکەیان ئەوەندە بکوتێ حەولەحەولم بێ
وەخۆم بێمەوە و نەبتوانم ئاخر ئەو چەتیوە سەر سوورە ئەڵێ
ئیستا پاییزە و ئیتر ئەبێ دوێشەو بەرە و گەرمێنی ببنەوە
ئەیوتبوو ئیتر نایەنەوە هەتا ئەو بەچکە دێوەزمە ئەبیسی

قیژەوقاوەکەی خێرا خێرا
خێوەتە هەڵئەپێکێ ئەوە گەورە ئە
ئائەوەندەی لێبێ کە وابێ هەر
خەڵکە لە بیریان ئەچووبێتەوە
من لە بیرم ئەناچێتەوە و هەر ما
کاکەم ئەبیسم بۆقە بۆق بانگم ئە
درگاکەی لێ بکەمەوە دادەشمی
هەڵاتم بەرەو دادەم وتم دادە کا
ئەکردی چۆن بتبا وتی مەڵێ کاک
ئەچرپێنێ ئیتر مەڵێوە کاکە
هەڵگلۆفیم وتم دادە ماشینەکە ئەز
وتی ئا چاوت بۆ وای لێدێ هەم
وتم هیچ نیە ئاوە دزی کردوو
چەمێکی لەو کلکەتەشیانە
نایانداتەوە لێرەوە لێی ئەڕژا وتی
ئەبێ ئاوی ئەو چەمە زۆر بکەی
ناتوانم دادە ئیتر ئاوم بۆ زۆر ناکر
من ئەو چاوەم دەست ناکەوێ
هەڵیکۆڵم و لە قەراخ چەمەکان
بینێژم دەستم ئەکەوێ ها کەچی
خۆ نادا بە دەستمەوە هەر جرتو
فرت پێ ئەکەنێت و
سەرسووری بنشرە وتی ئەوە
چییە بۆنی کلکەتەشیت لێ
دێ دیسان لە کوێ بووی
نەمتوانی بڵێم دادە دایکم دیار
نیە نەمتوانی بڵێم شەوێک لە
حۆو خێوەتانە ئەبینی دەنگێکم
بینی لە دایە چووبوو ئیتر
نایبینمەوە هەتا لە ئاخری ئەو
کۆڵانەدا "با" خەریکی چارشێوەکە
ببوو کەچی نەمناسیەوە دوێ
چووزانم لەمشەوانەدا وتی وست و
پووتمی خستە نێوان مەمکە
ئەیوتبوو وست نقەت لێوە نەیا مە
بوو دیارە مژدی ئەکرد بە بەچک
مەمکی بۆنی مژدی لێ هەڵئەستابو
خەوی بۆنە مژدی بمباتەوە بە
بردمیە ژوور و لە ژێر چارشێوەک
قرچێکی نیشان دام لە دڵق ئەچو
کراسی تازەم بۆ کڕیوی تاقیبکە
خەریکبووم دوگمەکانی بکەمەوە
نەخۆم لە درزی درگاکەوە چاوی

خێوەتە ڕزیوەکان کەمێک هێشتییەوە کە ئاگای لە کۆکردنەوەیان بووبێت وتی نانا نەکەی نەیانخۆی کەمێکی ماوە بەیەنم پڕ ببوو لە سێبەری کلکە تەشی و لقێ گوڵی سەیرم لێ بەر ئەبێتەوە کە ئاگای لێ بێت هەڵوەری و دانەوێتەوە دانە دانەی پە ڕە کانی کۆ بکاتەوە و بزەیەک لە سەر لێوی کۆنی ئەوێستاندبوو هەر پەرێک و دەنکێ سێبەری کلکەتەشی تێ نەخەیت بیدەیتێ بیگلێنێت و بینێتە نێو لێوانی کۆنی من کراسە بۆگەنەکەمم داکەندبوو کە دادە چاوی لە خێوەتەکان ساندەوە کتوپڕێک قامیشەڵانەکەی ژێر باڵمی بینی سەرم دانەواند تا ئاگام لە ناوکم بێ وتبووم خوایە زوو پۆشتە بێتەوە کە سەرم بەرز کردەوە دادە لەوێ نەمابوو دادە نەمابوو بۆی ئەگەڕابووم کەچی هیچم نەدەناسیەوە کافر نەبێ نازانم لە شوێنێکی مێشکم کەوتبوو بە لووتا و خۆی ئەخوراند ئەتوت کازاوای دایە لە کەیەوە لەوێیە وتی بەو پیلکانە نەخۆشانەدا هە لگەڕێم تا بچینە ژوور لە ناو ماڵە خەفەتبارەکەی دادە چاوبەستێنێ بکەین وتم نایکەم وتی خۆشە ها بزانین کێمان زیرەکە چاوبێن لە چاوی یەکتر دەبەستین و جا خەریک دەبین دەستمان پێکرد چاو بێنەکە بە من ئەوێرابوو زوو زوو شەوی وای بیری چاوم ئەخستەوە نەمزانیبوو کافر چاومی خەریک کردببوو ئیشتیام لە بۆنە تاڵەکەی دادە بوو وتم ئۆخەی ئاخری منداڵیان ئەبێ ئیشتیام لە زیخ بوو هەڵیگلۆفم کەچی نەمهێشت دڵم بێ بهێڵم زیخەکە هەڵمگلۆفێ وتم دادەم خوا داینا وە بۆ ئەو زیخە بەس نیە ئاوی چەمەکەش زیا ئەکا ئازایە ئەوەندە ئەوێرێ چی بکات چاوی هەڵکوڵراوی ناوێ چەمەکە بەس نییە مەمکی زوو پڕ ئەبێ لە شیر لە جێی خۆی هەڵئەتەقێت چەمی شار شیری پیا ئەڕوات هینە شیر بە چەمی شارا ئەڕۆشتبوو چووزانم پەشیمان ئەبوومەوە وتم ئەی بێتو هەڵیگلۆفێ بێتو کلکەتەشییەکان بیلێسنەوە و نەختێکی لێ بمێنێ چی وتم دادە خوا داینا وە بۆنی شیری لێ بێ شیری لێ بێ وتبووم چەمە شیرەکانی دادە حەموو بەچکەکانی شاری تێر کردبوو وتی سەگە هی ئەو چاوبێنەیە گەوجی ئەوەندە شەوت کردوەتە چاوت ئاگات لە دادەت نەبوو نەهێڵی بێتە هەڵم و هەتاو بیبا وتبووم ئەها گوێم لە هێڵە هێلی خۆمە لە سینەی شکاوما هەڵناستێ بمباتەوە بۆ خۆی دە خوایە بمبەرەوە بۆ خۆت ئێرە ئەها چەنێک شەوە بە چاوبێن لە چاوم کرابوو چ تاڵیشە ئەها ئەمەوێ بگریم و ئەوەندە بنەڕێنم دادە دایە بۆ دیار نییە ڕاستە ئەڵێن ئیتر دایە نیە وتی چووزانم وتی ئەها ئیتر کەس لێرە نییە کەس لێرە نەماوە شەوەکەی سەرچاوم لادا کاکە بە دیار تلویزوێنە کرێوەکەوە ڕووت خەوتبوو تلویزوێنەکە چ کرێوەیەک بوو چ بەفرێکی تیا ئەباری ویستم هەڵێم کەچی بەفرەکە چاومی دزی شتێک دەجوولا لەوێ نزیک ئەکەوتەوە و دوور ئەکەوتەوە دەرئەکەوت و بزر دەبوو لە خۆوە وەمزانی سێبەری گوناحی دادەیە و سەرمایەکم ببوو بۆ گریان ئەگەڕام بۆ گەرمایەک نزیک پێستم ئەگەڕابووم زبر بوومەوە پێستم ئەببووە سماتە هەڵاتبووم کاکە وتی بۆ کوێ و هەر هەڵاتبووم وتی ئیستا دێنەوە کەرە وەرە فێنک ببین بە دوو قاچەوە هەڵاتبووم و ئەترسابووم وتم با کاکە نەزانێ ژێر ناوکم هەر سیخە گەرمەکەی لە بیرە و دوو درگا لە حەسارەکە نابینێ کە کرابوونەوە و لە پیلکانەکانەوە خلۆر بوومە نێو یەکیان دیسان پڕ بە ئاوێنەکە بووم وتم خۆسکە ئەمتوانی پۆشتە ببمەوە و تماشای خوارەوەم کردبوو چ گەچلیبوو نەراندم دادە کەچی دادە بە دەنگمەوە نەهات وتم تۆرە جاڵجاڵۆکەیە ئێرە خۆ ئاوێنە نیە وا ناتوانم لەرەیەک بتوانم لەرەیەک وەخۆ خەم و ناتوانم لە گەڵ دلقی ئاوێنەکە بە مەیوی بهارێمە خوار ورد ببمە نێو کونی کۆنی مەستەراح گوێم لە دلقی ئاوێنەکە بێ بتوێتەوە و ڕمبوکوت لە ئاوێنەکە هەڵدەستێ دادە خەوی پێوە بینیبووم لە ئاوێنەیەک دەچەقێم و ئەوتبوو من هەر لە خەوەکەدا گوێم هەبووە ئەویش پڕ بووە لە هارەی ئاوێنەکان ڕمبوکوتێک لە ئاوێنەکەدایە و دادەمێک لە بنکی چاوما سکی بەتاڵ بووەتەوە و ئەڵێ ئەزانیبووم پێت خۆش بوو فێنک ببیەوە نقەم لێوە نایا باسی دێوەزمەکەش ناکەم ناڵێم چۆن سکی دادەی پڕ کرد و بەتاڵی کردەوە ئەها دەمولوتی پیاو دەئاخنێ و زوو زوو پرم ئەداتێ لە نێو کونە کۆنەکەی مەستەراحەوە بە باوەش هە لمئەگرێت و چەن بچووکم لە باوەشیا چەن بچووک ببوومەتەوە ئەڵێ ئەو سەر کەنەکە خاوی دێوەزمەکەشی ئاوا بەست و وتبووی فێنکت ئەکەمەوە کەچی ئەو دەمی دەنا بە هەر دەمارێکی منەوە و ڕەحەت منی دەخواردەوە قەتیش بە گوێی ئەوی نەکرد ئەزانی دەڵێ شەوێک دێوەزمەکە خۆی چاوی لە حەموو شتێک بوو ئیتر قینی هەستا و ویستی لە فرتوفێڵی ئەو سەر کەنەکە ڕزگارم بکا کەچی خۆی تێکەوت و وتم کاکەش نایە بەر پەڕەکانی پانکەکە ئەزانی وتی مەڵێ کاکە و ویستی بڵێ ئیتر مەڵێوە کاکە هەناسەیەکی هەڵکێشا لە بنکی دڵییەوە هات ڕێک لە لای ناوکییەوە کاکە ئاوێنەکەی هاڕاند بە سەر و چاوما و ئەو دادەمەی لێ هەڵتەقاندم کە لە بنکی ئاوێنەکەوە هاتبوو ڕێک لە لای ناوکمەوە دەرکەوتبوو وتی دێشێم وتم کاکە ئیتر ناتوانم هەر دوو قاچم ماوە و هەڵات نەراندی دێشێم و هەڵات نەمئەتوانی شوێنی کەوم جاران بە سێ قاچەوە ئاخری ئەمگرت و ئێشم تیا نەدەهێشت ئیستا نابێ ناتوانم نابێ بتوانم ئیتر قلپ ئەبمەوە بە سەر کوتە شکاوەکانی ئاوێنەکەدا و دادەم بینی داببویە قوڵپەی گریانێک و قلپ ببوەوە لە ژێر چاوما وتم دادە ئەوە لە کوێی ئەها کە دایە باسی دێوەزمە ساردەکانی بۆ دەگێڕاینەوە دانە چیرەی تۆ بوو ئەری گەرەکێکی تێ دەگەیاندین کەچی ئیستا هێور ئەتوت بۆ هەر هەموو دێوەزمەکانی دنیا دەگریا دادە ئا لە کوتێک ئاوێنەی شکاوا گیری خواردبوو دەگریا دادە

پاییزی ساڵی ١٣٧٩

خوێن

حوسێن شێربەگی

دەرگای ئەم ماڵە هەمیشە ئاوەڵا بووە، ئێستا چی؟ ئەمڕۆش هەروەک ساڵی ساڵان! دەیجا بە کۆڵانان‌دا دێم و دەگەمە بەر دەرگا، لە دەرگای ئاوەڵاوە خۆم بە حەساردا دەکەم: حەساری دەرەندەشت، باغ و باغچەیەک بوو! بەڵام ئێستا چی؟ درەخت و دەوەنی حەسار هەموو پیر و سەوزە و ئاڵفی باغچە، زەرد و وشک! بەهاری ساڵی ساڵان بۆتە پاییزێک، لەمڕۆدا پاییز ...
یادی بەخێر: هەرا و زەنا و قاڵمەقاڵم و جەنجاڵی ساڵی ساڵانی نێو ئەم ماڵە؛ دایک مابوو ... خوشک مێردیان نەکردبوو، برا هەر چوارمان هەر لەم ماڵەدا گەورە بووین و هێشتا هیچکام ژنمان نەهێنابوو. خاڵ و خاڵۆزا و مام و ئامۆزا و پوور و پوورزا؛ لاقێکیان لە ماڵە خۆیان و لاقێکیان لەم ماڵە بوو ... ئای ... یادی بەخێر ...
بەڵام ئێستا؟ کوندەبوو لێی دەخوێنێ ئەم ماڵە! دایک مرد؛ خوشک شوویان کرد و ڕۆیشتن؛ برا دوویان ژنیان هێنا و ڕۆیشتن؛ لەم ماڵەدا ماوینەتەوە من و بابم و کاکم ... هەی خوا بە قوربانی بەشت، سارات و چۆلگە و غەریبستانە ئەم ماڵە! ئەم ماڵە هەرگیز دەرگای گاڵە نەدەدرا؛ تا مردنی دایک ورۆیشتنی خوشک و برا ... بەڵام ئەمڕۆش هەر وەک ساڵی ساڵان دەرگا ئاوەڵایە و منیش بەبێ وێستان و ماتڵی خۆم بە حەساردا دەکەم.
خۆم بە حەساردا دەکەم و حەسار چ حەسار؟ ساراتێک. ڕێیەکە دەگرمە بەر و لارەوەلارەوە، شل‌ووێل و بێ‌واز بەرەو پلیکان دەچم. ئەو پلیکانانەی بەرەو ژوور هەڵدەکشێن و منیش بە دوای خۆیان‌دا ملکێش‌ملکێش بەرەو ژوور دەکێشن، بەڵام درز و قەڵشت و لاڕووخاوبوونی پلیکان و دیوار و غوڵامگەردش مۆڕەت لێ‌دەکەن و تەمەنی پیریی خۆت و خۆیت دێننە بەرچاو. چەند پلیکانێک سەردەکەوم و ڕادەوەستم. ڕادەوەستم و خولێک بە دەوری خۆمدا دەخولێمەوە. بۆچی هاتمە ئێرە و ڕاوەستام؟ بەشوێن چی‌دا هاتم؟ چیم وەبیر نایە، چەند پلیکانێکی دیکەش سەردەکەوم و دەگەمە غوڵامگەردشی سەرسەرەوە. پشووم سوار بووە ... لە کوێی سەردەمی لاوی و گەنجی؟ لە کوێی منالی و مێرمنالی؟ دە کەڕەت و بیست کەڕەت سەرەوخوار و ژێروژوورم دەکرد و کوا دەمزانی مانووبوون چییە؟ کوا هەناسەبڕکە و پشووسواربوونم دەبینی؟
نەء ... نەء ... پیرییە، پیری ... لێم وەژوور کەوتووە بەبێ ئەوەی تەقولباب بکا ... بەبێ لە دەرگادان لێم وەژوور کەوتووە. بەبێ ئیزن بۆتە میوانم ... میوان؟ چووزانی نەبوەتە خاوەن‌ماڵ؟ خاوەن‌ماڵ و خاوەن‌لەش و ڕوح و ماڵ و سامان و هەرچی هەمە و نیمە!
چەند پشوویەکی قووڵ هەڵدەکێشم، بزەیەک دێتە سەر لێوم و لە ژێر لێورا دەڵێم: چەنێ زوو؟ من و پیری؟ ... بێ‌ئەمەک و بێ‌چاووڕووە ئەم پیرەپیاوە ... ئەم پیرێژنە ... خۆ من هەر ئەم پار و پێرارە شێری جەنگەڵ و بەبری دارستان و گورگی بیابان بووم!!
قاقایەکی بەرز دەکێشم و دەرگای هۆدەکە دەکەمەوە: بۆنی وەتاغی شێ‌دار، بۆنی کەفەک و بۆنی شتی کۆنەی ترشاو... لە لاق دەکەوم و لە بن دیواری هۆدە پاڵ دەدەمەوە.
دیسان یاد، کونەلووتم وەخوروو دەخەن، گەرووم وشک دەکەن، تازە باوکم چاوی پێم کەوتووە، دەبێ بچمە ژووری؛ ئەگینا بە ڕێی خۆمدا دەگەڕامەوە!
باوکم کراس و ژێرپاتۆڵی سپی لە بەردا؛ پاڵی بە دیوارەکەوە داوە، قژی سەر و ڕیشی ماش‌وبرنجی، چای لە بەردەم، جگەرە بە لای لێوەوە لە من دەڕوانێ، بێ‌دەنگ ...
پیاو و پیاڵە و ناڵبەکی لێک‌دەکاڵێنەوە! باوکی بەساڵاچووی قژ ماش‌وبرنجی و کز و تێک‌قوپاو و پیاڵەی نێوقەد باریک و ناڵبەکی ڕەسمی شاعەباسی لە نێو دڵی‌دا ...
باوکم دەنگ هەڵدەبڕێ: ماندوو نەبی پاڵەوان، ئۆغر!!
بە ڕواڵەت ڕۆستەمی زاڵە، بەڵام لە نێوخۆی‌دا تێک‌قوپاوە، داڕماوە، دەنگیشی: تێک‌شکاوە، دەنگێکی گڕ و گیراو و پڕ خەفەت! چاوەکانی کز و لێڵ ...

تاقە بۆ چرکەیەک بوو، پەڕی! بە بەرچاومدا هەڵفڕی و ڕۆی! لەبەر بۆنی گەند و کەفەک و ترشاو، دەرگای هۆدەم گاڵە دا و بە ڕێی خۆمدا گەڕامەوە. هەر لە سەر دوایین غولامگەردشەوە، سیان‌سیان پلیکانم جێ‌هێشت و داکشام. بەرەو پشت بیناکە و بەرەو دەرگای حەساری پشتەوە، دەرگای حەساری گا و بزن و مەڕ. بە شوێن دڵۆپ‌دڵۆپی خوێنێک‌دا ڕۆیشتم؛ خوێن؟!

هەر دەرگای هۆدەم کردەوە بە قەرا سەتڵە ئاوێک، خوێن ڕژابوو! دڵۆپ‌دڵۆپ بە پلیکان‌دا شوێنی جێ‌هێشتبوو، بە شانی بینادا بەرەو حەساری پشتەوە و ... لە بەردەرگای حەساری پشتەوە ... دەمەوڕوو بە سەر عەرزی‌دا پان ببۆوە.

شانیم وەرسووڕاند و لە چاو و دەم و لێو و دەورەمل و ڕوخساری ورد بوومەوە، دەستم بەملا و ئەولای ملی‌دا هێنا، دەستم لە سەر شادەماری و لە سەر دەمولێوی ڕاگرت و ...

ئای قوڕبەسەرخۆم؛ ئای ماڵی کاولم، دەروجیران بۆ ناگەنێ؟ بۆ؟ ...؟ باوکە کێ تۆی کوشت؟ کاکم! ئەو ژنە!

دەستی ڕاستی بەرەو دەرگاکە بردۆتە پێشەوە، خوێنێکی زۆر لە لای قەبرغەی چەپی‌دا ڕژاوە، خوێن برێکی شۆڕاوگەی بەستووە. دەستەکانی خوێناوین.

خەڵک دەگەنێ. دادەنیشم و سەری دەنێمە سەر ڕانم. بە بانگوسەڵا دەگریم و دەیلاوێنمەوە: دیت باوکە، نەمکوت؟ ... کێ تۆی کوشت؟ ئەو ژنە؟ کاکم؟!

سەری باوکە لە سەر ڕانم، گریان و لاواندنەوەی بە بانگ و سەڵای من و وردەوردە دەنگی خەڵکیش بەرز دەبێتەوە:

«ئەو شەیتانە ... شەیتان ... شەیتان. لە کوێیە؟ فیت، فیتی ئەو شەیتانەیە. دەبێ ئەو شەیتانە بکووژن.»

جەنگەی نیوەڕۆ، لە سێبەری ژێر دارەکانی شانی جێ‌خەرمان نیوەڕۆژەمان دەکرد. پاروویەکمان خواردبوو؟ دووان یا سیان؟ من و بابم و کاکم. لەناکاو دەنگێکی ژنانە و سڵاوێک، سەرمان بەرەو دەنگەکە سووڕا: مەلایکەی بەهەشت بوو (کاکە هەروای پێ‌دەگوت) فریشتەی ئاسمان (وتەی باوکم لە وەسفی ژنەکەدا)!

: سەلام. میوان ڕاناگرن؟

باوکم سەری هەڵبڕی، ورد لێی ڕوانی و: میوان بەخێر بێ!

کاکم لێی ورد بۆوە و: میوان خۆشەویستی خوایە ...

ژنە ماتڵی خولقێکی دیکە نەما و لە سەر سفرە دانیشت و دەستی کرد بە خواردن! وەک مناڵ و خێزانی ماڵێ!

لە پاش نان‌وچایی خواردن، بابم لە سەر کەوڵە نان بە دەم جگەرەکێشانەوە خەوی لێ‌کەوت و بە لادا هات. من خەریکی کەوڵە نان خڕکردنەوە بووم و کاکم بەرەو ئەستێری پشت دارەکان چوو، ژنەش بە لایەکی دیکەدا بەرەو ئەستێر بوو ... چوومە نێو لکوپۆپ و گەڵای درەخت و دەوەنی دەوری

ئەستێرا!! کاکم لە لای ڕۆژهەڵاتی ئەستێردا، ڕووت بۆوە، بەتەنها توونکەیەکەوە چووە نێو ئاوەکە و بەرەو نێوەڕاستی ئەستێر ... لەپڕ ژنەش لە لای ڕۆژئاوای ئەستێرەوە بە تۆپی تاقە کراسێک، چووە نێو ئەستێر و بەرەو نێوەڕاستی ئەستێر ...

کاکم دوو شەقاو بەرەو نێوەڕاستی ئاو، ژنەش سێ هەنگاو بەرەو ئەو، کاکم دوو سێ هەنگاوی دیکە و ژنەش چوار پێنج شەقاو بەرەو ئەو ...

لە نێو لکوپۆپ و گەڵای درەختەکاندا تف لە دەممدا وشک بوو، گەرووم وشک بوو، کەوتمە هەناسەبڕکە و چاوم لە کاکم و ژنە بڕیبوو ...

نێوانیان گەزێک بوو، خۆیان لە ئاوەکە هەڵکێشا و قیتوقۆز لە بەرامبەر یەکدا ڕاوەستان! چاویان لە چاوی یەک بڕی، بزەی شیرین لە سەر لێوەکانیان. زبانیان بە لێویاندا دێنا و لەپڕ دەستیان گەیاندە دەستی یەکتر و ...

لەو ئاوە وەرنە دەرێ ملشکاو؛ شەرم و شوورەیی بکەن.

دەنگی باوکم بوو! ژنە پاشەوپاش کشاوە بۆ قەراغ، بۆ ئەو لایەی باوکمی لێ ڕاوەستابوو؛ بەڵام کاکم خۆی نوقمی ئاوەکە کرد و لە لای ڕۆژهەڵاتی ئەستێرەکەوە لە ئاو هاتە دەر.

چەند خولەکێکی دیکە هەموومان دیسان لە دەوری کەتریبە ڕەشە بووین بۆ چاخواردنەوە.

باوکم لە ژنەی پرسی: کێیی؟ لە چی دەگەڕێی؟

: هەژارم ... لە کارەکەری ماڵان و هەر کارێکی بتوانم ..

باوکم: نەتکوت کێیی؟

ژنە: دەستی لێمەدە، مەپرسە! خوا دەزانێ ...

باوکم: ژنمردووم، لە ماڵێدا کەیبانوومان نییە، خۆم و ئەم دوو کوڕە ... دەبیە کارەکەر و بنەی ماڵمان؟

کاکیشم تێوەچوو: جا بۆ نایە؟ زۆریشمان پێ خۆشە!

ساڵەوەختێکی ڕەبەق ماڵ و نێودێ و ژیان بووە مەیدانی شەڕی ڕووس و ئەمریکا و قسەوباسی خەڵک.

باوکم لە دیوەخانی ماڵێدا خۆی بە عەرزدا دا و دەیناڵاند، نەخۆش، ئای نەخۆش!

کاکم زووزوو زاخە و هۆڵ و تەویلە و کاری مەزرا و دەرەوەی بەجێدەهێشت و ... بۆ ماڵەوە!

کوێخا «ئەول»ی پیاوماقووڵی دێ دەیکوت: باشتر وایە باوکتان بەرماڵبەشان لە مزگەوت کونجی قەناعەت بگرێ؛ نەک لە دیوەخانی ماڵێدا ...

باوکم و کاکم هەر لێک مۆڕ دەبوونەوە و مشتومڕیان بوو؛ ژنەش لە بنچاوڕا بە دزەدزە خۆی لێ مات دابوون.

تەرمی بابم لە حەسارێدا کەوتووە، دەمەوروو، وەرێدەسووڕێنم و ژنێک لە نێوماڵی خۆمانەوە باڵنجێک دێنێ و دەیخاتە ژێر سەری. پیاوێکیش بەرماڵێک دێنێ و پێیدا دەدا.

کوێخا عەبدول دەڵێ: دەبێ هەرئاوا بێ تا پیاوی دەوڵەت دێ و دەیبینێ.

لە باوکم دەڕوانم و لەو خەڵکە، جاروبارەش لە کوێخا دەپرسم: کوێخا چی بکەین؟

کوێخا: دەست ڕادەگرین، تا پیاوی دەوڵەت بێ.

ڕوو لە کوێخا وەردەگێرم و چاو دەبڕمە خەڵکی نێو دێ کە هەموویان بن دیوار و بن دیوار دانیشتوون یا لە دەوری تەرمەکە چپەچپ و سرتوخورتیانە ... بەرەبەرە کەلیمەی شەیتان ... شەیتان هەستا:

«یانی هەروا ئەم خوێنە بە فیڕۆ بڕوا؟ یانی شەیتان و ئەو هەتیوە هەروا بیخۆن؟ ئەی کوشتنی شەیتان ئەرکی سەرشانی موسوڵمانان نییە؟ ئەی قساسی بکووژ، ئەویش بکووژی باب؛ عەولادی خۆی بێ، ئەرکی پیاوی موسوڵمان نییە؟ بە خودا ئەوە شەیتان و ئەو هەتیوە لە بن سێبەری دارەکانی دەوری ئەستێرەکە لە کەیف و نهەنگی خۆیان‌دان ... ئەی ئێمە بە چی موسوڵمانین؟ ئەی ئەم ئاوەدانییە پیاوی تێیا نییە؟»

حەشامەتی نێو دێ لە سێ بەش دوو بەشی بەرەو سارات و مەزرا و ئەستێر وەرێکەوتن. حاجی خانمی سەرسپی ژنان نەڕاندی: خوا لەونی لە گشتتان گۆڕیوە، خەرەفاون، کەیخوا ئایر ئەکوژێنێ، ئێوە ئایر ساز ئەکەن ... داکەون. ئەو ژنە بێتاوانە، بێکەسە، ئەو کوڕەش ... ئێمە نازانین ... با دەوڵەت ڕوونی کاتەوە!

حەشامەت ڕۆی: ئەو شەیتانە دەبێ بکووژرێ، ئەو هەتیوە غەیانە دەبێ قساس کرێ ... شەیتان .. قساس ...

ڕووم کردە کوێخا: مامکوێخا چ کەردەن بم؟

: وەدوایان کەوە، لەگەڵیان بە، مەیەڵە خوێن بکەن ... مەیەڵە خوێن بڕێژن ...

وەشوێن حەشامەت کەوتم و کە پێیان گەیشتم نەڕاندم: «بابی من کوژراوە ... خاوەنخوێن منم، قساس و ڕەزا بە دەست منە ... چما کاکم بکووژە؛ با دەوڵەت حوکمی کات، چما ئەو ژنەیە؛ با دەوڵەت حوکمی کات ... کەس هەقی نییە! خاوەنخوێن و وەلیدەم منم، من لە هەقی خۆم دەبوورم، کەس چیلکەی تێوەرنەدا ...

کەس جوابم نەداتەوە، هەر نازانم گوێیان لێمە یان نا؟ حەشامەت بە هەرا و زەنا و هەڕەشە و من بە دوایاندا.

کوێخا بە باوکمی دەکوت: سۆفی، دەست لەو کارە بەردە، ئەو ژنە لە تەمەنی کوڕەکەتدایە، بۆ ئەو دەشێ ...

بابم دەیگوراند: من بێژنم، کوڕ ژن ببێ و من نەمبێ، بە پیاوم نازانن، نانم نادەنێ، بەرگم بۆ ناشۆن. نانی ئەو ژنە من دەیدەم، بەرگی من دەیکرم، بە شەرعی خودا و پێغەمبەر مافی منە، بەشی منە، خودا بۆ منی ناردووە ...

حاجیژن بەو ژنەی دەکوت: شەیتانی شەیتان، باب و کوڕت بە گژ یەکا کردووە، ئایرت کردۆتەوە، سەرت هەڵگرە و بڕۆ، تا ئەم دووانە یەکیان یەکیانی نەکوشتووە بڕۆ، لەم گوندە بڕۆ،

شەیتان ... شەیتان ...
ژنە وڵامی دەداوە: بێ‌کەسم، بێ‌ئەنوام، هیچ کەس و هیچ کوێم نییە ... بڕۆم بۆ کوێ ... ئەم باوک و کوڕە خۆیان بە لایەکی‌دا بخەن ... خۆیان یەکیان دەس‌بەردار بێ ... من هەرکامیان بن ڕەزام ... قسەم نییە ...
کاکم بە بابمی دەکوت: عومری پیرەبزنێکت ماوە، ژنت ناوێ، دەست‌بەردار بە، بۆ منی پێ خۆشە. من مارەی کەم تا مردن کوڕ و نۆکەر و خوڵامتم ...
باوکم وتی: قەزام لە تۆ ... تا لە گۆڕت نەهاوم هیچم لێ نایە ... ئەو فریشتەیە خوا لە ئاسمانەوە بۆ خۆمی ناردووە، بە نان و ئاو و جلوبەرگی خۆم ڕامگرتووە، نان و ئاوی تۆش من دەیدەم. بەشی خۆمە ... ژنی خۆمە ... دەستم گەیاندوێتێ ... بۆ منی پێ خۆشە ... دەرکەوە، لە ماڵم بڕۆ ...
حەشامەت هەر دەنەڕێنن: شەیتان ... شەیتان ... کوڕی خراپ بە لەحنەت ... بە لەحنەت ... قساس، قساس ...
لەناکاو کەسێک دەنەڕێنێ: هۆو داسە چییە؟
دەگەینە سەر داس، داسی خوێناوی و لیترێک خوێن، دوایەش دڵۆپ‌دڵۆپ خوێن بەرەو جێ‌خەرمان و ئەستێرەکە و ... بە شوێن دڵۆپە خوێن‌دا دەگەینە سەر ئەستێر...
ئەستێر؟ ئەستێر نا؛ حەوزی خوێن ... تەشتی خوێن، تەرمی کاکم لە نێوەڕاستی ئەستێردا، سەروچاو و لووت و دەمی لە نێو ئاوەکەدایە، دەستەکانی لەم‌بەراوبەری بوونەتە دوو باڵ، لاقیشی بە حەواوە ... لە نێو حەوزی خوێن‌دایە تەرمی کاکم. دوو سێ کەس خۆیان لە ئەستێر دەهاون و تەرمی کاکم دەردێننەوە، قەبرغەی چەپی هەڵدراوە، لای چەپی ملیلە سەر شادەماری هەڵدڕاوە، کاکم بەو داسە کوژراوە! بەو داسە کوشتوویانە ... بەو داسە خۆی کوشتووە!
خۆم دەدەم بە سەر تەرمەکەی‌دا، دەم دەنێمە نێو دەمی و دەنەڕێنم: برارۆۆۆۆ ... برارۆۆۆۆ... کاکە کێ تۆی کوشت؟ باوکم؟ ئەو ژنە؟ ...
کەسێک هاوار دەکا: شەیتان گوژتوونی، شەیتان، شەیتان .. کار کاری شەیتانە ... کاری خۆیەتی ... دەبا بڕۆین بیدۆزینەوە ... با شەیتان بە سزا بگەیەنین ... دەبێ لە هەرکوێ بێ ئەو شەیتانە بدۆزینەوە و بیگوژین ... شەیتان هات خوێنی بە پا کرد و ڕۆی ...
سەری کاکم دەنێمە سەر ڕانم، بەکوڵ، بەهاوار، وردەوردە دەیلاوێنمەوە: برارۆ ... برام ڕۆ .. کاکە کێ تۆی کوشت؟ باوکم؟ حەشامەت بۆ دۆزینەوەی ژنەکە، بەرەبەرە لێم دوور دەکەونەوە، دەنەڕێنم: ئەو خاتوونە بێ‌تاوانە، کارتان پێی نەبێ، خاوەن‌خوێن منم؛ کەس خۆی تێ‌وەرنەدا ... مافی منە ... من ئەو دوو تەرمەم پێ هەڵناگیرێ؛ نەیکەن بە سێ ... شانی من توانای قورسایی دوو تەرمیشی نییە، نەیکەن بە سێ ... ئەو خاتوونە بێ‌تاوانە ... بێ‌تاوانە ... ئای باوکە! ... ئای کاکە... باوکەڕۆ ... برارۆ...
هۆدەکە بۆنی ترشاوی دۆشاوی لێدێ، هەموو شتێ کەفەکی هێناوە. دیوار لاڕووخاون و کەش‌وهەوای هۆدە و حەسار و کۆڵان پڕ لە زەنای خەڵکە: شەیتان، شەیتان! قساس ... قساس هۆدەکە دووکەڵی جگەرە سیخناخی کردووە و من لەوە پیرتر و بەبێ دەسەڵات‌ترم بەری ئەم دەنگە بگرم، لەوەش بێ هێزترم سێ تەرم بە شانم هەڵگرم ... ناتوانم ....

هەورامی کتێب

دەڵێ...

ئەنوەر عەرەب

دەڵێ: «دایکم و نەنکت دەستە خوشک بوون، دوای ئەوەی بۆ سەردانیماڵە باوان گەڕامەوە، دووگیان بووم، زگم هێندە گەورە ببوو، هێندە گەورە ببوو خاڵت عاشقی بوو، ئەو ڕۆژە ماندوو و شەکەت لە دیوەخان ڕاکشابووم لە خەو و نیوەخەودا هەستم کرد کەسێک دەستی بە زگم دا هێنا. هێزی چاو هەڵێنانم نەبوو، کاس و وڕ بووم، شتێک وەک چێژ و ماندوویی ئاوێتەی یەک بوون و نەیانهێشت من لە سەر جێی خۆم ببزووم. دواتر زانیم خاڵت بووە. ڕۆژی دواتریش چاوی لە زگم نەدەبڕییەوە، ئەو ڕۆژە قەسرییەکی خزم لەبەردا بوو، هات و دەستی بە سەردا هێنا و کوتی: دادە زۆر سەیرە! دەمتوانی توند دەستی بگرم و شەقەزللەیەکیش لە پەناگوێی ڕاکێشم و پێی بڵێم ئەوە زۆڵی سەگ دوێنێش هەر تۆ بووی وات دەکرد، بەڵام هیچم لێ نەکرد دایکم پشتی لێمان بوو نوێژی دەکرد، سووکێ دەستیم لە سەر زگم لابرد و خۆم کشاندەوە.» دەیکوت: «هەر ئەو شەوە دایکم خەونێکی دی، خەونێکی پیس، هێندە پیس کە شەرم دەکەم بیگێڕمەوە.»

دەڵێن دایکی خەونی دیوە خاڵم ئیشتیای لێم بووە، هێندەی ئیشتیا لێم بووە، خۆی بۆ ڕانەگیراوە و بە چەقۆیەکەوە زەفەری بۆ خوشکی خۆی بردووە، پاشان زگی هەڵدڕیوە، دەبینێ ژیشکێکی تێدایە، خەونی دیبوو وڵات نوقمی خوێن ببوو، هەر خوێنە و بە دارودیواردا فیچقە دەکا. دەڵێن دەقیژێنێ و لە خەو ڕادەچڵەکێ، خوێن بەرچاوی دەگرێ و خۆی بۆ ڕاناگیرێ، هەر ئەو شەوە چۆتە جەستەی کوڕەکەی و دەستی بە بینەقاقایەوە ناوە هەناسەی لێ چنیوە. دەڵێن ژنی وا بەسام کەم بوو...

دەڵێ: «ئەو شەوە خەونت دی، خەونێکی زۆر پیس، شڵەژابووی، عارەقەی شین و ڕەشت دەر دابوو. هەستای و منت لە خەو هەستاند. وەک مێژۆکە هەڵدەلەرزی هەموویت بۆ گێڕامەوە بە پاک و پیسییەوە. وەبیر خەونەکەی دایکم کەوتمەوە، بێزم لێت هەستا. پێش ئەو وانەبووم. قەت وا نەبوو بێزم لێت هەستێ. کاتێ قسەت دەکرد سیمای ژیشکێکم لە تاریکی دا دەهاتە پێش چاو؛ قڕوقەپۆزێکی ناحەزت هەبوو، بۆنێکی پیست لێ دەهات. نازانم چۆن لە ڕووت هەڵات ئەو قسانەم بۆ بگێڕییەوە، تفم لێ کردی، شەرم دایگرتم، زۆر لە غەزەبی خودا ترسام، بۆ دەبێ ئەوە چارەنووسی من بێ.» دەڵێ: «خودا ڕوحمی پێکردی من سام و ئازایەتی دایکمم نەبوو...»

دایکم دەیکوت: «پاش ئەوەی تۆ خەوتییەوە، لێوەلەرزەیەکم گرت سەیر، تف لە گەرووم دا ویشک ببوو، لە هەیبەتان زمانم لە گۆ چووبوو، چوومە پاڵ باوکت و توند لە باوشم گرت. باوکت پرخەی دەهات خەو بەسەر منیش دا زاڵ ببوو، هەر ئەو خەونەی تۆ بۆت گێڕامەوە بە جۆرێکی پیستر بە نەنکتەوەم دی. ئەوەندەی بێزم لە تۆ هەستا بێزم لە نەنکیشت هەستا. دەمدی چۆن لە نێو جێدا خۆی گرمۆڵە کردۆتەوە و چاوم لێ دەکا. دەتکووت پیرە ژیشکە، هەر ئەو بۆنە پیسەی تۆی لێ دەهات، کەترە سەگ. وامزانی هەمووی ڕاستە، دەمویست بڕۆم و لە ناو جێ دا بیخنکێنم. نەموێرا یان چاوم قورس ببوو نازانم، خەریک بوو دەڕشامەوە، لە ناو جێ دا تلم دەخوارد ودەمنووزاند. باوکت هەستی بە شتێک کردبوو، بە ئەنیشکی تێی کوتام و پێی کوتم "چی بووە ژنەتیو بۆ ئاورت گرتووە" بە لاڵەپەتەوە هەموو خەونەکەم بە پاک و پیسەوە بۆ باوکت گێڕاوە. باشم لە بیر نەماوە چیم پێکوت، ترسا بووم لە هەموو شتێک ترسا بووم، لە غەزەبی خودا، لە باوکت، لە تۆ، لە نەنکت، بێزم لێدەکردن بریا سەد بە بریای خودا برێک ئازایەتی دایکمم ببایە، بریا سەد بە بریای خودا زمانم لاڵ بوایە و ئەوانەم بە باوکت نەکوتبایە.» دەیکوت: «خەونەکەی تۆ و خەونەکەی خۆمم لێ تێکەڵ ببوو، نەمدەزانی چی بە سەر چییەوەیە. هەر هەموویم بەڕاست گرتبوو هەر وەک چۆن دایکیشم بەڕاستی گرتبوو، زۆرە زۆر دەگریام و هاوارم دەکرد. باوکت تێی دەکوتام و دەیکوت چی بووە بەو نیوە شەوە بۆ شێت بووی، چی قەوماوە دڵم تۆقی دەنگ بکە، باوکت هەر ئەو شەوەی وا بۆم گێڕاوە دەتکوت لەو ئاسمانەوە بەریان داوەتە خوارێ، پیس ترسابوو، لێوی شین شین هەڵگەڕابوو، چاوی زەق کردبوو و دەستی دەلەرزی. سوێندی خوارد هەر ئێستا دایکی زیندە بەچاڵ کا و دواییش تۆ.» دەیکووت: «یا خوا زمانم لاڵ بێ ئێستاش نازانم باوکت چۆن لە قسەکەی من حاڵی بوو منیش دەستی شکاوم هیچ حەولێکم نەدا تێی گەیێنم....

دەڵێن کاتێ باوکی چۆتە دیوەکەی دایکی لە تاوان هۆشی بەخۆیەوە نەبووە وڵاتیش تاریک و تنۆک چاوچاوی نەدیووە،

لاقی لە شتێ گیراوە و هەڵکەوتووە، گۆیا کەوتۆتە باوەشی دایکییەوە، هەر لەو ئان وساتەش دا دایکی خەونێکی پیسی دیوە خەونێک کە تێیدا ئامێزی بۆ پیاوێکی رووت گرتۆتەوە و ئاە و ئۆفەکەی تا دیوەکانی تریش چووە....

دەڵێ: «خۆ باوکت هۆشی بە خۆیەوە نەبوو، لە تاوان نەیزانی چۆن هەستا و چۆن ڕۆیشت، لە بیری نەبوو پێشتر لە گەڵ من خەوتووە، هەر وا بە ڕووتی چووە جەستەی دایکی؛ لە پڕدا هەڵکەوت خودایە هاوار خودایە نازانم ئەو کەترەسەگە بۆ وای کرد خودایە گووم خوارد باوەشی بۆ باوکت کردەوە و... باوکت لەو دەمەدا شەرم دایگرت، هەرچی کرد نەیتوانی لە باوەشی بێتە دەرێ.»

دەڵێن نەنکی لە خەونی دا پیاوێکی رووت دەخزێتە پاڵی و توند لە باوەشی دەگرێ و هەڵی دەگلۆفێ....

دەڵێ: «کاتێک لە خەو هەستای بەیانی بوو، گۆیا لە بیرت نەمابوو دوێ شەوێ ئەو خەونە پیسەت بۆ گێڕابوومەوە. بۆیە دەتویست جارێکی تر بۆمی بگێڕییەوە. لەو دەمەدا ترسابووم، یەکجار پیس، دەمگوت تۆ بێچووە شەیتانی دەبێ بە لەعنەت کرێی؛ دەبێ وەک سەگ بتتۆپێنن. دەمگوت تازە ئەو ماڵە ماڵ نابێتەوە و پیسایی هەمووی داگرتووە، دەبێ لێرە بڕۆین، دەبێ ئەو ماڵە ئاگر تێبەردەین و بڕۆین.» دایکم ئەوانەی بە من نەدەکوت دەیکوت: «ئەوانەم بە باوکت کوتووە...»

دەڵێن کاتێک دایکم زگی بە من پڕ بووە، دایکی خاڵمی خنکاندووە. دەڵێن دایکی بێزم لێ دەکا و قەت نەیویستووە بمبینێ، دەڵێن ناوی ناوم بێچووە شەیتان و وتوویەتی: «با ئەو بەچکی زۆڵە قەت بەو ماڵەدا نەیە، با بە بۆگەنی ئەم ماڵەم لێ گڵاو نەکا، ئەوە توخمی بابە سەگەکەیەتی.» باوکم کە بەو قسەیەی زانیوە سوێندی لە خەسووی خواردووە، گۆڕی ئەو گۆڕ بە گۆڕەبداتەوە و سووکایەتی بە ئێسک وپڕووسکی بکا. دەڵێن باوکم زۆر شتی بە راست دەگرت رق ئەستووری وا نابێتەوە.

دەڵێ: «ئەو شەوەی وا تۆ ئەو خەونە پیسەت بە منەوە دی، لە شەرمان خۆم بۆ ڕانەگیرا، دەمویست بڕۆم و خۆم ئاور تێبەردەم، بریا بە بریای خودا ئازایەتی دایکمم هەبوایە، بە گریان و نووزە نووزەکەم باوکت وەخەبەر هات، یا خوا ئەژنۆم شکێ.» دەتکوت: «کاتێک باوکت لە دیوەکەی دایکی نەگەڕاوە، چووم لە کەلێنی دەرگاوە چاوم لێ کردن، ئەستەغفیروڵڵا خودایە گیان تۆبە! بە رووتی لە نێو باوەشی دایکی دا دیتم لێوم گەست و بە چەپۆک لە سەری خۆم دا. زانیم کە شووم بە شەیتان کردووە، لە خۆڕاوە نەبووە دایکم خەونی وای بە تۆوە دیووە.» دەتکوت: «بریا سەد بریا دایکم لە جیاتی ئەوەی کاکم بکووژێ زاواکەی دەکوشت.»

دەڵێن دایکی دوای کوشتنی خاڵم بەردەوام خەونی بە منەوە دیوە و گریاوە، پاشان دەست دەکا بە تووک و نزا لە من و باوکم. ئەوە بۆتە کاری شەو و ڕۆژی، تەنانەت لە نوێژکردنیش دا زۆرجار دیتوویانە جنێوی داوە و وەک سەگ بە لەحنەتی کردووین، دەڵێن دوای ئەوەی بیستوویەتی باوکم هەڕەشەی لێ کردووە، لە ترسی هەڵدانەوەی قەبری کوڕە جوانەمەرگەکەی لە پەنای کێلەکەی کەپرێکی ساز کردووە و بە شەو و بە ڕۆژ پاسەوانی دەدا. دەشڵێن دوای ئەو کارەساتە نان و ئاوی بۆتە گریان و قژ ڕنینەوە، وابوو کە پرچ بە سەرییەوە نەماوە. دەڵێن لە ژێر کەپرەکەی دا هەمووی بۆ دایکم دەگێڕاوە پاک و پیسی. دەگریا و جنێوی دەدا، دەگریا و دۆعای لێ دەکردین. دایکیشم سوور هەڵدەگەڕا، شین هەڵدەگەڕا، لێوی خۆی دەکرۆشت و دەگەڕاوە بۆ ماڵێ...

دەتکوت: «تا ئەو دەمەی بێزم لێ نەدەکردی، بەزەییم پێت دا دەهات. خەونەکەی تۆ بوو وای لێ کردم، خەونەکەی تۆ بوو بێزمی هەستاند. کاتێ بەیانی بەرەو لام هاتی ترسام، ترسام نەکا چارەنووسم هاوشێوەی خەسووم بێ، بۆیە قیژاندم و باوکتم لە خەو هەستاند.» دەتکوت: «باوکت لە ژوورەکەی دایکی گەڕابۆوە هێندە پەشۆکابوو هەر لە بیری نەبوو کە نۆبەی تۆیە بێتە جەستەت. لە شەرمان پشتی تێکردم و خزایە نێو جێگاکەی، من نەموێرا هیچ بڵێم. زمانم لە گۆ چووبوو، بۆ خۆی کوتی؛ دەیکوت ئێستاش نازانم کوشتم یا نا، عارەقەی ساردی دەردابوو هەستم پێ کرد، دیسان هیچم نەکوت، بۆ خۆی دەستی پێ کرد، کوتی وەک چەقە پێمەوە نووسابوو، بە شەرمەوە قسەی دەکرد، تاوێک هەنیسکی دەدا تاوێ دەگریا تاوێ دەیناڵاند.» کوتت: «بە رووم دا نەداوە نەمکوت بۆ لە گەڵ دایکت... زۆر ترسابووم بەڵام بێزم لێ نەدەکرد.» دەتکوت: «هەر تۆ هاتییە ژوورێ کە خەونەکەتم بۆ بگێڕییەوە، من قیژاندوومە، باوکت لە خەو راچڵەکیوە و وای زانیوە خودایە تۆبە گووم خوارد ئەستەغفیرەڵڵا تۆ هاتوویە جەستەی من.» دەتکوت: «باوکت زۆر شتی بەڕاست دەگرت، بۆیە کاتێ ویستوویە بۆت هەستێ، وەبیر دوێشەوێ کەوتۆتەوە و هەر لە جێی خۆی ویشک بووە و لە شەرمان سەری لە ژێر لێفەکەی دەرنەهێناوە. گۆیا لە عارەقەی شەرما خنکاوە.» دەتکوت: «کاتێ من دەمقیژاند نەنکت ئێستاش خەونی بە پیاوێکی ڕووتەوە دەدەی پیاوێکی ڕووت کە خەریکە هەڵیدەگلۆفێ.» دەتکوت: «نەنکت قیژەی منی بە قیژەی خۆی زانیوە، ئۆخژنی گرتووە و لە جێ دا مردووە.» دەشڵێن کووشتوویانە.

دووکانی خوێنڕشتن

ئارام شێخ وەسانی

- نەگەڕایەوە؟
- هەرگیز
- خۆشت دەویست؟
- نازانم؟
- بیری دەکەیت؟
- زۆر
- بیرت لەوە نەکردووەتەوە کەسێکی دیکە بێنیتە ناو ژیانتەوە؟
- با... نا... نازانم.
" دەی، من تا ئێستەیش نازانم دەبێ چۆن بیر بکەمەوە و چی بکەم!"
- هێشتا دەتوانم پرسیار بکەم؟
- نا، حەز بە وەڵامدانەوەی پرسیار ناکەم. پێم خۆشە، خۆم بۆ خۆم قسە بکەم. ئەگەر تۆیش گوێ دەگریت، ئاساییە. بۆ من ئاوا باشترە. هەندێک پرسیار، وەک شۆردنی برین بە خوێ بە ئازارن.
- کەواتە بمبوورە، لە پرسیارەکانم...
خەریکی خوێندنەوەی چیرۆکێک بووم. نا، چیرۆک نەبوو، یاداشت بوو. لە بەرخۆمەوە گوتم:" قسەی پووچ، هەمووی هەر نووسینە و هیچی تر."
کوڕەکەم زۆر پرسیار دەکات و منیش داماوم. ئەگەر درۆی لەگەڵ نەکەم، دەبێ شتی دیکەی پێ بڵێم. جلەکانمڕەشی تۆخن. هێشتا لەزۆرشت تێناگەم. دەبێت لە ژیاندا چی بکەم؟ ئاخۆ تا کەی بەرگەی ئەم دۆخە دەگرم؟
بڕوانە، خەریکە منیش پرسیار دەکەم. کاتێک خۆم پرسیار بکەم، بۆ بهێڵم تۆ پرسیار بکەیت؟ منیش دنیایەک پرسیارم هەیە؟
- کەواتە، شت زۆرە لەبارەیانەوە قسە بکەیت. پێویست ناکات پرسیارت لێ بکرێت. تێدەگەم و نیگەران مەبە! بە بێدەنگی گوێت لێ دەگرم.
" ڕۆژێک لە ژووری خەوتن ڕووی لە دیوار کردبوو. پێی وابوو لەپشتی وەستاوم، وەلێ من لەناو هۆڵ ئیشم دەکرد.
"باوکم دێتەوە؟"
"ڕەنگە ڕۆژێک..."
دێمە نزیک دەرگە و سەرنجی وەستانی دەدەم. دەستم بۆ سەرم دەبەم بیخورێنم. ئانیشکم بەر دەرگە دەکەوێت. ئاوڕ دەداتەوە.
" تۆ دەزانی، کەی دێتەوە؟"
"نا، بەس هیوادارم بێتەوە."
شەوە، ماڵ خامۆشییەکی زۆری پێوە دیارە. ئەمشەو تەلەفزیۆنەکەیشی پێ نەکردووە. قیت وەستاوە. زۆر کەم خۆی دەجووڵێنێ. دەمی داخستووە و لە دیوارێکی سپی ڕاماوە. دەزانم بیر لە چی دەکاتەوە.
"واتا بە شەو نایەتەوە؟"
" ڕۆڵە شەو بۆ خەوتنە، نەک بۆ ئەو هەموو پرسیارە!"
وێڕای ئەوەی تەواو گەورە بووە، بەڵام لە ڕەفتاردا هەر منداڵەکەی جارانە. سپێدان زوو هەڵدەستێت و سەیرێکی پەنجەرەی ماڵەکەی بەرانبەرمان دەکات. دواتر بە پەلە دەچێتە سەربان و لە ئاسمان دەڕوانێت. چەندان جار گوتوویەتی:" لە سەربان باشتر ئاسمان دەبینم."
منیش وەک گاڵتە جارێک پێم گوت: لە ژوورەوە سەیری ئاسمان بکەیت، پانکە دەبینیت...
شڵەژابوو. دەیویست شتێک بڵێت.
" باوکی ئاسۆ؟"
" ئێ..."
قسەی نەکرد. خۆم ئاسایی پیشان دا.
تووڕە بوو. تەنانەت جنێوشی دا. نیگەرانی بووم. نازانم دۆخەکە وەک خۆی بگێڕمەوە. ڕۆیشت و سەری نزم کرد.

تێگەیشتم، دەبوو داوای لێبوردن بکات، وەلێ نەیکرد.
لە کۆڵانیش ڕستەیەک فێر بووە، هیی پیرەمێردەکانە.
"هەموو بەیانییەک لە ئاسمانەوە چاکە دەڕژێت."
من ئەو قسەیەی بۆ بکەم ئاسمانی لێ دەبێتە کونەمشک، بەڵام قسەی پیرەپیاوێک بە مێشکییەوە دەنووسێت. بە قسەی هەموو ژنێکیش هەڵدەچێت. نازانم بۆ وایە.
هەندێکجار دێت قسەی جادووگەرێک بە من دەفرۆشێتەوە. نا، جادووگەر نا، منیش شتەکان تێکەڵ دەکەم، منداڵێکی مریشکفرۆش... بەس نازانم ئەویش ئەو قسەیەی لە کوێوە هێناوە.
"خودا باڵندەیەکی سوور بکاتە خێر، دنیا باش دەبێت."
هەموو خەون و خەیاڵی ئەوەیە لە ئاسماندا باڵندە ببینێت. نا، بیانژمێرێت. هەر لە منداڵییەوە هۆگری هەندێک شت بووە، ناتوانێت وازیان لێ بهێنێت.
" کوڕەکەم تووشی نەخۆشیی دەروونی هاتووە.جار جار دەڕوات بۆیەی سوور دەکڕێت و لە بەرگی کتێبەکانی دەدات."
هەندێکجار بە دڵی ئەو قسە دەکەم:
" باڵندە کوا دەوێرێت بە ئاسمانی شاردا بفڕێت!"
" تۆ ئەم قسانە لە کوێ فێر بوویت، بەرد نەبارێت!"
"هم..."
(شەو شاد!)
دێتەوە ناندین، وێڕای برسییەتی، ئاوێک دەخواتەوە و دەچێتە دەرەوە.
" بۆ کوێ؟ وەرە(نانەکەت) بخۆ!"
"زوو دێمەوە."
هەندێک شەو زوو دەخەوێت. ئەگەر نیگەران بێت، ناچێتە سەر جێخەوەکەی، بەڵکوو لە شوێنی دانیشتن پاڵ دەکەوێت. هەڵسوکەوتی سەیرە. خووی بەوە گرتووە، پێش ئەوەی دنیا تاریک دابێت، سەیرێکی جانتای کتێبەکانی بکات!
"ئەمڕۆ بەیانی بۆ کوێ چوویت؟"
" دایکە دەخەوم. سبەی وەڵامت دەدەمەوە."
چەند پەڵەیەکی خوێن بەسەرجلەکانیەوەدیارە. هیچ بە لایەوە گرنگ نییە. هەناسەبڕکێیەتی، وەک ئەوەی کەسێک دوای کەوتبێت، وا دێتە سەری، بچێتیەکێک لە مریشکەکانی کۆڵان سەر ببڕێت.
" باشە ئەو مریشکفرۆشە ڕۆژانە لە پێش دووکانەکەی جۆگەلەی خوێن هەڵدەستێنێ، چۆن لە خوێن نەترساوە! دەزانن خوێنی مریشک زۆر سوور نییە؟ دەمەوێت زۆر سوور بێت، حەزم لە خوێنی سووری تۆخە."

بۆ هەمان شوێن دەگەڕێتەوە. هیچ شتێکی لێ نییە، بۆیە دەترسێت. سەیری پەنجەرەی ماڵەکەی بەرانبەریان دەکات، وەک خۆیەتی. دیسان وەک هەمیشە دەچێتەوە سەربان، لە بەرخۆیەوە دەڵێت:" ئاسمان بەس ئاسمان، سووری تۆخ تۆخ..."
دەچێتە ژووری خەوتن، دەنگێک دێت. دەچێتەوە سەربان. دەبینێت ئاسمان سوور هەڵگەڕاوە. دەستێک بە چاوەکانیدا دەهێنێت و باشتر سەرنج دەدات. پۆلێک باڵندەی سوور دەبینێت. دەمی لە خۆشیان دەکرێتەوە و چاوەکانی دەگەشێنەوە. دڵی خێرا لێ دەدات. هەست دەکات هەموو شتێک سوورە. ئاسمان، باڵندە، جلوبەرگ، کتێب، پەنجەرە و خانوو...
" هەستم کرد شتێک بووە، ناڵەناڵێک دێت."
" ئەم کوڕەی من ڕۆژ تا ئێوارە دەسووڕێتەوە، شەوانەیش دەست بە ورێنە دەکات."

٢
ماڵیان دەگوازرێتەوە.

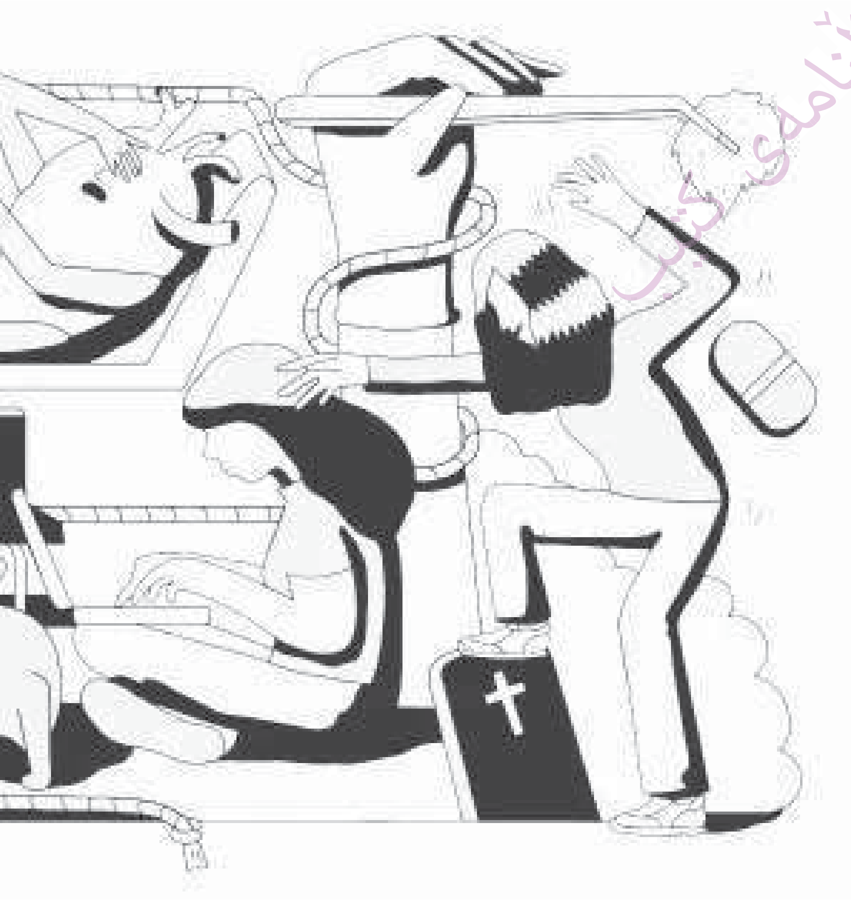

هەواڵنامەی کتێب

" دایکە، بە خوا ئەم کولانە زۆر خۆشە!"
سەیرە، ڕۆژانە ڕێگەیەکی دوور دەبڕێت و بۆ کۆلانی پێشووی دەگەڕێتەوە. ئەمجارە دۆخەکە جیاوازە. لێرە، ناتوانێت بچێتە سەربان، تا لە ئاسمان بڕوانێت. هەر ئەوەندەی پێ دەکرێت، سەیری پەنجەرەکە بکات.
"ئەوە لە کوێ بوویت؟"
"لە کۆلانە کۆنەکەی ئێمە مریشکفرۆشێک هەیە."
" ئێ..."
" تۆیش باش دەزانیت، ئەوەی سەری مریشکەکان دەبڕێت، هاوڕێمە. ئێ چووم ماڵئاوای لێ بکەم. خۆ ئێمە ئێستە ماڵمان لەوێ نەماوە..."
" وریابە کتێبەکانت دەدڕێن."
" دایکە پێش ئەوەی بدڕێن، پێم بڵێ، باشە؟"
دایکی بیر دەکاتەوە. ناڕوونییەک هەیە! مرۆڤ خانوو دەگۆڕێت، ئێ چیی تر؟
تەماتە، باینجان، پەتاتە و چەندان شتی دیکەم تێکەڵ کردووە. حەز لە خواردنە ئاڵۆزەکان دەکات.
" دایکە، قاچەکانم ژان دەکەن."
" برۆ سەیرێکی کتێبەکانت بکە و بخەوە."
قاچەکانی تەزیون، ناتوانێت هەستێت. لە هەمان شوێن دەخەوێت.
" تۆ بۆ من ئازار دەدەیت؟ ئێرە کەی شوێنی خەوتنە!"
چێشتەکە ئامادە دەبێت. دیسان ورێنە دەکات.
" من خوێنم دەوێت. زۆر نا، بەڵام هەتا بکرێت با سوور بێت. دەمەوێت بەم خوێنە باڵندەکانم ڕەنگ بکەم. دایکە، باڵندەکانم لە کوێن؟ نا... نا، ماڵمان ناگوازینەوە. لای مریشکفرۆش بووم. دایکی من خراپ نییە. باوک چیە، هەی لە قەبری باوکتان بەم!"
بە پێی ڕاستە، قۆڵی دەجولێنێ. خەبەری دەبێــتەوە.
چێشتەکە دەخوات و دەیەوێت بچێتە دەرەوە.
"دیسان بۆ کوێ دەڕۆیت؟"
" برادەرێکم هەیە، مریشکفرۆشە، بڕیارە شتێکم بداتێ، دەچم و دێمەوە."
"ئەی تۆ نەتگوت، قاچەکانم ئازاریان هەیە؟"
"نا، ئێستا زۆر باشم."

٣
"دایکە ڕۆژێک دێت ئەم خانووەیش چۆڵ دەکەین؟"
" لە کوێ بوویت؟"
" هیچ، چووم سەردانی هاوڕێیەکم کرد."
چاوەکانم داخستن. بە نیگەرانییەوە پێم گوت:
"لای مریشکفرۆش بوویت، ها؟"
" ئەوە کەسێک لێرە بووە؟"
ڕاچڵەکیم، ئاورێکی خێرام دایەوە و کەمێک شڵەژام."
" گوتت چی؟"
"ئەم گڵاسە بەس بۆ مێوان بەکار دێت!"
گەڕامەوە نادین و گڵاسەکەم خستەوە ناو کەوتنەر. تاسام. هەستم کرد لەوە زۆرزانترە کە پێشبینیم دەکرد!
" وامزانی پیسە، بۆیە هێنامە دەرەوە."
سەری دەخورێنێت و دەچێت لە بەرانبەر تەلەڤزیۆن دادەنیشێت. سەیری فیلمێکی ترسناک دەکات. ڕەنگە دە جار ئەم فیلمەی بینیبێت! پێی خۆشەسەیری بکاتەوە، هیچ جارێکیش نەیویڕاوە تا کۆتایی بەردەوام بێت!
" ((گردەکانیش چاویان هەیە.))"
"ئەم کەناڵە هەفتانە ئەم فیلمە دووبارە دەکاتەوە. وەرە ئەم هەفتەیە لەگەڵ من تا کۆتایی سەیری بکە؟"

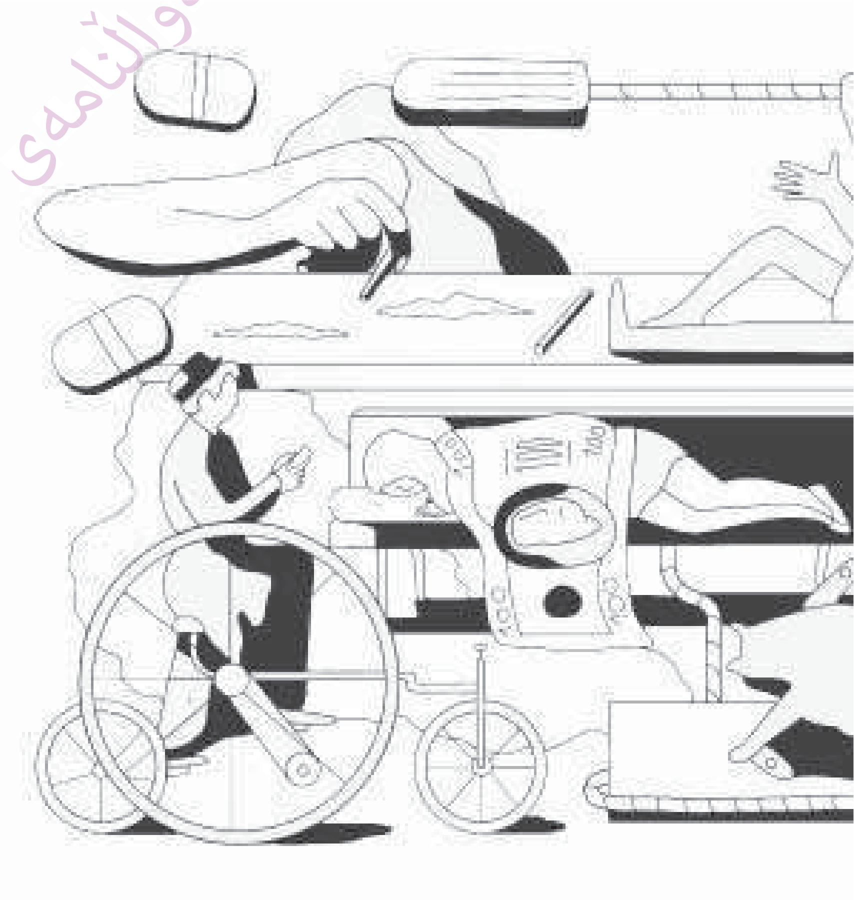

وەڵامم نەدایەوە و ماڵەکەم جێ هێشت.
لە ناوەڕاستی فیلمەکە، تەلەڤزیۆن دەکوژێنێتەوە. شەقێک لە کۆنترۆڵ هەڵدەدات و بەر دیوار دەکەوێت. باترییە بچووک و باریکەکانی دەردەپەڕێت. دەچەمێتەوە و باترییەک هەڵدەگرێتەوە. بە هەموو هێزی خۆی لەناو دەستی دەیگوشێ…
"باتری بسووتێت، دەبێت بگوشرێت، تا ڕۆژێکی دیکەیش ئیش بکات. "
هاواری کرد، "دایکە؟…"
خانووەکە دەنگی دایەوە. پێش ئەوەی بیر لە ڕۆیشتن بکاتەوە، کەمێک بێدەنگ ڕاما… لە بەرانبەر تەلەڤزیۆن خۆی بینییەوە. فیلمەکەی بیرکەوتەوە. ترسا، ڕۆیشتە دەرەوە…
"دایکە!… دایکە!"
٤
" لە کوێ بوویت؟"
"ئەی تۆ؟"
" چووم هەندێ شت بکڕم، لای دووکانەکەی کۆتاییکۆڵان."
"هاتم بۆ ئەوێ، لەوێ نەبوویت."
" ڕەنگە ئەو کاتەی تۆ هاتبی، من ڕۆیشتبم، ئەی تۆ؟"
"منیش لەوێ بووم."
"چۆن، ئەی بۆ تۆم نەبینی؟"
"ڕەنگە ئەو کاتەی من هاتبم تۆ ڕۆیشتبی."
تەلەڤزیۆنەکە ئیش دەکات.
گڵۆپە سوور و سەوزەکان داگیرساون. دەرگەی بەفرگرەکەی کردەوە، گڵۆپە زەردەکە سەرنجی ڕاکێشا! ئاورێکی دایەوە…
" ئەوە میوانێکمان هاتبوو؟"
" نا، بۆ پرسیار دەکەیت؟"
"مەگەر میوانێک بێتە ماڵمان، ئەگینا نەمدیوە، ئەو هەموو گڵۆپە دابگیرسێن !"
" نا، هیچ نییە، هەر ویستم بزانم هیچیان نە سووتاون."
"دایکە، باوکم لە کوێیە؟"
"بۆ ئەو پرسیارە دەکەیت؟"
" ئەگەر بێتەوە، بە یەکەوە دەچینەوە خانووەکەی پێشوو؟"
" هێندە بیر لە کۆڵانەکەی پێشوو مەکەرەوە، باشە؟"
" دەزانی بەیانی و ئێواران، باوکی ئاسۆ لە پەنجەرەی ماڵەکەیانەوە سەیری منی دەکرد؟"
" تۆ لە کوێ سەیرت دەکرد؟"
" پێش دەرگەی دەرەوە."
" هیچ نییە، ڕێکەوت بووە."
" نا، حەز دەکەم، بچمەوە هەمان ماڵ، بزانم ئێستایش هەر سەیرم دەکات؟"
گوتم هیچ نییە، هێندە کەللەڕەق مەبە!
"ئێستا دەچم…"

" ماندوو دەبی، ئەو کۆڵانە لێرەوە زۆر دوورە."
"کێ گوتی؟"
"چی کێ گوتی؟ بە کوردی قسە دەکەم، ڕۆڵە. هێندە دایکت ئازار مەدە!"

٥
" لە کوێ بوویت؟"
" چووم تەماشای پەنجەرە گەورەکەم کرد، بەڵام باوکی ئاسۆ لەوێ نەبوو."
"خودایە، زۆر سوپاس."
"سوپاس بۆ خودا؟"
"ئم"
هەستم کرد سنوور دەبەزێنێت، ویستی قسەیەکی خراپ بکات، گوتم: "قسە نەکەیت!"
یەکسەر بە شەکەتییەوە چووە ژووری نووستن. دوو جێگە ڕاخرا بوون گڵۆپە سەوزە بچووکەکەیش پێ کرابوو.
" کەسێک لێرە بووە؟"
" بۆ پرسیار دەکەیت؟"
" ئەوە نییە دوو جێگە ڕاخراوە؟"
" ئێ… ئەوە جێگەی من و تۆن!""ئێ… من کەی هێندە لە نزیک تۆوە خەوتووم؟"
"ئێ … جارێک لە نزیک من بخەوە!"
" ئێ… ئەو دۆشەکە هیی من نییە؟"
" ئێ… لە ئێستاوە با هیی تۆ بێت."
بە زەردەخەنەوە پێم گوت: گڵۆپەکە بکوژێنەرەوە. وەرە نان بخۆ، هێندەیش خۆت ماندوو مەکە. ئێمە ئەو کۆڵانەمان جێ هێشت.
" بۆ؟"
" خەڵکی گەڕەک دەریان کردین."
"دایکە، ئەی باوکم بەمە دەزانێت؟"
"نا"
" کە هاتەوە من خۆم هەموو شتێکی پێ دەڵێم."
"باش"
"کەی دێتەوە؟"
"کێ؟"
" ئێ باوکم!"
"ئمم"
"همم"
٦
(ڕۆژێک دەرگەی حەمامم کردەوە. تۆقیم، ناسیمەوە، مریشکفرۆش لەوێ بوو، خۆی نا، کەللەی سەری… هەتا توانام هەبوو، هاوارم کرد و قیژاندم. ئێستایشی لەگەڵدا بێت کوڕەکەمم نەدۆزییەوە…)

نەزانراوەکانی پێش ونبوون

سیامەند هادی

(١)

- هەموو جارێک دەیگوت (ئێمە نازانین بۆچی دەژین، خوێندنیش تەواو بکەین وەک خوشک و برا گەورەکانمان دەبێت لەماڵەوە بێکار دابنیشین. خوێندن ناهێڵێت کار بکەین، کاتێک خوێندنیش نەمانگەیەنێتە کارێک، ئەی کەی بیر لەوە بکەینەوە خۆمان دروست بکەین؟).

- جا (ئاریان) کەی دەزانێت بەو شێوەیە قسە بکات؟ ئەو منداڵە و ئەوانە کەی لە قسەی ئەو دەچن؟ من کە بۆ ئیشێک دەینێرم بۆ شوێنێک، کە دێتەوە نازانێت بە تەواوی قسەکانم بۆ بگێڕێتەوە.

- ئەوەندەش منداڵ نییە بیر لەو شتانە نەکاتەوە، ئەویش گەنجە و بیر لە دوارۆژی خۆی دەکاتەوە.

- دوارۆژی چی؟ ئەو تەمەنی شانزە ساڵە.

- بۆچی شانزە ساڵ ناتوانێت بیر لە دوارۆژی خۆی بکاتەوە؟

- ئەو ئێستاش نانەکە نەخەینە بەردەستی ناتوانێت نان بخوات، دوارۆژی ئەو چییە، ئێمەش هەر وەک ئەو نین؟

- دیارە ئەو نایەوێت وەک ئێوە بیر لە دوارۆژی خۆی بکاتەوە.

- بۆ ئێمە بیر لە دوارۆژی خۆمان ناکەینەوە؟ ئێمەش بیر دەکەینەوە، با ئەویش وەک ئێمە بیر بکاتەوە.

- دوارۆژی ئێوە چییە، مەبەستم ئەوەیە ئێوە دەزانن چ دوارۆژێک چاوەڕێتان دەکات؟

- ئێمە ئەوە چۆن بزانین، کێ دەزانێت دوارۆژی چۆن دەبێت؟ ڕەنگە ئێستا دوای ئەوەی لە ماڵی ئێوە چوومە دەرەوە، ئۆتۆمبێلێک لێم بدا و بمرم.

- ئەو دوارۆژە ناڵێم، ئەگەر بمێنن دەزانن چ دوارۆژێکتان دەبێت؟

- جا کێ دەڵێت دەمێنین؟

- مانای ئەوەیە هەمووتان دەمرن و کەس چەند ساڵێکی تر ناژی؟

- ئەگەر بشمێنین هەر وەک ئێستا دەبێت، هەر وا دەژین ئەگەر خراپتریش نەبین.

- ئەی بۆچی ناڵێیت ژیانمان باشتر دەبێت؟

- هەرچەند تەماشای ئەم وڵاتە دەکەم، لەوە ناچێت بەرەو باشتر بڕوات. ئەوەی دەگوزەرێت دوارۆژێکی خراپتری بەدوادا دێت.

- کوڕەکەی تۆ لەبەر ئەوە ڕۆیشتووە، تا چارەنووسی خۆی بگۆڕێت و وەک ئێوە نەژی.

- (زانیار) تۆ نزیکترین هاوڕێی ئەویت، کەواتە دەزانیت کە ڕۆیشتووە؟

- ئەی ئەوە نییە دیارنەماوە، یان دەبێت ڕۆیشتبێت، یان شتێکی بەسەرهاتووە؟

- چی بەسەرهاتووە؟ ئەو کێشەی لەگەڵ کەس نەبووە و پەیوەندیی بە هیچ شتێکەوە نەبووە.

- بڵێم چی، لەم دواییانەدا چەند جارێک لە قوتابخانە لەگەڵ دوو سێ قوتابیدا بوو بە دەنگەدەنگی و من نەبوومایە پەلاماری یەکترییان دەدا.

- لەسەر چی؟

- ئاریان جنێوی بەم حیزبانە دەدا و باسی شەڕی ناوخۆی دەکرد، ئەوانیش حیزبی بوون و وەڵامیان دایەوە و بوو بە دەنگەدەنگیان.

- جا کوا ئاریان پەیوەندیی بەو بابەتانەوە هەیە، کەی ئەو ئاگای لەو شتانەیە؟

- چۆن ئاگادار نییە؟ من خۆم ئاگام لە قسەکانیان بوو.

- جا ئێستا کەی وەختی ئەو قسانەیە، ئەو چ پەیوەندییەکی بەو حیزبانەوە هەیە؟

- منیش زۆر جار پێم دەگوت ئاگات لە خۆت بێت، ئەم حیزبانە بە تەنها لەسەر ئەوەی قسەیەکیان پێ وتراوە، چەند کەسێکیان کوشتووە.

- ئەی بۆچی ئێمەت ئاگادار نەکرد؟
- نازانم، وتم با شتەکە گەورە نەبێت.
- ئەی دوایی کێشەکەیان چی بەسەرهات؟
- هیچ نەبوو، ئیتر دوای ئەوە قسەی لەگەڵ نەکردن.
- بڵێی ئەوانە ڕاپۆرتیان لەسەر ئاریان نەنووسیبێت و تووشی کێشەیەکیان نەکردبێت؟
- نا بروانا‌کەم، هیچ نەبوو ڕۆژانە لەنێوان قوتابیاندا ئەو دەنگەدەنگە لەسەر حیزبایەتی پەیدا دەبێت.
- ئەی ئێستا ئاریان لە کوێیە، من کوێی بۆ بگەڕێم؟

(٢)

- تۆ ڕۆژێک دەستێکی باوکایەتیت بەسەریدا نەهێناوە، هیچ کاتێک زانیوتە کێشەی چییە؟
- کێشەی چی؟ مناڵێکی وا دەبێت چ کێشەیەکی هەبێت؟ لە چی کەم بوو، هەرچییەکی داوا کردبێت بۆمان کردووە.
- داماوە داوای چی کردووە، هەموو مناڵێک ئەوەی بۆ کراوە کە ئەو هەیەتی.
- باوکە دایکم ڕاست دەکات، تۆ هیچ کاتێک بە تەواوی ئاگات لە ئاریان نەبووە.
- تۆ لە خۆتەوە قسە مەکە، ئاگای چی، بۆ ئێوە زۆر ئاگاتان لێی بووە، ئەو چ کێشەیەکی هەبووە؟
- مەرج نییە کێشەی هەبووبێت، بەڵام ئێمە زۆر کەمتەرخەم بووین و هیچ کاتێک ئاگامان لەوە نەبووە ئەو بیر لە چی دەکاتەوە.
- بیر لە چی دەکاتەوە؟ نان نەبوو بیخوات؟
- نانی چی؟ تۆ هەر وادەزانیت کەسێک لەبرسا نەمرێت، ئیتر کێشەی تری نییە.
- مناڵی خەڵک باوکی بەخێو دەکات، من هیچ ئیشێکم پێ کردووە؟
- جا بۆ ئیشیشی پێ ناکەیت؟ کێ دڵی دێت ئیش بەو مناڵە بکات؟
- دایکە ئاریان خۆی حەزی دەکرد ئیشێک بکات، هەموو جارێک دەیگوت حەز دەکەم داهاتێکی خۆمم هەبێت.

- جا من چۆن دەهێڵم ئەو ئیش بکات،
ئەی باوکی بۆ چییە؟
- من کەی باسی ئیشم کردووە،
مەبەستم ئەوەیە چی داوا کردووە بۆی
کراوە.
- بەڵێ سێ ساڵ بەڵێنی ئەوەت پێدا
پاسکیلێکی بۆ بکڕێت.
- ئێستا کەی وەختی پاسکیلە، ئەو لەبەر
ەوە ڕۆیشتووە؟
جا کێ دەڵێ ڕۆیشتووە؟ بەخوا ئەو کوڕەی
ستێکی بەسەرهاتووە، ئەو مناڵە ناتوانێت بە
ت.
بکەم؟ شوێن نەماوە بەدوایدا نەگەڕێین.
هانی نەدابێت بڕوات بۆ ئەوروپا؟ ئێستا
مانگی پێشوو ئەو دوو کوڕەی مام کەریم

ی کەس ئاگاردار بکات بەو بەیانی زووە
ڕەیەی بردووە، منیش هەر خەیاڵم بۆ ئەوە
ی بە دزییەوە ڕۆیشتووە؟
دەتهێشت بڕوات؟
ئەو مناڵە بە تەنها بڕوات بۆ ئەوروپا؟
بڵێت، بۆیە بە دزییەوە ڕۆیشتووە.
ووە بۆ ئەوروپا؟

یچی نەکردووە، بەڵام وتی کە هات بۆ لام

ی (سەرکار)؟
ڕۆژ پێش ونبوونەکەی، پاشنیوەڕۆ چۆتە
وتووە دەچم بۆ لای سەرکار.
، بۆچی بێتاقەت بووە؟
پێم وتووە بێتاقەت دیاریت چی بووە؟
وە؟
ی پێ نەوتووم، هەر وتوویەتی کوا بێتاقەتم.
، بۆ لای سەرکار؟
دەچم بۆ لای سەرکار، نەیوت چ ئیشێکم

ەکرد، هەر وتی دەچم سەرێک لە سەرکار
باشە زوو بگەڕێرەوە.
ارت نەوت چ ئیشێکی بەو هەبووە وا چووە

ی، ئەی سەرکار کوڕی پووری نییە؟ چووە
و تەواو. خۆ ئەوە یەکەم جار نەبووە ئاریان
کار، هەفتەی جارێک یان دووجار دەچێت

بۆ سەرتاشخانەکەی سەرکار.
- ئێستا سەرکار دەزانێت ئێمە لە چ حاڵێکداین، ئەویش وەک ئێمە بێتاقەتە. ئەو ڕۆژە لێرە بوو لە خەفەتدا ئاگای لە خۆی نەبوو، شتێکی بزانیایە پێی دەوتین.
- دایکم ڕاست دەکات ئەویش وەک ئێمە وایە، لەم ماوەیەدا ئەویش چووە بۆ لای هەموو ئەو کەسانەی کە ئاریانیان ناسیوە، بۆ ئەوەی بزانێت کەس هیچ هەواڵی دەزانێت.
- کەسی چی، ئاریان جگە لە زانیار کوا هاوڕێی تری هەیە؟
- چۆن هاوڕێی نییە، ئاریان کۆمەڵێک هاوڕێی هەیە.
- کۆمەڵێک هاوڕێی چی؟ یاریگەکە چەند نزیکە، من نەمدەهێشت بچێت بۆ یاریکردن، ئێستا دەزانم هەفتەی دوو جار سەردانی سەرکاری کردووە. باشە تۆ بۆ ڕێگە دەدەیت هەموو ڕۆژێک بچێتە دەرەوە، ئەی هەموو شەوێک نەتدەوت ئەمرۆ هەر لە ماڵەوە بووە؟
- کوڕێک لەو تەمەنەدا چۆن لە ماڵەوە زیندانی دەکرێت؟ چوونەدەرەوەی ئەو چ زیانێکی هەبووە؟
- چۆن زیانی نەبووە، ئەی ئەوە نییە بووە بە هاوڕێی ئەو هەموو کەسەی کە نازانین کێن؟
- جا ئەوە چ پەیوەندییەکی بە دیارنەمانی ئاریانەوە هەیە؟
- چۆن پەیوەندیی نییە؟ یەکێک لەو هاوڕێیانەی کە نایناسین، ئەوی خستۆتە سەر کەڵکەڵەی ڕۆیشتن بۆ ئەورووپا.
- جا کێ دەڵێت چووە بۆ ئەورووپا؟
- ئەی ئێستا لە کوێیە؟
- ئێمە چۆن بزانین ئەو ئێستا لە کوێیە؟

(٤)

- چی بوو ئەو کوڕەت دۆزییەوە کە وتت ناوی چی بوو؟
- ناوی (شکار) بوو. بەڵێ قسەم لەگەڵ کرد.
- ئەم شکارە کێیە، چۆن ئەو کوڕەی ناسیوە؟
- لە سەرتاشخانەکەی سەرکار یەکتریان ناسیوە.
- ئەی تۆ چۆن زانیت ئەو کوڕە هاوڕێی بووە؟
- ئەو ڕۆژە بە ڕێکەوت لە بەردەم سەرتاشخانەکەوە تێپەڕیم، سەرکار بانگی کردم و هەواڵی ئاریانی پرسی. دواتر باسی ئەو کوڕەی کرد و وتی: زۆر جار لێرە یەکیان دەبینی و دەچوونە دەرەوە و پێکەوە پیاسەیان دەکرد. سێ ڕۆژە دەچم بۆ سەرتاشخانەکە، تا ئەم پاشنیوەڕۆیە هات بۆ ئەوێ و پێکەوە قسەمان کرد.
- وتی چی؟ هیچ هەواڵێکی نازانێت، لای ئەو باسی هیچی نەکردووە؟
- ئەو وتی: هەفتەی یەک دوو جار یەکمان دەبینی، لەو ماوەیەدا پێش ئەوەی دیارنەمێنێت زۆر بێتاقەت بوو.
- ئەی پێت نەوت بۆچی بێتاقەت بووە؟
- با پێم وت بۆچی بێتاقەت بوو؟ ئەو وتی: هەموو جارێک دەیوت ئێمە لەم وڵاتەدا هیچ دوارۆژێکمان نییە و خۆشمان نازانین بۆچی دەژین و دەمانەوێت چی بکەین.
- تەماشاکە ئەمانە ئاریانیان لێکردین بە فەیلەسوف، کەی ئاریان دەیزانی بەو شێوەیە قسە بکات؟
- لای ئەو کوڕە وا قسەی کردووە، من بڵێم چی.
- ئەی لای ئەو باسی ئەورووپای نەکردووە؟
- ئەو وتی: نەیوتووە دەچم بۆ ئەورووپا، بەڵام ڕۆژێک لەناو بازاڕ کوڕێکمان بینی، ئیتر ئەو چوو بۆ لای ئەو کوڕە و بە منی وت تۆ برۆ من تۆزێک ئیشم بەو کوڕە هەیە.
- ئەو کوڕە کێ بووە، ئەو نەیناسیوە؟
- با شکار وتی ئەو کوڕەم دەناسی، زۆر جار وتویانە ئەو کوڕە قاچاخچییە و خەڵک دەبات بۆ یۆنان. ناوی (مەریوان)ە و بە مەرەتەتەر ناسراوە.
- جا ئەو کوڕە چۆن بدۆزینەوە؟
- دۆزیمەوە، ناونیشانەکەم لە شکار وەرگرت و ئێوارە لای فولکەی خانەقا بە پرسیار دۆزیمەوە.
- باشە ئەو باسی چی کرد، وتی ئاریان دەناسم؟
- ئەو ناوەکەی نەدەزانی، بەڵام کە وەسفی ئاریانم بۆ کرد، بیری کەوتەوە. ئەو وتی: من ئەو برایەی تۆ ناناسم، بەڵام دوو جار هات بۆ لام و دەیویست بیبەم بۆ یۆنان و لەوێوە خۆی بڕوات بۆ وڵاتێکی تر، بەڵام لەبەر ئەوەی زۆر مناڵ بوو، پێم وت با کەسێکی گەورەت ئاگادار بێت، ئینجا لەگەڵ خۆم دەتبەم. دووەم جاریش کە پێی وتمەوە، هەر هەمان وەڵامم هەبوو، ئیتر نەمبینییەوە.
- کەواتە لەگەڵ ئەو نەڕۆیشتووە؟
- ئەو وتی: ئەگەر من بمبردایە پێم دەوتن.
- باشە ئاریان ئەمانەی چۆن دۆزیوەتەوە؟ ئاریان لە کوێ قاچاخچی دەناسێت؟ هەمووی خەتای سەرتاشخانەکەی سەرکارە، ئەگەر هەموو ڕۆژێک نەچووبێت بۆ ئەوێ، لە کوێ ئەو هەموو کەسەی دەناسی؟
- تۆ هەر لەخۆتەوە قسە دەکەیت، سەرکار بڵێ چی، ئەم خۆی دەچوو بۆ لای ئەو. ئەی ئەوە نییە (ئالان) دەڵێ لەگەڵ ئەو کوڕە نەڕۆیشتووە؟ من ئێستاش بڕواناکەم ئاریان چووبێت بۆ ئەورووپا.
- تۆ قسە نەکەیت باشترە، ئەگەر دایکێکی باش بوویتایە، نەتدەهێشت ئەو کوڕە ئاوا بەرەڵابێت و ئەو هەموو کەسە بناسێت.
- ئەی تۆ زۆر ئاگات لێی بووە؟ ئەو کوڕە چییەتی بۆ بەرەڵایە؟ لە تۆ زیاتر کەسم نەبینوە قسەیەک بە ئاریان بڵێت.
- دایکە بەسە ئێستا کەی وەختی ئەم قسانەیە، دیسان دەستان کردەوە بە شەڕکردن؟
-ئالان تۆ واز لەو قسانە بێنە، بڵێی ئەو قاچاخچییە درۆ نەکات و ئاریانی نەبردبێت و پارەکەی لێ وەرنەگرتبێت و شتێکی بەسەر نەهێنابێت؟

-باوکە چۆن وا دەکات؟ ئەو قاچاخچییە ڕەنگە تا ئێستا سەد کەسی وەک ئاریانی لەگەڵ خۆی بردبێت، خۆ ئەوانیش پارەیان پێ بووە.
- ئەی ئێستا ئاریان چی بەسەرهاتووە؟

(٥)

- مام عەلی وتی: ئەو کاتەی وتیان ئاریان دیارنەماوە، هەفتەیەک دەبوو نەهاتبووە ئێرە. دواهەمینجار کە بینیم وابزانم شەوی هەینی بوو، لێرە لە دوکانەکەی من لەگەڵ دوو کەسی تردا دانیشتبوون و قسەیان دەکرد.
- شەوی چی، کەی ئاریان شەوان دەچێتە دەرەوە؟
- مام عەلی وای وت، بڵێی ئەو پیاوە درۆ بکات؟
- کەواتە ئەو شەوانەی کە دەتگوت چووە بۆ لای زانیار بۆ سەعیکردن، چووە بۆ دوکانەکەی مام عەلی.
- من بڵێم چی؟ ئەو دەیگوت دەچم بۆ لای زانیار، خۆ دوای ناکەوم و بەدوایدا بڕۆم.
- تۆ هەر قسە مەکە، هەمووی خەتای تۆ بوو ئەو کوڕە وای لێهات. باشە ئالان مام عەلی نەیگوت ئەو شەوە ئاریان لەگەڵ ئەو دوو کوڕەدا باسی چییان کردووە؟
- ئەوەم پێگوت، ئەو وتی: گوێم لە قسەکانیان نەبووە، بەڵام دەیگوت ئاریان زۆر بێتاقەت دیاربوو، لەسەر یەک جگەرەی دەکێشا.
- جگەرەی چی، کەی ئاریان جگەرە دەکێشێت؟ کەواتە بۆ جگەرەکێشان چوونەتە ئەو دوکانە؟
- مام عەلی وایگوت، بڵێی ئەو پیاوە درۆ بکات؟
- نا ڕاست دەکات، بەڵام بۆچی مام عەلی ڕێگە بەو منداڵانە دەدات لە دوکانەکەی ئەودا جگەرە بکێشن؟
- ئەو چی بکات؟ دوکانە و خەڵک سەردانی دەکات، خۆ ئەو بە زۆر نەیگوتووە جگەرە بکێشن.
- تۆ دەتزانی ئاریان جگەرە دەکێشێت؟
- من هەرگیز نەمبینیوە ئاریان جگەرە بکێشێت، بەڵام ڕۆژێک کە ویستم پانتۆڵەکەی بشۆم، تەماشام کرد پاکەتێک جگەرەی تێدابوو، کاتێک ئێوارە گەڕایەوە بۆ ماڵەوە، وتم ئەو پاکەتە چییە؟ ئەو وتی ئەوە هیی هاوڕێیەکمە و برا گەورەکەی بانگی کرد، بەپەلە پاکەتەکەی دایە دەست من. - تۆش یەکسەر بڕوات پێ کرد؟
- ئەی چی بکەم، ئاریان هەرگیز درۆی لەگەڵ نەکردووم.
- ئەی بۆ لای من باسی ئەوەت نەکرد؟
- وتم با کێشە دروست نەبێت، بڕواناکەم ئاریان جگەرە بکێشێت، مام عەلی هەر لە خۆیەوە قسە دەکات.
- ئەوە نییە ئالان دەڵێت مام عەلی وتویەتی جگەرەی کێشاوە، بڵێی مام عەلی ئاریان نەناسێت؟
- مام عەلی وتی: ئاریان و چەند کوڕێکی تری گەڕەک، زۆر شەو دەهاتنە دوکانەکەی من و جگەرەیان دەکێشا و پێکەوە قسەیان دەکرد.
- نازانم بۆچی ئاریان بە شەو چۆتە دەرەوە؟
- باوکە ئێستا ئەوە چ پەیوەندییەکی بە ونبوونەکەیەوە هەیە؟
- چۆن پەیوەندیی نییە، چوونەدەرەوە بە شەو مەترسیدارە، ئەوەتا بزانە ئەو کوڕە چی بەسەرهات.
- باوکە ئاریان شەو لە ماڵەوە بوو، بەیانی زوو ڕۆیشتووە و دیارنەماوە.
- بڵێم چی، ئاگام لە خۆم نییە چی دەڵێم.

(٦)

- من کە قسەم لەگەڵ زانیاردا کرد، باسی ئەو شتانەی نەکرد، بڕواناکەم ئەوە ڕاست بێت.
- زانیار ڕووی نەهاتووە ئەوە لەگەڵ تۆدا باس بکات، بەڵام کاتێک من قسەم لەگەڵ کرد، ئەو وتی: ئاریان لەگەڵ کچێکدا یەکترییان خۆشدەویست.
- باشە ئاریان بەو شەرمنییە خۆشەویستی چی؟
- ئەو وتی: من ئاگاداربووم، بەڵام ئاریان لای من زۆر باسی ئەو کچەی نەدەکرد. وتی: زیاتر (توانا) ئاگاداری ئەو پەیوەندییە بووە؟
- توانا کێیە؟
- هاوڕێی (ئاریان)ە، ماڵیان سێ کۆڵان لە خوار ئێمەوەیە.
- باشە ئاریان چۆن لە سێ کۆڵان خوار ئێمەوە هاوڕێی هەیە؟
- پێکەوە لە یەک پۆلن و زانیار دەڵێت زۆربەی کات دوای تەواوبوونی قوتابخانە، بە یەکەوە دەهاتنەوە بۆ ماڵەوە.
- ئەی توانا وتی چی؟
- سەرەتا نەیدەویست باسی ئەو بابەتە بکات، بەڵام وتم زانیار هەموو شتێکی پێ وتووین. ئیتر ئەویش باسی پەیوەندییەکەیانی بۆ کردم.
- ئەو کچە کێیە، لە کوێ بینیویەتی؟
- ئەو کچە ناوی (نیان)ە و ماڵیان کۆڵانێک خوار قوتابخانەکەی (ئاریان)ەوە بووە و هەموو ڕۆژێک کە لە قوتابخانە هاتوونەتەوە، بەو کۆڵانەدا ڕۆیشتوون.
- باشە ئاریان چۆن وێراویەتی شتی وا بکات، ئەی لەوە نەترساوە باوکی یان برایەکی ئەو کچە بەو پەیوەندییە بزانن؟
- توانا وتی: پەیوەندییەکەیان لە کاتی تاقیکردنەوەکانی نیوەی ساڵدا دروست بوو، هەر بە تەنها سڵاوکردن و پێکەنین و ئەو شتانە بووە، تا ئێستا بە یەکەوە قسەیان نەکردووە.
- هیچ نییە جا ئەوە کەی خۆشەویستییە؟
- توانا دەیگوت: ئاریان زۆری خۆشویستووە و بەردەوام لە خەیاڵیدا بووە. نامەیەکی جوانیشی بۆ نووسیبوو، ئەگەر ماڵیان نەگوێزایەتەوە بەنیاز بووە بیدا بەو کچە.
- جا ئاریان لە کوێ دەزانێت نامەی خۆشەویستی بنووسێت؟
- نازانم، ئەو وتی: نامەکەی نووسیبوو، بەڵام ئیتر کچەکەی نەبینیوەتەوە.

- ماڵی ئەو کچە گواستویانەتەوە، کەواتە لەو گەڕەکە نەماون؟
- توانا وتی: دوای ئەوەی قوتابخانە تەواوبوو، دە ڕۆژ بەسەر پشووەکەدا تێپەڕی بوو، ئاریان هات بۆ ماڵەوە بە شوێنمدا. زۆر بێتاقەت بوو، وتی چەند ڕۆژێکە بە بەردەم ماڵەکەیاندا تێدەپەڕم و نایبینم. من کوڕێکم دەناسی ماڵیان پێچ ماڵ لە خوار ماڵی ئەو کچەوە بوو، پرسیارم لەو کرد، ئەو وتی ئەو ماڵە گواستویانەتەوە و لەم گەڕەکە ڕۆیشتوون.
- ئەی چوون بۆ کوێ؟
- توانا وتی: ئەو وتویەتی نازانم چوون بۆ کوێ. وتی: ئیتر ڕوومان نەهاتووە زۆر پرسیار بکەین.
- کەواتە هیچ نەبووە، پەیوەندییەکەیان تەواوبووە.
- توانا دەڵێت: ئاریان هەر کۆڵی نەداوە و چەند جارێک هاتووە بە شوێنمدا و هەر لە خۆمانەوە هەر ڕۆژەی دەچووین بۆ گەڕەکێک و بە کۆڵانەکاندا دەسوڕاینەوە، بۆ ئەوەی ئەو کچە بدۆزینەوە. هەرچەند پێم دەوت چۆن دەتوانین بەو شێوەیە بیدۆزینەوە؟ بەڵام ئاریان نەیدەزانی چی بکات و زۆر خەفەتی دەخوارد و ئەم هاوینە تا ئەو کاتەی وتیان دیارنەماوە، هەر جارێک بمبینیایە باسی ئەو کچەی دەکرد.
- بڵێی ئەو کچە ماڵیان نەچووبێت بۆ شارێکی تر؟
- نازانم، تواناش وتی: دوای گەڕانێکی زۆر بە گەڕەکەکاندا، ئاریان وتویەتی ڕەنگە لەم شارەدا نەبێت.
- دەترسم ئاریان ئەوەی زانیبێت کە ئەو کچە چووە بۆ شارێکی تر و ئەویش چووبێت بەدوایدا بگەڕێت، ئەو پارەیەشی بۆ ئەوە بردووە.
- باوکە چۆن شتی وا دەبێت؟ شاری تری چی، ئەوە هەژدە ڕۆژە ئاریان دەیارنەماوە.
- ئەی بڵێم چی، ئەی باشە ئێستا ئاریان لە کوێیە؟
(٧)
- ئالان چی بوو، ئەو کوڕە نەیگوت لەسەر چی لەگەڵ ئاریان شەڕیان کردووە؟
- ئەو کاتەی زانیار باسی شەڕەکەی ئاریان و ئەو کوڕەی بۆ کردم، ناونیشانەکەم لێ وەرگرت و ماڵەکەیانم دۆزییەوە.
- زانیار درۆ دەکات، کەی ئاریان قەت شەڕی کردووە؟
- تۆ قسە مەکە، با کوڕەکە تێمان بگەیەنێت چی بووە؟
- دایکە زانیار درۆ ناکات، ئەو کوڕە ناوی (شیروان) بوو، ئەویش باسی شەڕەکەی بۆ کردم.
- ئەو (شیروان)ە کوڕی کێیە و ماڵیان لە کوێیە؟
- نازانم کوڕی کێیە، بەڵام ماڵیان لە سەروو باخی گشتییەوەیە.
- باشە ئاریان بۆچی گەیشتۆتە ئەو شوێنە؟
- ئەو کوڕە لەگەڵ ئاریان و زانیاردا لە یەک پۆلدان.
- ئەی نەیگوت لەسەر چی شەڕیان بووە؟
- ئەو وتی: کۆتایی ساڵ بوو لە وانەی بیرکاریدا بابەتێکمان تەواو نەکردبوو، ئەو بابەتەش بۆ تاقیکردنەوە داغڵ بووە. ئیتر ئاریان لە پۆلدا بە مامۆستای بیرکاری وتووە با پاشنیوەڕۆ بێینەوە بۆ قوتابخانە و ئەو بابەتە بخوێنین، ئیتر مامۆستاش بە قسەی (ئاریان)ی کردووە و بە قوتابییەکانی وتووە هەمووتان سەعات سێ لە قوتابخانە ئامادەبن.
- جا ئەوە چ پەیوەندییەکی بە شەڕی ئەوانەوە هەیە؟
- (زانیار) وتی: کە لە قوتابخانە هاتینە دەرەوە، ئەو (شیروان)ە هات و بە (ئاریان)ی وت: تۆ لەخۆتەوە بۆ دەڵێیت با پاشنیوەڕۆ بێینەوە بۆ قوتابخانە؟
- ئەی (شیروان)یش وتی لەسەر ئەوە شەڕمان کردووە؟
- بەڵێ ئەویش باسی ئەوەی کرد، زانیار وتی: ئیتر پەلاماری یەکتریان داوە و قوتابییەکانی تر کەوتوونەتە نێوانیانەوە و نەیانهێشتووە شەڕەکە درێژە بکێشێت. شیروان وتی: شەڕەکە هیچی وا نەبوو، من مشتەکۆڵەیەکم کێشا بە چاوی ڕاستی ئەودا و ئەویش شەقێکی تێهەڵدام و ئیتر قوتابییەکان لە یەکتریان جیاکردینەوە.
- ئێستا بیرم کەوتەوە، نیوەڕۆیەک ئاریان لە قوتابخانە هاتەوە، بەرچاوی سوور بووبووەوە، وتم: ئەوە بە چی واتلێهاتووە؟ وتی: هیچ نییە کەوتم.
- جا خەڵک بکەوێت بەرچاوی دەدات بە زەویدا؟
- من چی بکەم؟ ئەو خۆی وایگوت.
- تۆش خێرا بڕوات پێ کرد؟
- ئەی لە کوێوە بزانم شەڕی کردووە؟
- جا تۆ تا ئێستا چیت زانیوە؟
- باوکە ئێستا کەی وەختی ئەوەیە، ئەو شەڕە چ پەیوەندییەکی بەدیارنەمانی (ئاریان)ەوە هەیە؟
- چۆن پەیوەندیی نییە، ئەی کێ دەڵێ ئەو کوڕە بۆ تۆڵەکردنەوە شتێکی لە ئاریان نەکردووە؟
- باوکە شەڕی دوو مناڵی وا چییە، تۆ بیبەستیتەوە بە دیارنەمانی ئاریانەوە؟ شیروان وتی: لە کاتی تاقیکردنەوەکانی سەری ساڵدا خۆم چووم ئاریانم ئاشتکردۆتەوە.
- نازانم بڵێم چی، ئەی باشە ئەو کوڕە بۆ دیارنەماوە؟

پاش بیستویەک ڕۆژ لە ونبوونی، بەیانی زوو پۆلیس تەرمی (ئاریان)یان لە قەراخ شار بە کوژراوی دۆزییەوە. ئالان دوای ئەوەی ئەو پیتە (ئێن)ە ئینگلیزییەی دیوی ناوەوەی سەر مەچەکی چەپی (ئاریان)ی ماچ کردبوو، کە بە داخکردن نووسرابوو، لە دادوەری پزیشکی هاتبووە دەرەوە و بە گریانەوە وتبووی (خوایە ئەو برایەم چی کردووە، تا دوو چەقۆ بکەن بەسەر سنگیدا و فیشەکێک بنێن بە ناو دەمییەوە و شاخوێنبەری دەستی چەپی ببڕن؟).

باغچەی پاشا

سەدیق ڕەسوڵی

باغچەی پاشا لەو بەر ئاوە . لەو بەری چۆماننوسەر لە پەنا هێندێک شاخ ڕاوەستاوە چاویلکەکانی دەسڕێ . چاو لەو بەری دەکا . پەنا کانی سۆفی ژن لە تەنیشت دار بەڕویەکی پیری کەنەفت ، چنار ڕاوەستاوە . دەڵێ تازە لە چۆمان هاتۆتە دەرێ . داودەلینگی تەڕە وادیارە لە بوارێکی تەنکی ئاوی ئەو بەری کانی سۆفی ژن بە پەنا هێندێک شاخدا کۆڵبەرەکان بە دزی سەربازێکی باریکەی بەلوچ .

نوسەر چاوێکی لە باغچەی پاشا کرد بە ئالای هەرێمی کوردستانەوە . لە بن دار سێوێک پشیلەیەک سەری ناوەتە سەر کلکی . نوسەر لە پێشدا بیر لەوە دەکاتەوە پارەی دەوێ بۆ چاپی ڕۆمانەکەی. پێی سەیرە ئەو کچە تیوە لەو بەری لە پەنا ئەو مزگەوتە سێسەت هەزاریدا بۆ پەراندنەوەی ئەو پشیلەیە . چنار پێی دەڵێ

: سوڵتان سەلیم دەگاتێ ئەوکات هیچت دەست ناکەوێ .

نوسەر دەگاتە سەر چۆمی سوڵتان سەلیم و سوارەکانی دەگەنە سەری . سوڵتان بە خەنجەرو برنویەکی دەسک قولەی لە شاندا . جگەرەیەک بە لا لێوەوە . دەست هەڵدێنێ بۆ ڕاوەستانی نوسەر لەو لاترەوە لە بەر سێبەری مزگەوت چنار خۆی ماتداوەچاوی لێتانە. سوڵتان لە گیرفانی سێسەت لیری زێڕ دەداتە دەستی نوسەر بۆ هێنانی ئەو پشیلە ئەبلەقەی ژێر دارسێوەکەی باغچەی پاشا لەوبەری ئاوە . پاشا دوو کچی هەیە شانازو خەرامان ئاواڵ دوانە نین بەڵام زۆر لێک دەچن . نوسەر دەست بۆ پشیلەکە دەبا . شاناز لەو بەری باغەوە دێتە دەرێ . پەڵە هەورێکی مات بەو ڕۆژە خۆشەی بەهاری چاوێک لە نوسەر زۆری پێ سەیرە . دەستێک بە چاویلکە شکاوەکانی لە چاودا ماوە . عافرەتێکی ڕوت لە پەنا هێندێک داری هەنار گوڵی کردوە . بە دەنگێکی نەرم کوتی تۆ فارسی دەزانی . نوسەر دەستی بە سەری هاڵۆزی دادێنێ . چاو لە سینگ و بەرۆکی ڕوتی شاناز کتێبێکی شێعری بە دەستەوە . نوسەر چاوێک لە کتێبەکەو دەست و مەچەکی سپی شاناز دەکات . پێی دەڵێ

: ئەوە دیوانی شێخ ڕەزایە .

شاناز بە نازێکەوە لەشی وەردەسوڕێنێ بۆ لای نوسەری کەس نەماو تۆزێک پاشە کشە دەکات . تازە بیری دێتەوە پشیلەکەی لە باوەشدایە . شاناز دەست بە سەری پشیلەدا دێنێ : شێعرە فارسیەکانم بۆ وەرگێڕیەوە سەر کوردی. نوسەر هەنگاوی بەرەو دوا دەنێ : ئەگەر ئیجازە بدەی شەوێ دێم .شاناز بە گاڵتەوە پرسی : چنار بۆ کوێ دەبەی نوسەر هەڵدەبەزێتەوە . چاوێک لە پشیلەکە دەکا . بیر لە سێسەت دراوی زێڕی سوڵتان سەلیم دەکاتەوە . پشیلە دانانێتەوە . دەیهەوێ بە لایەدا ڕاکات .خەرامان لە پشتەوە توند دەیگرێ . نوسەر هەستی بە سەر خۆشیەکی زۆر سەیر کرد . لەشی ڕوتی خەرامان چێژێکی نامۆی دەداتێ هەستی کرد لەشی لە فڕیندایە . شاناز کتێبەکەی دەداتە دەستی . خەرامان دەستی نوسەر دەگرێ دەیباتە لای دار گێلاسێکی ویشک بەو بەهارە . بە نوسەر دەڵێ : چی لە باغەوانی دەزانی . نوسەر چاو لە لەشی ڕوتی ئەوان دەبێتە هەستێکی ئەوەندە نامۆ بە خۆرایش باغەوانیان بۆ بکات . پێیان دەڵێ : لیسانسی کشت و کاڵم هەیە . ئاوا دەبێ نوسەر لە باغچەی پاشا دادەمەزرێ .

میوان

میوان لە دووی مانگی خاکەلێوە بە ژوور دەکەوێ . کچی پوریانە . ماڵیان لە بانەیە . موبایلێکی ئەپڵی بە دەستەوە . جانتایەکی بە شانەوە . بە چاوی ئاماژەی کرد بێدەنگ بم . دەبێ دەنگێ نەکەم دەیناسم و دەزانم نێوی چنارە . پاشا لە دیوی سەرێ بەخێر هاتنی کرد . لە دیوێک لەولاترەوە نەهار دەخۆین . چنار باسی مار دەکات نابێ لێی بترسی . لەو کاتەدا پشیلە بە ژورێ دەکەوێ .هەمان پشیلەی خۆی

باسی دەكرد. ئەو هەموو پارەیەی دەیدا بۆ هێنانی . حەتمەن هاتوە بۆ برنی ئەو پشیلەیە . ئەو دوو خوشكە باسی ترسی خۆیان لە مار دەردەبڕن . شاناز كوتی : پێم وایە ئەو مارە بە شەو دەگەڕێتەوە باغچەی پاشا دوو دەرگای هەیە. یەكیان بە لای شاخە ڕەشدا دەكرێتەوە . یەكیان بە سەر ماڵێدا . پاشا دوای شام میوانەكەیان ڕێنوێنی دەكات بۆ لای باغچە . لە دەرگای حەسارێدا دەچنە نێو باغچەی پاشا دوو كانی چكۆلە ئاوی دەدەن . خەرابات و خەراجات . چنار لە پەنا كانی خەرابات توشی مارە دەبێت . دەستی بۆ ڕادەدێرێ . مارە بە دارە مێوێكرا دێتە سەرێ و لە سەر شانی چنار دەنیشێتەوە . پاشا زۆری پێ سەیرە دەبێ . بێ ترس دەتوانێ دەست بە سەری مارە دا بێنێ . چنار باسی دۆستایەتی لەگەڵ سروشتیان بۆ دەكات . لەو كاتەدا پشیلەكەی باغچەی پاشا لە پەنای دێتە سەر پاشوو سەیری من دەكات . چاوی لە من

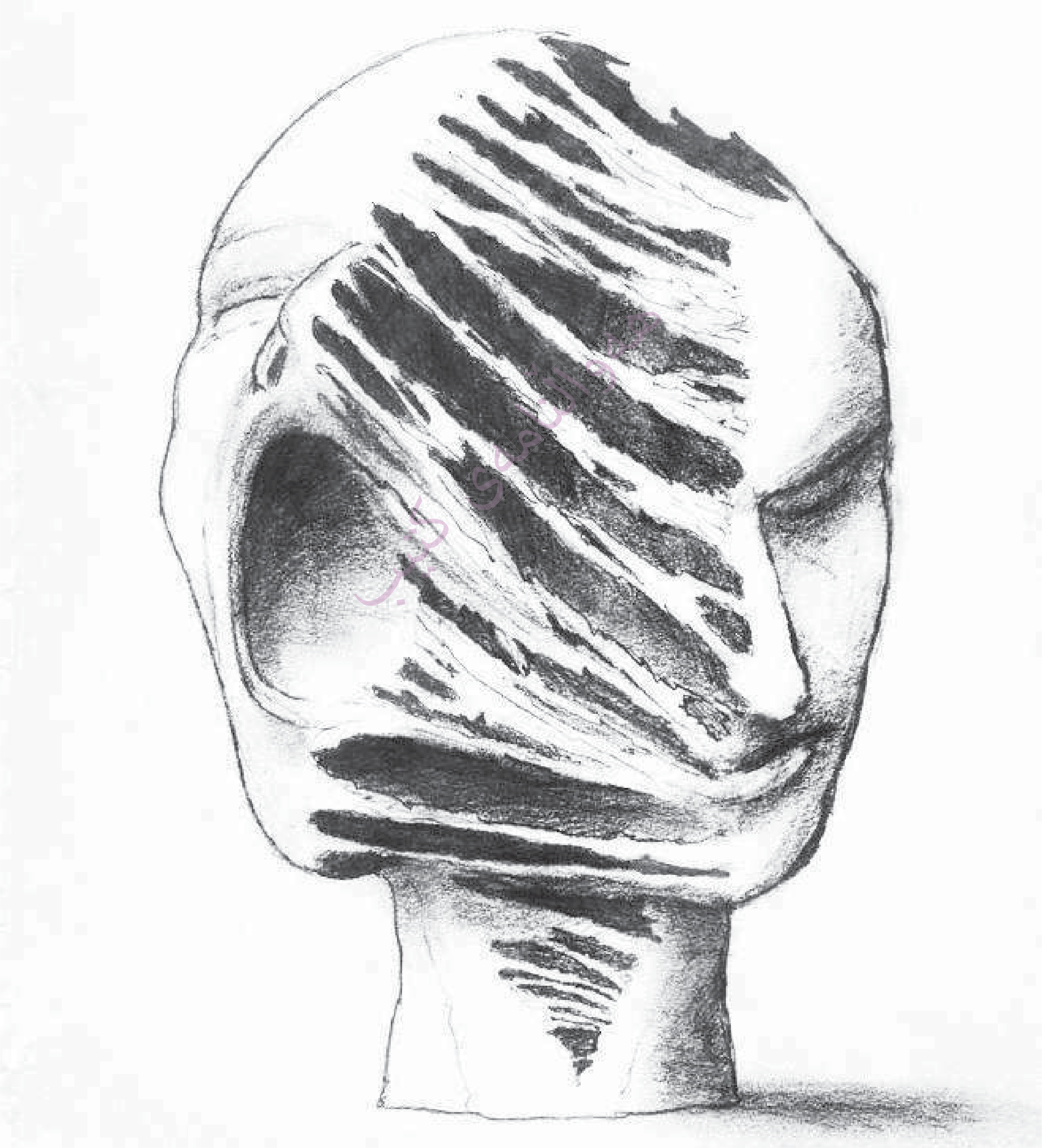

بز دەکاتەوە . چنار بە دوربینی موبایلەکەی سێلفیەکی خۆی و پشیلەکە دەگرێ . پشیلە لە لای ڕاستی و مار لە سەر شانی چەپی . سەرسام لەو وێنەیە.لە گۆشە نیگایەکی بلیند لە سەر پەلی دار بەڕوویەکی پیری کەنەفتی بێ بەروو ...
هەر یەکی چۆرێک ئاوی کانی خەرابات دەخۆنەوە . پاشا پێم دەڵێ : بەیانی مێوەکان دەبرییەوە . شاناز لە بن گوێمدا بانگم دەکا بۆ ئەو بەری باغچەی پاشە تاقە پشیلەیەکی لییە . ئێواران لەگەڵ پاشا هەتا سەر چۆمان دێ بۆ گەڕان و چاو لەو کۆڵبەرانە دەکات . خەریکی پەڕانەوە بە دزی سەربازەکە هێندێکی پارە بە دەستەوە . من بە پشت ئەو سەربازە بەلوچەدا سەردانێکی ئەو بەری ئێرانم کردەوە .
بە خۆمم کوت :بە تایەک گوێز بپەڕمەوە باشترە. دەهەزار دەدەم بە سەربازە . لەو بەر تایەکەم دادەنێم . بە دەنگی سوڵتان سەلیم هەڵبەزیمەوە . توند گوێم دەگرێ . بە دوو سێ سواری خۆی دەڵێ . بیهێننە مزگەوت ، بزانم بۆ ئەو پشیلەیەی نەهێناوە . سوارەکانی هەموو پیاوی کەڵە کەڵە ، بە شەمشیروو تاپڕی دەسک قولە بۆم هاتنە خوارێ . سوڵتان سەلیم زۆر توڕە یەخەم دەگرێ
: پێت وایە کێی ؟
: نووسەرم ، دەمهەوێ ڕۆمانەکەم چاپ کەم
سوڵتان سەلیم دەست لە بەر کەلەکەی دەنێ: تولە سەگێکی چکۆلەت لە دیوەکەی خەرامانا نەدی ؟
: نەچومە دیوی خەرامان
: ئەو شەوەی شێعرە سکسەکانی ئرەج میرزات بۆ دەکردە کوردی .
: تولە سەگێکی بۆر بوو
: ئەگەر بۆم بێنی پارەی پێنج ڕۆمانت دەدەمێ هەتا لەو بانەیە چاپی کەی
: باغچەی پاشا دوو تولەی وای لییە . لە نێو دیوەکانی شانازوخەرامانا لە هاتوو چۆدا .
: ئێوارێی هەینی یازدەی خاکە لێوە لە دیوەکەی خەرامانتوشی هەر کامیان بووی.
سوڵتان سەلیم نازانێ خەرامان دوو خاڵی ڕەشی لە سەر شلکی ڕانیەتی . سولتان سەلیم نازانێ من لە یەک سات و کاتدا لە دوو جێگادا دەتوانم لەگەڵ هەر دووکیان بم . هەر چەندە ئاقل وەری ناگرێ کەسێک . بەڵام من دەتوانم سوڵتان نازانێ من ئەو فەندوو فێڵە لەو دوو خاتوونە ڕێزدارە فێر بوم .
لە شەوێکی فێنکی بەهاریدا سوڵتان سەلیم لە نێو دێی چۆمانەوە منی گێڕاوە بۆ پەڕاندنی سنوور . بۆ بەزاندنی چۆمەکەی چۆمان . لە سەر چۆمی چنار بانگم دەکات . چنار بۆ لام دێت . زۆری لێ دەترسم لەو تاریکی و چۆم و ترسی سوارە چەکدارەکانی سوڵتان سەلیم . ئەو هەڵاتن و هاوارو دادی چناری باریکی ماڵ وێرانی بابان نەماوی . لە گۆمێک دەدەم لەولای دار گوێزەکان . بە دوامدا لە گۆمەکە دەدا . دەچمە بن گۆمەوە بە دوامدا دێتە بن گۆمەوە . لەشی وەک ماسیەکی لوسی لە بەر دەستان تێم دەهاڵێ . لە بن گۆمەکەدا پێم دەڵێ: منیش نوسەرم منیش چیرۆک دەنوسم . منیش ڕۆمانم بە دەستەوە .
: چنار تۆ چیت لە من دەوێ .؟

میوانی

میوانی لە دووی بانە مەردا بەرێوە دەچێ . تۆ لە بەر باغچەی پاشا دەستت ناوەتە بەر چاو لەو بەری دەکەی سولتان سەلیم و سوارەکانی وەبەر دمی سەربازوو سەرهەنگ و سەروان و خەڵکێکی زۆرو هێندێک کۆڵبەری ماندوو سێ سوار چاکی بە دواوە . بە سواری ماینێکی حودودەوە گوڵینگی لە زێروو لەغاوی لە قورقوشم . یاڵی ئەبریشەمی خاو . تۆ چاو لە چنار هەڵناگری لەولای ئەوانەوە بە ماتە مات لە پەڕینەوەدایە . بڕیارە بێت و شێعرە فارسیەکانی شێخ ڕەزای تاڵەبانی بۆ شانازوو خەرامان زۆر حەزیان لە شێعری وایە . خەرامان دوو شێعری هەیە کە خۆی هۆنیویەتیەوە . سەروای شێعرەکانی نێوی شانازە . تۆ هەر دوکیانت بیستوە . جیاوازی توو چنار لەوە دایە . لەو بیستنە دایە . بڕیارە چنار بە پشت تۆ دابێت و ئەو پشیلەیە دەست داتێ و بێ ئەوەی کەس بزانێ لە تاریکی شەودا بە پەنا کانی خەراباتدا دەرباز بێت . بڕیارە تۆ گرینگی ئەو پشیلەیە بزانی . دەزانی سوڵتان سەلیم بە هیچ قیمەتێک لەو نەهێنیە ئاگادارت ناکات . چنار بە دەرگای لای دەرێ بە ڕوی شاخێکی بەرزدا دەکرێتەوە . لە پەنا چۆمی بە سەر ماینەکەیەوە دەتناسێتەوە . بە تانە پێت دەڵێ : کوڕە ئازاکەی گیرۆدەی باغچەی پاشا دوو مینی لییە . یەکیان لای دەرگای دەرێ . ئەو دەرگایەی بەڕوی شاخەکاندا دەکرێتەوە . ئەو دەرگایەی بڕیارە چنار پێیدا بێتە ژوورێ . سوڵتان سەلیم وەک دیاریەک دەیهەوێ ئەو دوو مینە بەتاڵ کاتەوە . ئەوەڵ مین لە خوار کانی خەرابات لە پەنا دار هەنارێکی پیری کەنەفتی ، کەللا . ئەو باغچەیە دوو دار هەناری لییە . بەڵام تاقە پشیلەیەکی لییە . ڕۆژ هەتا ئێوارێ دێت و لە بن ئەو دار هەنارە پەککەوتەیە لە سەر کلکی نەرم و نیانی خۆی ڕادەکشێ . سولتان دەستی هەڵدەکات . وەک جادووگەرێکی لێزان و پسپۆڕ باڵی دەکاتەوە . بە گاڵتەوە هەروا ڕوی لە تۆیەو هەستی لە سەر ئەو پشیلە ئەبڵەقەیە .
: ئەگەر پیاوی ترسە نۆکتان لە نێو دایە دوو هەنگاو

بکشێتەوە .
تۆ دوو هەنگاو دەکشێیەوە هەتا چاوت لە دەرگای خوارێی باغچە بێت . نەکا چنار بە سەر ئەو مینە پەڕێ . سولتان سەلیم بۆ مینە دادێتەوەو لە چاو تروکانێکدا مینە بەتاڵ دەکاتەوە . لە سەر بەری دەستی دادەنێ . پاشا بە موبایلێکی کۆنی سامسۆنگەوە وێنەی لێدەگرێ . وێنەیەکی تارو لێل لە سەر دەستی سولتان . ئەوانی دیکەش وێنە دەگرن و گرتە هەڵ دەگرن . تۆ لە بازە وێنەیەکدا دیاری ئاوڕت لە سەر دەرگای ئەوبەری تەنەکەیە ، دەترازێ . زۆرت پێ سەیر دەبێ پشیلە لە بەر ئەو دەرگایە هەڵ کوشماوە . تۆ پێی شاد دەبی . سولتان سەلیم ئەو شادی و خۆشیە لە چاوی تۆدا هەست دەکا بەڵام نازانێ لە بەر چیە . چنار دەست دێنێ دوور لە چاوی ئەوانە پشیلە دەباتە دەرێ لە دووی مانگی بانەمەڕدا . لەو بەری کۆڵان لە پشت دەرگا خەرامان توند دەستی پورزای خۆی دەگرێ . پشیلەی لێدەستێنێ . نازانم ئەو چەتیوە باریکە دەڵێی چیلکەیە بە چ زمان و فێلێک پشیلەی لە خەرامان وەردەگرێ لە بەر تریفەی مانگدا بە بەری کانی خەرابات لەو لای باغچەی پاشا تەنیا پشیلەیەکی لێیەو بەس . ئەویش ئەو چەتیوە دەڵێی تاژیە لە چۆمیداو پەڕیە بەری مزگەوتی گەورەو بە نێو کۆڵبەرەکاندا پەڕیە نێو ئیستی شێنێکی سپی دووهەزارو حەفدەدا خۆی گەیاندە بانە دەوری مەیدانی جەهاد چوە موسافیرخانەیەکی چکۆلە دیوێکی چکۆلە .دەرگای کردەوەو هاتە ژوورێ بۆنی دوکەڵی سیگاڕوو عەترە هەرزان بابیەکەی تۆی ناسیەوە . چرای هەڵ کرد پشیلەی لە باوەشدا چاوی بە تۆ دەکەوێ . زۆری پێ سەیر نابێ .
لێرەدا چنار ماندوو شەکەت پێت دەڵێ :
: تۆ چت لە من دەوێ ؟

خنکان لە خەرابات

خەرامان بانگی کرمە سەرێ . دیوێک بە شوشەی وردی شینەوە . خەرامان ڕوت لە سەر چرپایەکی دار گوێز بۆ لای خۆی بانگ هێشتنم دەکا. دەست دەنێتە نێو دەستم . لە سەر پەنجەرە خۆم لە گیانی ڕوتی دێتە نێو باوەشم ئاماژەیەکی کورتی خەرامان بە سولتان سەلیم بن دارەکان لای کانی خەراجات بۆ چرکەیەک ڕاوە دەستێ .
: بزانە ئەو کابرایە بۆ لەو پشیلەیە دەگەڕێ
پێم دەڵێ : ئەو پشیلەیەمان لە چیرۆکێکی چنار هێناوەتە دەرێ جۆرێک سەر بەخۆیمان پێداوە .
پێم دەڵێ: تۆ پێت خۆش نییە ڕۆمانەکەت چاپ کەی؟
لە خوارێ لە باغچەی پاشا شای و هەڵپەڕینە . ئاورێکی گەورە کراوەتەوە . شەڕابی سۆفی خدر دەگەڕێ و سولتان سەلیم لە بەر ئاور دێت و دەچێ . سەی عەلی سەردەشتی و قادر مامەندی سۆرانیان بەرداوەتەوە عوسمانە سوور نایەی بە دەستەوە ، برایمە ڕەش بە نایەوە لە تەنیشتی و زیکۆو فەرمان لەولای ئەوانەوە . پاشا لە سەر چرپایەکی گەورە شانازو خەرامان لە تەنیشتی ئەوانەوە دوو سێ کچی دیکە ڕوو لە شای دەکەن . سولتان هەرچی دەگەڕێ چاوی بە جەنابی پشیلە لە باوەشی چناردا لە میوانخانەیەکی چکۆلەی هەرزان. لە دیوێکی تاریک چنار لە خەوڕادەپەڕێ پشیلەی هەروا لە باوەشدایە . لە بن گوێی پاشادا دەڵێم
: دەتوانم لەگەڵ هەموی ئەوانە هەتا بەیانی شەڕە بەند بکەم
پاشا بە دەنگی بەرز هاوار دەکا . خەلک ئاوڕی لێدەدەنەوە . پاشا منیان نیشان دەدا
: ئەگەر ئەو پیاوە جەنابی نوسەر بتوانێ لە شەڕە بەنددا لەگەڵ ئەو گۆرانی بێژانە هەتا بەیانی بیلێ ئەوە هەرکام لە کچەکانی منی بوێ خەلاتی بێت .
پاشا نازانێ دوێنێ شەوێ هەرکچ و لە دیوی خۆیدا لە نیوە شەودا لە سات و کاتێکی میزاندا لەگەڵ هەردووکیان ڕاپەڕیوم . هەر دوکیانم بە یەک میزان کێشا خوارێ . لە گۆشەنیگایەک دا لینگیانم لە تەختی خەوتنیان کێشا خوارتر ، تۆزێک خوارترو ئەولاتر .
لە پێشدا سەی عەلی بە کەواو پاتۆلێکی شینکیەوە پرلۆنێک لە سەر میکرۆفۆن دەگرێتە دەست و لای ڕاستی ئاورەکە ڕاوەدەستێ گۆرانی بە نایەو زەرب و زیکۆو فەرمانەوە دەست پێدەکات . سەی عەلی سێ چوار بەندم لەگەڵ دەڵێ جێگای خۆی دەدا بە ئاوات میراوای . سەید پێم دەڵێ : بەڕاستی مامۆستای لە بەر شەهامەتت گۆرانیم لەگەڵ کوتی . ئاوات میراوای دەنگ هەڵدێنێ چاوم بە چنار دەکەوێ پشیلە ئەبلەقەکەی لە باوەشدایە . لە پەنا کانی خەرابات مات و دڵتەنگ ڕاوەستاوە . بە گۆرانی ڕووی تێدەکەم
: چنار تۆ چت لە منی نوسەری بێکەس دەوێ ؟
خنکان لە خەرابات لێرەدا تەواو نابێ . درێژەی هەیە .
بوون لە خەرابات
کانی خەراجات کانیەکی چکۆلەیە لە خوار باغچەی پاشا . دوو گوڵی لە سەرە ، یەکیان سوورو یەکیان زەرد . لەوێڕا ئاڵای هەرێمی کوردستان بە جوانی دیارە دەشەکێتەوە . سوڵتان سەلیم بە دوو سێ پیاو بە دوایەوە . کۆت و شەڵواری ڕەشی لە بەردا . چاویلکەی ڕەشی لە چاودا . کڵاوی شەبکەداری تەورێزی لە سەردا . بانگی نوسەر دەکا .
: تۆ شوێنی ئەو پشیلەیە دەزانی ؟
لە مەڕ گرینگی ئەو پشیلەیە دەپرسی . لە بەر چی بە دوایەوەن . سوڵتان سەلیم بانگت دەکاتە سەر کانی خەراجات و سێ پڵە خوێنت نیشان دەدا لە پەنا دار سێوێکی پیری ڕیوەلەی زەرد هەڵگەڕاوی بێ بەروو بوم . باسی کچەکەی

خۆیت بۆ دەگێڕێتەوە . ئەو پشیلەیە بۆنی پیاوکوژەکەی هەڵگرتوە. ئەو پشیلەیە وەک وروحی ئەو وایە .
: تۆ دەزانی لە کوێیە . دەزانی خەرامان ئەو پشیلەیەی لە کوێی شاردۆتەوە .
بیر لە چنار دەکەیەوە . لە میوانخانەیەکی چکۆلەی دەوری مەیدانی جیهاد شاری بانە خۆی مات داوە . پشیلەی ئەبلەقی لە باوەشدا خەوتوە . بیر لەو ملوانکەیەکی شین دەکەیەوە . بیر لە کتێبی ملوانکەی شین دەکەیەوە لە باغەڵی چناردا سێ چوار پەڕی چیرۆک تێدایە . بە خودکاری شین نوسراوە . لە گیرفانی دیکەی کولۆنجەکەیدا وێنەی پیاوێکی کەڵەگەتی تێدایە . ئەو وێنەیەت نەدیوە . سوڵتان سەلیمیش ئەو وێنەیەی نەدیوە . خەرامان و شاناز ئەو وێنەیەیان دیوە . لە وێنەکەدا پیاوێک لە پەنا کانی خەرابات بە خەنجەرێک لە بەر کەلەکەو بڕنویەکی دەسک قوڵە لە شاندا .
شەوێک لەگەڵ هێندێک کۆڵبەر بە لای کانی سۆفی ژن لە بەر دێی چۆمان دەپەڕنەوە . تۆشی چنار دەبی لەگەڵ سێ چوار موسافیر بە قاچاغی دەپەڕنەوە . تۆ دەیناسیەوە . پشیلەکەی لە باوەشدا . تۆ بە کۆلەبارەکەتەوە . ئەسبابازی منداڵانەیە. لێی دەگەڕێیەوە پێی دەڵێی : چنار بۆ کوێ دەچی . دەگەڕێتەوە بە دەنگترا دەتناسێتەوە . دەست خۆشی لێدەکات . لە بەر یاریدەدانی . تۆ شەرتی خۆتی بیر دێنیەوە . شەوێک هەتا مەلا بانگدانی بەیانی میوانی لەش و لەتەری ناسک و باریک و سپی و سۆڵی بێت . چنار بێ یەکو دوو فەرموی پەنای دار سێوەکەی خوار کانی خەراباتت دەکا . تۆش بێ ئەوەی بیر کەیەوە بۆ خوار ئەو کانیە میوانی گەردن و ماچ و گۆرانی هەناسەی ماندووی . ئەو شەوە وێنەی گیرفانی کلۆنجەکەت نیشان دەدا . پێت سەیر نابێ . تۆ کەی بڕنوی دەسک قوڵەت دیوە هەتا لە شانی کەی . کەی چەقۆ یان قەڵەمبڕت بە دەستەوە بوە هەتا خەنجەر لە بەر پشتێن دابێ . باغچەی پاشا دوو دار سێوی تێدایە . سوڵتان سەلیم دەیهەوێ ئەودار سێوە پیرە هەڵبڕێ . لە جێی ئەو دارە هەڵوچە بچەقێنێ . چنار لە سەر وشەی چەقاندن هەڵدەبەزێتەوە . وێنەکەی لە باغەڵ دەخاتەوە . هەست دەکەی شاناز لەو بەری کانی خەرابات ئەلان تێراوە . لایەکی زیاتری باغچەی پاشا دوو دیواری نزمی هەیە .بە بەرد داندراوە . دوو وەستا دایان ناوە . یەکیان خەڵکی سیامەیە ئەوەی کەیان بلەسەنییە . تۆ پاڵ بە دیواری وەستا کەریمی خەڵکی بلەسەنەوە دەدەی. چنار ئاماژە بە مانگ دەکا . تۆ چاو لە ئەستێرەیەک دەگێڕی . چنار بڕیارە چیرۆکی لەشی ساردی جندۆکەیەکی بزۆزی سەر ڕێوی دەم و چاو باریکەت بۆ بگێڕێتەوە . هەست دەکەی خەرامان بە دووربینی موبایلەکەی گرتەیەکی کورتت لێدەگرێ .

کانی خەراجات بە بووکی دەچێ

دەچێ بۆ لای باغچەی پاشا توشم دەبێ شاناز توورە ئاتەکی کەواکەم ڕاوەدەشێنێ . دەڵێ : دەفەیەکی چەرم سپی زۆر باشم هەیە . شێخ مارفی گەورە لێرە جێی هێشتوە . هەتا لە ڕێی خودا بگاتە دەستی کەسێک بتوانێ جوان و لە بار بیژەنێ . وەرە سەرێ خۆی لە قەرەی دە . شایەد سەرکەوتو هاتیە دەرێ . دەفە دەبێتە ئی خۆت. پێی دەڵێم : خاتونی بەڕێز من چیرۆک دەنوسم . باسی نوسراوەیەک شێعرێک چیرۆکێکی کورتی کرد لە سەر چەرمی بۆرو و تەنکی دەفەیەکی تۆزێک چلکنی بە ئالقەوە . پێی دەڵێم ئەگەر خەریکی ئەوانە بم ناتوانم فریای باغچەی پاشا دوو جامی لێیە بۆ ئاو خوارنەوە . یەکیان شوشەیەو لە سەر کانی خەرابات ئەوەی کەیان گڵە لە سەر کانی خەراجات تۆزێک چوکەیە . ئاوەکەی بەشی دوو نەمامی قەیسی دەکاو بەس . شاناز دێنمە پەنا ئەو کانیە . دەفەکە لە پەنا نەمامی دار قەیسەکە دادەنێم و لاقی هەڵدەکات . دەڵێ : بەیانی هەڵەنگوتم . لاقی درێژ دەکەم بۆ لای خۆم لادەکاتەوە شاناز بۆنی عەترێکی توندی لێدێ و خەرامان بۆنی ئودکلۆنێکی نەرم و سوکی لێدێ . سوڵتان سەلیم چاوی پێتان دەکەوێ بە سواری ماینەکەی بە دوو قەڵەمباز دەگاتە لاتان و ماندوو نەبینیتان دەکا . چاوم بە جانتاکەی شاناز دەکەوێ بە نەمامی دار بەهێیەکی هەڵواسیوە. ئەوە دار سێوی دوو هەمە . موبایلەکەیم بیر دێتەوە . گرتە شاراوەکەی ئەو شەوە لە بەر تریفەی مانگ . کاتی چاکە بۆ شتنەوەی. دەست و بەجێ دەست دەبەم و پاکی دەکەمەوە . موبایل لە جێی خۆی دادەنێمەوە . سولتان سەلیم ئەو جار لە دوو تۆڵەی ئاواڵ دوانە دەپرسێ . بە سوار ماینەکەی وێرغە دەڕوا هەتا ئەو بەری باغچەی پاشا لەو بەری خەڵکی چۆمان چاو لە باغچەی پاشا دوو ماری لێیە . یەکیان ئەو ڕۆژە چنار گرتی و لە سەر لپی دەستی بردیە دەرێ . ئەوەی کەیان لە سەر جوتی خۆی لەگەڵ چنار دەبێتە دوژمن و هەتا ئەوبەری چۆمان بە شوێنی کەوت . شاناز لەو مارە لەو تاقە مارە هەڵبڕاوە لە جوتی خۆی ناترسێ . شاناز ئەو دوانیوەڕۆیە ئەو برەی بە فیتویەک بانگێشتن کرد بۆ لای خۆی ڕوت دەستی دادەستم هەتا لە خەراجات مەلەیەکی فێنک بکەین بە یاریدەی یەکتر بە جامی شوشە ئاوی فێنکی بن کانی خەراجات بە یەک دادەکەین . شەڕە ئاو دەکەین . پاشا لە دووڕرا چاومان لێدەکات .سولتان سەلیم لەگەڵ سوارچاکەکانی دەست هەڵدێنن . لە دووڕرا سوڵتان ماندوو نەبینیم لێدەکات . ڕوی ماینەکەیم تێدەکات . ماین دێتە سەر پاشوو . ئاوایە کاروبارو ژیانی ئەو دەورو پشتە .

تارمایی

دارابان عەتار

کەللەی زل و قژە لوول و تێکچڕژاوەکەی نا, سێبەرەکەی کەوتبووە سەر دیوارەکە. سمێڵی گەورەو بابڕو قەترانی نا, دەنگە نەرم و ترسناکەکەی بوو دەبیسترا.ڕیشە درێژو پڕەکەی نا, ئەو مقەستەی پێی قەڵەم کرابوو.نێوان کەزیەکانی نا,پەراسوە ناسکەکانی ئافرەتەکەیان کون دەکرد.شەربەتی هەنار نا,خوێنی ساویلکەیی ئافرەتەکە بوو دەرژایە سەر زەویەکە.وەکو جاران خۆشم دەوێی نا,بەپێچەوانەوە ماڵئاوایی نەدەبیسترا, هەستی پێدەکرا.قۆڵەکانی ئافرەتەکە چیتر بەهێزنا,خاوبوونەوەیان نیشان دەدا. وەک چەندان جارە نا , یەکەم جاربوو بۆنی نائومێدی دەکرا.پشیلەیەک لەنەوسان نا, لەترسان ڕا , خۆی نا, سێبەرەکەی بوو دەبیندرا, هەڵکورمان نا, غاری دەدا.دەنگی گمەی کۆترێک نا, ناڵەیەکی جەرگ هەژێن , لەدندوکی کوکوختیەکەی ئەو دیو پەنجەرەکە نا, لەقورگی ئافرەتەکەرا ,دەنگی دەدا.بکوژەکە باوکی ئافرەتەکە نا , ئەوەی باوەڕ ناکەی لەدەستی ڕوویدا.پۆلیس دوای ڕووداوەکە بکوژەکە نا, براو باوکی ئافرەتەکەیان لەژوور نا. هەموو هەوڵەکان بۆ دۆزینەوەی پەنجەمۆر یان شوێنەوار یان هەرشتێکی تر لەسەر جەستەی ئافرەتەکە نەدۆزرایەوە. دەتوانم بڵێم جەستەنا,کوتە گۆشتی بەردەستی قەسابیش نا, کوتە گۆشتی ناو گوشێکی هەلاهەلا. نائومێدی لەچاوی ئافرەتەکەنا,بەتەئکید نا,ڕوحی ئافرەتەکەی ئازار دەدا. من نا, تۆ یان هەرکەسێکی تر نا, کێ چوزانێ لەوانەیە ئەو ئافرەتە بەمردوویش لەهونەری گومان تێنەگەیشتبێ و هەربەسادەییی نا, بگرە بەساویلکەیی مابێتەوە. من , ئا من ئاگادارم کە جوانی نا, قسەی قەڵەو وەهەڵنان, لەدڵی کورەکەنا, لەدڵی ئافرەتەکەدا چ متمانەو عیشقێکیان دروست کردبوو. هەستی بەفڕین دەکرد کاتێک بیری لەئەگەری درۆبونی نا, هەرگیز نەیدەویست لەگەڵ ئەو ئەگەرەدا یەکانگیربێ, بەڵکو ئەگەری ڕاستێتی قسەکان دەکرەوە ئەو هەستەیان لەلادروستکردبوو. زۆربەی جار جوانی نا, درۆ و قسەی قەبەو بەڵێنی زل, ساویلکەیی بەشێکی زۆر لەئافرەتەکان

دەقۆزێتەوەو بەرەو عەشقێکی ڕووت نا, بەتەواوی مانا تەسلیمی دەکا. ئەو ئافرەتەش یەکێک بوو لەو قوربانیانەی دەستی ساویلکەیی , بەڵێ ساویکەیی. هەستدەکەم چیرۆک نا, کەسەرێک دەنووسمەوە. بەوویستی خۆم نا, بەفەرمانی ئەو تارماییەی لەناوکەللەمدا ئۆقرەی لەخۆی بەتەنیا نا,ئۆقرەی لەمنیش هەڵگرتوەو تورە نا, هەڵچونێکی تۆقێنەری تێدا دروستکردوین. ئەم چیرۆکە نا بگرە ئەم ڕووداوە ڕاستەقینەیە دەنووسم و دەینێرم بۆ پێشبڕکێیەکی ئەدەبی. لەپێناو بردنەوەی خەڵات نا, لەپێناوی داننان بەتاوانەکەدا. دەشێ کەسێک بوونی نەبێ لەو تاوانەدا, بەڵکو من ئەنجامدەری بم.دەستی خوێناویم نا, خەیاڵی خوێناویم شایەدە. هەرهیچ نەبێ بەڕاستی نا, لەخەیاڵی مندا تاوانێک بەهۆی مقەست و چەقۆ نا, بەوشەی ئا ڕوویدا.کێ دەڵی ئەگەر من ڕێگای وەها کارێکم نەدابا ڕوویدابا. ئەوەی هۆشی قانگداوم پرسیارێک نا, زیاتر نزیکە لەدانپێدانانێک, یان ساغکردنەوەی تاوانێک. بەڕاست,ڕووداوێک لەو شێوەیە ڕوویداوە؟ من چۆن چۆنی ڕاستی ئەو ڕووداوەم زانیوە؟ سەرم ژان دەکا دەمەوێ شتێکم بیربکەوێتەوە. شتێک نا, چەندان شتم بیردەکەوێتەوە. وەلێ هەرچەندە چەندان لێکدانەوەشیان بۆ بکەم ناتوانم گرێیان بدەم لەگەڵ ئەو ڕووداوەدا.ئەو کوڕەنا, گەنجێکی قژ لوولی ریش درێژی سمێڵ فش نا, گەنجێکی باریکەلەی لوسکەی لەشێوەی هیچ کەسێکی تر نا, لەشێوەی خۆم, بەڵێ لەشێوەی خۆم, لەژوورێکدا لەگەڵ هەمان کچ نا, نازانم, لەگەڵ کچێکدام و باسی بابەتێکی هەستبزوێن دەکەین. دووبارەو سێ بارە هەمان وێنە نا, چەندان وێنەی جیاوازتری من و ئەو کچە , لەناو ئەلبومی وێنەدا بێ جولە نا, لەخەیاڵی مندا لەجولەدان. دەڵێی لەوشوێنانەدا نا, لەسینەمادانیشتوم. فیلمێکی ئەڤینداری نا, ترسناکیش نا, زنجیرەیەک ڕووداوی ڕاستەقینە پەخشدەکرا. لەهۆڵدا نا, لەکەللەی مندا. دەبێ تا ئاشکراکردنی تاوانەکە من دەستگیربکرێم لەجێگای باوکو برا بێتاوانەکەی ئە ئافرەتە. دەزگای هەواڵگری نا, دەستەی

هەڵسەنگاندی چیرۆکەکان دەبێ پۆلیس ئاگاداربکەنەوە لەمن. دەبێ ئەوەندە ویژدانیان هەبێ ئەو بێتاوانانە بەربدەن. ئەو بریارەیان بریارێکی دادپەروەرانەیەو مرۆڤبوونیان دەسەلمێنێت.وەلێ دەبێ لەوە ئاگاداربن مرۆڤ بوونیانە تووشی هەڵەی دووەمیان نەکات و بەهۆکاری ترس لەناوبانگیان , یان رِق بەرامبەر ئەو کارە نامرۆڤانەی من یان هەر هۆکارێکی ترەوە بێت چاو لەبەهێزی ئەم چیرۆکە بپۆشن ئەگەر شیاو بێ بۆ خەلات و ئەوان شەرم بکەن بڵێن خەلاتەکە بۆ کەسێک دەرچووە وا لەزیندانە لەسەر فلانە تاوان. چونکە جوانی دارِشتنی چیرۆکەکە بەهێزی دەقەکە دەسەلمێنێت نەوەک کەسایەتی چیرۆک نووسەکە وە تاوانی نووسەرەکە لەدادگا یەکلایی دەکرێتەوە نەک لە پێشبرکێیەکی ئەدەبی. دەبێ نرخی هەرشتێک بەپێی شتەکەبێت. با لەچیرۆکەکەم دانەبرِێم و ئەو رِووداوەتان بۆ تەواو بکەم کە تەمای نووسینی نا , ناچاری نووسینیم. ئێستا نیوەشەوە, رێک نیوەشەو لەجیاتی بخەوم و پشویەک بدەم دوای ئەوەی کاتێکی زۆر لەکاربووم. ئەو تارماییە وازم لێ ناهێنێت . نازانم ئەوە چۆن لێکبدەمەوە. بیستوومەو خوێندوشمەتەوە کاتێک کەسێک بۆیەکەمجار دەستی دەچێتە کوشتنی مرۆڤێکی تر, تارمایی کەسە کوژراوەکە وازی لێناهێنێت. بەڵێ لەچەندان چیرۆک و رۆماندا خوێندوومەتەوە, کە بکوژ یاشێت بووە یا لەتاو ترسی ئەو تارماییە خۆیداوە بەدەستەوەو بەبێ لێکۆڵینەوە گوتویەتی وەرن بمگرن من کوشتومە.نازانم ئەو چیرۆکانە دەبنە بەلگە بۆ ئەوەی وازنەهێنانی ئەو تارماییە لەمن مانای ئەوەبێت من ئەو تاوانەم کردبێت, یان ئەوانە چیرۆکن و درۆیەک زێتر نین. سەرم لێشێواوە نازانم بۆچی هیچم بیرناکەوێتەوە؟! بەبیرم نایات من کوشتبێتم لەکاتێکدا چەندان وێنەی خۆم و ئافرەتێک دێتە پێش چاوم کاتێک بیر لەو رِووداوە دەکەمەوە . بەلام لەهیچ وێنەیەکیان نەخوێن دیارەو نەشوێنەواری تورِەییەکیش. سەیرە! ئەی بۆ ئەو هەستە خراپەم هەیە کەهاتنە خەیالی ئەو ئەو وێنانە بەو رِووداوەوە دەبەستمەوە؟ لەکاتێکدا هۆکارێکی تریش هەیە بۆ نووسینی ئەم چیرۆکە پەیوەندی من بەو تاوانەوە کەمتر دەکاتەوە, ئەویش ئەوەیە : دوای ئەوەی خوێندمەوە پێشبرکێیەک هەیە بۆ چیرۆک دوو شت پالیان پێوەنام بۆ نووسینی چیرۆکێک بۆ ئەو پێشبرکێیە: یەکەم: حەزی یەکەم بوون و خۆبەپالەوانی گێرانەوە نیشاندان لەبەرامبەر ئەوانی تردا, ئەو حەزەش یا مرۆڤ لەناو دەبات , یا هەربەرِاستی سەریدەخات لەهەلومەرجێکی وادا نەوەکو سەرکەوتنێکی رِەها. دووەم: لەپێناوی ئەوخەلاتەی لەو پێشبرکێیە دیاری کراوە , چونکو منێکی قەرزار برێک پارە پەیدابکەم و قەرزەکانمی پێبدەمەوە خراپ نابێت.مادام توانای نووسینی چیرۆکم هەیە بائەو رێگایەش تاقیبکەمەوە بۆ پەیداکردنی پارە. لەگەڵ ئەوەشدا حەزم لەفەلسەفاندن و قسەی قەڵەو نیە وەلێ دەبێ دان بەو راستیەدا بنێم حەزی یەکەم بوون ئەوەندە گەورەترە لەمندا ئەگەر پارەشی تێدا نەبووایە دلنیام هەر خەوم دەزرِاو خەریکی نووسینی چیرۆکێک دەبووم بۆ بەشداریکردن. لەگەڵ بوونی ئەو هۆکارانەش پرسیاری ئەوەی بۆچی دەبێ باسی هەمان ئەو تارماییەو چیرۆکی هەمان رِووداو بنووسمەوە؟ ئەو هۆکارانە لاوازدەکاو سورم دەکات لەسەر ئەوەی بەئێوەی دەستەی هەڵسەنگێنەران بڵێم : تکایە لەبەر ویژدانی من نا, لەبەر ویژدانی خۆتان بمدەنە دەستی پۆلیس و ئەو بێتاوانانە

رزگاربکەن ,تاساغبوونەوەی تاوانەکە , یان هەرهیچ نەبێ تائەوکاتەی تەنیایی و ناخۆشی زیندان هەندێک شتم بیردەهێنێتەوە. ئەو ڕووداوانەی دروستم کردون نا, ڕوویانداوە نا, واهەستدەکەم ڕوویاندابێت و ڕاستەقینەبن. نازانم چ شتێکە ئەو هەستەم لەلا دروستدەکات , هەرچۆنێک بێت دەچمەوە سەرگێڕانەوەکانم:ترسێکی زۆر لەدڵی بکوژەکەش, ئا بکوژەکەش و لەدڵی باوکو برای کوژراوەکەش دروست ببوو.پۆلیس پێش ئەوەی لەلێکۆڵینەوەکانی بگاتە بنبەست, هەرسەرەتای ڕووداوەکە باوکو برای کوژراوەکەیان قۆڵبەست کردو ڕاپێچی زیندانیان کردن و دەستیان بەلێکۆڵینەوە کرد. دوای ئەوەی لێکۆڵینەوەکان دەریانخست ئەو ئافرەتە سکی هەبووە بەبێ ئەوەی شووی کردبێ قورەکە زیاتر خەستبۆوە بۆ باوکو براکەی. پۆلیس هیچ مەجالێک , یان گریمانەیەکی تریان نەهێشتەوە بۆ گومانێکی ترو تاوانەکەیان لەسەر باوکو براکەی ساغکردەوە. وە بەهیچ جۆرێک کەسێک نەیتوانی ئاشکرای بکات کێ سگی ئەو ئافرەتەی پڕکردوە ,چونکو زۆر شارەزایانە کۆرپەکە نا, تەنانەت منداڵدانی ئافرەتەکەش دەرهێندرابوو . ئافرەتەکە لەلای هیچ کەس باسی پەیوەندیەکەی نەکردبوو. ئەگەر لەلای کەسێکی تر باسی پەیوەندیەکەی کردبا هەرهیچ نەبا گریمانەیەکی تر دەهاتە ئاراوە.لێرەدا کاتێک گەشتمە ئەو دێرە پرسیارێکم بۆ دروستبوو : بۆچی نابێت برای یان باوکی ئەو ئافرەتە ئەو تاوانەیان ئەنجام دابێت؟ تۆ لەکۆمەڵگایەکی زۆربەی کوشتنەکانی لەسەر شەرەف, یاسا نا, کورەی مەعشوق نا, بەڵکو باوکو برا یان خزمە نزیکەکانی ئافرەتەکە ئەنجامی دەدەن.ترسێکیشم بۆ دروست بووەئەویش لابردنی تاوانێک لەسەر زۆرینەی ئەوانەی ئەو تاوانە ئەنجام دەدەن و لەوانەیە هەلی بردنەوەی خەڵاتەکە زۆر لاواز بکات, چونکە هەڵسەنگێنەران تەنها تەکنیک هەڵناسەنگێنن و ناوەڕۆکیش هەڵدەسەنگێنن.کاتێک ناوڕۆکێک پێچەوانەی ڕەوتی باوەوە بخوێننەوە لەوانەیە وابزانن تۆ لەو نووسینەت هیچ ئامانجێکت نیە تەنها دەتەوێت خۆشەویستی بێزراو بکەیت. وەگوێ نەدەنە ئەوەی بەدەست خۆم نیەو ناتوانم ڕەوتی ڕووداوەکان بەپێی ویستی ئەوان دابڕێژم بەڵکو خۆشم مەحکومم بەنووسین. نازانم بۆچی و هۆکارچیە والەمن دەکات ئەو ڕووداوە ئاوایی بگێڕمەوە. هەرچەندی دەمەوێ بەشێوەیەکی تر بیگێڕمەوە ناتوانم.

بەم پێیەش گریمانەی هەبوونی دەستی من لەو تاوانەدا زیاتر دەبێت. دوای ئەوەی ڕۆژێک ئەو ئافرەتە لەگەڵ دایکی و خوشکە گەورەکەیدا دەچن بۆ بازاڕ بۆ کرینی جلی جەژن . لەناوەڕاستی بازاڕدا و لەناو ئاپۆڕای خەڵکیدا ئەو ئافرەتە بەردەبێتەوە و لەهۆشی خۆی دەچێت.دایکی و خوشکەکەی زۆر مشەوەش دەبن و خەڵکێکی زۆر لێیان کۆدەبێتەوە.لەو کاتانەدا هەموان دەبنە دکتۆر تەنانەت ئەو دەستگێڕەش کەلەتەمەنیدا نەیزانیوە پیتێک بخوێنێتەوە هاواردەکات:بیبەنە ئەو دوکانە بەرامبەر فێنککەرەوەکە درێژی بکەن و قاچەکانی بەرزبکەنەوە ئەوە زەختی دابەزیوە. لەوکاتەی چەند کەسێک هەڵیان گرتبوو یەکێکی تر هەڵیدایێ :ئەرێ دایە ئەو کچە پەرکەمی نیە؟ دایکەکەش بەگریانەوە : ناوەللە قەت وای لێنەهاتوە.دوای ئەوەی تۆزێک ئاوپرژێنی دەموچاوی دەکەن بەهۆش خۆی دێتەوە.سەیرێکی ئەو قەرەباڵغیەدەکات و هەستدەکات سەری بەگێژەوەدێت چاوەکانی دادەخاتەوە. چەند هێڵنجێکی بەهێز لەهەناویەوە هەڵدەقوڵێ و لەپڕ دەرشێتەوە بەجۆرێک پیرێژنێک لەو لاوە لەبەرخۆیەوە دەڵێ چەند گوناحە شیری بەردایکی هەڵێنایەوە.ئافرەتێکی تەمەن چل ساڵان سەرلەبن گوێی دایکی دەنێ و دەڵی مزگێنیم دەوێ دڵنیابە سکی هەیە.دایکەکە مۆرەیەکی لێدەکا: ئەوە چ دەڵێی ؟ هەی سەربەهەش, ئەوە کچەو شووی نەکردە. ئافرەتە چل ساڵانەکە لەگەڵ ئەوەی دڵنیایە لەقسەکەی بەڵام وەکو ئەوەی شورکێکی لەلوتی بدەن سەر لەبەرخۆی دەنێ و بەشەرمەوە داوای لێبوردن دەکاو دووردەکەوێتەوە, کاتێک لەقەرەباڵغیەکە دووردەکەوێتەوە لەژێرلێوەوە دەڵێ:خوایە بمان پارێزی دنیا چی لێ هاتوە !کچەو سکی هەیە.دوای ئەوەی ئافرەتەکە بەهۆش خۆی دێتەوە دەیبەنەوە ماڵەوە . بەڵام دایکی ئافرەتەکە قسەی ئافرەتە چڵ ساڵانەکەی لەبیر ناچێتەوە هەرچەندی دەیەوێ باوەڕ بەخۆی بێنێ قسەکەی ڕاست نیە, وەلێ هێڵنجی گەورەو قڵپ وقۆی ڕشانەوەی بەردەوام و تێکچوونی بەبۆنی پیاوان دایکەکە زیاتر لەترس نزیک دەکەنەوە.زیاتر دڵنیای دەکەنەوە لەڕاستێتی ئەگەری هەبوونی سکی کچەکەی.ڕۆژێکیان دایکەکە کچەکەی دەباتە دکتۆر بەبیانووی ئەوەی نەخۆشە,بەڵام بۆمەبەستی ئەوەی دڵنیابێتەوە لەوەی سکی هەیە یان نا.دوای ئەوەی سەرەتا خۆی دەچێتە ژوورەوە لەدکتۆر و بەفێڵێک ئاوا لەدکتۆر دەگەیەنێت ئەوە کچیەتی و ماوەیەکە سوڕی مانگانەی تێپەڕیوەو نەکەوتۆتە سەرخوێن جا دەیەوێت پشکنینێکی سکی بۆ بکا تادڵنیابێ لێی و بۆی بکاتە هەواڵێکی خۆشی لەناکاو بۆی.دکتۆرەکەش بەو قسانە باوەڕدەکات و شوێن قسەی دایکەکە دەکەوێت.دایکەکە خۆی بەتەنها دەچێت بۆ وەرگرتنەوەی پشکنینەکەو کارمەندی تاقیگەکە پێی دەڵێت پیرۆزە سکی هەیە.دایکەکە چاوی پڕدەبێت لەفرمیسک و ئاهیکی سارد هەڵدەکێشێت.کارمەندەکە بەواق وڕماویەوە سەیری دەکات.دایکەکە دوای گریانێکی زۆر فرمێسکەکانی دەسڕێت و دەچێتەوە سەرەوە بۆلای کچەکەی.کچەکەی: ئەوەچیە دایکە گریاوی؟!بۆ دەردی خراپم هەیە؟ دایکەکەش هەناسەیەکی قوڵ هەڵدەکێشێ و دەڵێ نا کچی خۆم هیچت نیە گووتیان هیچی خراپی نیە لەخۆشیان گریام. بابڕۆینەوە.

کچەکەی:ئەی نابێت بچینەوەی لای دکتۆر؟! دایکەکە:پێویست ناکات,لەتاقیگەکە پێیان گوتم پێویست ناکات و هیچی نیە. کچەکەی دەباتەوە ماڵێ و دوای گەیشتنەوە دەستدەکات بەلێپێچینەوە. ئافرەتەکە ترسێکی زۆر ناخی دەتەنێ و نایەوێ وەڵامی هیچ پرسیارێکی بداتەوە,لەبەرئەوەی بەڵێنی بەخۆشەویستەکەی دابوو کە ئەوە بەنهێنی دەهێڵێتەوە. دوای ئەوەی ناتوانێت هیچی لێ دەربێنێت,پیاوەکەی ئاگاداردەکاتە وە.باوکو براکەی ئافرەتەکە لە ژوورەوە زیندانی دەکەن و دەکەونە ویژەی تاوەکو ناوی ئەو کەسە بدرکێنێت,بەڵام ئەو وەکو بەردێک هیچ قسەیەکی لەدەم نایاتە دەر.بەردەوام دەبن لەئازاردانی,تاشەوێک بەیارمەتی خوشکەکەی هەڵدێ و خۆی دەگەیەنێتە خۆشەویستەکەی. لەهەمان ژوور کەپەیمان و بەڵێنی هەتاهەتاییان بەیەکدا. لەهەمان ئەو ژوورەی ماوەیەک پێش ئێستا ئەو کوڕە دوای ئەوەی بەهەرفێڵێک بووە هەندێک شەڕاب دەرخواردی ئەو ئافرەتە دەدا و سەرخۆشی دەکات.خۆشی دەخواتەوەو سەرەتای کارەساتەکان لەڕۆژێکی ساردی زستاندا بەمەستی دەستپێدەکەن.ئەو کارەدەکەن کەهەرگیز ئافرەتەکە تەمای کردنی نەبوو پێش هاوسەرگیری .دوای ئەو کارەش هەر لەهەمان ژوور هەردووکیان پەیمانی بەیەکەوەبوون و وەفای هەتا هەتایی بەیەک دەدەن, دوای ئەمەش ئافرەتەکە هیچی لەدڵدانامێنێ و ئەو ڕووداوە لەبیردەکات.تائەو کاتەی دایکی لێپرسینەوەی لەگەڵیدا دەکات ئینجا دەزانێت چ کارەساتێک چاوەڕێیەتی.بەڵام تائەو کاتەش دەدرێتەبەر نووکی مەقەست و بەچەقۆ هەلاهەلادەکرێت ئەو هەر لەسەر پەیمان و وەفاکەی خۆی دەمێنێتەوە..ئافرەتەکە لەژوورەکەدا دانیشتبوو بەکوڵ دەگریا.پیاوە قژ لوول و ڕیش درێژە شێواز ئەمریکیەکە نزیک دەبێتەوەو دەڵێ :گوڵی من تازە تۆ هی منی.تۆ دایکی منداڵمی ڕێگەنادەم بەهیچ شێوەیەک هیچ کەسێک ئازارت پێبگەیەنێت.تاماوم بەخوێن پارێزگاریت لێدەکەم.ماچێکی سکی کردوو بەردەوام بوو:مەگری بۆ ئەو کۆرپەیە خراپە. تکایە ناتوانم گریانت ببینم.ئافرەتەکە هەست بەپەناگەیەک دەکات و تۆزێک ئارام دەبێتەوە.سەربەسینگی پیاوەکەوە دەنێ و هەناسەیەکی قوڵ هەڵدەکێشێت.پیاوەکەش دەست بەقژەخاوەکەیدادەهێنێت و درێژە بەقسەکانی دەدات:دڵتەنگ مەبە هەر ئەمشەو دەڕۆین.مادام بەکەست نەگوتوە ئەو کارەت لەگەڵ مندا کردوە کەس نازانێت لێرەی و ناماندۆزنەوە. هەرئێستا خۆمان کۆدەکەینەوەو دەڕۆین.دەڕۆین بۆ دوورترین جێگا.دەڕۆین بەرەو شوێنێکی ئارام و ئاسوودە بەیەکەوە دەژین.تاقیامەت بەیەکەوە دەبین.ئافرەتەکە هەناسەیەک هەڵدەکیشی :قوربانت بم شازادەم.پاشای خەونەکانم. تاقیامەت هی تۆم.پیاوەکە سەیری مقەستەکەی دەستی دەکات هە مان ئەو مقەستەی چەند خولەکێک بەرلەئێستا سمێڵی پێ ڕێکدەخستوو, توونداندا ئافرەتەکە بەخۆیەوە دەگوشێ .ئافرەتەکەش وەکو جوجکیک لەژێربالی دایکیابێت ئاوا سەربەسنگیەوە دەنێ و خۆی بچوک دەکاتەوە لەباوەشیدا و لەژێر لیوەوە دڵێ:خۆشم دەوێی و بەردەوام دەبێت لەدووبارە کردنەوەی ئەو قسەیە.پیاوەکەش بەشێوەیەکی زۆر هەستبزوێن پەنجە بەلێوەکانی ئافرەتەکەدادەهینیت و دوای چەند چرکەیەک توند دەمی دەگرێت. کەللەی زل و قژە لوول و تێکچرژاوەکەی نا, سێبەرەکەیکەوتبووە سەر دیوارەکە. سمێڵی گەورەو بابرۆقەترانی نا, دەنگە نەرم و ترسناکەکەی بوو دەبیسترا.ڕیشە درێژو پڕەکەی نا, ئەو مقەستەی پێی قەڵەم کرابوو.نێوان کەزیەکانی نا,پەراسوە ناسکەکانی ئافرەتەکەیان کون دەکرد.شەربەتی هەنار نا,خوێنی ساویلکەیی ئافرەتەکە بوو دەڕژایە سەر زەویەکە. وەکو جاران خۆشم دەوێی نا,بەپێچەوانەوە ماڵئاوایی نەدەبیسترا, هەستی پێدەکرا. قۆڵەکانی ئافرەتەکە چیتر بەهێزنا,خاوبوونەوەیان نیشان دەدا. وەک چەندان جارە نا , یەکەم جاربوو بۆنی نائومێدی دەکرا.پشیلەیەک لەنەوسان نا, لەترسان ڕا , خۆی نا, سێبەرەکەی بوو دەبیندرا, هەڵکورمان نا, غاری دەدا.دەنگی گمەی کۆترێک نا, ناڵەیەکی جەرگ هەژێن , لەدندوکی کوکوختیەکەی ئەو دیو پەنجەرەکە نا, لەقوڕگی ئافرەتەکەڕا ,دەنگی دەدا. بکوژەکە باوکی نا , ئەوەی باوەڕ ناکەی لەدەستی ڕوویدا.ئەوە ئەو تارماییە چیە بەرەو ڕووم دێت؟ ئێوە نایبینن؟!من چیم کردوە؟ ئەو تارماییە بۆ واز لەمن ناهێنێت؟ تکایە پێم بڵی من بووم تۆم کوشت ,ئەی تارمایی؟ ئەگەر وانیە بۆچی تەنها دەوری من دەدەی؟!دەبێ نەبووبیە تارماییەک و خۆت نیشانی تەواوی خەڵکی ئەم مەملەکەتە نەدەی ؟ وەک هیمایەم بۆ ساویلکەیی یان خیانەت,نازانم ناوی چی لێبنێم.ئەی ئەو کەسەی دوای من ئەو چیرۆکە دەخوێنیتەوە,تۆ وەڵامم بدەوە, سەرهەڵبڕە بزانم تۆش ئەو تارماییە دەبینی؟تۆش ئەو ئافرەتە ساویلکەیە دەبینی کە وا قژە خورماییەی بەشێوەی کەزی بەپشتیدا هاتۆتە خوارەوەو لەخوێن وەردراوە وەکو فڵچەی نیگارکێشێکی مەست.دڵۆپێک خوێنی مەییو بەلالێویەوەیەو لەژێرلێوەوە دەڵێ:خۆشم دەوێی.سەیری ناوچاوی تۆش دەکات؟!گوێت لێیە دەڵێ خۆشم دەوێی؟! ئێوەش ئەو خوێنە ئاڵە دەبینن بەپشتیدادێتە خوارەوە و بەردەوام لەبەری دەڕوا؟ ئەو پارچە گۆشتانە دەبینن؟ دەست لەنووسین هەڵدەگرم و نووسینەکەتان بۆ دەنێرم.تکا دەکەم دوای خوێندنەوەی ئەو چیرۆکە ڕادەستی پۆلیسم بکەن.ئەگەریش من ئەو ئافرەتەم نەکوشتبێ,کەبیرم نەماوە,هەرهیچ نەبێ من بەگێڕانەوەی ئەو چیرۆکە جارێکی تر کوشتوومە,ئەگەر هەرخۆیشی تەنها ئەمجارەو لەم چیرۆکەدا نەکوژرابێ. تکایە وازبێنە.. دووربکەوەوە..دەپێم بڵێ... ت..ک.ا..ی...

کارگای چیرۆک

بەبەردبوون / دابان عەتتار | ١٠٨
دوودڵی / شەرمین ساڵحی | ١٠٨
لاسقی لاولاو / رزگار لوتفی | ١٠٩
.... / ئاوات ئەحمەدی | ١٠٩
قاڕ قاڕ / جەبار شافیعی زادە | ١١٠
تێل درووی شێرپەنجە / مریەم قازی | ١١١
فیدایی - ئەفسانەی سەردەم / ناسر فەتحی | ١١٢

هەواڵنامەی کتێب

بەردبوون - دابان عەتتار

چاوپێکەوتنێکم هەبوو،دەبوایە حەتمەن لەماوەی نیوکاتژمێریتر بگەمە ئەوێ. ماشێنەکەم لەڕێگادا پەکی کەوت. کاتم نەبوو بەدیاریەوەبم. ڕێگاکەش ئەوەندەی نەمابوو. دەرگاکانم داخست وبەپێیان ملی ڕێگاکەم گرتەبەر. لەشەقامەکە پەڕیمەوە لەنزیک شۆستەکەوە گەنجێک کەوتبوو هەموو ئەوناوە خوێن بوو. وادیاربوو ماشێنێک خۆی پێدا کێشابێ و لەجێی ئەوەی هەڵی گرێتەوە بەجێی هێشتبوو. دەشێ ئەوە کاری ماشێن نەبێ ومرۆڤێکی تر بەگوللەیەک کەللەی پژاندبێت. لەبەر ئەوەی تائەوکاتەش بەجوانی سەرم نەسوڕاند تەماشایەکی بکەم .هەردوگریمانەکە دەشێ ڕاستبووبن. دەشێ گریمانەی تریش هەبووبێ بۆ ئەو ڕووداوە. چەند دەنگێکی جیاواز کەوتنە مقۆمقۆ لەناوەوەم . یەکێکیان دەیگوت: ئەوە مرۆڤیکە کەوتوە ناتەوێ بچی بەلایەوە؟ چەندان دەنگی تر ئەو دەنگەی یەکەمیان دەچەپاندو بێدەنگیان دەکرد بۆنمونە: کات درەنگە ئەوکارەت لەدەست بدەی منداڵەکانت نزیک دەخەیەوە لەمەرگ. یان دەنگێکی تر دەیگوت کاکە خۆت توشی کێشە مەکە، پۆلیس مرۆڤایەتی وشتی وانازانێت لەوانەیە تاوانەکە لەملی تۆ بپێچن، سەیری ئەوهەموە خەڵکە ناکەی هەریەکەی خۆی مەژغوڵی شتێک کردوەو کەس ناوێرێت توخنی بکەوێت. خۆت مەکە بەفریادرەس ومنداڵەکانت بێ باوک بکەی. چیت داوە لەکێشە؟ دەنگی یەکەم زۆر بەکزی و بەشەرمێکەوە دەڵێ هەر سەرت بسوڕێنەو سەیرێکی بکە. بەڵکو شتەکە ئاسانتر بێ لەوەی کەبیری لێدەکەیەوە.ناوێری سەرت بسوڕێنیت، سەر لەژێر خۆت دەنێی وبەردەوام دەبیت لەڕۆیشتن. ناتەوێ بڵێی ئای مرۆڤ چیت لێ بەسەرهاتوە. هەستدەکەی لاشەکەت تێپەڕاندوە فرمێسکێک لەچاوت دێتە خوارەوە دەتەوێ پشت لەهەموو بەرژەوەندی و ترسەکان بکەی وبسوڕێی بۆلای لاشەکە وە خەڵکەکەش ئەو خەڵکەی دەوروبەریشی ڕیسوابکەی کە چۆن دەتوانن دیمەنێکی ئاوا ببینن و لێی بێدەنگ بن. بەڵام ئەوەت لێ ناوەشێتەوەو بەردەوام دەبی لەڕۆیشتن. دەگەیە شوێنی مەبەست بیرت هەرلای لاشەکەیە. پێش ئەوەی بچیتە ژوورەوە بۆ چاوپێکەوتنەکەت تەلەفۆنێکت بۆدێت. دڵت دەکەوێتە تەپەتەپ: بەڵێ؟ چی ؟ چۆن . لەمۆبایلەکەتەوە گوێ بێستی دەنگێک دەبیت: ئێستا تەرمێک مان لەشەقامی سەد مەتری دۆزیەتەوە، لەمۆبایلەکەی ئەو ژمارەیەی تۆی تێدایە نووسراوە کاکەم فەرهاد. پێش چاوت تاریک دەبێت وەک ئەوەی گورزەیەکی کەئاسن دروست کراو بەتۆقی سەرت کەوتبێ. بەردەبیەوە سەر زەویەکە

دوودڵی - شەرمین ساڵحی

مۆ با یله که ی هەڵگرت و بۆ چەندەمین جار ژمارەکەی گرتەوە... وڵامێک نەبوو..! شۆفێرەکە ڕایگەیاندبوو کە کێشەی فەنی پێش هاتووە و لەوانەیە تا چەند کاتژێر بخایەنێ. دوودڵ بوو لەوەی بگەڕێتەوە یان وەکوو مۆسافرەکانی دیکە چاوەڕێ بکات. ناچارمۆبایلەکەی لە جانتاکەی دانا و وێسگەکەی بەرەو ماڵەوە بە جێهێشت.کاتژمێرەکەی باسی لە درەنگانی شەو دەکرد. لە بەر خۆیەوە دەیکوت:ڕەنگە" خەوی لێکەوتبێت"ئەمڕۆ ماندوو بوون وەڕەزی کردبوو.. با خەوەکەی لێ لێ تێک نەدەم.ئەچمە ماڵی سارا..! " سارا نزییکترین هاوڕێی بوو." ئەو تا درەنگان ناخەوێت..!بە شۆفێری تەکسیەکەی وت :ڕێگایەکەی بگۆڕێ..

کاتێ گەیشتە سەر کۆڵانەکە،سەیری کرد هەموو چراکان کووژاونەتەوە.ئیدی نزییکتر نەبوویەوە.تەکسییەکی دیکەی گرت و بەرەو ماڵی خۆیان گەڕایەوە.کلیلەکەی بە ئەستەم لە نێو ئەو هەموو شتوومەکا ،کە پێچابوویەوە بۆ، خۆگەیاندن بە "کۆنگرەی بەرگری لە مافی ئافرەتان" کە بانگهێشت کرابوو؛دەرهاورد و درگاکەی کردەوە.

بە پلیکانەکانا وەسەر کەوت.هەنگاوەکانی لە هۆڵەکە نزییکی دەکردەوە. دەنگێک هاتە گوێی! ،پێی وابوو،هەمان فیلمەکان جارانە کە هیچ حەزی لێی نەبوو...درگاکەی کردەوە!

ناڵەیەک لە ،ژووری نووستنەکەیەوە ئەهات.جانتاکەی فڕێ داو بە چەن هەنگاوێک خۆی گەیاند. سسسسس سارا...!!!!

لاسقی لاولاو- رزگارلوتفی

موبایلەکەی هەڵگرتو بۆ چەندەمین‌جار ژومارەکەی گرتەوە؛ وەڵامێک نەبوو. لەگەڵ هەر ژومارەگرتنێکدا دەتکوت یەکێک پشتەملی گرتووەو ناوچاوانی بەدیوارەکەدا دەکوتێت. موبایلەکەی فڕێدایە سەر تەختە خەوە دووکەسییەکەو گوڵەسەرەکەی کردەوە. کاتێک بۆ دوایین‌جار وەرگەڕایەوەو چووەوەبەر ئاوێنەکەو کەژی جلەخەوە نارنجییەکەی ڕێک کردەوە لەناکاو دڵۆپێک خوێن تکایە سەر سینگی و بەئارامی خزایە ناو درزی مەمکەکانی. دەستبەجێ پەشۆکا. دەستی هەڵێناو نایەبەر لووتیو بەئاوێنەکەدا چەقی؛ لە لاشانییەوە ژن و پیاوێکی بینی لەسەر تەختە خەوە دووکەسییەکەی پشتەوەی ڕاکشاون‌و وەک لاسقی لاولاو لێکئاڵاون.

ئاوات ئەحمەدی - ....

خو ێنێکی
گەرم بەسەر
سەر و چامدا وردە
وردە دەهاتە خوار و وەکوو
دەلاقەیەکی سوور بەسەر شینایی
ساردی ئاسمان دادەخرا. نیوکاژێرێک
لەمەوپێش بوو، منیش وەکوو هەموو ئەوانەی بە
زیڕە و هاوارەکانم ئاوڕێکیان داوە و ڕۆشتن دەڕۆیشتم،
زیڕە و هاواری خەڵکم دەبیست و ئاوڕێکم دەدایەوە و
دەڕۆیشتم. نیوکاژێرێک لەمەوپێش بوو ڕاوەستابووم، لە هات و
چۆی گەرم و گوڕی ئۆتۆمبیلەکانم دەڕوانی، چاوم بەسەر چرای سووری
چوارڕێگاکە دەخشاند و ڕەشایی سەرشەقامەکە وەکوو چۆمێک لە تاریکی
خۆی دەنواند، هێورهێور لاقم لەسەر یەکەم هێڵی سپی دانا، وەکوو پردێکی لەرزۆک
و وەکوو ڕێبوارێکی ترسنۆک یەکەیەکە و تنۆک‌تنۆک لاقم لەسەر دادەنان و دەڕۆیشتم.
چەن چرکەیەک بەبێ ئەوەی خۆم بزانم چم بەسەر هات تێپەڕ ببوو و لە قەراغی شەقامەکە کەوتبووم و چراش سەوز بوو. خوێنێکی سوور بەسەر سەر و چاومدا وردەوردە دەهاتە خوار و وەکوو دەلاقەیەکی سوور بەسەر شینایی ساردی ئاسمان دادەخرا. دەستم لەنێو خوێنەکەمدا دەگلاند و دەمقیڕاند. فرمێسکەکانم لەنێو خوێنەکەمدا ون دەبوون و چەن ڕێبوارێک بە گومانێکی سەیرەوە چاویان لێ دەکردم.

بیست خولەکێک لەمەوپێش بوو. هێورهێور ئارام بوومەوە. خوێن لە هاتن ڕانەدەوەستا و ئامبۆلانسیش لە چراسوورێکدا مابووەوە. چەن کەسێکیش لە دەورم کۆ بووبوونەوە. پیاوێک لەوێ پەیتا پەیتا لە کاتژمێری دەڕوانی، لەوانەی بوو کە بەردەوام دڕەنگیانە و بەردەوامیش چاوەڕوانیی کەسێک دەکەن، پەیتا پەیتا چاوی لە کاتژمێر دەکرد و ئەوەی چاوی لێ نەدەکرد هەر ئەمن بووم. کابرایەکی دیکە هات و بەبێ ئەوەی چاوەڕوانیی سووربوونی چرا ببێت، بەبێ ئەوەی سەرنج بداتە هێڵە سپییەکان بەسەر ڕەشایی شەقامدا تێپەڕی. چەن کەسێکیان تێم ڕامابوون. ماوەیەکی کورتی پێ چوو. وردەوردە پشتیان لە من هەڵکرد و وەڕێ کەوتن.

دە خولەکێک لەمەوپێش بوو. دوایین هەناسەم هەڵکێشا. ڕووداوێکی نائاسایی لە ژیانی چەن کەسێک بووم بۆ نیو کاژێر. ئەمن مردم. تەرمەکەم لەسەر شەقامەکە کەوتبوو. ئامبۆلانسیش لە سوورایی چرای نێوان چوارڕێگاکە ڕزگاری بوو. دە خولەکێک لەمەو پێش بوو. دەلاقەی سوور بۆ هەمیشە بەسەر شینایی ساردی ئاسمان داخرا. سوورایی ئەم دەلاقەیەش لە سوورایی چراکانی سەر ڕێگاکان تا هەتایە نادیارە.

قالاوەکان بانگیان کردبووم یان لە خۆوە بۆ لای دارەکە ڕۆیشتبووم نازانم. ڕەنگە لەو شوێنە هیچ قالاوێ نەبووبێت. ڕەنگە هیچ درەختێکیش نەبووبێت. تەنانەت منیش کە ئەم چیرۆکەت بۆ دەگێڕمەوە. لە سێبەری درەختەکەدا هەڵبەت ئەگەر درەختێ هەبووبێت، دەلاقەیێکی چێوی بوو. لەو دیو دەلاقەکەدا تۆ بووی کە سەیرت دەکردم یان ژنی دراوسێ بوو نازانم. ڕەنگە ژنی دراوسێ پێشتر لەم چیرۆکە مردبێت و تەنها چاوەکانی بۆ ڕوانین مابێتن.

لە نێو چاوانیدا دوو ماسی هەبوون. دوو ماسی زەرد کە چەشنی هەتاوی هاوین دەدرەوشانەوەو هەرکات کە دەمویست سەیریان کەم دەیانویست چاوەکانم کوێر کەن هەتا نەتوانم هیچ شوێنێک ببینم.

دوو ماسییە زەردەکە لە یەلدا کچی دراوسێمان دەچوون کە بەم زووانە ببوونە دراوسێمان. ڕەنگە ژنی دراوسێ پێش مردنی بۆ لای یەلدا ڕۆیشتبێ و ئەویشی لەگەڵ خۆی بۆ ناو گۆڕێک بردبێ.

ئەگەر ژنی دراوسێ، ئەگەر ژنی نەحلەتی دراوسێمان یەلدای لەگەڵ خۆی بۆ ناو گۆڕێک بردبێ چی؟

تۆ لەم شوێنەی چیرۆکەکەدا دانیشە، لە درەختەکە ڕامێنە و گوێ بۆ ئاوازی قالاو ڕاگرە، من دەبێ بڕۆم گۆڕەکە هەڵکەنمەوە.

هەرکە یەکەمین مستی خۆڵەکە لادەدەم

یەلدا دەبینم کە لە ئامێزی ژنی دراوسێ خەوی لێکەوتووە. ژنی دراوسێ پێدەکەنێ. هەموو ددانەکانی رزیون. خوێن لە لێوەکانی دەرژێ. هاواردەکەم: یەلدا... یەلدا... یەلدا!!!!!!!!!!!!!

ژنی دراوسێ لە خەو ڕادەچلەکێ. بە چاوەکانی کە دوو کونی پووچەڵن لێم دەڕوانێ.

ـ ئەگەر ئەمشەو بخەوی چی قالاوە دێن و چاوەکانت دەخۆن...لە کاسەی سەرتدا هێلکە دەکەن و دەڕۆن.

ـ بۆ یەلدات لەگەڵ خۆت بردووتە ناو گۆڕەکەوە؟

ـ بۆ نەیبەم...لەو کۆڵانا بەجێم هێشتایا تۆ عاشقی خۆتی کەی؟

مستێ خۆڵ دەکەمە ناو زاری ژنی دراوسێ تا ئەو کاتەی یەلدا لە ئامێزدەگرم نەتوانێ هاوارکات.

یەلدا لە سێبەری درەختەکەدا ڕادەچڵەکێ. لە چوار دەوری خۆی ڕادەمێنێ.

ـ ئەمە کێیە... لێرە چی ئەکات؟

ـ کێ؟

ـ ئەوەی لە درەختەکە ڕاماوەو گوێی بۆ ئاوازی قالاوەکان ڕاگرتووە.

ـ نازانم... ڕەنگە تا کۆتایی چیرۆکەکە بمێنێتەوە، ڕەنگە نەمێنێتەوە و هەر ئێستە بڕوات.

ـ پێی بڵێ بڕوات.

تۆ ناتەوێ بڕۆیت. لە نیگاکانتەوە دیارە عاشقی یەلدا بوویت. لێم ڕوونە دەتەوێ یەلدا بدزیت و بۆ شوێنێکی ببەی تەنانەت دەستی خودایش پێی نەگات.

ـ پێی بڵێ زوو بڕوات...جۆرێ سەیرم دەکات زەندەقم دەچێ.

بەڵام تۆ ناڕۆیت.

ـ چاوەکانی یەلدام دەوێ...ئەگەر نەهێڵی یەلدا لەگەڵ خۆما ببەم چاوەکانی دەردێنم و لەگەڵ خۆما ئەیانبەم.

ـ ها چاوەکانی من ببە...چییان پێدەکەی بیکە...بیاندە بەو قالاوانە با بیانخۆن.

ـ نامەوێ چاوەکانت بدەی بەو... ئەگەر چاوەکانت بدەی بەو چۆن دەتوانی سەیری من بکەی؟

ـ دەتوانم بە پەنجەکانم سەیرت کەم...وەکوو کوێرەکان کە جیهان بە پەنجەیان سەیر ئەکەن. یەلدا رازی نابێت.

پێی ئەڵێم: دەبێ پێش لەوەی ئەو کابرایە کارێکی خراپ کات هەڵبێین.

ـ بۆ کوێ؟

ـ بۆ هەر شوێنێک تا کۆتایی دونیاش بەدواماندا بگەڕێت نەتوانێ بماندۆزێتەوە.

دەستی یەلدا دەگرم و ڕووەو تەپۆڵکەیێ هەڵدێم. تۆ لە دوورەوە سەیرمان دەکەیت و پێدەکەنی. پێکەنینت دەبنە قالاو و وەدوومان ئەکەون.

یەڵدا ئەڵێت: لە قالاو ناترسم. زۆر برسیمە دەمەوێ هەموویان بخۆم.

ـ ڕەنگە ئەگەر منداڵەکەمان لە دایک ببێ چەشنی دایناسۆرێک هەموو جیهان قووت بدات.

ـ چ لەوە باشتر لەو کابرایەش ڕزگارمان دەکات.

دەنگی ژنی دراوسێ لە ناو گۆڕەکەوە دەبیسم. لە گۆڕەکە هاتووەتە دەرێ و تۆ بانگ دەکات. تۆ ڕووەو ژنی دراوسی دەچی.

یەلدا دەپرسێ: ژنی دراوسی چ ئیشێکی بەم کابرایە هەیە؟

تۆ دەڕۆی لە ناو گۆڕەکەدا لە گەڵ ژنی دراوسێ دەخەویت. با قژی ژنی دراوسێ بەم لاو بەو لا دەبات. تۆ پێدەکەنی. دەنگی پێکەنینت گشت دەشتەکە دەگریتەوە. پێکەنینەکانت دەکەونە زەوی دەبنە قالاو و ڕووەو ئێمە دەفڕن.

یەلدا دەترسێت. هاوار دەکات: ئەم قالاوانە هاتوون چاوەکانم بخۆن.

دەستی یەلدا دەگرم و هەڵدێم. درەختێکی وشک هەڵگەڕاو

لە بیاوانەکەدا دەبینرێت.
ئەڵێت: ئەمە ئەو درەختەیە هەموو شەوێ لەخەوما دەیبینم... ئەگەر تا هەڵاتنی مانگ لێرە بمێنینەوە ئەم درەختە پڕ لە سێو دەبێ...
لە سێبەری درەختەکە دادەنیشین. یەلدا سەیرم دەکاو پێدەکەنێ. پێکەنینی دەبنە کۆتر و بە سەر سەرمانەوە دەفڕن. یەلدا دەگری.
ـ مەگری پەنجەکانم ناوێ...ڕوومەتت بۆن دەکەم.
ـ خەوم دێ...ئەگەر ئەمشەو بخەوی دێمە خەوت و تا کۆتایی دونیا لەگەڵتا دەمێنمەوە...بەڵام دەبێ بەڵێنم پێ بدەی چاوەکانت بەم کابرایە نەدەیت و بە چاوەکانت تێر تێر سەیرم کەی.
ـ ئەگەر چاوەکانم بەو کابرایە بدەم چۆن دەتوانم بخەوم؟
ـ زۆر بیرت دەکەم...بەڵێنم پێئەدەیت ئەمشەو زوو بخەوی؟
دەنگی ژنی دراوسێ لە گۆڕەکەوە دەبیستم.
ـ گەر ئەمشەو بخەوی هەموو قاڵاوەکانی جیهان چاوەکانت دەخۆن و لە کاسەی سەرتا هێلکە دکەن

تێل درووی شیرپەنجە - مریەم قازی

لیباسەکانم داکەندووە، حەز ناکەم چاو لە ئاوێنەکەم. تەنیا خێسەیەک بە ترسەوە، دیسان ئەوە لەوبەری ئاوێنەکەدا، لە ڕێچکەی ئەو یەهوودیانە بەجێ ماوم کە لە نۆرەی کوورە ئادەم سووزییەکاندا ڕاوەستابوون. ئێسک وپرووسکم هەمووی بەدەرەوەیە و پیست و مەمکێکی داچۆڕاو و سەرێکی تاس ، دەیجا چش لە چڵێک موو!
لە بن دووشەکە ڕادەوەستم، ئاوێکی شیلەوتین خەریکە ئارامم کاتەوە، دەلەرزێم لەسەر چوارپاییەکە دادەنیشم و سابوونەکەی لەسەرم دەدەم، کە چی لۆچ لۆچ قژە ڕەش و درێژەکانم بەدەستمەوە دێن! وەک جۆگەلەیەک بۆلای ئاوەڕۆکە شۆڕ دەبنەوە، ئاوەڕۆکە دەگیرێ، دێم لەسەر دمی ئاوەڕۆکە لایان بەم کتووپڕ دەبێتە ڕەشاوێکی بۆگەنیو و تاقە چڵێک موو چییە وەبەردەستم نایا! ڕەشاوەکە هەروا هەڵدەقوڵێ و تا سەر گوێزینگانم دێ. گوێم لە ترپەترپی دڵم دەبێ ڕێک وەک ئەودەمەی بۆ یەکەم جار بە ئامێری دوکتورەکەوە گوێبیسی ترپەترپی لێدانی دڵی تۆ لەناو زگم دابووم. لە ترسان دەکشێمەوە کەچی دیواری حەمامەکە پێشم پێدەگرێ و هەموو بارستاییەکەی دەکەوێتە سەر پشتم، ئیستا ئیدی ڕەشاوەکە بۆتە دوو پەنجەی ڕەش کە قژێکی ڕەشی بڵێندییان هەیە! چاوەکانم وێک دێنم و بە هەموو دەماری خۆم هاوار دەکەم کە چی لە قیژەی دایکمدا ون دەبێ وەک هەمیشە!
دایکت چڵە موویەک چییە بەسەرێوە نەماوە دوکتور پێی دەڵێ دوایە لەهەوڵێ جوانتر دێتەوە...
چیدی ناتوانم. چیدی ناوێرم هاوار بکەم دەستەپرچنەکان ئێستا لە چۆکم وەسەر کەوتوون و هەر دەقامکییان بۆ لای گەرووم کردۆتەوە ، قرخە قرخی ئاوەڕەکە دەریدەخا ئەویش خەریکە دەخنکێ، ئەنگۆستەکان خویان گەیاندۆتە سەر گەرووم و وەهام ڕێک دەکوشێ کە هەردووک چاوم خەریکە دەرپەڕێ، کەفێکی ڕەش هەڵدەخرینم ، گوێم لە قرخە قرخی خنکانی خوشمە....بۆ لای ئاوەڕۆکە شۆڕ دەبمەوە...
دەگەڵ وەی کە دایکتیان لە کفنێکی سپی خاوێنەوە پێچاوە و خەریکن لە ناو شین و ڕۆڕۆی ئێنگۆدا بیبەن کەس بە دەستە پرچنەکانی بابتی نەزانی کە وەک پەنجەی شێر لە نێو پرچە ڕەشەکانی دایکت دا بە جێ مابوو.
ـ تۆش نازانی گریان و ڕۆڕۆی من تەنیا بۆ دایکم نییە، بابم ئەوڕۆ زۆر سەیر دەگری، گریانەکەی هێندە دڵتەزێنە کە سەرنجی من بولای خۆی ڕادەکێشێ. فرمێسکەکانی سوورن، بەسەر تەواوی جەستەی شەکەتی بابمەوە بە دەیان پەنجەی ڕەش دەبینم کە وەک تێل دروو هەموو گەی لەشییان تەنیوە!

فیدایی - ناسر فەتحی

هەموو ڕۆژێ کچێکی چواردە ساڵە بە ناوی (هـ ، ر) لە شەقامی مەلا محەممەدی، نزیک مزگەوتی سۆفی خالیدی، لە ماڵەکەی خۆیان، خۆی هەڵدەواسێ و کۆتایی بە ژیانی پڕ لە سەرشۆڕیی باب و براکانی دێنێ.

ئەفسانەی سەردەم - ناسر فەتحی

کاتێک ئەفسانەیان گرت. شەوی یەکەم تەجاوزیان پێ کرد. بۆیە دەڵێم تەجاوز، چوونکە "دەستدرێژیی سێکسی" دەستەواژەیەکی نوێیە و دەرەقەتی باریی مانایی ئەو کردەوە مرۆڤانەیە نایە. بۆیەش دەڵێم کردەوەی مرۆڤانە، چوونکە تەنیا مرۆڤ لە سرووشتدا بەو ئاستە لە گەشەکردن گەیشتووە. بۆیەش بەو شتە دەڵێم گەشە کردن، چوونکە مرۆڤ بەم گەشەیە لە دنیای مرۆڤانەی ئاژەڵان دابراوە.
نۆمانگ دوای تەجاوزەکە ئەفسانە منداڵەکەی لە ژوورێکی تاکەکەسیدا بە مردوویی هێنایە دنیا. مەمکەکانی ئەفسانە هێندەیان شیر تێ هاتبوونێ، خەریک بوون دەتەقین؛ بە پێکەنینێکی شێتانەی هاوشێوەی کارەکتەری فیلە ڕەوانییەکانی هالیوود مەمکێکی دەرهێنا و لە دەمی منداڵە مردووەکەی نا، کەوا دوو - سێ ڕۆژ بوو لەبەرپێی فڕێدابوو. چۆڕە چۆڕ شیرەکە لێوی منداڵەکەی تەڕ کرد و، وە مڵچەمڵچی خست. کاتێک ئەفسانە وەخۆ هاتەوە بینیی کەوا منداڵەکەی وەک بێچووە بەرازێکی برسی خەریکە بە خستی دەیمژێ. ئەفسانە وەک ئەوەی ماری لە کۆشیدا دیتبێ کتووپڕ لە جێی خۆی قیت بووە و منداڵەکەی بەرداوە خوارێ؛ ڕێک وەک دیمەنە زێدەڕۆییەکانی سینەمای بالیوود.
ئەفسانە ڕۆژێک دواتر، مەمکەکانی هێندەیان شیر تێ هاتبوویەوە دەتگوت دۆدانەن. ئەفسانە ئازاری شیری نێو مەمکەکانی لە ئەشکەنجەی ئەو دایکەخۆگێیانەی زیندانی پێ قورستر بوو. لێرەدا پیاوم دەوێ گووی وا بخوا و بڵێ: "چیرۆکنووس دەبێ بێ لایەن بێ."
ئەفسانە لەبەر ئازاری مەمکەکانی ناچار بوو جارێکی دیکەش پەنا بۆ منداڵە مردووەکەی بەرێ، بۆ ئەوەی بیدۆشێ و لەو ژانە عاجباتییە ڕزگاری بکات. کەلاکی منداڵە بە سەقەتی لەدایک-بووەکەی لەبەر پێی هەڵگرتەوە و ئەمجارەیان مەمکەکەی دیکەی خستە زارییەوە، ئاخر ئەویان شیری جاری پێشووشی تێدا مابووەوە و هێندەی نەمابوو بەیەکجاری بتەقێ. کە گۆی مەمکی لە زاری منداڵە مردووەکەی نا، منداڵەکە بێوچان دەستی کرد بە شیر خواردن. بۆنی مرداری منداڵەکەی خەریک بوو کاسی دەکرد. هەرچی دەکرد لووتی پڕ نەدەبوو. بەردەوام بۆنەکەی تازە بوو. چاوە داخراو و بلبۆقەکانی منداڵەکەی وەبیر ئەو جووچکە کۆترە شینکییانەی بەر هەیوانی ماڵی دراوسێیەکیانی دەخستەوە کەوا زۆر جار بەر لەوەی چاویان بپشکوێ بە مردوویی لەسەر زەویی دەبینین. دیارە بۆخۆی قەت شاهیدی بەربوونەوەی جووچکەکان نەبووبوو، بۆیە نەیدەزانی کە کاتێک بەربوونەتەوە مردووون، یان ئەو ساتەی کە لە هێلکە سەریان وەدەرهێناوە و دایکەکەیان نەیناسیونەتەوە، فڕێیداونەتە خوارێ و کوشتوونی!
لەوانەیە ئەوانیش یەکێک [وەک جەسیمە کوێری دراوسێمان کە دەیهەویست هەرچۆنێکی بێ لە کۆترە ماڵییەکانی خۆی و کۆترە شینکییەکانی کە بە تەپکە گرتبوونی وەچەیەکی نوێ بخاتەوە] هێلکەی لابەلای لەبن نابووبن!
منداڵەکە کرم لێیدا بوو و هێشتاش هەر مەمکەکانی ئەفسانەی دەمژێ. ئەفسانە لەو ماوەیەدا لەبرسان چەند جار هاتە سەری شیرەکەی خۆی بخوات. بەڵام دڵی بڕوایی نەدا. پێی پیس بوو.
بەرە بەرە منداڵەکە هەڵوەری و تەنیا ئێسکەکانی ما. ئەفسانە بەختی هەبوو، چوونکە کاسە سەری منداڵەکەی لەگەڵ ئەوەی زمان و دەم ولێویشی پێوە نەمابوو هێشتاش هەر دەیتوانی بەجوانی بیمژێ. بەڵام بەداخەوە چوونکە منداڵەکە ورگ و گەدەی نەمابوو شیرەکە دەڕژا سەر زەوی و جۆگەلەی دەبەست و دەچووە قاناوی زیندانەوە.
بەڕێوەبەرانی زیندان کە بەم شتەیان زانی هاتن دوو شتیان لە مەمکەکانی ئەفسانە بەست و بە دوو شیلانگ شیرەکەیان بۆ دەرەوەی زیندان ڕاکێشا.
ئەوە چەن - دە - ساڵێکە خەڵکی شارەکە و سەرتاسەری وڵات و تا ڕادەیەک دەرەوەی وڵاتیش، وازیان لە خواردنی شیری مەڕوو ماڵات هێناوە و بە بێ ئەوەی بزانن چ باسە، لەو دوو سەرەوە خەریکی مژینی شیری ئەفسانەن.
ئاخر بەرپرسانی زیندان ئەم دەنگۆیەیان خستووەتە سەردەمی خەڵکی کە: "هەرکەس ئەو شیرە ئەفسانەییە بخوات هێسکی قایم دەبێ و، تەمامیەتی ئەرزی وڵاتەکەیان دەپارێزێ!"

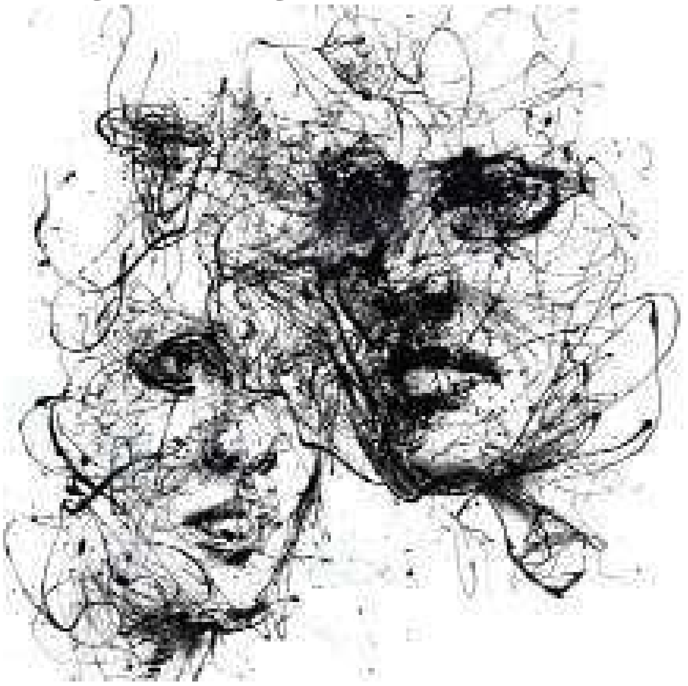

وەرگێڕان

هەواڵنامەی کتێب

دەفە/ سامالْ ئەحمەدی | ١١٤

دەف

فارسی: ڕەزا بەراهەنی

کوردی: ساماڵ ئەحمەدی

بۆ ئایدین ئاغداشلوو

دەفە لێدە! لێدە! کە دەفین لە بەرمانگ بەم نیوەشەوە، شەوی دەفەمانگان،
هاواری سەرکەوتووانەی گیانی هەلەک و هوو هووە، لە هەورەگرمەیەکدا، کە دێ.
ئەرێ، بدەفە! درەوشانەوەی هاوار لە ڕووداوەیلی شیریندا،
دەفینێکە دەخوازێ فەرهاد
دەف بدەفە! کە هەورەگرمەی دادێ لە هەقیقەتی ئەو دایرەوە دەلرفێ،
لرفاوە و، هەر لرفاوتر بێ!
دەف لە دەفی تێکەوەتەنراو و، مژ لە مژی ڕەویودا، تۆخودا بدەفە!
بە دەفەی ڕۆحی ئاسمان، بە دەفەی ڕۆحی من بدەفە!
شەو، لەمەولا بێدەنگی نابینێ
من، دوای ئەم شەوی زریانە
تا سەدهەزار ساڵ نانووم
شەو بدەفە! دەفینی سەدان هەزار دەفە!
مانگەشەو بژەنە بە ڕۆحی منەوە!
دەست لە دەفەکەی خۆت هەڵمەگرە
سوێندت دەدەم بە چێژی ئەم ساتە،
دەست لە دەفەکەی خۆت هەڵمەگرە!

ئەی کوردەکەی ڕۆح!
قژ درێژ!
چاو قیچ!
ئەبرۆ کێشراو بەرەو مۆجزاتان، پەرژینی هەوەس!
خەشخاشکە چاو!
خۆرین لێو!
دزی هەزار ئاگر، ئەی قاف!
ئەی قاقای توانەوەی مس لە یاوی زێڕدا!
دەفدەفدەفەی تەندووری جەستەم بدەفە!
دەست لە دەفەکەی خۆت هەڵمگرە!

هەسارەیلی دەفە
لە باخەکانی چلچلەدا دەکوتن
دەفدەفدەفدەفدەفدەف
لەم پێنووسەڕا
وەک لە چاوی تۆوە
دەتکێ خوێن
دەفدەفدەفدەف
ڕای دەکرد ژنێک بە لێوارەکانی پۆلادا
هاواری دەکرد:
خودایە خودایە خودایە، تۆ بۆچی ئاسمانی تارانت لەبیر کردووە؟
دەف، ڕوخساری زێڕینی مانگی پڕی لە ئاسمانەوە بە ژنە بەخشی
دەفدەفدەفدەفدەفدەف
دەفدەفدەفدەفدەف
دەفدەفدەفدەفدەف

خۆشەویستم!
ئەی ئاسمان!
ژنە پیاوەکەی گیان!
ڕازی تورەنج!
خەشخاشکە چاو!
دەفدەفدەفەی تەندووری جەستەم بدەفە!
ئەی کوردە ڕۆحەکە!
کەرکووک بە پەلاماری هاواری خۆت بکوتە، لە کێوی قاف!
دەفدەفدەفدەف
دەفدەفدەفدەف
سیمرخە گیان، بدەفە! دەفەی ئەلبورز بدەفە!
گەنجینەی ڕۆحی بەردان هەستێنە!
ئەلبورز ڕاپەڕێنە!
دەفدەفدەفدەف
دەفدەفدەفدەفدەف

گیانی وەبەردبووی باوانی خەو ڕاچڵەکێنە!
سیمرخە گیان!
بناڵێنە!
دەفدەفدەدەف
دەفدەفدەدەفدەدەف
دەفدەفدەدەفدەدەفدەدەفدەف

کە بە بیابانە یاقووتییەکاندا
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
ئاگاتان لە من و لە شانەکانی من بێ
ئەی سینگەیلی دەف!
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
ئەنگوستی ئەرخەوان
بە چنگی پڕ لە بۆن و هەنگوێنەوە
دەفدەفدەفەیە
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
من کەنارم
شەپۆلەکان
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
خاکم
سمی ئەسپان
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
ڕۆحە لەمێژینەکەی قەونیە لەژێر خاکدا، گڕی گرتووە،
قەونیە بەسەرشانی خاکەوە،
وەکو ئەرخەوان و گوڵاڵە
شنیوە
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
بەسەر قەونیەدا

ئاخ، گەنجۆ!
ئەی ئورمەوی!١
ئەی ڕۆحی هەناسە!
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
بۆ ڕۆحی مەولەوی

بەسەر پێدەشتە دڵخۆشە برژاوەکاندا
تەورێز،
نووسیویەتی شەمس
ئەی ئورمەوی!
ئەی بابلە گەنجەی زمانەیلی سەرەتا!
ڕۆحە لەمێژینەکەی قەونیە لەژێر خاکدا، گڕی گرتووە،
قەونیە بەسەرشانی خاکەوە،
وەکو ئەرخەوان و گوڵاڵە

شنیوە
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
بەسەر قەونیەدا

با بە لاپاڵی ''سەبەلان''دا، خۆی لوول دەدا و،
دادەڕژێتە ئەو دەریاچەیەوە،
کە هۆزی ماد لە دەوری سەکنی
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
خۆرێک لە ''سەهەند''ی سەحەرخێزەوە چاو دادەگرێ،
لە لوتکە چاوەڕوانەکانی چیای ماد،
لە ئەلۆەند
زەردەشتی خۆرهەڵاتە کەونەکانمان دەنێودایە
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
بەسەربانیماڵمانەوە

شیری وشتر
بە بانی نیوەڕۆوە
ترەتری شەراب
بە بەژنی زمانەوە
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
دەریای زەمەقە بە سەربانی ماڵمانەوە
هەڵدەکورمێ
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
لە خاڵی مەبەست
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
دەفدەفدەفەیە
دەفدەفدەفەیە
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ

ئاخ، ئەی گەنجۆ! بمهێڵە ماچت کەم!
ئەو گەرووە
شیاوی ماچکردنە
ئەی ئەرخەوان!
ئاخ، ئەی گەنجۆ!
چنگە هەنگوین!
بۆن و هەنگوین!
ماچ شیرین!
ئەی گەروو!
ئەی ئەرخەوان!

دەفەمانگی من بە دەوری دنیادا دەسووڕێ
لەپشت دەفەوە

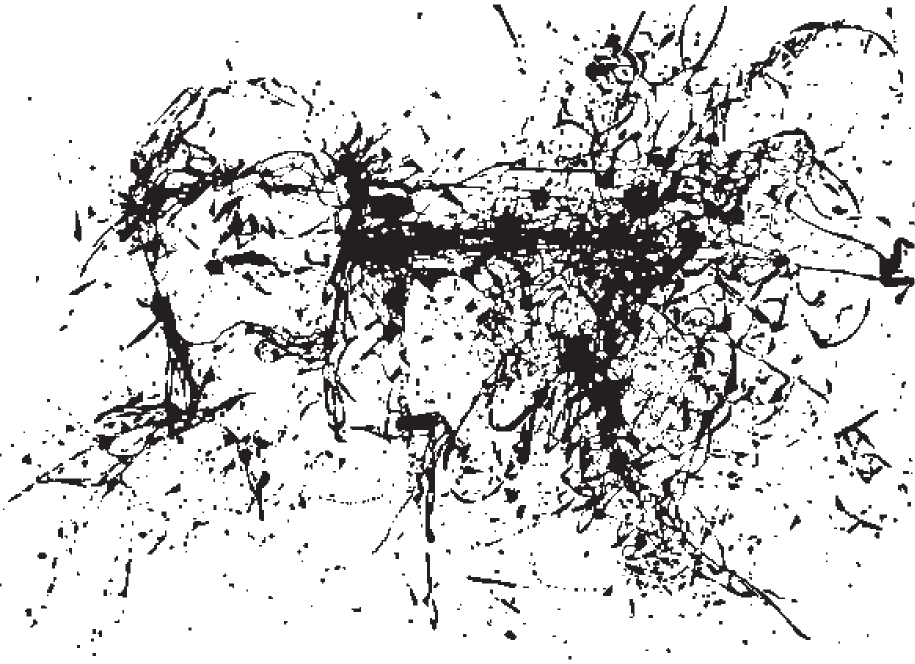

ـەژەنێ
ێ دەفدەفە کە سەران لەبن هەڵدەبڕێ
ەژەنێ
ـەژەنێ

ئەی گەنجۆ!
ئەرخەوان!
ـرووە
ـیاوی ماچکردنە!
شیرین ماچ!
ئەی سەر ژەنی!
شمشێری دەفدەفە سەران لەبن هەڵدەبڕێ
ـف دەژەنی؟
ـەر دەژەنی؟

مانگی پڕ
مانگی پڕ
مانگی پڕ
دەفدەفدەفەیە کە دەکوتێ
ڕۆندک و هەنگوین!
پیاڵەی شەراب!
ئەی تاڤگە!
دەفەمانگی من بە دەوری دنیادا دەسووڕێ
دەفەمانگی من
ژنە پیاوەکەم
لە خاڵی مەبەست!
لە خاڵی مەبەست!
دەفە لێدە! لێدە! کە دەفین لە بەرمانگ بەم نیوەشەوە،
شەوی زەردەشتی خۆرهەڵاتە کەونەکان دەنێو مەدا
هاواری سەرکەوتووانەی گیانی هەلەک و هوو هووە، لە هەورەگرمەیەکدا، کە دێ.

دەفەمانگی من بە دەوری دنیادا دەسووڕێ
دەفەیلی تیشک، خەرمانەی هەسارەیلی سەر
لە ئاسمانی حەپەسانی گەردنەیلەوە
لەسەر شانە شەنگەکانی دروەوشانەوەرا
سەر هەڵدەبەزێ
سەر هەڵدەفڕکێ
سەر
بە دەف دەژەنێ

گەردنکەشەیلی سووری سەر ژێکراو
گەردنکەشەیلی مۆجزات، لە ڕێگەی دوورەوە
پەلکەزێرینەی حەپەسانی دەفدەفدەفە
کە ژەنین دەبا لەگەڵ خۆی
لەسەر ڕێگەی باـــش، هەزاران ئەستێرە
دەفدەفدەفە
کە ژەنین دەچریکێنێ بە هاوار

ئێستەش ئەستێرەکان، سەرلەبەری هەسارەیلی سەر
خزۆکیی شەنگییەک لە شێوەیلی دەف، دەفدەفدەفە کە دەکوتێ،
دەبارێ
دەف مەخمەرێکە بە سیحری خۆی
هەسارەیلی ئاشق و شەیدا دادەشارێ

لەدەورت گەرێم، هەی دەفە شێتە، هەی دەفە شێتە، دەفدەفە شێتە، هەیییی....
لەدەورت گەرێم، هەی دەفە شێتە، هەیییی.....
لەدەورت گەرێم، هەی دەفە شێتە، هەی دەفە شێتە، دەفدەفە شێتە، هەیییی....
هەیییی....
هەیییی....
لەدەورت گەرێم، هەی دەفە شێتە، هەیییی.....
هەیییی....

هەواڵنامەی شیر

داستان و شعر فارسی

بختک/ عباس باباعلی | ۱۱۸

تحقه چسبانی (برای رضا و سمیه و محبوبه)/ مجید خادم | ۱۲۲

روت کانال/ بهاره ارشد ریاحی | ۱۲۴

از کدام پنجره/ سپیده ابرآویز | ۱۲۷

طفل معصوم/ مائده مرتضوی | ۱۳۰

رستگاری/ حسین شیربیگی | ۱۳۲

خیابان های سرم/ شوکا حسینی | ۱۳۵

بختک

عباس باباعلی

می‌گوید:
- بختک در جنگل‌هاست. در تاریکی می‌پرد روی آدم و می‌شود وَبالِ جانِ آدم. می‌نشیند روی پشتت. روی گردنت. می‌شود همدَم زندگی‌ات.
مادر که این رَا می‌گوید، پدر ادامه‌اش می‌دهد:
- این که می‌گویی «دَوال‌پا»ست، دست و پای درازی هم دارد، مثلِ خودِ شیطان.
اینَ را که می‌گوید، چپ چپ نگاهم می‌کند. اما من که دست و پاهایم دراز نیستند، خپله‌اند. کف پاهام هم صاف‌اند. یعنی اولش صاف نبودند. تا این که یک روز گفتند:«کف پاهات صافند. به درد سربازی نمی‌خوری. مرخصی! می‌توانی برگردی خانه‌ات.» اما فکر می‌کنم بخاطر کف پاهام نبود. بخاطر چیز دیگری بود.بوی بواسیرم، که گاهی می‌زند بیرونو مدتی بود دماغ همه‌شان را پر کرده بود. ترسیده بودند بویشبرود لای پرونده‌های اداره نظام وظیفه و بایگانی شود توی تاریخِ نظام وظیفه... پیف...پیف...پیف...عین یعقوب که درد قولنج وَ بوی پیازش سرتاسرِ تاریخ ما را پر کرده. پیف...پیف...پیف...
کتاب تاریخ وَقتی می‌نویسد:«یعقوب»، صد تا یعقوب از دهانش می‌ریزد بیرون. در حالی که یعقوب هم آدمی بوده مثل من؛ با رویگری که وارد تاریخ نشده، با قولنجش وارد شده و با همان هم مُرده. دو زانو نشسته جلوی شمشیر و نان و پیازش و پیغام داده به خلیفه که:
- من رویگری مسکینم. با این‌ها به سپاه رسیده‌ام و تا آن‌ها را دارم از پای نمی‌نشینم.
اما او که نشسته بود. نشسته بود به انتظار خلیفه، که بیاید. بعد از سال‌ها بیاید و خلیفه که آمده بود، دیگر یعقوب از «زیادت نشستن» از دست رفته بود. بواسیر نگرفته بود، اما قولنج گرفته بود و مُرده بود. درست از همین:«از زیادت نشستن». اما من از زیادت نشستن نمرده‌ام، بواسیر گرفته‌ام و، این اگر عود کند از هزار مُردن هم بدتر است. دیگر مثل قدیم‌ها نیست که بشود با تکِ دَم‌پایی آن را جا کرد، پُولک‌هایش را کَند. نه! باید عمل کرد. و بعد تا ماه‌ها، از ترس نشستن، باید ایستاد و این یعنی دهن کجی به خودم،که اگربایستم مثل آدمی می‌شوم که ایستاده دفنش کرده باشند و، این هم یعنی دهن کجی به دیگران. دیگرانی که همیشه یا خوابیده‌اند یا نشسته‌اند و دارند سیگار یا قلیان می‌کشند، یا زیر باری کمر خم کرده‌اند.
اما من، نه!نه کمر خم کرده‌ام، نه سر. تاریخ را خوب خوانده‌ام. اگر سر خَم کرده بودم حالا مثل یعقوب نبودم، مثل افشین بودم. افشین هم با بیعتش با خلیفه بود که آمد توی تاریخ. یک سر و گردن از خلیفه بلندتر بود و چهار شانه‌تر. برای همین،خلیفه همیشه ناراحت بود، افشین را که می‌دید زیر لب می‌گفت:
- با حرمسرایی که من دارم، این هیکل به درد من می‌خوره، نه این....
اما افشین لات سر گذرِ بود. نگاه خلیفه را نمی‌فهمید.نه عربی بلد بود، نه تاریخ.اصلاً حیف آن قد و بالا که یدک می‌کشید. خر بود و به قول بابا:«با همان دستی که داد، گرفت. باد کاشت و طوفان درو کرد.» اما من چه کاشتم؟ هیچ. دیگران خودشان را در من کاشتند و، این قدر پایِم آب ریختند، که عین قارچ آمدم بالا و حالا به قول بابا شدم:«کَسَکی، نخراشیده‌ای» که تا مادر می‌بیندم، می‌گوید:
- اَه. تو هم که همش نشستی بَر دلِ ما، من و پدرترو می‌پایی! بلند شو برو بیرون، ببین دنیا چَه خَبره؟
برفرض که رفتم. چکار کنم با آن‌ها که پشت درند؟ بروم، نمی‌گذارند برگردم ونه می‌توانم برگردم، چون کلید ندارم. تازه، اگر نخواهم برگردم به کجا بروم؟هر جا بروم باید برگردم. اصلاً اگر همینطور بروم، حتی اگر نخواهم برگردم، خود بخود

بر می‌گردم. چون زمین گِرد است و فضا هم گِرد، و میلیون‌ها کهکشان در دنیا ست و، من به کی بگویم که اگر بخواهم می‌توانم آن‌ها را یکی یکی بشمرم. دولا شوم و بواسیرم را بگیرم رو به آسمان، رو به ستارگان و کهکشان‌ها و با یک حساب نجومی، تعداد آن‌ها را حساب کنم...هزار... هزار... هزار... اما اگر بگذارد. اگر درد این بواسیر بگذارد. نه آن که از عود کردنش بترسم. نه.آن را بخود بسته‌ام. به خودم دیده‌ام تا بگویم:«بواسیر دارم، پس هستم!» و فراموش کنم،از یاد ببرم که آمده‌اند تا ببرندم... وگرنه، هنوز هم ذهنم، فکرم مثل ساعت کار می‌کند. هنوز هم می‌توانم بوده‌ها و نبوده‌ها را در خواب ببینم. داشته‌ها و نداشته‌ها را بشمارم...هنوز هم می‌توانم برای همه تعریف کنم:

- دیشب خواب دیدم توی خشت افتاده بودم.

هر چند همه‌ی خوابم را نمی‌گویم. نمی‌گویم جایی که افتاده بودم، لغزنده بود. کنارِ دیواری خشتی افتاده بودم. بچه بودم. برهنه بودم و با باسن لُخت روی لیزی نشسته بودم و مواظب بودم تکان نخورم، مبادا بیافتم، مثل عروسک: تَلَق ...با سر به زمین بخورم.

من حتی این قدر حواسم جمع است که اگر همان تکه ی اول خوابم را بگویم؛ همان در خشت افتادنم را، همه خواهند گفت: «معنی‌ش اینه که از همه‌ی گناهانت پاک شده‌ای!» در صورتی که معنی‌اش این نیست. چون که اصلاً خواب ندیده‌ام. اگر هم دیده‌ام، هر کدام را یک شب؛ یک شب که خودم را مثل جوان‌های نوبالغ خراب کرده بودم، لیزی را، و بقیه را هم جاهایِ دیگر؛ شب‌های دیگر.

اصلاً همیشه همین جوری است. همه چیز را نمی‌شود یک دفعه دید و گفت. اگر آنارشیسم هم هست معنی‌اش همین است. همه چیز را یک دفعه دیدن و یک دفعه خواستن. یا همه را نخواستن. این هم یعنی ریدن توی اوقات دیگران و اوقات خودت.

اوقات را کلاس سوم دبستان خواندم. دختری بود که «بعضی اوقات» گاوشان را برای چرا می‌برد و یک روز گرگ به گاو حمله کرده بود...مثل من که بعضی اوقات آمدم به خودم بیایم که حمله کردند و این‌ها که حمله کردندگرگ نبودند،ساده و بدبخت بودند. جد اندر جد بدبخت بودند، اما گرگِ من شده بودند.کارگرو دهاتی بودند، شش پشت‌شان دهقان بود. اما به من که رسیده بودند پاسبان شده بودند،و جدشان امنیه. و همین جور پشت‌شان رفته بود تابرسد به سگِ پاسبانِ گله. مثلِ جدِ من که اگر خواب ندیده و حکایتش دروغ نبوده، پس احمق بوده وقتی موقعِ شخم زدن، بیل‌اش به خمره می‌خورد، اولین جرینگ جرینگَ را که می‌شنود خودش را می‌زند به دل درد، که:

- بروید ارباب را بیاورید. دارم می‌میرم. وصیت دارم.

و وقتی ارباب می‌رسد در گوش ارباب می‌گوید:

- زیر این جایی که من خوابیدم،یک خمره‌ی پر از سکه‌ی طلاست. جرینگ جرینگ.

و واقعاً هم طلا بود. مثل خودش که خر بود و ماند. با همان یک جفت گیوه و تخمش. تا حالا، نوه، نتیجه، ندیده‌اش؛من، که از همان پشتم و، ازِ اسپرماتوزوئید اویم، بشوم مرغ عزا و عروسی؛ چوب دو سر گُهی، از این طرف رانده و از آن طرف وامانده....

واماندگی حتماً این نیست که حالا بلند شوم و تا کسی نیامده، لباس بپوشم و با اتوبوس بروم میدان شهر و بعد خودم را از یکی از تیرهای بلند آن جا حلق آویز کنم. این درماندگی است. در حالی که من وامانده‌ام. درست مانند یعقوب که هنوز دو زانو نشسته، منتظر خلیفه و من منتظر آن‌ها که بر در می‌کوبند: تق... تق... تق...

و دروغ یعنی همین. ازِ اولش هم فریب در همین بود. موقع چیزی نرسیده بود. اصلا انتظاری در کار نبود. همش بازی بود. خر کردن بود. سیاه بازی بود برای من.... گربه رقصانی بود که آن سرش ناپیدا..هرچند ما هم خوب رقصیدیم. یعنی هم خب و هم بد. با پاهای نازک‌مان ضرب می‌گرفتیم. ..یک ...دو ...سه...و می پریدیم هوا: هورا... هورا...

دل‌مان خوش بود داریم نمایش می‌دهیم. غافل از آن که آخر هر گربه رقصانی، معرکه‌ی اصلی است. آن جا که آدم را تا آن جا که می‌توانند می‌اندازند بالا و آدم باید بلد باشد چهار دست و پا بیاید پایین. و خب! ما بلدِ نبودیم. یعنی هیچ کدام بلد نبودیم. که اگر بلد بودیم اصلاً خودمان را وسط نمی‌انداختیم. می‌ایستادیم گوشه‌ای و،به سلامتی رقاص‌ها و رقاصه‌ها کف می‌زدیم:

- هورا ... هورا... هورا....

هر چند هنوز هم دیر نشده.گوش‌هایم را از دو طرف می‌کشند، که:«نگاه کن! می‌بینی؟هنوز از مراسم مانده.هنوزمی‌شهکمر خم کرد و تن را داد زیر حمالی.» اما چطور؟ آن هم با این بواسیر لامذهب!

حالا آمدیم و شدم حمال. بار را که رویم می‌گذارند. نشینِ ماتحتم کمی باز می‌شود. با هرکارتُن، یک ذره بازتر می‌شود و، یک قطره می‌چکد روی زمین.

این جوری اگر نصف حمال‌های حرفه‌ای هم بار بردارم. یعنی چهار تا کارتن و کیسه بگذارند رویم، مثل شیر سماور از نشینم در هر قدم، چهار قطره خون صادر می‌شود.

- کجا می‌رید، حضرت والا؟

- تیمچه حاجب الدوله.

- چشم، حضرت والا. شما فقط پشت سر من بیائید. برای این که گم نشید، می‌تونید دنبال قطره‌های‌خون رو بگیرید و بیائید.

و راه می‌افتم. مثل همیشه که وقتی بارم می‌کردند، راه می‌افتم تا این قدر نگویند:

- آخه این هم شد کار و زندگی؟! کی می‌خواهی فکری به حال خودت بکنی. تکونی به خودت بدی!

اما من که همیشه فکر کرده‌ام. همین طور که نشسته‌ام، مثل الان فکر کرده‌ام، کهدر را باز کنم یا نه؟ چون همه چیز به یک تار مو بندست. الکی که نمی‌گویم. دیگر خودم را می‌شناسم. می‌دانم چه جور آدمی هستم. اگر چیزی بیفتد توی کله‌ام، مثل خوره می‌خوردم، چه بخواهم، چه نخواهم. هربار هم ویرم می‌گیرد و یک چیزی می‌گذارم رویش. میدان انقلاب همین چند دقیقه‌ی قبل زد به سَرَم.

اولش جایش برایم مهم نبود. فقط می‌دانستم باید خودم را درجایی حلق آویز کنم. حالا که دارم حرف می‌زنم، غروبش هم اضافه شد....اما ...نه، نه، ...باید حواسم را بدهم به چیزهای دیگر. اما به چی؟... به خودم یا دیگران؟ ... به دیگران. به دوست‌هام؟هم دوره‌ای‌هام....

یک نفر- دو نفر که نبودیم. زیاد بودیم.یکی، دو تا، سه تا، چهار تا،...بقیه‌شان را نمی‌بینم. نیستند و،بر می‌گردم. تا همان سه را می‌شمارم و بعد جعبه را از زیر پایم پرت می‌کنم، آن طرف‌تر:

- تلق...تلق...تلق..

حالا دارم توی هوا تکان می‌خورم. تکان تکان می‌خورم.آویزان. این ور، آن ور.

جعبه از کجا گیر بیاورم؟ میدان شهر که آشغالدانی نیست!چرا هست. هست. آشغالدانی ست. من که نگفتم، خودشانمی گفتند:

- تو کَله‌ی شما آشغاله! آشغال!

- این آشغالدونی رو باید کرد زیر آب.

در صورتی که نبود. همه‌اش قاعده بود. فرمول بود. خطوط موازی، سینوس و کسینوس،یک لشگر شاعر و مدیحه سرا که نشسته بودند کنج زاویه‌ها. همه‌اش را خودشان، از بچگی کرده بودند تویش. تاریخ هم بود. از آمدن پدر جد آریایی‌مان به فلات ایران بگیر، کورش و داریوش تا بقیه خرده ریزهایش، که توی موزه‌هاست. توی ویترین‌های شیشه‌ای قفل‌دار.توی کله‌ی من:«توانا بود هر که دانا بود»،«میازار موری که دانه‌کش است»،«هنر نزد ایرانیان ست و بس.»....

- تق...تق...تق...

بس نمی‌کنند. هی می‌کوبند به در. رنگ سفید پیراهن‌شان که کشیده می‌شود روی نورگیر روی در، حالم را بهم می‌زند.... می‌گفتند:« مقاومت کن! مقاومت کن! آفرین.... اگر همین جوری ادامه بدی، آینده‌ی خوبی داری....»اما چرا خودِ پوفیوزت ادامه ندادی؟... چرا آمدی و گفتی: «گُه خوردم. غلطَ کردم.»

در صورتی که می‌شد نگفت. می‌شد مثل من اینجا نشست و در را باز نکرد. همین جا، توی همین حیاط قدیمی، زیر درخت مو نشست و خود را از شاخه‌ای از آن حلق آویز کرد و، والسلام!...بی‌آن که لازم باشد بروم میدان شهر، هی سگ‌دو بزنم دنبالِ یک جای خلوت، همین جا، خودم را

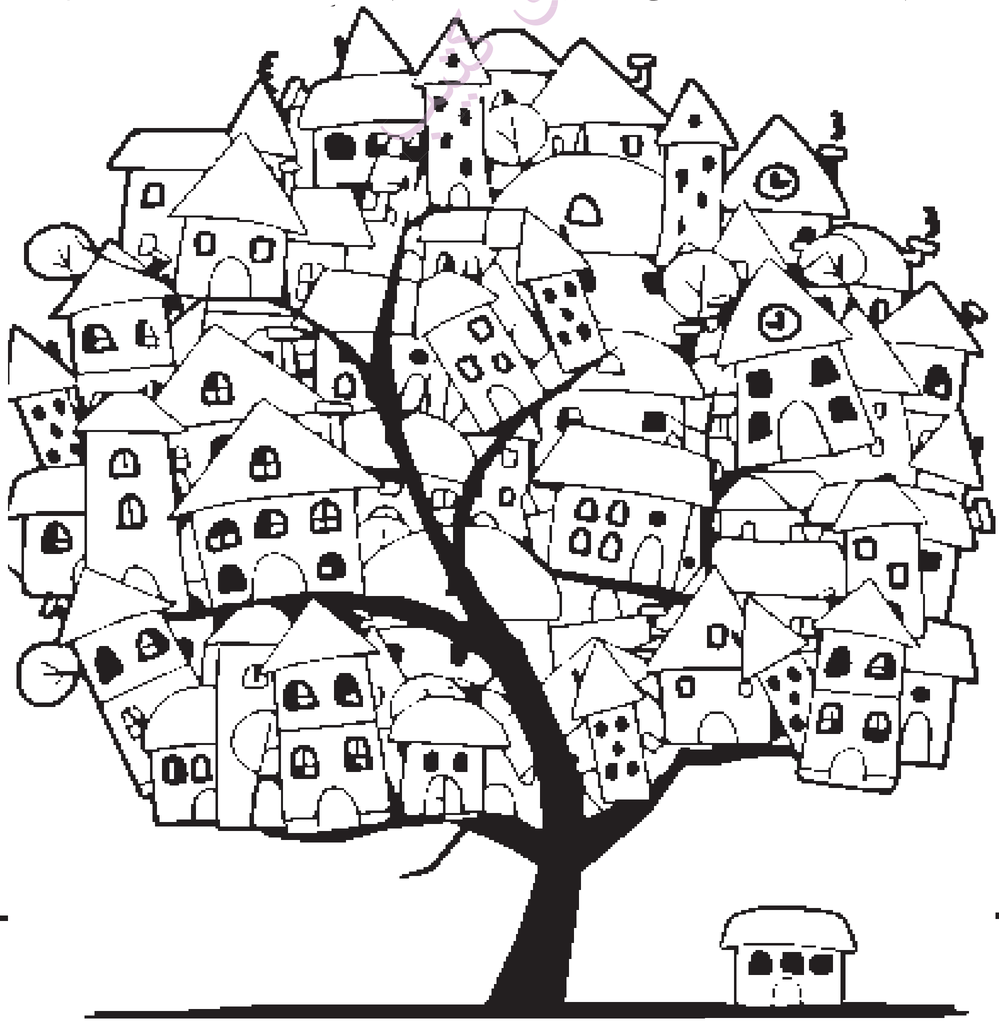

آویزان می‌کنم. این جوری چند بار که مثل پاندول ساعت تکان خوردم. تکان تکان خوردم. دیگر انگار آب از آب تکان نخورده باشد، همه چیز ساکت می‌شود. گنجشک‌ها که از تکان خوردن‌هایم در رفته‌اند، دوباره بر می‌گردند. کلاغی هم اگر جایی باشد می‌آید:

- غار...غار...غار...

اولش فکر می‌کند مترسکم. ولی گنجشگ‌ها را که ببیند،چطور از سر و کولم بالا می‌روند، نوک می‌زنند توی چشمم و کَک‌شان هم نمی‌گزد، بر می‌گردد و برای این که از دیگران عقب نماند، با منقارش نوک می‌زند به بواسیرم:

- تق ...تق...تق...

یعنی یارو نفله راه فلان شده، و باز این خوب ست.اگر همه چیزم را گرفته‌اند، حداقل این را هنوز نگرفته‌اند. یعنی هنوز عود نکرده و گرنه همین را هم می‌گرفتند. چیزی می‌کردند توی ماتحتم و می‌چرخاندند: قِر... قِر... قِر... و این را هم ازم می‌گرفتند.همین بواسیری را که برایم مانده. هرچند همین را هم اگر بروز بدهم، با این که عود نکرده، باز چاره‌اش را می‌کنند. یکی دو تا شیافت، چند قرص و، بعدشوالسلام...

حالا والسلام را کش میدهم...و......س...لا...م... برای این که از فکرش فرار کنم. و گرنه باید در فکر جا بود. پارک شهر و عصرش درست. حالا میماند درهایی ورودی‌اش. از درِ شرقی پارکِ شهر یا از درِ غربی؟ جنوبی و شمالی هم هست. هرچندَ بی‌در و پیکری پارکِ شهر هم هست، برای آن‌ها که از دیوارها بالا می‌روند. اما برای من دوشیر سنگی است کنار دروازه‌های آن و، راه همین است: گذشتن از میان آن‌ها، با خون غلیظی که در هر گامی که بر می‌داری، از جایی از درونت با درد می‌چکد بیرون:

- آاوه ...آاوه...آاوه....

و همین است. راه حل همین است. به جای این که آدم خودش را بدهد دست پزشک قانونی، که سر میز صبحانه‌اش، صبح اول صبح، بواسیر آدم را از نمک سود کند و مُهری بزند روی برگه‌ای، به نشانه‌ی « اجازه‌ی دفن » و والسلام،یعنی یارو از درد بواسیر خودکشی کرده. باید زوزه کشید:

- آاوه...آاوه...آاوه....

هر دفعه، سه بار زوزه کشید و بعد هر چه خواست گفت. هر چه باشد. فقط از این در و آن در باشد.... خب این جور هم بود...از در و دیوار بود که می‌آمد: انقلاب ...ضد انقلاب...پولدار ...بی‌پول ...بهشت ... جهنم... دهاتی ...شهری... آزادی ...زندان... بگیر... ببند ... تو... من...

- تق ...تق...تق...

همیشه همین کار را می‌کنند.روپوش سفیدِتروتمیز می‌پوشند و با احترام می‌آیند سراغت. اول در می‌زنندو اگر بخواهی از رو ببری، باید از همین جا شروع کنی. باید عین خیالت نباشد. باید پشت در بسته بنشینی و خیالت نباشد به آن‌ها که، در که می‌زنند، در را که باز نمی‌شود به حساب نشنیدن من می‌گذارند، یا به حسابِ دیوانگی‌ام. در صورتی که باید فرض کرد. باید آمد و واقعاً دید که کسی خانه نیست.هیچ کس نیست. فقط کس دیگری هست که از درد زوزه می‌کشد:

- آاوه...آاوه...آاوه...

و بعد یک در میان بازی در می‌آورد. بازیِ اثرقانونِ پاسکال روی بواسیر:«فشاری که بر یک نقطه وارد شود، عیناً به تمام نقاط سرایت می‌کند»: آاوه...آاوه...آاوه...

و حالا نوبت ترانه‌های درخواستی ست...هر چه که بخواهید... یعقوب لیث؟ با بوی پیاز و درد قولنج آمد و از فشاری که زیادت نشستن به آدم می‌آورد از دست رفت. مثل من که از زیادت نشستن روی نشیمنم، زوزه می‌کشم:... آاوه...آاوه...آاوه... جلو نیائید! یکی یکی. گالیله؟! باشد...زمین گِرد است. ستارگان هم گِردند. ستاره اقبال من هم هست که گِرد بود و از همان بچگی از دستم غل خورد و رفت تو کونِ خر:...آاوه...آاوه...آاوه... ژول ورن؟!...مثل من بود؛ الاغ بود...هفت طبقه رفت زیر زمین. هزار فرسنگ زیر دریا و دور زمین را در ۲۸ روز گشت،تا نشینش زد بیرون.آخرش هم موقع برگشت با هر قدم مثل من زوزه می‌کشید:... آاوه...آاوه...آاوه...

داروین....جد و پدر جدش میمون بود، شمپانزه بود.تو افریقا دنبال‌شان می‌گشت، مثل تارزان از این این درخت، می‌پرید روی آن درخت و دادمی‌زد: آاوه...آاوه...آاوه...

چه جوری اومدید تو؟...انیشتن؟... دانشمند بود، روپوش سفیدِ می‌پوشید. سر چهارراه‌ها داد می‌زد: انرژی هسته‌ای...دویست تومن بسته‌ای...آاوه...آاوه...آاوه...

جرجیس؟...جرجیس نبود، بی‌شرف بود. روباه بود. مرغ دزد بود. صبح تا شب دنبال کلک بود.

چی؟! براتون بخونم؟!... لب کارون رو؟ لبِ کارون...لالالای...چو گل بارون...لالالای...می‌چینم نغمه‌ی خوش، چوگل بارون........ تو ساحل‌ها... لالالای... دور از غم‌ها...لالالای...می شینند...

چرا می‌خندید؟ خنده که ندارد! گریه دارد. گریه هم صدا دارد؛ صدای زوزه:... آاوه...آاوه...آاوه...

چی کارم دارید؟... دستم رو ول کنید؟ پوفیوزها... عوضی‌ها... ازتون شکایت می‌کنم....

- تو هورات رو بکش! ما که کاریت نداریم! داریم می‌بریمت جایی که عرب نِی انداخت... «دست‌هاش رو سفت ببند!»...

- هورا؟ همه با هم، به افتخار خودمون، احمق‌ها و قهرمان‌ها: بی‌بیب، هورا... بی‌بیب، هورا ... بی‌بیب، هورا...

- ... حالا برو سراغ پاهاش. بهم سفت ببندشون...

- آاوه...آاوه...آاوه...

- خوبه...حالا برش گردون،تا من هم این چسب رو بچسبونم رو دهنِ گُندەش!...تموم شد.

تحقه چسبانی
(برای رضا و سمیه و محبوبه)

مجید خادم

همان زمانی که سمیه نوشته های صفحه ی ناتمامش را تمام کرد و رفت تا برای خودش چایی بریزد، رضا دستش را "آستینش را" ناگهان گرفت و گفت: تسلسل، حلقه ی تسلسل، حلقه را باید قطع می کردم. سرنیزه ام را در میدان مین جا گذاشته بودم، وقتی سیم های خاردار را قطع می کردم. سیم های خاردار، سیم های داغ، سیم های سرخ شده. دود چشمم را می سوزاند. هنوز امیدوار بودم که چند نفری زنده باشند. کسی را دیدم که گلوله ای شلیک کرد. گلوله به سر یکی از مرده ها خورد. مهمات ته کشیده بود. همه مرده بودند. فرمانده ی دشمن از چند قدمی ام گذشت. هنوز یک گلوله ی دیگر داشتم. "برای قطع حلقه ی تسلسل وجلوگیری از مرگ، ابتدا باید خونریزی را قطع کرده، سپس خون از دست رفته را جایگزین کرد."

حلقه را باید قطع کرد. مثل سیم های خاردار. هنوز یک گلوله ی دیگر داشتم. گلوله ام کاغذی بود. گلوله ی کاغذی ام را به سر فرمانده کوبیدم. فرمانده مرا دیده بود. یک چیزی منفجر شد. خیلی چیزها منفجر شدند. خاکریز ما، سنگر دشمن، مرده ها... محبوبه، به این جا که رسید، جمله را نا تمام رها کرد و کتاب را بی آن که انگشتش را لای صفحه ی ناتمام بگذارد، بست. اول خواست دوباره بخواند اما ناگهان احساس کرد دیگر نمی خواهد حتی یک کلمه ی دیگر بخواند. و با خودش فکر کرد: درست و نادرستش هیچ معلوم نبود. وقتی اشک توی چشم هایش جمع شد، فهمید نادرست است. "وقتی بیش تر فکر کنی، می بینی درست است." این را وقتی پدرش دید اشک توی چشم هایش جمع شده به او گفت. "تو دختر بزرگی هستی، دخترهای بزرگ گریه نمی کنند." و او فکر می کرد این نادرست است. این که جواب او را نداده بود. باورش سخت بود. نمی دانست چرا جواب نداده است. برای خودش درست تر بود که جواب هیچ کس را ندهد. حالا برای خودش داشت گریه می کرد و این نادرست بود.

مطمئن بود عقلانی ترین کار را کرده است. همه ی شواهد این را نشان می داد و پدرش تایید می کرد. "تو دختر بزرگی هستی، عاقل باش." پدرش می گفت. "تو باید بر احساساتت غلبه کنی." این را از توی یک کتاب خوانده بود.

"وقتی یک تصمیم عاقلانه می گیرید، پشت سرش گریه کنید. این طوری با احساسات تان بی حساب می-شوید"

او فکر می کرد این نادرست است. نمی توانست با احساساتش بی حساب شود. چون این عاقلانه نبود. جوابش را که نداده بود، او برای همیشه نشسته بود توی یک اتاق تاریک و نمناک و این درست نبود. " کار عاقلانه ای کردی." این را پدرش گفت. "فکر کن جوابش را هم داده بودی. این چیزی را درست می-کرد؟" چرخه باید تمام می شد و پدرش همیشه درست می گفت. پدرش خوشحال بود و این درست بود. سمیه نقطه را که پشت این درست بود، گذاشت، لحظه ای مکث کرد. خودکارش را روی کاغذ ها رها کرد. انگشتانش را به کناره ی دسته ی کاغذهای پر شده با داستان به گمانش تمام شده ی روی میز کشید. اول خواست آن ها را روی هم بلغزاند تا مرتب شان کند اما ناگهان خودکار را برداشت و روی نصفه ی پایینی آخرین صفحه، صفحه ی ناتمام داستان به گمانش تمام شده ی مقابلش، نوشت: صبح ها که از خواب بیدار می شد، همیشه چیزی بود او را به یادش بیندازد. خاطره ای، خوابی، خیالی... و این ها همان چیزهای کوچکی بود که زندگی اش را نگه می داشت. خیال می کرد زندگی اش بهتر می شود اگر روزی می آمد، او را با خودش می برد به قبرستان، همان جا چال می کرد و با همدیگر توی یک قبر باریک و نمناک می خوابیدند. این آرزویش بود. اما او نیامد. وقتی هم که آمد، پنجاه سال گذشته بود. روبه رویش نشست، دستش را گرفت، لبخند زد و بعد هم بی آن که حرفی بزند برای همیشه از آن جا رفت. و آدم داستان پنجاه سال دیگر هم صبر کرد.

این پایان داستان است. داستان کسی که می نشیند، چشم به راه می ماند و در نهایت- آن جا که همه چیز تمام می شود، دست ها را به علامت تسلیم بالا می برد و می گوید" سنگ دهید." من دیگر حوصله اش را ندارم. می روم برای خودم چایی بریزم.
اما پایان داستان هرگز چنین نبوده است. این تمام واقعیت که هیچ، تکه ی ناتمامی حتی از تمام واقعیت آن ماجراها هم نبود. رضا هرگز آن جا نبوده که بخواهد دستش را "پیراهنش بی آستین بوده" ناگهان بگیرد و نگفته بوده "تسلسل، حلقه ی تسلسل، حلقه را باید قطع می کردم." سرنیزه اش را در میدان مین جا نگذاشته بوده. هیچ گاه سیم های خاردار را قطع نکرده بوده. نگفته بوده سیم های خاردار، سیم های داغ، سیم های سرخ شده. دود چشمش را نسوزانده بوده. اصلا دودی نبوده و هرگز امیدوار نبوده که چند نفری زنده باشند. کسی را ندیده بوده که گلوله ای شلیک کرده باشد. و گلوله ای به سر هیچ مرده ای نخورده بوده. و" گلوله ای اگر بوده تنها به سر زنده ای خورده بوده." مهمات ته نکشیده بوده. هیچ کس هنوز نمرده بوده. فرمانده ی دشمن از چند قدمی اش نگذشته بوده و تنها یک گلوله ی دیگر نداشته.
"برای قطع حلقه های تسلسل و جلوگیری از زنده ماندن، ابتدا باید خون ریزی را ایجاد کرد، سپس خون از دست رفته را با هیچ چیز حرامزاده ی دیگری جایگزین نکرد."
حلقه را نباید قطع کرد مثل سیم های خاردار. تنها یک گلوله ی دیگر نداشته و گلوله اش کاغذی نبوده. گلوله ی به گمانش کاغذی اش را به سر فرمانده نکوبیده بوده و فرمانده او را ندیده بوده. بی شک یک چیزی منفجر نشده بوده. خیلی چیزها منفجر نشده بودند. خاکریز ما، سنگر دشمن، مرده ها... و محبوبه هرگز به این جای داستان نرسیده بوده، اگرچه هیچ جمله ای را نا تمام رها نکرده بوده و کتاب را بی آن که انگشتش را لای صفحه ی ناتمام بگذارد، نبسته بوده. اول نخواسته بوده دوباره بخواند و هرگز ناگهان احساس نکرده بوده دیگر نمی خواهد حتی یک کلمه ی دیگر بخواند. و با خودش فکر نکرده بوده که درست و نادرستش هیچ معلوم نبوده. وقتی اشک توی چشم هایش جمع شد نفهمیده بوده نادرست است. "وقتی بیش تر فکر کنی، می بینی درست نیست." این را وقتی پدرش ندیده بوده اشک توی چشم هایش جمع شده به او نگفته بوده. "تو دختر بزرگی هستی؟ دخترهای بزرگ گریه نمی کنند؟" و او فکر نکرده بوده این نادرست است. این که جواب او را داده بوده. باورش سخت نبوده. می دانسته چرا جواب داده است. برای خودش درست تر نبوده که جواب هیچ کس را ندهد. آن وقت برای خودش گریه نکرده بوده و این نادرست نبوده. مطمئن نبوده عقلانی ترین کار را کرده است. شواهد این را نشان نمی داده و پدرش تایید نکرده بوده. "تو دختر بزرگی هستی؟ عاقل نباش." پدرش نگفته بوده.
"تو نباید بر احساساتت غلبه کنی." و این را از توی هیچ کتابی نخوانده بوده.
"وقتی یک تصمیم عاقلانه می گیرید پشت سرش گریه نکنید. این طوری با احساسا ت تان بی حساب نمی-شوید"
او فکر نکرده بوده این نادرست است. می توانسته با احساساتش بی حساب شود. چون این عاقلانه بوده. جوابش را که داده بوده او برای همیشه ننشسته بوده توی یک اتاق تاریک و نمناک و این درست بوده. "کار عاقلانه ای کردی؟" این را پدرش نگفته بوده. پدرش هرگز اصلن چیزی نگفته بوده و بالاخره چرخه نباید تمام می شده. پدرش همیشه درست نمی گفته. پدرش خوشحال نبود و این درست نبوده و سمیه نقطه را پشت این درست نبوده، نگذاشته بوده و هرگز ثانیه ای حتی مکث نکرده بوده. خودکارش را روی کاغذ ها رها نکرده بوده و نخواسته بوده دسته ی کاغذ های پر شده با داستان به گمانش هنوز ناتمام روی میز را مرتب کند. هیچ چیز لامصبی را روی هیچ چیز لعنتی دیگری نلغزانده بوده و هرگز ناگهان روی نصفه ی پایینی آخرین صفحه، صفحه ی تمام شده ی داستان به گمانش ناتمام مقابلش، ننوشته بوده که صبح ها وقتی از خواب بیدار می شده، همیشه چیزی بوده او را به یادش بیندازد. خاطره ای، خوابی، خیالی... و این-ها همان چیزهای کوچکی نبوده که زندگی اش را نگه می داشته. خیال نکرده بوده زندگی اش بهتر می شود اگر روزی می آمده، او را با خودش نمی برده به قبرستان، همان جا که هیچ، هیچ کجا چال نمی کرده و با همدیگر توی یک قبر باریک و نمناک نمی خوابیدند. این آرزویش نبوده. اما او آمده بوده. وقتی هم که آمده، پنجاه سال نگذشته بوده. روبه رویش ننشسته بوده، دستش را نگرفته بوده، لبخند نزده بوده و بعد هم بی آن که حرفی بزند برای همیشه از آن جا نرفته بوده. و آدم داستان هرگز پنجاه سال دیگر صبر نکرده بوده.
این پایان داستان نبوده. داستان کسی که ننشسته بوده، چشم به راه نمانده بوده و در نهایت- آن جا که هیچ چیز تمام نمی شده، دست ها را به علامت تسلیم بالا نبرده بوده و نگفته بوده "سنگ دهید." بی شک، او هرگز نوشته ی ناتمامش را تمام نکرده و نرفته بوده تا برای خودش چایی بریزد. و در همان زمان، رضا اصلن آن جا نبوده و آستینی و دستی در کار نبوده و هیچ کس هیچ وقت نگفته بوده تسلسل، حلقه ی تسلسل، حلقه را باید قطع می کردم... نه، این پایان داستان نبوده. پایان این داستان و واقعیت تمام این ماجراها، چیز دیگری بوده. پایان.
برای بازگشت به حلقه، فقط، یک حقیقت واقعی دیگر. یا برای گسستن تسلسل، یک واقعیت حقیقی دیگر: سمیه وقتی برگشت، بی شک یک استکان چای توی دستش بود. یک استکان خالی از چای. آن را برای من ریخته بود. چرا که چشمه های چای، خشکیده بودند.

روت کانال

بهاره ارشد ریاحی

سر ۵ می‌رسم. منشی پشت میزش نیست. می‌نشینم روی یکی از مبل‌های بزرگ چرمی اتاق انتظار و زبانم را روی دندان دردناکم می‌کشم. دوهفته پیش وقت داد؛ دو هفته مسکن و بی‌خوابی. منشی روپوش سفید کوتاهی دارد؛ با روسری ساتن آبی تیره. دستیار دکتر هم. در اتاق معاینه را نیمه باز می‌کند و نیمی از بدنش پیدا می‌شود. هردو میانسال‌اند. به نوبت حرف می‌زنند و آخر جمله‌ها بدون استثناء یک عزیزم می‌آورند.

- "نوبت شماست، عزیزم."
- "از این طرف، عزیزم. "
- "یونیت شماره یک، عزیزم."

می‌نشینم روی صندلی. دستیار، دکمه‌ای را فشار می‌دهد. صندلی به عقب حرکت می‌کند و کاملاً افقی می‌شود. تلویزیون روی سقف خاموش است. از این پائین پروتز گونه‌های دستیار مانع دیدن چشم‌هایش می‌شود. تا منشی کنترل کولر را بیاورد و بعد صدایش بیاید که جای کنترل تلویزیون را بپرسد و روشنش کند، دکتر هم بالای سرم می‌آید. سلامی می‌کند و روی صندلی‌اش جابه‌جا می‌شود. از این زاویه، سوراخ‌های دماغش بزرگ است و قطره‌های عرق روی ردیف اول موهای کاشته شده‌اش، درشت. دستیار، سرنگ آماده را به دست دکتر می‌دهد. بی‌هوا سوزن را در لثه‌ام فرو می‌برد.پلک‌هایم را به هم فشار می‌دهم. انگار روی دیوار ناخن می‌کشند. پلک‌هایم را به هم فشار دادم. گریه ام نمی‌آمد. آب دهانم را فرومی‌دهم. در ماشین را برایم باز کرد و دستم را گرفت. پاشنه‌ی کفشم را روی میله‌های پرشیار پل گذاشتم و کمک کرد که رد شوم. شدت نور چراغ دایره‌ای بالای سرم چشم‌هایم را باز می‌کند. مثل چراغ‌های ماشینش در شب آخر. ایستادیم رو بروی هم. بلاتکلیف. دکتر بلند می‌شود و همان‌طور که به سمت دفتر شیشه‌ای‌اش می‌رود، می گوید:

- " ده دقیقه. "

منشی در کمدی شیشه‌ای را باز می‌کند و به دستیار می‌گوید که یکشنبه‌ی هفته‌ی قبل تصادف کرده. بیمه‌ی ماشینش تمام شده و ماشین هنوز در تعمیرگاه است. دستیار، می‌نشیند روی صندلی کنار یونیت بغلی و همانطور که پاهایش را از کفش‌های سفید طبی بیرون می‌آورد، می‌پرسد که گفته‌است که چهارشنبه مسموم شده و دوروز تمام کنار توالت خوابیده؟ و اینکه جمعه پسرعموی دخترخاله‌اش در جاده‌ی شمال جوانمرگ شده؟روبروی پنجره، ساختمان نیمه‌کاره‌ای است؛ خالی. روبروی پنجره‌ی اتاق ساختمان نیمه‌کاره‌ای بود؛ پر از کارگر. جوشکاری می‌کردند. نور جوشکاری چشمم را می‌زد. پرده را کشیدم. خواندم:

- " من عریانم/ عریانم/ عریانم.../ مثل سکوت‌های میان کلام‌های محبت/ عریانم../ و زخم‌های من..."
- "همه از عشق است... بعله! پرده رو بکش."

پرده را کشیدم. چهار دست و پا روی تخت جلو رفتم. صورتم را جلو بردم. نفس‌هایش راروی پوست بالای لبم حس می کردم. یک لحظه مرا پس زد. سرم را عقب کشیدم. گیره‌ی فلزی پس سرم را باز نکرده‌ام. می کوبد؛ به استخوانم. سرم را چند سانتیمتر از سطح صندلی بالا می‌آورم تا بازش کنم. پس ام نزد. فقط یک لحظه‌ی خیلی خیلی کوتاه مکث کرد. نگاه کرد. یا به چیزی فکر کرد. یا نگاه کرد. پشیمان می‌شوم. سرم را می کوبم به رویه‌ی صندلی. به ارتعاش بین استخوان جمجمه و توده‌ی موها و روکش صندلی فکر می‌کنم. گردنم را به سمت اتاقک شیشه‌ای می‌چرخانم. دکتر پشت میزش نشسته. قهوه می‌خورد و روزنامه‌اش را روی میز ورق می‌زند. سنگینی نگاهم را احساس می کند انگار. نگاهش از روزنامه جدا می‌شود. از جایش بلند می‌شود و همان طور که به ساعت مچی‌اش نگاه می‌کند به صندلی‌ام نزدیک می شود. حجم تن‌اش تاریک می‌شود پشت به نور پنجره. می‌ایستد. تا چشم‌هایم به روشنایی مصنوعی اتاق عادت کند حجم تاریکی، سنگین و نفس گیر می‌ماند در مسیر نگاهم در قاب پنجره. چراغ را تنظیم می‌کند روی دهانم. با آینه‌ی مقعر دستی به دندان دردناکم می‌کوبد و رو به دستیار می‌گوید:

- " ساکشن، لطفاً. "
لوله را جایی کنار زبانم می‌گذارد. صدای بلعیدن بزاق دهانم مثل بالا کشیدن آخرین قطره‌های نوشابه با نی است. انتهای نی به قطعه‌های یخ می‌خورد. به صدای بالا کشیده شدن قطره‌ی آخر سربرگرداند و خندید:

- "یه خانوم محترم نوشابه رو تا ته نمی خوره. "

خواستم بگویم من محترم نیستم. نگفتم. خندیدم. درد از همان خنده شروع شد. اوایل یک رگ نازک بود. یک ترک کوچک؛ یک لحظه بعد از سرد و گرم شدن. زیاد شد. عمیق شد. ورم کرد. جلوی نور چراغ‌های ماشینش که ایستاده بودیم تب هم داشتم. صدای خرد شدن ترک ها را هم می‌شنیدم. دکتر، انبردستی را نزدیک دهانم می‌آورد. روی پنل کنار یونیت، چند نوع مته چیده شده، مثل سوهان‌های برقی ناخن؛ یک لحظه بود؛ اگر دستش می لرزید. سوهان برقی، مته. تا حفره ای خون آلود.. لرزم می گیرد. ناخن شست دکتر از زیر لایه ی نازک و شفاف دستکش لاتکس، صاف است و مسطح. انگار لای یک کتاب قطور خشکش کرده‌باشند. روی گونه‌ام فشارش می‌دهد و دهانم را با اهرمی که رویش را پلاستیک فشرده‌ی سبزرنگی پوشانده، بازتر می‌کند. روی دندانم می‌کوبد:

- " بی حس شده؟ "

پرستار گفت: " مورفین آرومت می‌کنه. بی‌حس میشی. تا حالا زدی؟ "

ماسک را بالاتر می‌آورد و سوراخ‌های تاریک دماغش را می‌پوشاند.

- " نه. "

و محتویات سرنگ را به بدنه‌ی سرم به نیمه رسیده تزریق کرد. آن طرف تخت ایستاده بود. بی آنکه سرم را برگردانم، انگشت‌های یخ زده‌ی دستم به جستجوی دست‌هایش روی سطح ملحفه می‌رفت و می‌آمد. نگاه پرستار از سرنگ خالی به سمت رفت‌وآمد دست من کج شد.

- " آرومت می کنه."

سرم را برگرداندم. نبود.

- " بی‌حس نشده؟ "

- " شده. "

و فقط چند لحظه بود. عضلات گردنم از کار افتادند و در چاه سیاهی سقوط کردم. مته جلو می‌آید. ناخن‌هایم را به دیوار کشیدم. تاریکی روی سینه‌هایم سنگینی می‌کرد. دندان‌هایم را از درد به هم می‌ساییدم. لاله‌ی گوشم را بین ردیف دندان‌هایش گرفت. مورمورم شد. گرمای لذت بین رگه‌های سرد درد در انتهای ران‌هایم پیچید. خرده‌های دندان و خونابه‌ی گرم و شور از شکافی بین دندان‌ها به گلویم می‌ریزد و لوله‌ی ساکشن در نقطه‌ای است که هیچ بزاقی ندارد. آب دهانم را قورت می‌دهم. گلویم دیگر درد نمی‌کند. فقط سنگین و خسته‌ام. می خواستم گریه کنم و نمی‌توانستم. فقط سنگین بودم و خسته. تا خواستم یک قدم مانده تا آغوشش را جلو بروم، پدر رسید. یک قدم عقب رفتم. خودش را انداخت در آغوش پدرم و زد زیر گریه. نماندم. آمدم داخل حیاط. تلویزیون، انیمیشن مراحل روت کانال را نشان می‌دهد. دهان صورتی است و دندان‌ها سفید سفید. به آبی می‌زنند. لامپ‌ها زیر سقف کاذب جاسازی شده‌اند و از بین زوایای تیز مربع‌های کوچک و بزرگ نقش‌های سقف، نور آبی را سرریز می‌کنند. یک مربع بزرگ در وسط و در امتداد یکی از اضلاعش، سه مربع کوچک؛ مثل آن سه پروانه‌ی برنجی کوچک تا بزرگ روی ستون بین اتاق خواب و اتاق کارش. از روی مبل که نگاه می‌کردی سه لکه‌ی براق بودند و در تاریکی، لکه‌های سیاه. منشی صدای موزیک را بلند می‌کند. سکرت گاردن است. که می‌گفت با بوی عود و نور شمع و غذای خانگی از گرین کارت هم بیشتر می‌ارزد.. دکترنزدیک‌ترمی‌شود.کراوات راه راه سورمه‌ای و طوسی اش از پیراهن سفیدش فاصله می‌گیرد و می‌چسبد به جداره‌ی داخلی روپوشش. احساس خفگی می‌کنم. دلم می‌خواهد دستم را جلو ببرم وگره‌ی کراواتش را شل کنم. آن طور که یک بار کشیده بودم‌اش به سمت خودم. مثلث انتهای کروات را دور مچ دستم پیچاندم و فاصله کمتر و کمتر شد. همراهم کشیده شد تا اتاق. مهمان‌ها داشتند در مورد کنسرت یک خواننده‌ی پاپ حرف می‌زدند که آن روزها خیلی توی بورس بود. خواست چیزی بگوید. انگشتم را روی لب‌هایش گذاشتم و نزدیک‌تر شدم. عطر دکتر تلخ است و تند. عقب که می‌رود مثل جریان هوای گرمی به صورتم می‌خورد و یاد عطرش نمی‌اندازدم که آن قدر نزدیک بود به بوی تن‌اش که انگار به پوستش چسبیده باشد. پوست تنش عطر را جذب می‌کرد، و حل می‌شد در حرارتی که درلایه‌ی نزدیک اطراف بدنش همیشه درجریان بود. دست دکتر نزدیک می‌شود. برآمدگی حلقه‌اش از زیر دستکش پیداست. نوک فلزی مته به دهانم نزدیک می‌شود. مته فرومی‌رود. صدایش در سرم می‌پیچد. چشم‌هایم را می‌بندم. می‌کوبد. عقب نمی‌کشد. پیشانی‌ام عرق می‌کند و کف دست‌هایم. عضلات شکمم منقبض می‌شوند و درد از ماده‌ی

بی حسی می‌گذرد. سوهان برقی متوسط با دور تند. احساس می‌کنم تکه‌های گوشت از تنم جدا می‌شوند و با بزاق دهانم فرو می‌دهم‌شان. چیزی مثل پرس؛ سرد و مرطوب. دست هایم سرد بودند و انگشت هایم گرم. حلقه سرد بود. انگشتم را عقب کشیدم. عکاس سرش را از پشت لنز کنار کشید و گفت:

- " یه بار دیگه تکرار کنین. عکستون خراب شد."

بوی چسب. چند قطره روی نوکِ تیزِ قلمِ فلزی. چشم‌هایم باز می‌شوند از فشار. درد از بی حسی رد می‌شَود و فشار می‌شود و ناخن خراشیدن و کنده شدن گوشت ها. چشم‌هایم را می‌بندم. انگار تکه‌های خرد شده‌ی دندان را در فرورفتگی‌ها می‌چسباند و خونابه و عفونت، تلخ و شور و گرم از کنار لوله‌ی ساکشن عبور می‌کند و به گلویم می‌رسد. حالت تهوع دارم. ریشه‌های کوچک باقی می‌مانند. فکر می‌کنم یک درخت در زیر توده‌ی تپه‌ی لثه‌ام با ریشه‌های محکم و جاندار و هزارساله پا گرفته و حالاحالاها نفس دارد و آفتاب و آب و غذا داشته و بوسه و نوازش و حرف و بوسه.. گریه کردم.. تا آخرین قطره‌ی سیاه آرایش چشمم گریه کردم.

- " وقتی گریه می‌کنی از خودم بدم میاد."
- " از خوشحالیه. "
- " نیست. "
- " ... "
- " دیگه بهت دست نمی‌زنم. "

گریه کردم. اول خاکستری شد و کم کم، بی رنگ. مثل روز جشن. که یک‌بار تمام آرایش را تکرار کردند و مهمان‌ها دو ساعت منتظر ماندند. مادرش می‌گفت بدشگون است. مرد پرسید:

- " انگشتر مروارید برای نامزدی؟"

و آن لحظه اطمینان داشتم چشم‌های گردشده اش تا ابد همان‌طور خواهدماند. ناخنش را فشار داد کف دستم. بلند بود. زخم شد. عمیق بود. خندیدم و خواستم. او هم می‌خواست. همان قدر که من. همان قدر که گریه‌ی شب آخر. جلوی چراغ های روشن ماشین.. که پدر آمد. پدر با چشم‌های خشک و چهره‌ی سرد و جدی آمد. پرسیدم:

- " رفت؟ "

سری تکان داد و رفت داخل خانه. فکر کردم که حتی گریه‌ام را هم ندید. دستیار، صندلی را صاف می‌کند.

- " تمام شد. "

لیوان یکبار مصرف تا نیمه آب شده. آب را در دهانم می‌گردانم و خونابه و آب زرد را در سینک تف می‌کنم. آنقدر بالا آورده‌بودم که فقط مایع صفرا مانده‌بود و زردآب. گلویم می‌سوخت و دهانم تلخ بود. به در ضربه زد:

- " خوبی؟ "
- " خوبم. "

نبودم. لب‌هایم کبود شده‌بودند و دست‌هایم می‌لرزیدند. با اطمینان گفت:

- " زیاد خوردی. "
- " زیاد خوردم. "

زیاد خورده بودم. سه تا دستمال‌کاغذی بر می‌دارم و دور دهانم را پاک می‌کنم. دستمال‌کاغذی‌های گلوله شده را از روی زمین برداشتم و بو کردم. زد زیر دلم. دویدم سمت حمام. بالا می‌آورم.

- " حالتون خوبه؟ "
- " خوبم. "

نیستم.

- " حواست نیست؟؟ "

خودم را از روی سینه‌اش بالا کشیدم. گونه‌ام را رساندم به چانه‌اش. زبر بود. حواسم نبود. داشت چه می‌گفت؟ دستم را روی گونه‌ام فشار می‌دهم. بی‌حواس، رسیده‌ام جلوی میز منشی.

- " قابل نداره. مهمون ما باشین، عزیزم. "

سرم را تکان می‌دهم و لبخند مریض و بی‌حسی می‌زنم. دکتر منشی را صدا می‌زند. کارت عابر بانک را به سختی از یکی از شکاف‌های تنگ کیف پول بیرون می‌کشم. ناخنم گیر می‌کند به لبه‌ی شکاف چرمی و از نیمه می‌شکند. چیزی از زیر سیبک گلویم تا انتهایی ترین نقطه‌ی حفره‌ی شکمم سقوط می‌کند. از درد هوا را از بینی تو می‌کشم. نفسم می‌گیرد. از لایه‌ی ترکِ میانِ شکاف، قرمزی کمرنگی داغ می‌شود به سطح ناخن. سرم را گرفت زیر شیر آب سرد و گفت:

- " باید بالا بیاری وگرنه باید بریم بیمارستان."
- " نمی‌تونم."

موهایم را کشید به سمت خودش. خودم را در آینه دیدم؛ رنگ پریده. غریبه. با چشم‌های متورم، قرمز و لب‌های کبود. سرم سنگین است. زبانم را روی لثه‌ام می‌کشم. بی‌حس است. پدر برگشت داخل حیاط. چشم‌هایش خیس بودند و در تاریکی برق می‌زدند. کنارم نشست. سکوت کردیم. سردم بود. ذهن من خالی و او دنبال کلمه بود. نمی‌توانست گرمم کند. از من سردتر بود. باید فکر می‌کردم چه کار کنم. بعد از گریه چه‌کار کنم. بعد از خشک شدن چشم‌هایم باید چه‌کار کنم. ولی ذهنم خالی بود. مثل یک خط صاف ممتد؛ بو..ق.. باید می‌رفتم فرودگاه برای خداحافظی. برای یک پایان خوش هالیوودی. یا برای بوسه‌ی آخر. یا برای آنکه دیر برسم و هواپیما پریده باشد. پدر آهی بکشد و من با ناامیدی تکیه بدهم به یک ستون و او ایستاده باشد پشت یک ستون؛ منتظر. با چمدانش جلو بیاید و من.. سرم را بالا گرفتم. پرسیدم:

- " چی گفت؟ "
- " مراقبت باشم. "
- " بر می‌گرده؟"

زل زد به نوک کفش‌هایش:

- " نه"

از کدام پنجره

سپیده ابرآویز

پنجره ی آشپزخانه باز می شود به یک کوچه بن بست. بچه های این کوچه نه خواب دارند، نه خوراک. نه مریض می شوند و نه مدرسه می روند. از صبح تا شب بازی می کنند. دعوا می کنند. دوچرخه سوار می شوند و به نعره ی همسایه ها که داد می زنند:

-ننه بابا ندارین شماها؟!

می خندند. مثل بچه های کوچه ی مرجان. مثل الکس و پیمان و علی ریزه.

صبح ها روزنامه می خرم. به فکر خانه ای هستم. با پنجره یا بی پنجره. با کوچه یا بی کوچه.

کنار گاز می ایستم. گاهی املتی درست می کنم؛ گاهی اسپاگتی با مایه آماده. خیلی وقت است که آشپزی نمی کنم. مهمان که بیاید هم کبابی آقا مصطفی هست هم رستوران پارک. امیر غذایش را بیرون می خورد. وسط جلسه های کاری. شاید هم برود خانه ی مهشید.

امیر می گوید: تو دیوونه ای. مهشید دیگه کدوم خریه.

کنار گاز می ایستم. دعوای راژان و پارسا را تماشا می کنم. مثل آن روزها. دختر خانه بودم. آشپزی نمی کردم. کنار گاز می ایستادم. دعوای الکس و پیمان را نگاه می کردم. رفتن و آمدن های مهرداد را.

از پشت پنجره ای با نرده های پر شده از پیچک. از آشپزخانه ی کوچکی که پر شده بود از صدای روغن داغ، بوی کتلت، از عطر نان سنگگ. از تکان گلهای خوشحال لباس مادر، با وزش آرام باد.

به عشوه های آیلین و مبینا می خندم . به روسری های افتاده روی شانه . به موهای خرمایی بلند.

از پشت پنجره ی کوچه مرجان به مهرداد می خندم. با عشوه. فریبا هم می خندد. نسرین هم می خندد. مهرداد مرا دوست دارد. روسری افتاده روی شانه ام را. موهای بلند خرمایی ام را.

رو به روی امیر می ایستم. موهایم را شرابی کرده ام. کش سرم را باز می کنم. می گویم:

-خوب شد؟

سرش را از روی کامپیوتر بلند می کند. نگاهی به من می اندازد. می پرسد:

-چی خوب شد؟

مهرداد حوصله ی عشوه های فریبا و نسرین را ندارد. از مدرسه که بر می گردم لای در را باز می گذارم. این قرار هر روز ماست. مهرداد می آید در پاگرد پله نیم ساعتی حرف می زنیم. همسایه ها که بیایند مهرداد قایم می شود. همسایه ها می فهمند. شاید هم نمی فهمند. نمی دانم.

اسم تمام بچه های کوچه بن بست را بلدم. از بس که کنار گاز ایستاده ام. آشپزی نکرده ام. اسم مرد وانتی را نمی دانم. نمی خواهم بدانم. مرد داد می زند:

-لوازم منزل خریداریم.

نگاهش نمی کنم. مرد مرا نگاه می کند. می دانم. از پشت پنجره کنار می آیم. مرد هنوز نگاهم می کند.

به امیر گفتم:

-همه جای این مبل ها سوخته با سیگار. بگیم این یارو بیاد ببره؟

امیر متکایش را پرت کرد جلوی تلویزیون. ولو شد روی زمین. نگاهی به مبل ها انداخت و گفت:

-سوخته؟ من که اونجا سیگار نمی کشم.

امیر که بر می گردد، همان جا جلوی تلویزیون دراز می کشد. متکای زرشکی را که مادرش درست کرده، زیر سرش می گذارد. کانال ها را بالا پایین می کند. غر می زند:

- یه برنامه به درد بخور نداره هیچ جای دنیا.

دنیا را گفته یا نگفته خُرخُرش بلند می شود. خیلی وقت

است در خانه ما، بیشترین صدای حرف از پشت پنجره می آید. از بچه های کوچه بن بست. من حرف هایم را با تلفن می زنم. امیر با کامپیوتر. شاید هم با مهشید.
امیر بوی مهشید می دهد. نگاهش پر از مهشید است. من را نگاه نمی کند.
از پنجره ی کوچه مرجان انتظار آمدن مهرداد را می کشم. در خانه روبه رویی باز می شود. مهرداد بیرون می آید. از پسری که یخدان خالدار ابری دارد بستنی نارنجی یخی می خرد. در پاگرد پله با هم می خوریم. فریبا و نسرین را مسخره می کنیم. به پسر آقا موسی بقال محل می خندیم.

بچه گربه ها را ناز می کنیم.

به خانه ای فکر می کنم که کوچه اش پر از بچه گربه باشد. پر از گربه های مادر که برایشان در کاسه های پلاستیکی شیر بگذارم. با اسم های بیخودی صدایشان کنم.
کوچه بن بست گربه ندارد. گربه هایش از دست بچه ها فرار می کنند. یک گربه لاغر بی دم هست که توی کوچه نمی آید. اسمش را گذاشته ام پیشی خره. صدایش می زنم .. سرکوچه منتظر می شود تا برایش غذا ببرم.
امیر که سرش به مهشید گرم است. بچه که نمی خواهیم.

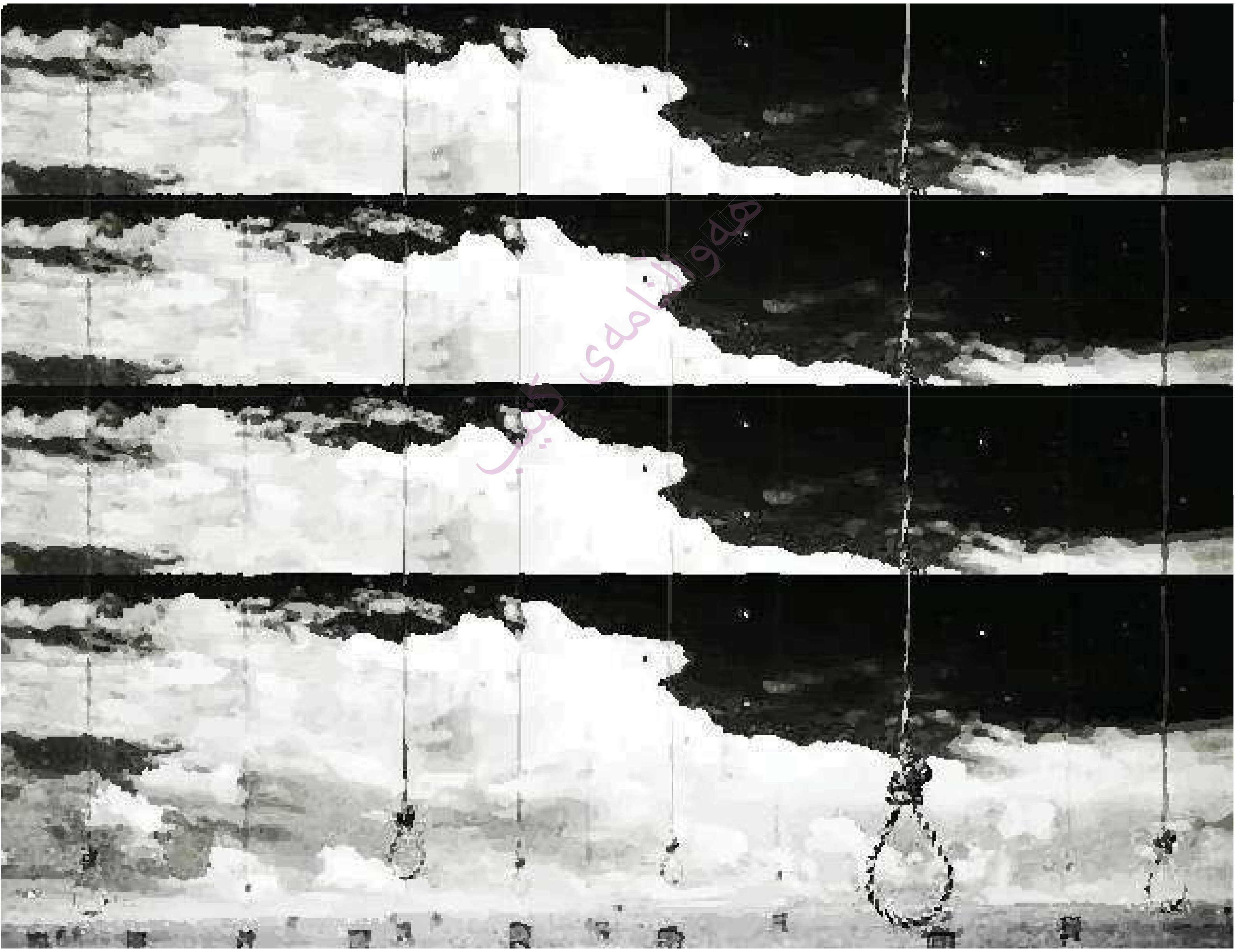

من هم دلم را به گربه ها خوش کنم. بد نیست.
در روزنامه خانه ای پیدا کردم. خانه ای پشت به آفتاب. پنجره هایش باز می شد به حیاط خلوت. به دریچه های کوچک مستراح ها و حمام ها. پنجره می خواهم چه کار. می نشینم در هال. کتاب می خوانم. شاید هم چیزی بنویسم.
مهرداد می گفت:
-این شعرها را خودت می گی؟!
از دانشگاه که می آمدم می رفتیم بستنی خوش مرام. رو بروی تاتر شهر. بستنی نانی می خریدیم. می گفتم:
بگو برای من خامه زیاد بذاره.
بستنی به دست می نشستیم روی نیمکت های دور تاتر شهر. مهرداد شعر می خواند، گاهی از خودش. گاهی شعرهایی می خواند راجع به پرواز. راجع به سفر. با دستمال کاغذی بستنی را از گوشه لبش پا ک می کردم. می گفتم:
- همه ش به فکر رفتنی! کجا انشا ا...؟
مهشید را ندیده بودم. شنیده بودم قد بلند بوده و لاغر. با موهای فرفری مشکی.
تازه که عروسی کرده بودیم امیر می گفت:
-موهاتو مشکی کن. فر بزن. فکر کنم خیلی بهت بیاد.
-دختری در کوچه بن بست هست که اسمش را نمی دانم. موهایش فرفری و مشکی است. هر وقت می آید از کنار گاز می آیم کنار.
نمی دانم امیر مهشید را از کدام پنجره تماشا می کرده. رفتن ها و آمدن هایش را. شنیده بودم که مهشید و امیر با هم ماجراها داشتند.
پرسیدم: ماجراها؟!
کسی جوابم را نداد. چیزی برایم تعریف نکرد. ماجرایشان حتماً از یک کوچه شروع شده بود. از یک همسایه رو برو. از یک پنجره.
می توانستم در خانه جدید، ساعت ها به مهرداد فکر کنم.
می توانستم امیر را بگذارم برای مهشید.. به امیر گفتم:
-از اولش هم اشتباه کردم؛ من آدم تو نبودم.
تکیه دادم به مبل، انگشتم را کشیدم روی گردی سوراخ شده. امیر فندکش را روشن کرد. خاموش کرد. روشن کرد. خاموش کرد. بی آنکه سرش را از کامپیوتر بلند کند. گفت:
-آره منم همینطور.
نشستم رو برویش. دکمه را زدم. کامپیوتر خاموش شد.. گفتم:
-دیدی دیوونه نیستم؟ دیدی تو هم منو نمی خواستی.
صدای بچه ها در کوچه بن بست می پیچد. صدای بوق ممتد ماشین همسایه ی چاق. صدای جیرجیر کنتور گاز خانه بغلی.. صدای مرد وانتی. صدای تق تق دگمه های کامپیوتر امیر. صدای بلند شدن هواپیما را شنیدم.

از فرودگاه آمدم بیرون. تا خانه گریه کردم. مهرداد گفته بود:
-پشت سر مسافر گریه شگون نداره.
الکس و پیمان همان جا، در کوچه مرجان، با مهرداد خداحافظی کردند. علی ریزه آمد فرودگاه. گفت:
- مهرداد خیلی با معرفته، مطمئن باش پاش برسه کار تو را هم درست می کنه.
کنار گاز ایستادم. پنجره را باز کردم. لایه برف نازکی از لبه ی پنجره فرو ریخت. نگاه کردم به کامیونی که آخرین اسباب های خانه مهرداد را می برد. کامیونی هم آمد تا اسباب های خانه فریبا را خالی کند. فریبا از صدای بمباران و آژیر مریض شده بود. نمی توانست در تهران بماند.
نسرین گفت:
-همه ش به خاطر جنگه. نگاه کن تو یه روز دو تا از همسایه ها رفتن.

کنار گاز ایستاده ام. آیلین از پارسا و راژان عکس دست به گردن می گیرد. مبینا پشت سر آنها شاخ می گذارد. آیلین می خندد. مثل خنده نسرین. مثل خنده فریبا. تمام غذایی را که ظهر خریدم می ریزم در ظرف غذای پیشی خره به خانه جدید فکر می کنم. به اینکه پرده لازم دارد یا نه.
امیر متکایش را از وسط اتاق بر می دارد. می نشیند روی مبل. نگاهم می کند. می گوید:
-یه چیزی هست که باید بهت بگم.
مبینا و آیلین و پارسا و راژان را می گذارم در کوچه بن بست.
کنار امیر می نشینم. نگاهش می کنم. می گوید:
-مهشید همون موقع ها رفت. همون سالهای جنگ. من خیلی دوستش داشتم، اما رفت.
دستم را می کنم در سوراخ سوخته مبل. خیلی وقت بود دستهای امیر را ندیده بودم. دستش را می کشد کنار. می گویم:
-تو هنوزم دوستش داری. همیشه داشتی. مگه نه؟
سیگارش را بر می دارد. کنار گاز می ایستد. سیگار را روشن می کند. از پنجره بیرون را تماشا می کند. روی مبل ولو می شوم. به خانه پشت به آفتاب فکر می کنم. به پنجره هایی که باز می شود رو به حیاط خلوت. به دریچه های کوچک مستراح ها و حمام ها.
به پنجره هایی فکر می کنم که نه به کوچه بن بست باز می شوند، نه به کوچه مرجان. فکر می کنم از کدام پنجره گربه ها را صدا بزنم.

طفل معصوم

مائده مرتضوی

هر چی فکر می کردم یادم نمی اومد امروز صبح، تنم بوی چی گرفته بود؟ هنوز هم دستم مشته. موقع لباس پوشیدن هم بازش نکردم. می ترسم نگاهش کنم. می ترسم پاک شده باشه. امروز صبح که در اتاق رو باز کردم، مامانم هنوز خواب بود. ملافه رو هم کشیده بود روی سرش. رفتم زیر ملافه و کنارش دراز کشیدم. خوابِ خواب بود. دست کشیدم به صورتش. مثل خودش وقتی صبح ها می خواست بیدارم کنه. خیلی خسته بود حتما. به قول خودش از مهمون بازی. این چند روزه خیلی خوش گذشته بود. همه اش مهمون داشتیم. عمه ها، عموها و خاله جان پری.

در اتاق که باز شد، شکمم رو دادم تو. تا از پشت مامان معلوم نشم. مامان قشنگ بود با دایی محسن. نشستند کنار پنجره و دایی زد زیر گریه. صدای سارا و امیر علی رو از توی حیاط شنیدم که منو صدا میکردن. دعا کردم کاش دایی و مامان قشنگ نفهمن که من دیگه تو حیاط نیستم. هنوز خوابم میومد. خیلی روز بود که پیش مامانم نخوابیده بودم. دایی محسن که گریه اش بلندتر شد، مامان قشنگ پشتش رو مالید و چیزهایی یواش یواش گفت که من نشنیدم. این هفته خیلی گریه کرده بود. مامانم می گفت از سربازی می ترسه و دلش برای نجیبه، نامزدش تنگ می شه. مامان قشنگ سرش رو یه کم کج کرد طرف ما، بعد خودش هم انگار بغض کرد و به دایی محسن گفت که پنکه رو روشن کنه.

دایی سرش رو از روی پاهای مامان قشنگ بلند کرد و روشو کرد اینطرفی. اینطوری که آدم بتونه همه رو ببینه ولی کسی نتونه آدم رو ببینه، خیلی کیف داره ها. تا حالا از این بازیها نکرده بودم. دایی گفت:

هوا سرده . تا نیم ساعت دیگه ام ماشین میرسه. نمی خواد.

مامان قشنگ یه نفس بلند کشید و گفت:

اتاق بوی میت گرفته. پاشو.

آهان! حالا یادم اومد. تن منم همین بو رو میداد. یه ساعت پیش که مامان قشنگ منو به زور برد حموم، همینو می گفت. دیروز خاله جان پری من و سارا رو برده بود حموم و تمیز بودم. ولی مامان قشنگ می گفت بوی میت گرفتی باید بشورمت.

دایی سر پنکه رو چرخوند طرف ما و روشنش کرد. مامانم می گفت دایی چون ته تغاریه خیلی لوسه و زود گریه اش می گیره. ته تغاری یعنی بچه کوچیکه. مامان قشنگ هم گریه اش گرفته بود. آخه دایی رو خیلی دوس داشت و وقتی دایی میرفت سربازی حتماً کلی دلش تنگ میشد. مثل خودم که وقتی عمه ام منو خیلی روز برد خونه شون، دلم برای مامانم تنگ شده بود. خیلی روز. روی همه ی انگشت های دست و پام علامت زدم . تازه روی انگشتهای یکی از دستهام دوبار علامت زدم تا دوباره برگشتم خونه خودمون. پونه خیلی مهربون بود اما صبح تا عصر که میرفت مدرسه خیلی حوصله ام سر میرفت. وقتی نبود منم با کیف و دفتر نقاشیم مدرسه بازی می کردم. مامانم می گفت دوسال دیگه میرم مدرسه. ولی دو ماه پیش دایی ما رو برد شهر و مامان برام کیف و چند تا دفتر با یه بسته ماژیک خرید از همونایی که امیر علی داشت و بهم نمی داد. مامان قشنگ دست کشید به کیف صورتی ام که افتاده بود گوشه اتاق و گفت: حالا من با این طفل معصوم چیکار کنم؟

طفل معصوم، پسر همسایه مون بود. از وقتی باباش مرده بود بهش می گفتن طفل معصوم. مُرده، یعنی کسی که دیگه برنمی گرده. مامانم گفته. کاش "کله" رو هم با خودم آورده بودم اینجا پیش خودمون. حتما الان سارا برش داشته. کله عروسکمه. قبل از اینکه امیرعلی موهاشو از ته با قیچی بچینه اسمش موطلایی بود. خود بدجنسش هم اسمشو گذاشت کله! خیلی مواظب کله بودم دلم نمی خواست فکر کنه چون حالا دیگه مو نداره و زشت شده دوستش ندارم. هنوزم قد عروسکهای دیگه ام بغلش می کردم و یه بار با خودکار قرمز دایی برایش ماتیک زدم. مامان یه کم به کله حسودی می کرد. اینو وقتی از خونه عمه برگشتم فهمیدم. همیشه وقتی کله رو بغل می کردم یه جوری نیگام می کرد. وقتی دیدم خودشو شکل کله کرده، به قول خودش به روی خودم نیاوردم! یه روز با مداد خودش مثل کله صورتش رو نقاشی کردم. برای مامانم ابرو کشیدم و روی لبهاش که یه کم سفید شده بود ماتیک زدم. همون قرمزه رو. صورتم را یه وری کردم وماما‌ن رو نگاه کردم. دست کشیدم به ابروهاش. انگشتم قهوه ای کمرنگ شد.

مامان قشنگ هنوز داشت با دایی حرف میزد:
الان که سنی نداره.. می ترسم طفل معصوم هیچی از مادرش یادش نمونه.
دایی از پنجره حیاط را نگاه کرد و گفت:
الان کجاس؟ وقتی ماشین اومد نوبهار رو ببره، بهش چی بگیم؟
مامان قشنگ با یک دست محکم زد روی رانش و با گریه گفت:
بچه م عمرش هم مثل اسمش بود...
من خیلی طفل معصوم رو دوست داشتم. پسر خوبی بود. چند تا نقاشی خیلی قشنگ برام کشیده بود. ولی بابام خیلی دوستش نداشت و هر وقت ما دو تا رو با هم میدید دعواش می کرد. بینی ام می خارید . یخ کرده بودم. عطسه کردم. مامان قشنگ محکم زد به صورتش و گفت:
یا حسین!
دایی دوید اینطرف و ملافه رو از رومون کشید. از در اتاق فرار کردم توی راه پله و آمدم پایین. توی حیاط بابام دم دربود. منو که دید سرشو تکون داد و خاله ام رو صدا کرد. طفل معصوم و مامانش هم توی حیاط بودند. دو تا مرد با یه تخت دراز از در حیاط اومدن تو و رفتن طبقه بالا. همونجایی که مامان خوابیده بود. وقتی خاله ام دستم رو کشید و برد توی آشپزخونه، دیدم که مامان رو گذاشتن روی همون تخت دراز و دارن می برنش پایین. رومیزی ترمه که می گفت مال عروسیش بوده رو هم انداخته بودند رویش.
خاله از توی یخچال نان وپنیر درآورد و زیر گاز رو روشن کرد. فکر کنم همه صبحانه خورده بودند جز من. پنیر رو مالید روی کره و نون لواش رو لوله کرد و داد دستم. آن بیرون خیلی سرو صدا بود. همه بلند بلند چیزهایی می گفتن. از همونها که مامان قشنگ آخر نمازش می خونه.
از خاله پرسیدم:
مامانو کجا بردن؟
بردن به دور دِه بگردوننش... آبجیم بس که تو خونه موند پوسید. راست می گفت. خود مامانم هم خیلی دلش گردش می خواست. دلش میخواست بره امامزاده.
از خاله پرسیدم:
امامزاده ام می برنش؟
خاله دستمال کاغذی رو کشید طرفش و سرشو تکون داد یعنی که آره!
صداهای بیرون یواش تر که شد، خاله در رو باز کرد و رفت بیرون. منم دنبالش. به جز من و سارا و امیر علی و خاله هیچ کس خونه نمونده بود. حتی طفل معصوم هم رفته بود خونه شون.شایدم رفته بود دنبال باباش بگرده. شایدم باباش، گم شده بود که برنمی گشت.
هنوز خوابم میومد. رفتم بالا و دراز کشیدم روی تخت مامان. نفهمیدم چقدر خوابیدم. هوا تاریک شده بود و خونه دوباره شلوغ شده بود. از پایین صداهایی می آمد مثل همان چیزهایی که عمو سید پشت بلند گو امامزاده می گفت. همه که رفتند خونه هاشون، مامان قشنگ منو برد حموم. گفتم:
پس مامانم کو؟
گفت: امامزاده اس.
خیالم راحت شد که مامانم نمی میره. امامزاده رو همه بلد بودن کسی اونجا گم نمی شد که!
توی حموم دستم رو که کشیده بودم به ابروهای مامان، پشتم قایم کرده بودم. مامان قشنگ هم حواسش نبود که یه دستم رو لیف نزده. زیر دوش دستم رو مشت کردم تا خط قهوه ای روش پاک نشه. می خواستم وقتی مامان برگشت نشونش بدم.
دستم هنوز مشته. می ترسم بازش کنم. ولی تنم دیگه بوی چیز نمی ده... بوی میت. از عطر مامان که روی میزشه یه عالمه زدم به خودم. نشسته ام پشت پنجره، همونجایی که صبح مامان قشنگ و دایی محسن نشسته بودن. در حیاط که باز بشه و مامان بیاد تو. راحت می بینمش. خیالم راحته، هر کی امامزاده رفته برگشته. اگرم امشب نیاد، فردا صبح میرم پیش طفل معصوم تا دوتایی بریم دنبالش.

رستگاری

حسین شکربیگی

در آن وانفسا فکر نمی کردم حتی بخواهد به من نگاهی بیندازد. البته این بی اعتنایی برای من غیر منتظره نبود ،همه آنها من را حتی هیچ هم به حساب نمی آوردند . بارها در آینه نگاه کرده ام تا ببینم این ببویی که هیچ کس تحویلش نمی گیرد چه شکلی است ؟ همیشه هم در آینه تنها آدم بی نوایی را می دیدم که آزارش به مورچه ای که نمی رسد هیچ ، حتی مذبوحانه می خواهد گرهی از گره های فرو بسته ی دنیا را نیز باز کند .اگرچه برای این چهره ، این کار کمی جاه طلبی به حساب می آمد ولی خب می آیی گرهی باز کنی گرهی به گره های خودت اضافه می شود ... کار دنیاست دیگر .

می ترسیدم بگویم "هی" و او با کله فرود بیاید بر آسفالت تا ته دنیا سفت و سیاه کله ی سحر . کاملا مصمم به نظر می رسید ؛ ولی به هر حال من آنجا بودم و باید هرطوری که بود کاری می کردم .گیرم نه او و نه هیچ کس دیگری از من نخواسته بود که بیایم اینجا و به این بابا کمک کنم. راستش دیگر خیلی وقت بود از من نا امید شده بودند و بهم زنگ نمی زدند. بعد از آن چند خرابکاری و آن گندی که بالا آورده بودم اعتمادشان از من به کلی سلب شده بود. ولی به هر حال من آنجا بودم و باید یک بار دیگر شانسم را امتحان می کردم. شاید هم واقعا قصد دیگری داشت و مثل من بی خوابی به سرش زده و آمده هوایی بخورد . اما موقعیتی چنین لرزان برای هوا خوری کمی دور از ذهن می نمود . من بودم و او؛ با آن موهای بلند و لخت که نسیم تکانش می داد و می ریختشان روی صورتش. این البته کمی دلسردم می کرد ولی لااقل خودم را می توانستم که راضی کنم. هر چند آمادگی اش را نداشتم اما برای تماشای طلوع خیره کننده ی خورشید آمده بودم و حالا به این بابا بر خورده بودم . نمی توانستم به طلوع خیره کننده و زیبای خورشید خیره شوم ـ چیزی که فکر می کردم بزرگترین کشف زندگی ام است ـ ولی خب من مثل گنجشکی با دیدن این صحنه ها هیجان زده می شوم و ..... لعنت

گفتم: من هر صبح میام طلوع خورشید رو تماشا می کنم کار همیشمه

گفت : اوهوم !از اینجا طلوع خورشید تماشایی تره بهت تبریک میگم

گفتم : نمی مونی با هم طلوع خورشید رو تماشا کنیم؟ من امروز زودتر رسیدم

گفت: شاید

این حرفش کمی به من روحیه داد. نسیم خنکی می وزید و خواب و رخوت را از تن آدم می شست .گفتم : چرا این ساعتو انتخاب کردی ؟

گفت : همیشه از سکوت خوشم میومده فکر نمی کردم کسی مزاحمم بشه

گفتم : خب حضور من شاید از خوش شانسیه تو باشه

پوزخندی زد که کاملا از خود ناامیدم کرد . انتظارش را داشتم .

گفتم : بمون طلوع خورشید رو با هم ببینیم مطمئنم پشیمون نمی شی

و بعد انگار که حرف ابلهانه ای زده باشم سکوت کردم

گفت :کار همیشه ته؟

فکر کنم نمی خواست این بار هم گند بزنم و شکست بخورم . داشت شانس دیگری به من می داد من هم حرفش را روی هوا قاپیدم و مثل طناب نجات بهش چسبیدم و گفتم :آره راستش من ساعت چهار به بعد دیگه نمی تونم تو تختم غلت بخورم میدونی سر شب مثه سنگ می افتم و نمی خوابم که؛ می میرم. ولی همین که ساعت چهار میشه خواب از سرم می پره و دیگه نمی تونم تو بسترم باشم .می دونی نفسم می گیره ؛ میشه گفت از تختم فرار می کنم.

آرام و مهربان به حرفهام گوش می کرد. نگاهش ببوی تو

آینه را به یادم می آورد. قصد بدی نداشت حتی حس کردم دارد جوری از من حمایت می کند .انگار من روی لبه ی این آسمانخراش بودم و هر لحظه ممکن بود خودم را پرت کنم پایین. برای همین خودم را جمع و جور کردم و گفتم : هرکسی یه دلیلی داره مطمئنم تو هم یه دلیل محکم واسه خودت داری .

در آن لحظه حالم جوری بود که اگر دلیل احمقانه ای مثل شکست عشقی و یا یه همچین چیزی می آورد قسم می خورم با دست خودم پرتش می کردم پایین

گفت چند سالته ؟

ناگزیر گفتم: دارم چهل رو رد می کنم نگاهی به صورتم کرد و گفت :خوب موندی

گفتم : نگفتی چرا ؟

باز هم آن حس لعنتی شکست سراغم آمد حس می کردم دارد سر به سرم می گذارد .راستش بعد از شکستهایی که خورده بودم اعتماد به نفسم را به کلی از دست داده بودم. اولین موردی که داشتم و سریع خودم را رساندم یک زن بیوه بود شوهرش به خوابش آمده بود و گفته بود بیا روی آسمانخراش دهم و از آن بالا خودت را پرت کن پایین من اون پایین هستم و تو درست میای تو بغل من. زنه هم از بس شوهرش رادوست داشت؛ واو به واو حرف شوهر مرده ی کله خراب اش را اجرا می کرد. ولی به گمانم لحظه ی آخر دچار تردید شده بود. برای همین دیده بودندش و به من اطلاع داده شد که بروم و اورا نجات بدهم. حدود ساعت ده صبح بود زن به حرفهام گوش داد و فهمید خوابی که دیده چیزی نیست که آدم بتواند بهش اعتماد کند و او باید این فکر ابلهانه را از سر بیرون کند و آن پایین هم جز آسفالت سفت و بی رحم چیز دیگری انتظارش را نمی کشد. بهش گفتم: حتی اگر شوهرت آن پایین باشد و بغلش را گشوده باشد با این سرعت و وزن بالایی که داری مطمئنا جفتتان تلف خواهید شد . آخر سر قبول کرد. این مکالمه بین من و زن ۲۰ دقیقه بیشتر طول نکشید و من او را نجات داده بودم اما بدبختی اینجا بود که وقتی خواستم دستش را بگیرم و از لب این بام بلند مرتبه پایینش بیاورم پایش پیچ خورد و متاسفانه پرت شد پایین و من فقط توانستم آرزو کنم که در بغل شوهر مرحومش فرود آمده باشد. البته آن روزها تب خودکشی همه شهر را فرا گرفته بود. سازمان آتش نشانی و امور کفن و دفن حسابی کارشان در آمده بود. رادیو و تلویزیون خودشان را می کشتند که به مردم حالی کنند که خودکشی راه حل مسائل نیست ولی مگر گوش کسی بدهکار بود. روانکاوان، روانپزشکها و کارشناسان امور اجتماعی هم راه به جایی نمی بردند. هر کس راه حلی ارائه می کرد ولی دو دقیقه بعد با شکست رو به رو می شد . مدتی ورود به طبقات فوقانی آسمانخراش ها ممنوع شد ولی نمی دانم چطور به آن بالا راه پیدا می کردند و بعد با کله بر می گشتند پایین. کسی خودش را زیر قطار نمی انداخت یا توی آب یا اینکه مثلا خودش را حلق آویز کند. آن روزها ما به این پدیده می گفتیم " تب آسمانخراش مرگی " یا یه همچین چیزی. شهردار گفت : بیایید آسمانخراشهارا یا کوتاه کنیم یا از بین ببریم ولی این کار بودجه ی سرسام آوری طلب می کرد و اصلا چاره ساز نبود و فی المثل اگر هم عملی بود از کجا معلوم بعد " تب قطار مرگی یا تب دریا مرگی " یا تب هر کوفت و زهرمار مرگی دیگری پیدا نشود؟. این بود که این راه حل هم با شکست قاطع و مایوس کننده ای مواجه شد

مرد گفت : من آدم موفقی نیستم

این حرفش باعث شد که لااقل من پرتش نکنم پایین و پخش نشود روی آسفالت تشنه ی خون. راستش با مرد همذات پنداری خاصی می کردم او هم بخت بر گشته ای مثل من بود. فقط فرق من و او این بود که من جای امنتری از بام آسمانخراش بودم و او بیش از حد به لبه ی بام نزدیک شده بود. جوری که هر آن احتمال داشت پرت شود پایین . حس کردم می توانم اورا منصرف کنم این نقطه ی مشترک ،کم چیزی نبود باید جربزه و

نبوغ خودم را نشان می دادم دیگر چیزی به بر آمدن خورشید نمانده بود گفتم :خب راستش من هم مثل توام
گفت : پس چرا اونجا وایسادی بیا پیش من بعد از اینکه طلوع خورشیدرو تماشا کردیم باهم می پریم
لبخندی زورکی زدم و گفتم : این راهش نیست
این جمله را هزار بار دیگر هم گفته بودم و همکاران من هم هزاران بار گفته بودند دیگر کمترین خاصیت و تاثیری نداشت .گوش مردم از این مزخرفات پر بود برای همین دنبال جمله ی بهتری گشتم
گفتم: میشه راههای دیگه ای رو امتحان کرد
البته این جمله زیاد با جمله ی اولی فرقی نداشت ولی از آن خیلی بهتر بود آن هم با آن زمان کمی که من در اختیار داشتم
گفت : می دونی سرت همیشه پایینه. شب وقتی می خوابی به خودت می گی که فردا یه روز دیگه ست ، فردا ممکنه یه اتفاقی بیفته ولی فردا مثه امروز تو باز گند می زنی و دست از پا درازتر بر می گردی خونه، می فهمی که؟
کاملا می فهمیدم . یاد دومین شکستم افتادم. که روی همین بام بود مردی می خواست خودش را بکشد. تمام شهر دور آسمانخراش جمع شده بودند من نفس نفس زنان و عرق ریزان خودم را به بام آسمانخراش رساندم مردک داشت فریاد می زد و به زمین و زمان بد و بیراه می گفت و مدام فریاد می زد این دکتر ... ... کجاست؟
حرفهایی از دهنش بیرون می آمد که باعث شرمساری بود مردم گردنشان را کج کرده بودند و داشتند بام را نگاه می کردند و مردی را که هر لحظه ممکن بود روی سرشان آوار شود و گردن پنج شش نفرشان را بشکند. کسانی آن پایین اورا تشویق می کردند خودش را بیندازد پایین. آنها فریاد می زدند : خودتو بنداز پایین تو قهرمانی تو قهرمان مایی. عکستو می زنیم روی سینه مون رو لباسامون. و از این چرندیات و او بی امان می پرسید : پس چی شد این دکتر .... ؟واقعا باعث شرمساری بود. لحظه ای ایستادم و مکث کردم تا نفسم سرجایش بیاید یکی بهش گفت: اینم دکتر
مردک به من گفت : اومدی ؟
من سرم راتکان دادم که بله
گفت : تو یه .... واقعاباعث شرمساری بود
بعد گفت: فقط می خواستم ببینمت و قبل از اینکه من دهانم را بازکنم و چیزی بگویم از آن بالا خودش را پرت کرد پایین. روز بعد عکسش روی سینه و لباس این مردم دیوانه بود . شده بود اسطوره و قهرمان فنا ناپذیر شهر . واقعا باعث شرمساری بود
مردی که مثل من ناموفق و شرمسار بود گفت : چه راهی هست؟
اینگونه به نظرم آمد که دارد دلداری ام می دهد و فرصت دیگری در اختیارم گذاشته
گفتم :راستش خودم هم الان چیزی به نظرم نمی رسه ولی خب از یه چیزی مطمئنم و اون اینه که اگه خودتو پرت کنی پایین تبدیل به یه آدم موفق نمی شی و فقط تبدیل میشی به یه توده گوشت له ولورده و داغون و زدم زیر خنده. یکی از آن خنده های هیستریک مخصوص خودم بود .او هم خندید و گفت : می دونم.
با چنان صلابتی گفت : می دونم که انگار آب پاکی ریخته باشند روی دستم. ولی من از رو نرفتم و ادامه دادم.
با خودم فکر کردم اگر آن زنیکه ی احمق پایش پیچ نمی خورد من الان با یک احمقی مثل این رودر رو نبودم . همین شکستها باعث شد که من .... واقعا باعث شرمساری بود . سعی کردم ابتکار عمل را در دست بگیرم فکم گرم شده بود. از طبع شاعرانه ای که داشتم کمک گرفتم و چیزهای می گفتم که خودم هم باورم نمی شد مال من باشند. چشم که باز کردم دیدم دارم از بدبختی های خودم می گویم جالب اینکه حتی داشتم می گفتم که راستش بارها به خودکشی فکر کرده ام ولی از آنجا که جراتش را نداشته ام هنوز که هنوزه به این اقدام دست نزده ام. به مرد گفتم که من روانکاو شکست خورده ای هستم و اگر او خودش را پرت کند پایین انگار مرا پرت کرده پایین و این قتل به حساب می آید و آدم شریفی مثل او مطمئنا این کار را نخواهد کرد.
حس می کردم دارم از حربه ی خوبی استفاده می کنم می دیدم که او با دقت و شفقت مرا نگاه می کند .مطمئن بودم او مرا نومید نمی کند. پس بیشتر از بدبختیم می گفتم و از طبع شاعرانه ام تا آنجا که می توانستم استفاده می کردم. خورشید داشت طلوع می کرد. دیگر داشتم آخرین زورم را می زدم به گریه افتاده بودم داشتم می گفتم : تو منو نمی کشی نه تو منو نمی کشی
اولین طلیعه های خورشید که بر صورت ما تابید گفت : بیا بیا با هم طلوعو تماشا کنیم این چیزا ارزششو نداره که این صحنه رو از دست بدیم و چنان عاشقانه به بر آمدن آفتاب نگاه می کرد که من مطمئن شدم که منصرف شده. خورشید هر لحظه بیشتر و بیشتر خودش را بر جهان می گستراند و او همچنان عاشقانه خورشید را تماشا می کرد
گفت : از حربه ی خوبی استفاده کردی
گفتم : خوشحالم واقعا با تو طلوعو تماشا کردن لذت بخشه
گفت : من هم لذت بردم
بعد خودش را پرت کرد پایین. قبل از اینکه بپرد پایین گفت : تو موفق شدی منو تا این لحظه نجات بدی
ولی ..... واقعا باعث شرمساری بود.

خیابان‌های سرم

شوکا حسینی

با ردیفِ موازی ماشین‌ها ماشین‌ها ماشین‌ها
وقتی که خط عابر را رعایت نمی‌کنم و یادم می‌رود
این خطوط فقط برای بهتر مردن است
قدم می‌زنند خیابان‌های زیادی در سرم
دست در دست شهرهای زیاد دیگری
شهرهای خوابم که اجساد تو را هر روز از لای خرابه‌هایش
بیرون می‌کشیدم
من معشوق اجساد زیادی بودم در این خرابه‌ها
اجساد زیادی عاشقم بودند در شهرهای زیادی که دست در
دست خیابان‌های زیاد دیگری در سرم قدم می‌زدند
تو هر روز نشانه می‌شدی در کنج یکی از دیوارهای این شهرها
من هر روز شهید
درست پا به پای تو
فرقی نمی‌کرد کنج دیواری در هرات
یا غزه
در خرمشهر
یا لاهور
یا در اندام پری‌وار دختری کوبانی
یا در حافظه‌ی شگفتِ پسری محتلم در بغداد
من بارها شهید شدم
شمارشم کنی   می‌بینی

قدم می‌زنند
خیابان‌های زیادی در سرم
با نیمکت‌های خاکستری
با درختان صنوبر شبیه دلم که کجاست؟
با بابایِ کوچکی در خاطرم
با عروسکِ غمگینی زیر پیراهنم در همراهی با بادی محزون
قدم می‌زنند خیابان‌های زیادی در سرم
عابرانی دست تکان می‌دهند با پیراهن‌های سفید از رخوتِ
آنچه در دوردست سوسو می‌زند؟
نه نمی‌زند
با سنگفرش‌هایی گاهی افتاده بر الواحِ گلیِ قدمگاه عابران
سطر بالا

من حتی از تو
یک بار بیشتر شهید شده‌ام
یک بار، تو پای دیواری در بیروت خوابت برد
ولی من شهید شده بودم

ای شبانه‌های خیابان‌های سرم
ای انسداد اندوه در گلوی شرقی
ای مویه‌ها برای پسران سینه‌ام با حنجره‌ی مادران زیاد
شروع کنید
شروع کنید
از ضجه‌های نامتناهی به زبان‌های بی‌شمار
از زخم‌های ملتهب روی استخوان بی‌مرزی
شروع کنید
راه بروید
راه بروید
راه بروید
معشوقِ من در تمام زبان‌ها گیر کرده‌است
در گلویِ تمام لهجه‌ها مهاجر شده‌است
معشوق من
ای خیابان‌های سرم
در میان ورق‌های بی‌شماری آبستن شده
در چهره‌های زیادی خمیازه کشیده ولی خوابش به چشم
ناله‌ها حرام افتاده
با فانوسی در دست چپ و گیسویی در دستِ راست
معشوقِ من سینه به سینه ایستاده است در راهی میان
بادها می‌وزند؟
در میان چراغ‌ها
خاموش می‌شوند؟
در میان باران‌ها
سبز می‌بارند؟
معشوق من افتاده‌ی هرجایی‌ای شده برای تبسم کوتاهی روی
ساحل اقیانوس آرام
ای شبانه‌های خیابان‌های سرم
دراز شوید روی گور استعاره‌ها
قرن چندم هجری معشوق من درد می‌کند
رگ سیاه اندام نحیفش درد می‌کند
شیون بلند نگاهش
اعتصاب‌های زیادی کرده‌است با پاهای آبله
معشوق من در خیابان‌های سرم
هر جمعه با خودش ائتلاف می‌کند برای یک مرگِ جمعی
کوتاه در من
نیمی از من در او کاشته می‌شود، نیم دیگرم پژمرده
در شنبه‌های ناپیوسته، اما

به سقوط‌های مکرری اعتراف کرده‌است
و در یک شنبه‌های خونین قندهار لبانش، اعتراضش را از
خیابان‌های سرم پیاده
معشوق من دختر دوازده ساله‌ایست در بکارت اندوه آوازی
لولی‌وش
معشوق من پسر اربابیست مانده در دو راهی پادشاهی یا
غارهای نگاره‌ای نخستین
معشوق من دشنام زیادیست در نامش در شناسنامه‌ی کهنه‌ی
جغرافیایش

خیابان‌های زیادی در سرم قدم می‌زنند
دستم را می‌برم لای خودخواهی‌هایم
تو را کنار خودم می‌نشانم
انگار که معشوقِ سال و ماهِ منی و از معشوق سال و ماه همه‌ی
آن دیگران تابانَ‌ترت می‌تابانم به خودم
انگار که رگ‌هایت رگ‌های سرخیست برای لبان من در
تابستان عقیق و ترمه‌ی اشتیاقم
انگار که خاطرات من با تو
یگانه بوده‌اند فقط
هی معشوق سال و ماه من
بَرَت می‌دارم از تمام جغرافیای خاورمیانه
از زیر برقعه‌های زنی افغان تا دشداشه‌ی عربی در حوالی خودم
و پناهت می‌دهم به آغوشم
به خیال سترگ بی‌مرز اندامم
آی معشوق سال و ماه من
تو را در یک نهایتی کوتاه و فشرده
تبعید می‌کنم به گوشه‌ی غریبی در ذهنم
این امنیت برای من اجباریست وقتی دستم به تو نمی‌رسد
و تو با زبان‌های زیادی به لهجه‌های غریبی شهید می‌شوی
ای معشوق سال و ماه من
من به صورت‌های زیادی خاکستر شدم
تو یادت نمانده
گاهی زیر گلویم تیغ خورد
گاهی در یک انتحارِ دسته جمعی روی تو متلاشی شدم
گاهی با گیسوان
و گاهی با نارهای سینه‌ام آتش‌زده شدم
تو یادت نمانده
ای معشوق شبانه‌هایِ خیابان‌های سرم
من گورهای دسته‌جمعیِ زیادی برای تو بودم
هی معشوق سال و ماه مَن
من گورهای دسته جمعی زیادی برای تو بودم
ای معشوق سال و ماه من

کرماشان

هەواڵنامەی کتێب

ڕەوتی نوێکردنەوە لە شێعر و ئەدەبی کرماشان و ئیلام دا/ جەمیل موورادی | ١٣٨
منالَی ئیمە لەیوا بؤ!/ عەلی حاتەمی | ١٣٩
شێعری کورت | ١٤٢
بایەم/ ئیحسان نەجەفی | ١٤٣
سۆرنگ ئێسەل/ ئەمین خەلیلی | ١٤٤
شوون پاێگ لە بان وەفر/ کەیوومەرس بەڵەدە | ١٤٥
وەڕگێڕان: کورتە چیرۆک/ عەتا میرەکی | ١٤٨

ڕەوتی نوێکردنەوە لە شیعر و ئەدەبی کرماشان و ئیلام دا

جەمیل مورادی

ڕەوتی نوێکردنەوە لە شێعر و ئەدەبی کرماشان و ئیلام دا، ئەگەر چی درەنگتر هاتە پانتای ئەدەبی نوێخوازانەی کوردیەوە و پێشتر لە ڕووی قاڵب و زیاتر لە باری ناوەڕۆکەوە ڕووی هێنایە گۆڕانکاری و تازەگەری، بەڵام بەمەیشەوە توانیویە لەم ساڵانەدا بە یارمەتی چەن قەڵەمی نوێ تا ڕادەیەک لە دواهەناسەکانی نەکەوێ و ئانتۆلۆژیا و بوونی خۆی لە بەستێنی کۆمەڵگای ئەدەبی سەردەمدا ئاپدەیت بکاتەوە.

بەڵام سەرەڕای ئەم هەوڵ و تەقالا نوێخوازانەیە، لە قەوارەی چاپ و بەرهەم هێنانی چەن دەقێک، بەداخەوە هێشتا نەیتوانیوە وەک ڕەوت و جەرەیانێکی سەیال و زاڵی ئەدەبی لە حاندی ئەدەبی کلاسیکدا سەقامگیر ببێ ڕەنگە ئەمەش بەش بە حاڵی خۆی، بێ بەش نەبووبێ لەو غەدرە مێژووییە و ئەو کەلێن و بۆشاییە نوێخوازانەیەی پاشخانی ئەدەبی ئەم دەڤەرە کە ئەگەر چی سەرچاوەکەی لە کرماشان و لە سەر دەستی شاعیرێک لە چەشنی (ئەبوولقاسم لاهووتی) ئەو گۆڕانکارییە ڕوو ئەدا بەڵام لە باری زمانیەوە مەیلەو ئەدەبی فارسی دا ئەشکێتەوە و دواتریش ئەم سونەتە لە لایەن شاعیران و نووسەرانی کوردی نووسی کرماشان ئەپارێزدرێ و تەنانەت زیاتریش پەرە ئەستێنێ!

لەم لایشەوە ئەگەر تاک و تراک دەنگێ لە ئەدەبی کوردی ئەو سەردەمانەدا ئەبیستین، بێگومان دەنگی ئەدەبی فۆلکلۆر و کلاسیک نووسانە زیاتر، بۆیە لە ئاوەها دۆخێکدا ئێمە هیچ چەشنە تازەگەرییەک سەر بە مێژووی زیاتر لە یەک یان یەک و نیو دەیە لە ئەدەبی کوردی ئەم ناوچەیە نابینین بەداخەوە، ئەگەریش ببێ بوونێکی کرچ و کاڵە کە هەرگیز نەیتوانیوە لە سەر ڕەوتی شیعر و ئەدەبی نوێدا بە گشتی کاریگەری خۆی دابنێ و زۆربەی ئەو هەوڵ و چالاکییانەش هێشتا لە حاڵەتی بەرزەخیدا تاقی ئەبێتەوە و چاوێک، بگرە چاوو نیوێکیشی! لە ئەدەبی کلاسیک و سوننەتیە ئێستاکەیش.بۆیە بەڕای من بەشێکی زۆری ئەم قەیرانە پاساو هەڵنەگرە و سەر بە سوننەتێکی شیعری و شعورییە کە هێشتا مەشرووعیەتی خۆی لە لایەن بەردەنگەوە(بە مانا گشتی و عەوامەکەی) ئەگرێ و ئەبینێتەوە و شیعرو ئەدەبی ئەم دەڤەرە لە حاڵەتێکی وەستان و ڕکوود دا ئەهێنێتەوە. یەک خاڵی گرنگی‌تریش ئاماژەی پێبدەین بێگومان چەمکی ڕەخنەیە کە هێشتا جێگای خاڵی و لاوازی بەسەرڕۆخساری ئەدەبی نوێی کرماشان و ئیلام دا دیارە و نەیتوانیوە پێ بە پێی دەقەکان هەنگاوێک هەڵگرێ و دیارە کێشەی سەرەکیشی هەڵئەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی ڕەخنەگری بێ لایەن و جیددی ئەدەبی کوردی بەداخەوە.

بەڵام سەرەڕای ئەم کێشەو چەلەمە و دژوارییە کە بە هەندێکیان ئاماژە درا،حاشاهەڵنەگرە کە هەندێ دەقی نوێ و تازەی ئەم دەڤەرە لە بەرچاو نەگرین و بە دڵنیاییەوە ئەتوانم چەند هەناسە و دەنگی تازە و جیددی چینی نوێخوازو لاوی ئەم جوغرافیایەی زمانی کوردی بە گریمانە بگرم و وەک سەرەتاکانی سەرهەڵدانی دەقی نوێخوازانەی ئەم زاراوەیە دەست چن کەم. مەخابن ئەو هەوو زەرف و پۆتانسیێلە زمانیە کە من وەک شاعیرێک چاوی لێئەکەم و چێژیان لێ وەر ئەگرم، لە دەقەکانا بە باشترین شێوە بەکار ناگیردرێ. بۆ وێنە زمانی تەنز و ئایرۆنی لە زمانی محاورە و ئاخافتن‌دا، کە بەراستی زمانێکی بە قووەت و پڕ دینامیزمە لێرەدا و... کە کاتی خۆی شاعیرێک لە چەشنی، شامی کرماشانی بەدەر لە باری شیعریەت و مێتافۆڕیک بوونی لەحن و زمانی شیعرەکان،و دواتریش تاڕادەیەک لە شیعری پەرتەو و لاری کرماشانی و...ئەو زمانە لە ئەدەبی کلاسیکدا کەڵکی لێوەر گیراوە. دیارە من لەم یادداشتە کورتەدا نامهەوێ بە وردی ئاماژە بدەم لە ڕەوتی نوێخوازی ئەدەبی کرماشان و ئیلام و ئاماژە بە دەقەکان و نێوی شاعیران و نووسەرانیش دادەنێم بۆ مەجال و دەرفەتێکی‌تر کە بتوانم ئاوڕێکی جیدی بدەمەوە لە دەقەکان و تەنانەت خەسارناسیشیان دەست نیشان کەم و مەبەست تەنیا ئاماژە بە چەن تێبینی گشتی بوو لەم نووسینەدا و هیوادارم لەم ژمارە بەدواوە بتوانین بۆ یەکەمجار بە شیوەیەکی جیددی، ویترینێک لە شیعر و چیرۆک و بابەتی تیۆری سەردەمیانەی کرماشان و ئیلام بە یارمەتی شاعیران و نووسەرانی هێژای ئەم دەڤەرە بە خوێنەرانی گۆڤاری (شی) بناسێنین.

منالی ئیمه لەیوا بۆ!

رەخنەیەک لەسەر کۆمەڵە چیرۆک "تەم و گورگ" لە نۆسین "کیوومەرس بەڵەدە"

عەلی حاتەمی

گیچەڵ سەرەکی کتاو "گورگ و تەم" یەسە ک گشتێ چیرۆکەگانێ لە یەی ئاست نیین. لە حاڵی ک "تام قووره" چیرۆک یەکم همێدار بخوەنەو کەی ک بەین‌بەس(بڕیار)ە چیرۆکەیل وەهازێگ بخوەنێ و "عشقم تەیرانییه" چیرۆک دووم فره چیرۆک کاریگەر و دەرەقەت‌دارێگە و چاوەڕوانی بخوەن فرەترەو کەی چوار چیرۆک دۆای ئەوە کارەیل بێ‌هازێگن و هڵایە لە ئاست وەن(تەرح) خامێگ بان‌تر نەچێنە و ئەو حەز و خوەشی بخوەنە لە خوەنین دوان چیرۆک یەکم کاڵەو کەن. ئمجا دوان چیرۆک دۆایین ("چەرخ و گورگ و تەم" و "زیرزیرەک") لەنوو کەم‌تاکوت ئەو هاز و دەرەقەتە پیا کەن.

هەمیش تەنانەت ئەو چەن چیرۆک وەهازە گیچەڵەیلێگ دێرن واوەورێز(وەتایبەت) لە باوەت پەل‌وەشانن(پرداخت)ەو. لە "تام قووره" فره چشتەیل گرنگ لە چیرۆکەگە تەماوی و نادیار مێنێ. گرنگ‌ترین تم چیرۆک "عشقم تەیرانییه" گاهە یە بوود ک کەسایەتی سەرەکی باوەڕ دێرێ کەسێگ خوەشی لە لێ نیەخوازێ و هەر وەی بوونەوە چێیەسە شوون کەفتەربازی وەڵام لە ناو چیرۆکەگە هیچ ئاماژەیگ وە یە نیەکرێ ک ئڕا ئێ کەسایەتییە لەیوا هۆرەو کەی، ئەقەورەیشە ئاماژەیگ وە بەگرەوند ژیان و بنەماڵە و جەهان دەوروەرێ نیەکریەێ. لە چیرۆک "چەرخ و گورگ و تەم" دۆای کەمێگ وەنواچێن چیرۆکەگە ئیمە توخمەیل سەرەکی چیرۆکەگە زانیمن ک هەر ئەو سێ وشەنە ک بۆنەسە ناو چیرۆکەگەیش وەڵام دۆای ئەوە هڵایە هەر ئەو زانیارییەیلە ک لەبارەیان دریایەسە وەردەنگ دواژەیەو بوود و دواژەیەو بوود و چیرۆکەگە وەجوورێگ نیەچووده نوا و چشتێگ لە تێ نیەقوومێ، ئەوەیشە لە چیرۆکێگ ک پڕە لە جم‌جۆڵ و زیق‌باڵ(هەیەجان) و جی داشت ک لە ئێ زەرف و پتانسیەلە فره ئستفادە بکریەێ.

وەڵام چشتەیل هاوبەشێگ لە گشتێ چیرۆکەگان هەسە. ئڕای وێنە کەسایەتی سەرەکی گشتێ چیرۆکەگان منالەیل یا نووحاڵ(مێرمنداڵ)ەیلن و گشتێ چیرۆکەگان لە پارێزگای کرماشان و واوەورێز شار "ئارون‌ئاوا" و ئاواییەیل نزیکێ قوومن. هەرلەیوا کەسایەتی سەرەکی گشتێ چیرۆکەگان لە چینەیل خوار و ژار کوومەڵگان. لەیواسە ک چیرۆکەگان وە گشتی وێنەیگ لە ژیان منالێ چین هەژار ئێ ناوچەی جوگرافیاییە وە دەس دەن و نیشنەو شان فره لە بەرهەمەیل چیرۆکی تر لە نۆسەرەیل ناوچەی کرماشان ک هەر ئێ لاوە کردنە لە هەژاری مەردم و ژیان مەردم هەژار ناوچەگە تم سەرەکییانە، جوورێگ ک تۆەنیمن بۆشیمن یە سەرەکی‌ترین تم و باوەت لە کار چیرۆک‌نۆسەیل ناوچەی کرماشان بۆە و هەر یەگ ئێ ناوەرۆکە ئەقەورە لە کار ئێ چیرۆک‌نۆسەیلە دواژەیەو بوود نیشان دەی ک ئێ گیچەڵە چەنێگ لە ژیان مەردم ئێ ناوچە بەرجەستە و زەقە و بەشێگ بۆە لە ئەزموون ژیان زوورم نۆسەرەیل ئێ ناوچەیشە، ئەگەریش کارنامەی چیرۆک‌نۆسان لە کرماشان وەک بەراوردێگ لە کوومەڵگاگە بزانیمن تۆەنیمن بۆشیمن ک هەژاری و کەم‌دەسی زاڵ‌ترین و دیاری‌ترین و زەق‌ترین گیچەڵ ئێ کوومەڵگاسە. لەی ناوە کەیوومەرس بەڵەدە کۆمەلە چیرۆکێگ بڵاو کردێیە ک لە گشتێ چیرۆکەگانی دەس ناسە بان منالەیل و تەقلا کردێیە نیشان بەی ک ئێ هەژارییە لە بان منالەیل ئێ کۆمەڵگا چ کاریگەرییێگ دانەی، هەر ئەو منالەیلە ک دۆاتر گەورا بوون و بوونە ئێ کوومەڵگا، منالەیلێگ ک زوورم هن پشتە(بەرە)ی نۆسەر خوەین. زوورم چیرۆکەگان کتاوەگە لەبارەی حاڵ‌رووژ و رەوش ئڵاجەۆ و سەرسڕکەرێگە ک منالەیل ئێ ناوچە وە بوون هەژاری و نەبۆن هەڵکەفتەیل سەرەتایی ژیان گیروودەی بۆنە: لە "تام قووره" باس لە کاریگەری جەنگ لە سەر ژیان پشتەیگ کریەی ک منالییان وەل جەنگا چێیەو سەر؛ لە "عشقم تەیرانییه" دۆنیمن ک هەژاری چۆ لە بان گیان و رووح منالەیل ئێ کوومەڵگا کاریگەری نەیدن و بوودە مدوو یەگ وە چ چشتەیل ئڵاجەۆێگ دڵخوەش بکەن ک بەیدان وەرەو دڵەگاوە(هەست) کردن و ئەورەسین لە تەنیای فره

خەتەرناکێگ ک تەنانەت مەیل وە ژیانیش لە تیان کوشێ (کەمتاکوت هەر یە وە شێوەی فرە بێهازترێگ لە چیرۆک "چلپووک"یش دۆنیمن)؛ سیان لە چیرۆکەگانیش هەرەچ وە پەروەردە(ئامووزش و پەروەرش) و سیستم پەروەردەی فەشەل(معیوب)، پڕگیچەڵ و سەرسڕکەرێگ دێرن ک لەی ناوچە بۆنێ هەسە: لە "کاریکاتۆر" سەرەتا دۆنیمن مەدرەسە و فێرکاری ئڕای منالەیل چشتێگ بانتر لە تۆلەکی و یاری نییە و هەرسەی ئێ یارییە کەمتاکوت یاری ترسناکێگیشە وەڵام منالەگان سڕتر لە ئەوەنە ک تەنانەت لاوە بکەن لە یە وەڵام دۆاتر هاتن مامۆستای جیاوازێگ لە بان هەر ئێ منالەیلە کاریگەری تایبەتییێگ دانەی، ئمجا هەر ئێ مامۆستا دیارە لە ئێ سیستمە فرە جییێگ نەیرێدن و تەنیا هۆرەوەری جیاواز و خوەشێگ لە لێ ئڕای منالەگان مێنێدنەو (ئەمان ئێ چیرۆکە تا رادەی فرەیگ شوعارییەو بوود و لە باوەت ئێ شوعاری بۆنەو وەل ئەودۆای چیرۆکەگانا شاوپا(فەرق)ی هەسە و هەر یە بوودە مدوو ک کاریگەری فرەیگ لە بان بخوەن نەنەی). لە چیرۆک "خەفیە" نیشان دریەی ک پڕخەوشی سیستم پەروەردە چۆ هەر لە ئێ لف(تەمەن) ا کارێگ کەی ک منالەگان بوونە دوو بڕەو: بڕێگ ک شێرەکە بوون وە سیخوڕی و سڕ بۆنیان لە نوای ئازار کەسان تر و بڕ تر ک قردگقردگ رەسنە ئاگەداری ژانەوجار و بێدەنگێگ لە ئێ بارە (وەڵام ئێ چیرۆکە وە سەر ئێ وەن پڕدەرەقەتەو وەداخەو هڵایە هەر لە ئاست وەنەگە مەنێیەسەو و لە بانێ کار نەکریایە). لە چیرۆک "چەرخ و گورگ و تەم"یش دۆنیمن ک چۆ تەنانەت تا مەدرەسە چێن ئڕای منالەیل ئاواییێگ بوودە جەنگ مەرگ و ژیان چ بڕەسێدە یەگ ئێ منالەیلە بتوان لە دەرس و مەدرەسە هۆرەو بکەن.

> هەر وەک وەتم جیاوازی ئاست چیرۆکەیل جیا و گیچەڵەیل چیرۆکە کاریگەرەگان خوەی بوودە مدوو ک وەردەنگ حاڵەت دوانی و دژوازیگ لە نوای کتاو "گورگ و تەم" بیاشتوود، لە لایگەو گلەگلەیگ لە چیرۆکەکەگان کاریگەری فرەیگ لە بانێ بنەن و ئەنتریکێ بکەن وە هۆرەوکردن لەبارەیان و لە لای ترەو بڕێگ کارەیل تر ئەقەورە بێهاز و هڵایە سەرەتایین ک بخوەن مقێیەو بەی چۆ کارەیلێگ وە ئێ ئاست جیاوازەو نریانەسە لای یەکەو و کەمێگ مەیلساردەو بوود لە نوای کتاوەگە

وەڵام ئەگەر واوڕێز کلگ بنەیمنە بان چیرۆکە هڵایە سەرکەفتێەگان "گورگ و تەم"، بێگومان مدوو کاریگەری ئێ چیرۆکەیلە تەنیا ناوەڕۆک نییە بەڵکم یەسە ک ئێ ناوەڕۆکە وە چ دەرەقەتێگەو لە کار دراتێیە و لەیرە ها وە دەسەو ک باس بکەیمن لە بان یەگ چ چشتەیلێگ بۆەسە مدوو ئێ دەرەقەت و کاریگەرییە:

- یەکم چشتێگ ک تۆەنیمن باس لە لێ بکەیمن زوانە. زوورم چیرۆکەگان کتاوەگە لە زوان منالەگان خوەیان و لە گووشەنگای یەکم کەس نۆسیانە. ئمجا یە گرنگە ک نۆسەر تۆەنسیە زوان ئێ منالەیلە فرە خاس بدرارێ، ئەقەورە خاس ک چمان هەر نۆسەر بۆنێ نییە و ئیمە وەسەرهات منالەگان راسامال لە زوان خوەیانەو شنەفیمن. لەیواسە ک لەناکاو ئێ کەسایەتییەیلە لە وەر رۆ ئیمە لۆەتەو بوون و ئیمە راسی ژیانیان بێ هیچ مەودایگ دۆنیمن. نۆسەر دیارە زامەت کیشایە ئڕای رەسین وە ئێ زوانە. زوورم کەسایەتییەگان هەر ئەو جوورە قسیە کەن ک لە ژیان رووژانە قسیە کەن و نۆسەر هۆردەو بۆە لە شێوەی قسیە کردن لەیوا کەسانێگ و وشە و زاراوە و رستە و لاناوەیلێگ ک بەنە کار. ئڕای وێنە لە چیرۆک "عشقم تەیرانییە" بەگرەوند چیرۆکەگە کەفتەربازییە و دیارە ک نۆسەر ئڕای ئەورەسین و دراوردن زاراوەیل تایبەت کەفتەربازی وەخت نایە و پەیجوور و لێکۆڵینەوە کردێیە یا لە چیرۆک "زیرزێرەک" کەیوومەرس بەڵدە تۆەنسییە زوان و زاراوەیل و لاناوەیل و مەسەڵەتەیل تایبەت وە ئایەمەیل مامەڵەچی و یەگ چۆ جنسیان وە بسێن قالب کەن خاس بدرارێ. یەسە ک وە باوەڕ م زوان گرنگترین لایەن چیرۆکەگان کتاو "گورگ و تەم" و مدوو سەرەکی سەرکەفتن و کاریگەر بۆن ئەو چەن چیرۆک بەرجەستەسە. لەی ناویشە هەڵۆژانن زوان کوردی وەک زوانێگ ک مەردم ناوچەگە وە شێوەی خوەزایی(سرۆشتی) وە پێ قسیە کەن دەور فرەیگ داشتییە لە ئێ سەرکەفتنە. یەکمین گیچەڵ فرە لە کەسانێگ ک لەبارەی مەردم هەژار ناوچەی کرماشان چیرۆک نۆسانە نۆسان وە زوانێگە بێجگە لە زوان ئێ مەردمە و یە هەر یەکم مەودا لە ناوەین نۆسەر و بخوەن و سووژەیل چیرۆکەگە بنیا نەی لە حاڵێ ک لەیرە دروو نییە ئەگەر بۆشیمن کەیوومەرس بەڵدە ئڕای یەکم جار فرەتر لە هەر نۆسەر کرماشانی تر وە ئێ چین هەژارە نزیکەو بۆە ک هەر وەک وەتم مدوو سەرەکیێ وە باوەڕ م سەرکەفتن لە دراوردن زوان ژیان رووژانەی ئەوان و لە ناو بردن یەکمین مەودای ناوەین بخوەن و سووژەگانە لە ئێ رێیەو.

- فەزاسازی:

نۆسەر تەنانەت لە کارەیل بێهاز ئێ کۆمەڵە چیرۆکە سەرکەفتێ بۆە لە ئێ باوەتەو. نۆسەر لە زوورم چیرۆکەگان لە بان یەی مەوقعیەت دیاری زووم کردیە و جوورێگ یەک بۆن کات و شوون لە کارەگان وە دی کریەی. ئمجا لە ناو ئەو مەوقعیەت دیارییە هۆردەو بۆە لە بان

هۆردەبەشەگان(وردەکاری، جزئیات) و لە ئێ رێیەو فەزایل عەینی و دیارییێگ خوڵقانییە ک هاوکات فرەیش واقعی و ریالیستیین و دیارە ک نۆسەر فەزایلێگ ک چیرۆکەگانێ لە تێ قوومن خاس ناسێدن و هەر یە بوودە مدوو پەیوەنی گرتن وەردەنگ وەل چیرۆکەگانا.

- لاوە کردن لە لاینەیل فورمی: دژ وە نۆسەرەیل قەدیمی‌تر کرماشان (ئڕای وێنە کەسێگ چۆ عەلی‌ئەشرەف دەرویشیان) کەیوومەرس بەڵەدە وەرجە نۆسان چیرۆکەگان لە ئیدئۆلۆژی تایبەتێگ هۆرەو نەکردێیە ک ئمجا چیرۆکەگانی فرەتر لە گشت چشت وەدەرخەر ئەو ئیدئۆلۆژییە بوود بەڵکم هەر ئەقەورە ک لە ناوەڕۆک و باوەت کارەگانێ هۆرەو کردێیە هەر ئەقەورە لە لاینەیل فورمی کارەگەیش لاوە کردیە و گاهە فرەتریش، بێ‌یەگ لە لای تریشەو تەنیا فورم ئڕای گرنگ بوود و چیرۆکەگانێ هەرەچ وە واقعیەت بۆن خوەی و مەردم شوون‌لوور ژیانێ نیاشتوود. یە نۆسەر لە زوورم کارەگان ناسە مەوقعیەت بێ‌لایەنێگ و هەر یە کارێگ کردیە ک چیرۆکەگان و مەوقعیەتەگان باوەڕکرایەو بوون و جار تر وەردەنگ وەلیانا پەیوەنی بگرێ.

هەر وەک وەتم جیاوازی ئاست چیرۆکەیل جیا و گیچەڵەیل چیرۆکە کاریگەرەگان خوەی بوودە مدوو ک وەردەنگ حاڵەت دوانی و دژوازێگ لە نوای کتاو "گورگ و تەم" بیاشتوود، لە لایگەو گلەگلەیگ لە چیرۆکەکەگان کاریگەری فرەیگ لە بانێ بنەن و ئەنتریکێ بکەن وە هۆرەوکردن لەبارەیان و لە لای ترەو برێگ کارەیل تر ئەقەورە بێ‌هاز و هڵایە سەرەتایین ک بخوەن مقێیەو بەی چۆ کارەیلێگ وە ئێ ئاست جیاوازەو نریانەسە لای یەکەو و کەمێگ مەیل‌ساردەو بوود لە نوای کتاوەگە. بایس چەوەڕێ بۆمن و بزانیمن ک لەیەودۆا کەیوومەرس بەڵەدە چ بەرهەمەیلێگ پێشکەش‌مان کەیدن و داخمە ئەو وشیارییە لە بان لاینەیل جوورای‌جوور چیرۆکەگانێ و گیچەڵەگانیان پیا کەی یا نە، وەڵام تا ئەو وەختە تۆەنیمن ک چیرۆکە نزمەگان لە هۆرەو بوەیمن و فرەتر هۆرەو بکەیمن لە چیرۆکێگ چۆ "عشقم تەیرانییە" و یەک دوو جار تریش بخوەنیمنەی، ئەوسا هاتێ قاڵەگەی "مامەد" کەسایەتی سەرەکی ئێ چیرۆکە لە ناو مێژگمان تا قەتر فرەیگ دەنگەو بەیدن و دواژەیەو بوود:

"وە دەس خوەم نییە، هە لە مناڵیەو خوەشم لە کەفتەر هاتێیە و لە شوون ئێ کەفتەربازەیلە دەویمە. ت زانید م وە دەس خوەم نییە، مەردم ئۆشن ئەێبە دی کەفتەربازی مەکە. بنوور، هە ئڕای ت ئۆشم، وە خودا ئێ کەفتەرەیلە ژن و مناڵمن! م دی کی دێرم دووسم داشتوود؟ هە ئێ کەفتەرەیلە دڵخوەشییەیل زنەیمن. هەرکە عشقێ دێرێد. یانە عشق منن، ت بزان، ت وە تەنیا."

واوەورێز ئڕای کەسانێگ ک خوەیان لە ناوچەی کرماشان و تۆەنیمن بۆشیمن گشتێ کوردستان ژیانە ک ئەو هەژاری و حاڵ‌رووژ ئڵاجەۆ ژیانە ک لە ئێ چیرۆکەیلە وە دەر خریایە وەسەرهات هاوبەش هڵایە گشتێ مەردمەگەی بۆە. ئمجا وە هۆرەوکردن لە چیرۆک ئێ کەسایەتییەیلە هاتێ تا قەیرێگ مقمانەو بوەیدن و ناوشیار هۆرەو بکەیمن ک "مناڵی ئیمە لەیوا بۆ!"

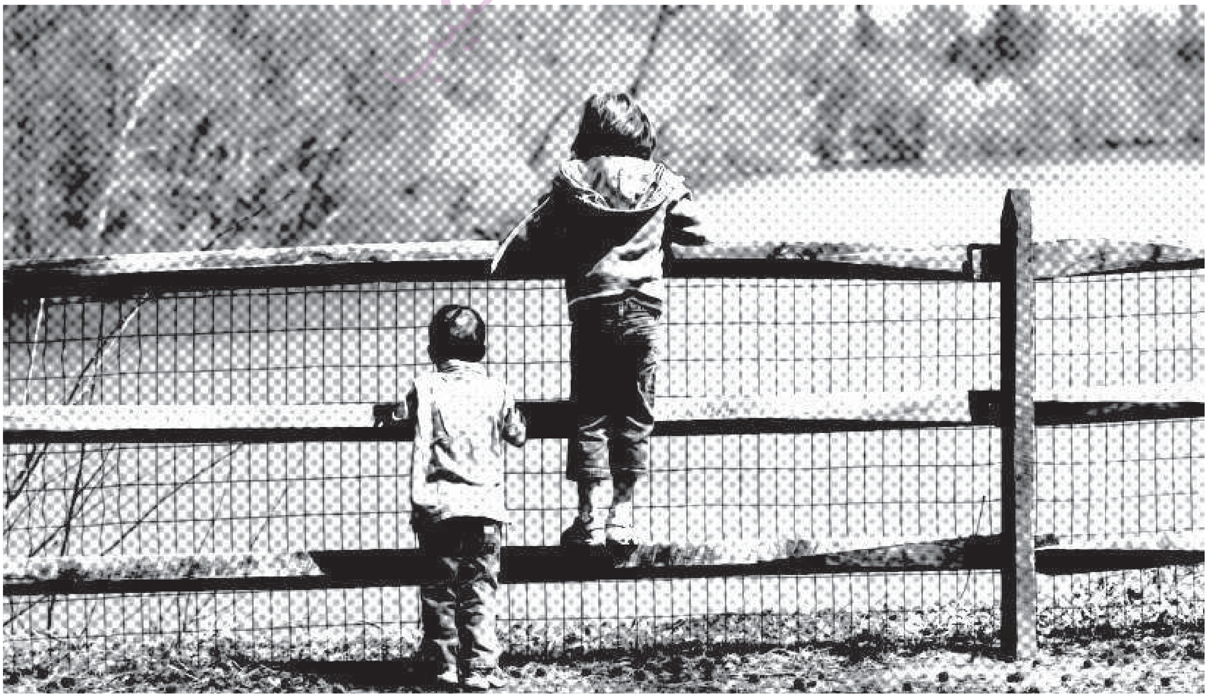

عەلی ئوڵفەتی

وە وا وەتم:
چ دەنگ دڵگیرێ دێرید
هەنای ک پەشتیەیدە کەورەگان زاگرووسەوا

وەت: دەنگ؛ لەش منە
م ئەگەر دەمچەو بیاشتام
گەوراترین سەمفونی لە کوردەواری وە رێیەو بردم

وەهار
چەپێ سەوزی بۆ
ک پاکێ نەکردید و قیژێ بردەو

خاڵووەگانم
لە ژێرپای جنازەگان
ناوەیلیان نۆساوڵد
لە کەشاو سەردخانەگان
ڕێ کردن فەرەیگ رچگیاوڵد
شەکەتی فەرەیگ خەفتۆد

مەیسەم خوڕانی

سەربازەیل
پا نان لە شار
خیاوانەیل داوڕین
کۆچەیل دانە قەپاڵا
وەر نان لە ماڵدان
ت دینەو و
من لە قەڵبد کوشتن

زەهرا عەزیزی

تێویامەسەو
چۆ سقانەیل پڵاسکو
چۆ وەفر بان جنازەی باوگم
لە سەردەشت

حسەین شەکەربەیگی

ت بێشتر قەڵب منی
د بێشتر، قەڵب منی
ت خاکمی
کە ئەڵکەنینەسەی دە من
جهاد کەم
بارمەوێ
بارمەوێ
دە پێشت ئەو چراخ رووشنە
دە سینگم
ک ها شەس‌تەپین
شارمەوێ
وە تۆرە کیشیاگە ئێ لەشە
سەلیب را پیاگە ژان ژیان دە پا نیەخەیگ
زەمین فرە سەین بۆە
ئەمانێ ئاسمان دە پا نیەخەیگ
ت ئاوم و ت خاکمی
ئەرا ت هامە فێر پەرچەمێ
سروود ملییگ
دەنگێ،
م هامە فێر پەرچەمێ ک شاد بوو ڕەنگێ

سەلیب تا وساگە ها وە پاوە   هایمە پاو
چراخێ ها دڵم
م قسیەڵ شرینێ ها دەمم
حەواریوون م فرەن
ئا م مەسیح ئبن خوەمم.

ت جوور شون زام خنجەرێ ک رەد بۆە دە سینگم
ت جوور ساعەتێ کە ئۆشمە وڵات
هزارجار شکر ک زینگم
شرینی و
ڕەین
ئێ دڵە دە عشق ت
سینگم دە زوور عشق
سەین

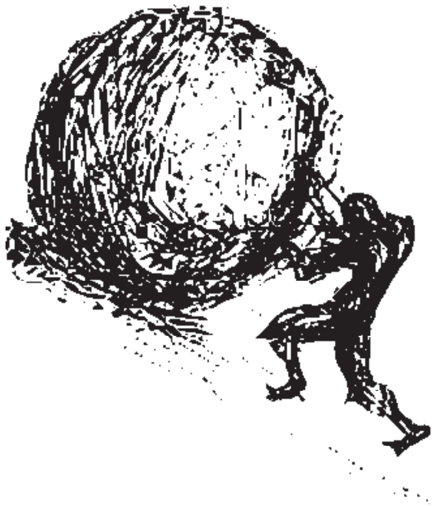

بایەم

ئیحسان نەجەفی

ئەسر کۆیەگانە بایەم
تا ژن
یە گۆمەل لە لیٚ
لە گیفان دەر نەهاورد و خولٚکم نەکرد
نەزانستیام
ک ئەسر کپیەگانە بایەم
زام تا خۆن لە لیٚ نای خوشوە نابوو
ناو دەلیا هاورد و
چری لە قاوەچی و
خولٚک میٚوان کرد و
چییە میٚوانی؛
ژن
سالاٚن سالٚ
وە هەر ئەو لیٚووە
ک لە سەرەتا شەق بردۆ و
خۆن لە لیٚ نەهاتۆ!
ویٚەرد
تا هەنار ئافراندە بی
خۆن ریٚ گرد لە لیٚو ژن
خۆن تەمام سالٚەیل وەر لە هەنار
خۆنیٚگ ک بایەس
ناو دەلیا و گونای میٚوانەگان سۆروە بکردیاد
خۆنیٚگ ک بایەس
لە رۆ پیالٚەگان قاوەچی بماسیاد
لیو ژن خوەشوە بی و
گیفانەیلیٚ پڕ لە بایەم
بایەمەیل تەنیایی
هەمۆشە لفیٚگ ناوک دیٚرن!
ئیسە ژن رۆ لە خوەر دانیشتیٚە و
خەریکە تماشا کەی:
مایینەیل چەرمگ
لە سەر ئاگرا پەڕن و
دەنە ناو ئاگرا و
لە شوونیٚ
هەرچیٚگ لە لیان کەفیٚدوە
یالٚەگەی لە ئاگرە
گولٚەیل دەیشت
کیش خوەیان تیرن و
زوور کەن لە ریشە و
پژرنن
گولٚیٚگ ک ها لە سەر لۆتکە
ریشەی ها لە دەروەنەگەی ئەو د
توانستیٚە چەنە کۆیەگە بەرز بوو
جمیانە ستۆنەیل پرد سۆر
ک دگانەیل هویٚهایگ قەدیمەن
...
لیٚو ژن دۆجارە شەق بردیە و
لە پەسا تک تک دارڕشیەیٚدە بان
ناو داوانیٚ
خۆن تەمام سالٚەیل پاش لە هەن

-٢
هەرکە مرد
لە بنەوا کەنین کەفت
بنەوا لە بان بنەوا
بنەوا لە ژیٚر بنەوا
دیوار کردن بنەوا کەنینە
بان مالٚ گرتن بنەوا کەنینە!
بنەوا کەنینە
پەنجەرە دامەزرانن
پەردە لادان
پەردە دادان
وەفر مالٚین
گەنم کالٚین
لە پا کەفتن و پا گرتن
گیس داپووشان و گیس داگرتن
کەلیمە بنەوا کەنیٚ
گولە بنەوا کەنیٚ
بنەوا بنەوا کەنیٚ

سورنگ ئێسەل

ئەمین خەلیلی

وە لا سورنگ هەووا زمسانییەکەێر
ئێسەل دان‌دان بپشکنیمنەر ڤەر تۆلی کەمووتەرەل ئو
هناسێ بکیشیم وەگەرد ڤەئەر
وەگەرد بیماری ئۆڵێتێ گ
چەن‌رووژە وە ژێر پووسەێرێ
هەر کووە ماوو ئو
شۆڕشۆڕ ئەێ چەئەمە مەرشێتیرا،
ئاوو.
مف ئەو بان کیشیم ئو عاشقانە بۆمن وەگەرد مف ئو دەسماڵ
وەگەرد پووزە ئسبەل زێهنی گ چووارناڵ سیفا مەکەن ئو
بخوارە مەۆن
ئەسکە خیاڵ بکەیم گ هەیمن
گ هناسیە مەکیشیم هالی

کشمات کەریم بەعد ئەژ ئێ بیینە
یانێ،
دەرۆینیا بۆیمن ئو
کاربارمان تەعلیق چێەل بوو هەر
وە ڤرامەلێ‌تر

من‌تۆ
رزگێ ڕووده دەر هەم!
ئەر هەم
ئەر یەک
ڤرایڤەر یەک
هەرجوور سەر وە حساووکتاوو
نادیارێکەێر
دەممان ڤە یەکەێر تمام بوو ئو دەنگمان بپێچێەر یەک
"جووری باووش دە جووریگ نەزانم کیبم، چەم"

سەرمان گێژ بچوو ئەژ کیاتی یەک ئو
گێژ بارێ
تا ئێسەل چۆکیا
تا گێژتر بووا،گێژ.
گێژ،
بچوو تا بیمارستانێ گ تەعتیل بی
گ تەعتیلات ئیمە مەعنی کردێ
گێژ بچوو تا پژاەل عەسەب ئو پەڕشتەل پێڵە

گێژ وە پارکێکەێر پرئەژ ئایم جوورای‌جوور جوور یەک
گێژ
تا قەڵبێ گ وە ڕپەڕپ ووژەێر بەهەسێ

گێژ گێژە مارێ ئو
گێژە مەچوو
ڕەگ‌ئەرڕەگە مەچوو
ئاجۆرەلە مەۆنێ ئەژێر سیمانەێر
مدەرەجە ماووا دێووار جهان ئو
ڕەنگ سفێدێ‌سیمانە مێە حرەکەت ووژ،
گێژ.
سیمان ئەورگێردێ‌ئو گێژ سەێر کەرێ
سیمان وە سافا بچکوێ سەێر کەرێ
سیمان چۆکیا دەورەکەرێ دەوین چەئەمەل بیمار ئیمە
ئیمە گ ئعتراز دیریم
ئیمە فساد فێشترێ ئتیاج دیریم
ئیمە ئتیاج دیریم
ئۆ ئەڵبەتە ئزتراب دیریم
ئیمە نەگرن بەێرن ئستریل کەرن بووسیا ڕۆشت جهان
ئیمە گ چەئەمەل سوێر پژارەمان
وە کاسە بێ‌ئعتنا جهانەێر مەگێردنیم
ئۆ خاووەلمان ڤە خۆراک دنانەل سەێر یەکە مەکەریم
گ سەێر یەکە مەکەریم
گ سەێر سەێر یەکە مەکەریم
گ سەێر سەێر سەێر یەکە مەکەریم
گ سەێر سەێر سەێر سەێر یەکە مەکەریم.

شوون پایگ لە بان وەفر

کیومەرس بەڵدە

وەفر لە سەر واری، ئاسمان تیەریک بۆ!!! ئەسڵەن لەیۆای ئاسمانیگ نەۆ وەفر لە لێ بایدەو خوار، ئمجا وەفر واری. لەرز چۆد لە گیانم و کلکەیل دەسم گرەیان هات. وە کومتەکومت خوەم رەسانمە دەر هسار. وە هۆرم مەنۆد شەوەکێ تواسم کەوش بکەمەو پا سەور هاتۆد. پا کوتامە زەۆا خوەم لەرانمەو وەفر بان شانم رزیاوە، دەس هاوردمە سەرا ناو قەپاڵم خیس بۆ، هەرد دەس نامە بن بەخەڵم کەمێ گەرمەو بۆن. فەراشە خسم لە دەر خرێ دام بچمەو ناو واز نەۆ، زورێ دام دەر واز نەۆ!!! شان نامە پێەو واز نەۆ. فراشەگە لە ناوێ کیشامەو، دام لە دەر، فایدە نەیاشت وە قایم تر دام لە دەر. گرێ وسام ، لە نوو دام لە دەر. دیانم بان دیان نەگرد و چمایێ سەرمایێ ئێ دەیشتە وە کولی رشیاسە ناوزگم. دەسەیلم گرەیان هات. موبایلەگە لە گیرفان کوترەگەم دراوردم و زەنگ دام، وەتم:« هامە پشت دەرەگە، واز نیەود.» دەمم خاس قسیە نەگرد.

وەت:« هاتم، هاتم » دەقەیگە پێ چێ پشتەک دەرەگە چەکان و دەر واز کرد. رەنگێ پەرۆد دەنگێ لەرزی.

بێ یەگ سلام بکەم وەتم: «جادە بەسیاۆد، وەفر نوام گردۆد، هاتمەسەو».

هۆچ نەوەت. لە وەر رێیەگە داو لا. چێمەو ناو. کەوشەگان کەنیم. لە ناو هاڵەگە دیم سماوەرەگە کولێد و چای هازر بۆ، میوە لە بان میز ئاشپەزخانە دیار بۆ.

نوورسمە پێ پارخە خسۆدەی. ئڵاجەۆ بێدەنگ بۆ.

وەتم:« چوەدە؟»

وەت:« هۆچ، هۆچ، هۆچم نیێە!!!» دەنگێ کر خس.

نوورسمە بان سینییەگە د پیاڵە نریاۆدە بانێیەو. خاستر نوورسمە ناو ماڵەگە لەیۆاێ جاران نەۆ. بوو ئدکوڵن تنێ تێدە لۆتم. وەفر بان سەرم لاچۆد. گەرمایێ ناو ماڵەگە رشیا ملما هێمایێ سەردم بۆ، چەنێگیش سەرد.

لە دەیشت لە پسایێ وەفر وارێ ئێرنگە دی گرەێ دەسەیلم خەفیاۆد.

دەنگ ئەۆ کر کرد. ئەقەرە نزم بۆ هەرچێ وەت نەرەسیمەو. پایلم کەفتنەو رێ وەرەو ئەو دەر هاڵەگە، وەرەو هسار پشتێ. دەر هاڵ واز بۆ. نوورسم. لە دەر هاڵ تا دەر هسار، شوون پایگ کەفتۆد و وەفر وە ملیانا واری.

دەر هاڵ چەکانم وە پایێ پەتی لە شوون شوون پاگان کەفتمەو رێ.دەر هسار قڵف نەیاشت. بێفەراشەیش واز بۆ، وازی کردم لە پسای وە ملما وەفر واری لە ناو کۆچەیش شوون پایگ، وەفر چلکانۆدە قەێ ئسفالتەگەوە ئاوێ سەنۆد و شوون خوەێ هیشتۆدە جێ. بێ یە ک بنوورمە ئاسمانەو زانسم ئاسمان رووشن نییە و لەپسایێ وەفر وارێد. ئەو وەفرە ک نیشتەو ناو شوون کەوشەگە زۆزی ئاو بۆ و لە ناوێ چێیە زەۆا. لە شوون شوون پاگان لە دەر هسار وەرەو کۆچە کەفتمەو شوونێیان ک تا بان خیاوان کیشیاود، تا پاێ ویسگەێ ئتوبووس چۆد و لەوریشە قاتی شوون پایل تر بۆد. پایل بۆچگ و قەۆ، پیای و ژن، ئا؛ شوون پاگە قاتی شوون پاێ ژنەیل بۆد. لە ناو شوون پاگان بۆدە تکێ ئاو و چۆدە زەۆا.

لەپسایێ گوم بۆم لە ناو ئێ شوون پایلە، چەنێگیش گوم! لە بانا نوورسمە خوەم دەرپاێ شواڵەگەم فیسیاۆد. لە دۆر و نزیک چەن نەفەرێگ نوورسنە پیم و بسکە خەنێ کردن. لەرز ئڵاجەۆێگ لە خوار تا بان لەرانمەو پایلم پەتی بۆن و لە ناو جووراو فیسیایەگان گرەیان هات. تواسم بامەو وەرەو ماڵ، پایلم قلف بۆنە قەێ وەفرەگەوە ک شوون پا لە ناوێ بۆ، ئەو شوون پا ک م لە شوون خوەێ تا ئێرە کرانییە، شوون پاێ کەوش قنگ بەرز.

چەنێ وەفرەگان گلە قەۆن! م فکر کەم دا دەقەێتر بوارێد هەرچێ شوون پا ها لە بان زەۆ پاکەو کەید و گشتێیان هەڵمژێد و تمام پێسیەیل بان زەۆ شارێدەو و لە ناو خوەێ گومێیان کەید.

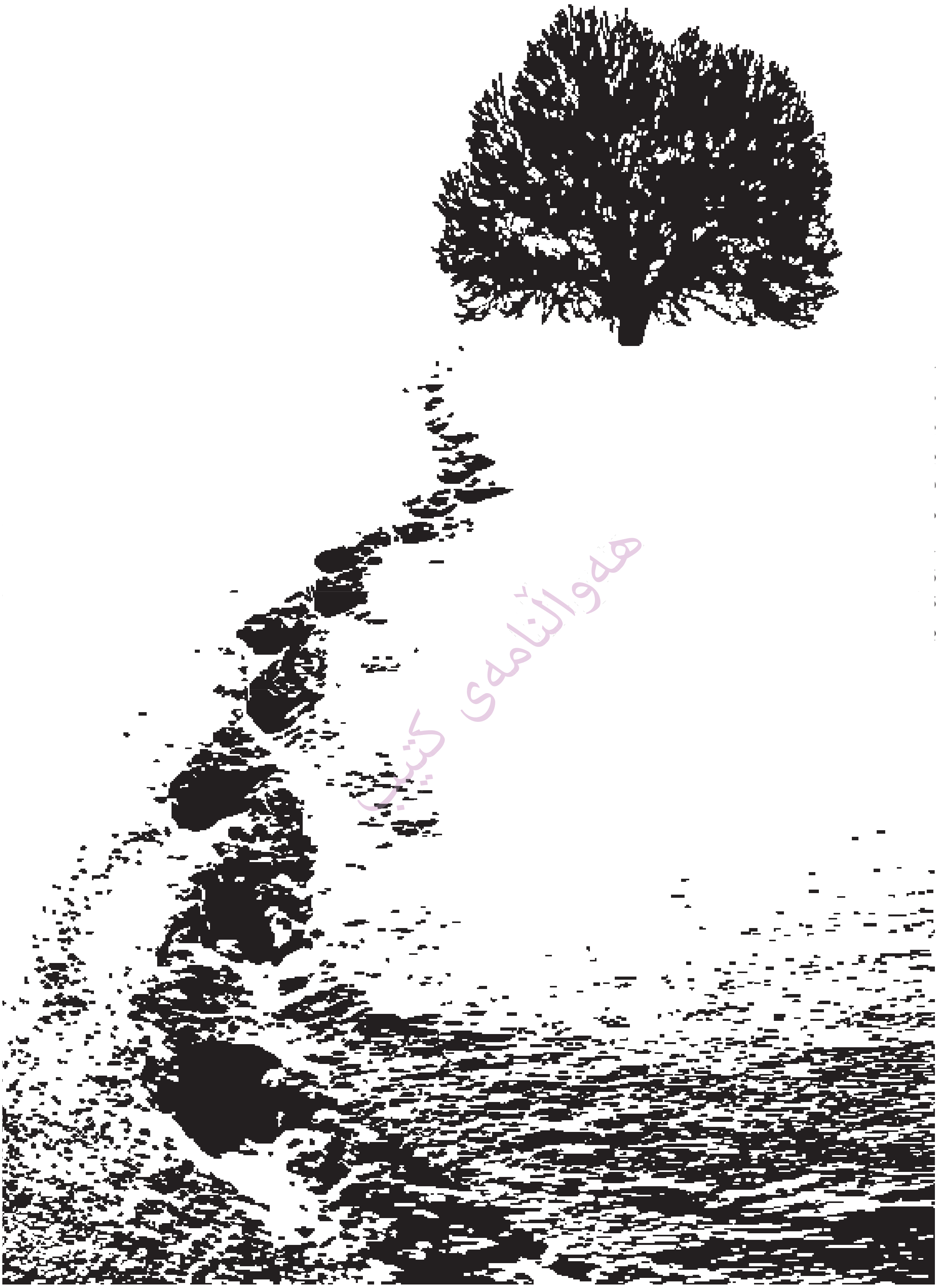

هەواڵنامەی کتێب

خسم و هۆچ کامان هۆچ نەوەتیم. فەرە وەختە قسیەێ یەک نیەفامیم. فەرە وەختە مەنەێ ویانک لە یەک کەیم . فەرە وەختە ...لەێ ساتە بێدەنگێ خاسە، هەوسڵەێ جڕ باس نەیاشتم .

لەو شەوە وەرەیلا جارجار شەوانە هە لەو شوونە دیمەێ و جارمەوق وە رووژی لە ناو خیاوان و تەنانەت لە کۆچەێ خومان لە دەر ماڵیش تەقیامە پێیا، شانە لیم رەێ کرد و هۆچ وەخت نەنوورسە پیم و منی نەنوورسمە پێ. کەوشە سیەگان لە پاێ بۆ، دایەم واکسێیان دریاۆد و خاس براقێیانەو کریاۆد.!! جمایٚ چێ ئەراێ میەوانی یا لە میەوانیەو هات.

لە سوپری کۆچەمان پرسیم:«ئێ کورە منالْ ئێرەسە؟»

ئەوێش نەناسیەێ وەت: «گاجار لە لیم سیکار سێنێد، کارەو هۆچکە نەێرید»

دی هۆچ نەوەت گەپ لە کەوشەگان نەیا!! نەوەت میوان کام ماڵە و هات چوو کام ماڵ کەێد.

*****

وەر چەوم رِماڵ خەێد. خودا خەریکم کردێیە. وەفرەگە جوور قیل پایل یەخ بەسیاێم چلکانیەسە قەێ قیل ئسفاڵتەگەوە، ملم رەق بۆە. تەکانێ دەمە خومە. وە هەر د لەپەو لەپۆاێ جنازە دەم لە ناو وەفرەگە، دەم لە بان ئێ هەمگە شوون پایلە ک ئێرنگە وە زگ تلانمەسەو.

خوەشم تێد پل بخوەم و تمام شوون پایلە بسڕمەو بسکە خەنێ یارووێل بۆەسە قاە قاە. یەک د نەفەر هاتن بن باڵم گردن و وە ناد ئەلی راسمەو کردن، وەتن: «چوەدە، چوەدە، کەوشەگاند ها کوو؟ ماڵدان ها کوو؟!!!»

دەمم قسیە نەگرد و رەق بۆمە مل دەسیانا. ئەوانی چەوەرێ جواو دان م نەۆن وە چەو نوورسمە شوون پاگان و وە سەر وەتم لە شوونێیان و ئەوانی کرانم لە بان شوون پاگە ک تا ئێرە م کرانۆن.

گلە گلە ئەو شوون پایلە سریمەو. پا کرانمە ملێانا. فیسی شواڵەگەم لە وژنیم رەێ بۆ و خوەێ وەرەو بان کرانیا وەرەو وەر زاێرم!

د نەفەرەگە زورێیان نەرەسی و کرانم، پایلم شوورا بۆن لە شوونم و م تەقەلا کەم و وە پا شوون پا کوشنمەو.

یارووێل جارمەوق شەکەت بۆن، وە مل دەسیانا شوورا بووم لە بان شوون پاگان. وە ران و وە وەر زایر و وە زگ شوون پا سریمەو. چەن جار سەر سم بردەێیان و نزیک بۆ وە سەرەو بیەنەم لە زەۆ. هناسەبرەکی هات ئەراێیان لە دەر هسارەگە ک شوون پا لە ناوێ بۆ. نانەمە زەۆ. ئەوانێ ئێ کارسات منە دین، چرچ چێ لە دلێیان و هیشتنمە جێ، وەرجلە چین دو سێ دەس دان لە دەرەگە.

چووار گەلام داکیشام. ئێرنگە وەر زایرم فیسیاۆد و ئاوەگە وەرەو بان زگم خوەێ کران، وە لاوە ئەلاژیام.

شوون پاێگ لە پشت دەر هسارەگە مەنۆدە جێ، وە دەس پاکێیەو کردم وە قایم دەس کرانمە بان سیمانەگەیا، ئەقەرە ک سیمانەگە قرمزەو بۆ لە کەل ژێر دەرا نوورسمە شوون پاگان ک لە ناو هسارەگە بۆن، وەر چەوم رِماڵ خس، وە قایم و قایم تر دام لە دەر. لە پساێ شوون پاێ ناو هسارەگە ک لە منەو دیارۆ قرووژایەم. تا دەر تۆواس واز بوود سەر نامە پێیەو، دەر دا لە رۆ سینێیەو، خوەێ داو لا. وە زگەخشی خوەم رەسانمە شوون پاگان لە ناو هسارەگە. ئاخرین شوون پاگان بۆن، مەنۆنە جێ.

ئەوەل وەل دەسا شوون پاگان کرانمەو تا بان مزایکەگە سریمەو ئێکەش وە پا، پام و پۆزم و رانم، کرانم و کرانم، شواڵەگەم، باڵ کوترەگەم تا بەلەمرک قرمزەو بۆن، ئێ جار وە دەم، وە لەوس و دێیان، وە زووان. خوەم کوتامە مل مزایکا و هە مزایک کرانم. وفر ناو هسارەگە قرمزەو بۆ جوور خەۆر تلیاۆدە مل یەکا. شوون پاێگ لە ناوێ دیار نەۆ.

ژنەم دا مل سەرا و هاوار کرد، ئێرنگە دی خۆن دەمم و لۆتم تا را ئاو ناو هسارەگە خوەێ کیشایە و لەوریشە چێیەسەو خوار.

هڵم خۆن دڤناکم دەمەو ئاسمان بۆ. دەر هسار واز بۆ. مەردم رشیانە ملما نانەمە قنگەو، خۆن گەرم لە بانا تا وەر زایر فیسانیەسەم. وە هەر د دەس چنگ کوتاۆم لە وەر زایرم دەسەیلم وە پێیەو رەق بۆن.

مەردم زیق ولْنگ کردن. چەوم رِماڵ خس و هاتە مل ژنەما، ماتیک قەێ لیوێ سرۆدەو. دەس دەمێ لەرزین و ئرمێس لە چناوکەیەو خورە کرد. چەنێ دلْم ئەراێ سزێد، بۆەسە پڕ چنگی، هاوار کەێد و هۆچکە هەواڵە لێ نیەپرسێد.ناو دەمێ بۆەسە قیل سیە و زانم دی خوەر وە چەو نیەوێنێد.

شوون پاگان لە ناو هسار تا ویسگەجی سریاۆنەو. پشتم دانە لە قەێ دیوار هسارەگەوە و مەردم وە ملما وسانە و م دەقە وە دەقە بۆچکترەو بووم.

یەکێ وەت: ((لە شارستانی یەکی ئەو هەفتە خوەێ کوشت.))

یەک تر وەت: ((لەو هەفتە تا ئێرنگە دا نەفەر خوەێان کوشتنە، خاسە ک یەۆ خوەێ ئدام نەکردێیە.))

یەک تر وەت: ((یەکێ وە کارت خوەێ و د نەفەرتر کوشتێیە.))

دەنگێگ وە نزم هاتە گوشم وەت: ((چوە ئۆشین بیمارسان پڕە، خودا ڕاس بارێد تاویلی بگرن خاسە.))

چەوەیلم بەسیانە و هزاران شوون پا لە ناو وەفر تیەیدە وەر چەوم و دەسەیلم گیریانە!

لەپساێ بوێیان کەم و قەپ دەم لەلێیان، لەپساێ لْسمان و ئەوان هە دریژەو بوون.

وەفر لە سەر وارێد. ئێرنگە دی ئاسمان تیەریکە، جفتی کەوش سیەێ واکس دریای لە وەر چەوم ئاوا بوود. جفتی کەوش سیەێ واکس دریای لەوەر چەوم ئاوا بۆ.

وەرگێڕان

لەئینگلیزییەوە: عەتا میرەکی

ژنان کاتێ بەیانیان جلەکانیان لەبەر دەکەن
ریچارد براتیگان

ئەمە گۆڕینەوەیەکی جوانی بەهاکانە، کاتێ ژنان بەیانیان جلەکانیان لەبەر ئەکەن،ئەو ژنە زۆر تازە دەنوێنێ و تۆش تاکوو ئێستا جل لەبەرکردنی ئەوت نەدیوە.
ئێوە دوو خۆشەویستن و پێکەوە خەوتوون و کارێک نەماوە بیکەن،ئێستاش کاتی هاتووە جلەکانی لەبەرکا.
لەوانەیە ئێوە نانی بەیانیتان خواردبێ و ئەویش بلووزەکەی لەبەر کردبێ ونانی بەیانییەکی رووتت بۆ ساز کا،بە نەرمی لەش و لاری بجوولێنێ و بە ناو چێشتخانەکەدا بێت و بڕوا،پێکەوە بە چڕوپڕی لەسەر شیعری ریلکە بدوێن و تۆش بەو هەموو زانیارییەی ئەو تووشی سەرسووڕمان بی.
بەلام ئێستا کاتی ئەوەیە جلەکانی لەبەر کا،هەردووکتان قاوەیەکی زۆرتان خواردۆتەوە و چیتر ناتوانن بخۆنەوە و کاتیەتی بڕواتەوە ماڵ و بڕواتەوە سەر کارەکەی و تۆش لەوێ بە تەنیا بمێنیتەوە و خەریکی چەن ئیشێکی نێو ماڵ بی و دەتانەوێ پێکەوە بۆ پیاسەیەکی خۆش برۆنە دەرێ و وەختیەتی برۆیتەوە ماڵ و برۆیتەوە سەر کارەکەت و ئەویش بە چەن ئیشێکی نێوماڵەوە خەریک بێ.
یان...لەوانەیە ئەمە خۆشەویستی بێ.
بەڵام لەهەرحاڵدا: کاتی هاتووە جلەکانی لەبەر کا و زۆر جوانە جل لەبەرکردنەکەی.وردە وردە لەش و لاری بزر دەبێ و لەنێو جلەکانیدا بە جوانی دەردەکەوێ.چەشنێک پاکیزەیی لەو کارە دایە.جلەکانی لەبەر کردووە و دەسپێک کۆتایی هاتووە.

سەرلەبەری مێژووی ئاڵمان و ژاپۆن
ریچارد براتیگان

پێش چەند ساڵێ (شەڕی دووەمی جیهانی) لە مۆتێلێکدا لە پاڵ کارخانەیەکی بەستەبەندی سویفت یان باشترە بڵێم کوشتارگایەکدا دەژیام.
لەوێ بەرازیان کوشتار دەکرد، سەعات بە سەعات،رۆژ لەدوای رۆژ.مانگ لەدوای مانگ تا بەهار دەبووە هاوین و هاوین دەبووە پایز، کاتێ سەری بەرازەکانیان دەبڕێ دەنگی ناڵەیان بەرز دەبۆوە، رێک دەتکوت ئۆپێرایەکە و لە شوێنی زبڵەکاندا بەڕێوە دەچێ.
وا بیرم دەکردەوە کە کوشتنی ئەو بەرازانە لەگەڵ سەرکەوتن لە شەڕ دا پێوەندی هەیە. پێم وابێ ئەو بیرکردنەوەیە لەبەر ئەوە بوو کە هەموو شتێک پێوەندی هەیە بە شەڕەوە.
حەفتەی یەکەم و دووەم کە لەو مۆتێلەدا بووین زۆر ئازاردەر بوو.دەنگی ناڵەیان دەبووە هۆی بێزاری،بەلام دوایی لەگەڵی راهاتم وەکوو هەر دەنگێکی تر: نەغمەی باڵندەیەک لەسەر دارێک یان فیکەی بانگهێشت بۆ خواردنی نەهار یان دەنگی رادیۆ یان دەنگی تێپەڕینی لۆرییەک یان دەنگی ئینسان یان کاتی بۆ خواردنی شام بانگت دەکەن یان هەر دەنگێکی تر.
"!دوای شێوکردن کایە بکە"
هەرکاتێ دەنگی ناڵەی بەرازەکان نەدەما،ئەو بێدەنگیە مانای ئەوە بوو کە یەکێک لە ئامێرەکان پەکی کەوتووە.

هەڤپەیڤین

هەواڵنامەی کتێب

وت و ویژ لە گەڵ هونەرمەندی سینەماکاری کورد "هیوا ئەمین نژاد" | ١٥٠
وتوویژ لەگەڵ د.ئەحمەدی مەلا/ عادڵ قادری | ١٦٧
ئێمە هەمیشە ژیاننامەی خۆمان دەنووسینەوە/ کەریم پەڕەنگ | ١٨٤
مصاحبه با دکتر بهزاد خواجات/ بابک صحرانورد | ١٨٨
مصاحبه اختصاصی مجله شی با هنرمند مشهور کرد، جوان حاجو | ١٩٠
حمد عدالت اوموییی میلان

هەواڵنامەی کتێب

ئەگەر هونەر نەبوایە، دنیا گەلێک تاریکتر و ترسناکتر دەبوو

وت و وێژی سەرنووسەری گۆڤاری "شی" لە گەڵ هونەرمەندی سینەماکاری کورد "هیوا ئەمین نژاد"

-سەرەتا پرسیارێکی سادە و ساکار: دەمانهەوێ بزانین هونەر لە ڕوانگەی هیوا ئەمین‌نژادەوە چییە و دەبێ چۆن بێت؟

ئەم باسە دەتوانێ باسێکی زۆر فەلسەفی و مەعریفەتی بێت بەڵام من جیا لە لایەنی فەلسەفی و مەعریفەتییەکەی، وەکوو کەسایەتی ئەگەر بمهەوێ تماشای مەسەلەی هونەر بکەم، هونەر بە ئەو دەلاقەیە دەزانم کە لەوێدا دەتوانم خەونەکانی خۆم بهێنمە دی و تەنیاییەکانی خۆم پڕ بکەمەوە. گەورەترین چێژێک کە مرۆڤ دەتوانێ لە ژیانی‌دا، پێی بگات: ئافراندنە. هونەر لە لای من ئافراندە، بۆ وەدیهێنانی خەونەکانی تاکەکەسی و دەروونی خۆم، توانایەک بووە بۆ ئەوەی مانای چیستی خۆم لەم دنیایە پەیدا بکەم. جۆرێک بوون، بوونی تاکە ئینسانێک کە چی دەتوانێ ببێتە مایەی هەبوونی لەم جیهانەدا، تەنها یەک بەرهەمی هونەرییە کە تۆ خەڵقی دەکەی.

-هیوا ئەمین‌نژاد کوڕێکی تەنیایە بەڵام ئەم تەنیاییە نەبووەتە هۆی ئەوە کە لە خوڵقاندنەکانی‌دا، لە ئافراندنی —بۆ نموونە- فیلمێکی ٣٠ دەقیقەیی یان ١٠ دەقیقەیی یان فیلمێکی بڵیند، ڕەنگ‌دانەوەیەکی وەهای هەبێ کە ئینسانەکان هان بدات بۆ تەنیایی سووچنشینی. بە پێچەوانەوە، کە بمانهەوێ بە وردی سەرنج بدەین، باسی هەنێک تەعامول دێتە ئاراوە کە مرۆڤی ئاسایی لە ژیانی ڕۆژانەی‌دا، سەیری ئەو تەعامولانە ناکات. سەیری پێوەندی مرۆڤێک کە دوور کەوتووەتەوە لە کۆمەڵگەکەی خۆی و ئەو مرۆڤەی کە خەریکە لە شوێنێکی دیکەوە دەور لە کۆمەڵگە دەداتەوە، ناکا. —بۆ نموونە- سەرنجی هیوا لە سەر کەسایەتییەکی وەکوو سەید محەممەدی سەفایی، وەهایە کە هەموو فۆرموولەکانی کۆمەڵگە تێکدەشکێنێ کە ڕەنگە تا ئێستا وەکوو کەسێکی لەودە سەیری کرابێت. بەڵام هیوا ئەمین‌نژاد دێ بە پێی ئەو تەنیاییە کە خۆی بوویەتی، واقعی ئەو کەسایەتییە دەنوێنێت کە سەید محەممەدی سەفایی هەیەتی، و قارەمانێکی وەکوو زۆربای یۆنانی لێ دەر دێنێ و زۆر بە حاسانی ئەو لایەنە قارەمانانەی سەید محەممەدی سەفایی دەخاتە بەر چاو کە تا ئێستا چکام لە ئێمە وا سەرنجەمان نەداوە. ئافراندنی تۆ تا ئێستە لە کارەکانتدا بەم شێوە بووە. ئەم تەنیاییە تا ئێستە وەها ڕەنگدانەوەیەکی هەبووە. ئایا ئەمە بە بیرۆکە فکرەوەیە و وەک سەبک و ئیستیلێکە لای تۆ، یان باشترە بڵێم ڕەهەندێکی دیاریکراوی هزرییە لە کارە هۆنەرییەکانی تۆدا؟ یان نا، بە پێی نەستێکی ناوشیار و ناخۆدئاگا ئەم شێوازە لە کارەکانی تۆدا دروست بووە؟

من پێم جالب بوو کە تۆ ئەمەت وت، چونکە تۆ یەکەمین کەس نیت کە ئەم شتە بە من دەڵێیت و هەموو جارێکیش بۆ خۆم ئەم پرسیارە دروست ئەبێ کە ئایا من بە ڕاستی تەنیام؟ لە فستیڤاڵی وان بووین کە فیلمی ”ماڵاوا ئانالۆگ“ نەمایش کرا، پاش تواو بوونی فیلمەکە، کۆڕێکی لێدوان داندرا بۆ وەڵام و پرسیار لە سەر ”ماڵئاوا ئانالۆگ“، فیلمسازێکی تورک دەستی بەرز کردەوە و پرسیارێکی کرد. ڕێک باسی ئەم شتەی کرد و وتی: ”من چوار ڕۆژە تۆ ئەبینم و ئاگام لە هەڵس‌وکەوتەکانتە لە ناو فێستیڤاڵدا و... بە گشتی وام هەست دەکرد کە ئینسانێکی زۆر ئارام و تەنیا و گۆشەگیری، بەڵام کە فیلمەکەتم بینی، فیلمێکی پڕ لە ئێنێرژی، پڕ لە ژیان و پڕ لە ڕیتمم بینی و من ئەم دژوازییە بۆم سەرنجڕاکێش بوو“.
پێشم سەیرە کە ئیستە تۆش وا دەڵێیت. ڕەنگە تەنیایی لە نێو کارەکانی من‌دا، جۆرێک خووخدەی تاکەکەسی خۆم بێت کە تۆ -کە بە من نزیکی- ئەمە دەرک بکەی. یا ڕەنگە ئەوەش بم کە دەور و بەرییەکان دەیڵێن. زۆر کەسی دیکەش پێیان وتووم ”تۆ بۆ ئەوەندە گۆشە گیری، بۆ ئەوەندە حەزت لێیە بێ خەبەر و نادیاربی و... ئەگەر مەبەست ئەوە بێ کە بۆچی گۆشەگیرم، بۆ من هونەر هەمیشە چەشنێ لە پیرۆزی و پاکی بووە، پێم خۆش نییە بڵێم ئەمە شتێکی باشە یان خراپە، یان بیکەم بە دروشم و شوعارێک. من پێم خۆش بووە کە ئەو پاکی و بێ‌گەردییەی هونەر، سینەما، روحی خۆم و پاکی بیرکردنەوە و ئیدەکانم، هەمیشە لە لای خۆم بمێنێتەوە. لە بەر خاتری ئەوە گۆشەگیری ئێختیار ئەکەم، بێگومانیش گۆشەگیری تەنیایی دێنێ. چونکە هەرچی تا ئیستا دیومە، هەمیشە هەر بێزار بووم لەو هونەرمەندانەی کە مقۆ مقۆ و هەرا و زەنا و جەنجاڵ دروست ئەکەن و هەر بە پەڕاوێزەوە خەریکن، کە هەر پڕن لە قیژە و هاوار و هیچیتر. بێ ئەوەی سانتیمترێک قووڵایی لە کارەکانیاندا ببێ. ڕەنگە بۆ ڕاگرتنی دنیای خۆم و بەرهەمەکانم، پێم خۆشە لە گۆشەیەک، لە سووچیک بژیم و ئەم گۆشەیە، ئەم سووچەم خۆش بوێت. چونکە بە چەشنێک ڕێز و خۆشەویستی هونەر لە لای من دەهێڵێتەوە و نایکا بە دووکان و بازاڕ. هەمیشەش داهاتی ئەم تەنیاییە کار بووە تا دوروشم و ئالوودە بوون بە هزری گشتی و شوێن ڕەوت کەوتن و... من ئەو کاتانە تەنیام کە لە نێو ئەو جۆرە کۆبوونەوانەدا دەبم. ئەو کاتە بە ڕاستی هەست بە تەنهایی و غەرینیەکی سەیر دەکەم. بەڵام وەک وتم، خۆم قەت هەست ناکەم تەنیام. چونکە بەردەوام ئیدەم هەیە، بەردەوام دەنووسم، بەردەوام عەکاسی دەکەم، بەردەوام فیلم دروست دەکەم و هەستیش دەکەم زۆر زۆر سەرحاڵم و خۆش خۆش دەژیم.

-لە دڵی کارەکتەرەکانتدا ژیان دەکەی، واتە ئەمە شتێکە کە من زۆر جار لە تۆدا دەیبینم. چونکە جاری

وایە لە شوێنێکدا بیری شتێک دەکەویتەوە، باسی کارەکتەرێکت دەکەی. من ڕۆژێک لە ڕۆژان شێعرم بە بۆنەی تۆوە خۆش ویستووە، دوای ئەوە داستانم بە بۆنەی تۆوە خۆشتر ویستووە. ئیستەش لەگەڵ داستان ژیان دەکەم و هەرگیز لە خۆمی ون ناکەم. هەمیشە هەرچەن کەم داستانیشم لە تۆ خوێندبێتەوە بەڵام داستانەکانت بۆ من بوونە هۆی ئەوە کە خۆشەویستییەک بۆ داستان و مەتن و دواجاریش هونەر، لە دەروونمدا دروست بکەم. ئایا داستان ئیستاش لە تۆدا ئەو خۆشەویستییەی ماوە؟ ئایا داستان لە گەڵ ئەو خۆشەویستییەیدا، هیچ کاریگەرییەک و هیچ تەئسیرێکی لە سەر سینەمای تۆ هەیە؟ ئەم پرسیارە هەمیشە دەغدەغەی من بووە و چەن جاری دیکەش کە پێکەوە تەنیا بووین لێم پرسیوی. ئایا داستان توانیوێتی یارمەتیی سینەمای تۆ بدات؟

بێ‌گومان زۆر یارمەتیی داوم و بەڵای منەوە ژیان بە بێ داستان نابێ. چونکە هەموو شتێک داستانە. داستان، ئەوەندە لە سەر ژیانی ئینسان تەئسیری هەیە کە تۆ لە هەرشتێک، حەتتا لە سادەترین شتەکاندا، کە لەگەڵی ڕووبەڕوو دەبیتەوە، دەبینی ڕەوایەت وجوودی هەیە، گێڕانەوە وجوودی هەیە، داستان وجوودی هەیە. بەڵام وەک چیرۆکنووس، پێویستە بڵێم کە من لە دنیای واقیعدا، هێشتاش چیرۆکنووسیم بە جێ نەهێشتووە. ڕەنگە دەرکەوتنی کارە سینەماییەکانم بووبێتە هۆی ئەوە کە من وەک کەسێکی فیلمساز بناسن نە وەک کەسێک کە داستان دەنووسێ. تەنانەت ڕەنگە کەم کەس بزانێت کە من کتێبێکی چیرۆکم چاپ کردووە یا لە سەر چیرۆک کارم کردووە. بە بڕوای زۆر کەس لە دۆستان و نزیکانم، کە پێیان وایە سینەمای من جیاوازە، هۆکارەکەی ئەوەیە کە من دگمەن فیلمسازێکی کوردم کە ئەدەبیات دەناسم و لە سەر ئەدەبیات کارم کردووە. خۆی ئەم ئەدەبیاتە هۆکارێک بوو کە سینەمای من، سینەمایەکی جیاواز بکات. نەک ئەوە لە فیلمەکانمدا داستان و گێڕانەوە ڕۆڵێکی زۆر بنەڕەتی بێت. ڕێک پێچەوانەی ئەوەیە، چونکە من زۆرتر حەزم لە سینەمای بەڵگەیی —موستەنەد- کردووە و زۆربەی فیلمەکانیشم موستەنەدن. بەڵام ئەمە زۆر بۆم سەرنجڕاکێش بووە کە کاتێ ڕییەکشێنەکانی(پەرچەکردار) بینەرەکانم دەبینم، دەڵێن موستەنەدەکانت پڕن لە داستان و فیلمە داستانییەکانیشت بەڵگەیی‌ئاسان. ئەمە لە ژیانی مندا داهاتی دوو شتن. من سەرەتا بە ئەدەبیات و داستانەوە دەستم پێ کرد و دوایی دەستم کرد بە وێنەگری و هەمیشە ڕوحیەیەکی وێنەگرانە لە کارەکانمدا بووە کە لە گەڵ ئەوە کە فێری ڕەوایەت دەبووم، منی وەک موستەنەدسازێکیش ڕاهێناوە. بێگومان سینەما ئەم دوو شتەیە. جوانی‌ناسیی وێنە و جوانی‌ناسیی گێڕانەوە و ڕەوایەت و ساختار. ئەوەیە من هێشتاش بەردەوام لەگەڵ داستاندا دەژیم، داستان دەخوێنمەوە و داستانیش دەنووسم. بەڵام هەندێ هۆی تاکەکەسی هەیە کە ڕەنگە جارێکە حەز نەکەم داستانەکانم زۆر بڵاو ببنەوە.

-باسی جوانیناسیت کرد. جوانیناسی تۆ، جوانیناسییەکی تایبەت و جیاوازە لە کارەکانتدا. تۆ خەریکی بە پێناسەیەکی نوێوە فیلم بە ئێمە نیشان دەدەی. ئاماژەت بە خاڵێکی زۆر گرینگ کرد. وتت ئەو کەسانە کە فیلمەکانی من دەبینن، دەڵێن پڕە لە داستان، بێ ئەوەی داستانێکت گێڕابێتەوە. ئەمە خاڵێکی زۆر گرینگە لە جوانیناسی هونەردا. یانی تۆ لە زێهنی بەردەنگەکانتدا بە جۆرێک لە جۆرەکان -Defamiliarization یا ئاشناییسڕینەوە بکەیت. ئاوا هەمیشە بینەری فیلمەکانت بە خۆت قەرزار دەکەی، بە تایبەت ئەگەر ئەو بینەرە مرۆڤێکی کورد بێ. ڕەنگە ئەوانەی کە کورد نین لە سووچێکی دیکەوە تماشای فیلمەکانی تۆ بکەن، بەڵام کوردێک کە فیلمی تۆ دەبینێ، بە خۆیدا دێتەوە کە بۆچی من تا ئێستا ئەم شتەم نەدیوە؛ بۆچی من تا ئێستا -بۆ نموونە- سەید موحەممەدی سەفاییم ئاوا نەدیوە و نەناسیوە. یان کاتێک کە تماشای فیلمی ماڵاوا ئانالۆگ دەکەین، دەبینین تۆ کەسایەتییەک دەهێنیە بەر دووربین و گێڕانەوە کە ڕەنگە —ئێغراق نەبێ ئەگەر بڵێم- لە ناو هەموو دێهاتێکی کوردەواریدا، یەک دانە لەو کەسایەتییە بوونی هەیە و تا ئێستا ئێمە سەرنجمان نەداوە و کەس تا ئێستا بۆ داستانی ئەو کەسایەتییانە نەگەڕاوە کە دەبێ داستانی چی بێ؟ بەڵام تۆ و دووربینی تۆ بێ ئەوەی —جاری وایە- هیچ داستانێکی لێ بڵێت بۆ داستانی ئەو کەسایەتییانە دەگەڕێن، بێ ئەوەی کەسێکی لێ بێ باسی هیچ داستانێک بکات. چونکە داستان هەروا کە خۆت زۆر باشتر دەزانی، سەرەتایەکی هەیە و ئەنجامێکی هەیە، بەڵام لێرە بێ هیچ سەرئەنجامێک دەست پێ دەکا و دەبینین سەرەتای داستانی ماڵئاوا ئانالۆگ، ئەو پیاوە کە بێدەنگە و —لە واقیعدا- بێدەنگیی پێکراوە، لەوێ نییە. دەڵێی داستانەکەی تۆ باسی کەسێکی دیکەیە، باسی کوڕێکە کە دەیهەوێ بە دووربینێک کە فرۆشتنی زێڕی ژنەکەی و قەرز و قۆڵە کڕیوێتی، بژیوی خۆی و ماڵ و منداڵی پەیدا بکات و ئەم داستانەش —بەوەدا کە کوڕە ناتوانێ زۆر سەرکەوتوو بێت لە کارەکەیدا- بە نێوی فیلمەکە و مۆتیڤێک کە تۆ بۆت لە بەرچاو گرتووە، نزیکترە. بەڵام ئەوجی داستانەکە هەموو موعادڵەکانی بینەر —ی چالاک- دەگۆڕێت و لەوێوە حەیرانبێژێک —کە بە ڕای من بەوەدا کە فۆرمووڵی حەیران بە گێڕانەوە پێکهاتووە، ئەم کەسایەتییە دەتوانێ نمادی ڕاوی یان بگێڕەوەرێک بێت و تۆ ئەم نمادە- دەکەی بە داڵغەیەک لە زێهنی منی بەردەنگدا و کارێک دەکەی بیر لەوە بکەمەوە کە ئەمە ئیتر کێیە لێرەدا دەرکەوت و بگەڕێم بۆ داستانەکەی. ئەوەی وەک شگردێکی تۆ جێی سەرنجە ئەوەیە کە تۆ هەڵبژاردن و وەرگرتنی باری مانایی داستانەکەت دەهێڵیتەوە بۆ بەردەنگ خۆی و کارێک دەکەی کە ئەو خۆی داستانی بۆ دروست بکات. بۆیە تا ئەو جێگەی کە من سەرنجەم داوە، هەر زێهنێک —یان بەردەنگێک- داستانێکی بۆ ئەو داستانە دروست کردووە. جا ئەو تێبینییانەی کە تۆ لە فیلمەکەتدا، لە بەرچاوی دەگری -کە من لە چەندایەتی و چۆنیەتییان دڵنیام، بەڵام پێم خۆشە خۆت وەڵامی ئەمە بدەیتەوە- ئایا زانستێکی لە پشتەوە هەیە؟ زانست یان پێکهاتەیەکی جوانیناسییانەی لە پشتە؟ ئاخۆ وەک فیلمسازێک چەندە هەوڵت داوە بۆ ئەوەی کە دانیشی ئەم پێکهاتە جوانیناسییانە بە پێی ڕۆژ و بەرە جیاوازەکان ئاپدەیت —یان بەڕۆژ- بکەیتەوە کە لە گەڵ مرۆڤی ئێستای کورد بیگونجێنی. هەروا کە ماڵئاوا ئانالۆگ —بێ ئەوەی هەوڵی تۆ بۆ ئەوە بووبێ- خۆی پەیامێکە بە چەندین بەرە و دەتوانم بڵێم جێی بە خۆدا چوونەوەی ئەو نەسلەیە کە نەیانزانی چییان بە سەر هات. ئەوەی جێی باسە ئەوەیە کە نێوی فیلمەکە خۆی پەیامێک، ئاماژەیەکە کە لە جیهانێکدا کە تەواو دوور کەوتووینەوە لە ئانالۆگ و خەریکین بە تەواوی و بە هەموو هێزمانەوە نوقمی دیجیتاڵ دەبین، بەڵام ئێمە هێشتا هەموو —یان هیچێک- لە داستانەکانمان بۆ بەرەکانی دوای خۆمان نەگێڕاوەتەوە. ئایا پێکهاتەی جوانیناسانەی هیوا ئەمینن‌ژاد هەوڵی داوە بۆ ئەوەی کە لە ناخیشدا ئەو باسە —و ئەو ڕوانگەیە- بۆ بەردەنگ دروست بکات؟

ئەزانی چۆنە؟ من پاش ئەوەی زیاتر لەگەڵ هۆنەردا ئاشنا بووم -بە تایبەت ئەدەبیات- هەوڵم دا تا ئەو جێگەی بتوانم شاکارە ئەدەبییەکانی دنیا بخوێنمەوە و بیانناسم و ئەو ڕەخنە و شیکارییانەی کە لە سەرییان نووسراوە بخوێنمەوە و لێکۆڵینەوەی خۆم هەبێ لە سەرییان. ئەم هەوڵەم لە هۆنەرەکانیدیکەش -بە تایبەت لە نەقاشی و وێنەگری و سینەما- دا، بەڕێوە برد. من بۆشاییەکی زۆر گەورەم دی لە هونەری کوردی یان باشتر وایە بڵێم لە هونەری کورددا. ئەویش ئەوە بوو کە هونەرمەندی کورد کەم بیر لە خۆی دەکاتەوە و زۆر ئاسایی کەسانێکی چاولێکەرن. بۆ نموونە فیلمسازەکانمان هەوڵ دەدەن وەکوو فیلمسازێکی خەڵکی فەڕانسە فیلم دروست بکەن، چیرۆکنووسەکانمان وەکوو گوڵشیری داستان بنووسن و چووزانم شاعیرەکانمان —ئەگەر زۆر باش و جیاواز و دەگمەن بن- لە ژێر کاریگەرێتی شاملوو و یەدوڵڵا ڕۆئیایی و شتی وا شێعر بنووسن. گەرچی ئاساییە کە هەموو هونەرمەندانی دنیا

له یەکتر تەسیر وەرئەگرن. بەڵام نەک ئەوەی دەقاودەق بە زمانی ئەوان، بە گۆشە نیگای ئەوان و بە سەبک و شێوازی ئەوان بەرهەم دروست بکرێتەوە. من بە پرسیارێک گەیشتم، کە ئەسڵەن ئێمە شتێک بە نێوی هونەری کوردیمان هەیە؟ ئەمە داڵغەیەکی زۆر گەورە بوو بۆ من. تەنانەت ، دیم بە داخەوە لە هونەری هاوچەرخمان‌دا هۆوییەتی ئێمە خەریکە دەچێتە ژێر پرسیار و کاتێک بە ناخی بەکگراوندی هونەری خۆمان‌دا گەڕام، هەندێک شتی زۆر مەزنم بینی کە جێی سەرسوورمانی هەر کەسێکە کە هۆگری هونەرە. وەکوو حەیران کە ئەو کارەکتەرەی وا تۆ باسی دەکەی، مام خدر، حەیران بێژێکە کە ئیتر حەیران ناڵێت و بە خاڵێکی دروست ئیشارەت کرد. لە بنەڕەتدا ئەو فیلمە داستانی مام خدرە بەڵام من بە دژە قارەمانێک کە بۆی دەتاشم، ئەو پەراوێز بوونەی، ئەو تەنیا بوونەی، دووچەندان دەکەمەوە.

من فکر دەکەمەوە هونەرمەندی کورد کەم بیر لە خۆی ئەکاتەوە. زۆر کەم کۆمەڵگەی خۆی دەناسێ. زۆر کەم کاری کردووە بە تایبەتی لە شێوەی ڕەوایەت کردن‌دا. دەتوانم بڵێم چەن هەزار ساڵ لەوە پێش ڕەوایەتێکمان بووە کە لە شێوازی خۆی‌دا شاکار بووە. ئەو گێڕانەوە و ڕەوایەتە، گەرچی موئەلفەکانی دیار نین، گەرچی توێژینەوەیەکی وەهای لە سەر نەکراوە، گەرچی زۆر زۆر غەریزین بەڵام وەها لە زمانی سروشت و بە زمانی سروشت قسە دەکا کە جێی سەرسوورمانە. بەڵام ئیستا من لە هونەری هاوچەرخدا، شتێک بە ناوی ئینسانی کورد نابینم کە پێناسە کرابێ. ئەمە دەغدەغەیەکی زۆر گەورە و گران بوو بۆ من، بۆ نموونە کەسایەتییەک وەکوو سەید موحەممەدی سەفایی، هەموو کۆمەڵگە بە گشتی وەک ئینسانێکی موتریب تماشایان دەکرد و تەواو. بەڵام من لەو ئینسانەدا هەنێک جوانی‌ناسیم بەدی دەکرد کە دەتوانم بڵێم گەلێک هونەرمەند بەو موئەلفانەوە کە سەید موحەممەدی سەفایی نزیک بە ۴۰-۳۰ ساڵ لەوە پێش بوویەتی، ئیمرۆ بە نێوی هونەرمەندانی ئاوانگارد لە ئێران و دنیا نێویان دەبەن. بەڵام چونکە سەید موحەممەدی سەفایی بێ‌ساحەب بووە؛ چونکە کورد خوێندەواری و خوێندنەوەی لە سەر هونەر نەبووە؛ چونکە کەس بەو شێوە نیگایە نەیڕوانیوەتە هونەر. بۆ نموونە ئەوە بڵێم، سەید موحەممەدی سەفایی یەکێکە لە داهێنەرانی مووسیقی ئێجرایی یان پێرفۆرمێنس، بەڵام هیچ کەس ئەم شتەی نەزانیوە و بیری لەم لایەنە بەهێزانەی ئەو هونەرمەندە مەزنەی نەکردوە. من خۆم تەنانەت بە شێعری ئاوازەکانیشی رادەچڵەکێم. ئەوەندەی کە لە بیرم دێ هەر کاتێک سی‌دییەکانی ئەم هونەرمەندەم لە جێیەک دەبینیی خەڵک قاقا پێ دەکەنین، بەڵام من خەمێکی قورس و دەروونی دایدەگرتم. دوایی کە ویستم فیلمێکی لێ دروست بکەم و توێژینەوەم لە سەر کرد، گەیشتمە ئەو قەناعەتە کە ئەم ئینسانە لەوپەڕی تەنیایی‌دا بووە. فیلمی "دایرەی شادی ڕەنجەکان" باس لە ئینسانێک دەکا کە هەموو هەوڵی ئەوە بووە کە خەڵکی شاد بکات ، ئەو زۆر داهێنەرانە بەزمە عارفانەکان و فولکلۆری ئاوێتەی یەک کردووە نوێکارییەکەشی لەوەدایە کە ئەم کابرایە زکر دەکا کاتێک گۆرانی دەڵێت و گۆرانی دەڵێت کاتێک زکر دەکا. وەهاش دەچێتە نەستی مرۆڤەوە و وەها زیندوو ئەم بەزمە دەگێڕێت کە من پێم وایە زۆر کەم هونەرمەندێکی کورد پەیدا دەبێ ئەم موئەلفەی هەبێ. واتە هەر گۆرانی‌بێژێکی خاڵی نییە و دەتوانم بڵێم وەک خوڵقێنەرێک (مولف) دەر دەکەوێت کە مووسیقایەکی زۆر جیاواز دەخوڵقێنێت بە سەبک و شێوازی سەربەخۆی خۆی. من پێم وایە ئێمە لەو پتانسێلانەمان زۆر هەیە، بە مەرجێک کە بگێڕەوەری ڕاستەقینەی دەروون و کۆمەڵگەی خۆمان بین. من پێم وایە کۆمەڵگەی کوردی ئەوەندە سووژەی ئەفیوونی و جوانی‌ناسی زێهنی و ئابسترەی تێدایە کە زۆر زیاتر لە ئامریکای لاتین دەتوانین لە سەر ئەم بنەمایانە خەریکی خوڵقاندن بین. دەبینین لە ئامریکای لاتین، مارکز، خوان ڕۆڵفۆ، شاعیران و سینەماکارانی لە سەر ئەم جوانی‌ناسی و فانتازیاییەی خۆیان بە جددی کار دەکەن، ڕێزی لێدەگرن و جیهانی دەکەنەوە و جیهانیش لە ئاستیان سەر دادەنوێنێ. بەڵام بە داخەوە هونەرمەندی هاوچەرخی کورد، لە خۆی هەڵدێت، وەکوو خەڵکی کاری هونەری دەکا نەک وەک خۆی.

-باسی ئافراندنت کرد. بە ڕستەیەکی ساکار بڵێ ئافراندن چۆن دەبینی؟ تۆ ئافراندن بە چی دەزانیت؟ بە چی دەڵێی ئافراندن؟

بە ڕستەیەکی سادە و ساکار پێت بڵێم: ئافراندن تەنها لایەنی هاوبەشی نێوان خودا و مرۆڤە. تەنها کاتێک ئینسانێک شتێک خەڵق دەکا، ئافراندنێک دەکا، لە خوا دەچێ. تەنیا لەو کاتەدایە کە پێوەندییەکی مەزن لە نێوان ئینسان و خودا دروست دەبێت. مەبەستم لە خودا لە بارە دینییەکەیەوە نییە، مەبەستم خالەق و داهێنەرە ، کەسێکە کە ئافراندن دەکات، خەڵق دەکات. تەنیا ئەو هونەرمەندانە کە ئافراندن لە کارەکانیاندایە، بەم پلە لە هەست دەگەن و ئەمەش چێژێکە کە بە هیچ لەزەتێکی دیکە ناگۆڕدرێتەوە.

-ئیستا بچینە سەر باسی سینەما. پێم خۆشە یەکەمین بروسکەکانی سینەما لە خۆتدا باس بکەی. لە کەیەوە بروسکەی سینەما لە تۆ درا. کەی بڕیارت دا. -گەرچی دەزانم بە هۆی زۆر شتەوە هەر لە سەرەتای منداڵیتەوە لەگەڵ شێعر و ئەدەبیاتدا تیکەڵ بووی، بەڵام- چۆن بوو کە بیرت لە سینەما کردەوە و لە چ برگەیەک لە ژیانتدا ئەم شتە ڕووی دا و بڕیارت دا کە دەبێ شوێن سینەما بکەوی؟

پێم وابێ ساڵی ۶۹ بوو، شەوێک تەلەڤیزیۆنی ئێران فیلمی

ڕێگای یەڵماز گۆنەی نیشان دا. گەرچی زۆریشی لێ سانسۆڕ کرابوو، بەڵام لەو ئانوساتەدا، ڕێک خەریک بوو بە جۆرێک ژیانی ئێمەی دەگێڕایەوە و ئەو هەڵسوکەوتەی نیشان دەدایەوە کە ئەو کات، بە جۆرێک بنەماڵەی ئێمەی تێدا بوو. لە "ڕێگا"دا چەند زیندانیەک مەجال درابوون کە چەن ڕۆژێک بچنەوە نێو بنەماڵەکەیان و ئەو کارانەی کە پێویست بوو، ئەنجامی بدەن و بگەڕێنەوە بەرەو زیندان. ئەو فیلمە وەها تەئسیری لە سەر دانام کە بە بێ ئەوەی تەنانەت بزانم دەرهێنەرەکەی کێیە و نێوی چییە و تەنانەت بزانم کوردە، بە بێ ئەوەی بزانم کە ئەم فیلمە زۆر سەرکەوتنی گەورەی جیهانی بە دەست هێناوە، هەمیشە لە زێهنمدا مایەوە. ساڵانێک دوای ئەو شەوە بوو چوومە خولی فێرکاری فیلمسازی لە سەر سینەمای یەڵماز گۆنای قسە کرا و حەتتا کە وتیان فیلمی یۆڵ، من ناوی فیلمەکەم لە بیر کردبوو، کە بۆیان نمایش کردین و بینیم ئەم فیلمە فیلمی فیلمسازێکی کورد بووە، بە تەواوەتی منی خستە ژێر تەئسیری خۆی، بە تەواوەتی عاشقی سینەمای کردم و زانیم کە سینەما چەند دەتوانێ تەئسیرێکی مەزن لە سەر ئینسان دانێت و چەند دەتوانێ لە گێڕانەوەی کێشەکاندا یارمەتی مرۆڤ بدات...

-پرسیارێکی کەمێک کلیشەیی: سینەمای کوردی هەیە؟

ئەم پرسیارە زۆردووپات کراوەتەوە، من پێم وابێ هەتا شتێک نەبێ، باسی ناکەن. بەڵام ناشمەوێ لە خۆوە، خۆمان بخەڵەتێنین و بە خۆمان بڵێین ئێمە خاوەنی ژانرێکی سینەماییین لە دنیای ئێستەدا.

-تۆ وەک خۆت، کێ بە سەردەمداری ئەم سینەمایە دەزانی؟

بێگومان یەڵماز گۆنەی تەئسیرێکی زۆری بووە و جیا لە ئەو، کاک تەیفووری بەتحایی کە یەکێک لە یەکەمین دەرهێنەرە کوردەکان بووە لە بواری فیلمی بەڵگەییدا، کە بەداخەوە زۆر کەم ناسراوە و فیلمی نان و ئازادی ئەو لە ساڵی ۱۳۵۸ی کۆچیدا لە دەورانی شەڕی سێ مانگەی کوردستان، دیسان یەکێکی دیکە لەو فیلمانە بوو کە زۆر کاریگەریی لە سەر من هەبوو. فیلمێکی دیکۆمێنتاری کە توانی زۆر تەئسیری بێ لە سەرناساندنی کێشەکانی کوردستان بۆ کومەڵگای جیهانی ئەو دەم.

-بە بڕوای تۆ، لە دوای ئەو کەسانەوە، وێستێک بە سەر سینەمادا نەهاتووە؟

ئەگەر بێتوو مێژوونووسەکان لە سەر ئەم بابەتە ڕاست بنەوە؛ سینەمای کوردی زۆر پێشتر لە یەڵماز گۆنەی وجوودی بووە. بێگومان بە هۆی هەنێک بابەتی سیاسی، ئەم سینەمایە، سینەمایەک بووە کە هەمیشە لە هەر وڵاتێکدا، چ لە تورکیە چ لە ئێران، -کە ڕۆژهەڵات و باکوور خاوەنی سینەمایەکی پێناسەدارن-، لە ژێر کاریگەرێتی سینەمای ئەو وڵاتانەدا بووە. واتە لە هەر جێگەیەک کە سینەما لە هەرکام لەو وڵاتانە گەشەی کردووە، سینەمای کوردیش پێ بە پێی ئەوان گەشەی کردووە. بەڵام نازانم بڵێم خۆشبەختانە یان بە داخەوە، سینەمای کوردی هەمیشە دوای سینەمای موئەلف کەوتووە. هەمیشە بە دوای سینەمای هاوچەرخ و هونەرمەندانی ئاوانگاردی ئەو وڵاتەوە بووە. گەرچی زۆرجار بە خۆم دەڵێم خۆزگە وا نەبوایە. واتە کاتێک دەتوانین بڵێین سینەمای کوردی، کە خاوەنی هەمووی لایەنە سینەماییەکان بێ. سینەمای کوری نەوەد لە سەدی، شوێن سینەمای موئەلف کەوتووە و هێشتا سینەمای بەدەنەی نییە، ئەکتەری کارای نییە و زۆر شتی دیکەی نییە. بۆیە دەڵێن سینەمای ئێران، چونکە زۆر بە ئاسایی هەموو قۆناغانی خۆی بڕیوە. لە سینەمای کلاسیکەوە، هەر لە سەرەتاوە کە فیلمی (کچی لوڕ) دروست ئەکرێ تا ئەڕوا بۆ سینەمایەکی کارا، بەدەنەی بووە، فیلمی گیشەی بووە، سینەمای بەڵگەیی و داکیۆمێنتاری بە جیاواز بووە، بەڵام فیلمسازی کورد و سینەمای کوردی هەر لە سەرەتای بوونیەوە تا ئێستە هەموو هەوڵی ئەوە بووە کە لەگەڵ سینەمای موئەلف بێ، لەگەڵ سینەمای ئاڵتێرناتیڤی ئەو وڵاتانەی بێت کە ئاماژەم پێکرد و ئەمە خۆی جێگەی لێکۆڵینەوەیە. بەڵام لە گەڵ هەموو ئەو قسانە، من پێم وایە کە سینەمای کوردی، سینەمایەکی سەرکەوتوو بووە و تەنانەت ئەگەر زۆر جار وێستێک کەوتبێتە کاریەوە، چەشنێک پێست دڕاندن بووە. کە دوای ئەوە، خۆی سەر لە نوێ دروست کردۆتەوە. واتە ڕەنگە هەر لە دەورەی هاوچەرخەوە پێتی بڵێم،

ئێمە هەتا ٦-٧ ساڵ لەمەوپێش زۆر زیاتر فیلمسازەکانمان لە فستیڤاڵە گەورەکان دەرکەوتوون، فیلمی زیاتر بەرهەم دەهات، کە هەندێک کەس پێیان وا بوو تاو و تەبە. بەڵام من پێم وا نەبوو. گەرچی ئەو سینەمایە، سینەمایەکی ئێجگار ناوەرۆکخواز و زۆر دوور بوو لە تکنیک و زۆر کەم لە کاری فیلمسازەکاندا تکنیک بەدیدەکرا. وێستێکی تێ کەوت و ئیستا دەبینین کە سینەماکارانی کورد هاوکات کە هەم بابەتی باش هەڵدەبژێرن، لە باری تکنیکیشدا گەشەیان کردووە. واتە زۆر جار ئەم وێستانە یارمەتی داوین، ئەم پشووە بووەتە هۆی ئەوە کە پێستە کۆنەکانمان بدڕێنین و خۆمان ئاپدەیت بکەینەوە تا بە هێز و توانایەکی باشتر بێینە نێو مەیدان.

-تۆ لەو کەسانەی کە فۆڕمت بە بێ ناوەرۆک ناوێ؟ ناوەرۆکیشت بە بێ تکنیک یاخود فۆڕم، هەر قەبووڵ نییە. ئایا ئەم شتە من باش بۆی چووم یان نا وا نییە؟ چەنێک لە کارەکانتدا گرینگی بە تکنیک و فۆڕم دەدەیت؟

تا ڕادەیەک، مەبەستم لە تکنیک لەو وەڵامەی پێشوودا، ئەو تکنیکە نمایشییانە. بەڵام ئەگەر باسی فۆڕم بکەین، قسەکەی تۆ تا ڕادەیەک وایە. من پێم وایە کە فۆرم و ناوەرۆک دەبێ هاوهەنگاوی یەکتر بن. فۆرم و ناوەرۆک دوو دووانەن کە دەبێ یەکتر کەشف کەن و هەر کات ناوەرۆک بە فۆڕمێکی باشی خۆی گەیشتووە، شاکارێک خەڵق بووە و هەروەها هەرکاتیش فۆڕمێکی تایبەت توانیوێتی ناوەرۆکێکی دیاریکراو بێنێتە بەر چاو، دیسان ئەو بەرهەمە سەرکەوتوو بووە. من پێم وایە ئەم دووانەیە، لە یەک جیا ناکرێنەوە و هیچ کامێکیان سەرتر لەوەی دیکە نییە. ڕەنگە زۆر بەرهەممان دیتبێ کە ناوەرۆکێکی زۆر سەرنجڕاکێشی بووە بەڵام چونکە فۆڕمی نیشان دان و فۆڕمی پێکهاتەکەی، فۆڕمێکی کلاسیکی کۆن بووە، نەیتوانیوە سەرکەوتوو بێت و پێچەوانەی ئەوەش: ڕەنگە هەندێک بەرهەمی هونەریمان هەبێ کە فۆڕمێکی نوێی لە گێڕانەوە و ساختاردا هەبووە، بەڵام بابەتێکی شیاوی ئەو فۆرمەی پەیدا نەکردووە و هەر وەک فۆڕمێک ماوەتەوە، نەک وەک بەرهەمێکی هونەری.

-من جار و بارێک بە ئەنقەست پرسیاری کلیشەیی ئەپرسم، لە بەر ئەوەی تۆ ئەو کلیشانە بدڕێنی. چەندە لەگەڵ ئەم قسە هەیت کە دەشێ هونەرمەند ڕۆڵەی زەمانەی خۆی بێت؟ زۆر جار ئەم پرسیارە کلیشەییە لە هونەرمەندێک دەکەن و ئەگەر ڕاست بین لەگەڵ خۆماندا، دەبینین ئەم باسە چەنێک لە هونەر دووری کردوونەتەوە و پێملی خواستەکانی کۆمەڵگەی کردوون. ڕای تۆ سەبارەت بەم خاڵە گرینگە چییە؟

پێم وایە ئەم بابەتە بۆ هونەرمەندی کورد جیاوازە. چونکە هونەرمەندی کورد کاتێک لە سووچێکەوە دەکەوێتە ژێر باری هەنێک بەرپرسایەتییەوە زۆر بێچارە دەنوێنێت. واتە خاوەنی مێژوویەکە کە هەرگیز ڕەوایەت نەکراوە. خاوەنی هونەرێکە کە قەت نەهاتووەتە گۆ. ئەبێ بگەڕێینەوە بەرەو ئەو هەموو کارە کە نەکراوە: لە سەر مێژوومان، لە سەر کەسایەتییەکان، لە سەر جوانیناسیمان، لە سەر ساختاری کۆمەڵگە و لەسەر کێشەکانی. من پێم وایە هونەرمەندانی کورد لە سەر ئەو دووڕیانەن کە ئایا ئەو بەرپرسیارەتیەی وا پێشینیانیان نەیانبووە و گوێیان نەداوەتێ، ئەم لە ئەستۆی بگرێت یاخود ڕەوایەتگەری زەمانەی خۆی بێت . کە لێرەدا ئەم دوو ڕوانگەیە دروست دەبێ کە ئایا من دەبێ ڕەوایەتی خۆم بکەم؟ ڕەوایەتی هاوچەرخی خۆم بکەم؟ ڕەوایەتی دەغدەغەکانی ئینسانی هاوچەرخی کورد بکەم یا ڕەوایەتی ئەو مێژووە ونبووە بکەم؟ من پێم وایە ئەگەر هونەرمەندێک ئەوەندە سەرکەوتوو بێ بتوانێ لە نێوان ئەو دوانەیە، پردێک دروست بکات و لە هەر هەمووی زیاتر، باسی ئەم بێچارە بوونەی خۆی بکات کە لە نێوان ڕابردوو و ئیستای خۆیدا ماوەتەوە، دەتوانێ بۆی ببێتە پێوەرێک تا کاریگەرێتییەک دروست بکات کە شایانی ئەم بابەتە بێ. بەڵام خۆم وەک بەردەنگێک و بینەرێک، ئەو هونەرمەندانەم خۆش دەوێ کە زمان حاڵی ئێستای خۆیانن.

-باسی کۆمەڵە چیرۆکێکت کرد، ئەو کۆمەڵە چیرۆکە ناوی (ئێمە گوناهین)ــە. ئەم کتێبەی تۆ، پەیامێک نییە بۆ ئەم شتەی ئیستە باست کرد؟ واتە بە خاتر ئەو بەشە ونبووە نییە وا ئێمە گوناهین؟

ڕەنگە لە ناخودئاگاهم ئەو شتە کە تۆ دەڵێی بووبێت و ئیستا کە خۆم باسم لێکرد، دەبینم بە دڵنیاییەوە ئەمە کەڵکەڵەی زێهنی منە. لە بەینی چیرۆکەکانمدا بە شوێن لایەنێکی هاوبەشیان دەگەڕام کە بیکەم بە ناوێک بۆ کۆمەڵە چیرۆکەکەم. کە بیرم کردەوە ئەو شتەی کە خاڵی سەرەکی هەموو کارەکتەرەکان لە هەموو داستانەکاندایە، ئەوەیە کە هەموویان بە جۆرێک گوناهن و من لە زمانی هەموویانەوە وتوومە کە ئێمە گوناهین. ئەم گوناهە ڕەنگە خۆم بم، تۆ بی، و هەموو هونەرمەندانی کوردیش بن: هەموومان گوناهین. جاری وایە کەوتووینە بارودۆخێکەوە کە بارودۆخی ئێمە نیە. جاری وایە کەوتووینە ناو هەلومەرجێکەوە کە هەلومەرجی ئێمە نین و هەر ئەوەی کە وتم: ئێمە زۆر بە ناچاری ماوینەتەوە لە بەینی ڕابردوو و ئیستاماندا و لەو بەینەدا خەریکین پەلەقاژە دەکەین.

-لە نێو بیر و هزری هیوادا، چی زیاتر دەور دەبینێ؟

ناسیونالیزم؟ کوردایەتییەکی ئێحساسی دەور دەبینێ یا نە ئەو هۆویەت و شوناسە ونبووەی ئینسانی کورد کە خۆت لە چەن جێگە لەم وتوویژەدا باست کرد. هەمووشمان لە کارەکانتدا بە جۆرێک شاهدی ئەم شێوازە نیشاندانەی شوناسی ئینسانی کورد هەین. ئەم شوناسە ون بووە دەور دەبینێ یان ئەو ناسیونالیزمە پەتییەی کە سالانێکە بە نێو چاوی هونەرمەندانی ئێمەوە دیارە؟چونکە زۆر کەس ئەم دوو شتە لێک ناکەنەوە و من دەزانم ئەم دوو لایەنە، دوو پێوەری جیاوازە لای تۆ. دەمهەوێ لە سەر ئەم باسە بدوێی: ئایا ناسیونالیزم پێوەندیی بەو شوناسەوە هەیە کە تۆ بە فیلمەکانت شەڕی بۆ دەکەیت؟

ناسیۆنالیزم، چەن خوێندنەوەی جیاوازی لێ دەکرێ. ئەگەر بە خوێندنەوە سیاسییەکەی بێت، من بە دڵنیاییەوە پێت دەڵێم کە من ناسیۆنالیزم نیم. بەڵام ئەگەر بە مەعنای خۆشویستنی وڵات و کلتووری نەتەوەکەم بێت، ئەوا پێت دەڵێم: بەڵێ من ئەوم. من پێم وایە، خۆم بەو قەناعەتە گەیشتووم کە دەغدەغەی سەرەکی من شوناسە و هەمیشە پێم خۆش بووە شوناس بگەڕێتەوە بۆ ئینسانی کورد. هەموو گەلانی دنیا بە شوناسییانەوە پێناسە دەکرێن. ئێمە ئەگەر شوناسمان ببێت، تەنانەت ڕەنگە پێویستیشمان بە وڵات نەبێت و لە ڕاستی‌دا ئەم شوناسە پێش ئەوەی کە لە جوغرافیایەکدا شکڵ بگرێت، لە زەین و هزر و دواجاریش لە هونەری ئینسانی کورددا دروست دەبێت. ئەگەر شوناس بە مانای گەڕانەوەی مرۆڤ بەرەو بنەڕەت، کلتوور و ڕابردووی خۆیەتی، بێ‌گومان ڕاگرتن و هێشتنەوەی ئەم شوناسەیە کە تاریفێکی نوێ لە بوونی مرۆڤ دروست دەکات. واتە پێویستە ئێمە ئەو کلێشانەی کە بە سەرمان‌دا، داسەپاوە بۆناسینەوەمان بسڕینەوە. ڕەنگە لە هەنێک کۆمەڵگە کاتێک دەوترێ "کورد"، ئینسانێکیان بێتە بەرچاو، و لە هەنێک کۆمەڵگەی دیکە، ئینسانێکیتر بێتە بەرچاویان. بە داخەوە ئێمە خۆمان پێناسەی خۆمانمان نەکردووە. من پێم وایە ئینسانی کورد ئەو ئینسانە نییە کە لە دنیادا دەیناسن و هەمیشە وەک کەسێکی موبارز و جەنگاوەرێک سەیری دەکرێ. بە پێچەوانەوە من پێم وایە ئینسانی کورد، ئینسانێکی زۆر ناسک و هەستیارە کە زۆر شاعیرانە دەژیەت و خاوەنی فانتازیای خۆیەتی. دەبێ ئێمە بگێڕەوەری ئەم فانتزیایە بین، چونکە هەموو ئینسانەکانی دنیا لە فانتازیادا هاوبەشن و هەموویان بە جۆرێک لە فانتازیا چێژ وەردەگرن. ئێمە هەر ئەوەندە کە گوێ لە مووسیقای سووڕپێستەکان بگرین خێرا بۆمان دەردەکەوێ کە چ فانتازییایەکیان هەیە، بە ڕیتم و مێلۆدیا و دەقی گۆرانیەکەوە پێناسەیان دەناسینەوە. من ئەوەندەی کە بە شوێن شوناس‌دا گەڕاوم، هەمیشە مەبەستم شوناسی جوانی‌ناسانە و ئیستاتیکایی ئینسانی کورد بووە کە تا ئیستا بە داخەوە کەمتر بەو شوناسەوە پێناسە کراوە وهەمیشە بە شتە لاوەکییەکانەوە ناسراوە، ئێمە بە پێی بەدشانسییەکی مێژوویەوە کەوتینە ناو جوغرافیایەکی سیاسی و دەرگیری بابەتێک بووین کە ڕەنگە ئینسانی کوردی بە لارێدا بردووە و لە ڕاستی‌دا نەیهێشتووە بە دنیا ڕاگەیەنین ئینسانی کورد چ ئینسانێکە.

-باسێکی سەرنجڕاکێشە. ڕۆژێک لە کارگای داستاندا لێیان پرسیم داستانی کوردی بە تایبەت لە ڕۆژهەڵات‌دا لە حەسەن قزلجیەوە دەست پێ دەکات و کاتێک داستانەکانی شی دەکەیتەوە دەبینی ئەوەندە شتێکی گەورەی پێ نەبووە بۆ وتن و چیرۆکەکانی لە فۆرمێکی ئەوەندە گەورەدا نین. دوای ئەوە کەسانێکی دیکە دێن. دیسان هەر کەسێک بەشێکی ڕێگا ڕۆشن دەکاتەوە. من نە دەڵێم خراپە و نەش دەڵێم چاکە. بەڵام تەنیا داستانیان تاقی کردووەتەوە و ئێمە چی بکەین بۆ ئەو بەشە پێشووەی کە بۆ نموونە ئیستە لە ئەدەبی فارسی‌دا کەسێکی وەک مەحموود دەوڵەت ئابادی هەیە و ئەو بۆشاییە کە بووە، پڕی کردووتەوە و ئیتر لەو بۆشاییە گەڕاوە کە کەسێکی وەک گوڵشیری دەبوو پڕی

بکاتەوە. باش یا خراپ کارم نییە. بەڵام کەسێک کە چیرۆکی دوور و درێژ دەنووسێ، ڕۆمانی دە جڵدی دەنووسێ، وەکوو داستایۆڤسکی کە چ دەسکەوتێکی —سەرەتا- بۆ ئەدەبی جیهانی و —دواییش- بۆ ئەدەبی ڕووسی بووە؛ ئەویش ئەو دەسکەوتەی بووە؟ من لەوێدا پێم وابوو —ئیستاش لە سەر ئەو باوەڕە هەم- کە بۆ پڕ کردنەوەی بۆشاییەکانی ئەدەبیات، پێویست ناکا تەنیا ئەدەبیاتی کەسانێک بخوێنیتەوە کە لە نێو میللەتی خۆتدان، بەڵکوو ئەدەبیات خۆی میللەتێکە و ئێمە بە هەر نووسەرێکی جیهانی دەتوانین بۆشاییەکان پڕ بکەینەوە و چیتر پیویست ناکا بۆ ئەو پڕکارییە پەنا بۆ چیرۆکنووسان و شاعیرانی لاوازی نەتەوە ببەین. ئیستا با ئەم ڕوانگەیە پێوەست بکەینەوە بە سینەما. سینەمای ئێمەش لە کۆتاییەکانی سەدەی ڕابردووەوە دەستی پێ کردووە، واتە تەمەنی ۴۰ تا ۵۰ساڵ دەبێ. دەبینین لە زۆر شوێندا لە سینەماکارانێکی وەکوو ئانجێلۆ پلۆس و ئەمیر کاستاریکا و... کاریگەرێتیمان لە سەر بووە. جاری وایە ئەم تەئسیرانە دەقاودەق بوونەوە و کاتێک ئەو فیلمە دەبینین، ئەگەر نێوی فلانە سینەماکاری کورد لە تیتراژ بسڕینەوە و نێوی کاستاریکا دابنێین، چشتێک ڕووی نەدەدا. ئەمە بۆ چەند سینەماکارێکی ناودارە و ئەوانی دیکە کە تا ئەو ئاستەش نەچوون. ئیستا پرسیار ئەوەیە: یەکەم، ئاخۆ دەتوانین بڵێین ئەم باسە وایە؟ دووهەم، ئاخۆ ئێمە دەتوانین پشت ببەسین بە سینەمای جیهانییەوە بۆ پڕ کردنەوەی بۆشاییەکانی سینەمای خۆمان؟ وەکوو چۆن ئەتوانین پشت ببەسین بە ڕۆمانێکی جیهانی کەسانێکی وەک ئالبێر کامۆ و مارکێز و یووسا و... بۆ پڕ کردنەوەی بۆشاییەکانی ئەدەبی ڕۆمان یان هەر شتێکی دیکە، کە دەزانین ڕۆماننووسە ناودارەکانی ئێمە زۆرینەیان خەریکی ئەو جۆرە ئەزموونەن لە ئیستەی ئەدەب و هونەری کورددا و بە ئاشکرا پشت ئەبەستن بەو ئێلیێمانە جیهانیانەی کە ڕەنگە سەردەمێک باو بووە لە ئەدبی ئاڵمانی یان ئیتالیایی و ئامریکای لاتیندا و بەو ئێلیێمانانەوە خەریکە شوناسێک بۆ ئینسانێکی کورد دادەڕێژێتەوە کە زۆر جار هەست بە نزیکی لەو شوناسە و لە کارەکتەری هەڵگری ئەو شوناسە ناکەین و دەڵێی خەریکی خوێندنەوەی وەرگێڕانی ڕۆمان یان شێعرێکی ئەورووپی یان ئامریکای لاتینین. ئایا ئەم کارە لە سینەماشدا دەکرێ؟ کراوە؟

به شتێکی سەرنجڕاکێش ئاماژەت کرد کە هەمیشە دەغدەغەی من بووە و شتێکی زۆر گرینگە کە زۆر جار ئازاری داوم. من ئازار لەوە دەبینم کە بە داخەوە هونەر و ئەدەبیاتی کوردی، ئیستە بە هەموو لایەنەکانیەوە، سینەما، نەقاشی، ڕۆمان، داستان، شێعر... هەمیشە هونەرێکی

شوێنکەوتە بووە. واتە من هەر لە نالی و مەحوییەوە دەبینم، لە ژێر کاریگەرێتی حافز و سەعدی بوون، خەمی لێ دەخۆم تا دەگاتە نووسەرانی هاوچەرخمان، کە دەتوانین بڵێین زۆر جار سنووری کاریگەرێتیشیان بەزاندووە و کەوتوونە لاسایی کردنەوە، واتە هیچ شتێکی نوێیان بە هونەر و ئەدەبیاتی ئێمە زیاد نەکردووە. لە راستیدا موئەلف نەبوون، داهێنەر نەبوون. بە دڵنیاییەوە لە سینەماش‌دا، دەبینین سینەمای ئێمە بە گشتی لە ژێر تەئسیری ڕەوتی ئەو سەردەمە لە سینەما و هەندێک لەو فیلمانە بووە کە دەنگدانەوەیان هەبووە. ئێمە چون بیرمان لەو خۆ بوونەی خۆمان نەکردوە، وەکوو ئەوان کارمان کردووە، شتێکمان بەم دنیایە زیاد نەکردووە کە بتوانین جوانی ناسیەکی نوێی تاقی‌نەکراوە بخەینە ڕوو. لە سینەمادا -وەک تۆ وتت- هەوڵیان ئەوە بووە کە وەک کاستاریکا و کیارۆستەمی و... فیلم دروست بکەن و یان لە ئەدەبیاتدا وەک گوڵشیری و مارکێز داستان بنووسن، دەغدەغەکانی ئەوان ئەبێتە دەغدەغەیان و چیتر وەک خۆیان شتێک ئێزافە ناکەن. بە داخەوە جاری وایە دەبینین ئێمە تازە ۱۵ساڵ، ۲۰ ساڵ لە دوای ئەوان، هاتووین لاساییمان کردوونەوە. شێعری پۆست مۆدێرن دێت و بە شێوەیەکی زۆر زۆر غەڵەت کۆپی‌پەیستی کەسانێک دەکا کە خۆیان هێشتا تێیدا ماونەتەوە، ئامانە کۆپییەکی پلە سێ و چواری هاوسێکانمانن. پێم خۆشە ئەوە بڵێم: کاتێک کە ئورجیناڵەکانی ئەو شێعر و نووسراوانەم بینی، یەئسێک گرتمی کە ئاخۆئەسڵەن ئێمە شتێک بە ناوی ئەدەبیات و هونەرمان هەیە؟ ئێمە نووسەرمان هەیە؟ یا ئێمە تەنها شوێنکەوتە و پەیڕەوی ئەوانین. ئەمە یەکێکە لە دەردە بنەڕەتییەکانی من کە هەمیشە پێوەی دەتلێمەوە و تەواوی دەغدەغەشم ئەوەیە کە خۆم وا نەبم. تەنانەت ئەگەر ئەم وا نەبوونە بە جۆرێک گۆشەگیرترم بکات، پێم خۆش‌ترە لەوەی لە نێویاندا بم و پەیڕەو بم. هەموو هەوڵی من ئەوەیە لە جێگەیەک‌دا ئەم هۆنەرە پەیڕەوە بوێسێنین و دەس بکەین بە کاری هونەری داهێنەرانەی خۆمان. من پێم وایە هەر ئەوەشە کە دەقەکانی ئێمە زۆر هەڵگری وەرگێڕان نین. ئێمە خەریکی وەرگێڕان هەین بەڵام خۆمان وەرناگێڕدرێینەوە، چونکە قابلی وەرگێڕان نین. دەقەکانی ئێمە چەندین ساڵ لەوە پێش بە زمانەکانی دیکە نووسراون، چییان بۆ وەردەگێڕیتەوە؟

-جا ئێستا لێرەدا جێی یەک پرسیارە: ئیمڕۆ هەموومان دەزانین هیوا ئەمین‌نژاد بە پێی پیویستی ماڵی نییە کە خەریکە وانە سینەماییەکان دەڵێتەوە. ئاخۆ ئەم بڕوای وانەبێژییە یا ئەم بڕوای کاری کارگەیی کردنە، دەتوانێ یارمەتیمان بدات بۆ زانستی کردنەوەی هونەر؟ تیۆرییەکی قووڵ دروست کردن، نەک هێنانی تیۆرییەکی دەرەکی، بۆ نموونە دەبینین لە نێو کلاسێکی ۴۰ کەسی‌دا، تیۆرییەکی بنەڕەتی لە سەر سینەما دادەڕێژرێت و ئەو چل کەسە بە بنەمای ئەو تیۆرییەوە، وردە وردە و بڕگە بە بڕگە دەچنە پێش و دوای ماوەیەک بە شێوەیەکی زانستی لە گەڵ فۆڕمووڵەکانی سینەما و تیۆری فیلم دروست کردن ئاشنا دەبن و دەتوانن کار بکەن. وەکوو خۆت، چەنێک بوونی ئەم شتە لە هەموو ژانرەکانی دیکەی هونەردا بە پێویست دەزانی؟ ئایا کاتی ئەوە هاتووە کە هونەرمەندانی ئێمەش، ئەوانەی کە بە دڵنیاییەوە شتێکیان پێیە بۆ وتن، ئەوانەی کە ڕوانگە و هزریان هەمیشە داهێنەرانە بووە، ئایا ئەم شێوە کارگەیی کار کردنە، ئەم وانەبێژییە بە یەکێک لە ڕێگەکانی دەرباز بوون لەو پەیڕەوی و لاساییکارییە دەزانی؟

بێگۆمان وایە. دەبێ بە جۆرێک، هونەر و ئەدەبیاتمان تیۆریزە بکەین و یەکێک لە بۆشاییەکانی ئێمە و ئەو هۆکارانەی کە بوونە هۆی پەیڕەو بوون و شوێن‌کەوتەیی ئێمە، ئەوەیە کە ئێمە هەرگیز بە تیۆری کارمان نەکردووە. نیما یووشیج کە شێعری نوێ دەهێنێ، لە چەندین نامە بۆ دۆستانی شاعری ئەم شێوە شێعرەی خۆی تیۆریزە دەکا. بەڵام گۆران یەک دێڕیشی نییە کە وتبێتی بۆچی ئەم کارەی کردووە؟ لە داستانیش‌دا هووشەنگ گوڵشیری تیۆرییەکان و شێوە کارە کارگەییەکانی لە سەر داستان زۆر زیادترە لە بەرهەمەکانی. خۆشبەختانە ئیستە لە زۆر شارەکان‌دا دەغدەغەی ئەمە هەیە کە زۆربەی دۆستان چ لە ئەدەبیات و چ لە هونەرەکانی دیکەدا خەریکن بە ڕێخستنی کارگە و سیمینار، تەنانەت ئەگەر خۆشیان نەتوانن، ئەو دەغدەغە ئەگەیەنن بە بەرەکانی دوای خۆیان. دەبێ فێر بین هونەر جدی‌تر بگرین و زانستی‌تر تماشای هونەر بکەین. کاتێک وامان کرد بێگۆمان ئەو لایەنی شوێنکەوتەییەی کە باسمان لێکرد، دەنێینە لاوە و ئەمە دەبێتە هۆی ئەوەی کە خۆمان و کۆمەڵگەمان زیاتر وەهۆش بێینەوە. کەسانێک پەروەردە بکەین کە بتوانن بە وشیارییەوە تەعامول لەگەڵ هونەر و هونەرمەندان بکەن. نەک تەنیا گوێگرێکی سادە بن و ئیجازە بەن هەر کەس هەرچی ویستی بیکات و بینووسێ، کەس دەنگی لێ دەرنەیات. نایشارمەوە کە سینەمای کوردی پڕە لە فیلمسازی بێسەواد. ئەزانی بۆ؟ چونکە دڵنیایە لەوەی کە کۆمەڵگەکەی هیچی پێ ناڵێت. لە دوو جێگا بەرانبەری دوو پرسیار نەبووەتەوە.هەر باسی خەڵاتمان بۆ دەکەن و چەندەش منەتبارمان دەکەن! بەڵام خۆ ئەو فیلمانە تەنیا توانیویە هەستێکی بێخود دروست بکا بۆ ئەوەی بڵەین ئێمە سەرکەوتووین و بەس. بەرهەمێکی هونەری دەبێ یەکەم تەئسیری لە سەر کۆمەڵگەی خۆی دابنێ. بەڵام ئێستا بەرهەمەکان دەچنە فستیواڵە جیهانییەکان خەڵات وەردەگرن کەچی هیچ تەئسیرێک لە سەر کۆمەڵگەی خۆیان

دانانێن. ئەمە دیارە تەعامولێکی ئاسایی لەگەڵ کۆمەڵگەی خۆیدا نەبووە. لە حاڵێکدا دەبینین لە سینەمای ئێراندا وا نییە. دیالۆگی فیلمسازەکان، بەیانی ئەچێتە ناو کۆمەڵگەوە و کارەکتەرێک کە ئەو فیلمسازە وێنای کردووە ئەبێتە نموونەیەکی کارەکتەر لە نێو کۆمەڵگەدا و قسەکانی دەڵێنەوە. وەها دەچێتە نێو ناخی کۆمەڵگەی خۆی کە بە زووترین کات تەئسیری خۆی دادەنێت و زایەڵەی ئەو شتە دەبێتە هۆی دڵگەرمی فیلمسازەکەی. نموونە زۆرن لە دیالۆگەکانی عەلی حاتەمییەوە بگرە تا کەسایەتییە تایبەتەکانی روک قەیسەرو... بە داخەوە ئێمە ئەم پرۆسە ئاساییەمان تێنەپەڕاندووە کە بەرهەمە هۆنەرییەکانمان، پێش هەمووشوێنێکدەبێ بۆ کۆمەڵگەی خۆمان بێ،نەک بۆ فستیواڵەکان.بۆیە هێشتاش نەمانتوانیوە وەها فیلم دروست بکەین کە تەعامولێک لەگەڵ کۆمەڵگە ساز بکەین. من پێم وایە زۆربەی فیلمسازەکانی کورد فیلم بۆ کۆمەڵگەی خۆیان دروست ناکەن. بۆیە تەنانەت کارەکتەرەکانیشیان لە ئێمە غەریبن. هەموومان باش دەزانین هەنێک دیالۆگ لە زۆرێک لە فیلمەکانی ئێمەدا هەن کە بە ڕاستی قێزەوەنن، من لە هیچ ئینسانێکی کورد ئەو دیالۆگانە نابیسم و کەسایەتییەکم نەبینیوە کە ئەمە شیوە و ڕیتمی قسە کردنی بێت. ئەوەی دیارە ئەوەیە کە فیلمسازەکانمان بە گشتی دەیانهەوێ هەیەجانێکی بێخود بۆ فستیواڵە جیهانییەکان دروست بکەن لە بەر هەندێک سەرکەوتوویی تاکەکەسی خۆیان. ئەم ڕوانگەیە کۆمەڵگەی نەخوێندەوار پەروەردە دەکات، کۆمەڵگەیەک کە پێی وایە نابێ کاری بە سەر هونەرمەندەکەیەوە بێت. بۆیە لە هەر جێگەیەک هونەرمەند و کۆمەڵگە بەیەکەوە تەعامولیان هەبووە، لە گەڵ یەک دوواون و ڕەخنەیان لە یەکتر گرتووە، بە دڵنیاییەوە هەم هونەر و هەم کۆمەڵگا زیندووتر و بەرۆژتر بوون.

-مەترسییەکی زۆر جدی بە نێوی دنیای مەجازی یان ئامرازە دیجیتاڵییەکان کە زۆربەی وڵاتانی دنیا بە باشترین شێوە بە کاری دەهێنن، ئیمرۆ لە کەمینی کۆمەڵگەی ئێمەدایە. ئەمە ئامرازێکی مۆدێرنیتەیە کە بە بڕوای من لە نێو ئێمەدا هێشتا –تەنانەت- ڕۆشنبیرەکانیشمان بەو ڕەوشتە کە پێویستە نەیانتوانیوە بە کاری بهێنن. ئێستاش لە نێو کۆمەڵگەی ڕۆشنبیری ئێمەدا –ئەگەر ببێت- تیراژی کتێبەکانمان ٤٠٠-٣٠٠ دانەیە و زۆریەک لە نووسەرانمان بەو قەناعەتە گەیشتوون کە ٥٠ دانە و ١٠٠ دانە چاپ کەن کە هەر ڕێزۆمەیەک بۆ خۆیان دروست بکەن و تەواو. خوێندەواری زۆر بووە و خوێندنەوە کەم. ئەمە مەترسییەکی زۆر جددییە بۆ کۆمەڵگەی ئێمە. بەم مەترسییەوە کە هەیە، تۆ وەکوو خۆت کە بە شێوەیەکی زۆر جددیش خەریکی وانەبێژیت، چەندەت ئومێد بە بەرەکانی دوای خۆت هەیە؟ پێت وایە ئەم ڕەوەندە دیجیتاڵییە لە سەر هونەرێکی وەک سینەما، تەئسیری

نێگاتیوی دەبێ یان پۆزێتیو؟

پێم وابێ ئەم بابەتە شتێکی گشتگیرە و لە هەموو جیهاندا تێکنۆلۆژیا، خەریکە ژیانی ئینسانەکان بە گشتی دەخاتە ژێر ڕکێفی خۆی. لە لایەکی دیکەشەوە هەر کاتێک ئامرازێکی مۆدێرن چووە ناو کۆمەڵگەیەکی سوننەتییەوە، کارەساتێک ڕووی داوە. بۆچی؟ چونکە ئێمە تەنیا دەتوانین مەسرەف بکەین و بەس. بە دڵنیاییشەوە هەتا وا بین ناتوانین بە شێوەیەکی باش، ئەو تێکنۆلۆژییە بە کار بهێنین. من وەکوو خۆم پێم وایە هەر بەم هۆیە ناتوانم پێشبینی بەرەکانی دوای خۆم بکەم، چونکە ئەم تێکنۆلۆژییە هەم باری پۆزێتیوی هەیە و هەمیش باری نێگاتیو. بەڵام لای ئێمە باری نێگاتیوەکەی زیاترە وەک وتم ئێمە هەمیشە کەسانێکی بەکارهێنەر بووین و بەس. چون لە خەلق کردنی ئەو دنیا دیجیتاڵییەحزورمان نەبوە، هەر بەو هۆیەش ماهییەتە بنەڕەتییەکەی نازانین ، بۆیە ناتوانین بە لایەنی پۆزێتیوی ئەو بابەتە بگەین.

-ئیستا با بچینە سەر باسی حەز و خولیاکانی خۆت بە چەن بابەت. ئەویش موختاری وەڵام بدەیتەوە یان نا. سەرەتا وەکوو حەزی خۆت لە دەرەوەی بازنەی نووسەرانی کورددا و لە بازنەیەکی جەهانیدا، حەزت لە چ جۆر ڕۆمانێکە و کاری کام ڕۆماننووس تا ئێستە بەلاتەوە سەرسووڕهێنەر بووە؟

پێم وا نەبێ هیچ نووسەرێک بە قەدەر خوان ڕۆڵفۆ لە سەر من کاریگەری و تەئسیری هەبووبێت و شتی لێ فێر بووبم. خوان ڕۆڵفۆ چاوەڕوانی منی لە ئەدەبیات، بردە سەر. ئەویش بە هۆی ئەوەی کە ئەو گۆشەنیگای جیاواز و فۆرم و پێکهاتەی جیاوازی بۆ کارەکانی دابین کردووە. ئەو شێوە گێڕانەوەی ڕۆڵفۆ چێژێکی دووئەوەندەی لە ئەدەبیات بۆ من دروست کرد. هەرکات چیرۆکەکانیم دەخوێندەوە وشیارتری دەکردم و چێژم وەردەگرت لەوەی کە نووسەرێک خەریکە من باهۆشتر دەکات و هەرگیز خوێنەری تەممەڵی ناوێت. هەر بەو هۆیە هەم کۆمەڵە چیرۆکەکەی و هەمیش ڕۆمانی پێدرۆ پارامۆم چەنین جارخوێندۆتەوە و هەمیشە چێژبەخش بووە بۆم.

-ئەی سینەما؟

لە ڕاستیدا لە چەندین تەیف و شێوازی جیاواز چێژ وەردەگرم، واتە بە پێی تەمەنم و بوارە کارییەکانم، هەتا هاتوومەتە پێش، چاوەڕوانی و دەغدەغەکانم ئاڵوگۆڕییان بە سەردا هاتووە. هەنێک فیلمساز هەمیشە لای من جیاواز بوون و هەمیشە بە جدییەتەوە هەوڵم داوە فیلمەکانیان ببینم. نامەوێ تەنیا باسی کەسێک یان کەسانێکیان بکەم، چونکە لە بواری فیلم و سینەمادا،

زۆر جددیتر دەبمەوە و وەک خولیایەکی هەڵبژاردەی خۆم، ناتوانم ناوی فیلمسازێکی تایبەت ببەم، بەڵام چەند دەستە لە فیلمسازەکان هەن کەهەمیشە کارەکانیان دەبینم.

-وەکوو بینەر زیاتر فیلمی بەڵگەییت لا گرینگترە یان فیلمە داستانییەکان؟

من زیاتر فیلمە بەڵگەییەکان دەبینم تا فیلمی داستانی بەڵام هەنێک فیلمی زۆر باشی داستانیشم بینیوە و چێژیشم لێ وەرگرتووە.

-ئەی لە کاردا چی؟

ئەگەرچی من ئەندامی ئەنجومەنی دەرهێنەری فیلمە بەڵگەییەکانم، واتە وەکوو فیلمسازێکی فیلمی بەڵگەیی (Documentary) دەمناسن. بەڵام کاری داستانی و ئێکسپریمێنتاڵیشم کردووە. ڕەنگە ڕۆژێکیش ئەنیمەیشێنێک دروست بکەم! هیچ دوور نییە. من هەمیشە پێم وابووە بۆ هەر ئیدەیەک کە هەمە، ئەو ئیدەیە فۆرم و قاڵبی خۆی دەدۆزێتەوە. بەڵام بە هۆی ئەوەی کە فیلمسازی بەڵگەیی لە نێو کورددا زۆر کەم بوون و من زیاتر لە زۆربەیان کاری بەڵگەییم دەکرد، وەکوو دەرهێنەرێکی فیلمی بەڵگەیی ناسراوم. بەڵام خۆم ناتوانم پێناسەیەکی تایبەت لە جۆرەکانی فیلمسازی بۆخۆم دیاری بکەم. ئەوە ئیدەیە کە بە من دەڵێ من بڕیارە فیلمێکی بەڵگەیی دروست بکەم یان فیلمێکی داستانی. من تەنیا وەک فیلمساز خۆم پێناسە دەکەم.

-باسی خوان ڕۆڵفۆت کرد. خوانرۆڵفۆ زیاتر ئەدەبیاتی سەبیال زەین کار دەکات و ئەو ئەدەبیاتە سەبیال زەینە یەکێکە لە دیاردە سەرەکییەکانی نقیساری مۆنۆلۆگ. لە نێو ئەدەبیاتی ئێمەشدا ئەم حاڵەتی مۆنۆلۆگییە زیاترە تا دیالۆگ. لە نێو داستانی کوردیدا، یەک داستان نابینی کە کۆمەڵێک دیالۆگی تێدا بێ. کە من بە ئەو بڕوایە گێشتم کە ئەمە ئەگەڕێتەوە بۆ ئەو حسە ناخۆدئاگاهی ئێمە کە خۆد بە خۆد بە فرە دەنگی باوەڕمان نییە. بەڵام تۆ با لە گەڵ ئەوە کە ئەم مۆنۆلۆگە ستایش دەکەی، فیلمەکانت جۆرە دیالۆگێکیش لە خۆ دەگرن. جا ئەو دیالۆگە بە شێوەی گوفت و وشە بێ یان بۆ نموونە بادی لەنگویج بێ و بزوتنەوەی ئەندامی بێ، یان بە ڕێکەوت ڕووی دابێت و وەک پێویستەیەک هاتبێتە ئاراوە، گرینگ ئەوەیە بوونی هەیە و گرینگی پێدراوە. تۆ لە حەینی کاردا چەنێک گرینگی بە دیالۆگ دەدەیت و بە دیالۆگێک کە بنەمای گوفتمانێک بێت لە نێو کۆمەڵگەدا، داستانەکانت دەگێڕیتەوە؟

بەوپەڕی ڕاستییەوە پێت بڵێم پێم وا نییە ئەو گرینگی دانە بە دیالۆگ شتێکی ئەنقەست بووبێت لە کارەکانمدا. بەڵام زۆر جار ئینسان ناوشیارانە هەنێک کار دەکا، ئەمە ڕاستییەکەیەتی. بەڵام بێگۆمانم لەوەی کە دیالۆگ وشیارییەکی زۆری دەوێ. هۆنەری دەوێ کە تۆ لە نێو بەرهەمەکانتدا، چ ئەدەبیات و چ سینەما، دیالۆگ نووسێکی باش بیت و دیالۆگ دروست بکەیت. چ دیالۆگی نێوان دوو کارەکتەر بێ، چ دیالۆگی نێوان تۆ و بەردەنگەکانت. یان دیالۆگی نێوان بەرهەم و خۆت و خوێنەر یان بینەری بەرهەمەکە بێت. زۆر فیلمی کوردی دەبینم کە دیالۆگی هوشیارانەو و دروستی کەمە دەڵێی بە زۆرئەو دیالۆگانە خراوەتە دەمی کاراکترەکان، یان فیلمساز ناتوانێ بە وێنە قسە بکات و دیالۆگێکی فەلسەفی لە نێوان دوو کارەکتەردا ساز دەکات کە لە ڕاستیدا خەریکە بیر و ڕای خۆی بۆ بەردەنگ باس دەکات. من پێم وایە ئەمە شێوازێکی باشی دیالۆگ دانان نییە. هیوادارم ڕۆژێک بتوانین هونەرێکی پڕ دیالۆگی جوانمان هەبێت و ئەم خاڵە بنەڕەتییەی نێوان مرۆڤەکان، هەم لە گەڵ خۆماندا، هەم لە گەڵ بەرهەمەکانماندا و هەمیش لە گەڵ کۆمەڵگەماندا، ببێتە دەغدەغەی ڕاستەقینەمان.

-لە ناو هۆنەری ئێمەدا شتێک زۆر دەور دەبینێت: دروشم و شوعار. لە هونەرماندا، لە ئەدەبیاتماندا و تەنانەت لە ژیانی ڕۆژانەشماندا. ئیستاش ئەو شاعیرانە لە لایێ

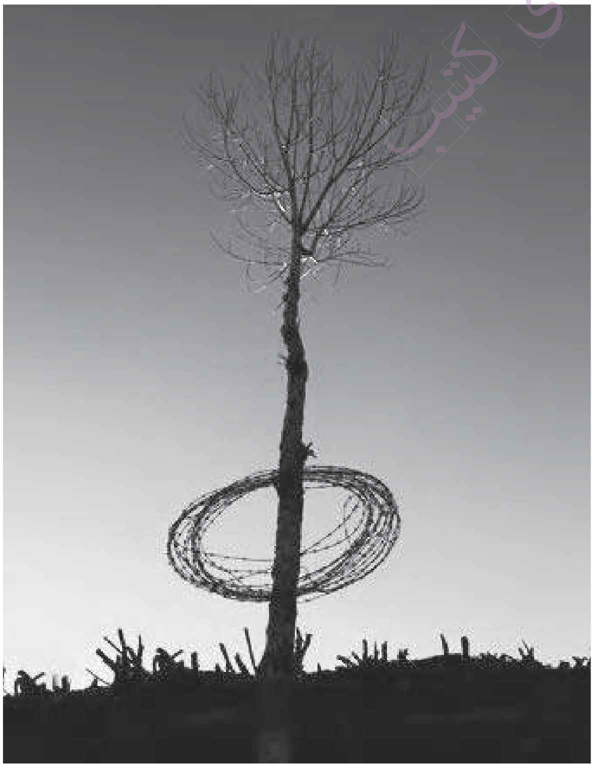

خەڵکی ئێمە خۆشەویستن کە خەریکی پیاهەڵگوتنن بە سەر خاک و جەنگاوەران و شەڕ و شاخ و داخدا و دواجاریش بە سەر خەڵکدا. واتە ئیستەش ئەو شێعرانە شێعرترن کە شێعری شاخن تا شێعری شار، شێعری سەر ڕێی کانی و شتی وان تا شێعری سەر ڕێی مەدرەسەی کچان. چەن ساڵ لەمەوبەر گۆرانیبێژێکی فارس شتێکی وت، ئەوەی هونەرمەند و نووسەری کورد بوو بەرهەڵستی بۆوە و دژ بەم کابرا مانیفێستی دەرپەڕاند و مەحکوومی کرد. وتی: کورد بۆ ئەوەندە چەسپاوە بە شاخ و مین و قاچاخ و شتی وادا؟ ئایا کورد ئاپارتمانی نییە وا لە نێو ئاپارتمانەکانیان‌دا کێشەیان نییە؟ شاری نییە وا لە نێو شارەکانیاندا کێشەیان نییە؟ کێشەی شارنشینی و ئاپارتمان‌نشینییان نییە وا هەر بە دووربینێکەوە، دێهاتەو دێهات و سنوورەو سنوور، بە شوێن ئێسترێک و قاچاخچییەک و بەدبەختێکەوەن؟ تا ئەو جێیەی من ڕەچاوی دەگرم، زۆرێک لە فستیواڵە فیلمەکان ئیستاش سەرنجیان لە سەر ئەو تەوەرەیە. تەقینەوەی مینێک و کوژرانی قاچاخچییەک و بەدبەختیی منداڵێکی کار و...

وایە. ئەمە یەکێکە لەو بەشە تاریکەی کە ناکرێ نادیدەی بگرین. بابەتی کۆڵبەری ناکرێ نادیدە بگیرێت. گرفتێکی زۆر گەورە و ناحەزی کوردە کە بە چ هۆکارێکە ئیستەش، ئێنسانێک لەم بەشەی دنیا، خەریکن وەکوو حەیوانێک کاری لێ دەکێشنەوە؟ بەڵام ئەوەش کە هەموو فیلمسازەکان و چیرۆکنووس و شاعیرەکان، تێکڕا زووم بکەنە سەر ئەوە، خۆی گرفتێکی دیکەیە. بابەتەکانی شار وێڵ بکەن، بابەتە دەروونییەکان وێڵ بکەن و زۆر بابەتی تاکەکەسی و شوناس‌خوازانەی ئینسان وێڵ بکەن و بچەسپێن بەم بابەتەدا، کەمێک زیا لە حەد ناحەزیی نییە؟ تۆ وەک کەسێک کە لە ئیستای ئینسانی کورددا لە نێو دڵی هونەر و ئافراندن‌دای، چەنێک هاوڕای ڕێبازێکی وەهای؟ خۆت وتت من کورد بە جەنگاوەرێک نابینم کە لە دەرەوەی خۆی‌دا و لە دەور و بەرییەکانییەوە، نازناوی قارەمان و پارێزەر و شتی وای بە سەردا داسەپابێت. ئینسانی کورد خاوەنی جوانی و ڕوانینی ئاشتی خوازانە و مرۆڤدۆستانەیە. بەڵام نکووڵی لەم گرفتەش ناکرێ، جا چ لە سینەمادا و چ لە هەر هونەرێکی دیکەش‌دا. بۆ نموونە بیر لەوە بکەینەوە ئەگەر هەموو گۆڤار و ڕۆژنامەکانی ئێمە هەموو بابەتەکانییان هەر باسی بەدبەختی کۆڵبەر و مینەکانی کوردستان بێت، چی ڕوو دەدات؟ بە بڕوای تۆ ڕێگەی چارەسەریی ئەم گرفتە چییە؟

با ڕووڕاست بین لە گەڵ خۆمان: ئێمە هێشتا ژیانی شاریمان تەجروبە نەکردووە. گەرچی لە نێو ئاپارتمانەکاندا دەژین بەڵام هەڵسوکەوتمان تا سەر ئێسقان سوننەتییە. شارەکانمان هەنێک دێهاتی گەورەن، ناچێتە نێو خانەی کلتووری شارنشینییەوە و ناتوانین وەکوو ئینسانێکی شارستانی باسی دەغدەغەکانی خۆمان بکەین. ئەمە لایەنێکی. لایەنی دووهەمی وەک پێم وتی ئێمە سینەماکەمان سینەمایەکی بابەتخواز بووە و کاتێک هونەر بابەتخواز دەبێت، بیر لەو بابەتانە دەکاتەوە کە بۆ جێگەکانی دیکەی دنیا نامۆن و دەتوانێ مانۆڕی لە سەر بدات. بەڵام لە گەڵ هەموو ئەوانەش‌دا —وتم- کە وێستێک کەوتە هونەرمانەوە و ئیستە سینەمای کوردی خەریکە جگە لە بابەت، بیر لە تەکنیک و فۆڕمیش دەکاتەوە و بە هەمان نسبەت، ئیستە زۆرینەی فیلمسازەکانمان خەریکی پێدا چوونەوەن بە خۆیان‌دا و ئەم ڕوانگەی وا تۆ باست کرد، باسی نێوان هەموومانە. تا کەی مینیبووسێک و دێهاتێک و سەربازێک و ڕێگایەکی خاکی و مین و قاچاخێک و...؟ ئەگەرچی ئەمانەش هەرلە دەغدەغە بنەڕەتییەکانی ئێمەن. ئاساییە کاتێک کە تۆ لە جۆغرافیایەکی ئاوا سەیر و سەمەر دەژیت،مەوزوع و بابەتەکانت ئەمانە بن، دەی خۆزگە مین نەبوایە، قاچاخ و کۆڵبەر نەبوایە، ئەو هەموو سنوورە و برسیەتی لە دەور و بەرم نەبوایە با منیش باسی نەکەم. هەموو ئەم بابەتانە ئەوەندە گەورە و قورسن کە نە تەنها ئێمە، بەڵکوو دنیاش دەهەژێنێت. ئەوانە هەرکام خۆیان دەردێکن و تۆ ناتوانی هەر وا بە حاسانی لە کەنار ئەم دەردانەوە تێپەڕیت. بەڵام بڕیاریش نییە هەموو بەرهەمەکانمان، باسی ئەمانە بن. بەڵام ئێمە بێ ئەوەی بمانهەوێ تووشی ئەو گورووشمە دەروونیانە بووین و پێم وایە هونەری بەرخۆدان و خۆڕاگری، هەرگیز لە لای ئێمە کۆتایی نایەت. هونەری بەرخۆدان ئەو هونەرە نییە کە شوعار دەدات. کە تۆ بوونەوەرێک بیت و هیچ ئاوڕدانەوەیەکت لەم شتانە نەبێ، پێم وابێ دەبێ لە زیندوو بوونی خۆت گومانت هەبێت. سەرەڕای هەموو ئەو شتانەش، ئیستا بە جوانی دەبینم کە دووربینەکان هێواش هێواش لە دێهاتەوە خەریکن دەگەڕێنەوە بەرەو شارەکان.

-منیش هاوڕای ئەو باسە هەم. واتە بارودۆخی ئێمە ئەوەیە جگە لەوە ناتوانین زووم بکەینە سەر چشتێکی‌تر. بەڵام ئایا ئەم فیلمانە، لە بەر هونەر دروست دەکرێن یان لە بەر ئینسان؟ ئەگەر بۆ هونەر دروست دەکرێن، چەنێک توانیویانە هەرمان و گەورەیی لە خۆی‌دا ڕابگرێت؟ بۆ نموونە زۆرێک لەو فیلمانەی کە ساڵانێک لەمەو بەر جیهانی بوونەوە و لە فستیواڵە گەورەکان‌دا گەلێک خەڵات کران، ئیستە ئەگەر بەرەی ئیمڕۆ دانیشێت سەیریان بکات، پێکەنینیان پێی نایات؟ چونکە بەرەی ئیمڕۆ و بەرەکانی دوای ئیمڕۆ ئەو بەسەرهاتانەی نەبینیوە

و ئەمە دیویکی ڕاستییەکانە. کەواتە ئەمە نەیتوانیوە هیچ کارێک بۆ هونەر بکات. ئەچینە سەر ئەو لایەنەی کە بۆ ئینسان چ کارێکی کردووە؟ ئایا ئەو فیلمانە هەرگیز بوون بە هۆی ئەوە کە ئیتر لە سنوورەکانی ئێمە ئەو کارەساتانە ڕوو نەدەن و قاچاخ لە نێو بچێت؟ ئایا ئینسانەکان بەو فیلمانە بە هیچ مافێکی خۆیان گەیشتن؟ ئایا سەرەڕای ئەو هەموو خەڵاتە، کۆنوانسیۆنە نێونەتەوەییەکان هاتن شوێن ئەو کارەساتانە بگرن و نەهێڵن چیتر شتی وا ڕوو بداتەوە؟

چونکە بڕیار نییە هونەر ببێتە هۆی لە نێوچوونی ئازارەکان. بەڵام زۆربەی ئەو فیلمانە توانییان پرسیارێکی گەورە لە سەردەمی خۆیدا دروست بکەن. من جۆرێکیتر وەڵام دەدەمەوە: ئەو کەسانەی کە سەبارەت بە کارەسات فیلم دروست دەکەن، لە ڕاستیدا کارەساتێک دەخوڵقێنن. بۆ ئەوەی باسی کارەسات بکەی پێوست ناکا کارەسات نیشان بدەی . بەداخەوە نیگای بەزەییهێنەربە کۆمەڵگا و کایە کردن بە هەستی بینەر کارێکی کردوە کە ئێمە تەنیا نیشاندەری رووە زاهریەکەی کارەسات بین نەک باسە دەروونی و فکریەکەی. گرینگ ئەوەیە کە تۆ ئەو بەزەییە بێخودە درۆزنانە، هەم لە خۆتدا و هەمیش لە بەرهەمەکەتدا، بسڕیتەوە.

-ئانجێلو پلۆس فیلمێکی هەیە بە نێوی بەرژەوەندی مژ. لە سێکانسێکی فیلمێکەدا، شۆفیری کامیۆنێک منداڵەکان هەڵدەگرێت و دەیانبا، دەستدرێژی بە کچەکە دەکات.

هەوڵنامەی کتێب

براکەی دەچێ کە پەردەی کامیۆنەکە لادەدات دەبینێ خوشکەکەی کەوتووە و پیاوێک دێتە خوار، براکەی دەس ئەکا بە گریان. ئەم سەحنە ئەوەندە دەردئاوەر بووە لە سینەمادا کە کاتی ئێکرانی ئەم فیلمە، تاقمێک بینەر هەڵدەستن و ئانجێلۆ پلۆس بەر کەوش و بەرد ئەدەن و وا دەزانن بە ڕاستی ئەم کارە کراوە لە ئەو فیلمەدا. واتە ئەوەندە تەئسیری ئەو سێکانسە زاڵ بووە و لە سەر کۆمەڵگەی ئەو ڕۆژەی یوونان، یان فیلمی دەشتی گرینۆک کە چەنێک لە سەر ئەوە تەسیری بووە کە بۆ دەبێ لە نێوان مرۆڤەکاندا سنوور هەبێت و تەنانەت لە سەر ڕەفتاری سەربازەکانیش تەئسیری بووە. بەڵام ئایا فیلمەکانی ئێمە، توانیویانە لە سەر ڕەفتاری کاریگەرێتی هەبێت کە لەو ساتەدا کە تفنگەکەی هەڵدەگرێت تا قاچاخچییەکی پێ بپێکێت، بە خۆی بڵێت ئەوە باوکی منداڵێکی زەلیلی وەک منداڵەکەی نێو فلان فیلمە و نەیکووژێت؟ ئاخۆ سینەما دەتوانێ کاریگەرییەکی وەهای لە سەر کۆمەڵگە هەبێت؟

بێ گومان سینەما دەتوانێ لە سەر کۆمەڵگەی خۆی تەئسیر دابنێت و ئەگەر ئەو فیلمانە دروست نەدەبوون ڕەنگە دنیا زۆر تاریکتر و تاڵتر دەبوو. بەڵام بڕیاریش نییە یەک دوو فیلم ڕق و کین لە نێوان ئینسانەکان بسڕێتەوە. دڵنیام لەوەی کە ئەگەر هونەر نەبوایە، دنیا گەلێک تاریکتر و ترسناکتر ئەبوو.

-چەنێک بە مووسیقی لە سینەمادا باوەڕت هەیە؟

من باوەڕم وایە کە مووسیقا نابێ بە سەر فیلمدا زاڵ بێ. خۆم زۆر کەم لە فیلمەکانمدا، مووسیقا بە کار دەهێنم. پێم وایە مووسیقی فیلم، مووسیقی دەروونی فیلمەکەیە کە بە ڕیتم وقەوارەی نماکان وکۆمپزیسیۆنی کادرەکان و ئەو دەنگ و ئێفێکتانە کە لە خودی فیلمەکەدا هەیە، دروست دەبێ. بەڵام ئەگەر دەبینی مێلۆدییەک بە سەر فیلمەکەتدا، دادەسەپێندرێت، نیشانەی ئەوەیە کە فیلمەکەت لاڵە واتە ناتوانێ قسەی خۆی بکا و پەیامی خۆی بگەیەنێت ، بۆیە بە مێلۆدییەک یان بە ئاهەنگێک دەتەوێ بینەرەکەت ئێحساساتی بکەی.

-پشت سەحنەی فیلم یەکێکە لە سەرنجڕاکێشترین بەشەکانی سینەما. واتە هەمیشە پشت سەحنە هەم بۆ بەردەنگ زۆر جالبە کە بزانێ لە پشت سەحنەی ئەو فیلمە چ باسە و بۆ نموونە فیلمە ئامریکاییەکان کاناڵێکیان بۆ تەرخان کراوە کە تەنیا خەریکی بڵاوکردنەوە و نیشاندانی پشت سەحنەی فیلمەکانە، واتە سات بە ساتی پشت سەحنەی فیلمەکان نیشان دەدات. دەڵێن لە سینەمادا، فیلم خۆی فیلمێکە و پشت سەحنەکەی دەیان فیلمە. تۆ چەنێک گرینگی بە بابەتی پشت سەحنە دەدەیت و بەرپرسی ئەم خاڵە لە ئەستۆ دەگریت؟ پێت وایە چەنێک ئەوانەی لە پشت سەحنە، هاوکاریت دەکەن، لە گەڵت مەچ بوون و دواجاریش لە کار کردن لە گەڵ تۆ ڕازی بوون؟

من گرینگییەکی ئەوتۆ بەو لایەنەی سینەما دەدەم. لە زەمانی فیلمبەرداریدا، زیاتر باوەڕم بە ڕێخستنی پێرفۆرمێنسێک هەیە چ بۆ خۆم، چ بۆ گرووپ، چ بۆ ئەو کەسانەی کە یاری ناکەن و لە دەور و بەری کارەکە تەنیا خەریکی سەیر کردنن، هەر هەمووومان ئەچینە ناو پرۆسەیەک. پرۆسەیەک کە پانتایەکی فکری و ڕۆحی دروست دەکا و، زۆر جار من دەتوانم هۆکاری بم و ئەوان بخەمە نێو ئەو دۆخەوە. جاری وایە وەها باوەڕپێکراوە، بۆ نموونە لە فیلمی ماڵئاوا ئاناڵوگ دا، هەمووی وایان دەزانی کە فیلمبەرداری ئەسڵی فیلمەکەی ئێمە هەر ئەو کاک سەعیدەیە و ئەمە زۆریش یارمەتی دام. خەڵکی ئەو ناوچە هێشتاش بە عەلی مەحموودیانی ئەکتەر، هەر دەڵێن کاک سەعید. جیا لەوەش، نەتەوەی ئێمە بۆ باوەڕپێکراوی و هەمزادپنداری، ئێستعدادێکی سەیر و سەمەریان هەیە. بیرەوەریم زۆرە لەوەی کە خەڵک چۆن لە نێوان فیلم و ڕاستیدا دەمانەوە و ئاوا خەریک بوون لە گەڵ ئەو ساتەوەختانە دەژیان. ئەمە یادگارێکە کە من لە سینەمای بەڵگەیی فێر بووم. لە فیلمی بەڵگەییدا نابێ زۆر خۆمان دوور بگرین، دەبێ نەزیک ببینەوە بە دڵی ئەو ئینسانانەی کە خەریکن لەگەڵماندا کار دەکەن. من پێم وایە وزە و ئێنێرژی هەر فیلمێک، ئەو وزە و ئێنێرژییەیە کە لە پشت سەحنەی ئەو فیلمە وەریدەگرین. بۆیە هەتا جەوی پشت سەحنە دروستتر و هونەرمەندانەتر و یەکدڵانەتر بووبێت، هەمان ئێنێرژی بە فیلمەکەمانەوە دیار دەبێت.

-تەدوین یان مونتاژ چەنێک لە سەر فیلمێک تەئسیری هەیە؟ واتە مونتاژی کۆتایی فیلمێک و خرووجی گرتن، بە قەد دەرهێنەری تەئسیری هەیە لە فیلمێکدا؟ ئایا تۆ، خۆت لە مونتاژی فیلمەکانتدا دەخاڵەت دەکەی؟ یا نە ئەو بەشە دەسپێری بە کەسێکی تایبەت؟ لە ڕاستیدا دەرهێنەر دەبێ دەخاڵەت بکات یا نە ئەم بەشە جیا دەکرێتەوە و دەسپێردرێ بە تیمێکی جیاواز؟

بۆ ئەم بابەتە ڕوانگەی جیاواز زۆرن. بەڵام ئایزن اشتاین دەڵێ: سینەما حەفتا دەرسەدی تەدوینە، کە من خۆم باوەڕم وایە پرۆسەی فیلم دروست کردن هەتا کاتی ئێکران بەردەوامە و لە یەک جێگادا تەواو نابێت. من لەو کەسانەم کە خۆم فیلمەکانی خۆم تەدوین دەکەم، چونکە پێم وایە تەدوین

مەیدانێکی بەرفراوانی دووبارە ئافراندنەوەیە. تەنانەت من زۆر جار سکانسەکانم و هێڵی گێڕانەوە، لە تەدوین‌دا دەگۆڕم. لە تەدوین‌دا بە ساختارێکی دیکە، بە فۆڕمێکی‌تر دەگەم. من پێم وایە کاتی مونتاژ، هەلێکی زۆر زیاتری بۆ خولْقاندن هەیە هەتا کاتی وێنە گرتن و کارگێڕی فیلم. بەڵام ڕوانگەی جیاواز زۆرە. هەنێک کەس پێیان وایە دەرهێنەر دەبێ هەموو شتێک تەواو بکات، هەنێک دەڵێن ڕاشەکان تەواوی دەکات وتەدوینگەر کەسێک نییە بێجگە ئەو کەسەی کە بە پێی دێکۆپاژ، پلانەکانی دەرهێنەر پێکدا دەچەسپێنێت. بەڵام من پێم وایە مونتاژ مەیدانێکی بەرفراوان‌تر بۆ ئافراندن بە تۆ دەبەخشێ. بۆ من دەورانی مونتاژ، چێژبەخش‌ترین دەورانی دروست بوونی یەک فیلمە.

-باسێک کە لە بیرم چوو لێت پرسم: ساڵانێک لەمەوبەر تاقە ژومارەی گۆڤارێک هاتە دەر بە نێوی "بەرهەم" بە هاوکاری عەتا نەهایی، کۆزاد و تۆ. ئیدەی بەرهەم لە کوێوە هات؟ چۆن کارتان دەکرد و بۆ بەردەوام نەبوو. بە بڕوای تۆ، بەرهەم لە نێو کۆمەڵگەی هونەری-ئەدەبی‌دا، دەنگدانەوەی نەبوو یا نە، کاری گۆڤار و کۆ کردنەوەی بەرهەم لە دەنگە جیاوازەکان، کاری ئێوە نەبوو؟

زۆر جار زەرووره‌تەکان، بەرەو چالاکییەکی وەهات دەبەن کە ڕەنگە مەیدانی ئێمە نین. بەڵام زەروورەت و بەرپرسێتی پێمان دەڵێن کە دەبێ هەنێک کار بکرێ کە نەکراوە. لە ڕاستی‌دا گۆڤاری "بەرهەم"، بەرهەمی دانیشتنی ئێوارانی من بوو لە گەڵ دۆست و مامۆستای خۆشەویستم کاک "عەتا نەهایی" و حەمەی مەحموودی "کۆزاد" . ئێمە ئەو ڕۆژانە کە لە دووکانی ئاومیوەگیری(شەربەت فرۆشی) کاک عەتا دائەنیشتین، باسی بۆشاییەکانی ئەدەبیاتی کوردیمان دەکرد. بۆ نموونە ئەو ڕۆژانە هەنێک گۆڤارمان هەبوو کە زۆر سەتحی و لە ئاستێکی نزمدا بوون. گۆڤارێکی جددیمان نەبوو کە باسی تیۆری و ڕەخنەی ئەدەبی، جوانی‌ناسی و باسی جددی ئەدبیات بکات و ئەدەبیاتێکی جدی بێنێتە ئاراوە. لە ڕاستی‌دا ئەم شتە دەغدەغەی بنەڕەتی کاک عەتا بوو کە زۆر حەزی دەکرد گۆڤارێک بە دڵی خۆی دروست بکات و ئێمەش یارمەتیماندا. زۆر هەژارانە و بە سەرپەرەشتی سەرەکی کاک عەتا دەستمان پێکرد. چونکە ئیدە ئەسڵییەکەی هی ئەو بوو. هەوڵماندا باشترن وتارەکان، باشترین چیرۆکەکان و ئەدەبیاتێکی جیاواز،

لە کوێی کتێبێکدا بە نێوی بەرهەم چاپ بکەین. هەموو هەزینەوخەرجەکەشی کاک عەتا نەهایی لە ئەستۆی گرت. من ئەو کاتە کوڕێکی گەنج بووم و کاک عەتاش بارودۆخێکی ماڵی باشی نەبوو. لە دووکانێکی ئاومیوەگیری خەریک بوو بژیوی بنەماڵەکەی پەیدا دەکرد. ئێمە بڕیاری وێستانمان نەدا، بڕیاری ئەوەمان دا کە بزانین پەرچەکردارەکان چی دەبێ بە نسبەتی بەرهەمەوە، ئایا کۆمەڵگە هێندە بە زەرووری دەزانێ کە بەردەوام بین؟ ئایا کارەکەمان وەها هەیە کە جێگەیەک پەیدا ببێت بۆ پاڵپشتیمان؟ کە بە داخەوە ئێمە ئەو کاردانەوەمان نەدی. دیمان کە پێیان گۆڤارێکی سەرکەوتووە و دوای ئەو ئیتر هەنێک گۆڤاری زانستیتر لە سەر ئەدەبیات لە کوردستاندا پەیدا بوو. کە وردە وردە ئەم ڕەوتە ئیدامەی پەیدا کرد و گۆڤارەکانمان ئیتر لەو گۆڤارە عامە پەسەندە هەمە لایەنانە بێنە دەرەوە و جدیتر کار بکرێ. بەڵام بە داخەوە لەبەر نەبوونی داهات و بە دەبگەوە نەهاتنمان نەمان توانی بەردەوام بین.

-بێتو ئیمڕۆکە بە زەروورەتی بزانی کارێکی وا بکەیتەوە، پێت وایە دەتوانی دەست پێ بکەیت و گۆڤارێک لانی کەم لە بواری سینەمادا ڕێ بخەیت کە لە ژێر چاوەدێری خۆتدا بێت و بتوانێ لە بواری تیۆرییەوە یارمەتی سینەمای کوردی بدات؟

من لە ڕۆژنامەشدا کارم کردووە، وەرگێڕانم کردووە، زۆر کارم کردووە کە ئەو ڕۆژانە ئەو هەستەی بە من دەبەخشی کە ئەمە بەرپرسێتییە. بەڵام ئیمڕۆکە کە ئەبینم شوکر کەسانی زۆر گەنج و پر ئێنێرژی، هاتوونە مەیدان، بیر لەوە ناکەمەوە. کەسانێکی زۆر باشتر لە من خەریکن بە شێوەیەکی زۆر حرفەییتر لەم بوارەدا کار دەکەن. من خۆم بە درێژایی ژیانم هەموو هەوڵم ئەوە بووە کە چەند کار پێکەوە نەکەم و ئیستا لە ڕاستیدا هەموو وزەی خۆم خستووەتە سەر سینەما و خەونی سەرەکیشم سینەمایە. ئەگەر گۆڤارێکیش لە سەر سینەما پەیدا ببێت، بە دڵنیاییەوە من یارمەتی دەدەم، بەڵام خۆم ناتوانم و نامهەوێ گۆڤارێک لە سەر سینەما دەربکەم.

-وەکوو دواهەمین پرسیار، دەخوازم لە ناخی دڵتەوە وەڵام بدەیتەوە: لە هەر بوارێکدا، بواری ژیانت، بواری هونەری؛ لە خۆت ڕازیت؟ پێت وایە ئەو ئیدەئالەی کە لە زێهنتدا بووە –ناڵێم لە سەدا سەد- هاتووەتە دی؟ پێت وایە لەو ئیدەئالە نزیک بوویتەوە؟

هەرگیز. یەکێک لەو کابووسانەی کە ژیانی لە من تاڵ کردووە ئەوەیە کە قەت لە خۆم ڕازی نیم و هیچ کات لە خۆم ڕازی نابم. من دوای ماوەیەک بە شددەت بێزار دەبم لە بەرهەمەکانم.

وتووێژ لەگەڵ د.ئەحمەدی مەلا

عادڵ قادری

پێشەڕۆک: ئەحمەدی مەلا یەکێک لەو ناوە دیارانەی ئەدەبی کوردییە کە لە چەندین بوار و ژانێری ئەدەبی وەکوو شیعر، رۆمان، شانۆنامە کاری کردووە و هەم چەندین دەقی وەرگێڕانی لە زمانی فەرەنسی و ئیسپانی هەیە و هەمیش بەشێک لە نووسینەکانی لەو بوارانە بە زمانی کوردی هاتوونەتە نڤیساندن. کۆی شیعرەکانی ئەم قەڵەمە لە نێوان ساڵەکانی١٩٧٤بۆ٢٠٠٦ و لەقەوارەی ٧ دەفتەر دا بە پێشەکی بەختیار عەلییەوە چاپ کراوە. جگە لەمەش وەرگێڕانی سەدساڵ تەنهایی گارسیا مارکێز لە زمانی سەرەکی و هەروەها دەقە شیعری پاز و بوودلێر و ریمبۆ هەمدیس لە زمانی سەرەکی بەشێکی بچووک لە کارەکانی ئەون و تێزی دوکتۆراکەی لەسەر جیهانی مەحوی بووە و کراوە بە زمانی فەرەنسی و هەروەها دەفتەرە شیعرێکی لە لایەن ئیسماعیل دەرویشەوە کراوە بە فەرەنسی و چەندین لێکۆڵینەوە و رۆمانیشی بەزمانی کوردی پێشکەشی کتێبخانەی ئێمە کردووە. لە خوارەوەی کۆی کارەکانی وەکوو ناو دەخەینە ڕوو. لەم وتووێژە دیالۆگ ئاسایە دا هەوڵدراوە لە سەر چەندین بابەت و تەوەری وەکوو، سیاسەت، جیهانی کورد، زمان، ئەدەب، شیعر(جیهان و کوردستان-رۆژهەڵات و باشوور)، شوناس، رۆمان، گێڕانەوە بەگشتی و چەندین وردە تەوەر و پرسیتر قسە بکرێت و پرسیار لە توێی پرسیار و وەڵام لە توێی پرسیار بخرێتە ڕوو.

کلیل وشەکان: زمان، شوناس، ئەدەب، سیاسەت، بوون، جیهان، وەرگێڕان، مێژوو.

چاپکراوەکانی نووسەر

شیعر

- باران، ژنیف، پۆیەزی ڤیڤان، ٢.١٩٨٣
- زەردک، ژنیف، ئاگرێ، ١٩٨٨.
- کتێبی شیعر، پاریس، ئاپکف، ١٩٩٦.
- ئاقیقی زر و زستانێکی زۆر، بزەنسۆن، ١٩٩٨.
- مانگ و هەڵپەڕین، سیوداد ریال، ٢٠٠٠.
- ئاسمانمان لە شەققەی باڵ بێزار کرد، دەزگای گەلاوێژ، سلێمانی، ٢٠٠٧.
- خەونەکانی زولەیخا، کتێبی هەنار، ٢٠٠٩، سلێمانی.
- هەرمێیەکانی فیرعەون، نووسەرانی کەرکووک، ٢٠١١.
- کۆی شیعرەکان، چاپخانەی رەنج، سلێمانی، ٢٠٠٦.

رۆمان

- زاکیرەی با، سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠١.
- بلوژستان، ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٤.
- پەناهەندە، رەنج، سلێمانی، ٢٠٠٦.
- زاکیرەی با، سەردەم، سلێمانی، چاپی دووەم، دەزگای موکریان، ٢٠١٢.

وەرگێڕان

شیعر :

- ورزێک لە دۆژ و درەوشانەوە، ئارتور رامبۆ، ئاراس، هەولێر، ٢٠٠١.
- گوڵی خراپە، شارل بۆدلێر، ئاراس، هەولێر، ٢٠٠١.
- بەردی هەتاو، ئۆکتاڤیۆ باس، ئاراس، هەولێر، ٢٠٠١.
- ئەکسیۆن ئێستی، ئیلیتیس ئیستی، ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٢.

وەرگێڕان

شانۆ :

- بورژوای نەجیبزادە، مۆلییەر.
- وانە و ژنەگۆرانیبێژە کەچەڵەکە، ئیۆنیسکۆ.
- ئەژدەها، ئێڤگێنی شوارتر. ئامادەیە بۆ چاپ.

رۆمان :

- سەمەرقەند، ئەمین مەعلووف، ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٢.
- خاتوون T، میلان کۆندێرا، ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٣.
- سوارچاکی نەبوو، ئیتالیۆ کالڤینۆم کتێبخانەی غەزەلنووس،

٢٠١٣.
- ڤیسکۆنتی دوولەتبوو، ئیتالیۆ کالڤینۆ، سەردەم، سلێمانی، ٢٠١٤.
- باوکە گۆریۆ، بەلزاک، ئەندێشە، ٢٠١٤.
- سەد ساڵ تەنیایی، گارسیا مارکێز، ئەندێشە، ٢٠١٥

لێکۆڵینەوە :
- مەحوی لە نێوان زاهیرییەت و باتینییەت دا، وێنەی مەعشووق و سەرچاوەکانی عەشق، تێزی دکتورا، ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٢.
- شیعر تەنها بنەمایە، دەزگای ئاراس، ٢٠٠١.
- بنبەست لە شیعری شێرکۆ بێکەسدام دەزگای نما، ٢٠١٢.

بە زمانی فەرەنسی :
- دیوانی مەحوی بە زمانی فەرەنسی، ئارمەتان، پاریس، ٢٠٠١.
- زاکیرە با، (ئامادەیە بۆ چاپ.)
- زەردک، تەرجەمەی ئیسماعیل دەروێش، دەزگای ئارمەتان، پاریس، ١٩٩٣.

پ:جیهان و بوونی کوردیی لای ئێوە چۆن پێناسە دەکرێت؟ئایا تەنها قەوارەیەکی زمانییە کە لە ئەدەب و زۆرتریش لە شیعر دا خۆی مانیفێست کردووە؟یان خاوەنی رەگەز و لایەنی دیکەیە کە لەحاڵی چەکەرە و گەشەکردن دان؟

و: ئێمە هەموو لە جیهانێکدا دەژین، بەڵام ئەم جیهانە کە ئەمڕۆ پێی دەگوترێ جیهانی گلۆباڵ(global)، تاکو دوێنێ بەسەر جیهانی یەکەم و دووەم و سێیەم دابەش ببوو. ئەم دابەشبوونە، هەم سیاسیی بوو، هەم پەیوەست بوو بە ئاستی ئابووریی و کۆمەڵایەتییەوە. لە نێو ئەم سێ بەشەش، دابەشکردنی بچووکتر هەبوو. لە مێژووی هاوچەرخدا کورد مامەڵەی لەگەڵ جیهانی یەکەم و دووەم کردووە، بەڵام لەبەر ئەوەی خودی کورد پێگەیەکی پتەوی نەبوو، چ وەک دەوڵەت، چ وەک یەکەیەکی یەکگرتوو، بۆیە هەندەی یاریی پێ دەکرا هەندە خۆی وەکو بکەرێکی بەهێز لە نێو ئەو یارییانە نەبوو. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ پێگەی جیۆ-سیاسیی(geo-politic) کورد. ئێستا جیهان لە گۆڕانکارییەکی دیکە دایە، واتە ئیدی قبووڵی یەک پۆڵ، یا تاک پۆڵ ناکات، بەڵکو دەچینە نێو قۆناغی کۆ پۆڵەوە، چین و روسیا وەکو یاریکەری چالاک هاتوونەتە پێشەوە. ئێمە، وەکو زۆرجاری دیکەش، بە باشیی خۆمان تەیار نەداوە، بۆیە لە ئاستی ئەم گۆڕانکاریی و وەرچەخانە گەورەیەدا نین. کورد لە سەرنەخشەی سیاسیی جیهانیی یەک یەکە نییە، بەڵکو لە دیدی جیاوازەوە سەیری ئەو نەخشەیە دەکرێ کە کوردی لەسەردابەشکراوە، وەکو ئەوەی کوردی باش و کوردی خراپ هەبێ. وەڵامی بەشەکەی دیکەی پرسیارەکەش ئەوەیە ئایا ئێمە تەنها زمان و خاکێکی دابەش بووین؟ ئایا یەک زمانی کوردیمان هەیە یا چەند زمانێکە؟ ئەگەر وەکو دیالێکت(dialect) سەیری ئەو زمانانە بکەین، ئایا وەکو یەک گەشەیان کردووە، ئایا وەکو یەک بەرهەمی ئەدەبی و هونەرییان هەیە؟ بێگومان دەبێ بە نەخێر وەڵام بدەینەوە. ئاسان نییە باسی کورد بە شێوەیەکی گشتیی بکرێ، چونکە باشوور زۆر جودایە لە باکوور و رۆژهەڵاتیش زۆر جودایە لە رۆژئاوا. بەڵام لە نێو نوخبەدا، هەستێک هەیە کە هەموو بە یەک چارەنووس دەبەستێتەوە. ئەم نوخبەیە لە کۆتایی جەنگی یەکەمی جیهانییەوە لە هەوڵ دایە. کاتێک دێینە سەر باشوور، دەبێ زۆر تایبەتیی تر قسەی لەسەر بکەین، چونکە کورد بە پێی دەستووری ١٩٥٨ وەکو شەریک دێتە مەیدانی جوگرافیای سیاسیی. لە ١٩٧٠ بەیانی یانزەی ئازار، پێداگرییەکی دیکەیە بۆ ئەم شوناسە، لە ٩١ بەدواوە، پانتاییەکی ئازادتر دێتە گۆڕێ و لە دەستووری نوێی عێراقیش وەکو هەرێمێکی فیدراڵ ناسراوە. کەواتە لە ماوەی ئەم ٦٠-٧٠ ساڵە، هەست دەکەین شتێک هەیە گەشە دەکات، بەڵام ئەم گەشەکردنە هەمیشە دووچاری قەیرانی جیاواز بۆتەوە. چ قەیرانی ناوەکی چ قەیرانی دەرەکی، ئەوەی ناوەکی پەیوەستە بەبنەمای کۆمەڵایەتی و مێژووی ئەو حیزبە کوردییانە کە هەندەی لە دەرەوەی شارەکانی کورستان چالاکییان نواندووە، هەندە لە ناو شارەکان نەبوونە. ئەم گۆڕانکارییانەی کە دەبینرێن ئەمڕۆ ئاماژە بۆ ئەمە دەکەن. کورد و شار دوو نامۆن. دەتوانین بڵێین نەبوونی شار بە مانایەک لە ماناکان، هۆکار بووە بۆ ئەوەی حیزبی مەدەنی لە لای ئێمە زۆر لاواز بێ، تاکو ئێستا یادەوەرییەکانی شاخ شارەکان بەڕێوە دەبات.

پ:بێگومان لە نێوان کایە سیاسییەکانی جیهان و ئامادەیی پاسیڤ و شەرمنۆکانەی کورد لە نێو کایەکە دا و ئەو قەیرانەی کە ئەمڕۆ شوناسی کوردی خستۆتە مەترسییەوە پێوەندییەکی توند و تۆڵ هەیە، هەر وەکوو لەقەوارەی ئەو پرسیارانەش لەبارەی زمان و لەت لەت بوونی و رێچکە پێوانی ئەدەبی و هونەریی جیاوازی دیالێکتەکان لەیەکدی باستان کرد، سیاسەت رۆڵێکی گرینگی لە پاراستن و گەشەپێدانی شوناس و کایەکانی بوونی ئێمە دا هەیە بەڵام کێشەی ئێمە ئایا بکەران و کایەکەرانی سیاسی نییە لە ئێستە دا و تەنانەت لەبەشێکی زۆری مێژووشمان؟کە هەر وەکوو دەڵێن: " هێشتاش یادەوەرییەکانی شاخ شار بەڕێوە دەبەن"، من وا لەم رستەیە تێدەگەم کە بە هۆی نەبوونی حیزبێکی مەدەنی راستەقینە و نیشتمانی کە لە دەرەوەی بەرژەوەندییە گرووپی و خێڵەکییەکان بێت

(زۆرتر مەبەست باشووره لێره دا) ئەو یادەوەرییانەی شاخ لە هەموو توخم و رەگەزیتری وجوودی نەتەوە دەتەکێندرێن جگە لە ئایدۆلۆژی حیزبە سیاسییەکان. ئایا ئەمە قەیرانی سیاسەتی جیهانییە و بەپێی ئەوەش سیاسەتی کوردی یان نەبوون و دارمانی عەقڵییەت و ویژدانی سیاسیکارانی کورد؟

و:راستە، کورد بۆ ئەوەی هەنگاوی مەدەنی گەورە بنێ، دەبێ لە شارەوە دەست پێ بکات، چونکە تەنها لە شاردا بناغەکانی دەوڵەت بەدەردەکەون، لە شاردا زمان گەشە دەکات، ئەدەبی زیندوو لە دایکدەبێ، هونەر و شانۆ چالاک دەبن، کەلتوورێکی پشت ئەستور بە خەڵکی مەدەنی پەیدا دەبێ. ئەم کەلێنە لە مێژووی ئێمەوە دێ، واتە نەبوونی شار لە مێژوومان‌دا وایکردووە کە ئێمە بە پێی پێویست، گەشە نەکەین. تاکو سەرەتای سەدەی نۆزدە، هەموو ئەدەبییاتی ئێمە سەر بە مەعریفەی حوجرەیە، واتە سەر بە مەعریفەی چاخەکانی ناوەندە. مەعریفەیەکی دابڕاو، هیچ پەیوەندییەکی نەبوو لەگەڵ سەرجەم ئەو پێشکەوتن و گرەوانەی کە لە رۆژئاوا، ٤٠٠ ساڵ لەوەوە بەر روویاندا بوو. ئەم مەعریفە دەم داخراوە، ئەدەبێکی دەمداخراو بەرهەم دەهێنی، سەرباری رووە ئێستاتیکییەکان (aesthetics) ی، لە دەوری بەهاگەلێک دەخولێنەوە کە هی سەردەمی خۆی نییە. ئەمە مانای ئەوە نییە کە شیعرمان بەرهەم نەهێناوە، بەڵکو بەومانایە کە ئەو شیعرە لە یەک سەرچاوە توێشووەکانی وەرگرتوون، ئەویش حوجرەیە. سەرهەڵنەدانی پەخشان دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی سەنتەرەکانی شار. ئەگەر گوند گۆرانییەکی بێگەرد بێ، لە شاردا رامان و بیرکردنەوە بەجۆرێکی دیکە دەخەملێ کە پەخشانێک بەرهەمبهێنێ هاوتەریب بێ لەگەڵ پێشکەوتنە هەمەجۆرەکانی کۆمەڵگە. لە نێو ئەم لابۆرەدا، حیزبی مەدەنی لە دایکدەبێ کە لەسەرووی خێڵ و ئایین و شارچێتی دا بێ، چونکە ئەو سێ رەگەزە دەکەونە خوارەوەی نەتەوەوە. ئەگەر بە وردیی سەرنج بدەین، دەبینین، ئێمە تاکو ئێستا لە ئاستی خێڵ و شارچێتیدا گەشەمان کردووە، کاتێک دەڵێین شارچێتی، بە مانای گوندێکی گەورە دێ زیاتر وەک شار. بۆیە دەبینین لە جیاتی ئەوەی ئەم دیاردەیە ئیفرازی ئەنسیکلۆپیدیای کوردستانی بکات، ئەنسیکلۆپێدی بۆ شارەکان دەهێنێتە بەرهەم، ئەمە یەکێکە لە ئاماژەکانی شارچێتی کە دەکەوێتە خوارەوەی شار/نەتەوەوەوە.

پ:سەرەڕای ئەوەی کە ئەو کێشە جیۆ-پۆلیتیکەی کە

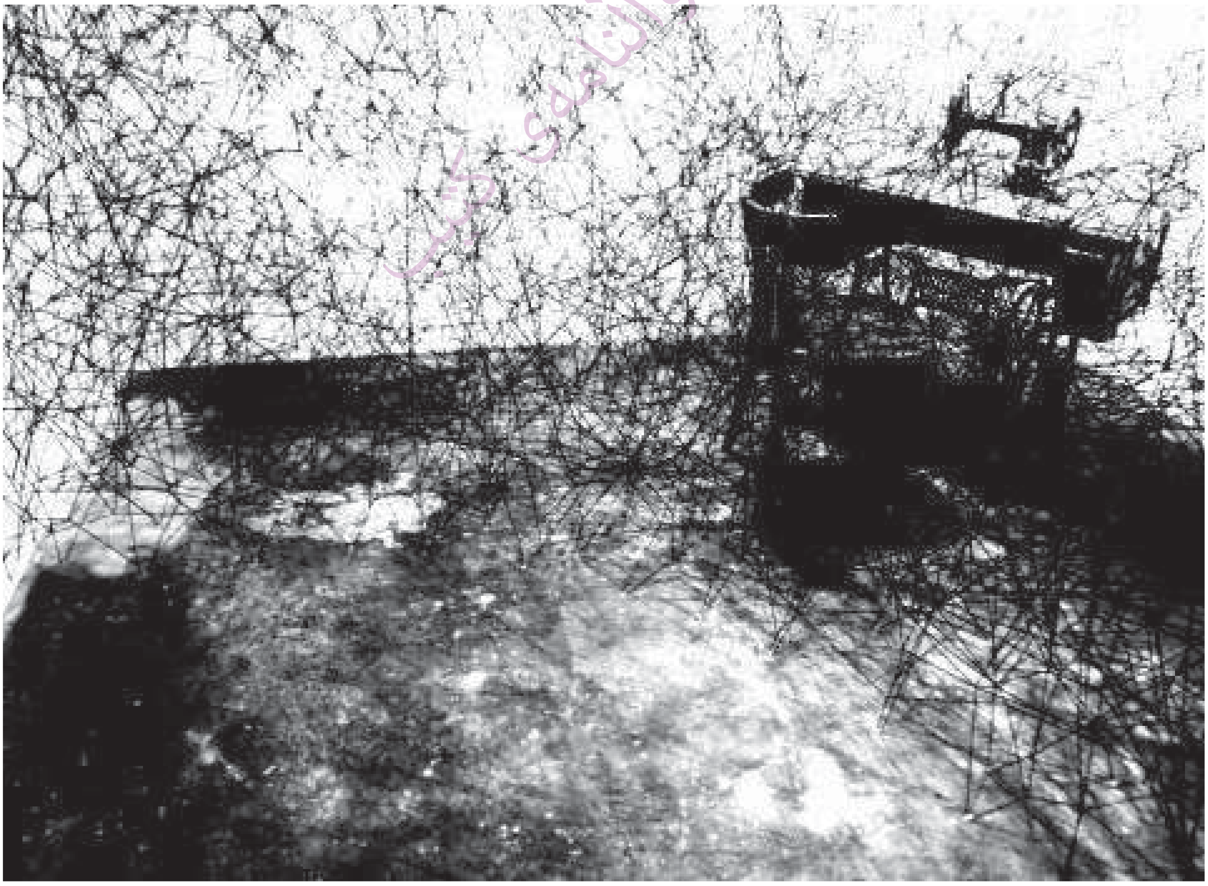

هەموو شوناسی کوردی کردۆتە ئامانج و لەهەر بەشێک لە کوردوستان فۆرمێک لە روخسار و دەرکەوتەکانی پیشان داوە، هەمدیس هاوبەشێتییەکی زۆر(نەک تەواو) لە ئەو "ناشار"ی بوونە دا هەیە واتە شکڵێک لە شارچێتییەکی فراوان کە ئەگەر عەقڵییەتێکی مەدەنی لاوازیش بیەوێت گەشە بکات لە گێژەنی دا دەخنکێت، لە رۆژهەڵاتی کوردستانیش سەرەڕای هەموو ئیدەعا و بانگەشەکان شکڵێک لە شارچێتی و خانەبەندیکردنی بان و خوار و پابەندبوون بە نۆرمە گوندەکییەکان شەپۆلان دەدات و ئەم هاوکێشەیە لە چالاکییە سیاسییەکانی کوردیش بە زەقی خۆی پیشان دەدات واتە هەمان یەکانگیرنەبوونی راجیاوازەکان و کۆک نەبوونی لایەنەکان لە سەر کەمترین خاڵی هاوبەش و ئارەزوویەکی توندئاژۆ و ترادیسیۆن پەرەست بۆ زەق کردنەوەی خاڵە جیاوازەکان لە هەمبەر "خود"، نەک "ئەوید"ی، ئایا هۆکاری دواکەوتنی ئەم تێراونینە مەدەنیە یان ئەم حیزب و ئین جی ئۆ(NGO) مەدەنییە ئازادانە بۆ دەرچوون لەم قۆناغە زۆر درێژەی سەردەمی ئینتیقالی و تێپەڕان چییە؟ ئایا بەدرەنگ کەوتنی زەنگی مەترسییەکی گەورە بە گوێمان دا نادەن؟

و:پێموایە، تاکو جۆرە هێمنییەک و ئاسوودەییەک لە شارەکاندا دروست نەبن، کە ئەویش پێویستیی بە ماوەیەکی زۆر دەبێ تاکو شار قسەی خۆی بکات، گوزارشتی نوێ لە هەلومەرجێکی نوێ نایەتە ئاراوە. بۆ نموونە، بزووتنەوەی گۆڕان ویستی گوزارشتکردنێکی نوێ بێ و بتوانێ هەنگاوێک زیاتر لەم رووەوە بچێتە پێشەوە، بەڵام دیسانەوە، ئەویش لە سنووری ئەو شارە مایەوە کە تیای سەریهەڵدا. رەنگە یەکێک لە هۆکارەکانی ئەوە بووبێ کە ئەکتەرەکانی ئەم بزووتنەوە، ئەکتەری تەواو نوێ نەبوون، دەرهاویشتەیەکی دیکە نەبوو کە بە تەواویی کەلەپووری شاخ لە دوای خۆی جێبهێڵێ و خۆی بۆ قۆناغێکی نێو ئامادە بکا. بۆیە، زۆر بە ئاسانیی باس لە زۆنی(zone) زەرد و سەوز و وەنەوشەیی دەکرێ، ئەم زۆنانە خاوەن حەرەکییەت و دینامیکییەتێکی نوێ نین. وەلائەکان چەق بەستوون. ئێمە، هەر چییەک بکەین، هەر درەنگمان بەسەردا هاتووە، بەڵام درەنگ کارکردن لە هیچ نەکردن باشترە. ئێمە تاکو ئێستا قەیرانی گوتار و خیتابمان هەیە، ئەم گوتارە هەر وا بە ئاسانیی لەدایکنابێ، پێویستی بە هەلومەرج و خوێندنەوەی تازەیە. هێشتا، لایەنێک پەیدا نەبوو، بە لایەن کەم، لە باشوور کە خاوەن گوتارێکی یەکدیگری نوێ بێ کە بتوانێ بۆ ماوەیەکی زۆر بەرگریی لە خۆی بکا. راستە، گوتارێکی زاڵمان هەیە کە بانگەشە بۆ دروستبوونی دەوڵەتی سەربەخۆ دەکات، بەڵام ئەم گوتارە تەنها لە شێوەی دروشمدا ماوەتەوە و بە تەواویی خورد نەکراوەتەوە. دەوڵەتی سەربەخۆ دەبێ خاوەن پێگەی خۆی بێ، چ لە رووی بوونی خاکێکەوە، چ لە بوونی هێزێک کە بتوانێ بەرگریی لێ بکا، چ لە بوونی گوتارێکەوە. بۆیە کاتێک دەوڵەتی سەربەخۆشمان ببێ، شتکی ئەوتۆ ناگۆڕێ، تەنانەت قەیرانەکانمان زیاتر دەکا.راستییەکەی، ئەم قەیرانە، تەنها قەیرانی کورد نییە وەکو میللەت، بەلکو قەیرانی فارس و تورک و عەرەبیشە. ئەوان خاوەن ئەزموونی هەزار ساڵەن، دەبوو، دەسپێشخەرییەکی مێژوویی لە نێو منداڵدانی ئەو دەوڵەتانەوە سەریهەڵدابا بۆ ئەوەی بیچمێکی نوێ بدەنە ئەو ناوچەیە و بە شێوەیەکی نوێ پێناسەی شوناسەکان کرابان و سەرلەنوێ خۆیان بۆ قۆناغێکی نوی ئامادە کردبا بۆ ئەوەی شتێکیان لە سەرەوەی ئێتا/ناسیۆن١ دروستکردبا، وەکو یەکێتی ئەورووپا، بۆ نموونە.

پ:من پێم وایە بە بێ خەسارناسیی ورد و خوێندنەوەی نائامادەیی یان باشترە بڵێم "غیابی" ئێمە لە مێژوو دا ئەستەمە رێدەرچوونێکی باش بەدی بکرێت، راستە ئەو قەیرانەی کە شوناس و بوونی ئێمەی گرتۆتەوە بە فۆرم و مودێلیتر فارس و عەرەب و تورکیشی لەباوەش گرتووە بەڵام بێگومان جیاوازییەکی زۆر لە نێوان ئەم مۆدێلانەی قەیران هەیە، پێم وابێت زۆرینەی زۆری شوناسەکان یان با بڵێم ئەو سیستەمانەی کە خەریکی درووستکردنی شوناسن لە رۆژهەڵاتی ناوین لەو حاڵەتە قەیراناوییە دەژین، سیستەمێکی وەکوو تورکیا بە خەونی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانییەوە تووشی شێوازێک لە هیستریا و مالیخولیا بووە؛ دژبەرایەتی هەموو هێز و وردە هێز/شوناس و وردە شوناسێک دەکات، سیستەمی کۆماریی ئیسلامی کە لە بن و پەراوێزی خۆی دا ئاوسە بە ئارەزوویی ئێرانی کۆن و کووروش پاشا و رەمزەکانی تەختی جەمشید، تووشی نارسیزمێکی شێتانە بووە و هەموو جیهان لە دژی جوانییەکانی خۆی دەبینێتەوە و...ئەمانە زۆرتر روخسار و لایەنی سیاسی زەقکراوی شوناسن بەڵام وەک دەزانن لایەنی زۆرتری هەیە وەکوو لایەنە زمانی، ئەدەبی، هونەری و فیکرییەکان، واتە من لەگەڵ ئەوەی کە دەزانم سیستەمی زاڵی ئێران چ روانگەیەکی بۆ وردەشوناسەکانیتر هەیە بەڵام دەشزانم فارسی زمانێکی نێزیکە لە کوردی، سادیقی هیدایەت و ئەحمەدی شاملوو و خەیام و حافز نێزیکە لە دونیام، کورد نە تەنها لە رووە سیاسییەکەی دەسکەوتێکی شایستەی وای نییە بەڵکوو لە رووەکانیتریش دا دەناڵێنێ، ئێوە ئەم باسەتان چەندە قبووڵە و هۆکارکانی بۆچی دەگەڕێننەوە؟کوا ئەو ئامادەییە کەونینەیی و

حەماسییەی کە هەندێ مێژوونووس لەبارەی کوردەوە بە گوێمان دا دەدەن؟

و:قەیرانەکان، دەبێ هەمیشە بە کۆ بخوێندرێنەوە، چونکە چەندین ئاست و بیچمیان هەیە. ناوچەکەی ئێمە زۆر دوورە لەوەی کە ڕێگاچارەیەک بدۆزێتەوە کە بتوانێ چالاکییەکانی مێژوو لە خزمەتی خەڵک کۆتایی پێبهێنێ. ڕەنگە لە ئێران دیدێک هەبێ کە شتێک دروست بکرێ لەسەرەوەی سنووری ئێرانی هاوچەرخ بێ، بەڵام بەو مەرجەی ئەو قەڵەمڕەوییە بکا، بۆ تورکیاش ڕاستە، بەڵام سەردەمی ئیمپراتۆرییەت کۆتایی هاتووە و مەحاڵە جارێکی دیکە ئەمە ڕوو بدا، بە پێچەوانەوە ئەم تەماحکارییانە هەندەی دیکە قەیرانەکان خەستتر دەکەن.

یەکێک لە بیچمەکانی ئەم قەیرانە، لەدەورەی بەرژەوەندخوازیی و دەسەڵاتی ڕووتە، خاوەن هیچ باگراوندێکی فیکریی هاوچەرخ نییە، توانای نییە دەرهاوێشتە هەنووکەییەکان بخوێنێتەوە و هەمیشە خۆی لە بەرامبەری نەیاری خۆیدا ڕێکدەخات. ئەمە بۆ بچووکترین هێزی سیاسییش ڕاستە. لەم هاوکێشەیەدا، دەبێ هەمیشە ڕۆژئاوا وەکو نەیاری ئێران دەرکەوێ، چونکە ئایدیۆلۆژییەتەکە بەوجۆرە نەبێ ناتوانێ بەردەوامی هەبێ. ئەگەر وردتر بکرێتەوە، بزووتنەوەی گۆران لە دژایەتی یەکێتیی دروست دەبێ بۆ ئەوەی خۆی بۆ دژایەتی پارتی ئامادە بکات و پارتیش لە یەک ژێ دەدا. هیچ لایەنێک بە بوێرییەوە نایەوێ بلێ ئێمە دەمانەوێ حوکمڕانییەکی مەدەنی بنیات بنێین، و هاوڵاتی بوون مەرج بێ. تورکیای هاوچەرخ کاری لەسەر ئەمە کرد، بەڵام هاوڵاتیبوون بۆ کۆماری تورکیا لە تورکبووندا خۆی دەبینییەوە. ئێمە پێویستمان بە دیدێکی دیکە هەیە لە بنمیچەکە بەرزتر بێ و بتوانێ گۆڕێک بداتە ڕۆژهەڵاتی ناوین. بۆ نموونە دەبێ زەمینە خۆش بکرێ بۆ دروستکردنی یەکێتییەک لە نێوان تورکیا و ئێران و عێراق و سوریا و لوبناندا. ئەمەی کە پێشنیاری دەکەم ڕەنگە زیاتر لە خەونەوە نزیک بێ، بەڵام کاتێک دەیخەینە نێو پێرسپێکتیڤێکی مێژووییەوە، ئەو دەم لەم پێداویستییە تێدەگەین.

پ: کە لەسەر ئەم پرسیار و وەڵامانە بیر دەکەمەوە، سەرەڕای ئەوەی کە زۆر وتووێژی بەپێزیشم بینیوە سەبارەت بە ڕووداوەکانی ناو دونیای خۆمان بەڵام هەست دەکەم یەک شت کە هەمیشە غایبە غەیبەتی شیکارییەکی سایکۆلۆژیی بۆ هەموو ئەو شتانەیە لە دونیای ئێمە دا ڕوو دەدەن، واتە ئەو ماتۆڕەی کە لەسەر بکەرەکانی دونیای ئێمە ئیش دەکات.

و:سایکلۆژییەت بە گشتیی، بە پێی بۆچوونی من، پیکهاتەیەکی جێگیر نییە، واتە دروست دەکرێ..دەشێ ئیش لەسەر ئەم چەمکە بکرێ و دەسکاریی سایکلۆژییەتی بکرێ. سایکلۆژییەتی فەڕەنسییەک و کوردێک لە چیدا یەک دەگرنەوە و لە چیدا دوور دەکەونەوە؟ ئایا فەرەنسیی سەدەی حەڤدە و هەژدە و ئێستا وەکو یەکن؟ ئەگەر وەکو یەک نین، هۆکارەکانی چین؟ شتێکی بەڵگە نەویستە، کە کارەکتەری مرۆڤی لای ئێمە، بارستایی ئایین : حەرام و حەڵاڵ، بارستایی کۆمەڵایەتی : عەیبە و نابێ، ڕۆڵیان لە داتاشینی پێکهاتەی سایکلۆژی هەیە. سایکلۆژییەتی ئێمە ئاڵۆزە، تێکچڕاوە، ڕوون نییە. ئەگەر بوار بۆ پەروەردە خۆش بکەین، کاریگەریی پۆزەتیڤی دەبێ لەم بوارە زۆر هەستیارە. ڕەنگە بەشێکی بۆ حیرمان/فروستراسیۆن۲(Frustration) بگەڕێتەوە، ئەم حیرمانە وەکو کرمێک لە ناو وێژدانی ئێمە جێگای خۆی کردۆتەوە.. حیرمان تەنانەت کار لەسەر جیانتیش دەکات. بۆیە کاتی زۆری دەوێ تاکو هۆشیارییەکی کراوە، جێگەی ئەو هۆشیارە دەمداخراوە دەگرێ. هۆشیارییەکی کراوە بەرامبەر بە هۆشیارییەک کە غەریزەکان بەڕێوەی دەبەن.

پ:بێگومان سایکۆلۆژییەت پێکهاتەیەکی جێگیری نییە، بەڵام من وا هەست دەکەم مانای جێگیر بوون لە دوو کەلتووری وەکوو ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات زۆر لێک دوورن، سایکۆلۆژییەتێک کە هەر وەکوو دەڵێن لێوانلێوە بە فەتاوا و ئەحکام لە پێکهاتە قودسی و بڤەتەوەرەکان و لەو لاوەش سایکۆلۆژییەتێک کە چەندخودایی و فرەدەنگی هەمیشە هەبووە ئەگەرچی لە سەدەکانی ناوەڕاست مەسیحییەت ویستی هەمووی بخەسێنێت بەڵام لە ڕینیسانس دیسانەوە گەڕایەوە و بووژایەوە... نازانم هەمیشە لە تەندرووستی دەروونی خۆم وەکوو کوردێک(لە پلەی بوونێکی کۆیی) گومانم هەبووە... ئەو باسە کورتانەی جەنابت لەسەر بۆ نموونە ڤالانتاین، لەبیرچوونەوەی ئەو هەموو کارەساتە، و بەچەق بوونی گەندەڵی، دارمانی پێوەندییەکان، و دەیان فایلیتر... بەراستی هیچ نەتەوەیەک دۆخی وەهای هەبووە؟

و:ئێمە، لە دوای کەوتنی خەلافەتی عەباسیی، ١٢٥٨ لە بەغدا، خۆمان دووبارە دووپات دەکەینەوە. پەیوەندییمان لەگەڵ ڕۆشنگەریی ڕۆژئاوا، لە قووڵاییەوە نەبوو، بەڵکو ڕووکەشانە بوو. ئێمە تاکو ئێستا ئایین جیهانمان بەڕێوە دەبات، ئایینش سایکلۆژییەتێکی زۆر تایبەت دروست دەکات. پێیەکمان لەسەرئەم جیهانەیە و پێیەکەی دیکەشمان لە لێوارەکانی بەهەشت و دۆزەخدایە. تێڕوانینەکانمان لە لایەن ئەو هێزە غەیبییەوە پیادە دەکرێ. دەیان پرسیاری سادە و ئاساییمان لە خۆمان قەدەغە کردووە.بە کورتی سایکلۆژییەتی ئێمە مرۆڤی دوو ڕوو بەرهەمهێناوە. ئەم دوو ڕووییە لە هەموو کایەکانی ژیانمان ڕەنگی داوەتەوە.

پ: لات وایە ئێستەش واتە لەم بارودۆخەی جیهان کە خەڵکی خۆمان خەریکە جۆرێک لە بەئامێربوون تەجرەبە دەکات و ئەوەندەی پێبەستی خواستە غەریزی و ناوشیارەکانێتی، وشیاری پێگەیەکی ئەوتۆ وەربگرێتەوە؟ئەگەرچی هیوام هەیە وابێت و هەندێ وردە نیشانەشی لێ دەبینم بەڵام پرسیارم لەسەر ماهییەتی جیاوازی وشیارییە لە فەزا جۆراوجۆرەکانی بوون و ژیانی مرۆڤی ئێمە.

و:کۆمەڵگەی رۆژئاوا لەو دەمەوەی کە شۆڕشی پیشەسازیی تیایدا روویدا، دوو ئاراستە تێیدا گەشە دەکەن، یەکێکیان ستایشی ئەم شۆڕشە نوێیە دەکەن کە بە قازانج و سوودی میللەتان کۆتایی دێ، ئەوەی دیکەشیان رەخنە دەگرێت. رێبازی رۆمانسیی یەکێک بوو لەو لایەنانەی کە بە چاوی گومانەوە سەیری ئەم شۆڕشەی دەکرد، مارکس بە وردیی تیۆرییەک لەو رووەوە گەڵاڵە دەکات و باسی تەغریبوونی پرۆلیتاریا دەکا، فلیمە بە ناوبانگەکەی شاپلن/یش هەمان بیرۆکەی هەلگرتووە. مەبەست لە "سەردەمی نوێ"یە. ئەوەی ئەم بالانسەی کەمێک راگرتووە، سیستەمی دیموکراسییە کە هاوڵاتی ئازاد دەکا لە نێو بژاردەکانی، بەڵام لە ناوەڕۆکی ئەم جموجووڵە زۆرجار مرۆڤ هەست دەکات کە بوونی ئەو هەندە خاوەن ئیعتیبار نییە. لە کۆمەڵگاکانی ئێمە، مرۆڤەکان نەک تووشی تەغریب دێن، بەڵکو خۆیان بەرهەمهێنەری ئەو

کاڵایانە نین کە لە پڕێکدا دنیای زەینیان داگیر دەکات. ئەم دیاردەیە پێش قەیرانی دارایی لە کوردستان گەیشتە ترۆپکی خۆی. تاکەکان لە دنیایەک دەجوڵانەوە کە هیچ کۆنترۆڵێکیان بەسەریدا نەبوو. کۆمەڵگەی کوردی بوو بە کۆمەڵگەیەکی ئیستیهلاکی بە ئیمتیاز، ئەمە زۆر بە نەرێنی بەسەر کۆمەڵگە شکایەوە. مرۆڤی کورد فشاری چەندی تەغریبوونی لەسەرە... ئەمە خۆی بابەتێکی فرە لایەنە و ڕەنگە هەر لێرە جێگای نەبێتەوە.

پ:من وا تێدەگەم کە دیموکراسی لە فۆرمە ڕەسەن و ئۆرژیناڵەکەی دا دەرهاوێشتەی ئەو ململانێیە کە بە درێژایی چەندین سەدە لە کەلتوور و فیکری ڕۆژئاوا دا هاتۆتە ئاراوە، و ئەمەشم لەبەرچاوە دەشێت کە مۆدێلێکی جیهانگیری شێوەژیان و پێکەوەژیان و ئازادی بۆ مرۆڤ و کۆمەڵگاکان و...بێت بەڵام هەر وەکوو لەسەرەوەش باسمان کرد دیموکراسی (ج وەک تێز و ئایدیایەک بێت چ وەکوو نەزمێکی نوێی جیهانی) بە عەقڵییەتی "ئێرەیی" و خۆمانی دەخوێنێتەوە، چ ئیشکالییەت یان ناکۆکیگەلێکی فیکری زەق بۆ فام و خوێندنەوەی دیموکراسی لای ئێمە هەیە؟

و:ئەو جۆرە دیموکراسییەی کە ئەمەریکییەکان دەیانەوێ لە دەرەوەوە بیسەپێنن، ئەنجامێکی ئەرێنیی نابێ، بەڵکو دەبوو خۆمان لە ماوەی ئەم ٢٥ ساڵەدا، خۆمان لەسەر ئەم مەشقە ڕابهێنابا. بۆ ئەوەی بۆ نەوەکانی داهاتوو زەمینە سازییەک بکەین تاکو ئەم سیستەمە ڕەگ دادەکوتێ و میللەت پێی ڕادێ. تەمەنی دیموکراسیی دوای جەنەراڵ فرانکۆ، لە ئیسپانیا چل ساڵێکە، پێشتر چل ساڵی دیکتاتۆرمان هەیە، ئەمڕۆ ئەم سیستەمە لە ئیسپانیا شوێنی خۆی زۆر بە باشی کردۆتەوە. ئەمە بە مانای ئەوە نییە کە دیموکراسییەت بێ کەموکوڕی نەبێ، بەڵکو سیستەمێکە کە هەمیشە دەشێ دەسکاریی بکرێت و زیاتر وەڵامی داخوازییەکانی تاکەکانی کۆمەڵ بداتەوە. لای ئێمە نە دیموکراسییمان هەیە، نە سیستەمێکی دیکتاتۆریشمان هەیە، تێکەڵەیەکی ئەو دوو سیستەمەیە، ئەمە وایکردووە کە قفڵ لە دامودەزگا دیموکراسییەکان بدات. تاکەکان بۆیان هەیە بە ئازادی گوزارشت لە خۆیان بکەن، کەچی پەرلەمان وەک نمایەندەی ئەو تاکانە ئیفلیجکراوە، تاک لە کاتی هەڵبژاردن بۆی هەیە ئازادانە دەنگ بدا، کەچی هەمان فیگەر و ڕوخسارەکان دووبارە دەبنەوە. بە شێوەیەکی دیکە، حیزب ئەم جۆرە دیموکراسییە بە شێوەیەک هەڵدەسووڕێنێ کە لە خزمەتی حیزب کۆتایی بێ. هەر لە هاوپەیمانێتی ستراتیژیی تا بنکەی فراوان...
چونکە لە لای ئێمە هەندەی حیزب گرنگە، نیوەی ئەوە دەنگدەر گرنگ نییە، ئەمە تەواو بە پێچەوانەی بنەمای دیموکراسییە کە خەڵک سەرچاوەی دەسەڵاتن. لای ئێمە خەڵک دەبنە پاشکۆی دەسەڵات، دیموکراسیی لە پێناو تەندروستی حیزبدا کۆتایی پێهێنراوە.

پ:پێم وابێت ئەمە دەرهاوێشتەی بەریەککەوتنی دوو جیهانی جیاواز و ناهاوئاستن لەگەڵ یەک، جیهانێک کە لەسەدەی بیست و یەک و فەزای هەنووکە دا دەژی(بە پێوەری ڕۆژئاوا خۆی) و جیهانێک کە لە سەدەگەلی باوەڕ بە شانازییەکان و فەتح و ئیمپراتۆرییەت و ڕابردووە مەعنەوی و ئاسمانییەکان دا نوقمە... جیهانێک لە دونیای کەشفی بەردەوام و زانست و جیهانێک لە ناو بونیادە کۆنەکان و بەرهەمهێنانەوەی شەریعەتە ئاسمانییەکان بە فۆرمی جیا جیا، هەموو ئەمانە بەرهەمهێنەری ئەو شتەن لە مێژووی ئێمە دا کە من پێی دەڵێم"کارەسات"، کارەسات بەو واتایەی کە لە جیهانی کورد دا ئەم بەریەک کەوتنەی دوو چاخی جیا و دوورلەیەک کە تا ئێستە هۆکاری کوژرانی چەند سەد هەزار نەفەر کورد لەسەرەتای سەدەی بیست بە دەستی ئەو هێز و سیستەمانە(سیاسی-ئایینی)ی کە کورد لەناوی دا دەژی و پێیان گەمارۆ دراوە،بووگە. فۆرمێک لە لەجێی خۆکوتان و نەگۆڕان بەسەر جیهان و مرۆڤی ئێمە دا زاڵ بووە، شکڵێک لە خەمۆکی هەست پێدەکرێت،(گیران و کوژرانی سەرۆک و ڕێبەرە سیاسی-ئایینییەکانی کورد لە سەرەتای شۆڕشە نوێکانی ڕۆژهەڵاتی ناوین تاکوو گیران و بەندکردنی ڕێبەریتری سیاسی کورد لە دوا ساڵەکانی سەدەی بیست، هەڵبەت ئەمە تەنها لایەنی سیاسی بابەتەکەیە و دەبێ لایەنەکانیتریش بخوێنینەوە) ئایا کارەسات ڕۆح و زەینی مرۆڤی ئێمەی تێک نەداوە؟لەکام ڕووەوە پێوەندی کورد و کارەسات بخوێنینەوە؟

و:ئێمە نە تەنها لە سەدەی بیستویەکەم ناژین، بەڵکو پاشکۆیەکمان پێوەیە کە هی سەدەکانی ناوەندە، هەڵگری هەمان بەهان. بە تایبەتی بەها کۆمەڵایەتییەکان پەیوەستن بەو بەهاگەلانەی کە لەو چاخانە برەویان هەبوو. ئەوەی ئەم دیاردەیەی زەق کردۆتەوە، بەشێکی زۆر دەگەڕێتەوە بۆ سیستەمی گلۆبالیزە، تەکنەلۆژیای نوێ، ماس مێدیا، ساتەلایت و فەیسبووک و تویتەر کە لە چەند ئاستێکدا وامان لێدەکا وەکو ئاوێنەیەک سەیری خۆمان بکەین. دەبێ بە چاوی ڕەخنەوە سەیری جیهان بکەین، نە ببینە پاشکۆیەکی کوێرانەی ڕۆژئاوا، نە لە ناوەوەی خۆمان کرۆشک بدەین و بڵێین ئەوەی لە ڕابردوومان بەدەستمان هێناوە، بەهای ئەزەلین. کارەساتی ڕاستەقینە لەوەدایە کە ئێمە بە چاوی ڕەخنەوە سەیری دەرەوە و خۆمان ناکەین. زانکۆ و کایە پەروەردەییەکانمان

لەسەر رەخنە قوتابی راناهێنن، بەڵکو ئەوانیش وەکو مینەری مزگەوتان بابەتەکانیان دەڵێنەوە. زانست بە بێ رەخنە دەبێتە ئایین. ئەمە تەنها کێشەی ئێمەی کورد نییە، بەڵکو کێشەی جیهانی عەرەبی/ئیسلامییە کە ناتوانێ لەنێو خۆڵەمێشەکانی هەڵسێتەوە. دەرهاویشتە کارەساتئامێزەکانی لە شێوەی پێکدادانادا هەموو سووچێکی تەنییەوە.

پ:با بێینە سەر ئەدەب و لایەنی مێژووی ئەدەب، ئێوە لە نووسینێکی کورت دا باسی شیعری کوردی لە تاک سەرچاوەییەوە بۆ فرە سەرچاوەیی دەکەن، گۆڕان لە سەرچاوەی مەعریفی ئەدیبانی ئێمە لە حوجرەوە بۆ چەندین شوێن و فەزایتر کە دیارە ئەمەش بەزۆری لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم بەملاوە دێتە ئاراوە، کەشفی سەرچاوەکانی دیکە وەکوو جیهانی رۆژئاوا ئەگەر بەو کەشفەی کۆلۆمبس بچێت کە ئەمریکای دۆزییەوە، چەندە ئــێمە لە کەشفی ئەم سەرچاوانە دا بکەر و ئەکتیڤ بووین؟

و:پەیوەندی ئێمە لە گەڵ رۆژئاوا، هەمیشە پەیوەندییەکی ئاڵۆز بووە، چونکە ئێمە، بە تایبەتی لە باشوور رۆژئاوامان لەگەڵ داگیرکردنی عێراق لە لایەن ئینگلیزەکانەوە ناسیی. ئینگلیز وەک هێزێکی کۆلۆنیالی و مەسیحی دەناسین. ئەم هێزە داگیرکەرە، دیدێکی نوێ دەهێنێتە کوردستان، ئەم دیدە نوێیە، دامودەزگای نوێش لەگەڵ خۆی دەهێنێ. بۆ نموونە،یەکەم جار پەرلەمان لە عێراقدا لەو سەردەمە دروست دەبێ. جوگرافیا بەرینتر دەبێ، تاکو کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم کورد تەنها مەککە و ئەستەمبول بە دوورترین شوێن دەزانێ. ئەم فەزا جوگرافییە، هەڵگری فەزای زیهنیشە، بۆیە ئیدی لەو قۆناغە بەسەرەوە، کورد بە سەرچاوەی دیکە ئاشنا دەبێ. بیر لە زانست بە شێوەیەکی هاوچەرخ دەکاتەوە، شاعیرانی ئەو سەردەمە زۆر بە روونی پێشوازیی لەو قۆناغە نوێیە دەکەن. بەڵام ئێمە بە پێی پێویست ئەکتیف نەبووین، چونکە کورد وەکو یەکەیەک سەربەخۆ نەبووە، لە لایەکی دیکەشەوە، بە سڵەمینەوە سەیری ئەوی دیکەی ”ئەورووپی“ کردووە. تاکو ئەم دواییەش کاتێک گێچەڵێک رووی دابا، دەیانگوت دەستی ئینگلیزی لە پشتەوە بووە. هۆکارێکی دیکەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە لە عێراق شۆڕش دژی بە مەلەکییەت رووی دا و سیستەمی کۆمار بەرقەرار بوو. ئەم سیستەمە نوێیە دژی بە کۆنەپەرستیی و داگیرکار پرۆپاگەندەی دەکرد. لە لایەکی دیکەشەوە، هێزە کۆنخوازەکان هەمیشە بە چاوی گومانەوە سەیری رۆژئاوای مەسیحییان کردووە. بە بێ سەرنجی ورد، هەموو بەرهەمێکی ئەوان دراوەتە پاڵ ماسۆنییەت. ئێمە تاکو ئێستا بە پێی پێویست نەماتوانییەوە سوود لە رۆژئاوا وەکو پێویست بکەین.

هەمیشە دیدی ئەخلاقی زاڵبووە بەسەرمان، هەمیشە بارستایی ئایین خۆی فەرزکردووە. بەڵام هەیمەنەی ڕۆژئاوا بڕەی خۆی ستاندووە و هەرێم بووەتە بازاڕێک بۆ ساغکردنەوەی کاڵاکانیان، بە بێ ئەوەی لە ئاستەکانی دیکە سوودیان لێ ببینین: سیستەمی پەروەردە، پەیڕەوکردنی دیموکراسیی، گەشەپێدانی کۆمەڵگەی مەدەنی، هتد..ئێمە لەم هاوکێشەیەدا تاکو ئێستا زەرەمەند بووینە، چونکە خاوەن دیدێکی ڕوون نیین. هێشتا بە وردی خۆمان و ئەوی دیکەمان نەخوێندۆتەوە. بەڵام دەبێ ئەو ڕۆژە بێ کە ئێمەش پێداگریی لە شوناسی خۆمان بکەین و سوود لە سەرچاوە مەعریفییەکانی ڕۆژئاوا وەرگرین. نابێ ڕۆژئاوا وەکو بلۆکێک سەیر بکەین، نابێ بە ئەوان بڵێن ڕەش و خۆمان بە سپی ببینین، یا بە پێچەوانەوە. چونکە ڕۆژئاوا لە چەندین ئاست پێکهاتووە. ڕاستە خاوەن مێژوویەکی کۆلۆنیالییە، بەڵام شوێنی سەرهەڵدانی شۆڕشە مرۆیی و تەکنەلۆژییەکانە، سەرمایەداریی برەوی هەیە، بەڵام لێکۆڵینەوە زانستییەکانیش جێگای بایەخە، کارگەی چەک و تەقەمەنییان هەیە، بەڵام سەرچاوەی مافەکانی مرۆڤن. دەبێ زۆر وردتر ئەوی دیکە بخوێنینەوە و ئێمەش خۆمان بە ئەندامی ئەم جیهانە بزانین. ئێمە لە سەرەتاین.

پ:هەموو ئەم خاڵانەی کە ئێوە باسی دەکان بەشێکن لەو ڕاستیانەی کە ئەمڕۆ ئێمەیان درووست کردووە.ڕاستە ئێمە خاوەنی ئەو هێزە بکەر و ڕوانینە ئەکتیڤە نەبووین کە "ئەویدی" بخوێنینەوە و کۆلۆنیالیزم و چەوساندنەوەیش بەشێک لە مێژووی ئێمەی خستۆتە ژێر کاریگەری خۆیەوە بەڵام ئێمە ئێستەش لە خوێندنەوەی مێژووی خۆمان وەکوو بەشێک لە مێژووی جیهان و بەوپێیەش ناسینی"خود" خاوەن ڕوانگەیەکی پێویست و شایستە نین، واتە وەکوو بەختیار عەلی لە وتارێک دا دەڵێ: ئێمە لە هەر بابەتێکەوە خاوەنی مێژوویەکی دڕۆزنین، ئەمە بەنیسبەت خوێندنەوەی دیدی "خود"ی بۆ مێژوومان و لەولاشەوە توانستێکی شایستەی ئەوتۆ نییە کە مێژووی ئێمە لە ناو هاوکێشەکانی مێژووی جیهان و ڕووداوەکانی بخوێنێتەوە، وەکوو ئەو وتارەی کە دیسان بەختیار لە ڕەخنەی دیدی مێژووناسانەی ئیدوارد سەعید لە ژێر ناوی "ئیدوارد سەعید و مەسەلەی ویژدان"دەینووسێ، ئیدواردێک کە خۆی لەناو مێژوویەکی کۆلۆنیالکراو دا ژیاوە ناتوانێ لە کۆلۆنیالبینی مێژووی نەتەوەیەک بەناوی کورد کە لە چوارچێوەی ولاتێکی عەرەبی(باشووری کوردستان)دایە خۆی ڕزگار بکات و کارەساتی هەڵەبجە دەخاتە دەرەوەی ئەو هاوکێشانەی کە جیهانی عەرەبی لەپشتەوە بێت، ئێستە پرسیار ئەمەیە کە مێژووی ئێمە چەندە بوونی هەیە؟

و:ئەگەر مێژوو، لە سەرجەم ئەو چالاکییانە پێکبێ کە میللەتێکی دیارییکراو، بۆ خۆی دەینووسێتەوە، ئەوە ئێمە مێژوومان نییە. تاکو هاتنی ئیسلامی شتێکی زۆر ورد و ڕوون نییە، دوای هاتنی ئیسلامیش، مێژووی ئێمە لە ڕووداوی لاپەڕ و لاتەریک و ناتەواو پێکهاتووە. ئەوەی گومانی تێدا نییە، ئێمە میللەتێکی کۆن و دێرینین لەو ناوچەیە، بەڵام دوای ئیسلام شتێک نییە بە ناوی کوردەوە وەکو میللەت، وەکو میللەتێک بەو مانایەی کە خاوەن سنوور و سیاسەتی خۆی بووبێ. کاتیک کتێبی "کورد لە سەدەی حەوتی زایینی"(نووسینی فرسەر مەرعی) دەخوێنیەوە، بە زەحمەت دەتوانین وێنەیەکی یەکدیگرمان چنگ کەوێ. ئیسلام دێت، وەکو ئاینێکی نوێ، میللەتانی میزۆپۆتامیا بە زۆر دەکاتە موسڵمان : یا بوون بە موسڵمان، یا جزیە دان، یا شەرکردن..کورد دەبنە موسڵمان و ئیدی مێژووی ئێمە لە مێژووی موسڵمانان جودا ناکرێتەوە. تەنانەت لە سەردەمی میرنشینەکانیشدا، ئێمە خاوەن سنوورین، بەڵام خاوەن سیاسەت نین، میرنشینی بابان تاکو سەدەی نۆزدەهەم لە ئارادا بوو، کەچی خاوەن دیوان و تۆمارگە و ئەرشیف نین. ئەمە لە حاڵێتێکدا کە سەدەی نۆزدە بە گوێرەی مێژوو دوێنێیە. هەروەها پەیوەندی نەتەوەیی لە نێوان میرنشینەکان نەبوو، لە یەکەی پەرت و بڵاو پێکهاتبوون. زۆرجار باسی نیمچە سەربەخۆییان دەکرێ، کەچی ئەم نیمچە سەربەخۆییە لە تێگەیشتنێکی سەربازیی زیاتر نەبووە، ئەم نیچمە سەربەخۆییە لە سیاسەتی ئەو میرنشینانە ڕەنگی نەداوەتەوە. حوجرە ئاینییەکان تاقە سەرچاوەی مەعریفیی بوونە، کەچی هیچ بەرهەمێک بە پەخشان نەدراوە، بۆ نموونە هیچ کتێبکمان لەسەر ڕەوانبێژیی عەرەبی بە زمانی کوردی نییە، هیچ شتێکمان لەسەر مێژووی موسڵمانان بە زمانی کوردی نەنووسییەوە، هیچ کتێبێکی گرنگمان لە عەرەبییەوە وەرنەگێراوە، هەبێ و نەبێ شیعری حوجرەمان هەیە، لێرە و لەوێ هەندێ پەخشان کە پێگەیەکیان لە ئاستی هەستی نەتەوەیی دا نییە. ئێمە بە پێچەوانەوەی تورک و فارسەکان، کە ئەوانیش وەکو ئێمە بە زۆر کرانە موسڵمان، بەڵام هۆشیارییەک لای ئەوان سەرهەڵدەدا، ئیسلام لە خزمەتی خۆیان بەکاردێنن. ئێمە دەبینە خزمەکاری ئیسلام، تەنانەت تاکو ئێستا ئەم تێگەیشتنە لە نێو کوردە موسڵمانەکان بەدی دەکرێ. ئێمە خاوەن مێژوویەک نین کە بەشدار بووبێ لە قووڵکردنی هۆشیاریی نەتەوەیی. دەکرێ بڵێین ئێمە لە پەراوێزی مێژووی ئەوانی دیکەدا ژیاوین.

پ:ئەم وەڵامەتان بەرەو ئەم باسە ڕاکێشم دەکات کە بڵێم کاتێک ئیسلام هاتە ئێران زۆر کتێب لە سەر هونەر و زمان و فیکری ئیسلامی لە لایەن نەتەوەی فارس نووسرا کە هەم کەلتووری فارسیان دەوڵەمەند کرد و هەمیش عەرەب، با بیخەینەوە بیری خۆمان ناوگەلێکی

وەکوو فارابی، ئیبنی سینا، سەدرولموتئەلیهینی شیرازی(مولا سەدرا) و تەنانەت شەیخی ئیشراق یان هەمان شێخ شەهابەدینی سۆرەوەردی(کە وەک دەڵێن بە رەچەڵەکیش کوردە) چۆناوچۆن لە مێژووی کەلام و فیکری ئیسلامی دا دیارن، ئەگەر ئەم وشیارییەی فارس بگەڕێنینەوە بۆ"جۆرێک" لە ئامادەبوونیان لە ناو مێژوو و خاوەنداریێتی مێژوویەک کە ئێمەی کورد نیمانە و لە پەراوێزی مێژووی ئەوان دابووین، ئەگەری سەرهەڵدانی وشیارییەکی کارا لە هاوکێشەیەکی وەها دا بۆ "کورد" چەندە؟وشیاریی بەرهەمی ئامادەبوونە لە پانتای مێژوو، ئێمە گەر لە پەراوێزی مێژوو دابین تا ئێستەش، ئایا هەر وشیاری بەدی دێت؟دیارە وشیاریش لە ناو زەمان(مێژوو) دا درووست بووە واتە فارس کاتێک وەها پەرچەکردارێکی وشیارانەی هەبووە ئەم ئامادەیی یان پێش وشیارییەی لە کاتی پێداهەڵشاخانە کەلتووری و ئایینییە گەورەکانی مێژوو دا خستۆتەڕوو، هەر چەند کەس ناتوانێ نکووڵی لە ڕەوتێکی درۆسازیی مێژوویی و جەعلی مێژوویی لەناو نەتەوەگەلی وەک فارس بکات بەڵام باسەکە شتیترە لێرە دا.

و:دەبێ ئاماژە بۆ ئەوەی بکرێ کە ئیسلامی سەرەتایی هیچ فیکرێکی تێدا نییە جگە لەو تەعالیمانە بترازێ کە موتوربەکردنی نێوانی ئایینی جولەکان و یاسا و ڕێسا نەنووسراوەکانی ئەهلی بادیەیە. وەکو مێژوونووسانیش دەڵێن کە بەڵگەی زۆر، یا هیچ بەڵگەیەکمان بە دەستەوە نییە کە چۆن ئایینی ئیسلام سەریهەڵداوە، هەمووی ئەو بەڵگانە زارەکین. بەڵام دواتر، کاتێک ئیسلام دێتە میزۆپۆتامیا، ئێران داگیر دەکرێ، وڵاتی شام داگیر دەکرێ، ئیدی ئیسلام دەچێتە پەیوەندیی لەگەڵ دەرەوەی خۆی ~ کەلەپووری یۆنانی، فارسیء، هیندی، سریانی..لێرەوە ئیسلام وەکو فیکر چەکەرە دەکات. دەتوانین بڵێین ئیسلام لە ڕێگەی ئەدواتی دەرەوەی خۆی لە خۆی ورد دەبێتەوە. تەنانەت فیکری تەسەووفیش، ڕێزمان و نەحو، زانستی کەلام و هتد.لەم نێوەندە باسی کورد ناکرێ، چونکە کاتێک دەڵێین مێژوو، دەبێ باسی سیاسەت و دەسەڵات بکەین. کورد لەو قۆناغە، دواتریش خاوەن سەنتەرێکی سیاسیی دەسەڵاتدار نییە. هەندەی باسی ساسانییەکان دەکرێ باسی کورد ناکرێ، هەندە باسی کەلەپووری سریانی دەکرێ باسی کورد ناکرێ. ئێمە لە پێریفریکی(ئەوەی وا بە دەوری سەنتەر دا دەخولێتەوە) ئەو سەنتەرانە ژیاویین. ئەگەر سەلاحەدینێک، یا سەهرەوەردییەک سەرهەڵدەدا، وەکو کورد سەرهەڵنادەن، بەڵکو وەکو تاکێکی نێو ئیمپراتۆرییەتی ئیسلامی و بە عەرەبی دەنووسن و بیر دەکەنەوە. لێرە کوردبوون هیچ گرنگییەکی نامێنێ. وەکو سەلمان روشدییەک کە بە ئینگلیزیی دەنووسێ، تایەر بین جەلوونێک یا ئەمین مەعلووفێک بە فەڕەنسی دەنووسێ، یا یەشار کەمالێک بە تورکی دەنووسێ. هیندیی بوون و عەرەب بوون و کورد بوونی ئەو ناوانەی سەرەوە شتێک نییە شایانی باس بێ، چونکە ئێمە کاتێک باسی نەتەوەیەک دەکەین باسی شتێکی موجەڕەد ناکەین، بەڵکو باسی چالاکی فیکر و بیرکردنەوە و نووسین دەبێ بکەینەوە.

پ:بێگومان لە فەزایەک دا کە گوتاری ئومەی ئیسلامی زاڵ بووە چەمکی نەتەوە مانای نەبووە، یان کاتێک ئیمپراتۆرییەتی ئیسلامی زاڵ کراوە سیستەمی سیاسی دابڕاو و جیاواز لەوەش بوونی نەبووە، کەچی لە ئێران پاش سەپاندنی ئیسلام چەشنێک بەرگری و بەرخۆدان هەبووە نموونەی شۆڕشی بەرمەکییەکان و ئەبوموسلیم خوراسانی بوو کە ئەمانە سەرەڕای ئەوەی خزمەتی زۆریان بە زمانی عەرەبی و ئیسلام کرد و پێگەی تایبەت و تۆکمەیان لە خەلافەتی عەباسی بەدەست هێنا دژی خەلافەت شۆڕشیان کرد، بەهەرحاڵ باسی من ئەوەیە ئەو وشیارییە بەو شێوەیە لای ئەوان ئامادە بووە تا کاتێک کە فارسەکان دەسەڵاتی تایبەتی ئایینی-قەومیی خۆیان لە زەمانی سەفەوی ڕۆدەنێن و تا ئێستەش ئێمەی کورد بەشێوەیەک لە ناو هاوکێشەیەکی کۆن دا دەژین کە بوونی ئێمەی تا ئاستی هەڕەشە بۆ سەر زمانیش خستۆتە ژێر گوشارەوە، داکۆکی من لە سەر "زمان"ە کە بوونی ئینسان و بەپێی ئەوەش بوونی نەتەوەیە، ئێمە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ئیبراهیم یوونسیمان هەبووە کە دەیان کتێبی پێشکەشی زمانی فارسی و کتێبخانەکەی کردووە"هەرچەندە ناوەرۆکی زۆرینەی کتێبەکانیش کۆمەڵگا و مێژوو و کێشەکانی کوردە بەڵام بە زمانی فارسییە"،(لە کاتێکدا عەتا نەهاییشمان هەیە کە هەر لەو فەزایە دا نووسیویە کە ئیبراهیمی یوونسی هاوشاری نووسیویەتی کەچی بە کوردی نووسیویەتی و خۆیشی بابەتی هەیە لە سەر ئەمە کە بۆچی بە زمانی دایکیم دەنووسم؟) موحەمەد قازی کەڵە وەرگێڕمان هەیە کە ئەویش هەر بەو شێوەی یوونسی ئیشی کردووە(ئەدەبی فەرەنسی بە بوونی ئەو لە ئێران و زمانی فارسی مانا وەردەگرێت) لە باکووریش ئەوە یاشارکەماڵ و ...بەشێوەیەک هاوتەریبی و هاوشکڵییەک لەم دابڕانە زمانییە دا لە پارچە جیاجیاکانی کوردستان هەیە، من پێموایە مەترسییە گەورەکە لێرە دا خۆی پیشان دەدات،ئایا نووسین بە زمانی نەتەوەی خۆت مۆرکی بنەمایی ئێمە نییە لە دواجار دا وەکوو شوناس؟ئایا نەبوونی وشیاریی زمانی سەرچاوەی هەموو ناوشیارییەکان نییە؟

و:وەک دەزانین ئیسلام ناوچەکەمان دەتەنێ. فارس و

تورکەکان، زوو دێنەوە ئاگا، واتە جۆرە موتروبەبوونێک لە نێوان ئایین و نەتەوە دروست دەکەن. ئەم حالەتە، لە ئەورووپاش بە جۆرێک لە جۆرەکان رووی دا، لە ناو جەرگەی زمانی لاتینیی کە زمانی ئایینی مەسیحییە، ریفۆرمی نەتەوەیی چێ دەبێ، بە واتایەکی دی، فەرەنسییەکان ئایینی مەسیحی دەپارێزن، بەڵام دەیفەرەنسێنن، واتە سنووری نەتەوەیی دروست دەکەن و ئیدی ئینجیل بە فەرەنسی دەخوێننەوە، نوێژ بە فەرەنسی دەکەن و گوتاری یەکشەموانیان بە زمانی فەرەنسی ئەنجام دەدەن. گەڕانەوە لە ئایین زۆر زەحمەتە، بەڵام پێداگرییکردن لەوەی ئەو ئایینە بۆ فەرەنسییان بێ، یا بۆ کوردان بێ، یا بۆ تورک و فارسان بێ، ئاسانترە. شیعەگەرایی لە ناواخنیدا، فارسییگەرایی هەیە، ئەمە لە لای ئێمە رووی نەدا، رەنگە پەیوەندیی بە قەوارەی نەتەوەییمانەوە هەبێ، پەیوەندیی بە بنەمای دەوڵەتەوە هەبووبێ کە نەمانبووە. هەست بە ئامادەیی بوونی فارس و رۆم لە گوتاری ئایینی ئیسلامی سەرەتایی دەکرێ، چونکە ئەمە پەیوەندیی بە خودی فارس و رۆمەوە نەبووە، بەڵکو پەیوەست بووە بەو دەسەڵاتەی کە هەیانبووە. رەنگە بنەمای کشتوکاڵیی و کۆمەڵگەی خێڵەکی و گەڕۆک بوار نارەخسێنێ بۆ نیشتەجێبوون، بۆ مێژوو دروستکردن. عەرەب لە بەداوەتەوە دەبن بە کۆمەڵگەی نیشتەجێ، ئەویش لە رێگای ئایین/دەسەڵاتەوە. راستە ئێمەی کورد دوو بنەمای گرنگمان هەیە، یەکەمیان زمانە، ئەوەی دیکەیان خاکە، ئەگەر ئەم دووەمان بوژاندەوە، ئەوە میللەتێک دەبوژێتەوە کە لە داهاتوودا دەتوانێ لەسەر پێی خۆی بوەستێت و ئایندەی خۆی دروست بکا.

پ:ئێوە یەکێک لەو کەسانەن کە لە چەندین زمان و لەبواری جیاجیای ئەدەب دا وەرگێڕانتان کردووە بۆ سەر زمانی کوردی، یەکێک لەو وەرگێڕانانە کە کتێبخانەی کوردی لێی بێ بەری بوو"سەد ساڵ تەنیایی"گارسیا مارکێز بوو کە لەزمانی سەرەکییەوە وەرگێڕدرابێت، و ئەو وەرگێڕانەی ئێوە لە سەدساڵ تەنیایی بێگومان جێگەی تایبەتی خۆی لە کتێبخانەی کوردی هەیە، خوێندنەوەی سەدساڵ تەنیایی بە زمانە سەرەکی و ئۆرژیناڵەکەی چەندە جیاواز لەو وەرگێڕانانەی کە لە زمانی دووهەم یان سێهەمەوە کراون بە کوردی؟مەبەستم ئەوەیە فامی دەقێکی وەها گەورە بە زمانە ئۆرژیناڵەکەی بۆ کوردزمانێکی وەکوو ئێوە چ ئەزموونێکی رۆحی و فیکری و ئەدەبی بوو؟

و:من دەمێکە تەرجەمە دەکەم، بەڵام ئیشی تەرجەمە یەکێکە لەو ئیشانەی کە هەرگیز تەواو نابێ. هەندێجار هەست دەکەم وەکو تەوقێکە کە خۆم هەڵیدەبژێرم. ئێمە، کەسمان لە قوتابخانەی وەرگێڕزانی نەمانخوێندووە، بەڵکو بەرهەمی حەز و ئارەزووە. رەنگە حەزێکی زۆر شاراوە بێ، رەنگە جۆرە شکستێکیش بێ. وەکو ئەوەی لە ناخی ناخمان بە خۆمان بڵێین، بۆچی ئەو شاکارە جوانە من نووسەرەکەی نیم! سەد ساڵ تەنیایی، کارێکی پڕ گرێ بوو، ئاسان نەبوو. چونکە گێڕانەوەی مارکێز زۆر تێکچڕژاوە، بە تایبەتی ناوەکان دووپات دەبوونەوە. خوێنەر دەبێ قەڵەمێ بگرێتە دەست ئینجا دەست بە خوێندنەوەی بکا تاکو سەری لێ نەشێوێ. هەندێجار بە خۆم دەڵێم، بە راست من هیچ زمانێک بە باشی دەزانم؟ رەنگە وەڵامەکەی بە "نەخێر" بێ. ئەدەب جۆرە خولیابوونێکە، جۆرە شێوازێکە بۆ ئەوەی بەردەوامیی بە ژیان بدەین. بەڵام تەرجەمە بۆ ئێمەی کورد زۆر زەروورییە، دەبێ کتێبخانەی کوردیی پڕ کرێن لە نووسین و بەرهەمی ناوازە، چونکە خۆمان خاوەن بەرهەمی زۆر نین.

پ:دەکرێ زۆرتر باسی تێم و ناوەرۆکی سەد ساڵ تەنیایی بکەن لە روانگەی وەرگێڕی ئەو شاکارەوە؟وەکوو لە وتووێژێک دا باستان کردووە ئەم رۆمانەتان لە دوو زمان واتە"فەرەنسی" و "ئیسپانی"وە وەرگێراوە. بۆچی بە دوو زمان؟

و:بۆ ئەوەی کورتەیەک لەسەر "سەد ساڵ تەنیایی" بخوێنینەوە، دەشێ پەنا بۆ هەر لاپەڕەیەکی "نێت"بەرین، بەزمانی جیا، کورتەیەکمان لەسەر ئەو رۆمانە دەداتێ. سەربارى ئەوەی ئەم رۆمانە براوەی خەڵاتی نۆبلە، کە بە نیسبەت منەوە، گرنگیی ئەم رۆمانە لەوێوە سەرچاوەی نەگرتووە، بەڵکو ئەم رۆمانە "حەکایەتی دارشتنە"، حەکایەتی دارشتن بۆ من، ناوەرۆکی ئەم نووسینە دانسقەیە. راستە، دەچینە گوندێکی لاتەریکی کۆلۆمبیا و رۆماننووس بۆ نێو تەقلید و ئەقڵییەتی کۆمەڵگایە شۆڕمان دەکاتەوە. دەچینە دنیایەک کە لەوەو پێش نەمانبینیوە، راستە لەهەندێ شوێن ئاماژە بۆ مێژووی ئەو وڵاتە دەکات، وەکو کۆلۆنیالیزم، هاتنی شەمەنەفەر، کارگەی مۆز و هتد، بەڵام بە گێڕانەوەیەکی زۆر پەدیدەئامێز، لێرەوە رەنگە چەمکی جادووگەریی واقیعی پێ رەوا ببینرێ، لەمەش زیاتر، بەڵکو مارکێز داهێنەری ئەم رەوتە ئەدەبییەیە. کەسایەتییەکانمان لە لا نزیک دەکا، لە کاتی خوێندنەوە وا هەست دەکەین، دەمێکە ئێمە مێلکیادیس و سەرهەنگ ئاورێلیانۆ دەناسین.. هیچ لاپەڕەیەک نییە کە بە بێ موفاجەئە تەواو بێ، حەکایەت لە ناو حەکایەتە، وەکو گێڕانەوەکانی "هەزار و یەک شەوە" راستە، سەرەتا بە ئەستەم رۆ دەچینە نێو ئەم گێڕانەوەیە، بەڵام تا زیاتر بخوێنیەوە، هەندە دڵگیرتر خۆی نیشان دەدا. لە کاتی وەرگێران، سەیری دەقە ئیسپانیی و فەرەنسییەکەم دەکرد تاکو بە گوێرەی توانا وەرگێڕانەکەم ورد بێ، بەڵام گومانی تێدا نییە، هەموو بەرهەمێکیش بە بێ هەڵەوپەڵە نابێ

پ: لە جیهانی ئارتور ڕێمبۆ و شارل بوودلێر چیتان هەڵگۆست کە شێلگیرانە کەوتنە وەرگێڕانیان؟گوڵی خراپە چی دەبەخشێ بە دونیای شیعریی ئێمە؟

و:"گوڵی خراپە" شاکارێکی جیهانییە، ئەمڕۆ، ئەدەبدۆست نییە لە سەر گۆی زەمین گوێی لەم دەنگە ناوازەیە نەبووبێ کە لە سەدەی نۆزدەهەمی فەرەنسیی سەریهەڵدا. بۆدلێر پشت لە ڕەتابەت٣ ی ڕۆمانسییەت دەکات و باوش بۆ نوێ دەکاتەوە، نوێ، تەنانەت ئەگەر لەودیوی ژیانیش بووبێ. بۆدلێر دەنگی شارە، پاریسی نوێ، پاریسێک کە ئیدی پشت لە سەدەکانی ناوەند دەکات و شاشەقام و باڵاخانە و تەلارەکان موژدەی سەدەی بیستیان پێیە. بۆدلێر ئەو دەنگە عاسییەیە کە لە نێوان ئاسمانە بێگەردەکان و چڵپاوی ئەم سەر زەمینە بە هەڵواسراویی دەمێنێتەوە. دەنگێکی شیعرییە بە ئیمتیاز کە دواتر ڕامبۆ بە یەکێک لە خوداوەندەکانی لەقەڵەم دەدا، ئەو ڕامبۆیەی کە بێزی لە هەموو ئەدەبیاتی پێش خۆی دەکرد، ئەگەر بێت و ڕاسین و ئۆڤید بەهەند وەرنەگرین.

ڕامبۆ قارەمانێکی نوێیە...ئەو شیعر و شێوەکانی ژیان لەیەک مارە دەکات. سەفەری جوگرافیی و سەفەری شیعری بەیەکەوەن. یەمەن و حەرار و هۆڵەندا و جاڤا و ئەڵمانیا ئاماژە بۆ ئەمە دەکەن، بە تایبەت لە سەدەی نۆزدەهەم کە سەفەرکردن وەکو ئەمڕۆ ئاسان نەبوو. ڕامبۆ زۆر زوو دەست دەکات بە شیعرنووسین و زۆر خێراش وازی لێدەهێنێ، ئەم نهێنییە دەچێتە دوو تۆی شیعرەکانی.

پ: خاڵە هەستیار و ئاڵۆزەکانی تێگەیشتن لە جیهانی شیعریی ئەم دوو شاعیرە و هەروەها وەرگێڕانی جیهانی شیعرییان بۆ سەر زمانی کوردیی کامانەن؟

و:بۆدلێر و ڕامبۆ، زۆر لە شاعیرانی ئێمە جودان. هەر بۆ نموونە، تێرمی "جوانیی" وەرگرین، بڕوا ناکەم لە تەواویی ئەدەبیاتی ڕۆژهەڵات بەو جۆرە سەیری جوانیی کرابێ. جوانیی لای بۆدلێر ئاڵۆزە، سەرنجڕاکێشە، کەچی پەلوپۆی مرۆڤ بۆ دۆزەخ رادەکێشێ. سەرچاوەی جوانیی ئاسمانیی نییە بە تەنها، بەڵکو عەرزیشە، تەنات لە نێو گەندەڵییشدا بەدی دەکرێ. کەچی هەمان تێرم لای ڕامبۆ، تەواو جودایە، لە شوێنێک دەڵێ "جوانییم لەسەر ئەژنۆم دانا، تاڵ بوو". دنیای ئەم دوو شاعیرە بۆ من، جێی ڕامان بوو. وێنەی شیعریی سرکن، زۆرجار زەحمەتە هەمان مورادیف بە زمانی کوردیی بدۆزینەوە. هەر بۆ نموونە بۆدلێر باسی "ئۆرژی" دەکات لە شوێنێ، ئۆرژی بەو ئاهەنگ و جەژنانە دەوترا کە لە یۆنانی دێرین پیادە دەکرا، ژنان و پیاوان، پێکەوە بە بێ دەمامک و سانسۆری کۆمەڵایەتی ئاهەنگیان ساز دەکرد. ئەم تێرمە بە ئاسانی ناگاتە لای خوێنەری ئێمە ئەگەر ئاشناییەتی لەگەڵ کەلتووری ئەورووپی نەبێ. یا کاتێک ڕامبۆ دەڵێ "من یەکێکی دیکەیە" ئەم دەستەواژەیە بە ئاسانیی ناگاتە لای خوێنەری کورد.دەشێ ئاڵۆزییەکان بکرێتە لیستێک و ئیشی زۆری لەسەر بکرێ...

هەروەها ڕەمزە ئاینییەکان، مەبەست لە ئایینیی مەسیحییە، ئەم لەکسیکەش بەربەست درووست دەکات. دەیان ڕەمز، تەنانەت زیاتریش دەقی ئەم دوو شاعیرەی ئاخنییە. دەبێ کەمێ شارەزاییمان لە ئاینیی مەسیحییەت هەبێ بۆ ئەوەی ئەم دەقانە دەخوێنینەوە.

پ:ئەدەبیاتی کوردی تا چەندە توانیویە خۆی لە ژێر ئایدیا ئایینی و شەریعەت تەوەرەکان و هەروەها ئایدۆلۆژیاکان(چەپ بەتایبەتی و هەروەها ناسیونالیزم) ڕزگار بکات؟مەبەست لە ئایین و ئایدۆلۆژیا هەموو ئەو تیڕوانینانەیە کە ئەدەب بە ئەحکام و باوەڕەکان ئاوس دەکەن.

و:ئێمە، ئێستا لە قۆناغی گواستنەوە داین، گواستنەوەی ئەقڵییەتێکی ئایینیی بۆ ئەقڵییەتێکی ڕاسیۆناڵ. ئەم گواستنەوەیە دەمێکە دەستی پێکردووە، تەنانەت لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە، واتە دوای تێکشکانی ئێمپراتۆرییەتی عوسمانی، بەو پێیەی کە کورد گەرای هەستی نەتەوایەتیی تیا دەبزوێ. لە دوای جەنگی جیهانی دووەمیشە ڕێبازی چەپگەرا هەژموونی خۆی، بە تایبەت لە نێو توێژی خوێندکاران و چەپی سیاسیی دا زاڵ کرد، ئەمەش لە نێو کایە ئەدەبییەکاندا ڕەنگدانەوەی دەبێ. لەم سی ساڵەی دوایی، کرانەوەیەکی بەرچاو بەدی دەکرێ و ڕەخنەگرتن لە ئەقڵی ئاینیی و تەنانەت لە گوتاری ئاینیی برەو دەستێنێ. هاوتەریبیش، ئەدەبییاتی ئێمە کرانەوەی زیاتر بەخۆوە دەبینێ. تا رادیەک، بارستایی ئایدیۆلۆژیی ئاینیی و ناسیۆنالیست بە شێوەیەک لە شێوەیەکان بەرەو کاڵبوونەوەی زیاتر دەڕوا. بەڵام هێشتا ڕەمزی شیعریی هەن وابەستەی خەونی نەتەوایەتیین و ئەم خەون و ئاوات و ئومێدە لە نێو دەقەکانیان ڕەنگی داوەتەوە. بەڵام لە دوای ڕاپەڕینەوە، نەوەیەکی نوێ، هەوڵی ئەوە دەدەن "من"ی خۆیان بنووسنەوە، بەڵام خود نووسینەوە هێشتا لە بەربەستە کۆمەڵایەتییەکان ڕزگاری نەبووە، چونکە شۆڕشی فیکر هاوتەریب لەگەڵ شۆڕشی کۆمەڵایەتی لە ڕەوتدا نییە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە دەمێکە کۆمەڵگای کوردستانی لە نێو جوغزێکی داخراوە هەلومەرجی بەسەردا سەپێنرا بووە. هەروەها، هەلومەرجی ناوچەیی هێشتا لەبار نییە تاکو ئەم شۆڕشە لە کوردستاندا سەرهەڵبدا، چونکە هەژموونیی ئیسلامی سیاسیی برەوی زیاترە، دەوڵەتە ئیقلیمییەکان هێشتا، مۆدێلی حوکمی مەدەنییان تیا سەقامگیر نەبوو تاکو کاریگەریی ئەرێنی بەسەر کوردستاندا هەبێ.

پ:ئەدەبی کوردی لە ئاستی جیهان دا تا چەندە

ناسراوە؟ئایا ئەو ئایدۆلۆژی زەدەگییە دوورودرێژە کە بەسەر ئەدەبیاتمان زاڵ بووە، ڕێگر نەبووە لەم پرۆسەیە دا؟

و:ئەدەبی کورد هەر هەندەی خودی کورد ناسراوە. لە سەرەتای هەشتاکان، لە ئەرووپا، زۆر کەم بوون ئەوانەی کە کوردیان دەناسی، لە نێو خەڵکی ئاساییدا، ڕەنگە لە نێوان ١٠٠٠ کەس، یەکێک کوردی نەناسیبا. لە ١٩٨٨، دوای ئەوەی ڕژێمی سەدام، گازی کیمایی دژ بە دانیشتوانی هەڵەبجەی بەکارهێنا، ئیدی کورد لە میدیاکان و ڕۆژنامە و تەلەڤزیۆن زۆر باس کرا. دەشێ بڵێین، لەو کاتەوە کورد وەکو میللەتێکی ستەمدیدە لە ڕۆژئاوا ناسرا. من باسی، ئەو بازنە تەسکە ناکەم کە هەمیشە کوردیان ناسیوە، لە ڕێگای چەندین مەڵبەند و زانکۆ و سەنتەرگەلێک کە ئیشیان لەسەر مێژوو و ئەدەبییات و میدیا کردووە. چەندی کەسایەتی ناوداری کورد لەو مەیدانە هەبوون کە ئەم کارەیان ئەنجام داوە، وەکو کامەران بەدرخان، زازا، جەمال نەبەز و چەندینی دیکە. ئەدەب پشکێکی زۆر کەمی بەرکەتووە : هەوڵەکانی ژابا، جوێس بلۆ، کریس کۆچەرا، ئۆسکارمان و کەسانی دیکە لەم بوارەدا دیارن، دیسانەوە ئەم هەوڵانە بەس نەبوون بۆ ئەوەی ئەدەبییاتی ئێمە ڕوخسارێکی یۆنیڤێرساڵی هەبێ، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ چەند هۆکارێکی مێژوویی. کورد دەوڵەت نەبوو تاکو ببێتە خاوەن زمانێکی یەکگرتوو، وەکو ئێران و تورک و عەرەب. دەمێکە فیردەوسی و خەیام سیمایەکی جیهانیان وەرگرتووە، هەزار و یەک شەوەی عەرەبان، قورئان، زۆر زوو تەرجەمەی لاتینی فەڕەنسی کران. بە یونیڤێراسال بوون پرۆسەیەکی زۆر سستە بە نیسبەت ئەدەبییاتی ئێمەوە، چونکە کادیری وەرگێری بیانییمان نییە، ئەوەی هەیە، هەر خۆمان ئەنجامی دەدەین، بە واتایەکی دیکە، هەر خۆمانین دەق لە کوردییەوە دەکەینە ئەڵمانی و فەڕەنسی و ئینگلیزیی و دانیمارکی، هەر خۆشمانین ئەدەبیاتی بیانیی دەکەینە کوردیی. ئەمە هۆکارێکی گرنگە، چونکە کاتێک ڕۆژئاواییەکی کوردیزان، بەرهەمێک لە کوردییەوە دەکاتە ئینگلیزیی بۆ نموونە، پێشوازیی زیاتری لێدەکرێ تا کوردەکە خۆی. بەڵام لەم دە پانزە ساڵەی دوایی بەرهەمگەلێکی زیاتر دەبنیرێ کە تەرجەمەی زمانی بیانیی کراون. لە ئایندەدا، کاری زیاتر دەکرێ، من هەندەی گرەو لەسەر ئایندە دەکەم، هەندە گرەو لەسەر مێژوو وەکوو ڕابردوو ناکەم

پ:ئێوە دیوانی مەحویتان کردووە بە فەڕەنسی و ٢٠٠١ چاپ بووە، هەرچەندە زۆر پرسیارە بۆم کە ئێمە لەرووی دەروونی و زەینی و ڕۆحییەوە چی ئەزموون دەکەین کاتێک شیعر یان بابەتێک بە زمانگەلی سەر بە لاتین بەتایبەتی ئاڵمانی و فەڕەنسی وەردەگێڕین یان دەنووسین؟بەڵام ئەمەش پرسیارێکی زەقە بۆم کە مەحوی بۆ مرۆڤی ئەورووپی و بە تایبەتی فەڕەنسی لە چ ڕوویەکەوە دەشێت شتی پێ بێت؟کەلتووری فەڕەنسی

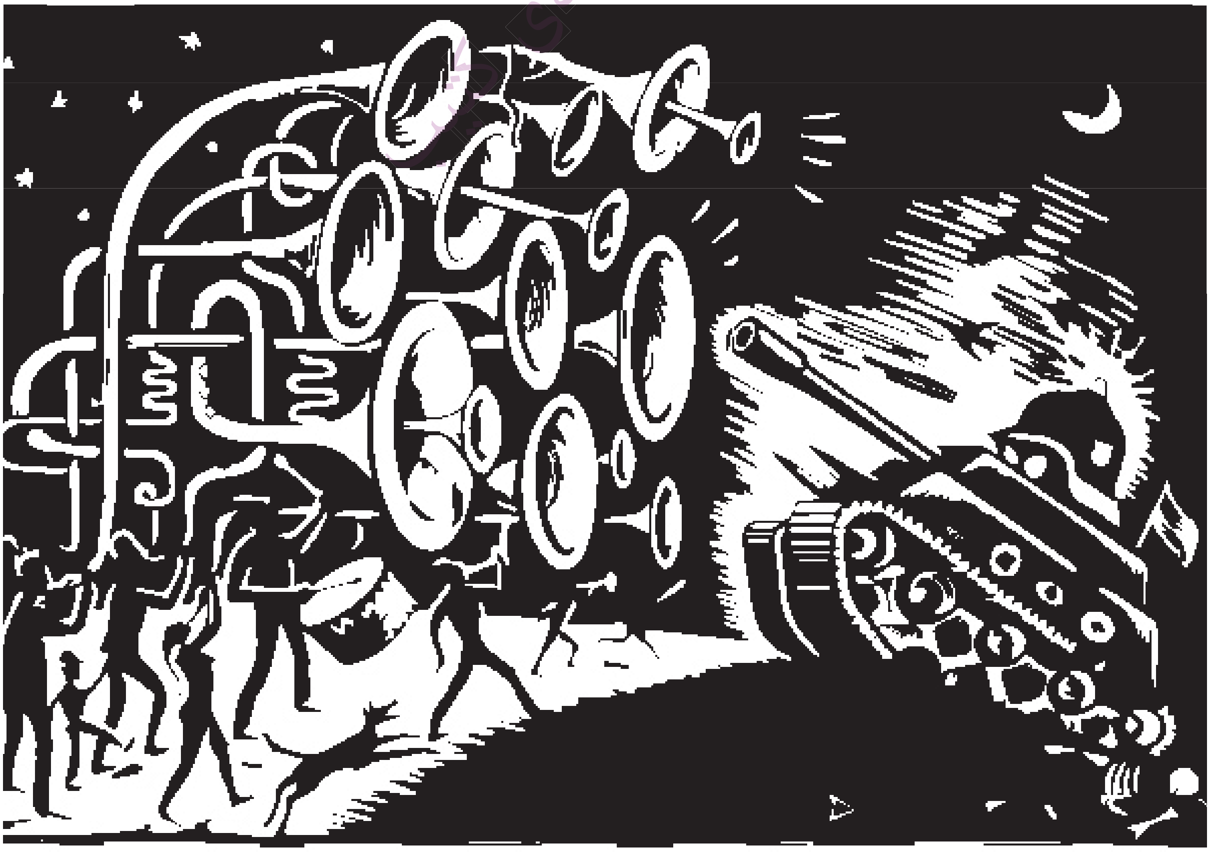

چەندە مەحوی خوێندەوە پاش ئەم وەرگێڕانە؟

و:بەشێکی زۆری ئەو کارە ئەکادیمیانەی کە لەسەر کورد و ئەدەبییات و مێژووی کورد ئەنجام دەدرێت، وەکو سەرچاوەیەکی زانستیی، لە ئەرشیفی زانکۆکاندا دەمێننەوە- تێزەکەی من لەسەر مەحوی دوو بەشی لەخۆ دەگرت، بەشی خودی تێزەکە، و بەشەکەی دیکەشی وەرگێڕانی هەموو شیعرە کوردییەکانی مەحوی بوو. دواجار بیرم لەوە کردەوە کە بە جیا دەقە شیعرییەکان چاپ بکەم. چاپکردن ئاسان نییە، کاری ئیداریی زۆری دەوێ، منیش یەکێکم لەو کەسانە زۆر دڵم بە کاری ئیداریی خۆش نییە. ئەو دەمەی وەڵامی فەرمیان دامەوە، من فەرەنسام جێهێشتبوو و لە ئیسپانیا جێگیر بووە، داوەتنامەیەکم لە دەزگای ئارمەتانەوە بەدەست گەیشت بۆ ئەوەی ڕۆژێک تەرخان بکەن تاکو لەسەر مەحوی ئەدەبییاتی سۆفیگەریی قسە بکەم، من نەچووم. دواتریش زۆر دوای نەکەوتم. چاپ بوو و بڵاوبووەوە. هەروەها چەند ساڵێک پێشتریش، یەکەم دیوانی شیعرییم هەر لە هەمان دەزگا، ئیسماعیل دەروێش تەرجەمەی کردبوو، بڵابووەوە، وەکو بیستم خوێنەری هەبوو. بەڵام وەکو خۆت دەزانی، ئەوانەی مەحوی دەخوێننەوە، هەڵبەتە خوێنەری ئاسایی نیین، بەڵکو خوێنەری دانسقەن کە ئارەزووی ئەدەبییاتی سۆفیگەریی و ڕۆژهەڵات دەکەن. ئەمە بۆ بەشێکی زۆری ئەدەبییاتی ڕۆژهەڵاتیش ڕاستە. ئایا تا چ ڕادەیەک فیردەوسیی و خەیام لە ناو فەرەنسییەکان ناسراون، ئەمە بۆ مەحویش ڕاستە.

پ:خاڵێکی گرینگ کە ئاماژەتان پێ داوە ئەمەیە کە مەحوی خوێنەری تایبەتی خۆی دەوێ، ڕاستە مەحوی شیعری وای هەیە دەلالەتە لە هەڵوێستێکی ئایینی-سیاسی و زۆر حەیفە کە ئەو کارەی کردووە بەڵام لەهەمان کاتیشدا جیهانی مەحوی جیهانێکی فرەرەهەند و ئاڵۆزە و من هەندێ لە ناوەڕۆک و تێمی کەلامی و فیکری(با بڵێم هەندێ کەڵکەڵەی وجوودی) کە لە جیهانی مەحوی دا دیتوومە لای زۆرێک لە شاعیرانی نوێی ئەمڕۆش نەمبینیوە و لە وتارێکی کورت بەناوی "جیهانی پارچەپارچە و فرەرەهەندی مەحوی" هەوڵم داوە ئەم باسە بخەمە ڕوو، ڕوانگەی ئەحمەدی مەلا وەکوو کەسێک کە هەم تێزەکەی لەسەر ئەم شاعیرە بووە و هەمیش تێڕوانینی تایبەتی بۆ شیعر هەیە چۆناوچۆنە؟

و:تێزەکەی من لە سەر سێکوچکەی شەریعەت و حەقیقەت و تەریقەت دەکۆڵێتەوە، واتە شیعری مەحوی لە کوێی ئەم سێ کوچکەیەدایە. لە کاتی خوێندنەوەی دەقەکانی لەوە تێدەگەین کە مەحوی لە نێو بگرەوبەردەی نێوان ئیسلامی زاهیریی (شەریعەت) و ئیسلامی باتینیی (حەقیقەت)دایە. کاتێ لەو حەدیس و ئایەتانە ورد دەبینەوە کە مەحوی بۆ دروستکردنی فەزای شیعرەکانی کەڵکی لێ وەرگرتوون، گەڵێک بارگاویین بە ئیسلامی زاهیریی. ئیسلامی زاهیریی سەرجەم ئەو یاسا و ئەحکامە دەگرێتەوە کە دەبێ موسڵمان پەیڕەویی بکا تاکو لە نێو ئوممە جێگای بێتەوە. هەروەها لە کاتی بەسەرکردنەوەی شیعرەکانی مەحوی، لە هەڵوێستی ئەو شاعیرە تێدەگەین سەبارەت بە یەکێکی وەکو حەلاج، یا هەڵوێستی سەبارەت بە چەمکی "وەحدەتی وجوود". گرینگیی مەحوی لەوەدایە، کە بە کوردیی ناوەند، زمانی سۆفیگەریی دێنێتە ئاراوە، بەڵام ئەم هێنانەکایە، لە سەردەمێکدایە کە سیستەمی خەلافەت بەرەو ئاوابوون دەچێت و فیکری نەتەوایەتی خەریکی چەکەرە کردنە، بە تایبەتی لە ناو تورکان. لەم ڕووەوە، ئەگەر سەیری مەحوی بکەین، دەبینین کە شاعیر سەر بە وەچەیەکە دەمێک بوو باروبارگەی خۆیان لەو ڕۆژهەڵاتە پێچیببووەوە، ئەو بەو کەشتیوانە دەکات، کە بە سەوڵ لێدان خۆی دەگەیەنێتە کەنارەکانی وشکایی لە جیهان، بە تایبەت ئەو ناوچەیە لە گۆڕانکاریی قووڵ دایە. مەحوی ئاوڕ لە ڕابردوویەکی بێگەرد دەداتەوە، ڕابردوویەک ئیدی مەحاڵە بە دەستی یەکێکی وەکو عەبدولحەمیدی دووەمی عوسمانی، جارێکی دیکە ببوژێتەوە.

پ:سەرەڕای ئەم باسانە لەسەر جیهانی مەحوی، ئایا لەڕووی وجوودییەوە(لانیکەم باڵە ئایینییەکەی وجوودگەراکان) کەڵکەڵە و دڵەڕاوکێیەک لە مەحوی دا نابینن؟بۆ نموونە شیعری "لە ناکەس کاریبا خاکم بەسەر ڕوی بە با عومرم/خوایە بمژێنی تا لەبەرقاپی کەسێکا ئەمرم"...یان هەر بەیتێکیتری ئەم غەزەلەی کە دەڵێ: خەیاڵی پووچی دنیا وا دەماغ و دڵمی پێچاوە/ قیامەت، هەر مەگەر ڕۆژی قیامەت بێتەوە فکرم...ئەم دەربڕینانە ئایا تیشکێک لە دڵەڕاوکێیەکی وجوودی کە ململانێی بوونی خۆی دەکات لە ناو ئەو سێ کوچکەیەی کە ئێوە باستان کرد، ناخاتە ڕوو؟لە شوێنێک دا مەریوان وریا قانع باس لە نیهیلیزمی مەحوی دەکات لەم شیعرەی دا.

و:زۆر ڕاستە، مەحوی لە دوا پێناسەدا، شاعیرێکی وجودییە، بەڵام نەک ئەو وجودییەتەی کە ژان پۆل سارتەر بانگەشەی بۆ دەکرد. بەڵکو لە ڕووی ئەنتۆلۆژییەوە، واتە بوونی مەحوی لە نێو بوونێکی گەورەتر دا دەبێ چۆن بێ. بوونی گەورە، وەکو بوونی بچووکی "مرۆڤ" بوونێکی کاتییە، فانیە، کورتخایەنە، بۆیە مرۆڤی کامیل ئەو کەسەیە کە پشت لەم جیهانەی دەکات کە زۆرجار بە سۆزانیی و بێ وەفا نێوزەد کراوە. بردنەوەی ئەم گرەوە ئاسان نییە، چونکە مەرجەکانی ئەم تەبایی بوونە، جودا بوونەوەیە، تەرک کردنی ئەم جیهانە بێ ناوەڕۆکەیە، ئەم جیهانەی کە هەموو بە ئاوی دەچوێنین کەچی جەوهەری

ئەم بوونە، تراوێلکەیی و سەرابە. لەم دیدەوە، مەحوی دەچێتە خانەی ڕێبازی سۆفیگەریی کە جەوهەری بوون ڕەت دەکاتەوە و باوەش بە جەوهەری موتڵەق دەکا کە وێنەیەک وەکو لایتمپتێئف۴ هەمیشە دووبارە دەبێتەوە. ئەم وێنەیە لە شێوە ژنێکی ڕۆژهەڵاتییدایە، بێگومان کەرەسە ئەدەبییەکانی لە ئەدەبیاتی پێشخۆیەوە دەقۆزێتەوە. وێنەیەک، هەندەی ڕوخسارە مانگییەکەی دەردەکەوێ، هەندە لەش و جەستەی ئەو "ژنە" دەرناکەوێ. ڕوخسارێکی خڕ، وەکو مانگ خاوەن دەلالەتی زۆرە. تاکو ئێستا ناوی "مەنوچەری" لە ناو فارساندا، ئاماژەیەکی ڕوونە بۆ ئەو مانگە خڕەی کە شەوی ڕۆژهەڵات دەادەگیرسێنێ، هەڵبەتە بێ بەش نییە، لە بەهای پیرۆز. مەحوی ڕوو لەو ڕوخسارە دەکات و پشت لە دنیا دەکات. لەم ڕووەوە، مەحوی بوونی خۆی دیاریی دەکات، بوونێکە ئاوڕ لە ڕابردووی بێگەرد و ئایندەیەکی خەیاڵی دەداتەوە.

پ:دۆخی گشتی ئێستای شیعری کوردی لە باشوور و پاشان لە ڕۆژهەڵات چۆن دەبینن؟دەکرێ ئاماژە بە ئەزموونە سەرکەوتووەکان بدەن.

و:شیعری کوردیی وەکو شیعری جیهانییە، ئیدی شتێک نییە بە ناوی "شاعیر" وەکو جاران ؛ بۆدلێر، ڕامبۆ، هۆڵدرلن، ڕێنییە شار، ئەلان پۆ، ئەلیەت، گوتە، حافز، نالی، شاملو، موتەنەبی، هتد..ئەمڕۆ جێگا و پێگەی شاعیر لە کۆمەڵگەی مۆدێرندا، تەنها شیعر نووسین نییە، بەڵکو چالاکییەکی فراوانترە و بواری شیعر تێدەپەڕێنێ. شاعیر لە ناو شاردا چالاکە، نەک وەکو شاعیر بەڵکو وەکو هاونیشتیمانییەک کە هەست بە لێپراسراویی و ئەرک دەکا، ئەویش وەکو سیاسیی کار دەکا، بەڵام بە ئەدوات و کەرەسەی دیکە. بۆیە، بڕوا ناکەم، ئیدی شاعیر وەکو پێغەمبەر خاوەن دەزووە پەنهانەکانی پەیوەندیی نێوان مرۆڤ و دەرەوە بێ، بەڵکو ئەویش وەکو مرۆڤێکی دیکە، بەشداریی لە کۆمەڵگە دەکا. شاعیر غەیببینیش بێ، غەیببینێکی مێتافیزیکیی نییە، بەڵکو لە ناو زماندا ئیش دەکا، لە نهێنییەکانی زمان ورد دەبێتەوە و ڕەهەندی دیکە دەبەخشێتە زمان، لێرەوە، جیهان بە شێوەیەکی دیکە دەردەکەوێ، ژیان بە جۆرێکی دیکە خۆی ئاشکرا دەکات. شاعیری زمانحاڵ کۆتایی هات، لە کوردستان، شێرکۆ بێکەس، دوا شاعیر بوو، وەکو شاعیری میللەت، شاعیری میللی، شاعیری دەنگی ئەوانی دی. ئەم هاوکێشەیە، بە بڕوای من کۆتایی هات، بە واتایەکی دیکە، شاعیر لە دوای دەنگی خۆی دەگەڕێ و نایەوێ دەنگی ئەو ببێتە دەنگی ئەوانی دی، واتە ئەرکە سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و ئاینییەکانی لەسەر لا ئەچێ، شاعیر لەو ڕووەوە بار سووک دەبێ، بەڵام کارەکەی سەختتر دەبێ، واتە دەبێ بە شێوەیەکی شاقووڵی ڕۆ بچێتە نێو دەنگی خۆی و لەوێ نەوتراو بدۆزێتەوە. بۆیە کاتێک باسی شاعیرێک دەکەین، دەبێ لێی وردبینەوە و بزانین بۆچی و چۆن دەقە شیعرییەکانی خۆی ڕێکخستووە. لە ڕۆژهەڵات چەند دەنگێک هەیە بە بۆچوونی من لە نێو ئەزموونگەرایییەکی جواندا دەنووسن. ساڵح سووزەنی، سوریالیی ئامێزێکی تایبەتە، عەلی پوور، دەیەوێ گەمەکانی زمان تا دوا سنوورەکانی ببات.. دوا سنوورە، ئەمە پرسیارێکە. لە باشوور، چەندین دەنگی جوان و بە پیت هەن. بەڵام هەندێجار هەست دەکرێ، دوای شێرکۆ بێکەس هەست بە هەتیوبوون دەکرێ، ئەمە نابێ وا بێ..چونکە شاعیر هەمیشە هەتیو بووە و هەتیوە- دلاوەر قەرەداغی و هیوا قادر و هاشم سەراج و لە نێو لاوەکاندا، پێشەوا و بۆلی و چەندین دەنگی دیکە هەن..ئەمڕۆ شیعر نووسین تا بڵێی سەختە، چونکە بنمیچێک نییە شاعیر داڵدە بدا.

پ:ڕەخنە بە گشتی و ڕەخنەی ئەدەبی لە ئاستی جیهانی دا چ ماهییەت و پێگەیەکی هەیە؟و فەزای ڕەخنەی ئەدەبی کوردی چۆناوچۆنە؟

و:هاوکێشەیەکی باو هەیە لە نێو کەلتووری کوردییدا، دەڵێ، لەبەر ئەوەی دەقی کۆک نییە، ڕەخنەشمان نییە، ئەم تێبینییە، هەڵەیە، چونکە سەرهەڵدانی شیعر وەکو دەق و سەرهەڵدانی ڕەخنە وەکو گوتارێکی جودا لەسەر دەقی شیعریی، دوو دەرکەوتەی جودان. ئەگەر گێلگامیش وەکو دەقێکی هونەری/ئەدەبی/شیعری/فەلسەفیی سەیر بکەین کە مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ ٥ هەزار ساڵ، کەچی ڕەخنەی زانستی لە شوێنێکی دیکە، لە فەزایەکی کەلتووری دیکە سەرهەڵدەدا، ئەمە مانای وایە، کە دوو بواری زۆر جودان. ئێمە، بە گشتی، سەر بە کۆمەڵگەیەکی تەقلیدیین، ڕەنگە، ئەگەر وردتر بڵێین، ئێمە لە قۆناغی گواستنەوەداین کە هێشتا سنوورەکانی دیار نین. لە کۆمەڵگە سوننەتییەکان، ڕەخنەی زانستیی سەرهەڵنادا، بەڵکو وەسف و ستایش و زەم هەن، ئەم ڕەگەزانە پەیوەندییان بە گوتاری ڕەخنەی زانستییەوە نییە. ئێمە، بە شێوەیەکی گشتیی، خاوەنی ئەقڵییەتێکی ڕاسیۆنال نین تاکو ڕەخنە بە مانا فراوانەکەی سەرهەڵبدا. لە ڕۆژئاوا، لە چەرخی ڕاپەڕینەوە، ڕەخنە وەکو بەرهەمی ئەقڵی ڕاسیۆنال چەکەرە دەکا، ڕەخنە لە دەقی پیرۆز دەگیرێ، نەک بۆ ئەوەی ڕەتی بداتەوە، بەڵکو بۆ ئەوەی لێیبکۆڵێتەوە ؛ کاتێکیش ئەم تەورە پەیدا دەبێ، دەچێتە بازنەیەکی فراوانتر : ڕەخنە لە کایەکانی کۆمەڵگە : ئایین، سیاسەت، هونەر، شیعر، ئەدەب، مێژوو هتد. گوتاری باوی ئێمە، ڕەخنەیی نییە، بەڵکو گەڕانە بە دوای سەرچاوەیەک کە شەرعییەتمان بداتێ، شوناسمان دیاریی بکات، خۆمان لە جیهاندا دیاریی بکەین. بۆیە هێشتا بە ڕای من پێگەیەک نییە، نەک بۆ ڕەخنەی ئەدەبی، تەنانەت بۆ ڕەخنە بە شێوەیەکی گشتیی، ئەمە لە کایەکانی سیاسەتدا زۆر بە جوانیی دەرکەوتووە، بە تایبەتی لە باشوور. ڕەخنە و جوێن دەبنە هاوتەریبی یەکتر. ئەمەش مانای ئەوە نییە

که خوێندنەوەی ڕەخنەئامێزمان نەبێ، لە حەفتاکان، لە ژێر کاریگەریی ئایدیۆلۆژیای مارکسی دەق دەخوێندرایەوە، دواجار هەندێ کار هەن لە دیدی دیاردەگەرایی، یا بنەماگەرایی کارەکانیان ئەنجام داوە. بەڵام، هێشتا ئێمە دوورین لە ئەقڵییەتێک کە لە ناوەڕۆک وجەوهەری کاری ڕەخنە تێبگات.

پ:ئەزموونی شیعری ئەحمەدی مەلا لە "زەردەک"ەوە تاکوو "سەرەتاکان" کە کۆی ئەو شیعرانەیە لە نێوان ساڵانی ١٩٧٤بۆ ٢٠٠٦ نووسراون و بەختیار عەلی پێشەکی لەسەر نووسیوە تا گەڕانەوەی زەردەشتیش لە خۆگری چەند جومگەیە کە بەگشتی من ئاوای دەبینم. جومگەیەک کە بەردەوام خەونی تازەگەری و دابڕانی لە ڕەوتی خۆی دا هەڵگرتووە، جومگەیەک کە خەون و کەڵکەڵەی گەڕان و بوونی بەمانای تاکییەتی شاعیر پێکەوە گرێ داوە(بوون و هەبوونbee-become/) و جومگەیەکی ئازادی زمانی یان وەکوو بارت دەڵێ بێ زمانی کە لە فۆرمە زمانییەکانی شیعری ئێوە بە تایبەتی

گەڕانەوەی زەردەشت بەدی دەکرێت، وەکوو دیارە هەموو ئەم جومگە سەیال و دینامیکانە ئەزموونی تۆیان تەنیوە، خۆت وەکوو خوێنەری ئەزموونی خۆت چۆن دێیتە گۆ لەسەری؟(هەر چەند ڕوانینێکی تەقلیدی و باو هەبووە و هەیە کە دەڵێ شاعیر نابێ لەسەر دەقی خۆی قسە بکات بەڵام ئەمە ڕوانینێکی تاک ڕەهەندە و ناتوانێت گریمانەی ئەوە بکات کە دانەر(مؤلف) تەنها ڕوویەکی کەسایەتییەکەی شاعیرە و دواجار خۆشی یەکێکە لە خوێنەران).

و:ئەگەر باسی شیعری خۆم بکەم، دەبێ بە قسەیەکی بەختیار عەلی دەست پێبکەم کە لە دوو توێی پێشەکییەکەدا هاتووە، دەڵێ " شیعری من سەنتەری نییە" ڕاستییەکەی تاکو ئێستا کەس وەکو ئەو، هەند بە وردیی باسی ئەو شیعرانەی نەکردووە، تەنانەت، خۆمیش، هەستم بەمە نەکردبوو، بەڵام کاتێک وردبوومەوە، هەست بەمە دەکرێ. نەبوونی سەنتەر مانای چییە؟ سەنتەر لە ناواخنی هزری ئاینییەوە پەیدا دەبێ، مێرسیا ئێلیاد لەم ڕووەوە زۆر قسەی کردووە. هەر نەبوونی ئەم سەنتەرەیە کە وایکردووە دەقی شیعریی من میتافیزیک نەبن، بەڵکو فیزیک بن. بە واتایەکی دیکە، دنیای هەستەکان ئامادەگییان هەیە، لەو هەستانەوە ئاودیوی دنیایەکی دیکە دەبین. کاتێک "زەردک" دەخوێنینەوە، هەست دەکەین ئێمە بەرامبەر بە تابلۆیەکین کە بە کۆلاژ دروستکراوە، پارچە پارچەی وێنەگەلێک کە پاشماوەی زاکیرەیەکن کە لە گەشەسەندن دایە. ئەمە زاکیرەی تاراوگە نشینە، زاکیرە شتێکی وەستاو نییە، بەڵکو گەشە دەکات و دنیای ناوەوەی خۆی ڕێکدەخات. "زەردک" وێنەگەلێکی دنیایەکی وێرانکراو بوو، هەوڵم دا لە ڕێگەی شیعرەوە دروستی بکەمەوە. ئەوەی یارمەتیی دام کە ئەم شیعرانە، لە چاو ئەو دەقانەی کە لە کوردستان دەنووسران، جودا بن، ئەوە بوو، ماوەیەک بوو هیچی ئەوێم نەدەخوێندەوە، هەروەها هەوڵم دا، شتێکی خۆم بلێم لە دەرەوەی ئەو کاریگەرییە ئەدەبییانەی ئەوێ. دەنگێکی ناوەکییە، دەنگی تاراوگەنشینیەکی تەواوە، چونکە ئەو دەم، سەرەتاکانی ١٩٨٠ وەکو ئێستا نەبوو، کاتێک دابڕاین لە کوردستان، دابڕانێکی کۆمپلێت بوو، دەبوو، خۆمان، بە تەنها ژینگەی خۆمان دروست بکەینەوە. هەر لەو دەقانە، خودا لە شێکلی جودا دا دەردەکەوێ، هەمان ئەو خودایە نییە کە قورئان باسی کردووە، هەر لەوێ سوودم لە چەند ئایەتێکی قورئان بینی، نەک وەکو کلاسیکەکان، بەڵکو بە شێوەیەکی دیکە، تێکهەڵکێشی شیعرەکانی بکەم. "زەردک" لە ٩ دەق پێکهاتووە ؛ بە "لەدایکبوون" دەست پێدەکات و بە "شەهوەتی ڕەفز" کۆتایی دێ. ئەم دوو ناونیشانە تێکرای ئەو پرۆژەیەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە. ئیدی لەو دەمەوە، حەز دەکەم خۆ دووبارە نەکەمەوە، نەنووسینم زۆر لە لا گرنگترە وەک لە خۆ دووبارە کردنەوە، چونکە شیعر نووسین پیشە نییە، بەڵکو خولیایەکە،

هەواڵنامەی شیعر

خولیایەک نییە بۆ ئەوەی وەکو شاعیر بمێنینەوە، بەڵکو لەو هەودایە بگەڕێین کە ئێمە بە دنیادا گرێ دەدا. ئەم هەودایە لە گۆڕان دایە، چونکە پەیوەندییەکانمان لەگەڵ دنیا شتێکی وەستاو نییە، گرنگە ئەم دنیا خوێندنەوەیە وەکو ئەزموون لە دەقدا ڕەنگ بداتەوە. ئەزموون و سەنتەر دوو شتی دژ بە یەکن، ئەوانەی سەنتەریان هەیە، زۆر بە کەمیی ئەزموونیان هەیە، چونکە سەنتەر لەگەڵ شیکلی جێگیر هاوتەبایە، با ئەو شیعرەش، شیعری سەربەست و ئازاد بێ، چونکە شیعری ئازاد، تەنها شیکلێک نییە کە ستوونی نەبێ، بەڵکو زۆر لەمە بزێو تر و عەجوول ترە. "گەڕانەوەی زەردەشت" دوا ئەزموونمە، هەوڵم داوە، سەرجەم بارستاییە ئاینیی و ئایدیۆلۆژیی و کۆمەڵایەتیی و هتد وەلاوە خەم، تەنانەت خودی وێنەی "زەردەشت" لە کەسایەتییە مێژوویییەکە داماڵم و بیکەم بەو وێنەیەی کە خۆمی تیا دەبینم، بۆیە خوێندنەوەی ئەم دەقە نابێ لە دیدی زەردشتی مێژووییەوە بخوێندرێتەوە، چونکە لە دوا پێناسەدا، زەردەشت لەو دەقە تۆی مرۆڤی/تۆی یەزدانی.

پ:بەشێک لەکارەکانی ئێوە تایبەتە بە ڕۆمان و ئەدەبی چیرۆکی(چ وەکوو نووسین و چ وەکوو وەرگێران)، پێگەی ڕۆمان و گێڕانەوەی چیرۆکی لە ئێستای ئەدەبی جیهانی دا چۆنە و لای خۆمان(ڕۆژهەڵات و باشوور) لە چ فەزایەک دایە؟

و:ڕاستییەکەی زەحمەتە وەڵامی ئەم پرسیارە بدەمەوە، چونکە ئەمە پێویستیی بە لێکۆڵینەوەیە و هەروەها من ئاگاداریی هەموو بەرهەمەکان نیم. بەڵام ڕۆمانی کوردیی لەم بیست ساڵەی دوایی هەنگاوی جوان دەنێ، کوردیش بە نووسینی ڕۆمان ئاشنا دەبێ. لێرە جێگای ئاماژە پێکردنەوە کە ئێمە هەموو ئەم ژەنرانە(Genre) لە ڕۆژاوا وەردەگرین، تەنیا شیعر نەبێ کە هەڵقوڵاوی کەلتووری خۆمانە، بۆیە ئاساییە کاریگەریی هونەریی ڕۆمان بەسەر نووسەرانی ئێمەوە دیار بێ. نامەوێ شتی گشتی بڵێم.

پ:حەکایەت و ڕاز(چیرۆکە کۆنەکان)ە کوردییەکان تا چەندە توانیویانە لەگەڵ ژانێرێکی هاوردە و دەرەکی وەکوو ڕۆمان بکەونە دیالیکتیک و دانوستانەوە، واتە ئەو ڕۆمانە کوردیانەی(ئەوانەی سەرنجی ئێوەی ڕاکێشاوە و ئاگاداریان هەن) کە بەرهەم هاتوون تا چەندە لە ئاسەواری گێڕانەوەیی زمانی کوردی کەڵکیان وەرگرتووە؟

و:کەلەپووری زارەکی ئێمە هی قۆناغی "دەرەبەگایەتی"یە، وەکو گۆرانی ژێستی فەرەنسییان٥، زۆر زەحمەتە بتوانین چەمکی فەلسەفی قووڵی لێهەڵهێنجین، مەگەر چیرۆکەکانی عەشق و فیداکاریی و جەوامێریی نەبێ. ئەورووپای هاوچەرخ، مەبەستم لە سەردەمی ڕێنسانسەوە، ئاوڕ لە کەلەپووری یۆنان و ڕۆمای دێرین دەداتەوە زیاتر وەکو لە قۆناغی دەرەبەگایەتی سەدەکانی ناوەند. ئەم خوێندنەوەیە تا ئەمڕۆ بەردەوامە. ڕەنگە ئێمە بتوانین لە ئەفسانەی کاوەی ئاسنگەر هەندێ ڕەمز هەڵهێنجێنین بۆ ئەوەی تێکهەڵکێشی بکەین لەگەڵ بۆچوونە نوێیەکانمان.کاتی خۆی بێکەس، شانۆنامەیەکی لەو ڕووەوە نووسی. بەڵام حەکایەتەکانی لاس و خەزال و شیرین و فەرهاد و زەمبیل فرۆش و هتد، نازانم تا چ ڕادەیەک دەشێ کاری هاوچەرخیان لەسەر بنیات بنرێ.. یەشار کەمال لەو ڕووەوە، جێپەنجەی دیارە، بەڵام ئەو سوود لە حەکایەتەکانی داپیرەی وەرگرتووە وەکو بزانم. لە کۆتاییدا، هەموو شتێ دەشێ و دەگونجێ،ئەمەش پێویستیی بە سەلیقە هەیە، پێش سەلقیەش پێویستیی بە دنیابینییێکی نوێ هەیە، بۆ ئەوەی نەفەسێکی نوێ ببەخشێتە ئەو کەلەپوورە..کارێکی ئاسانە بۆ لێزان.

پ: وەکوو دوا وتەتان لەم وتووێژە چیتان هەیە بیڵێن؟ سەرەتا سوپاس بۆ ئێوە، ئەمە یەکەمین جارە، پیاوێکی ئاگا، چاوپێکەوتنم لەگەڵ دەکا. هەڵبەتە سنووری زانیارییەکانی من زۆر لە پرسیارەکانی ئێوە بەرتەسکترە.

و: زۆر سوپاس بۆ لوتف و سینگفراوانی ئێوەش.

پەراوێزەکان:

١- Etat-Nation فۆرمی خۆماڵی دەوڵەت- نەتەوە. واتە مەبەست لە شکڵێک لە دەوڵەتیی نەتەوەییە، دەوڵەتێک کە بۆ ڕەگەزی فارس و تورک و عەربە بە بێ گوێدانە ڕەگەز و زمان و کەلتووری دیکە کە لە ناو ئەو سنوورە دەژین.

٢-frustrer لە ڕووی سایکلۆژییەوە مانای ئەوەیە کە سوبژێکتێک شتێکی لێ حەرام دەکرێ یا شتێک لە خۆی حەرام دەکات، بۆ نموونە کاتێک منداڵ دزیی دەکا، ئەمە نیشانەی ئەو حیرمانی خۆشەویستیەیە.

٣- ڕەتابەت : monotonieواتە یەک ڕەنگ، شتێک بە شێوەیەکی بێزارکەرانە دووپات ببێتەوە. شتێک تامی خۆی لەدەست بدات، بۆ نموونە کاتێک دەگوترێ ڕۆژگارێکی بێ تامە مەبەست حاڵەتی ڕەتابەتە.

٤- لایتمۆتیف؛تێمەیەک کە لە دەقێک دووبارە دەبێتەوە و بنەمای دەق دروست دەکات یا تێرمێکە دووبارە دەبێتەوە.

٥-(گۆرانی ژێستی) chanson de geste داستانی جوامێریی و پاڵەوانێتی سەدەکانی ناوەندە، بە تایبەت هی سەردەمی شەڕی خاچپەرستان کە ستایشی سوارچاکەکانی دەکرد. وەکو بەیتی لای خۆمان. دەهۆنرانەوە و دەنگبێژەکانیان لە مەیدانی گشتی و لە بازاڕی هەفتانەو لە سەر ڕێگای حەج بۆ خەڵکیان دەگوت.

ئێمە هەمیشە ژیاننامەی خۆمان دەنووسینەوە

گفتوگۆ لە نێوان ئیان مەکئیوان و میلان کوندێرا

لە ئەڵمانییەوە:
کەریم پەرەنگ

- مەکئیوان: بۆ من بە بایەخ بوو لە دوا بەشی ڕۆمانی (سووکیی بەرگەنەگیراوی بوون)دا تێڕوانینێکی زۆر نوێتان بەرامبەر بە بەهەشت بەدی دەکرێت. تێریێزای ژنەپاڵەوان لەگەڵ تۆماسی مێردی و سەگەکەیدا کە ناوی کارێنینە لە لادێ خۆیان تەریک کردووە. ئێوە دەنووسن: "بەراورد لە نێوان کارێنین و ئادەمدا ئەوەم بە بیردا دێنێت، کە مرۆڤ لە بەهەشتدا هێشتا مرۆڤ نەبووە. باشتر بڵێین: مرۆڤ هێشتا توور هەڵ نەدراوەتە سەر ڕێگەی مرۆڤبوون. بەڵام ئێمە لە مێژەوە لە سەر ئەم ڕێگەیەین و بە ناو خاڵێتی کاتدا دەفڕین، کە لە سەر هێڵێکی ڕاست دەڕوات." لە دوای چەند دێڕێک لە بارەی ئەو مەترسییەوەی، مرۆڤ وەکو مەکینەی بێرۆح مامەڵەی ئاژەڵ بکات: "بەم شێوەیە مرۆڤ ئەو پەتە دەبڕێت، کە بە بەهەشتەوەی دەبەستێت و لەم فڕینەدا بە ناو خاڵێتی کاتدا هیچ شتێک ناتوانێت ڕێی لێ بگرێت، هیچ شتێک ناتوانێت دڵنەوایی بکات." واتە ئەم بەهەشتە شایستەی ئەوەیە مرۆڤ دەستی پێوە بگرێت. ئەمە چی پەیوەندییەکی بەو بەهەشتە بێرۆحەوە هەیە، بەو یوتۆپیا سیاسییەوە، کە ئێوە لە شوێنێکی دیدا بە ڕقەوە وەسفی دەکەن؟

- کوندێرا: تێریێزا تاسەی بەهەشت دەکات. لە کۆتاییدا ئەمە داواکاریی مرۆڤ نەبوونە.

- مەکئیوان: بەڵام ئەو پیاوەی بە جۆش و خرۆشەوە لە بازنەیەکدا سەما دەکا، لەم بەهەشتە بێرۆحەدا لە بازنەدا دەسووڕێتەوە —ئایا دەستی لەوە هەڵ نەگرتووە، مرۆڤ بێت؟

- کوندێرا: توندڕەوەکان دەست لەوە هەڵ ناگرن مرۆڤ بن. توندڕەویی شتێکی مرۆڤانەیە. کۆمۆنیزم مرۆڤانەیە. کوشتن مرۆڤانەیە. خراپ مرۆڤانەیە. هەر لە بەر ئەوەشە تێریێزا تاسەی بار و دۆخێک دەکات، کە مرۆڤ، مرۆڤ نییە. بەهەشتی ئوتوپیای سیاسی لە بڕوابوون بە مرۆڤەوە سەرچاوە دەگرێت. هەر لە بەر ئەوەشە لە قەسابخانەدا کۆتایی دێت. بەهەشتی تێریێزا لە بڕوابوونی بە مرۆڤەوە سەرچاوە ناگرێت.

- مەکئیوان: لە کۆتایی ڕۆمانەکەدا بیرۆکەی خۆتان بۆ کیچ پەرە پێ دەدەن. واتە بۆ ئێوە کیچ لە زەوقی خراپ زیاترە؟

- کوندێرا: بەڵێ، زۆر زیاترە. من وشەی کیچ بە مانا ئەسڵییەکەی وشەکە بەکار دەهێنم، کە یەکەم جار لە سەدەی ١٩دا لە میونخن بەکار هێنراوە. ئەڵمانیا و ئەوروپای ناوین لە سەدەی بیستەمدا ڕۆمانتیکی بوون — زیاتر ڕۆمانتیکی بوون وەکو لەوەی واقیعی بن. ڕێژەیەکی وێنانەکراو کیچ بەرهەم هێنرا. سەدەی نۆزدە یەکەم سەدەیە بە بێ ئەوەی شێوازێکی خۆی هەبێت. هەموو جۆرەکانی شێواز لاسایی کرانەوە، پێش هەموو شتێک لە بیناسازیدا: ڕێنێسانس، بارۆک، گۆتیک، هەمووی هاوکات. هێرمان برۆخ وتارێکی نایابی بە ناونیشانی: "هەندێ سەرنج لە بارەی کێشەی کیچەوە" نووسی، کە تیایدا پرسیار دەکات: ئایا سەدەی ١٩ زیاتر سەدەی کیچ نەبوو وەکو لەوەی سەدەی ڕۆمانتیک بێت؟ برۆخ وەکو شێوەیەکی هەلپەرستیی ڕەهای هونەریی لە کیچ تێ دەگات، کە هەموو هۆکارێک بە باش دەزانێت، بۆ ئەوەی جەماوەر بووروژێنێت. کیچ وەکو ڕاکێشەرێک، بە تەنیا دەستووریکەوە: دەبێ بە دڵی خەڵک بێت. بە گوێرەی قسەکانی برۆخ ڕۆمانتیکییە گەورەکان ڕیزپەڕ بوون لە دەریایەک کیچدا. بۆ برۆخ بۆ نموونە ڤاگنەر و چایکۆڤسکی کیچن.

- مەکئیوان: ئێوە نووسیوتانە :"کیچ ئیدیالی ئستاتیکی هەموو سیاسییەکان، هەموو پارتە سیاسییەکان و بزووتنەوەکانە." بۆ ئێوە وەزیفەی کیچ لەوەدایە، مەرگ بشارێتەوە. ئایا ئەمە ئەوە دەگەیەنێت، کە سیاسەت بە بێ کیچ مەحاڵە؟

- کوندێرا: "بە بۆچوونی من —لە ئاستی پارتە سیاسییەکان، هەڵبژاردنەکان، واتە سیاسەتی هاوچەرخ- بە بێ کیچ وێنا ناکرێت. ناتوانرێ خۆ لە کیچ لا بدرێت. ئەرکی سەر شانی سیاسییەکی سەرکەوتوو لەوەدایە دڵخواز بێت، هەتا دەکرێت بە دڵی ژمارەیەکی زۆری خەڵک بێت. بۆ ئەوەی بەمە بگات، دەبێت دەست بۆ ئەو کلێشانە ببات، کە خەڵکی دەیانەوێت

گوێیان لێی بێت.
- مەکئیوان: ڕووسەکان دەیانەوێت بە دڵی خەڵک بن؟
- کوندێرا: ڕاست دەکەن، ڕووسەکان دەستەڵاتیان هەیە و بۆ ئەوەی لە دەستەڵات بمێننەوە پشت بەوە نابەستن، بە دڵی خەڵک بن. بریجنێڤ پێویستی بە کەس نییە بە دڵی بێت. بەڵام دروشمەکانی حیزب، دیماگۆگیەتیان بە هەموو شتێکەوە کە هاوبەستێتی: ئەوە دەبێ بە دڵی خەڵک بێت، ئەمە کێچە بە شێوەیەکی گشتی.
- مەکئیوان: ئۆرتێگا ئی گاسێت دەڵێت، لە ڕوانگەی ئیستاتیکییەوە فرمێسک و پێکەنین هەڵخەڵەتێنەرن.
- کوندێرا: لەگەڵ ئەوەشدا من ئەو سیتات (ئیقتباس)ەم نەخوێندووەتەوە، بەڵام ڕاستە. پێش ماوەیەک نامەیەکم لە خوێنەرێکی سویدییەوە بۆ هات، لە نامەکەدا نووسرابوو: "بەڵام ئێوە خۆتان هۆشیاریتان لەو بارەیەوە هەیە، ئەگەر ئێمە قبووڵتان بکەین، بە ڕاستی ئەوە دەخەینە لاوە، کە وەرسمان دەکات و بەمەش دەقەکانتان دەکەنە کیچ؟ کاتێ کتێبی پێکەنین و لەبیرچوونەوە دەرچوو، ڕەخنەگران لە بارەی ژنەپاڵەوانەکە، لە بارەی تامینایانەوە نووسی. ئەمە بەشێکی گرنگی کتێبەکەیە، لە بەشەکانی دی خراپتر نییە، بەڵام لەوێدا پاڵنەرێکی عاتیفی هەیە، کە دەتوانێت زۆر ئاسان وەکو کیچ کاریگەریی هەبێت: پەیوەندی نێوان ژنێک و مێردە مردووەکەیەتی، کە هێشتا خۆشی دەوێت. هیچ کەسێک ئاماژەی بۆ دوا بەشی کتێبەکەتان نەکردووە! هۆکارەکەشی ئەوەیە، کە ویستوویانە بە کیچی بکەن.
- مەکئیوان: بابچینە سەر لایەنێکی دی. ئێوە لەو بڕوایەدان، کە کلیلی هەموو پەیوەندییەکی نێوان مرۆڤەکان لە پەیوەندی زایەنددایە؟ ئایا ئەمە ئەو شتەیە کە لە نێوان پیاو و ژندا ڕوو دەدات، نموونەیەکە بۆ هەموو پەیوەندییەکی نێوان مرۆڤەکان؟
- کوندێرا: نازانم. بارودۆخێکی زۆر ڕوونە، بەڵام نامەوێت بانگەشەی ئەوە بکەم، کە پەیوەندی لە نێوان مرۆڤەکاندا لە دەرەوەی ئەوەدا نییە.
- مەکئیوان: خاڵی دەستپێکتان هەمیشە زەماوەندێکە یان زایەندێکە. بەوە دەچێت جۆرە خولیایەکی ئەڤینی هەمیشەیی هەبێت.
- کوندێرا: بەڵێ، بەڵام یان دیمەنێکی زایەند پەردە لە سەر شتگەلی گەوهەری هەڵ دەداتەوە، یان لە ڕۆمانەکەدا جێی نابێتەوە. کاتێ کاراکتەرەکانم سەرجێی دەکەن، زۆر کتوپڕ ڕاستیی بە سەر ژیانیانەوە، بە سەر پەیوەندییەکەیانەوە دەبینن. لە (ڤاڵسی ماڵئاوایی)دا یاکۆب و ئۆلگا هەمیشە لە پەیوەندییەکەیان دڵنیا بوون. لە پڕ سەرجێی دەکەن و ئیتر بەرگەی پەیوەندییەکەیان ناگرن، لە بەر ئەوە بەرگەی ناگرن، کە لە کاتی سەرجێیدا هەستی بەزەیی دێتە ئاراوە و ئەمەش بنەمایەکی مەحاڵە بۆ خۆشەویستی. لە (گەمە)دا لە کاتی دیمەنی سەرجێی لودڤیگ و هێلینادا لە پڕ دەبینین، نەک تەنیا زایەندگەرایی لودڤیک، بەڵکو ژیانیشی لە هەستێکی تۆڵەکردنەوە سەرچاوە دەگرێت. هەموو کتێبەکە لە سەر بنەمای ئەم دیمەنەی سەرجێی بینا کراوە. کاتێ سابینا لە (سووکیی بەرگەنەگیراوی بوون)دا لە گەڵ فرانتسدا سەرجێی دەکات، سابینا فرانتس وەکو تووتکەسەگ دەبینێت، کە مەمکی دەمژێت و شیر دەخوات. لە فرانتسدا ئاژەڵێکی بچووک دەبینێت، کە وابەستەی ئەم بووە و کاتێک لە ناکاو ئەمە دەزانێت ڤێزەونییەکە دای دەگرێت. چرکەساتێک ڕاستیی بە سەر پەیوەندییەکەیانەوە دەبینێت.
- مەکئیوان: شوناسنامەی فیگورەکانتان لە زایەندگەرییاندا دەردەکەوێت ...
- کوندێرا: بۆ نموونە ئێوە لە تێرێزا لە (سووکیی بەرگەنەگیراوی بوون)دا بڕوانن. کێشەکەی شوناسنامەکەیەتی، پەیوەندی لە نێوان جەستە و ڕۆحدایە؛ ڕۆحی لە جەستەیدا نارەحەتە. ئەمە زۆر بە ئاشکرا لە دیمەنی سەرجێی تێرێزا لەگەڵ ئەندازیارەکەدا دەردەکەوێت. لەپڕ هەست دەکات، کە ڕۆحی لە کاتی سەرجێیدا زۆر دوورە و لە کاتی گەمەی زایەنددا لە جەستەی ورد دەبێتەوە. ئەم میانەیە دەی خرۆشێنێت. کێشەکەی (ئەو بابەتەی کە بەرجەستەی دەکات) لە ناکاو لە دیمەنی زایەندەکەدا دەردەکەوێت. بەم مانایە دیمەنە ئیرۆتیکییەکان کاراکتەر و بارودۆخەکان ڕووناک دەکەنەوە.
- مەکئیوان: ئەو ڕۆمان و فلیمانەی کە دەتوانرێت تیایاندا تایبەتی و سیاسی لە بارودۆخێکدا ڕاڤە بکرێن هەمیشە سەرنجکێشن.

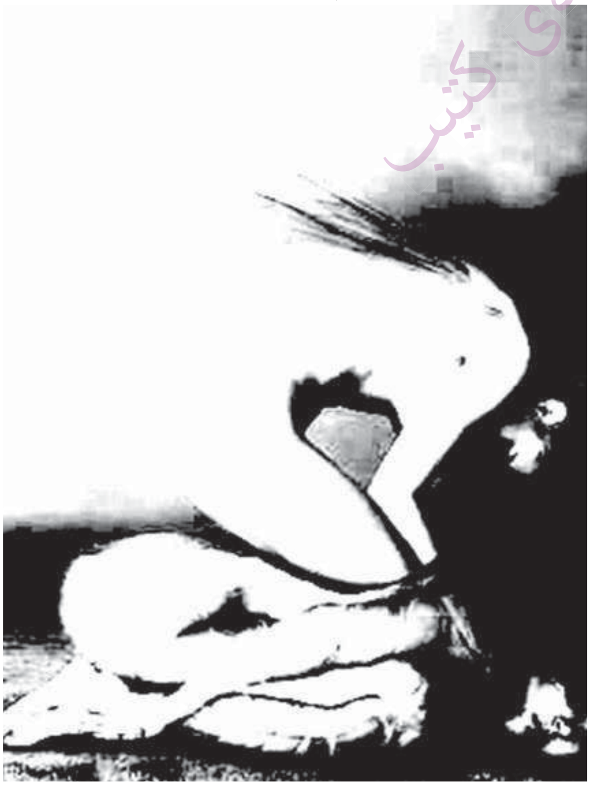

- کوندێرا: هەمان ئەو شتانەی لە سیاسەتی بەرزدا ڕوو دەدەن، لە ژیانی تایبەتیشدا ڕوو دەدەن. جۆرج ئۆروێل وەسفی دنیایەکی کردووە کە دەستەڵاتی سیاسی مێژوو دەنووسێتەوە، بڕیار دەدات، ڕاستیی چییە، دەبێت چی بیری مرۆڤ بکەوێتەوە و چی فەرامۆش بکرێت. بەڵام بۆ من وەکو ڕۆماننووس شتی دی بایەخیان هەیە. بۆ من ئەو حەقیقەتە زۆر گرنگترە، کە هەموو کەسێک لە ئێمە، چ ئاگا چ نائاگا، مێژووی خۆی بنووسێتەوە. ئێمە هەمیشە ژیاننامەی خۆمان دەنووسین، هەمیشە مانایەکی دی بە شتەکان دەبەخشین —بە ژیانی خۆمان ئەو مانایە دەبەخشین کە بۆمان دەگونجێت. ئێمە هەڵ دەبژێرین و دادەڕێژین- ئەو شتانە دەردەهێنین، کە هێورمان دەکەنەوە و مەراییمان بۆ دەکەن و هەموو ئەو شتانە دەسڕینەوە کە ڕەنگە بچووکمان بکەنەوە —واتە بەم مانایە مێژوونووسینەوە —تەنانەت بە تێگەیشتنی ئۆروێلیش- کارێکی نامرۆڤانە نییە. بە پێچەوانەوە، زۆر مرۆڤانەیە. خەڵکی شتی سیاسی و شتی کەسی هەمیشە وەکو دوو جیهانی جیاواز دەبینن، وەکو هەر یەکە و لۆژیکی خۆی و ڕێسای خۆی هەبێت. لەگەڵ ئەوەشدا ترسەکان لە سەر شانۆی گەورەی سیاسەت —زۆر سەرسووڕهێنەر- بە شێوەیەکی سەرسەخت هاوشێوەی ترسە بچووکەکانی ژیانی تایبەتیمانن.

- مەکئیوان: ... جارێکیان گوتتان، کە بە بۆچوونی ئێوە ئەرکی ڕۆمان لەوەدایە، کە پەردە لە سەر "ڕیسوایی ئەنترۆپۆلۆژی" هەڵ بداتەوە. مەبەستتان لەمە چی بوو؟

- کوندێرا: من باسی بار و دۆخم لە دەوڵەتە دیکتاتۆرەکاندا کرد. من گوتم، کە هەموو ئەو شتانەی لەوێ ڕوو دەدەن ڕیسوایی سیاسی نییە، بەڵکو ڕیسوایی ئەنترۆپۆلۆژییە. واتە من لە شتەکان وەکو پەیوەندی بە ڕژێمی سیاسییەوە ناڕوانم، بەڵکو لە پەیوەندی بەو پرسیارەوە، ئایا چی لە توانای مرۆڤدایە؟

مەکئیوان: بەڵام بۆچی ڕیسوایی؟

- کوندێرا: ڕیسوایی شتێکە کە تووشی خورپەمان دەکات، هەموو کەسێک باسی میتۆدە خورپەهێنەرەکانی بیروکراتی و سیستەمە کۆمۆنیستییەکان دەکات، کە گولاگ، دادگایی سیاسی و کاری پاککردنەوەی ستالینی هێنایە ئاراوە. هەموو ئەمانە وەکو ڕیسوایی سیاسی ناودێر دەکرێن. بەڵام مرۆڤ ئەو حەقیقەتە ئاشکرایە لە بیر دەکات، کە سیستەمێکی سیاسی هەرگیز ناتوانێت لەوە زیاتر ئەنجام بدات لەو مرۆڤانەی کە تێیدا دەژین. ئەگەر مرۆڤەکان لە توانایاندا نەبێت کوشت و بڕ بکەن، سیستەمێکی سیاسی ناتوانێت جەنگ بکات. سیستەم لە نزیکی ئەو مەرزانەدا بوونی هەیە، کە مرۆڤەکان دەتوانن بیکەن. بۆ نموونە هیچ کەسێک ناتوانێت چوار مەتر تف هەڵ بدات، تەنانەت ئەو کاتەش ناتوانێت کە ڕژێم داوای لێ بکات. زیاتر لە نیو مەتر شیاو نییە. یان زۆر دوور میز بکات! تەنانەت ئەگەر ستالینیش فەرمانی پێ بکات، مرۆڤ ناتوانێت بیکات. بەڵام مرۆڤ دەتوانێت بکوژێت. لە بەر ئەوە پرسیاری ئەنترۆپۆلۆژی بە دوای ئەو پرسیارەدا دێت، چی لە توانای مرۆڤدایە هەمیشە لە دوای پرسیاری سیاسییەوە دێت.

- مەکئیوان: من وا هەست دەکەم، کە ئەو متمانەیەتان بە ڕۆمان هەیە، تێگەیشتنێکی وزر تایبەتی جیهانمان پێ بدات، بە بۆچوونی ئێوە ڕێگە بە تێڕوانینگەلێک دەدا، کە شێوەی دی بەرجەستەکردن نای کات.

- کوندێرا: بەڵێ، من لەو بڕوایەدام ڕۆمان شتێک دەگەیەنێت، کە ناتوانرێت بە شێوەیەکی دی بگوترێت. بەڵام زۆر زەحمەتە دیاری بکرێت ڕێک ئەو شتە چییە، ڕەنگە مرۆڤ بتوانێت لە لایەکی دییەوە سەیری کێشەکە بکات، بەوەی مرۆڤ بۆ نموونە بڵێت: مەرامی ڕۆمان نییە، وەسفی کۆمەڵگە بکات، لە بەر ئەوەی بە دڵنیاییەوە ئەگەری باشتر هەیە، ئەمە بکرێت. ڕۆمان ناشیەوێت وەسفی مێژوو بکات، چوونکە ئەمە ئەرکی مێژوونووسییە، نووسەرانی ڕۆمان بۆ ئەوە ڕۆمان نانووسن ستالین ڕیسوا بکەن: سۆلشەنیزین لە بەیاننامەکانیدا مشووری ئەمە دەخوات. بەڵام ڕۆمان تاقە ئەگەرە، بوونی مرۆڤ لە هەموو ڕەهەندەکاندا وەسف بکات، پیشانی بدات، ڕاڤەی بکات، توێکڵەکەی لێ بکاتەوە. من هیچ هەوڵێکی ڕۆشنبیری نازانم کە شان لە شانی دەستکەوتی ڕۆمان بدات. تەنانەت فەلسەفەی بوونگەراییش ناتوانێت ئەمە بکات. خەسڵەتی تایبەتمەندی ڕۆمان بەدگومانییەکەیەتی، کە لە بنەمادا دژی هەموو سیستەمەکانی بیرکردنەوە بایەخی پێ دەدات. ڕۆمان ئەو بەڵگەنەویستە دەکاتە پێشمەرج کە مەحاڵە بوونی مرۆڤ لە هەر شێوەیەکی سیستەمدا بگونجێنرێت.

- مەکئیوان: ... لایەنێکی خەسڵەتگەرای پەخشانەکانت ئامادەبوونی نووسەرە، وەکو کۆراڵ دەردەکەوێت، کە پرسیار لە بارەی ڕەفتار و پاڵنەرەکانی کاراکتەرەکانەوە دەکات و لێکیان دەداتەوە. ئەم دەنگە لە (گەمە)دا دەردەکەوێت، لە دوو ڕۆمانەکەی دیشدا زۆر ئامادەیە. ئایا تەکنیکی ڕۆمانی نەریتیی بە نووسەری نادیارەوە بۆ مەرامەکانتان بەس نین؟

- کوندێرا: وەکو پێشووتر گوتم، بۆ من بەهای ڕۆمان لەو شێوەیەدا نییە، چۆن درک بە دۆخێکی جەوهەری دەکات. ڕۆمان تەنیا وەسفی بار و دۆخ ناکات —با بڵێن ئیرەیی یان نەرم و نیانیی، یان کۆشش بۆ گەیشتن بە دەستەڵات —درک بەم بار و دۆخانەش دەکات، دەبێت ئیست بکات، زۆر باش چاودێریی دەکات، بیری لێ دەکاتەوە، پرسیاریان لێ دەکات، پرسوجویان لەگەڵ دەکات و وەکو مەتەڵ لێیان تێ دەگات. کاتێ هەندێ بار و دۆخی دیاریکراو دەبنە مەتەڵ، مرۆڤ دەبێت دەست بەوە بکات، بیریان لێ بکاتەوە. با بۆ نموونە ئیرەیی وەرگرین. ئیرەیی شتێکی هێندە ڕۆژانەیە هەموو ڕوونکردنەوەیەک زیادەیە. بەڵام ئەمە ناگۆڕێت ئەگەر مرۆڤ دەست بەوە بکات بیری لێ بکاتەوە. بۆچی بووردەباریی ئەوە ناکرێت، کە مرۆڤ سەیر بکات ژنێک لەگەڵ پیاوێکی دیدا سەرجێی دەکات؟ لەپڕ شتە ڕۆژانەکە سەخت دەبێت، سەرلێشێونەر، مەتەڵئامێز دەبێت. تەنانەت من

هێندە پێی لێ ڕادەکێشم بانگەشەی ئەوە بکەی، کە ڕۆماننووس ئەوە بە ئامانج دەگرێت، دوو واتایی بخاتە ڕوو، لە بەر ئەوەی لە ژیانی ڕۆژانەدا زۆر شت بێایەخ و ساکار بووە. من دەبێت لە ڕۆماندا دەنگێک ببستم کە بیر بکاتەوە، بەڵام نەک دەنگی فەیلەسوفێ. میتۆدی ڕۆماننووس لەوە پێک هاتووە، هەمیشە زیاتر ڕۆ بچێت، هەتا دەگاتە کاکڵی گرفتەکە، بە بێ ئەوەی چارەسەرێک بخاتە ڕوو.

- مەکئیوان: ئێوە زۆر هەوڵ دەدەن، "دەروونناسیی" بە کاراکتەرەکانتان نەدەن —بە ڕاستیش کارەکانتان زۆر بە پێچەوانەی ڕۆمانی دەروونییەوەن. ئێوە ئەوە بەجێ دەگەیەنن، بۆ ئەوەی بە بیرمانی بهێننەوە، کە کاراکتەرەکانت تەنیا داهێنراون. لەگەڵ ئەوەشدا بە شێوەیەکی ناچیزە دەتوانن زۆر واقیعی بە دەریان بخەن. من لەو بڕوایەدام، ئێوە لە بەر ئەوە ئەوەتان بۆ دەلوێت، کە گێڕەرەوە خۆسەپێنەکەتان بە جۆرێک لە بارەی کاراکتەرەکانەوە قسە دەکات، وەکو چۆن خەڵکی وشیار باسی هاوڕێیەکی باش دەکەن. سەرنجەکانی نێوان وەکو بڵێی کیچی بەرزن. ئەمەش ئەو هەستەمان لە لا بێدار دەکاتەوە، کە کاراکتەرەکان بە ڕاستی لە ئارادان.

- کوندێرا: بەڵێ، ئەوە ڕاستە. من داوای ئەوە لە خۆم ناکەم، هەموو شتێک لە بارەی کاراکتەرەکانمەوە بزانم. من ئەمە ناتوانم، بە هەمان شێوە ناتوانم داوای ئەوە بکەم، هەموو شتێک لە بارەی هاوڕێیەکەوە بزانم. من لە ئاستێکی زۆر گریمانەییدا دەنووسم. شتێکی هاوشێوەیشە لەگەڵ هاوڕێیەکدا. تەنانەت کاتێ مرۆڤ لەگەڵ باشترین هاوڕێیەکیشدا قسە دەکات —هەموو شتێکیشی بۆ دەگەڕێتەوە، کە بتوانرێ بگێڕدرێتەوە-، چاودێریی گریمانە دەمێنێتەوە.

- مەکئیوان: سەرسامیتان بۆ کافکا پاڵی نان بۆ ئەوەی ئەو سەرنجە دەر ببرن، کە ڕۆمان لە ژیان لە تەڵەدا دەکۆڵێتەوە و جیهان بووەتە تەڵە؟

- کوندێرا: بەڵێ، ڕۆمانی مۆدێرن لەو تەڵەیە دەکۆڵێتەوە. جیهان بووەتە تەڵە. مێژووی ڕۆمان ئاوێنەی مێژووی مرۆڤە، بەڵام کاتێ کافکا هات، شتێک ڕووی دا، -شتێک، کە هێشتا بە تەواویی نەناسراوەتەوە. زۆربەی جارەکان سێ ئەستێرەکە نوێنەرایەتی ڕۆمانی مۆدێرن دەکەن، جۆیس، پرۆست و کافکا. بەڵام من هەمیشە وا هاتووەتە بەرچاوم وەکو پرۆست و جۆیس پڕکەرەوە بن، کۆتاییهاتنی پرۆسێسێکی درێژی گەشەکردن بێت، هەتا فلۆبێر دەگەڕێتەوە. لەگەڵ کافکا و ڕەنگە لەگەڵ برۆخ و موزیل شتێکی زۆر جیاواز دەست پێ بکات. هەتا کافکا مرۆڤ دژی درندەکەی ناخی دەجەنگا، دژی ئەو درندەیەی، کە بە سەر ژیانی ناوەوەی، ڕابردووی، منداڵیی و گرێ دەروونییەکانیدا سەروەر بوو. لەگەڵ کافکادا بۆ یەکەم جار ئەم درندەیە لە دەرەوە دێت: جیهان وەکو تەڵە هەستی پێ دەکرێت. مرۆڤ لە لایەن جیهانی دەرەوە: لە لایەن دەستەڵاتەوە لە "کۆشک"دا، لە لایەن دەستەڵاتی نادیارەوە لە "بڕیاری دادگا"دا، لە کتێبەکانمدا مێژووە کە مرۆڤی ئەوروپی جڵەوگیر دەکات. چی ئەگەرێک لە ئارادایە بۆ ئێمە لە جیهانێکدا کە بووە بە تەڵە؟ دەتوانین چی هەڵ بژێرین؟ چی شێوەیەکی ژیان هەیە؟ سەرەنجام جیاوازیی نییە، ئایا (ک.) گرێی ئۆدیبی هەیە یان باوکی لە بەرچاو گرتووە، بە کەمترین شێوە چارەنووسی ناگۆڕێت. بەڵام لە ڕێی ئەمەوە کاراکتەرێکی پرۆست بە تەواویی دەگۆڕێت. جیهانی پرۆست یان فلۆبێر کراوە بوو. مێژوو دیار نەبوو. تەنانەت کەمێک درکی پێ نەدەکرا. بۆ ئێمە مێژوو بەرجەستەیە، دیارە. مێژوو جەنگە. مێژوو سیستەمێکی سیاسییە. مێژوو کۆتایی ئەوروپایە. مێژوو ڕەها ماقووڵە — و دیارە-، و ئێمە لە ناوجەرگەیدایین: دیلین. لە بەر ئەوەیە کە تەڵەیە.

- مەکئیوان: ... ئێوە جارێکیان باسی تەنیاییتان کرد، کە لە کاراکتەرەکانی کافکادا وێران دەکرێت.

- کوندێرا: بەڵێ. مرۆڤ بە جڤات دەورە دراوە — ئەمەش دێوەزمەی کافکایە-، کە تەنیایی تێیدا دەرووخێنرێت و تەخت دەکرێت. هەموو کەسێک دەتوانێت کەسێکی دی ببینێت. مرۆڤ هەرگیز بە تەنیا نییە. کافکا هێشتا بە هەمان پێوەر ڕاڤە دەکرێت، وەکو وەچەکەی پێش ئەو. ئەمە بە جۆرێکە وەکو مرۆڤ وەکو هایدن هەمان پێوەر بەکار بهێنێت. هێشتا هەمان کلیشەی ڕۆمانتیکی تەنیایی بۆ کافکا بەکار دەهێنێت: تەنیایی هەڕەشە لە مرۆڤ دەکات، تەنیایی تەنیا نەرێنییە، تراژیدیای ڕۆشنبیر لەوەدایە، کە ڕەگی لە ناو خەڵکدا نییە، بەو جۆرە کافکا خۆی دەبێتە نووسەر، کە بە ئازاری تەنیاییەوە دەتلێتەوە، کە بە دوای جڤاتدا دەگەڕێت، بە دوای برایەتیدا دەگەڕێت، کە دەیەوێت جێگای خۆی لە جیهاندا بدۆزێتەوە — ئەمەش هەموو شتێکە، لەگەڵ ئەوەشدا ڕێک ئەم کلیشەیەی بەراوەژوو کردەوە. بە ڕاستی جیهانی کافکا بە تەواویی جیاوازە. زەوییپێوەکەی "کۆشک" وەڕسە و کوونەلووتی لە ژینگە پڕ بووە. ئەو بە دوای برایەتیدا ناگەڕێت، بەڵکو بە دوای کارێکدا دەگەڕێت. بەڵام تەنیا هەراسان دەکرێت. هەموو کەسێک هەراسانی دەکات. چاودێریش دەکرێت. جێخەوەکەی لەگەڵ خەلفەکانیدا بەش دەکات و لە بەر ئەوەی هەمیشە بە دەوروبەرییەوەن، ناتوانێت لەگەڵ فریدادا بخەوێت. لە لای کافکا تەنیا ئەو کەسانە دەتوانن جێگەی خۆیان لە کۆمەڵگەدا بدۆزنەوە، کە دەستبەرداری تەنیاییان دەبن و بەمەش بۆ ماوەیەکی درێژ دەستبەرداری کەسایەتییان دەبن.

بەڵام برایەتی مانای چییە؟ کافکا ئەم چەمکە بەراوەژوو دەکاتەوە. برایەتی دەبێتە شتێکی قێزەون، ترسناک، مەترسیدار. کافکا یەکێک لە بیرۆکە بێچەندوچوونەکانی کۆمەڵگە دەخاتە ژێر گومانەوە. ڕێک ئەمە ئەرکی سەر شانی ڕۆماننووسە: هەمیشە گومان لە بەها بنچینەییەکان بکات، کە ژیانی ڕاستەقینەمانی لە سەر بینا کراوە.

مصاحبه با دکتر بهزاد خواجات

پیرامون شعر امروز

بابک صحرانورد

درآمد:
چند سال قبل شاعر عزیز آقای جلیل صفربیگی که در سایت آنات مدتی با هم همکار بودیم، از بنده درخواست کرد تا با دو شاعر و منتقد فرهیخته، آقایان دکتر محمود فلکی و دکتر بهزاد خواجات پیرامون شعر امروز مصاحبه کنم. بر همین اساس ایشان سوالاتی را که از پیش آماده کرده بود برایم ارسال کرد تا من نیز آنها را برای این دو شاعر بفرستم. آنچه در زیر می خوانید گفتگو با دکتر بهزاد خواجات است و در شماره بعد گفتگو با دکتر محمود فلکی را نیز خواهیم خواند.

ب. صحرانورد: آقای دکتر خواجات، با تشکر فراوان از شما برای قبولِ این گفتگو. لطفاً برای شروع این مصاحبه بفرمایید اصولاً شعر کوتاه کجای جریان پست مدرن قرار دارد؟

ب.خواجات: بهتر است که ما مولفه های پست مدرن را یک امکان زبانی و معنایی برای شعر تلقی کنیم و نه یک چارچوبِ مسلط در آفرینش های شاعرانه . یعنی شعر پست مدرن لزوماً یک قرارداد ادبی نیست که تخطی از آرمان های آن، شعرِ را از مملکت پست مدرن نفی بلد کند، بلکه یک منظر نسبتاً نو برای تماشا و فهم جهان است که می تواند با دیدگاه های دیگر تلفیق هم بشود. بنابر این وقتی شما می پرسید که شعر کوتاه در کجای پست مدرنیسم قرار می گیرد من می گویم همه جا و هیچ جا. شعر کوتاه با آرای پست مدرنیسم نه توازی دارد و نه تلاقی. مثل این که بگوییم رباعی در جریان رمانتیسم ایرانی چه جایگاهی دارد. حتا ساختار شکنی یا " فرم باز " که در آرای پست مدرنیست ها مطرح می شود (و بالطبع در شعر بلند بیشتر قابل طرح است)، در شعرکوتاه بالکل تعطیل نمی ماند . به هر حال من التزامی در تأثیر این دو مقوله بر هم احساس نمی کنم.

ب. صحرانورد: آیا می‌توان گفت گسترش مینیمالیسم عرصه را بر شعر بلند تنگ کرده است و آیا اینکه ابزارهای دنیای دیجیتال در این امر سهیم بوده؟

ب.خواجات: مسئله این است که عرصه بر شعر بلند به هیچ وجه تنگ نشده و من نمی دانم این نتیجه گیری زاده ی کدام تحقیق علمی است ؟ زمانی که رمان " کلیدر " نوشته می شد بیژن جلالی هم بود با شعرهای کوتاهش و خواننده هم داشت. در ثانی ملاک شما برای شعر کوتاه و بلند به راستی چیست ؟ اتفاقا ابزارهای دنیای دیجیتال حتی شاید به گسترش شعر بلند هم کمک کند چون در آن جا محدودیت صفحه و مشکل افزایش هزینه نشر وجود ندارد و چون بین خلق اثر و ارائه ی آن چندان فاصله ای هم نیست ، ویرایش و تامل بر شعر خلق شده -گاه- چندان جدی گرفته نمی شود.

ب. صحرانورد: ارزیابی شما از رویکرد دوباره نسل جوان به رباعی در دهه هشتاد چیست؟

ب.خواجات: رباعی در شعر امروز در مقطع انقلاب و سپس جنگ است که احیا می شود و انبوهی از شاعران این قالب را به واسطه ی تهییجی بودن و کوتاه بودن (و در نتیجه تسریع در خلق اثر و خوانش آن) به قالبی کاریزماتیک و پر طرفدار بدل می کنند اما در دهه ی هشتاد من جریان یا اقبال ویژه ای در این خصوص شناسایی نکرده ام.

ب. صحرانورد: مسئله ساختار در شعر کوتاه چه جایگاهی دارد؟ و فرارفتن ازین ساختار چگونه میسر است؟

ب.خواجات: البته شعر کوتاه هم می تواند حائز ساختار باشد اما به قدر وسع خود و نه بیش تر . ساختار می تواند از یک سطر به شکلی آغازین شروع شود و با روند رو به تزاید شعر به گسترش برسد و حتا خصایص ترکیبی پیدا کند . خوب بدیهی است که هنر شاعر در چنین شرایطی بیش تر نمود پیدا می کند . مثل رانندگی که در مسافت صد متر و در یک جاده ی هموار راحت تر است تا در جاده های پیچ در پیچ و طولانی . شعر کوتاه غالبا

نتیجه ی یک کشف منتزع زبانی و معنایی است که از خود آن کشف آغاز و بدان تمام می شود و هنر شاعر معماری این کشف است .

ب. صحرانورد :آیا رباعی فارسی را می‌توان نظیر مناسبی بر هایکوی ژاپنی دانست و اگر نه، چرا؟

ب.خواجات: من دلیلی برای این مقایسه نمی بینم . شعر هایکو سر جای خود است و رباعی هم سر جای خود . المپیکی هم قرار نیست برگزار شود برای قالب ها و فرم های شعری در جهان . پس این مقایسه به چه درد می خورد ؟

ب.صحرانورد: آیا تعبیرِ «هایکوی فارسی» را تعبیر مناسبی می‌دانید؟ و اصولاً تحقق هایکو با همه الزاماتش در زبان فارسی (و سایر زبان‌ها جز زبان و فرهنگ ژاپنی) امکان‌پذیر است؟

ب.خواجات: من به شعر کوتاه می گویم شعر کوتاه و هر کس هم که از کلمه ی هایکو استفاده کند ناراحت نمی شوم. اگر منظور شما از هایکو شعر کوتاه باشد خوب در تمام فرهنگ ها قابل اجراست.

ب. صحرانورد: میل به ساده‌نویسی در تعدادی از شاعران دو سه سال اخیر بویژه در حوزه شعر کوتاه، آیا واکنشی به شعر دهه هفتاد و اوایل دهه هشتاد (نحله‌های مختلف شعر پست مدرن) است که نتوانست انتظارات مخاطبان را بر آورده کند؟ یا از سر راحت‌طلبی است؟

ب.خواجات: اینِ سوال بر دو فرض غلط استوار است. اول این که شعر کوتاه لزوماً ساده نیست. گاه ساده خوانی با ساده نویسی خلط می شود. فرض خطای دوم این است که شعر دهه ی هفتاد یا هشتاد نتوانست انتظار مخاطبان را پاسخ بگوید. مسئله ی سومی هم هست که مخاطبان در این سوال ظاهرا تمام خوانندگان شعر امروز در نظر گرفته شده اند در حالی که هر شعر یا مخاطبی مسائل و سطح فکری و سلیقه خود را دارد. این آمار واقعاً از کدام پژوهش نتیجه شده است؟ من گمان می کنم که حتا شعرهای ساده ی این سال ها از کوره ی بازی های زبانی و معنایی شاعران دهه ی هفتاد و حتا پیش تر از آن سربرآورده اند چرا که این مولفه ها کشف این شاعران نبود بلکه احیا و اعتلای این رفتارها و دینامیک کردن آن ها بود. البته منظور من شعر ساده انگار نیست بلکه شعری است که رفتارهای تجربی را بدون انقطاع از فرهنگ شعری (سنت شعری) به درون می کشد و زندگی می کند.

ب. صحرانورد: آیا می‌توان تعریفی برای شعر کوتاه ارائه کرد که قابل اطلاق به تمامی جریان‌های موجود شعر کوتاه باشد؟

ب.خواجات: نه نمی شود. اگر بحث ما در حیطه ی شعر سنتی بود چون در آنجا محدوده ی کلی قوالب مشخص است این امکان وجود داشت اما شعر امروز برای طول شعر حکمی نداده که با تکیه بر آن شعر کوتاه و بلند را تعریف کنیم.

ب. صحرانورد: جایگاه نیما در شعر کوتاه امروز فارسی کجاست؟

ب.خواجات: نیما بانی شعر امروز و معمار این ساختمان است اما درباره ی نقش او در شعر کوتاه نمی دانم چه بگویم. گمان نمی کنم نیما به طور اخص در این مسئله جای پایی داشته باشد منتها شکستن تقید تساوی مصرع ها و توصیه به عینی کردن یافته های شاعرانه با تکیه بر سمبل شاید به کوتاه نویسی کمکی کرده باشد.

ب. صحرانورد: آیا تصور نمی کنید که امروزه شاعران تمایل بیشتری به شعر کوتاه بیِش از جریان های دیگر نشان داده اند و این قضیه، اصولاً آیا یک مسله ی جهانی ست یا منطقه ای؟

ب. خواجات: نه گمان نمی کِنم . شعر کوتاه مثل شعر بلند است از نظر ارزش شاعرانه و اصلاً موجبیتی برای توجه خاص ندارد. در ضمن شعر کوتاهِ جریان نیست پس مولفه یافتن و مولفه گذاری در آن کلاً باطل است.

ب.صحرانورد: با نهایت تشکر از شما.

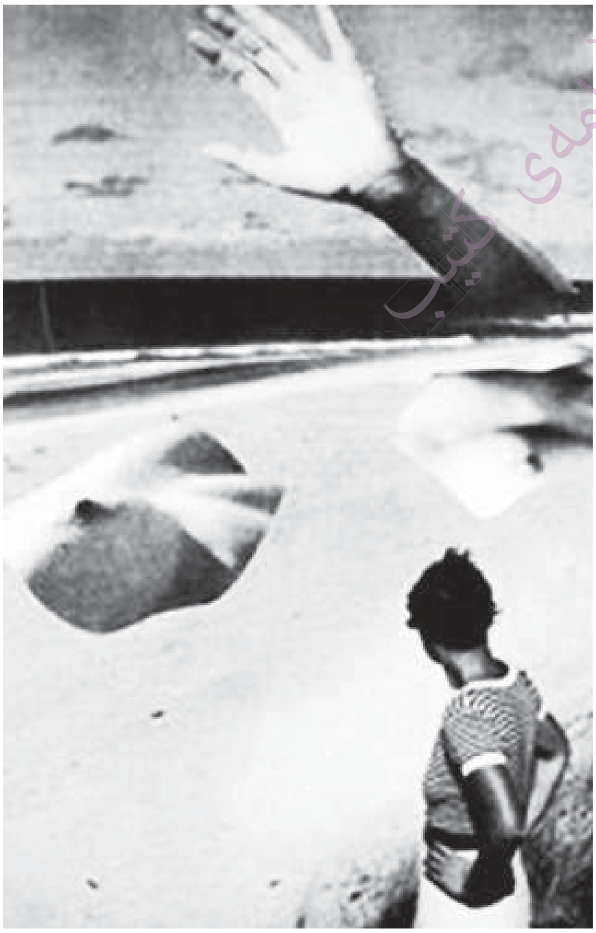

مصاحبه اختصاصی مجله شی با هنرمند مشهور کرد، جوان حاجو

حمد عدالت اوموبی میلان

-آقای حاجو اندکی از خودتان،زندگیتان، محل تولد، کودکی و نوجوانیتان برایمان بگویید.

جوان حاجو خندیده و شروع به صحبت می کند: آری بنده در سال ۱۳۳۵ هجری شمسی در روستای تربسپی منطقه قامشلوی کردستان سوریه به دنیا آمده، دوران کودکی خوبی داشته ام، بازی با بچه ها، درس، فوتبال و خاطرات بسیار خوب. در روستای ما به غیر از کردها، سریانی ها نیز زندگی می کردند و ما زندگی و خاطرات خوشی داشتیم. روستای ما، روستای کوچک و بسیار زیبایی بود. دوران کودکی من نیز مانند هر کودک کرد دیگر گذشت. پس از آن در سال ۱۳۵۸ بعد از گرفتن لیسانس به آلمان رفته و شروع به خواندن موسیقی کردم ولی آنرا به اتمام نرسانده و شروع به کار در زمینه موسیقی کردم وتقریباً از سال ۱۳۶۰ موسیقی، کار اصلی بنده گردید.

- از کی به موسیقی علاقه مند شدید؟ چگونه مرزهای موسیقی سنتی را شکسته و به سبک های مدرن روی آوردید؟

در واقع بنده هیچ طرح، فکر و برنامه ای در این مورد نداشتم. وقتی در روستای تربسپی بودم، ترانه های کردی علوی رادیوی آمد را گوش داده و می خواندم، ساز می زدم و اشعاری را که خواهرم دلبر می نوشت را می خواندم. وقتی که به آلمان رفتم با ۳ موسیقی دان آلمانی آشنا شدم که به بنده بسیار کمک کردند و بدون اینکه قصد ایجاد چنین سبکی را داشته باشم، بطور اتفاقی وارد این سبک از موسیقی شدم. در اصل زندگی در غربت و محیط جدید، تأثیر زیادی بر انسان می گذارد. موسیقی غربی در من تأثیر گذاشت و من شروع به گوش دادن موسیقی پاپ، جاز و راک اروپایی و آمریکایی کردم. بدون اینکه قصد ساختن آهنگ کردی پاپ، راک و جاز را داشته باشم، چیزی مخلوط از آنها را درست کردم. از آلات موسیقی مثل گیتار، درامز وباس گیتار در آهنگ هایم استفاده کردم ولی در آغاز انتقادهای بسیار شدیدی از چنین سبکی، شباهنگ ها و آهنگ های جدید کردی بنده کردند. کردها آنرا دوست نداشتند و برایشان بسیار عجیب بود و می گفتند که شما به موسیقی کردی ضربه می زنید. برایشان چیز جدیدی بود. ولی بعداً جوانان کرد به آن علاقه مند شدند. مسأله اصلی این است که در وهله اول و از همه مهمتر، خود هنرمند نیزباید از کار خود راضی باشد که من راضی بودم البته در آن زمان، چراکه در آن سن و سال، در ۲۰ سالی ام، من آنطور فکر می کردم و درست هم بود، ولی اگر الآن بگویم که از آن سبک خوشم می آید فکر می کنم که درست نباشد. اما بعد از گذشت چندین سال، خدا را شکر، کردها به این سبک علاقه مند شدند. کردها نیز در حال پیشرفت در عرصه های مختلف هستند. با پیشرفت تکنولوژی جوانان کرد از آن سود جسته و در موسیقی کردی نیزاز آن استفاده کردند. موزیک دارای حد و مرز نبوده و نمی توان آنرا در مرزهای ملی محصور کرد. موسیقی مسأله ای بین المللی و بدون مرز می باشد. در نهایت چیز جالبی از آب درآمد که بنده از آن راضی می باشم.

- خیلی ها معتقدند که کارهای جوان حاجو در این اواخر، بیشتر از آنکه کردی باشد، بین المللی هستند، مثلاً آلبوم اوف را به عنوان کاری جهانی نام می برند. آیا این مسأله را می پذیرید؟ نگاه شما به این قضیه چگونه است؟

بله درست است، زمانی که ما شروع به درست کردن آلبوم اوف کردیم، به این فکر بودیم که همسایگان ما نیز اعم از فارس، ترک، عرب و آذری نیز به آن گوش بدهند و تنها محدود به کردها نباشد. چطور که ما به موسیقی آنها گوش می دهیم، آنها نیز به موسیقی ما گوش دهند. بعد از آن نیز گفتیم که اروپاییان نیز بتوانند از آن استفاده کنند و بدین صورت سبکی

مختلط و جالب ایجاد شد که در آن تنوع خوبی وجود داشت.
- آقای حاجو، در ایران شما را بیشتر با آهنگ دلکتمی می شناسند، اندکی درمورد فضای این کار و آلبوم آن برایمان بگویید.
بله، آهنگ دلکتمی مخصوصأ در میان کردها شهرت خوبی یافت و کار خوبی از آب درآمد. البته بیشتر درمیان جوانان کرد. بنده نیز خود را ۱۰ سال پیش جوان حساب می کردم و فکر نمی کنم، الآن بتوانم دوباره کاری بدان سبک را درست کنم. هم اکنون نیز نمی دانم که چه آهنگی را ایجاد خواهم کرد، فکر می کنم این مسأله بیشتر به حالت روحی و روانی، وضعیت و روحیه ای که در آن قرار دارم، مرتبط است. در آن زمان، آنطور بود. بعدأ ما آلبوم وگر یعنی بازگشت را ساختیم که بطور کلاسیک بود و تنها آلت موسیقی آن، ساز بود چراکه من دوست داشتم به آهنگ های قدیمی که خاطرات کودکی، جوانی، دوستانم، قامشلو و روستایمان را تداعی می کرد برگردم. بنده بیشتر براساس روحیه و حالتی که در آن قرار دارم، سی دی بیرون میدهم. از اینکه بعد از این چه سبک و شیوه ای پیش بیاید را نیز نمی دانم.
- اگر ۴ شاخه اصلی زبان کردی را کرمانجی، سورانی، هورامی و زازاکی در نظر بگیریم، به نظر شما چرا موسیقی کرمانجی در سطح پیشرفته تری از لهجه های دیگر عمل می کند، ما می بینیم که آثار موسیقی سورانی و هورامی یا بیشتر سنتی هستند و یا نهایتأ به سبک پاپ ختم می شوند، اما در کرمانجی شاهد ظهور هنرمندان بزرگی هستیم که راک، جاز و بسیاری از سبک های مدرن غربی را به خوبی عرضه می کنند. دلیل این پیشرفت کرمانجی چیست؟
چه بگویم، از دید بنده همه سبک های موسیقی لهجه های کردی اعم از کرمانجی، سورانی، هورامی و زازاکی جالب، دلنشین و قشنگ بوده و همگی آنها کردی می باشند. هر یک از آنها دارای ویژگی های خاص خود می باشند. به نظر بنده باید موسیقی دارای سبک های مختلف و متنوع باشد. مثلأ در موسیقی ترکی ما شاهد تنوع جالبی اعم از سنتی، پاپ، جاز و راک هستیم که جلوه خاصی به آن داده است. موسیقی کردی نیز باید دارای همین خصوصیت باشد و تنها محدود به آهنگ های کلاسیک نگردد. باید آثار جدید تولید گردند. کردها نیز باید به موسیقی همسایگان خود گوش دهند چراکه ما نیز جزیی از این دنیا هستیم. ما شاهد این هستیم که موسیقی کردی با وجود همه محدودیت و ممنوعیت های مختلف و با توجه به امکانات بسیار محدودش، توانسته است جایی برای خود در دنیا باز کرده و به سطح بسیار خوبی برسد. هرچند که زمانی موسیقی کردی در کردستان غدغن بوده، زبان کردی غدغن شده و ظلم و ستم وسیعی به ۴۰ میلیون کرد، بدون اینکه مرتکب هیچ گناهی شده باشند، شده و زبانی به این قدمت را در خاورمیانه غدغن نموده اند، بازهم نتوانستند با قتل و عام، انکار و ستم، آنرا از بین ببرند و بالعکس موسیقی کردی توانست در میان همسایگان و دنیا جایگاه ویژه ای یابد. بنده بسیار خوشحال هستم که ترک، عرب و فارس ها نیز موسیقی کردی را گوش می دهند. مثلأ گاهی اوقات که بنده به استانبول می روم و می بینم که حتی ترک ها نیز به بنده ابراز علاقه کرده، خوش آمدگویی کرده و می گویند که سبک شما بسیار جالب است، خوشنود گشته و در واقع این امر باعث خرسندی بنده است. از نظر من همه هنرمندان کرد به ویژه زنان کرد خوش صدا، خدمت بزرگی به موسیقی کردی نموده اند. هر کسی به اندازه خود کار کرده و بنده از همه آنها تشکر و قدردانی می کنم که به اندازه توانایی خود تلاش کرده اند. هزار بار خانه شان آباد و زنده باشند.
- به جز خودتان در میان کرمانج ها، کار کدام هنرمند را بیشتر می پسندید؟
بنده از تمامی سبک و شیوه های موسیقی کردی خوشم آمده و به آنها گوش می دهم. هر سی دی جدیدی که به بازار می آید را گوش داده و تعقیب می کنم. بنده آهنگ های قدیمی و جدید را بررسی کرده و شیوه اجرای آنها را تجزیه و تحلیل می کنم. همه آنها زحمت کشیده و به موسیقی کردی خدمت کرده اند. اسامی هنرمندان خوب بسیار زیاد بوده وبنده احترام خاصی برای همه آنها قائل هستم. مثلأ کاراپت خاچو که بسیار جالب و جذاب در زمینه موسیقی کلاسیک، خدمت بزرگی کرده است. البته موسیقی کردی بسیار وسیع تر و گسترده تر از آن می باشد که بتوان تنها به ذکر چند هنرمند بسنده کرد.
- از میان هنرمندان سورانی در اقلیم کردستان عراق و کردستان ایران کدامیک را بیشتر می پسندید؟
بنده اکثرهنرمندان جوان عصر جدید که کارهای جالبی را ارائه داده اند، را دوست دارم و کارهایشان را با لذت گوش می دهم. (چوپی، هانی و لیلا فریقی)
- شما در ایران طرفداران زیادی دارید، آیا برنامه ای برای اجرای کار در کردستان ایران ندارید و در این زمینه اقدامی کرده اید؟
البته آمدن به کردستان ایران و اجرای کنسرت در مهاباد، سنندج، کرمانشاه و حتی در تهران برای ایرانی ها، برای بنده خواب و خیالی دیرین است. ولی تابحال کسی به بنده پیشنهادی دراین مورد نداده است و نمی دانم که آیا دولت ایران اجازه چنین کاری را به بنده می دهد یا نه، بنده از وضعیت ایران خیلی آگاه نبوده و فکر نمی کنم که آمدن بنده به ایران خیلی راحت باشد. ولی اجرای کنسرت بنده در کردستان ایران، برای بنده شرف بزرگی است. کسی نیز از بنده چنین درخواستی نکرده است. ولی بنده بسیار امیدوار

هستم که چنین فرصتی برایم پیش بیاید. همانطور که بنده به شهرهای باتمان و آمد کردستان ترکیه برای اجرای کنسرت رفتم، همانطور هم دوست دارم که به میان مردم خود در کردستان ایران نیز رفته و به آنها نیز خدمت کنم.

- چند سؤال سیاسی بپرسم، با وضعیت کنونی که سوریه دارد، آیا فکر می کنید که روزی بتوانید به سوریه برگردید و به روستایتان تربسپی سفر کنید؟

حتماً، چطور نمی خواهم، این نیزیکی دیگراز آرزوهای بنده است که همیشه در فکرشان هستم. من نیز مانند ۴۰ میلیون کرد دیگر خواستار حق و حقوقی مساوی با ملت فارس، عرب و ترک هستم نه کمترو نه بیشتر. امیدوارم که چنین وضعیتی پیش بیاید و بنده نیز به وطنم بازگردم. ما دیدیم که در قرن اخیر ظلم و ستم فراوانی به ملت کرد گردید ولی این مسأله باعث ازبین رفتن کردها نشد. امیدوارم که حق کردها به آنها داده شود مانند همه ملت های دیگر در دنیا. ما می بینیم که کردها جنگ و درگیری نمی خواهند وبه کسی حمله نمی کنند بلکه این گروه تکفیری داعش است که به کردها در کوبانی، شنگال و اقلیم کردستان حمله کرده و قتل عام کرده و کردها را مجبور به دفاع از سرزمین خود کرده است. کردها به هیج وجه جنگ و خونریزی را نمی خواهند. امروز ما می بینیم که در کردستان عراق با پارلمان و حکومت خود و در رأس آنها بارزانی مانند یک دولت عمل کرده و برعلیه داعش موفقیت های بسیاری به دست آورده اند. ما در کردستان سوریه نیز شاهدیم که بیشتر مناطق کردنشین به دست کردها افتاده و در کوبانی نیز ما شاهد دفاع بی نظیری هستیم. هردو کردستان عراق و سوریه می توانند حکومت تشکیل بدهند. بنده امیدوارم که کردها در برابر داعش متحد شده و حکومت را در آنجا بدست بگیرند.

- روابط شما با احزاب کردی چگونه است؟ با پ.ک.ک و یا پ.ی.د و دیگر احزاب کردی.....

بنده به همه احزاب کردی احترام گذاشته و با همه آنها در ارتباط هستم ولی بنده عضو یا طرفدار صرف هیچ حزب خاصی نمی باشم. بنده کرد هستم، هنرمند ملت خود بوده و تنها برای یک حزب کار نمی کنم. بنده برای همه کردها کار می کنم. مسأله ما ملی است و باید براین اساس نیز حل شود. احزاب کردی باید با هم کار کنند چراکه خاورمیانه در حال تغییر و تحول اساسی است. ما نیز باید بر اساس این تحولات عمل کنیم.

- به نظر شما چرا هنرمندان کرد را مجبور می کنند که در دایره احزاب فعالیت کنند. چرا هنرمند حزبی، محبوب می شود و هنرمندی که زیر بار افکار احزاب نرود را سعی در منفور شدنش می کنند؟ آنچه که بر سر شوان پرور آمد را چگونه ارزیابی می کنید؟

به نظر من این کار درستی نبوده و احزاب نباید اینگونه عمل کنند و باید خود را از این تفکر دور نگه دارند. هنرمند نباید مختص به حزب خاصی باشد بلکه باید در خدمت مردم باشد. به نظر من نه اینکه فقط به هنرمند خاصی ظلم و ستم شده است، بلکه به همه هنرمندان ظلم شده است. هنرمند باید آزاد و کردستانی بوده و برای همه احزاب کار نماید. حقیقت این است که احزاب بعد از ۵۰-۴۰ سال، دیگر نخواهند ماند، خواهند رفت و فقط ملت خواهد ماند. مهاباد خواهد ماند، قامشلو، سلیمانی، آمد، دجله و فرات، جودی و آگری، ترانه های ما، آداب و رسوم ما، اشعار ما و میهن دوستی ما خواهند ماند. هنرمند باید دوستدار ملت، سرزمین و آزادی مردم خویش باشد نه اینکه حزب خاصی.

- جگر خون، قدری جان، دلبر حاجو و بطور کلی زن چه نقشی را در کارهای شما ایفا می کنند؟

بله همه شخصیت های فوق در بنده تأثیر گذاشته و هم اکنون نیز اثرگذارند. در ابتدا بنده با اشعار خواهرم دلبرسپس اشعار استاد جگرخوین و قدری جان شروع به کار کرده و از آنها بسیار زیاد سود جستم. پسر عمویم گوران حاجو نیز که در اسلو زندگی می کند تأثیر زیادی در کارهایم داشته و همگی آنها به بنده کمک خیلی زیادی کرده اند و بنده از همه آنها تشکر و قدردانی می کنم.

- آینده موسیقی کرمانجی را چطور می بینید؟ آیا کسی را می شناسید که به شکل خوب سبک کاری شما را ادامه بدهد؟

صد در صد کسانی خواهند بود که این کار را به خوبی انجام دهند. همانطورکه ما از گذشتگان خود بهتر کار کردیم، کسانی نیز خواهند آمد و این سبک موسیقی را بهتر از ما ارائه خواهند داد.

- و در آخراینکه، ماموستا هژار در خاطراتش نوشته که در دوران آوارگی به منزل حاجو آغا در روستای تربسپی رفته و مهمان آنها شده، آیا شما وی را به خاطر می آورید؟

درست است شاعر مشهورما کردها، ماموستا هژار به روستای ما تربسپی آمده ولی بنده در آن زمان نمی دانم به دنیا آمده بودم یا نه. پدر و عمویم در مورد ایشان برایمان صحبت می کردند. بنده یکی از شعرهای بسیار جالب وی را نیز با نام درد دوری خوانده ام. بنده احترام بسیار خاصی برای ایشان قائل هستم.

بنده از کردپرس بسیار تشکر می کنم که این فرصت را به بنده دادند که نظراتم را به زبان بیاورم. از طرفداران خود نیز تشکر و قدردانی می کنم و امیدوارم که فرصتی پیش بیاید که بتوانم در کردستان ایران در مهاباد، سنندج و کرمانشاه نیز در خدمت آنها باشم.

لایەکت بەفر دەیگرێ، دیمەنی
قەتقاسە، لایەکی سەججادە، موڵکی عەجەمە
لە سەرەوە گەوەنی بەستووە
لە سەر ئاوان کۆتری فیراری
گەلەی کارمامزان
و پۆلی خاسە کەو...
نکۆڵی لە مێرخاسی ناکرێ
هیچ کامیان لە هەزار پێشەوە هەرگیز
بن نەکەوتن، پیاوانی ئەم وڵاتە
ئاگاداری هات لە کوێوە لێیان بدەین
خۆ نە پۆلە قوڵینگن و
نە کڵاوی ئەستێرانی ئاسمان
دڵێک بە سی و سێ گولـلە
سی و سێ کانیی خوێن
ناجمێ

Aliyeki te berf digre, bergeha
Qetqase aliyeki le siccade, milkê eceme
Li seri gusiyên cemedê
Li ser avan kevokên revok
Keriyê xezalan.
û refên kewên gozel…
Mêrxasi nayê inkarkirin
Di serê yeke-yek de ew qet ne
Ketin binji hezar salan virve zilamên vê derê
Agahdarîya hatinê em ji ku der-hi bidin
Nerefê qulingane, ev
Ne koma stêrane li ezman
Dilê bi si û sê gule
Si û sê kaniyên xwinê
Na herike

6-Welatê Min

Welatê min, welatê min	ولاتی من ولاتی من
Hatina min ji hezkirina we bû	هاتنی من له خۆشەویستیی تۆ بوو
Dîtina we derdê min bû	بینینی ئێوه خەمی من بوو
Sahiya we jê mestir nebû	هیچ شتێک له شادی ئێوه مەزنتر نەبوو
Di çavê we de min rastî dît	له چاوی ئێوەدا راستیم دیت
Di havara we de min hêvî dît	له هاواری ئێوەدا هیوام دیت
Di hêstirên we de min azadî dît	له فرمێسکتاندا ئازادیم دیت
Welatê min welatê min	ولاتی من ولاتی من
Welatê min welatê min	ولاتی من ولاتی من
Dîtina te hêrs dane min	بینینی تۆ تووڕەی کردم
Hesreta te birîna min	حەسرەتت بووه برینم
Tu stran û tenbûra min	تۆ گۆرانی و تەمبووری منی
Hey dîroka bê bext	هێی مێژووی بێ ئینساف
Feleka zalim de bes e êdî lo	فەلەکی زاڵم ئیدی بەسه دەی
Welatê min	ولاتی من
Tu taca serê miletê min	تۆی تاجی سەری گەلی من
Stran û awaza min	گۆرانی و ئاوازی من
Tu dermanê birîna min	دەرمانی برینی من
Welatê min ez ji te hez dikim	ولاتەکەم خۆشمدەوێی

7-Gotin Sar Dibin

Gotin sar dibin wexta pesnê bidim	وشه ساردەوه دەبێ کاتێک پەسنی تۆ بدەم
Gotin sas dibin wexta wesfê te bidim	وشه دەسوڕمێ کاتێک وەسفی تۆ بکەم
Çavê xwe kil neke, lêvên xwe sor neke	کله له چاو مەکە، لێوت سوور مەکە
Tu ne muhtac î lê cemala xwe xera neke	خۆ تۆ پێویستت پێی نییه، جوانییەکەت تێک مەدە
Ez dimirim nav pelên daran da	من دەمرم له ناو گەڵای داراندا
Ez winda dibûm nav pelên daran da	ون دەبم له ناو گەڵای داراندا
Hey lê lê wey lê lê hey wax!	هەی لێ لێ وەی لێ لێ هەی واخ!
Tu rind î tu bedew î, wéz hêsîrê navê te bûm	تۆ شۆخی تۆ جوانی و من ئەسیری ناوەکەتم
Tu gul î tu sosin î, her tim ber bêhna te bûm	تۆ گوڵی تۆ سۆسنی، بەردەوام چاوەڕێی بۆنی تۆ بووم
Ez xort bûm ciwan bûm, li ser xwe bûm	من گەنج بووم جوان بووم، له سەره خۆ بووم
Tu dûrî min bû wexta ez muhtacî te bûm	کاتێک لێم دوور کەوتیتەوه موحتاجی تۆ بووم

8-Sî û sê Gule

Ev çiya çiyayê mengeneyê	ئەو چیایه چیای مەنگەنەیه
Dema li wanê roj davê	کاتێک له وان ڕۆژ هەڵدێ
Ev çiya zarokê	ئەو چیا منداڵە
Nemrûde dema li hember nemrûd roj davê	نەمرووده کاتێک له بەرانبەر نەمرووده تیشک داوێ

سەرپۆشی بەردینی شاخەکان و	Kolosên çiyan ên gewr
هەورە سوور و زەردەکانی	Û hewraniyên wan ên sor û zêrîn
چوون	Bûne çûn;
و شەپۆلانی ئاوی رەشی شەو	Û pêlên ava sevê yên res
کەوتە دەشت و دۆڵان	Ketine dest û newalan,
تا بەر گرد و شاخان	Heta rûyê gir û kepezan.
لە بەدەڵاندا	Di qweaca de
بەرد پێی شەوگەڕان دەخلەتێنن و	Kevir piyê sevgera dixapînin,
لە بێدەنگیی شەودا	Û bêdengiya sevê de
دەنگی پێی مێرخاسان دێ	Pêjna lingên mêrxasan tên
بلوێرەکەم	Bilûra min,
دەنگ هەڵێنە!	Dengê xwe berde!
دونیا وەک منداڵێکی بەرمەمکان	Dinya, mîna zarokekî bersir,
چووە نێو بێشکەکەی خۆی	Ket dergûsa xwe;
بلوێرەکەم دەنگ هەڵێنە و	Dengê xwe berde, bilûra min,
بیلاوێنەوە،	Û jê re bilorîne,
خەمەکانی برەوێنەوە	Xema wê birevîne,
بلوێری من تۆی	Bilûra min tu î.
خەمڕەوێنی پڕخەمانی دونیا	Xemrevîna terkeserên dinyayê;
لە رۆژهەلاتی	Û li rojhelatî
کاتێک دونیا بە خەبەر دێت	Dema ko dinya hisyar dibe
لە خەو هەڵدەستێت	Ji xwe radibe
بۆ ئێمە	Ji me re
سروودی ئازادی و سەربەستیی	Strana azadî û serbestiya
کوردستان	Kurdistanê
بهۆنەوە و	Binehwirîne
با دەنگی ئەم سروودە	Û dengê wê stranê, bila,
وەک تیریژی رۆژی پاک و زێڕین	Mîna tîrêjên rojê yên pak û zêrîn
بگاتە دڵ و گوێی ئێمە	Bikeve nav dil û guhên me.
هۆ بلوێری من	Bilûra min
تۆی خەمڕەوێنی ئاشقانی وڵات	Tu î xemrevîna dilketîyên welêt.

5-Zilan

سڵاوی گەرمت لێ بێ	Silavên germ li te
هۆ هەڤاڵ زیلان	ey hevala Zilan
تۆ گیانی ئەمڕۆت هەڵوەشاند	te canê îro hilweşand
بۆ کوردستان	ji bo kurdistan
دەنگی تۆ گەیشتە	dengê te gihişta
ئاسمانی حەوتەم	ezmanê heftan
نەک هەر لە نێو گەلی کوردستان	ne tenê li nav gelên kurdistan
بەڵکوو لە نێو هەموو گەلانی جیهان	belê li nav hemû gelên cihan

4-Bilûra Min

هۆ بلوێره باكوورییەكەم	Bilûra min a serîn
ئەی تۆ لە كازیوەی بەیانان	Tu di sariya sibehê
و لە بوولێڵی ئێواراندا	Û hingûra êvarê de
یاری بێ یاران	Hevalê bêhevalan.
دەستە برای شوان و ئاشقانی	Destbrayê sivan û dilketiyan î.
دەنگی تۆ	Dengê te
ئەسرینی دڵی خەمگینان	Hestirên dilên xemgîran,
سڵاو لێک دابڕان	Silava ji hev-veqetiyan,
دێنێتەوە یادم	Girîn û zarîna diketiyan
بلوێری من، تۆی	Tîne bîra min
خەمڕەوێنی پڕخەمانی دونیا!	Bilûra min, tu î,
دەنگی بلوێری من	Xemrevîna têrkeserên dinyayê!
چیا و زۆزانی بڵیند	Dengê Bilûra min,
كانیی بە گوڵ و ڕێحان دەور گیراو	Çiya û zozanên bilind,
گوێی ئەشكەوت و سەری شاخان	Kaniyên bi gul û rîhan dorgirtî,
گوێگری تۆن!	Guhê sikeft û serê zinaran
و شنەی با	Guhdarên te ne!
تۆ لە نێو گەڵای داراندا دەگەڕێنێ	Û sura bayê xerbi,
بلوێری من وره با پێكەوە	Te di nav pelê darê de digerîne.
لەگەڵ ئەم شاخە بەرزە	Bilûra min, were em ê
بەرز ببینەوە و	Bi wî çiyayê bilind re
ببینە جیرانی ڕەشەبا و	Bi hewa Kevin,
هاوڕێیەكی چیا بە تەم و مژەكان	Û bibin cîranê bayên xurt
و دەنگی خۆمانی تێدا بەربدەینەوە و	Û hevalê kim tên wan
	Yên bi mij û dûman,
	Û tê de dengê xwe berdin,
ناڵەی دەنگمان	Û zarîna dengê me
بكەوێتە نێو دۆڵ و خەرەند و	Bikeve nav kortal û geliyan
بێ‌گیانیی زەویی ژێرین	Û bêcaniya erdên jêrîn
بهەژێنێ،	Bihejîne;
و شەپۆلانی ئاوی حەوت ڕەنگی غەمزەباز	Û pêlên ava heftreng
ناڵەی ئێمە	Ên xemzebaz
بگەیەنێتە	Nalîna me bigehîne
دەشتی سرووج و دیاربەكر و	Desta sirûç û Diyarbekirê;
لای مێرخاسانی بەرازان و	Û beriya mêrxasên berazan;
باڵەی بەرخان لەگەڵ	Û kalîna berxan,
هیرینی ئەسپان	Tev sehîna hespan
بۆ ئێمە بگەڕێنێتەوە	Li me vegerînin.
بلوێری من بڕوانە و ببیسە!	Bilûra min, binêre û bibihîse!
ڕۆژ ئاوا بوو	Roj çû ava,
ئەستێرەی ئێوارە گەشایەوە	Stêra êvarê bû ges,

دابوون، بژێینەوە	Ew gula ku av dabû bijîn
ئەمڕۆ کەوتووە دەستی بێویژدان و درۆزنان	Îro ketiye destê bêbext û derewîn
هەموو ڕۆژێک لێوی هەنگوین دەڕوێ	S bibin hero lêvên hingivîn
زینێ بزانە من بێویژدانم	Zînê zanibî ez bebext im
زینێ تێدەگەم لەو دۆخەی تۆی تێدای	Zînê rewsa tu tê de serwext im
زینێ، زینێ منیش وەک تۆ بندەستم	Zînê, Zînê ez jî wekî te bindest im
زینێ تاج و کۆشک، ئەیوان و تەختم.	Zînê tac û seray, eywan û text im.
گوڵەکەم بزانە تەنیا تۆم یاری	Gulê zanibî tenê tu yar î
ئەوینی من بە لەم دونیایەدا	Soza min be li vê dinyaye
ئەگەر بشمرم لە گۆڕی تاریکدا	Heke ez bimrim li vê gora tarî
دیسان دەڵێم گوڵێ تۆ یارمی	Dîsa dibêjim gulê tu yar î.
زینێ بزانە من بێویژدانم	Zînê zanaibî ez bêbext im
زینێ تێدەگەم لەو دۆخەی تۆی تێدای	Zînê rewsa tu tê de serwext im
زینێ، زینێ منیش وەک تۆ بندەستم	Zînê, Zînê ez jî wekî te bindest im
زینێ تاج و کۆشک، ئەیوان و تەختم.	Zînê tac û seray, eywan û text im.

3-Hêy Hêy

هێی هێی زۆر حەزم لێتە	Hêy Hêy kêfa min gelekî ji te re tê
کاتێک باران نم نم دەبارێ	Gava baran hêdî hêdî dibare.
ئاگر لە دڵی مندا سارد دەبێتەوە	Agir di dilê min de sar dibe
هاوین لە دڵی مندا دەگەشێتەوە	Havîn di dilê min ges dibe.
هێی هێی زۆر حەزم لێتە	Hêy Hêy kêfa min gelekî ji te re tê
کاتێک باران نم دەبارێ	Gava baran hêdî hêdî dibare.
ئاگر لە دڵی مندا گەش دەبێ	Agir di dilê min de ges dibe
هاوین لە دڵی مندا دەگەشێتەوە	Havîn di dilê min ges dibe.
هەرچی دەکەم ناتوانم لێت نزیک ببمەوە	Dikim nakim nêzîkî te nabim
بیر لە تۆ دەکەمەوە	Ez bi te difkirim
کاتێک بەخەبەر دێم	Wexta ku ez siyar bim.
مەگەر ئەمە حاڵە لەگەڵ تۆ هەمە	Ma ev hal e êdî bi te re
مەگەر ئیدی بەسم نییە	Ma ne bes e êdî ji me re
هەرچی دەکەم ناتوانم لێت نزیک ببمەوە	Me ne bes e, ma ne bes e.
بیر لە تۆ دەکەمەوە	Dikim nakim nêzîkî te nabim
کاتێک بە خەر دێم.	Ez bi te difkirim
ئاگر لە دڵی مندا سارد دەبێتەوە	Wexta ku ez siyar bim.
هاوین لە دڵی مندا دەگەشێتەوە.	Hêy Hêy kêfa min gelekî ji te re tê
کاتێک باران نم دەبارێ	Gava baran hêdî hêdî dibare.
ئاگر لە دڵی مندا سارد دەبێتەوە	Agir di dilê min de sar dibe
هاوین لە دڵی مندا دەگەشێتەوە	Havîn di dilê min ges dibe.

Musik Kurdi

Ciwan Haco

1-Xatûn

تۆ خاتوونی سەرتەختی	Tu xatûna li ser textî
تۆ گوڵێکی هەمیشەییت	Tu çiçeka her wextî.
تۆ ئەو یارەی من خۆشم ویت	Tu yî yara min hezkir
جەژن و سەیران و بەهەشتی	Cejin û seryan, bihusitî
وەڵا لە بیر ناکرێ، بیللا لە بیر ناکرێ	Ji bîr nabe, wele, bile ji bîr nabe.
لەو هەموو پرسیارەی تۆ	Ji wan pirsên te yên gelek
سەرم سوورماوە، دەهری بوومە	Sas mam ji xwe re evdal mame.
بیرم کردەوە چ بڵێم	Kûr fikirîm çi bêjim
هۆ فەلەکی خائین، هۆ فەلەکی زاڵم	Ey xayîn zalim felek.
داوای دڵ لە من مەکە	Dawa dil li min neke
زۆر پرسیار لە من ناکا.	Pirsan gelek ji min nake.
مەڵێ ئەمە چ خەڵاتێکە	Ne bê ev çi xelet e
هیوای دوورت بە ئەو نەبێ	Ji vê hêviyê dûr neke
لە بیر ناکرێ، لە بیر ناکرێ	Ji bîr nabe, ji bir nabe
وەڵا بیللا لە بیر ناکرێ	Wele bile ji bir nabe.

2-Zînê

هاتیتە خەوم	Hatî xewena min
ئەو گوڵەی خۆشم ویت	Gula min hezkir
چاو بە ئەسرین بوو	Çav bi hêstir bû
گلەیی لە من کرد	Ji min gazin kir
بۆچی دڵی منت بریندار کرد	Ev dilê min te çima birîn kir
بە تاریکە شەو لای من باری کرد	Sevatarî ji ba min bar kir.
زینێ بزانە من بێ ویژدانم	Zînê zanaibî ez bêbext im
زینێ، تێدەگەم لەو دۆخەی تۆی تێدای	Zînê rewsa tu tê de serwext im
زینێ، زینێ منیش وەک تۆ بندەستم	Zînê, Zînê ez jî wekî te bindest im
زینێ تاج و کۆشک، ئەیوان و تەختم.ئەو گوڵانەی ئاوت	Zînê tac û seray, eywan û text im.

Dîtina we liser pêşeroja mûzîka Kurmanciyê da çi ye. Gelo tu kesekî-ê nas dikî ku karibe şêwaza te bi başî bidomîne?

Sedîsed dê hin kes hebin ku berhemên pir baş biafirînin. Çawa ku em ji pêşiyên xwe baştir xebitîn her wiha jî dê kesên wisa werin ku şêwaz û berhemên pir ji yên me baştir bixuliqînin.

Dibêjin ku Mamoste Hejar, di dema koçberî û awarebûnê da çuye gundê we û buye mêvanê kalkê te, gelo ev yek tê bîra te?

Belê raste, helbestvanê binav û dengê me Kurdan, mamoste Hejar hatiye gundê me Tirbespiyê lê tiştek naye bîra min û nizanim ka ez hingî hebûm yan nebûm. Bav û apê min behsa wî ji me ra dikirin. Min helbesteke wî ya balkêş ya bi navê Derdê Dûrî xwendiye ku pir kêfa min pê ra tê. Ez rêz û hurmeteke taybet ji mamoste Hejar ra qayîlim.

Di dawiyê da jî eger gotin, şîret û daxwazeke we ji alîgir û hezkiyên we, hebe, kerem bikin û bînin zimên?

Ez spasiya Kurdpress'ê dikim ku ev derfet dan min ku ez dîtinên xwe bînim zimên. Ez spasiya alîgirên xwe jî dikim û hêvîdarim ku firsendek bikeve destê min ku bikarim li Kurdistana Îranê li Mehabad, Sine, Kirmanşah û Têhranê, di xizmeta wan da bibim.

û ihtirama min ji wan ra heye. Mînak ez behsa hunermendê Ermenî, Karapêtê Xaço bikim ku bi rastî xizmeteke pir mezin ji mûzîka Kurdî ra kiriye, bi dîtina min dengê wî jî pir xweş û balkêşe. Helbet mûzîka Kurdî pir mezintir û berfirehtir ji vê ye ku em bi hildana tenê çend navan bixwazin behsa wê bikin.

Ji stranbêjên Soran yên Kurdistana Iraq û Kurdistana Îranê, hûn ji kîjanî zêdetir hez dikin?

Ez ji piraniya hunermendên ciwan yên dema niha ku berhemên balkêş çêkirine, hez dikim û jidilocan guhê xwe didime aheng û starnên wan.

Gelek kes li Îranê hene ku ji şêwaza we ya mûzîkê pir hez dikin û kêfa wan ji kesayetiya we ra tê. Gelo bernameyeke we ya taybet jibo pêkanîna konserta Kurdî li Îranê da heye. Gelo we dest bi amadekariyekê kiriye yan na?

Helbet ku hatina min ya bi Kurdistana Îranê û lidarxistina konsert li Mehabad, Kirmanşah, Sine û Têhranê jî xewn û xeyaleke kevn e. Lê heta niha tu kes di vî warî da pêşniyareke wiha nedaye min û ez nizanim ka dewleta Îranê jî dê destûrê bide min yan na, çimku ez pir zêde liser rewşa Îranê agahdar nînim û fikir nakim ku hatina min ya Îranê jî evqas hêsan be. Lêbelê lidarxistina konserta mûzîka Kurdî li Kurdistana Îranê jibo min şerefeke pir mezin e. Lê hê tu kes ji min daxwaza vê yekê nekiriye. Ez hêvîdarim ku firsendeke wiha ji min ra bikeve dêst. Her wiha ku min di bajarên Kurdistana Turkiyeyê yên wek Batman û Amedê da konsert lidarxistine, hema wisa jî hez dikim werim nava gelê xwe yê li Kurdistana Îranê da jî konsertan lidarbixim û jê ra xizmetê bikim.

Çend pirsên siyasî jî em ji we bikin. Bi berçavgirtina rewşa niha ya Sûriye û Kurdistana Sûriyeyê, gelo hûn texmîn dikin rojek were ku hûn karibin vegerin warê xwe yê bav û kalan yanê Tirbespiyê?

Ez çawa naxwazim, ev xewn, xeyal û mirazeke min a ji mêj va ye ku ez timotim liser wê difkirim. Ez jî wek çil-pêncî milyon Kurdên din, daxwaza mafên wekhev yên ku dane Ereb, Tirk û Farisan, dikim ne kêmtir û ne jî zêdetir. Ez hêvîdarim ku rewşeke wiha pêkwere û ez karibim vegerim welatê xwe. Me dît ku di sedsala derbasbuyî da zilm û zordariyeke mezin li gelê me Kurdan hate kirin lê ev yek nebû sedema jiholêrabûna Kurdan. Hêvîdarim ku mafê Kurdan jî wek gelên din yên dinyayê bidin wan. Vaye em dibînin ku Kurd, şer û pevçûnan naxwazin û êrîşî ser tu kesî nakin lê girûpa terorîsta DAİŞ'ê li Kobanî, Şingal û Herêma Kurdistanê êrîşî Kurdan dikin, komkujiyan pêktînin û Kurdan neçar dikin ku axa xwe biparêzin. Kurdan tu car şerxwaz nebûne û li pey rijandina xwîna kesekî jî nebûne. Îro em dibînin ku li Kurdistana Iraqê, Kurd bi parlaman, hukmet û serokê xwe Barzanî wek dewletek tevdigerin û li dijî DAİŞ'ê serketinên mezin bidestxistine. Li Kurdistana Sûriyeyê jî vaye piraniya navçeyên Kurdnişînên ketine destê Kurdan û em li Kobaniyê jî parastineke bêhempa dibînin. Her du Kurdistana Iraq û Sûriyeyê dikarin hukmet ava bikin. Ez hêvîdarim ku Kurd bibin yek û li dijî DAİŞ'ê şer bikin û hukmeta wir têxin destê xwe.

Cegerxwîn, Qedrî Can, Dîlbera Haco û bi giştî jin di berhemên we da rola çi dilîzin?

Belê, hemû kesayetiyên han, liser min tesîr kirine û hê jî bandorê li min dikin. Di despêkê da min bi helbestên Dîlbera xûşka xwe paşê helbestên Cegerxwîn û piştî wî jî yên Qedrî Can, stran û aheng derxistin. Min ji berhemên wan pir istifade kirin. Kurapê min, Goran Haco jî ku aniha li Osloyê dijî pir alî min kir. Hemû kesên navbirî alî min kirine û ez pirpir spasiya wan dikim.

xwesteka neyarên zimanê Kurdî, mûzîka Kurdî karî di nava cîranên xwe û dinyayê da ciheke taybet ji xwe ra peyda bike. Ez pir kêfxweş im ku cîranên me yên Ereb, Tirk û Faris jî guhê xwe didne mûzîka Kurdiyê. Hinek caran ku ez diçim Stenbolê, ez dibînim hin Tirk jî tên û kêfwxeşiya xwe tînin zimên û dibêjin: em ji şêwaz û stayla we ya mûzîka Kurdî pir hez dikin. Ev yek pir başe û min kêfxweş dike. Bi dîtina min hemû hunermendên Kurd bi taybet jî jinên hunermend yên Kurd ku dengê wan xweş û balkêş e, xizmeteke mezin bi mûzîka Kurdî kirine. Her kes bi qasê xwe xebitiye û ez spasiya wan gişa dikim ku bi qasê karîna xwe hewl dane. Mala wan ava û her hebin.

Ji bilî we xwe, hûn ji berhemên kîjan stranbêjên Kurmanc, hez dikin. Dîtina we liser Xêro Ebas, Nizamedîn Arinc û Reşo çi ye?

Ez ji hemû şêwaz û staylên mûzîka Kurdî hez dikim û guhê xwe jî didime wan gişa. Her CD'yeke nû ku derdikeve dişopînim. Ez ahengên berê û yên nû didm ber çavan û wan analîz dikim. Keda hemûka di mûzîka Kurdî da heye. Navên hunermendên baş pir zêde ne û rêz

fikra minî wê demê wisa bû ku bi dîtina min rast jî bû. Lê eger ez nika rabim û bêjim ez ji wê şêwazê hez dikim, dibe ku ne rast be û şaş be jî. Werhesil piştî derbasbûna çend salan, şukur ji xudê ra ku Kurdan jê hez kirin. Kurd jî di warên cihê da pêşda dikevin. Bi pêşketina teknolojiyê ra, ciwanên Kurd jî di mûzîka Kurdî da jê istifade kirin. Tu sînor û hudûdên mûzîkê tune ne û meriv nikare mûzîkê di sînorên netewî da sînordar bike. Mûzîk tiştek navnetewî û bêsînor e. Di dawiyê da berhem û şêwazeke balkêş derket holê ku ez bixwe jî jê razî me.

Gelek kesan dibêjin ku xebatên te yên vê dawiyê zêdetir navnetewî ne, nek tenê Kurdî, bi taybet alboma we ya bi navê OFF. Gelo tu vê yekê qebûl dikî û dîtina te liser vê yekê çi ye?

Belê, raste, dema ku min destbi çêkirina alboma OFF kirin, ez di vê fikrê da bûm ku cîranên me yanê Ereb, Tirk û Faris jî guhê xwe bidinê da nek tenê Kurdan. Çawa ku em guhê xwe didine mûzîka wan, bila ew jî li stran û ahengên me guhdarî bikin. Paşê me got: bila Ewrûpî jî guhê xwe bidinê da. Wisa bû ku em gihîştin vê metod û şêwaza baş û balkêşa tevlihev û têkel.

Hûn li Îranê, piranî bi strana Dilketmê tên naskirin, ji kerema xwe hinek derbarê atmosfera vê stranê û alboma wê ji me ra xeber bidin?

Belê, wisa ye, strana Dilketmê bi taybet di nav Kurdan da pir deng veda û berhemek baş jê derket. Helbet zêdetir di nava ciwanên Kurdan da. Min jî 10 salan beriya niha, xwe ciwan hesab dikir û bawer nakim ku aniha bikaribim dîsa tiştek wek wê çêbikim. Niha jî nizanim ka ezê di rojên bê da çi çêbikim. Bi dîtina min xuliqandina her tiştî vedigere ser rewş û hesta merivan û halê ku ew tê da ne. Hingî jî hal û rewşa min wisa bû. Paşê me alboma Vegerê ku kilasîk bû çêkirin ku tenê amûra Sazê tê da hatibû bikaranîn çimku min hez dikir bi wan ahengên kevn, ez vegerim bîranînên zaroktiya xwe, hevalên xwe, Qamişlo û gundê me Tirbespiyê. Ez li gor hal û rewşa ku tê da me, CD'yan derdixim. Ez nizanim ka dê vir şûnda jî çi şêwaz û metodekê nû pêkwere.

Eger em her çar şaxên sereke yên zimanê Kurdî yanê Kurmancî, Soranî, Hewramî û Zazakiyê di warê mûzîkê da bidin ber hev, gelo çima mûzîka Kurmancî di asteke pêşketî û baştir da ye ji şaxên din. Em dibînin ku mûzîka Soranî û Hewramî, yan piranî folkulor in yan jî di asta herî jor da dibin POP. Lê di mûzîka Kurmancî da em gelek hunermendên mezin yên ku Rak û Cazê yan jî şêwazên modern yên Rojavayî pir baş nas dikin û di albomên xwe da ji wan sûdê digirin dibînin, bi dîtina we sedema vê yekê çi ye?

Çi bêjim, hemû şêwazên mûzîkê yên zaraweyên Kurdî ji Kurmancî bigirin heta Soranî, Hewramî û Zazakiyê, balkêş, şêrîn û xweşik in û giş Kurdî ne. Her yek ji wan taybetmendiyeke wan ya balkêş heye. Bi dîtina min, mûzîk divê ji şêwazên cihêreng pêkwere. Mînak, em di mûzîka Tirkî da cihêtiyeke balkêş dibînin çimku tê da şêwazên wek kilasîk, Pop, Caz û Rak hene. Mûzîka Kurdî jî divê wisa be û tenê bi ahengên kilasîk sînordar nebe. Divê berhemên nû çêbibin. Kurd jî gerek guhê xwe bidine mûzîkên cîranên xwe çimku em jî beşek ji vê dinyayê ne. Em dibînin ku mûzîka Kurdî bi hemû qedexe û înkarên cihê û bi îmkanên xwe yên pir sînordar jî kariye di dinyayê da ciyeke baş ji xwe ra peyda bike û bigihîje asteke pir baş. Her çiqas ku berê zimanê Kurdî û stranên Kurdî qedexe bûn û zilm û zordariyeke mezin liser 40 milyon Kurdên bê sûc û bê guneh dihate kirin û zimanekî evqas kevnare ku bi sedan sale di Rojhilata Navîn da tê xeberdan, dihat qedexe û înkarkirin jî lê dîsa jî bi komkujî, înkar û zilm û zordariyan nekarîn zimanê Kurdî jiholê rakin. Berewajî armanc û

Hevpeyvîna taybet a Kurdpress'ê bi hunermendê binav û dengê Kurdan, Ciwan Haco ra

Edo Makûyî

Di despêkê da ez ji aliyê xwe û malpera ajansa nûçeyan ya navnetewî ya Kurdpressê va spasiya we dikim ku hûn amade bûn bi me ra hevpeyvînê bikin. Mala we ava û her hebin.

Kekê Ciwan, ji kerema xwe hinek ji me ra behsa xwe, ciyê ku hûn lê hatine dinê, zaroktî, cihaltiya xwe bikin, gelo jiyana we çawa derbas bû?

Ciwan Haco, dikene û dest bi xeberdanê dike: Erê, ez di sala 1957'an di gundê Tirbespiya ser bi Qamişloyê li Kurdistana Sûriyeyê da hatime dinyayê û zaroktiya min pir baş derbas bû. Zaroktiyeke xweş bi lîstina bi zarokan ra, bi lîstina goga pê û bîranînên pir xweş. Di gundê me da jibilî Kurdan, Asûrî jî hebûn, nifûsa gund nîvî Kurd û nîvî Asûrî bû û me jiyaneke xweş bi hev ra derbas dikir û bîranînên xweş ji bihevrejiyana me û wan ra, ji me ra mane yadîgar. Gundê me, gunedkî biçûk û xweş bû. Zaroktiya min jî wek zaroktiya her zarokeke Kurd derbas bû. Piştî wê ez di sala 1979'an da piştî qedandina Bekaliryosa xwe çûme Almaniyayê û min li wir destbi xwendina mûzîkê kir lê min wê neqedand û min destbi xebata xwe ya di warê mûzîkê kir û di derdora sala 1981'an da bû ku min bi awayeke fermî destbi karê xwe yê mûzîkê kir.

Ji kengê va tu bi mûzîkê va hatî girêdan û te çawa sînorên mûzîka Kurdî ya kilasîk û folkulor şikandin û te berê xwe da sebk û şêwazên modern?

Helbet tu fikr û bernameyeke min di vî warî da tune bûn. Gava ez di gundê Tirbespiyê da bûm, min stranên Kurdî yên Elewiyan yên radiyoya Amedê guhdarî dikirin û min wan distiran, min li saza xwe dixist û helbestên ku Dîlbera xûşka min dihûnandin, distiran. Dema ku ez çûme Almanyayê, ez bi 3 mûzîkzanên Almanî ra bûm nas û ew pir alî min kirin. Tu fikreke min ya çêkirina şêwazeke nû tune bû lê ji nîşka va min xwe di nava vê sebk û şêwaza nû da dîtin. Helbet jiyana xerîbiyê û rewşa welata biyanî û nû, bandora xwe liser merivan dêdide. Mûzîka Rojavayî, bandora xwe liser min danî û min destbi guhdarîkirina mûzîka Pop, Caz û Raka Ewrûpî û Amerîkî kirin. Min nedixwest mûzîkeke Kurdî ya Pop, Caz yan jî Rak çêbikira lê min dît ku tişteke nêzîkî wan û tevlihev jê çêbuye. Min di stranên xwe da ji amûrên mûzîkê yên mîna Gîtar, Diramz û Basgîtarê, istifade kirin lê di despêkê da rexneyên pir tund û tûj arasteyê min kirin, ew jî jiber çêkirina vê şêwaza mûzîkê, şevên mûzîk û stranên nû yên Kurdî ku ji aliyê min va dihatin pêşkêşkirin. Kurdan jê hez nedikirin û ji wan ra pir ecêb û sosret bû. Ew digotin ku tu mûzîka Kurdî xira dikî. Ne ku ev yek jê ra nû bû loma. Lê paşê dilê ciwanan kete wan stranan û hêdîhêdî jê hezkirin. Tiştê sereke eve ku serêser da divê kêfa hunermend bixwe ji stran û ahengên wî ra were û jê razî be. Ez ku ji karê xwe razî bûm, helbet wê demê yanê di 20 saliya xwe da çimku

biography

Ciwan Haco di sala 1957an de li Sûriyê bajarê Qamişlo hate dinyayê.Piştî xwendina xwe ya lîseyê çû Elmanya û li wir ketê ûnîversîta Bochum. Ciwan li Bochumê sê sal tahsîla mûzîkê çêkir. Piştre jî bi şiklekî profesyonel dest bi qaset û cd yan kir.Li Tirkiyê "Sî û sê gule","Durî","Blûra min","Gula sor","Destana egideki" û "Leyla" çap bu. bû."Peşmerge","serîhildan","Diarbek îr", "Girtîyê azadî yê" jî li ewrupa derketin.

Ciwan Haco,muzîka otantîk a kurdî bi formên folk-rock ji nu va serastkir.Hunermend bi avayî stranên kurd bi dinê nasand û stranên kevneşapî di nav gelek baskên mûzîkê di cîh danî.

"Destana egîdekî",destana-şiîra romannivîsêkurd a bi nav û bi deng Mehmed uzun e.Nivîskar di wê destanê de behsa çîroka pênç xortên kurd dike.Ciwan Haco ew destana Mehmed Uzun bi aranjeyek nûyen,bi formên etno-caz dixwîne. Me vî berhemê nû pêşkeşîyê Guhdarên xweyê delal kir.

Turkish:

Şeyh Sait isyanından sonra, Midyat'tan Suriye'ye göç etmek zorunda kalan büyük bir ailenin ferdidir Ciwan… Ailenin atası, Haco Ağa olarak bilinir. Şeyh Sait isyanının bastırılmasında, devlete destek verirse eğer birtakım "imtiyazlar" vaat edilir kendisine, ama her vaat gibi yerine getirilmez, Suriye'nin yolları görünür Haco Ağa'ya mecburi. Suriye hükümeti toprak verir kendisine, geniş aşiretiyle buraya yerleşir, ancak Kürtlüğü başına beladır, topraklar elinden alınır sonra, aile göçe zorlanır, dünyanın her yerine dağılır aile fertleri… Yazar çıkar aileden, şair, ressam, müzisyen çıkar, akademisyen çıkar. İşte Ciwan Haco, bu aileden çıkmış sanatçılardan biridir.

1980'li yıllarda korsan kasetleri kaçak yollardan Türkiye, İran, Irak ve Suriye'ye girdiğinde, müzik serüveni çoktan başlamış ve Almanya'da Bochum Üniversitesi'nde müzik eğitimi görüyordu Ciwan Haco. Kendine has bir tarzı vardı; Kürt müziğinde o zamana kadar alışık olmayan bir "ses" olarak girdi. Pop, rock ve etno-caz türünü, bir daha çıkmamacasına Kürt müziğine sokarken, kocaman bir coğrafyada çok büyük bir hayran kitlesini yaratıyordu. Arkasından gelecek bir sürü müzisyene "örnek" oluyor ve Avrupa'nın önemli caz kulüplerinde sahneye çıkıyor, dünyanın çeşitli yerlerinde verdiği konserleri hıncahınç doluyordu.

Ciwan Haco, 1957 yılında Suriyenin Kamışlo kentinde doğdu. Lise öğreniminden sonra Almanyanın Bochum Üniversitesi'nin müzik fakültesinde 3 yıl öğrenim gördü. Avrupalı müzik gruplarıyla çalışmalar da yapan Ciwan Haco'nun Türkiye'de, 'Sî û sê Gule','Durî',"Bilura mîn','Gula sor','Leyla' isimleri albümleri çıktı. Ayrıca sanatçının Avrupada da 'Peşmerge', 'Serhildan', 'Diyarbekîr', 'Girtîyên Azadîyê' isimli albümleri yayınlandı.

Otantik kürt müziği özelliklerini Pop-Folk ve Rock ağırlıklı kalıplar içerisinde düzenleyerek, bu ezgilerin dünyaya açılmasını sağlayan sanatçı, geleneksel olanı popülerleştirdi

Kirivo
halê min eyni weha binîwise

ber pênan. Diranên wî zimanê wî gez dikirin. Tiliyên wî hişk bi porê wî digirtin. Çîmên wî li hev dihatin pêçan. Her du piyan, bi dorê, li hevdu dixistin. Bi hêz şiqam li xwe dixistin. Destê wî li sînga wî diket. Serê wî li her du çokên wî diket. Şerê di navbera dest û ling û serî û sînga wî de, xwe berdida hinavê wî. Damarên wî disincirîn û li hevdu digeriyan. Rehên wî, ji dêvla xwînê ava germ di wan re diherikî. Kezebê li her du gurçikan dixist. Rovî li dil dihatin pêçan, dihatin ku wî bixeniqînin. Mêjî di serê solê de ye. Nenûk di qaf de kom dibûn. Gewdeyê wî şerekî giran bi xwe re dimeşand. Hilm bi hilm zerbûna wî zêdetir dibû û baskên kûçikê wî jî biçûçiktir dibûn. Hetanî bask bi gewdeyê wî yê werimî ve neman. Bûbû kûçikekî qelew, mezin û xwe ji odê bernedida. Tamara nêzîk bi çavin bêdeng dinêrî. Krîstîna piştî ku wî nema xuya kir du şevên dirêj xew nedidît. Wê rojê Selîm giriyekî giran kir, xwe tazî kir, bazda xwaringehê, gewdeyê xwe yê tazî bi wî kirasê efsaneyî yê riziyayî nixumand. Ji bo razanê kete bin mitêlê. Û nema pêjna tu kesî dihat ku Krîstîna xatir jê bixwaze. Tu carî jî nediket bala Selîm ku Tamara bêdeng wê hêstirên germ li ser nexuyakirina wî bibarîne.

Azmûn qediyan. Xwediyê malê hat. Kilîta odeya biçûçik ya li ser banê fireh bi wî tenê re hebû. Derbas bû hundir. Mitêl hilda. Ji bilî komek pîne ku mîna laşekî bi ser hev de kom bûbûn tiştek nedît. Berî ku bizîvire kûçikekî mezin ji bin text derket. Xwe di pencerê re avête ser ban û ji jor de ji qata pêncan û bi hemû giraniya xwe hate xwarê. Xwîna kûçikê xwekuştî pijiqî ser dîwarên dikan û cil û malên xelkên ku hayê wan ji derdora wan hîç tunebû. Vê dawiyê ev nûçe di nav wan de belav bûbû. Ew xwendevanê zanîngehê yê bi tenê û biyanî yê ku odeyek li qata pêncan kirêkiribû, kûçikekî mezin ew xwar.

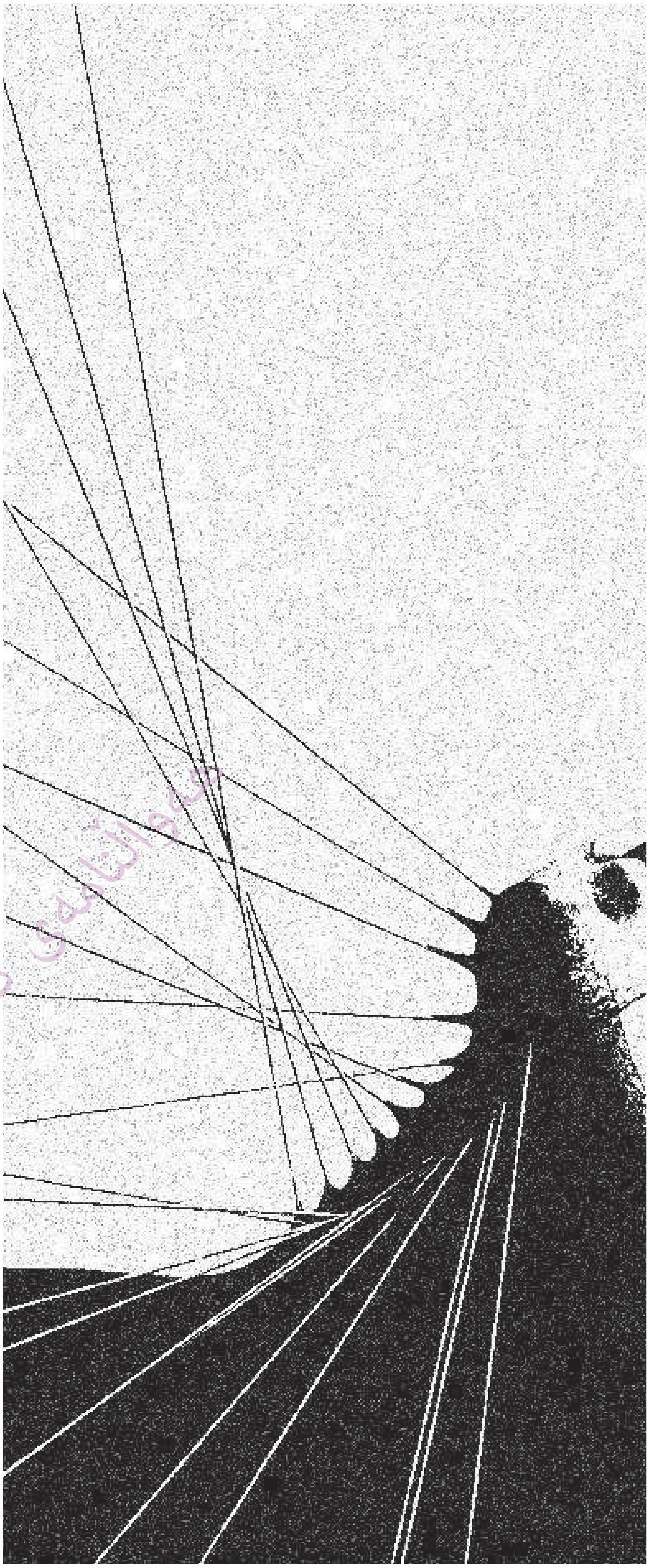

Gava li wan guhdarî dikir, xweşiya giyan a kenîsê dihat bîra wî. Pê dihisiya ku hezkirinê konê xwe li vî cihî vegirtiye. Li kenîsê, gava keçên bêdeng û xortên bêpêjin sirûdan dibêjin, kenê Marîna tê bîra wî. Sirûd di giyanê wî de dibûn stran û li gotina wan germ dibû. Wekî ku ji Marîna re bistirê, beşdarî gotina wan sirûdên olî dibû. Êêêh... Marîna.... Bêhna kenîseyan ji te tê. Di rûyê te de wêneyê diya pêxember Îsa xwe nîşan dide.

Rojekê, li kenîsê li filmê Hz. Îsa dinêrî. Filmê ku ji Incîla "Lûqa" hatibû girtin. Ji destpêka filim heta dawiyê, wêneyê Marîna ji ber çavên wî nediçû. Pêxember dema bi xaç ve daleqandiye, bi ken û rihên, „ferîsiyan" yên pan ve hatiye dorpêçkirin. Hêy... Xwedêyo, li vê cîhanê, wê çend kes xwe di pêxember Îsa re bibînin?

Dema ku pêxember ji nav miriyan rabû ji xwe pirsî:

-Û çend kes, wê rabûneke wekî vê rabûna ji mirinê, ji wan re bibe xewn?

Kevirên pirsan rê di sendoqa serê wî de nehiştin. Berê xwe da kirasê ku li xwaringehê daleqandî bû. Derzî derxist û dest bi dirûtina kirasê çiryayî kir, hetanî ku westiya. Pê dihisiya ku gewdeyê xwe yê qetiyayî didirû. Cewrik xwe avêt nav pêlên ramanên wî. Roj bi roj gewdeyê cewrik mezintir dibû. Bi baskên xwe yên pan kêfxweş bûbû. Xwe didît ku bûye kûçik û dikare bê alîkariya xwediyê xwe, gelek tiştan bike. Ne Tamar tenê ev rewşa tevlihev didît. Xwendekarekî zanîngehê û kûçikekî firiyayî di odeyekê de dijîn. Ji çavên xwe bawer nedikir. Jê we ye ku leylan e lê piştre bûbû rewşeke normal. Serê xwe sipartibû qurmê dara temenê xwe, ya ku qelşan ji jor û jêr de ew dabûn ber hev. Di nav xeman de mabû. Xilmaşiyê zora wî bir û ew bi xwe re bir. Marîna ne wekî berê bû. Sala xwendinê ber bi dawiyê ve diçû. Bi hatina azmûnan re Marîna bûbû yeke din. Bi çi awayî be, hema dixwest hilkişe sala diduyan. Selîm didît her ku Marîna diçe malê û vedigere, sarbûna wê zêdetir dibe. Nema ew bê hêsirên germ û rûyê zuha û zer didît:

-Marîna... rewşa me ne tu rewş e.

-Gelek tişt li cem te hatine guhertin.

Ji pişt ve zendên xwe li qirika wî pêçan. Serê xwe danî ser milê wî. Giriyekî bi şewat ew girtibû:

-Selîm, ez ê li xwe mukir bêm ku heta bi hestî, min ji te hez kiriye lê ez ê vî agirê di hundirê xwe de vemirînim. Hew.

-Çawa?

-Ez nema karim. Her ku ez bi te re bim, diya min tê bîra min, bavê min, malbat, ez nikarim dev ji wan berdim.

-Li gor min hezkirin xurttir e.

-Bawer bike ev gotinin, lê... na.. ez nikarim.

Pişta xwe dayê, bi ingilîzî li ser bergê pirtûka wî nîvisand:

Roj bi roj min bi bîra xwe bîne

Ji ber ku ez tu carî te ji bîr nakim

Yara te.

Rahişt çenteyê xwe. Marîna bi bez derket, ew jî bi ser text de hate xwarê. Li ser teq reqa temenekî sax ku bi hemû şewatên xwe yên dojehî ji xeweke stewr şiyar dibe, giriyekî xemgîn ew da ber xwe. Wey li vî agirê te yê ku nayê vemirandin Marîna.

Roja din ji azmûnê kişiya. Li rûpelê pirsan dinêrî, dizanîbû ku bersivan dizane û zêdeyî carekê xwendine lê nikarîbû peyvek tenê jî binîvisanda. Mamosteyê ku çavdêriya xwendekarên di azmûnê de dikir, ew vegerand cihê wî:

-Berî qedandina nîv saetê, çênabe tu derkevî.

Ew nîv saet di nav pêlên porê Marîna de winda kir. Wêneyê wê, bîr û baweriyên wî dagîr kiribûn. Rûpelên xwe vala sipartibû mamoste. Rûzer vegeriya odeya xwe. Di hundir vê tenêtiya xiniz û bi êş de tazî mabû. Krîstîna rojê carekê dest jê re dihejand. Xatir dixwest û diçû radiza. Nema çîmên Ranya yên tazî ew germ dikirin. Her du ranên wê yên sipî, dema li ber pencereya vêketî bilind dibûn, nema wekî berê xew ji çavên wî difirandin. Tev li hezkirina wî ya dojehî, dîsa jî ji Marîna re dihat xuyakirin ku ew jî êdî dibe bîranîn. Di gewdeyê wî de liv û tevgereke xerîb peyde bûbû. Destekî wî bilind dibû, bi ser yê din ve dihat xwarê. Geh li rûyê wî û geh li serê wî diket. Lingê rastê carinan hişk dibû û yê çepê dida

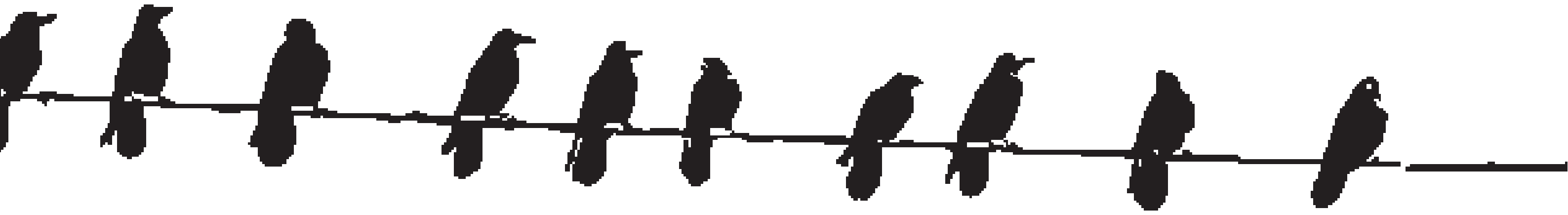

avêt hembêza wî. Maç bi ser de barandin. Serê xwe hilneda. Bi fedî xwe dida alî. Nema dizanîbû kîjan gulên destê wî ne û kîjan dêmên wê ne:

-Bi rê de, ji min,... xwîn daket.

Kenekî ji dil ew dabû ber xwe. Bi fedî û liv û beza wê ya bi alî serşokê ve û bi rahiştina desmalkên spî dikeniya. Li ser text li benda wê rûnişt, nas kir ku ev cara yekeme ewqasî jidil dikene.Ji kêlîka ku ji nav tariya malzarokê derketiye û ew car cara yekem û ya dawî bû ku bi xemilandina xwe ya bi van cilan kêfeke germ li çaraliyên dilê wî belav kiribû:

-Û... pişt re?

Wê wî bitenê bihêle. Wê ew jî hîn jê hez bike. Wê here û wê perçeyekî mezin ji gewde û canê wî yê westiyayî bi xwe re bibe. Wê li ser gula wî ya dawî binîvisîne "Neçilmise... da ku Xwedê nexeyide," lê...wê biçilmise û wê Xwedê bixeyide. Wê dilê wî, weke kêlîka ku bav lawê xwe winda dike, wê ew jî bixeyide. Wê serê xwe têxe nav her du destên xwe û wê ji bahozê re li ser wê bipeyive. Ji tirsa ku zarok keviran lê bibarînin, li dora xwe dinêrî. Wê di xewnên xwe de bibîne ku wê rahiştiye xaçekî bi diran û di sînga wî de diçikîne. Pêla xwîna wî di nav destên wê yên nazik de dipijiqe û bi tîq tîqa mêyekê ku biryara şewitandina cîhanê dabe, xwîna wî bi her alî ve belav dibe.

Vegeriya hêlîna tenêtiya xwe. Cewrik li hêviya wî, li jora avahiyê, difiriya. Gava pencere vekir, cewrik mîna balindeyekî efsaneyî bi du baskên pan derbas bû hundir û xwe di bin textê wî de veşart. Ew jî derket ser ban. Keça pencereya bi ronî li bendê bû. Bi keçikê re, ya ku saet pênc hatibû ser soza xwe, keniya. Ew vexwendibû odeya xwe. Keçikê digot:

- Ez nikarim.

Dipeyivî, wekî ku bixwaze gotinên xwe yên ku amadekiribûn tev de bi hev re bibêje û here:

-Ez Krîstîna me. Ez ermenî me. Ji bilî dema çûna kenîsê, ez tu carî ji mal dernakevim. Ji mêj ve min dev ji dibistanê berdaye û tu... çima tu xwe bi min nadî naskirin?

-Ez Selîm im... Xwendekar im û di xaniyê bikirê de me.

-Xwişka min Ranya jî silavan li te dike, belkî tu me bi hev re dibînî. Textê me du qat e, li ber pencerê ye, ew li jor e, ez li jêr im û ez tiştekî jê venaşêrim.

-Fermo!

-Na... berî her tiştî... tu fille yî an na?

-Ev pirs ji bo çi ye?

-Na, ango... ji bo ku ez çawa karibim bi te re têkevim têkiliyê.

-Û ferq çi ye?

-Yaaa... xwîna te çi sar e, ferqek mezin heye.

-Eger em hertim hevdu bibînin tê ji ber xwe ve her tiştî li ser min zanibî.

Min ji te re got, ji bilî kenîsê ez naçim tu deverê. Naxwe... Em ê li wir hevdu bibînin.

Ooooh... min berî niha tu li wir dîtiyî ne?

Belkî... ez yekşemê tenê diçim kenîsê.

Piştî derketina ji kenîsê ji Selîm re got; ku bavê wê li derve kar dike û piştî çend mehan, wê bi tirimpêla xwe bê û ew zêde ji bavê xwe hez dike. Tev ku wê bavê wê gelek gazinan jê bike, ji ber ku dest ji dibistanê berdaye. Ew bi xwişka xwe Ranya, ya ku dişibiya Marîna, da naskirin. Bang diya xwe kir:

-Dayê... (êgûr) were... (êgûr) were.

Piştî ku dê silav lê kir, axavtina xwe ya bi jineke qelew re berdewam kir. Hevdîtinên wan li ber derî pirr dibûn. Her carê diyariyeke biçûçik jê re tanî. Pirtûka pîroz (Incîl), kasetên sirûdên olî.

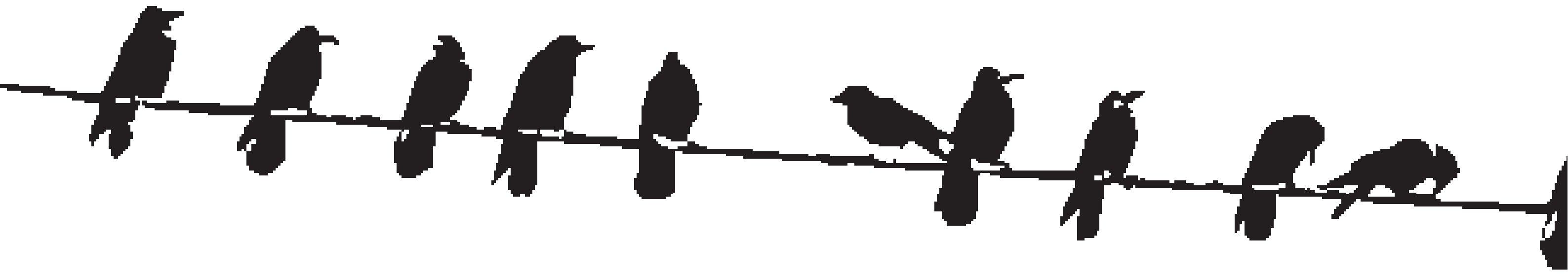

bi tiştekî din nayê.
Gelo tu nabînî ku em hinekî bi lez in û hîn zû ye.
Belkî.
Xemgîniyeke bêreng ode zeft kiribû. Bi kenekî xemgîn wê li cilên xwe yên belavbûyî dinêrî. Çerşef li gewdeyê xwe gerand:
Çavê xwe bigir, ji bo Hz. Îsa, ez ne henekan dikim. Bi tiliyên xwe çavên xwe girtin lê rê di nav wan re hiştibû, ji bo gewdeyê lihevhatî û sor û spî bibîne. Bêdeng cilên xwe li xwe kirin. Bi sorê vekirî lêvên xwe sor kirin, wî jî di rastkirina porê lihevgeriyayî de alî wê dikir. Li ber derî ew maç kir û wê gihand bajarokê xwendekaran. Heta saet deh pê re mabû ku deriyê avahiyên keçikan hemû tên girtin. Bi dengekî nizim û bi xemgîniyeke tenik lê vê carê giran bi hev re dipeyivîn. Ava cihoka kulên Marîna ji ava cihoka kulên wî bileztir diherikî:
-Ji roja ku min bîr biriye, min dixwest ez hezkirinê nas bikim.
-Xewna min bi cih hat lê tu... çê nabe.
Û giriya.
-Çê nabe, ez nikarim ji dê û bavê xwe re jî bêjim. Çê nabe Selîm, çê nabe, ez ketime nav du agiran. Ez tika dikim tu alî min bikî.
Divê em ji hev re bin û bila qiyamet rabe.
Bi tirs dipirsî:
Gelo wê mesele bigihê kuştinê... jî?
Na... lê heta hetayê xudanê min nema bi min re daxivin. Eger ez... û tu?
Tu problem li cem min tune ne.
Ez bawer nakim.
Giriyê xwe yê bêdeng didomand. Selîm jî pê re giriya.
Dengê teq teqa nobedarê avahiya çaran hat. Dem qediya. Axxx, dem çi xayîne. Deh kêm du xulek. Berî xatirxwestinê, xwest wê maç bike. Nedîtina Selîm ji van keç û xortên derdora wan re ew mat hiştibû. Di nav wê tariya sivik de ya li ezman cewrikekî firyayî dît. Ew nas kir. Lê deng nekir. Destê xwe, ne ji bo xatirxwestinê, belê ji bo guvaştina tiliyên nazik dirêj kir. Li dora xwe nêrî. Ziq li çavên wê dinêrî. Bi lêvên xwe, li ser bayê, jê re maçek resim kir û li bende ma. Wê jî maçeke tenik jê re bi rê kir û bi çavên tijî mêbûn û di paş berçavkê re kûr li her du çavên wî nêrî. Pişt re...
Herdem wê bê odeya wî. Radihêje gulek sor, her ku derî vedike, xwe davêje hembêza wî, ew berçavka wî ji ser çavên wî dide alî. Wan maç dike. Li ser her tiştî dipeyivin. Bi hatina şevê re mûman vêdixin. Wê rojê mûmek bi dîwar ve daleqand, agir bi têlên û kablên elektirîkê ve hilkişiya lê di kêlîka dawî de tişt nebû. Hîn dewsa şewatê li ser dîwarên odeya wî xuya ye. Lê şewata herî mezin li ser dîwarê dilê wî ye ku tu kes nikare wî agirî di bin ariyê de vemirîne. Wê şekir bi du lêvên xwe didayê. Wî jî didayê. Wî şekir di devê xwe de vedişart. Bi zimanê xwe derdixist. Bi dorê şekir didan hevdu. Zimanê wî gez dikir. Diranên keroşkan di zimanê wî de diçikandin, lê nediêşiya. Ev tolhildan bû, çimkî wî jî deqên sor û şîn li ser çermê spî belav kiribûn. Dixwest bi zorê şûna lêvên xwe li ser qirik û milên wî şîn bike. Gava li şûna diranên xwe dinêrî dikeniya û diqevazt. Bi kêfeke zarotî li çepikan dixist.
Bi hemû cilên xwe dest pêkirin.
Tazî... xelas dikirin.
Ji ber ku nikarîbû bentelonê "cênz"ê teng ji ser sipîbûna du ranên dagirtî daxista, jê xwest ku fîstanekî li xwe bike. Cara yekem gava fîstanekî keskê vekirî li xwe kir, ji hemû caran sipehîtir xuya dikir. Wekî her tim rahiştibû gul û xaça xwe ya zêrîn. Nû derî jê re vekir, bi fedî û ken xwe

erdê nema, şahê min.

Û tu... Selîmo.

Te di zarotiya xwe de sed dewlet dixistin bêrîka xwe. Ew zarotiya temenqurmiçî ya ku te li ber siya birçîbûneke nedîtî û giriyê ber dîwaran qedandibû. Carinan li benda nanê tenûra dê ku tim dereng derdiket û carinan jî li benda balindeyekî basikgerm ku bê û te di bin baskê xwe de veşêre û bi xwe re bibe welatin din ku dibe dewlet li wir rûliken bin. Lê, tu jî nizanî çawa komek dewlet li te hatin hev û giyanê te di nav pencên xwe de asê kirin. Artêşên wan ketin cihên xewnên te yên mezin û veşartî. Kêfa te ya mayî jî bi teqandina roketên wan ji hevdu belawela bû. Û tu, mîna kurmekî ku pirtûkan bikertîne, di hundirê xwe de hatî guvaştin. Perîşan berî maldaran henekê xwe bi pirtûkên te dikin; hîna tu dixwazî bi baskên mirinê bifirî. Ev mirina delal, ya ku hemû ramanên te dorpêçkirine. Wey li mezinbûna mirinê û li sihirbaziya wê. Wey li kêfxweşiya cendek û laşan û seyrbûna wan, gava ku êşên xwe di bin erdê de belav dikin û piştre jibîr dikin.

Wey li vê windabûna ku cîhanê di nav cilên xwe de vedişêre. Mij, çûk, jin, bavên ku li ser piştên zarokên xwe siwar tên. Kevir tên xwarê. Ezman, reşayî, bask, seriyên ku li ser riyan digindirin. Gul, stran, destên ku berra dû pişta zendên xwediyên xwe didin. Lingên jêkirî yên ku ji kêfan re govendê digerînin. Zayîn, bi sedan dizên. Bi sedan dimirin. Mirin, Marîna mirin. Vaye ez di nav êşa hezkirina te ya xweş de dimirim. Devê xwe ber bi qirika hevrîşimî de daxist. Ew da ber gezan. Bi serê zimanê xwe xaç da alî. Lêvên wî li serê memikên xweş hatibûn hev. Serê memikê mabû di navbera zengelork û zimanê wî de. Bi keftelefta mêrekî li ber xeniqandinê aveke xweş dimijt. Her du hinarên mermerî diguvaştin. Bi devê xwe ji hinarekê diçû ya din. Ahîna wê bilindtir dibû. Nalîn xurttir dibû. Text dinaliya. Ezman dinaliya. Cîhan dinaliya. Gorên belavbûyî li ser girên dûr dinaliyan. Nalîn sirûdên firişteyan in, yên li ber dengê têlên giyanekî birîndar. Lê nû lêvên xwe gihandin milê wê yê tazî, bi hemû hêza mêbûna xwe kir hewar. Nedihişt milên wê bibin cihê talana lêvên wî:

Ji bo pêxember Îsa... ji bo xaç.

Vê keftelefta ji bo milê wê Selîm veciniqand. Hema lêvên wî dûrî milên xwe dixistin. Gewdeyê wê dihat guvaştin lê bi her du destan ew dûrî milên xwe dixist. Gava ku bi hev re germ dibûn, dîsa wê bi her du destan pişta wî zeft digirt û dixwest gewdeyê wî derbasî hundir gewdeyê xwe bike. Bi şewata mêbûneke tî, dixwest ku bibin yekgewde. Jê pirsî:

-Ev çi mesela milê te ye?

-Nizanim.

Li kêleka wê pal da. Nihêrî ku her du tazî ne. Bêyî ku ji xwe haydar be, çerşef kişand ser xwe. Gewdeyê xwe heta jora memikan nixumand. Wî jî zenda xwe ji serê xwe re kir balîf û bi çavên tijî xweşiyeke seyr lê nêrî. Libên avê yên biçûçik li ser dêmên gulgulî herikîn:

-Tu li ser text xweşiktirî. Li kolanan û li derve tu ewqasî xweşik nexuyayî.

Hêsir di çavên fireh de civiyan. Her du destan çavên wê veşartin û kete nav giriyekî tal û xemgîn. Selîm mat mabû û ji sipehîbûna wê ditirsiya:

-Ev çi ye Marîna?... Tu çima digrî?

-Wilo, ez tika dikim ku tu wêneyê pêxember Îsa ji ser dîwar hilînî.

-Ez dibêm qey li min dinêre, gazinan ji min dike.

Rabû ser xwe, ji ber ku tazî bû, xwest bêceme bilez li xwe ke. Wî jî rahişt wêne, danî ser masê û dîsa vegeriya û li ber serê wê rûnişt. Bi awayê bavekî destê xwe di ser porê wê re bir. Hêsirên wê zuha kirin. Serê xwe danî ser her du memikên westiyayî:

-Ez ji te hez dikim Selîm... Ev bi xwe jî bobelat e.

-Bobelat e? Tiştek nikare bibe kelem li ber hezkirina me.

-Lê heta kengî û çawa?

Gava dît ku bersiv zor e, xwest xwîna xwe sivik bike:

Ne tiştek e, ez li cem malbata te fille me û tu li cem malbata min misilmanî... û hew.

Lê baweriya min ji bilî „Bav û law û giyanê pîroz“

dinêrî:
-Odeya te xweşik e.
-Ew jî di bêrîkirina te de miriye, ne ew tenê, belê text, dîwar. Tew hîn rûniştevanê odê...
Bi tiliyên nazik devê wî girt. Wî jî rahişt destê wê û maç kir. Her du lêvên xwe di ser zenda wê ya tazî re birin. Biskên belavbûyî ji ser dêmên gulgulî dan alî. Bi bêdengiyeke vêketî her du lêvên xwe li her du lêvên qurmizî siwar kirin. Xwe winda kir. Devê wan bi hev ve bûn, gava ku paldan. Her du gewde tev li cilan nêzîkî hev dibûn. Ji nişkê ve û bi sivikayî û bi ken serê wî ji xwe dûr xist:
Yaaaa... boyaxa sor.
Wê her du lêvên wî bi tiliyên xwe paqij kirin. Wî nedihişt. Dîsa bi bêdengî cenga xweşiyê li darket. Bi tiliyên "pûç" bişkokên gomlekê wî yê sor vedikirin. Bi xweşkayî gomlekê wê dûr avêt. Zanebûna wî di vekirina sutyenan de bêyî ku her çar lêvên birçî ji hev dûr bikevin ew veciniqand. Wê gavê tilî dîn bûn. Di nav tîna sipîbûnê de diçûn xwarê. Du memikên nûgihiştî û teze hinekî ber bi jor de bilind dibûn. Derya sipîbûnê mîna çiyayekî ji berfê bilind dibû, sorekî ji rengê xwînê pê ve hildikişiya û li jora jor seriyekî qehwe yê tarî, xwe davêt hembêza ezmanan. Wî devê xwe ber bi jêr ve daxist û ahîna wê digihîşt ezmanê heftan:
Ayyyyy... mamaaaaaa.
Tiliyên wê yên nazik di navbera porê Selîm û her du milên wî de û di valahiya germbûna xweşiyê de diçûn û dihatin.
Û tu... Selîm.
Tu Selîmoyê biçûçik bûyî. Xwediyê lingên werimî, ji ber pêxwasî û bazdana di nav çol û çiyayên kurdayetiya xwe ya hişk de. Xewna te ev bû, gihiştina dar û balinde û çeman û rûniştina li ser textê şahînşahekî ku fermanê dide berdestkên xwe, da ku di kêlîkekê de mal li hemû perîşanên dinyayê belav bikin. Piştî kurtedemekê wezîr tev de sertewiyayî bêne cem te û bêjin:
- Yekî perîşan tenê li ser rûyê

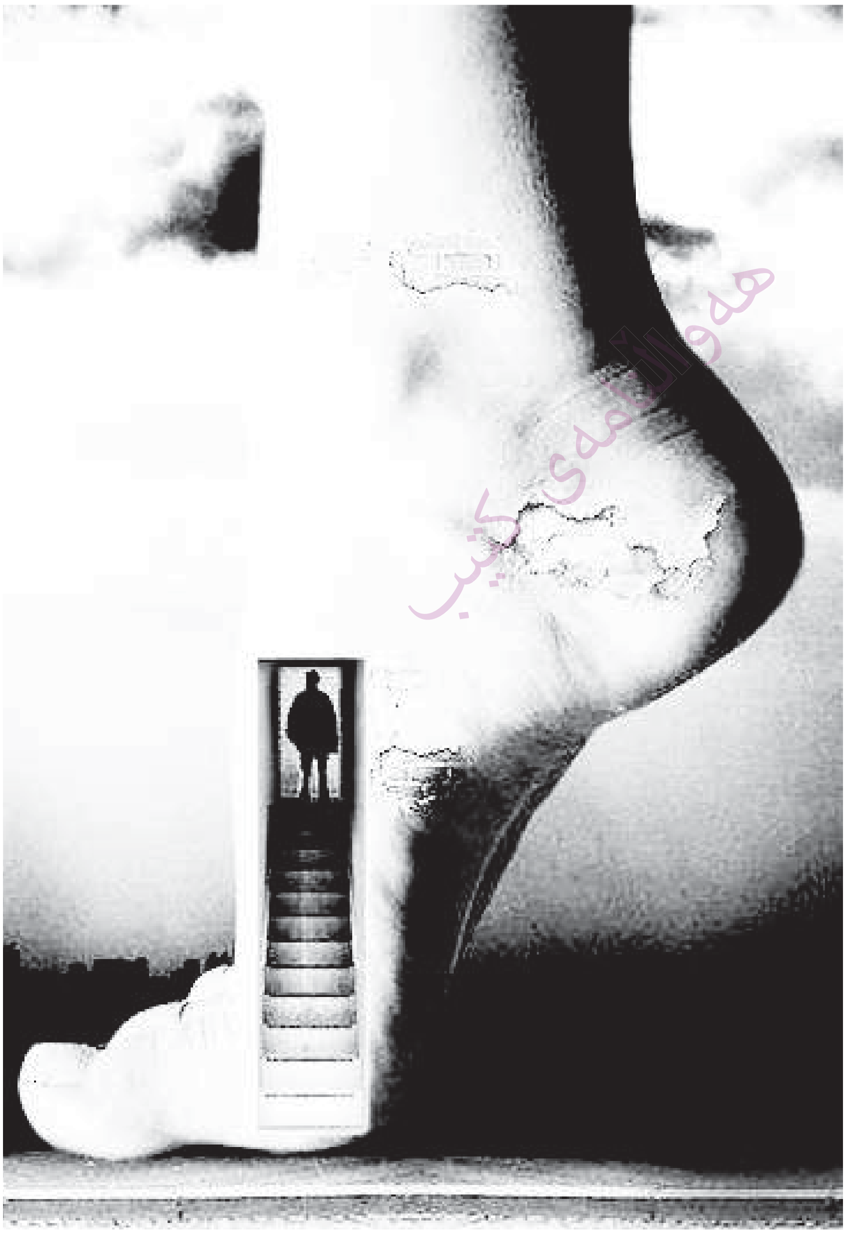

ji xwe re kirin destik.. Mesele ev bû, ne zêde.

Ji roja roj ve hûn destikên ber destê Xelkê ne.

Guh mede van gotinan. Hinek hene di nav me û we de tiştan mezin dikin, ji bo em girr û kînê bi hev re bikşînin.

Erê... erê... her tişt xuya bûye.

Erê Marîna, ez ji te û ji gelê ermenî û gelên cîranên we û gelên necîranên we jî hez dikim.

Bi awayekî bêken lê vegerand:

Tu dizanî pirsgirêka me ne di vir de ye.

Mîna tayekî li pişt deriyekî girtî jibîrbûyî, nema deng ji wê hat. Vegeriya odeya xwe. Her du çavên cewrik yên gazinokî li bendê bûn. Pişta xwe da qurmê dara temenê xwe, ya ku jê hatiye xwarin. Salên di bin tozê de hatine veşartin, ji nû ve şax didan:

Berê...

Ji cewrikan ditirsiya. Ji wan hez dikir. Kurtêlên hişk ji wan re hiltanîn. Xwas dibeziya ber bir cihên wan ve. Cewrik diciviyan. Dêlika diya wan dema ev zorakên qenc ku ne wekî zarokên mirovan xerab bûn, didît, bi kêfxweşî teriya xwe dihejand. Bûyerên devlêkirin û gezên xerab yên van cewrikan zêde bûbûn. Dor vê carê ya hevalê wî yê biçûk "Cano" bû, yê ku kevirek avêt û li serê yekî ji wan ket. Cewrik tev de li ser gewdeyê wî yê biçûçik civiyan:

Ez jî nema zanim Cano çawa ji gez û xwarina kûçikan filitî.

îro kûçikekî ranê cîranê me gez kir.

Piştî sê rojan mir. Jina cîranê wî şerwalê mêrê xwe yê ku bi diranê kûçikan hatibû çirandin, li ber diya Selîm ya bêdeng û qutifî raxistibû, çirandinê û gotinên diya wî tirs xistibûn nava Selîm:

- Lawo Selîm, bela hayê te ji kûçikan hebe.

Hat bîra wî, ew kûçikê ku ro li nîvro berra dû pişta wî dabû. Piştî ku kevir avêtibûyê. Wê çaxê biçûçik bû. Xwas bazdida, hema hema difiriya lê zîvirandina wî ya bi paş ve û bazdana kûçik bi dû de, hişt ku li erdê keve. Kûçik xwe di ser re avêt. Beza xwe ya efsaneyî berdewam kir. Beziya ... Û Selîm di nav xwêdan û toz û tirsê de hiştibû. Tirsa zarokekî ku dijminahiya bi kêzik û berxik û kûçik û çandinî û bizin û keran re dikir lê niha kûçikekî har xwe davêje ser zarotiya wî ya jar. Kaz kaza cewrik, kuxika wî ya sivik, ew şiyar kir. Xwarin jê re anî. her du yan xwar. Tiştekî bala wî kişand. Li şûna pirça çerm, perîk li ser gewdeyê cewrik şîn dihatin. Dema destê xwe dida periyan, mat dima. Li xwaringehê kirasê qetiyayî pîne dikir. Tiliyên wî alîkariya wî nedikirin. Pîrika wî hate bîra wî. Wî digo qey tabûta wê aniye û daniye ser vî banê fireh. Ev çi bi vê keçikê hatiye ku wisa bi vê seyrbûnê dinêre?

Wa Xwedaaayê mezin! Bi tiliya xwe ya spî min nîşan dide.

Çi kenê wê xweş e, çi qasî tep repa dilê min bilind e û çi qasî agir, agir…

Bi hejandina destê xwe bersiva hejandina destê min dide. Bi mebesta dana sozekê, destê xwe ber bi saetê ve bir. Wê bazda hundir. Tirsekê bi nava wî girt ‚Dibe ku çûbe bang li bavê xwe bike' ji nişkê ve hat ber çavê wî ku mêrekî qelew û dirêj, li ber xelkên taxê, rûyê wî dide ber kulmên hişk. Xirecira hatina polîsan, tev li teqereqa lingên xelkê û dengê zencîrên girtîgehan bû.

Wey!.. Çûbû saeta xwe bîne.

Her pênc tiliyên xwe hildan. Sibe, lê li ku derê? Bi destan jê re digot; ku were odê. Wê jî serê xwe bi nîşana nabûnê dihejand. Wê bi destê xwe jê re wêneyê deriyê wî çêkir. Ew têgihişt û bi kêfxweşî serê xwe hejand. Bê gotin, soz dabûn hev. Ber êvarê her tişt ji Marîna re got. Geh gazin jê dikirin û geh jî guhê wî yê çepê dikişand. Soza lêxistinê dayê, eger vê lîstikê bi vê keçikê re berdewam bike:

-Min ji Xwedê navê eger tu vê lîstikê bibî serî.

Xîreta wê kêfa wî anî. Bêyî yek peyv bê gotin, xwe li taxa "Meydan" dîtin. Li ser pêpelûkên avahiyê ji xwe re digot: "Ka ez ê jê re çi bêjim, eger Marîna vî cewrikê biçûçik di odeya min de bibîne?"

Her du derbas bûn. Ode biçûçik û xweşik bû. Bi du çavên matmayî Marîna li derdora xwe nêrî. Li ser textê bi tenê hêdî û bêdeng rûnişt. Weke ku cara yekem be ku derbas dibe odê, wisa bi baldarî

Serê xwe hinekî daxist. Bi du çavên tijî gazin cewrikekî lê dinêrî. Rabû, sênîkek biçûk jê re mişt xwarin kir û xist bin text. Cewrik bilez ji sênîka biçûk dixwar û gul li rûyê wî diketin. Serê xwe nexist xeleka wan pirsên bêbersiv, ew ên ku li ser hatina cewrik û çûn û hatina wî, derdiketin holê. Dostanî bi her tiştî re danîbû. Wisa guman dikir ku her tişt dibe ku bibe. Roja din, heyştê êvarî, berî ku li zengilê odeya Marîna bide, nobedarê avahiya "çaran" pirsa nasnameya wî jê kir. Di cih de jê re got:

Ez li vir bi cih bûme.

Her xwendekarê ku cihê wî ji derveyî malên ku bi navê bajarokê xwendekaran dihat naskirin ba, û bihata serdana keçikekê, divabû navê xwe tomar bike. Ji ber vê, ew bersiv da. Keçên mîna tawûsan derbas dibûn, bi payebûn ji odeyên xwe derdiketin. Di nav vê pîkoliya xweş de û ji nav rûyan çavên xwe li rûyê Marîna yê geş digerandin. Bi hatina wê ya xweşik, veciniqî. Ji sipehîbûna wê tirs dibariya. "Cênz"ê teng, porê reş ê tarî yê ku mîna pêlan xwe berdidan ser her du milên wê, ew ên di nav sorê tarî yê gomlekê milkin de, hişê wî dikirin kevokek ku ber bi perrê ezmên ve difiriya:

-Merheba.

Tirs û hewar li wê derûdorê belav bû. Tirs kete nava yê nobedar û pêlên wê derî, telefona li salonê daleqandî, rûniştok, dar, ezman, dil û hestiyên miriyan, tev de bi hev re matmayî dan ber xwe û hemuyan bi yek dengî silava wê vegerandin:

-Serçavan.

-Tu çawayî?

-Min bêriya te kiriye.

Bi bêdengiya mêrekî mirî bi hev re meşiyan.

Li derûdora avahiya çaran herdem keskayî hebû. Hinek pêpelûk ji wir dadiketin jêr. Li jêr jî rûniştokên vala, yên li benda mêvanên ku tim hene, di bin siya daran de cih girtibûn. Wê dixwest di qorzîka herî dûr de rûnê, wî jî bi ya wê dikir. Li cem hev rûniştin.

Bi liveke zarotî dest pê kir:

Duh, li vê derê min dît du heban maçî hev dikirin.

-Û tu?

Min ew di pencereya odeya xwe re dîtin.

Her du keniyan.

Wî gewdeyê xwe hinekî tewand. Çavên wî hember çavên wê yên xilmaş û hênik, mîna du jinên li beyabanekî raketî bin, diçirisandin. Agirekî sivik di sînga wî de bilind dibû. Digo qey kirî gomlekê wî bişewite. Bi mêbûneke germ ku hiş pûç dike, wê çavên xwe digirtin lê wî her du çavên xwe yên birçî nedigirtin. Li jina ku naşibe tu jinan dinêrî. Sola sipî, şalê reş, gomlekê sor, wêneyê pilingekî bazdayî li ser bû, xaçê zêrîn ê biçûk li ser sîngê. Du zendên spî bi berfa çiyê pêçayîne. Bi bazinên zêrîn xemilandîne. Saeta wê neditebitî. Sipîbûna qirikê. Sipîbûna dêmên ku bi sor û pemba pêçayîne. Du lêvên tenik û teze. Bêvil biçûçik. Di navbera reşayiya her du çavan û reşayiya porê mîna pêlan ku êrîşî her du milan dikirin de, lihevhatineke bêmînak serê xwe hildida de.

Bi du lêvên xwe çîroka tevlihev ya milê wê nas kir.

Wey tu li vî Xwedayî

Çi qasî ji te hez kiriye Marîna

Çi qasî zor û reşî bi ser min de barandiye.

Ramanekê mîna pêkenokekê xwe avêt hişê wî. Xwedê evqas spehîbûn daye Marîna ji bo ku heyf û tola wan ji wî û ji tirkên ku tevkujiyên ermenan çêkirin hilîne û tola vê têkçûnê li erdê nehêle;

Tu çima wisa li min dinêrî?

Ji ber ku ez...

Ez ketime... Marîna

-Çi?

Ez ji te hez dikim û... ji te hez dikim.

Ez ji te hez dikim û ji te hez dikim.

Peyva wî bi awayê wî lê vegerand. Devê xwe dikir wek ê wî û her du keniyan.

Gava ku ramanên xwe yên berî kêlîkekê li ber raxistin, bi sivikayiya xwe ya her carê digot:

Hûn jî bi wan re beşdar bûn... Şêrîno!

Kî?

Kurd.

Haaa... wan gemarokan hinek pîsik û mîsikên me

wî kesê ku zirar gihandiye te, tu hinekî ji vî kirasî biçirînî û li êvarê tu wî cihê çiriyayî bidrû. Bi vî awayî wê Xwedê birînên te derman bike.”
Ji ber ku pêlên xeman ew li ber xwe birin û ev cara dehane ku wî dajo ber bi xwekuştinê ve, vê carê û piştî bêhêvîbûna ji zindiyan, berê xwe da miriyên ku di bîra wî de mabûn û ew şiyar kirin:
Ez ê çi bikim ji ewqas şîn?
Laşê pîrika wî yê hejhijî ketibû binê bîra ramanên wî yên zuha û sitewr. Laş derman bi xwe re anîn. Hemû pirtûkên ku xwendibûn nikarîbûn ev laş ji bîra qafê wî yê gêj derxistibana. Lê, ka qey çi qewimiye?
Îro evqas êş ne ji valahiyekê hatibûn, belê hejandineke xurt bû ku avahiyên hinavê wî ji binî ve hilweşandibûn. Bi hezarên kuştiyan di bin kavilên hundirê wî de mabûn. Ber bi darbena xwaringehê û kirasê kevnik de bazda. Bêyî ku zanibe çi dike, kiras çirandibû. Çirandineke ku nayê dirûtin. Tirsiya. Bi hatina êvarê re, destê wî nikarîbû derzî hilgirta. Dema pêçiyên xwe yên lerizî gihandin tayên reş, dûman jê çû:
Xwedêyooo... Ta dişewitin, na. Tiliyên min dişewitin, na!
Û giriya.
Giriyekî bênavber ew girtibû.
Nizanîbû ku rojekê ji rojan, ji bo windabûna jinekê, ewqas êşên giran ku nayên hilgirtin, dikarin li ser serê mêrekî bibin bar. Nexasim ku ev mêrê têkçûyî ew bixwe ye. Selîm, yê ku berê mîna gomlekan jin diguhertin û serê xwe bi dilê xwe bilind dikir ku mîna mêşa hingiv e, ji ser gulekê diçe ser guleke din. Erê, îro tenê hezar mêr di hundirê wî de hildiweşin û pêre jî hezkirin, di kêlîka dawî de xwe tazî dike û bi mirinê re dibe yek. Li ser pelekî biçûçik, li odeyeke biçûçik, gotinên biçûçik nivîsandin:
Marîna, ez ji te hez dikim. Bi hemû zimanan, ez ji te hez dikim.
Dema wê bi du çavên xilmaş gotinên wî dixwendin, bala xwe dida guhertinên ku di rûyê wê de çêdibin. Yekser li her du çavên wî dinêrî. Her du diheliyan. Keniya:
Tu bi ermenî dizanî Selîm?
Na.
Naxwe
Wateya van gotinan çi ye?
Nizanim, bipirse.
Ez dibêm qey ez têgihiştim.
Ez bawer nakim.
Peyvên wê yên nerm serê wî li nav hev xis. Bi tiliyên xwe yên lerizî tiliyên wê yên nazik û spî guvaştin. Bi lez û bêdeng ji her du lêvên wê yên tenik maçek dizî. Berî ku bipeyive, libên hêsiran li ser du dêmên xweşik gindirîn. Mat mabû. Pirsan hinavê wê yê xav dibiraştin: “Gelo ev çi hate bîra wê? Yarekî jibîrbûyî? Yarekî ku hîn li bendê ye? An?...” Keçikê rahişte çenteyê xwe yê reş. Pê re giha ber derî û keçikê xwest ku here: “Emê hevdu bibînin” lê wî ew gihand ber deriyê avahiya çaran ji bajarokê xwendekarên zanîngehê. Peyvek ji devê wê derneket. Mîna ku zimanê wî hatibe girêdan. Ber bi odeya xortekî ermenî ve bazda. Bi kefteleft jê pirsî:
Wateya
Wateya wê “Ez ji te hez dikim,” çima?
Lê venegerand.
Bi bazdan vegeriya odeya xwe ya teng. Vê carê jê wêye pêpelûk bi gulan xemilandîne. Difiriya. Bi kêf xwe avêt ser textê li ber pencereya tim vekirî. Nalînek hate guhê wî. Kazîniyeke sivik.

GEWDEYEKÎ BI XWE RE DI ŞER DE

Beşek ji romaneke windabûyî

Helîm yûsif

Her sibe, dereng şiyar dibû.

Xwendevanekî zanîngehê, biyanî, bitenê û xemgîn bû. Li taxa “Meydan”ê di odeyeke teng de, li qata pêncan bi cih bûbû. Odeyek li ser banekî fireh. Ode bi wêneyên Mihemed Şêxo, Hz. Îsa, Mezlûm Doxan û nivîsandinên Selîm Berekat, Lautreamont, Dante û Rimbaud, hatibû xemilandin. Tembûrek şikestî, tabloyên rengînî, tomakereke kevn ku hemû kasêtên ji cem hevalan tanîn diqetandin. Gava xwediyên kasêtan aciz dibûn, bi dilsariyeke lal li wan dinêrî. Heta derengî şevê şiyar dima. Bûbû hevalê derî û pencereyên vêketî. Heta dawiya şevê, piştî fîlmê televizyonê diqediya, ew derî û pencereyên vêketî bi hev re vedimirîn. Wê gavê pencereyên di gewdeyê wî yê jar de nû vêdikevin. Herdem bi kes û cîranên “paqij” û bê xirecir doprêçkirîbû. Dilpakiya wan sînor derbas kiribû. Guhlênekirina wan jê re, bêhtir valahiya xurbetê di hundirê wî yê hilweşiyayî de kûr dikir. Ev kes û cîran Ermenî bûn û bi hemû bêdengiya xwe ya xiristiyanî, bi civaka xwe ya girtî û bi zimanê xwe yê şêrîn, bi qenciyên xwe, ew dorpêçkiribûn. Hetanî vir û her tişt normal bû. Lê gava ku pencere li ber banê fîreh vekir û nêrî, dît ku darek di banê ji çemento de şîn hatiye. Qurmê darê riya xwe di çemento re vekiribû. Weke ku çemento lastîk be û lê hatibe hev. Xwe di pencerê re avêt ber darê û her du destên xwe yên lerizî pelandin. Wî li malê cîranan dinêrî, bi hêviya ku hinek hebin bi wî re mat bimînin lê tu kes nedît. Cîranê wî yê serzelût derket. Rûtirş û ji xwe re li lerizandina wî nêrî. Keça wî ya xweşik “Tamar” derket, ya ku yan di bin çavan re lê dinêre, yan jî hîç nanêre. Têgihişt ku ew tenê vê dara şaxşikestî ya ku tirs xistiye nava wî, dibîne. Daket qata çaran. Li derî xist. Cîranê wî wisa texmîn kir ku ew dîsa hatiye”qeşa”yê ji cem bibe. Lê tirsa wî xew ji çavên cîranê wî firandibû. Li pey wî bilez bi pêpelûkan ve hilkişiya. Ji bilî qerebalixa Selîm û hinek liv û gotinên bêwate û peyvên li ser dar û payîzê tiştek nedît. Vegeriya, bi dilekî şikestî ji jina xwe re got: .

-Xuya ye ev lawikê xwendevan yê li jora me dîn bûye. Xwedê wî biparêze.

Selîm şaxên wê darê hejmartin. Bîst û pênc şaxên zuha û şikestî bûn. Çend pelên zer li jor ber bi banî ve difirehiyan. Wê çaxê nas kir ku ev dara temenê wî yê zuha ye. Pîrika wî pirê caran behsa vê rewşê dikir. Bi ser qurmê wê yê jê xwarî ve hat xwarê. Dîwaran stranên ku li ser miriyan tên gotin, digotin:

-Ey temenê bênirx, yê mîna kirakesî kevn.

Ji kirinên wî yên veşartî...

Kirasekî kevn û riziyayî bi darbena xwaringehê ve daleqandîbû. Li kêleka wî derziyek û gilokek tayê reş jî hebû. Her ku birînek nû di canê wî de vedibû, berê xwe bi hêrs dida xwaringehê. Kirasê qetiyayî pîne dikir. Bêhna wî vedibû. Wekî ku bijîşkekî şareza birîna wî ya vekirî dirûtibe. Heta ku pîneyan nîvê wî kirasî girtin. Ev efsane ji pîrika xwe girtibû. Jê re bûbû bawerî ku giyanê Xwedê di vî kirasî de cih girtiye:

“Her ku tu li xinizî an jî xiyantê, şikestinê û têkçûnê rast hatî, pêwist e tu serê sibehê, ji dêvla

dewrêşa, heyata devra temam li hevdu top bûne . Navê wî danî Mîrê mezin Mîrê şirîn ez bi qurban navê wî danîne Memê Alan . Lo lo birawo rebê alîya qedera Qeretajdîn kirîye serê qîza şahê perîyane .. navê wê hermetê Zilêxane kor be bi her du çavane, seqet be bi her du destane, topal be bi her du nigane. Rebê alîya li terya xwe da daye ber devê wê hermetê hemleke pir girane. wextê sietê wê temame, daye ewladekî lawane , binêre qîrînê dengbêja li serda şalûl û bilbila, di dîwana Qeretajdîn da, bajarê Mixurbîya jî xelkêda nemaye bêxweyî, bêxudane, îşev daye heyran ewladekî lawane. Ew şev navê wî danîne Mîrê şirîn Memê Alane, heyran seyr bike bi şevan Memo ji nisla Siltan Silêmane, xelk mezin dibe bi rojane Memo mezin dibe bi sietan û sanyan û deqîqane. Lê karê wî zelamê kitêb û edebê zemane, çavê wî mexluqatê alemê neketîye li xêncê aliman û şêxan û melane bavê Memê rabû jêra qesrekî girêda li ser serê 48 behrane .
24 dîrekê wê na welleh koşe binê behrane ,24 dîrekê wê dîrekê roj nîye te mal Mîrat şax berdane binê behrane textek jêra girêdaye 24 nigane. Temam aqût û zêr û zîvê têda li hev civyane ,ew dunya derewîn qîmetê wê pir girane, ne tê kirînê, ne tê firotanê, qîrînê şalûl û bilbilane, kêf dikin li binê dîwana Memê Alane. Lebê masê bilx davêje binê behrane, heyran got temam, sedem xatirê Memê Alane, li vê bajarê Mixurbîya hene sê birane her sê jî feqîr in îdara xwe bi torê dikin heyra gelo torê avîte behrê, jê derxistin Bozê Rehvan kurê behrane . bi desgira wê heyvanê girtin birin serê kuçe suqaq û çarşiyane, ji wan sê birana, birayê mezin gazî kir got ewa layiqê filan sê cimcimane, birayê tewrê ortê got; ewa layiqê lawê siltane, birayê tewerê biçûk got; eva ne layiqê tu kesane, wisa nekirîye rebê alemê daye Qeretajdînê ewladekî lawane . Emê bi destgira Boz bigrin beherin derê Mîr Tajdîne apê Memo biçûk jêra nekirîye hedyek girane, îro rebê alemê rûyê me dide kenandinê emê beramberê Bozê Rehvan kurê behra, bikşînin xurcê zêrane, heyran girtin destgira Bozê Rehvan kurê behrane heyran bala xwe bide bînê derê Mîr Tajdîne. Lo lo birawo ez bi qurbana te me, mi dît şirîn kete wê heyvana hane . Heyran welleh mi dî lez ketîye bajarê Mixurbîyane cam nema li berê pencerane, temam ketin erdê bûne 24 qetane, ji ber dengê wê heywanê hane, tu bala xwe bide Mîr Tajdan derketî derê dîwana pir girane, got rebê alemê daye birayê me ewladekî lawane mi jî birazê xwe ra nekirye îhsan û keremek pir girane. Ezê jêra Bozê Rehvanê kurê behrane, bikşînim beramberê wê zêrane, îro destgîra wê heywanê girtin kişandin binê qesra Memê Alane. Lolo birawo ez bi qurbana te me, xelk mezin dibe bi şevan û rojane, Memê mezin dibe bi seet û sanyan û deqîqane, îro tu binêre li keyfa Memê Alane. Hemû Mîran pêşîya xwe daye derê dîwana pir girane, hene sê hev qîzê şahê peryane, xûşka mezin, navê wê Esmerxane, xûşka ortê navê wê Gul e, lê xûşka tewrê biçûk navê wê Rihane . Her sêk ji nisla Siltan Silêmane, gava dixwedin ismê minecim li xwe dikirin postê kebokane
firdida berê xwe dane Xas baxçê

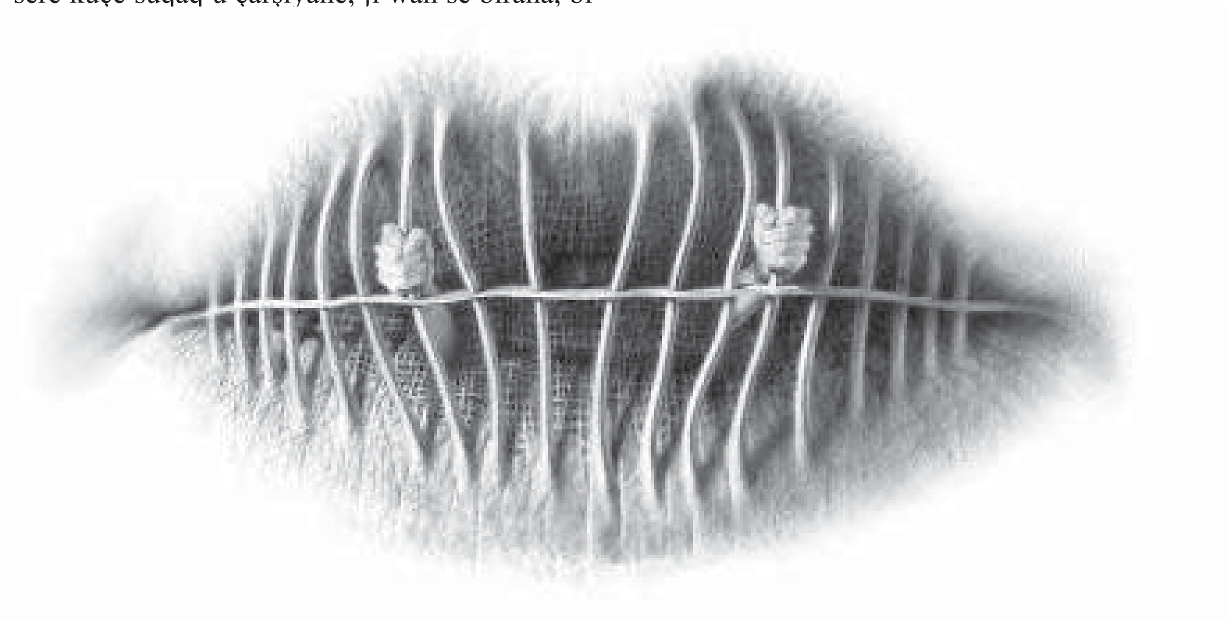

Memê Alan û Zîna Zêdan

Nivîsîna kilama han ber şirîtê ji

Edo Makûyî

Min di sala 1997 an da şirîtek ku kilama Memê Alan û Zîna Zêdan li ser bû, guhdarî kir û min destbi nivîsîna kilamê kir û piştî 3-4 salan jî, min wê da çapkirinê.

Memê Alan û Zîna Zêdan
Beşik li istrana çîroka Mem û Zîn

Lo lo xerîbo, rê dûre ez bi qurbana Memo . Lo lo Memo dilê mi helyane, ez bi qurbana te me dilê mi helyane. Serê dilê mi girtî jane, nava dilê mi girtî mij û dûmane, mi jî xwe daye tebeqa heftane, bajarê me bajarê Mixurbîyane, heyran seyr bike bajarekî pir girane, çêkirina wê bajarê, pir girane . Heyran seyr bike koşe li ser koşane. Ji bona rewşa dinyayê Zîncîrê zîv û zêrê dane. Bajarê me ser çar mehelane. Her meheleklî, ser çar mehelane, her mehelek li ser çar hev camîyane. Her camîyek li ser çar hemî navane .

Şerefa mi nava zêrê zîvê hildane. Pencerê zerê davêje ji malê xwe dane. Lolo Memo ez bi qurbana te me. Serê dixwîne bang û selane . Behrê beleke behrê Ûrmîyane, 500 hev malê Yehûdîya têda xizmetê dibîne ji bona Memê Alane. Lolo felekê xwe bide yane. Lo lo birawo li wê bajarê hene sê birane lolo birwo, li wê bajarê hene sê birane em her sê jî bextreşin ûrtê me jî xelkê ra mane, rebê rûyê me nedaye kenandinê, nedaye ewladekî lawane. Îro li welatê, eyd û eyda hacîyane, zeriya dergûşê xwe ber pesîrê xwe dane, çûne malê bavane, xarzî diçûne malê xalane.

Bilind dikirin destê xale, diçûne destê xalane. Xal diçûne rûyê mi dî destê xarzane, ap diçûne destê wê sibekê birazyane. Biraz jî diçûne destê wê apane, her sê birane, bûne qûre qûrê wane, liser hevda giryane, lolo li me ra hatîye eyda hecîyane . Kesek naye ditîna me her sê birane. Lolo bira ez bi qurbana te me .

Her sê bira bûne qûre qûrê wane liser hev da giryane.

Birayê mezin navê wî Qeretajdîne, emrê wî ketye 110ane. Birayê orte navê wî Mîr Ebdulrehmane emrê wî ketye 78ane. Birayê biçûk navê wî Mîr Tajdîne. Emrê wî ketye 65 ane. Qeretajdîn, gazî kir her du birane, mi dî her sê bi hevra meşyane, li devê hewzane, lolo qûre qûrê wane, li ser hevda giryane .

Lo birawo eyda hecyane îdî kesek naye dîtina me her sê birane, em her sê jî bextreşin rebî nedaye me yeke ewladekî lawane. Vê bajarê me jî maye bê xweyî bêxudane. Qeretajdîn gazî kire Mîr Ebdul rehman û Mîr Tajdîne, go rabe kilîda lêxe devê xezînan û defînane, belabikin feqîr û fuqerane belkî rebê alemê bide xatira mezinaya şahê merda kana kerema heyra bide xatira navê mezinaya navê xwe belkî bide me ewladekî lawane, bajarê me jî li nava xelkêda nemîne bêxweyî û bêxudane. Lolo birawo rebê alîya ew şev qasidê ser li heyra wê sibekê xocê Xizir kalê nûranî peryayê sibê qasidê şevan û rojan kirîye şandîye mîvanîya her sê birane. Çû mîvanîya Qeretajdîn, hate li xewnê da go Qeretajdîn, sefera xwe bîne gelo neke wan gotin û kale kalê hane. Rebê alîya qedera te kirîye serê qîza şahê paryane. Ew hermeta kore bi her du çavane, seqete bi her du destane, topale bi her du nigane. Rebê alemê bide bi der deva hemleke pir girane, veqtê siet û sanyê wê temam bibe wê bide ewladekî lawane. Ew şev heyata de temam bira li hevdu top bibe, bi dengê şalûl û bilbila, qîrînê dengbêja heyran tu bala xwe bide, dengê bizirxanê na welleh lêxî li defê

zimanê wî û ji ber teknîkên xwe yên vegotinê, bi taybetî jî ev hersê roman dê demeke pirr dirêj di rojeva wêjeya kurdî de bimînin û xatirê Mehmed Uzun bilindtir bikin.

Bîbliyografya

ARISTOTE.- Poétique.- Paris : Le livre de Poche, 2003.- 216 p.

AHMEDZADE Haşim (2004).- Ulus ve roman : fars ve kürt anlatisal söylemi üzerine bir çalişma.- Istanbul : Pêrî.- 396 p..

ALAN Remezan (1998).- « Rommannivisiya Mehmed Uzun » in War, n° 5-6, pp. 135-154.

ALAN Remezan (2002).- « Bir Roman ve Masumiyetin Yitirilişi » in War.

AYDOGAN Ibrahim (2004).- « Derfetên zimên û vegotina wêjeyî » in Peyama Kurd, n° 3, p. 14.

AYDOGAN Ibrahim (2008).- « Roman û Vegotin » in çirûsk, h.3.

BAKHTINE Mikhaïl (1978).- Esthétique et théorie du roman (traduit du russe par OLIVIER Daria).- Paris : Gallimard, 488 p..

BARTHES Roland (1972).- Le degré zéro de l'écriture : suivi de Nouveaux essais critiques.- Paris: Seuil.- 179 p.

BARTHES Roland (1972).- Plaisir du texte.- Paris : Seuil.- 89 p.

BRES Jacques (1994).- La Narrativité.- Louvain-la-Neuve : Duculot.- 201 p.

ECO Umberto (1978/1993).- De Superman au Surhomme.- Paris : Le livre de poche.- 217 p.

ECO Umberto (2003).- De la littérature.- Paris : Le livre de poche.- 439 p.

GENETTE Gerard (1966).- « Frontières du récit » in Communication, n° 8, pp. 158-169.- réédité en 1981 par éditions du Seuil dans la collection « Points – Essais ».

GENETTE Gerard (1972).- Figures III.- Paris : Seuil.- 282 p.

HAMBURGER Käte (1957 / 1986).- Logique des genres littéraires. - Paris : Seuil.- 312 p.

JACOBEE Eric (1998).- « Le style de Proust » pp. 53-59 in Etudes sur Marcel Proust : Un amour de Swann.- Paris : Ellipses.- 95 p.

JEMO Mamed (1989).- Le roman kurde : 1935-1987, (dialecte Kurmandji du Nord), séminaire de DEA de l'Université de la Sorbonne Nouvelle (Paris III).

KRISTEVA Julia (1970).- Le texte du roman : approche sémiologique d'une structure discursive transformationnelle.- The Hague (Netherlands), Paris : Mouton.- 209 p.

MILLY Jean (1974).- La phrase de Proust dans « A la recherche du temps perdu » : Etude de style.- Thèse présentée devant l'Université de Paris III le 9 décembre 1972.- Lille: Service de Reproduction des thèses de l'Université de Lille.- 334p.

NABOKOV (1983).- Proust, Kafka, Joyce.- Paris: Stock.

PARLA Jale (2000).- Don Kişot'tan bugüne roman.- Istanbul : Iletişim.- 389 p..

RICOEUR Paul (1985).- Temps et récit, t. III : Le temps raconté.- Paris : Seuil.- 533 p.

ROBBE-GRILLET Alain (1963).- Pour un nouveau roman.- Paris : Gallimard.- 183 p.

ROSIER Laurence (1999).- Le discours rapporté : histoire, théories, pratiques.- Gilly : Duculot.- 325 p.

SARTRE Jean-Paul (1948).- Qu'est-ce que la littérature.- Paris : Gallimard, 307 p.

SPITZER Leo (1970).- « Le style de Marcel Proust » pp. 397-473 in Etudes de style : précédé de leo spitzer et la lecture stylistique de Jean Starobinski.- Paris : Gallimard.- 531 p.

STANZEL Franz Karl (1964 / 1997).- Roman biçimleri.- Istanbul : çizgi kitabevi yayinlari.- 105 p.

TIGRIS Amed (1998).- « Bîra Qederê » in Azadiya Welat, n° 98.

TODOROV Tzvetan (1966).- « Les catégories du récit littéraire » pp. 131-157 in Communication, n° 8.

VUILLAUME Marcel (1990).- Grammaire temporelle des récits.- Paris : Minuit.- 122 p.

hatiye qebûlkirin. Herçî Mehmed
tenê hin şexsiyetên dîrokî hildibija
ji jiyana wan şexsiyetan pê ve li
nesekiniye, heta ku jê hatiye xwe
hengên xwe bi dûr nexistiye. Di I
bi xêra bikaranîna fotografan, di
manî hatiye telafîkirin, lê bi dû re
Siya Evînê. Di Ronî Mîna Evînê
inê de rewşa civata welatê mezin
hatiye dayin ku biserketineke din t
jî ji ber dema bûyerên wê tê. Mehr
niha di romanên xwe de behsa bûy
dîrokî kiribû. Lê ji ber ku li ser c
qasî ku pêwîst e nekolabû, di ror
nikarîbû behsa civatekê bikiraya.
de, îmkanên Mehmed Uzun hebû
rehetî bidîtaya û beyî ku sere xw
nimûneyên li ser wê civatê bi dest
jî ji xwe di vê romana xwe de vê
bi kar tîne. Ji ber ku di dema bû
xwe de dijî, xwe ji handîkapên r
yên dîrokî bi vî awayî xelas dike û
hêlên sosyolojîk yê civata romana
din bêhtir bi ser dikeve.
Têkîliya Bazî û jina wî û bavê wî
û derdora wî, herçend ji bo ravek
baş bin jî, di heman katê de ji bo ra
civata wan jî nimûne nin. Lê belê b
civata romanên Mehmed Uzun bi t
lehengên wî dinasin.
Fotografê dawîn: Mehmed Uzun
Nivîsandina di pey mirina nivîska
rov jê hez dikir ne hêsan e. Gava k
heft sal berê ji nû ve sererast dike
nexweşiya wî û mirina wî tê bîra
Bûyer û nîqaşên ku di saxiya wî
li derdora navê wî gerriyan jî, biv
nevê di nava xwe de rastiyek vedi
hewand. Lê belê, weke ku me got,
van nîqaşan nehişt were dîtin ku
Mehmed Uzun di romana kurdî
de bû yekem kes ku romannivîsî
ji xwe re kir kar û ji teknîkên ve

dide destpêkirin. Ev jî ji bo romana kurdî fikreke nû bû û em dizanin ku bi kêmanî di du romanan de ev teknîka bikaranîna fotografan hatiye bikaranîn. Yek jê romana Ferît Edgu "Eylülün gölgesinde bir yazdi" ye û ya din jî romaneke fransî ya Patrick Modianoyî "Chien de Printemps" e ku herdu jî gellek salan berî ya Mehmed Uzun hatine çapkirin. Em dizanin ku Mehmed Uzun bi turkî dizane û demekê li Fransayê jî maye û dibe ku di bin bandora wan de mabe. Lê belê di wan romanan de, heke hûn fotografan jê derxin, tiştek di destê nivîskêr de namîne, lewre roman li ser wan hatiye avakirin û di derheqê lehengên ku behsa wan dibe de ji wan fotografan pê ve tiştekî din tuneye, lê di Bîra Qederê de beyî fotografan jî dibû. Heger mirov bibêje "beyî wê jî dibû", hingê baş nehatine bicihkirin.
Di Bîra Qederê de, ji bo beşên serî, ew fotograf mirov dibin wê dema ku dê behsa wê bibe û mirov dibêje qey ew fotograf ji bo şayesandin an jî ravekirina atmosfera bûyer û lehengan dê bibin derî. Weke ku mirov difikire jî dibe û rengekî bêhempa dide romana Bîra Qederê, lê gava mirov di serê her beşê de fotografekî bibîne û fotografên ku behsa wan hatiye kirin ne xwedî xusûsiyetên fotografên ewil bin û bo heman armancê û bi heman fonksiyonê ve nehatibin bikaranîn, êdî mirov li sebeba vê teknîkê difikire. Lê gava sebebeke xurt jê re nebîne, tê wê mahneyê ku ji bilî çend beşên ku gelekî ji hev bi dûr in, fotograf belasebeb hatine bikaranîn û piştî deverekê êdî tu tahma vê teknîkê nemaye û monotoniyeke giran daye romanê. Mehmed Uzun bi xwe jî bi vêya hesiyaye û di beşên ber bi dawiyê de êdî ew qasî behsa fotografan nake, lê nema tişt ji dest hatiye.
Weke diyalogên leheng û nivîskêr, Mehmed Uzun di vira de jî ji tevna ku di serî de fikirîbû bi dûr ketiye; lê dîsa jî xusûsiyetên tevna Bîra Qederê yên herî giring ev in û heke weke ku di serî de hatiye fikirîn dewam bikiraya, dê ji aliyê teknîkî ve şaheserek derketaya holê ku me ê bikariya daniya cem romanên dunyayê yên herî mezin.
Weke ku me li jorê jî gotibû: di romanan de hertişt sedema xwe heye, yan mirov li gora wê sedemê teknîkekê an jî detayekê bi kar tîne, yan jî mirov ji wê teknîkê û wê detayê re sedemekê peyda dike.

Fotograf 10: Civat û derdor

Di romanên Mehmed Uzun de civateke weha ku bi dorfirehî hatiye behskirin nîne, lê nuansên wan hene. Di romanên wî de gelek aliyên civata kurdan hene, lê ji hev cuda, belawela û beyî ku bi dorfirehî behsa wan bibe û li nav bûyerên romanê bêne pêçan. Xusûsiyetên civata dema ku bûyerên romanên wî tê de derbas dibin, ji bilî romana Bîra Qederê (nemaze jî bi alîkariya wêneyan), baş nehatine diyarkirin. Mirovên ku civatê temsîl dikin kêm û ne zelal in. Di Bîra Qederê de bi tenê civata dema zarokatiya Celadet Bedirxanî baş hatiye ravekirin ku mirov dikare bibêje "ev civata Stembolê ya wê demê ye." Lê Celadet diçe li Ewropayê jî dijî û bi dû re tê li Şamê bi cih dibe. Civata ewropî di romanê de nexuyaye, wek xumamekê ye. Li Şamê jî kamereya Mehmed Uzun bi tenê li derdora arîstokratan digere. Dîsa jî şayesên xurt û bi dorfirehî di vê romanê de nînin. Ji ber wê ye ku cîranên Memduh Selîmî giş behsa wî dikin, lê belê ne Memduh Selîm û ne jî Mehmed Uzun qet behsa cîranên wî nakin. Di romanên bi vî rengî de mirov dizane ku di destê nivîskêr de têra xwe agahî nînin ku behsa hêlên civakî bikiraya, lewre lêkolîna civakî nekiriye. Di Siya Evînê de jî û di Bîra Qederê de jî, lêkolîn bi tenê li ser Memduh Selîmî û Celadet Bedirxanî hatiye kirin. Ji ber wê ye ku ji wan pê ve behsa tiştekî din nabe û bûyerên dora wan ji bo romanan gellekî zêde ne. Ji bo romanên dîrokî lêkolîna dîrokî divê û civata wê demê divê. Wek mînak mirov dikare behsa Notre-Dame de Parisa Victor Hugo bike. Hugo berî ku wê romana ku bûyerên wê di sedsala 15'an de derbas dibe binivîsîne, sê mehan lêkolîn li ser civata frensî ya sedsala 15'an kiriye. Îroj gava ku mirov li çavkaniyên dîrokî yên li ser wê demê dinihere, mirov dibîne ku di gelek çavkaniyan de Victor Hugo jî wek dîroknivîsekî, û romana wî jî wek referanseke civata wê demê

eşkere nabêjin?
Ji aliyê teknîkê ve, di nava romanên wî de cihê Bîra Qederê cuda ye. Di vê romanê de, êdî ew jî teknîkên vegotinê yên ewropî bi kar tîne û bûyerên romanê ji devê du kesên ku dor bi dor dipeyivin dide ku ew jî nivîskar û lehengê romanê ye. Vê teknîka ku êdî kevn bûye, bi heyama modernizmê bi pêş ve ketiye û di dawiya sedsala bîstan de hê nû bi romana Mehmed Uzun dikeve edebiyata kurdî jî. Lê Mehmed Uzun vê teknîkê bi kar bîne jî, baş bi cîh nake. Em ê çend mînakan bidin. Weke mînak, ev teknîk di romana James Joyce ya bi navê Ullyses û romana Faulner ya bi navê Li ber sikratê de ewqasî bi hosteyî hatiye bikaranîn û ewqasî rûniştiye ku, mirov heke bala xwe baş nediyê lê hay jî nabe. Ev herdu roman bûn destpêka şikandina vegotina klasîk. Herçend di dema romantîk de êdî vebêjeran ji dêleva lehengan pirs ji xwe dikirin jî û me ji vê teknîkê re got "vegotina endîrekt", dîsa jî vegotin yekalî bû. Joyce û Faulkner qalibên vegotinê şikandin, lê wan ev ji xwe re nekir armanc. Ya ku ev yek bi wan da kirin ew e ku têgihîştina wan ya lehengan û herweha ya vegotinê ev şikandina qalibên kevn li ser wan pêwîst dikir. Ferqa wan ya bi Mehmed Uzun re jî ev e.
Mînakeke din jî ew e ku di romana Gabriel Garcia Marquez ya bi navê çîroka kuştineke saloxdayî (bi turkî, Kirmizi Pazartesi) de jî roman bi tiştên ku ji rojnamegerekî re tê gotin, bi xêra hevpeyvînan hatiye nivîsîn. Heke mirov bala xwe baş bide sebebên vê hilbijartina van nivîskaran, zagoneke xurt derdikeve pêşberî mirovî: Di romanan de tutişt bê sebeb nayên kirin. Di pêvajoya avakirina romanê de, awayê ravekirinê (an jî teknîk) berî mijarê nayê, lê mijar dive nivîskêr mecbûrî dîtina awayekî ravekirinê bike. Heke ne weha be, hemû awayên ku ji aliyê nivîskarên mezin hatine bikaranîn dê weke pîneyan bihatana xuyanê.
Di Ullysesê de mirov dibêje qey heke carinan Mr Bloom ji dêleva James Joyce nepeyive, dê tiştin ji wê romanê kêm bimînin. Lewre ew roman li ser "hiş" û "binhişî"yê hatiye nivîsandin û "bîr" tê de ye. Biserketina Joyce ya di Ullysesê de, ji xwe ji vira dest pê dike ku "bîr" û "hiş"ê lehengên xwe vekiriye. Di çîroka kuştineke saloxdayî de jî, heke Marquez ew hevpeyvîn bi wî rojnamegerî nedana kirin, dê nikarîbûya romaneke xweş binivîsandaya, lewre kuştin pêk hatiye û roman bi miraqa wê kuştinê dest pê dike û bi tenê bi pirs û bersivan, yanî bi teknîka rojnamegeriyê ve dikare were nivîsandin. Mixabin, di Bîra Qederê'ya Mehmed Uzun de hîseke weha bi mirov re peyda nabe. Di sere romanê de nivîskêr xwastiye ku em bibêjin qey Celadet Bedirxanî jî romaneke bi navê Bîra Qederê nivîsandiye û ji ber wê jî ew carê hin beşên ji wê romana Celadet Bedirxanî datîne ber xwendevanan. Bi wî awayî formule dike ku ew ê lehengê romanê jî carê tev li axaftina nivîskêr bibe. Ev bi xwe tevneke xurt û xweş e û bi awayekî ecêb biserketî ye. Cara yekem di romana kurdî de teknîkeke ewropî ya nû tê bikaranîn. Ya ku vê romanê bi mirovî dide hezkirin jî ev e. Lê belê Celadet Bedirxanê lehengê romanê di gellek deverên romanê de belasebeb dor ji nivîskêr stendiye û bi vî awayî jî Mehmed Uzun ji vê tevna xweş ku di serî de fikiriye bi dûr ketiye.
Di vê fikra peyivandina lehengê romanê de pirsgirêkeke din jî heye. Li jorê me gotibû ku Celadet Bedirxanî jî romanek bi heman navî nivîsandiye û Mehmed Uzun dê dawiya vê romanê bîne û carê dê bûyer ji dengê Celadetî jî bêne gotin (bi kêmanî nivîskar weha dide hîskirin). Lê Celadet gava bûyerê vedibêje an jî fikirên xwe yên li ser bûyeran rave dike, rasterast bi nivîskêr re dipeyive ku fikra romanê dîsa dişikê, lewre heger Celadetî romanek nivîsandibe û em ê carê wê jî bibînin, çawa çêdibe ku Celadet xîtabî Mehmed Uzun dike? Lewre, Mehmed Uzun çil sal bi şûn de romana xwe nivîsiye.

Fotograf 9: Teknîka fotografan
Di Bîra Qederê de xusûsiyeteke din ya balkêş heye ku Mehmed Uzun beşên xwe bi fotografan

vebêjerê ku nivîskar bi xwe ye dide xwendevanan. Bi tenê di Tu û Mirina Kalekî Rind de bûyer ji devê lehengê romanê yê sereke tê vegotin. Lê ev guherîna rêya vegotinê nirxandina me naguherîne. Di wan herdu romanan de lehengê sereke, nivîskarê romanê ye û bûyer li dora wî digerin. Ji bo çi digel ku şêweyê vegotina wan romanan cuda ye jî, em dibêjin ku di romanên wî de vebêjer tim nivîskar bi xwe ye? Ev pirs bi çend hevokan be jî zelalkirinekê pêwîst dike.

Di Siya Evînê û Bîra Qederê de, nivîskar bi awayekî eşkere nîşan dide ku ew bi xwe çûye lêkolîna agahiyên li ser jiyana Memduh Selîm û Celadet Bedirxanî û xwe jî dixe nava bûyeran. Di Ronî Mîna Evînê de jî, digel ku cihê nivîskêr di romanê de nîne jî, lewre welatekî postmodern ava kiriye, dîsa xwe dixe nava romanê û diçe bi Kevokê re dikeve nîqaşekê jî. Ma gelo rastiya rastî û rastiya fîktîv di vira de tev li hev nabin? Bersiv eşkere ye û herweha xetere ye jî, lewre dikare teknîka romanê têk bibe.

Weke ku me got, li cem Mehmed Uzun gellek fikrên nuh hene, lê ew di bicîhkirina wan fikran de lê dilukume. Di vê romanê de jî dîsa weha kiriye. Heke mirov welatekî xeyalî ava bike, ji xwe ew welat dê bi hin referansên xwe ve bişibe welatine din. Di Ronî Mîna Evînê, Tarî mîna mirinê de, ev welat Turkiye ye, ji ber ku gerîllayên welatê piçûk bi artêşa welatê mezin re şerr dikin; di nava
welatê mezin de welatekî piçûk heye ku hebûna milletê wî û zimanê wî hatiye redkirin û qedexekirin. Heta vira baş e. Lê belê heger nivîskar kete nava romanê, hemû referans êdî tam eşkere dibin ku mirov ji xwe dipirse ka gelo ji bo çi navê welatê mezin di romanê de ne Turkiye, nave welatê piçûk jî çima ne Kurdistan e. Lewre bajarê ku nivîskar û Kevok lê hevdu dibînin dişibe Stenbolê û bajarê ku Kevok bi Baz re lê dimîne jî yan Mêrsîn e yan jî Antalya ye. Nivîskar bi xwe di romanê de li Rojavayê, yanî li Ewropayê dijî. Hingê, ji bo çi em ewqasî xwe diwestînin û tiştan

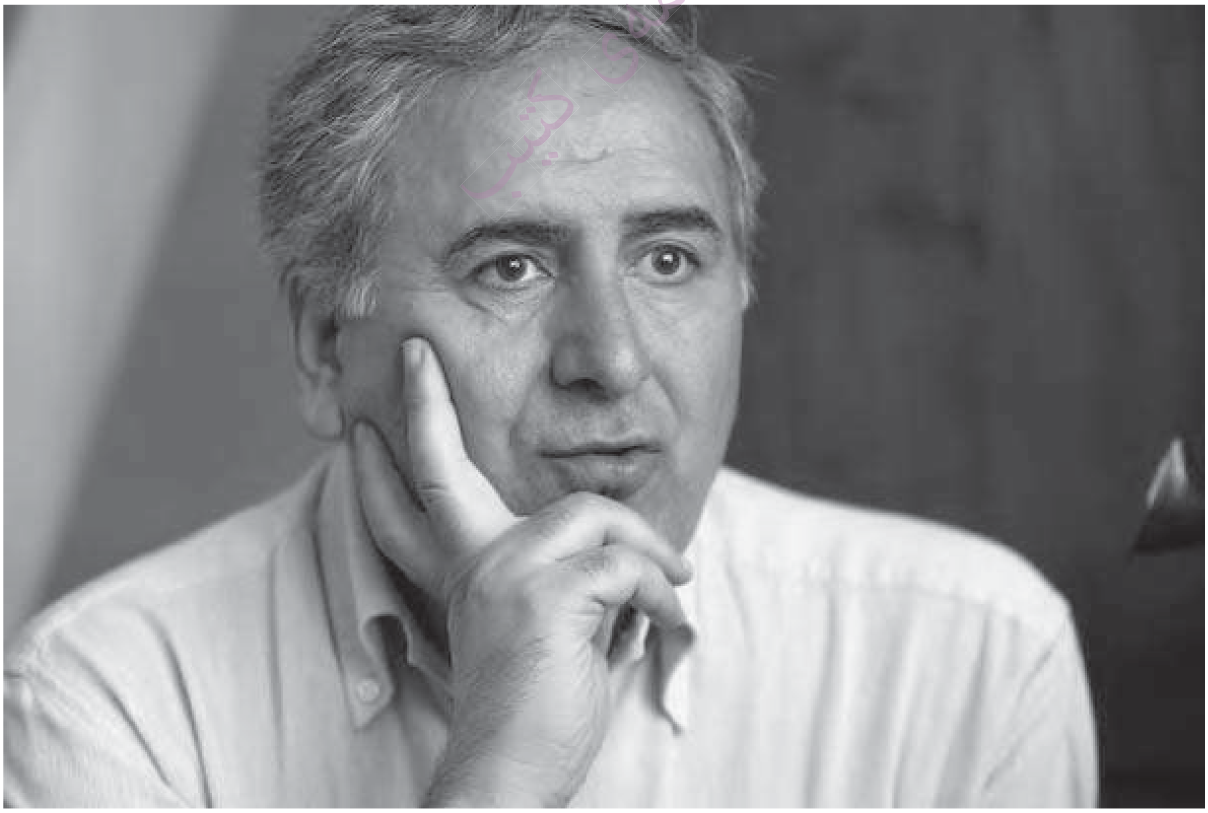

dîmena giştî dest pê dike û ber bi detayan ve diçe, yan jî dijberê wê dike. Lê Mehmed Uzun hemû agahiyan beyî rêkûpêkiyê li pey hev zelal dike.

"Fotograf reş û spî ye. Reş û spî û kîtekîtên van herdu rengên bira û neyar. Fotografek ku bergehek e, bi rêyekê dest pê dike. Ne rê, lê ji rê zêdetir ew şiveriyek e. Şiveriyek fireh, bi fetlok û dirêj. Meriv dikare bibêje ku ew navenda wênê ye. Rê, riya mirinê ye; ew di navenda wênê re derbas dibe û wêne dike du bir. Birê aliyê rastê û yê çepê. Di aliyê rastê de du gund dixuyin. Yek li pêşî, yek jî li pey wî. Gundê pêşiyê mezin e û xanî tê de pir in. Yê paşîn biçûk e, bi tenê çend xanî ne. Li aliyê din ê şiverê bi tenê zevî ne. Lê di dawiya zeviyan de, li berpala çiyan kon dixuyin. Belê di dawiya wênê e zncîreçiyayên asê dixuyin. Tiştên ku bergeha fotografê tînin pê, kêm-zêde, ev in. Yanê tiştên ku meriv dikare di hemû fotografan de bibîne. Bergehek ku zêde tiştekî îfade nake." (Bîra Qederê. r.75)

Di dubarekirinên Mehmed Uzun de taybetmendiyeke din jî heye ku dubarekirina peyvên hevmahne weke dersa ferhengê bin, yan ji navan dest pê dike û dike lêker û yan jî sînonîman li pey hev rêz dike. Bêguman, xema nivîskariya kurdî di vira de bandora xwe dike û divê hesabê wê were kirin. Lewre pirraniya nivîskarên kurd di nava wê hewlê de ne ku peyvên kurdî hemûyan bi kar bînin ku gava ku mirov li rewşa zimanê kurdî dinere, mirov vê xema wan fahm dike, lê bi vî awayê bikaranîna wan ya mîna romanên Mehmed Uzun romanê ji romanbûnê derdixe. Ji ber vê sedemê, Mehmed Uzun û gellek nivîskarên kurd bi tenê nivîskarên zimanê kurdî bûn, lê mixabin nebûbûn "wêjevan".

"... bilûra dirêj, zirav û narîn tê ziman, evîn û evîndariyê, hez û hezkirinê, veqetîn û hesretê, derd û keserê tine zimên... dijîtî û berberî, dexesî û hesûdî, dek û dolab, fitne û fesadî di navbera qulikan de derin û tên." (Bîra Qederê. r.182)

"Herkes dimire; bira û birazî, yar û evîndar, heval û dost, hogir û rêger, nêz û nas... hemû wefat dikin. Dora min jî hatiye, niha jî dora min e." (Bîra Qederê. r.7 û r.250)

Gava ku dor tê ser Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, zimanê Mehmed Uzun yê nivîskariyê bêtir dikemile, lê hê jî dewsa zimanê ku di romanên berê de hatiye bikaranîn, hê xwe di rûpela yekem de dide hîskirin.

"Baz.
Kevok.
Em ê ji yekî re bibêjin Baz, ji ya din re jî Kevok.
Baz û Kevok. Du nav, du însan; zilamekî navsal û jineke ciwan. (...)" (r.9)

Lê di heman rûpelê de nivîskar işaretên zimanekî nû dide.

"Em li welatekî mezin û fireh in ku ji çend welatên biçûktir hatiye pê, ku aliyekî wî deryayên kesk û şîn, aliyekî wî zinar û çiyayên serî di esmanan de, aliyekî wî jî çolên germ ên bêdawîn e." (Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê. r.9)

Ev hevok nûbûna zimanê Mehmed Uzun ye. Lewre, dîtina peywendiya tiştan di vê hevokê de kompleks e ku mirov fahm dike ku Mehmed Uzun êdî ketiye nava lêgerîneke zimanî ya nû. Lê dîsa jî hingî hevokên kurt û dubarekirina peyvan bûne taybetmendiyên romanên wî yên bingehîn, di her devera romanê de derdikevin pêşberî mirov.

"Jîr ê here. Jîr ê here serê çiyan, here şer û têkoşînê. Li Welatê Çiyan, di kûrahiya zixûr, gelî û newalan, di quntar, çeper û lûtkeyên çiyan de (...)" (r.97)

Fotograf 8: Teknîka wî ya vegotinê
Mehmed Uzun di romanên xwe de, ji bo vegotinê, bêhtir kesê sêyem hildibijêre û bûyeran ji devê

bûna hevokên wî weke encama nebûna nebûna vê peywendiya navbera tiştan bihesibîne.
Dubarekirina fikir û tiştan ku di mînaka jorê de vegotinê diwestînê jî dîsa nemaze di Siya Evînê de roman bi temamî xistiye bin desthilatdariya xwe.

"Lê belê, tiştê herî balkêş bêdengî ye. Hawîrdor bi bêdengiyê hatiye vegirtin. Perda bêdengiyê bi ser her tiştî re hatiye kişandin." (Siya Evînê. r.8)

Di vê mînakê de ji bo heman fikrê sê hevok hatine nivîsandin. Ev awayê bikaranîna zimên bêtir li cem nivîskarên xeşîm diyar dibe, lê mirov şaş dibe ku Mehmed Uzun, digel ku ne romana wî ya yekem e jî, hê jî hevokên qelemeke xeşîm ava dike.
Dubarekirina peyvan û hêmayan li cem wî êdî bûye fenomenek. Heger em bala xwe bidin herdu mînakên jêrê, em ê vê dubarekirinê baştir bibînin.

"Êvar. Agirekî xurt. Şewata êzingan. Agirê şeva Agiriyê... Pêtên êgir; ber bi jor, ber bi asmên. Govenda pêtên êgir. Û bê guman, strana dengbêj. Giran giran. Siya sor ya pêtên êgir li rûyê Memduh selîm Begê. Di bin ronahiya sor de rûyekî sor. Dest li ber germiya êgir. Çav vekirî. Li ser çavan çirûsk..." (Siya Evînê. r.136)
"Avdayek. Avdayekî dirêj wekî têlekî hewreşîm. Avdayeke zer. Avdayeke dirêj, xweş û zêrîn. Avdayek ji rojên jibîrbûyî û wextên kevnare. Lê belê, nî,andaneka bibîranînê. Avdayek ji porekî dirêj û spehî wekî lehiyên boş." (Siya Evînê. r.219)

Heman taybetmendî di Bira Qederê de jî heye. Di vê mînakê de, di heft hevokan de pênc caran peyva "şev" hatiye bikaranîn.

"Şev e. Îşev 22'ê tîrmehê ya 1951'an e. Şev, şeva ku dora romana Bîra qederê rapêçaye, bi giranî daketiye.
Dinya germ e. Şam, bajarê sirgunê, warê derd û keseran, goristana malbata Bedirxanan, şahîdê mirina Celadet Alî Bedirxan, westiyayî dikeve xewê. Şeva giran û westiyayî rûniştevanên bajarê kevn û navdar Şamê dixe nav hêlekana xewê û dilorîne. Xalîçeya ji stêrikan pêkhatî, li jor, li asmanan, bi rengên xwe yên xas ên welatê rohelatê, li xewa şeva Şamê nobedarî dike." (Bîra Qederê. r.7.)

Lê belê, di vê nimûneya "şev"ê de, pirsgirêk ne bi di dubarekirna peyvan û fikiran de ye. Heger mirov bala xwe baş bide hêmayên ku li derdora vê peyvê hatine bikaranîn jî, mirov dê bibîne ku "bajarek westiyayî dikeve xewê" û "şeva giran rûniştevanên bajêr dixe xewê" û "xalîçeya stêrikan bi rengê xwe yên xas ên welatê rohelatê" diyar dibin. Hersê hêma jî bi serê xwe dubareya heman fikrê ne, lê hevoka sêyem bi hêmayeke naîf hatiye sazkirin. Lewre, mirov ji xwe dipirse "ka gelo rengê xalîçeya stêrikan yên xas li welatên rohelatê çawa ye?" Ev îmaja "xalîçeya stêrikan" û navê "rohelatê" du sembolên weha ne ku rasterast çîrokên "hezar û şevekê" tînin bîra mirov.
Naîfbûna vê hêmayê jî ji ber heman sedemê ye, lewre xalîçeya stêrikan li Rojhilatê jî û li Rojavayê jî yek e. Ji vê nimûneyê, mirov bi tenê dikare behsa oryantalîzmeke weha bike ku pişta xwe spartiye çîrokên rojhilatî.
Hêmayên Mehmed Uzun bi vî awayê naîf bivê nevê qelsiyekê li zimanê romanê bar dikin, lê ev naîfiya wî jî ne bi tenê di hêmayan de ye. Dubarekirina ku carinan ji adetê derdikeve jî dîsa heman naîfiyê tîne bîra mirov.

"Celadet lal bûye, nikare bipeyive, ker bûye, hew dengan dibihîse, mîna ku yek dilê wî diguvişîne." (Bîra Qederê. r.70)

Di vê mînakê de mirov fahm nake bê çima nivîskêr pêdivî pê dîtiye ku "lal" û "nikare bipeyive" û "ker bûye" û "hew dengan dibihîse" li pey hev binivîsîne.
Herweha hin şayesên wî yên ecêb jî hene. Ji xwe, dora agahiyan di şayesê de giring e. Mirov yan ji

pêşniyarî wê dike
jî, yanî nivîskariya wê, dibe sedema hin pirsên din. Çima nivîskêr xwastiye ku leheng bidin ser rêya wî? Em ê nikaribin bersiva vê yekê bidin.

Fotograf 7: Ziman

Zimanê Mehmed Uzun ew qas hêsan û rehet e ku herkes dikare jê fahm bike. Li hevokên gelekî kompleks û dirêj nagerre; peyvên ku fahmkirina wan ji bo herkesî ne hêsan e, zêde bi kar nayne. Di hemû romanên wî de jî heman ziman hatiye bikaranîn. Ev taybetmendiya nivîskariya wî jî dîsa weke yên din dualî ye. Gava mirov dixwîne, mirov di berhemên wî de li melodiyeke xwerû ya gotinan rast tê. Şêwaza wî bêtir helbestkî ye. Ji ber wê jî, ev melodiya Mehmed Uzun tim kurt e. Kesên ku digot ku şêwaza dengbêjiyê tê de heye ne xelet in, lê di vegotina pexşanî ya romanesk de mirov nikare tim xwe bispêre hevokên kurt û melodîk. Helbest tiştek e û roman tiştekî din e Hevokên sade û kurt ku bêtir bi hîsan hatine nivîsandin.
Zimanê vegotina Mehmed Uzun ewqas nêzîkî zimanê devkî ye ku mirov dibêje qey li civatekê rûniştiye û berhema xwe beyî ku binivîsîne, ji wan re dixwîne. Ev yek êdî di romannivîsiya wî de bûye xusûsiyeteke bingehîn û ji ber wê mirov dikare wek şêweyeke romanên wî jî bi nav bike. Di vê şêwazê de xaleke balkêş heye ku, weke ku di mînaka jêrê de jî diyar e, agahî ji hev cuda tên vegotin û tişt û tevger gav bi gav tên şayesandin.
Mînak:

"Du kevok. Du kevokên spî wekî berfê. Kevok ji deverekî dûr, ji pencereyeke nenas bi fire dikevin. Şev e, heyveron e. Stêrk bi hev re dipeyivin û dilîzin. Kevok berz, pir berz difirin. Stêrk dest li wan dikin...
Ew niha gihîştine rêzeke çiyayên asê. Di bin wan de zinar û kortal dixuyin. Serê çiyan di nava mij û dûmanê de ye. Û berf. Niha jî çiyayên nas. Cîh û warê bav û kalan. Kevok niha di deverên nas de ne. Ew nizmahî li çiyan dikin, nizm, pir nizm difirin. Lê çiya jî hêdî hêdî lipey wan dimînin. Golekê. Yan jî deryayekê. Piştî çiyan goleke stûr dixuye. Gol pir mezin e." (Siya Evînê. r.66.)

Ji Siya Evînê û bi şûn de mirov dibîne ku ev ziman êdî bûye zimanê romanên wî û nivîskariya wî. Ji ber ku di hevpeyvînên xwe de jî û nivîsên xwe yên kovar û rojnameyan de jî heman şêwe û zimanî bi kar tîne. Lê belê di vira de jî problemeke din dest pê dike. Mehmed Uzun di berhemên xwe de peyvan, bi awayekî ecêb, gellekî dubare dike. Hevokên wî yên herî dirêj ji navên tiştan yên
ku yekmahne ne yan jî bi hevdu ve girêdayî ne û li pey hev rêz bûne pêk tên; yên kurt jî bi piranî kurtkirina hevokên wî yên dirêj in.
Mînak:

"Ew di nav xewnekê de koç dike. Ew bi xwe, li ser cîhê xwe dirêj bûye û bi cîhekî nare. Lê tişt, cîh û wextên têkel bi ser wî re tên. Ew di nav tişt, cîh û wextên têkel de koç dike. Rabirdû û niha ketine nav hev; deşt, çiya, zozan, newal, daristan bi hev re bûne yek; derya û asman gihîştine hevûdu, meriv, heywan, lawir û celeb bi celeb mexlûqat reng û rûçik diguherînin, dikevin dewsa hev. Lê tirs tune, sarî û germî tune, heyecan tune, hîs û pejn tune. Deng jê dernakeve, nefes lê naçike, qîrîn jê ranabe, pîqîn pê nakeve.
Ew dere.
Deverekî rengîn. Heye ku daristaneke xweş yan jî zozaneke hûnik e. Memduh selîm Beg li ser deverê rengîn. Der û dorên wî tijî kew û kevok. Ew di nav kew û kevokan de li jêr, li deverê rengîn dinihêre.Du kewên spî li herdu aliyên wî difirin. Kew hergav nêzîkî wî ne. Reng, bask, perwaz, nikul û çavên kewan baş dixuyin. Çavên wan weke dilopên avê zelal û xweş. Ew bêdeng difirin..." (Siya Evînê. r.8)

Dîtina tiştan li cem Mehmed Uzun ne kompleks e. Tişt bi serê xwe ve hene û ji peywendiya bi tiştên din re bêpar in. Ji ber wê jî, mirov dikare kurt-

nedikir bê çi dibû, lê hîs dikir ku di wan de guhertinek çêdibe. Stranê her dom kir. Gêrîk, weke ku ji xeweke giran, tarî û xewneke kabûsî şiyar dibûn....”

Divê di cih de peywendiya romana Mehmed Uzun û ya Yaşar Kemal jî bala me bikişîne. Di eslê xwe de herdu roman jî behsa heman bûyerê dikin. Herduyan jî navê Turkiye û Kurdistanê veşartine û navine din li wan kirine. Yaşar Kemal ji bo parastina xwe nav diguhertin û lawir ji xwe re dikirin leheng. Lê Mehmed Uzun çima ew nav vedişartin gelo? Lewre Mehmed Uzun di romanên xwe yên berê de ji navê Kurdistanê neditirsiya, lê piştî Bîra Qederê, mirov dibêje qey bi zanebûnî ew nav wenda kiriye. Di vê romanê de jê re dibêje “welatê piçûk” an jî “welatê çiyan” digel ku tiştekî ku ji mahkemeyan veşartaya nemabû.

Wê şevê, berî ku Baz vegere malê û li wê stranê guhdariyê bike, amîrên wî jê dixwazin ku ew Kevokê teslîmî wan bike, lê piştî wê şevê Baz bi Kevokê ve tê girêdan û bi dû re jî wê direvîne. Digel ku Kevok weke lehengeke çalak xuya dibe jî, mirov fahm dike ku ji alîkariya guherîna Bazî û dayina hin bîr û baweriyên siyasî bi wê de rola wê nîne. Hemû bûyerên ku tên serê wê û şertên ku ew tê re dibihure, yên weke şerrê gerîllayî û îşkenceya piştî girtinê, ji bo wê kubariya ku behsa wê dibe zêde giran xuya dibin ku ev jî navkokiyeke lehengsaziya vê romanê ye. Lewre, piştî îşkence û gerîllatiyê jî, heger mirov bêdengbûna wê nehesibîne, Kevok her weke xwe dimîne. Mirov dibêje qey li ser sahneyê rolekê dike, lê belê rola xwe pirr xerab dilîze û qet baweriya mirov pê nayê. Di romanê de, jiyana Kevokê, pênc caran diguhere:

a. Di pey hezkiriyê xwe yê bi navê Jîr re derdikeve çiyê.
b. Tê girtin. İşkenceyan dibîne.
c. Baz wê direvîne.
d. Dîsa tê girtin.
e. Tê kuştin.

Ew qas bûyer di serê Kevokê re derbas dibin jî, Kevok di nav van bûyeran de mîna kesayetiyekê naxuye, tuneye. Mirov dibêje qey ev hemû tişt nehatine serê wê. Bi tenê em dibînin ku kamiltir bûye û dest bi nivîskariyê dike, lê ev pêşketin bi xwe jî têra xelaskirina Kevokê nake. Dîsa jî wek lehengeke “jin”, Kevok ji Ferîhayê û Cananê bêtir bi hêlên însanî ve hatiye xurtkirin. Ew jî qey ji ber ku ew yek ji serlehengên romanê ye û roman li dora wê jî digerre. Lewre Ferîha û Canan ji bilî têkîliya bi Memduh Selîmî û Celadetî, di romanê de xuya nedibûn. Heke mirov bi awayekî din bibêje, li gora lehengên romanên Mehmed Uzun yên jin, Kevok bi temamî aktîf e û ji ber vê hêla xwe, nivîskar nexwaze jî mecbûr e ku bi awayekî hîn zelaltir teva hûrgiliyên wê behsa hin hêlên jiyana wê û kesayetiya wê bike. Lê belê, rêya rizgariya ku Mehmed Uzun

Avakirina lehengan û tevna vegotinê di romanên Mehmed Uzun de

Fotograf 6: Baz û Kevok

Di Ronî mîna evînê Tarî mîna mirinê de, lehengên Mehmed Uzun digel ku bi tecrubeya salan hebekî guherîne jî wek yên romanên wî yên din nixumandî ne, lê bi tenê Baz bi hin hêlên xwe ve ji Memduh Selîmî û Celadetî hebekî cudatir derdikeve pêşberî mirov.

Baz zalimek e di romana Mehmed Uzun de, temsîla kontrgerîllayan e, bi eslê xwe ve kurd e, lê wî hay ji veya nîne. Gava ku li xwe hay dibe, meraq dike, dipirse û li xwe vedigere; ji bo ku baştir fahm bike jî radibe û Kevoka ku ji bo parastinê li mala xwe digire, direvîne. Çima vê rêyê tercîh dike, ne diyar e; ji ber ku di vira de hebekî din tahlîl û kolan divên, û ji ber ku ev tahlîl di romanê de xuya nabin, sedema hilbijartina vê rêyê baş nehatiye zelalkirin. Em wan nakokiyên nava wî, bi qasî ku ji romanekê re divê, teva hûrgiliyan nabînin; lewre heger guherînek hebe, divê behsa wê bibe; lê lehengê romannivîsiya Mehmed Uzun yê herî xurt jî ew e û behsa hûrgiliyên vê guherînê nabe. Ji ber ku bi tenê di Bazî de em dikarin behsa guherînên rewşa hundurîn û tevgeran bikin ku di romanên Mehmed Uzun de guherîn ne xisûsiyeteke weha ye ku tim hebe. Weke ku me got, nivîskar dibêje “biguhere” û leheng jî “diguhere”. Lê belê, afirandina wêjeyî ne afirandineke xwedayî ye. Xwedê qederê jî saz dike û hertiştî berî ku mirov bike dinivîsîne. Dibêje “bibe” û mirov “dibe”. Herçî roman e, dipirse û nîşan dide ka gelo Xwedê ji bo çi xwast însanan ava bike û însan ji bo çi xuliqîn.

Baz, şevekê gava vedigere malê, li ber deriyî dengê Kevoka ku distirê tê wî.

“(...) ji hindur dengek tê. Dengekî xweşik. Dengekî stranê.
Dengê Kevokê.
Belê, Kevok li hindur li vê malê ye. Kevok hê ranezaye. Kevok distrê, bi zimanê xwe, bi dengekî zîz, hêdîka, dibêje.
Baz li holê radiweste, xwe dide ber koşa holê û oda razanê û ji wir li deng, li zimanê biyanî û xerîb ku Baz ji bilî çend gotinan jê fahm nake, guhdarî dike. Ev deng, ev ziman, ev gotinên ecêb ku Baz tênagihê, car bi car wext bi wext, dibihîze û lê guhdarî dike. Dengê zimanê van însanan, vî welatê lanetkirî. Ev çend sal in ku Baz vî dengî dibihîze? Deh sal? Bîst sal? Bîst û pênc sal? Ji roja yekemîn a wezîfa zabitiyê heta îro. Ji bîst salan zêde. Ev deng çi dibêje, çêla çi dike?
(...) Ev stran, a kê ye, ya çi ye, behsa çi dike? (...) Stran behsa hiznê dike? Ew behsa mirin û kuştinê, agir û şewatê dike? (...)
Baz pişta xwe dide dîwêr, serê xwe bilind dike, çavên xwe digire û guhdarî dike. Roja Baz dest bi zabitiyê kiribû, wî ev zîzî, ev nermahî, ev hîsa xerîbî û dûrbûnê ku bi wasita dengê stranên van însanan belav dibû, bihîstibû. Li sere çiyan, di nav gelî û newalan, di şevên tarî û şevgura destê sibehan de, li vir, li wir, wî ev bihîstibû. Lê niha li mala wî, li lojmanên zabitan, li garnîzona leşkerî jî ew vî dengê kambax ku hîseke ecêb û xerîb tîne pê, dibihîze. Belê, li mala wî. (...)